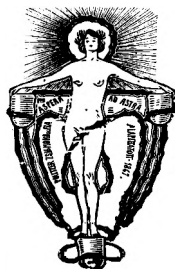

A VÁMPOLITIKA AZ UTOLSÓ SZÁZ ÉVBEN

IRTA

LÁNG LAJOS.

BUDAPEST

POLITZER ZSIGMOND ÉS FIA KIADÁSA

1904.

LÁNG LAJOS

A VÁMPOLITIKA AZ UTOLSÓ SZÁZ ÉVBEN.

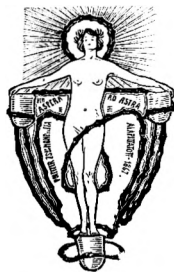
MAGYAR KÖZGAZDASÁGI KÖNYVTÁR.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI
FÖLDES BÉLA.

II.

LÁNG L.: A VÁMPOLITIKA AZ UTOLSÓ SZÁZ ÉVBEN.

BUDAPEST
POLITZER ZSIGMOND ÉS FIA KIADÁSA
1904.

ELŐSZÓ.

Munkám első és tulnyomó része a vámpolitika történetét adja az utolsó száz esztendőben, lehetőleg röviden és tömören. Az utolsó három fejezet a legközelebbi éveknek, hogy ne mondjam napoknak, bennünket leginkább érdeklő eseményeit adja elő valamivel terjedelmesebben.

Munkámnak minden részében a lehető legnagyobb tárgyilagosságra törekedtem nemcsak politikai, de tudományos tekintetben is. A ki munkámat gondos elolvasásra méltatja, tisztában lesz az iránt, hogy oly elméleti felfogás hive vagyok, mely ma nem tartozik a divatosak közé. De viszont azt hiszem, az enyémmel legellentéteesebb gazdasági felfogás hive is készséggel fogja nekem azt az elismerést megadni, hogy igyekeztem minden gazdasági nézet iránt igazságos lenni, s hogy a legnagyobb elfogulatlansággal törekedtem belehatolni azon nagy átalakulások benső történetébe, melyek a lefolyt század vámpolitikáját vezették és a melyek annak további fejlődését ma is irányítják.

Munkámnak volt még egy más czélja is. S ez az, hogy abban a magyar álláspont a lehető leghatározottabb és legvilágosabb kifejezésre jusson. Az egyes magyar kormányok szereplését egy pillanatig sem néztem az érdekelt

pártpolitikus szemüvegén. Azon általános nagy magyar politika szempontjából foglalkoztam működésükkel, a melyre nagy szükség idején, hála isten, még minden magyar politikus föl tudott emelkedni. Nem azon voltam, hogy egyik vagy másik ellen fegyvert szolgáltatassak politikai ellenfeleknek, hanem azon, hogy mindnyájuknak vállvetett munkája az olvasóban és pedig nem csak a magyar olvasóban, hanem az idegen olvasóban is meggyökereztesse és megizmosítsa azt a meggyőződést, hogy a hármashalmok tövében és a négyes folyók partján egy nemzet él, melynek államférfiai, lehet, hogy különböző szerencsével, de egyenlő hazafisággal és következetességgel dolgoznak államuk fejlődésén és nagyságán, mert céljuk mindig egy volt és egy fog maradni: a saját nemzetük jogait megvédeni és a más népek és különösen a velük szövetségben élő népek jogait tiszteletben tartani.

Budapest, 1904 márczius havában.

L. L.

TARTALOM.

	Olda
Előszó	V
Tartalom-mutató	VII
Anglia. I. Az angol ipar- és kereskedelem fejlődése a XVIII. század végeig. — II. A nagy ipari forradalom alapján az angol ipari- és kereskedelmi supremácia kialakulása és az ipari és kereskedelmi érdek, valamint a növekvő munkásnépesség érdekeinek nyomása az ország kereskedelmi politikájára. — III. Az angol vámpolitika a XIX. század első felében, a szabad kereskedelmi rendszer diadaláig. — IV. Anglia iparának és kereskedelmének fejlődése a szabadkereskedelmi elv uralma óta. — V. Az imperialis gazdaságpolitikai áramlat. — VI. Az új pénzügyi vámok és a szabadkereskedelmi irány jövője	1
Amerika I. Az Egyesült-Államok vámpolitikája a Compromise-Act meghozataláig. — II. A Compromise-Act (1833.) és a nagy polgárháború közötti időszak. — III. Az Egyesült-Államok vámpolitikája a 80-as évek végeig. — IV. A Mac Kinley bill. — V. A Wilson bill. — VI. A Dingley bill. — VII. Az Egyesült-Államok vámpolitikájának hatása ez államok ipari és kereskedelmi fejlődésére	43
Franciaország. I. A francia vámpolitika a nagy forradalomtól a Bourbon restauráció bukásáig. — II. A vámtörvényhozás az Orleans uralom idején. — III. III. Napoleon kereskedelmi politikája: törekvések a védvamos rendszer enyhítésére, a szerződéses politika. — IV. A vámpolitika a III. köztársaság első éveiben. — V. A kereskedelmi szerződések megújításának kérdése. Az 1881. évi vámtörvény és az annak alapján létrejött tarifaszerződések. — VI. A védvamos áramlat megerősödése a 80-as évek folyamán. — VII. Az olasz-francia kereskedelmi szerződés megújításának nehézségei 1882-ben, különös tekintettel Olaszország kereskedelmi politikájára az 1883-iki tarifa megalkotásáig. — VIII. Olaszország kereskedelmi politikája az 1883-iki tarifa óta és a francia-olasz vámháború. — IX. A védvamos irányzat győzelme a francia közvéleményben. — X. Az 1892. évi kettős tarifa és a vámeme-	

lések az 1896–1899. években. — XI. Az 1892-iki tarifa mérséklései Svájc-
czal, Olaszországgal, az Egyesült-Államokkal és Braziliá-
val szemben. — XII. Az újabb védvamos politika hatása Francia-
ország külkereskedelmi forgalmára. — XIII. A kiviteli jutalmak
kérdése . . . . .

74

A Zollverein. I. A porosz vámpolitika a bécsi kongresszust követ-
vetlenül követő időben. Az 1818-iki porosz vámtörvény és ellenzői.
— II. A porosz vámrendszer lassu térfoglalása és a délnémet
ellentőrekvések. Az 1828-ik évi bajor-württembergi és porosz-hessen-
darmstadti vámszövetség. — III. A Mitteldeutscher Handelsverein.
Közeledés Bajorország, Württemberg és a porosz Zollverein között.
— IV. A porosz vámszövetség döntő hódításai a 30-as évek
folyamán és kialakulása német vámszövetséggé. A Steuerverein.
— V. A német vámszövetség megújítása a 40-es évek elején.
Új csatlakozások. — VI. A német Zollverein fogyatkozásai. For-
dulat a védelmi irány felé. A politikai mozzanatok előtérbe lépése.
— VII. Az 1848. évi európai mozgalmak visszahatása a német
egységi törekvésekbe. Az ellentét határozott kialakulása a porosz
és az osztrák kormány német politikája között. — VIII. A Schwarzen-
berg-féle kísérlet osztrák-német vám- és kereskedelmi szövetség
létesítésére. — IX. A német vámszövetség megújításának kérdése
az 50-es évek elején. Ausztria mulasztása. Poroszország meg-
egyezése a Steuervereinnel. — X. Az 1852. évi bécsi vámtanács-
kozás. — XI. Az 1853-iki februári szerződés Ausztria és Porosz-
ország között. A Zollverein megújítása. — XII. Az ellentét újabb
kiélesedése az osztrák és a porosz kereskedelmi politika között.
Az 1862. évi francia-porosz kereskedelmi szerződés. Bismarck
kezdődő szereplése. — XIII. A Zollverein megújítása 1864-ben.
Az 1865-iki újabb szerződés Ausztria és a Zollverein között. —
XIV. A kereskedelmi viszonyok rendezése a Németbirodalomban
az 1866-iki és 1870-iki háborúk után . . . . .

144

Ausztria és Magyarország 1848 előtt. I. Az osztrák kereskedelmi
politika egyoldalúságának eredete. — II. A merkantil tilalmi politika
a bécsi kongresszus idejéig és különösen II. József vámpolitikája.
— III. Az osztrák vámpolitika Magyarországgal szemben a bécsi
kongresszustól 1848-ig. A magyar védeyleti mozgalom a 40-es
években. — IV. Az osztrák vámpolitika a Zollvereinnel szemben.
A Kubeck-féle javaslatok . . . . .

184

A közös vámterület az abszolutizmus idejében. I. A szabadelvű
fordulat az osztrák vámpolitikában: a vámsorompók megszüntetése
Magyarországgal szemben és közeledés Németországhoz. Az 1851.
évi szabadelvű tarifa. — II. A Poroszországgal való 1853-iki
februári szerződés gazdasági részletei és az osztrák politikára
gyakorolt hatása. Az 1853-iki tarifa. — III. A további vámmér-
séklésekre irányuló tárgyalások megakadása Berlinben és az
osztrák iparoskörök támadása az 1853-iki szerződés ellen. —

IV. Az 1859-ik évi enquête az iparoskörök panaszai ügyében. — V. A francia-porosz alkudozások és szerződés által teremtett helyzet. Az 1865-iki szerződés Poroszországgal. — VI. A francia-osztrák és az angol-osztrák szerződések. — VII. A szerződés Olaszországgal 199

Az osztrák-magyar vámpolitika a szabadelvű korszakban.

I. A kiegyezés létrejötte és a vám- és kereskedelmi szövetség Magyarország és Ausztria között. — II. Központosító osztrák gazdasági törekvések. — III. Az 1868. évi szerződés Németországgal. — VI. Az 1869-iki pótegyezmény Angolországgal. — V. A szabad-kereskedelmi irány utolsó nyilvánulásai. Az 1875. évi román szerződés. — VI. A magyar-osztrák vámszövetség megújításának kérdése. Ellentétek a két állam között a vámszövetség pénzügyi oldalát illetőleg. — VII. Ellentétek a két állam között a szövetség vámpolitikai oldalát illetőleg. Az osztrák ipar védvamos izgatása 223

A védvamos fordulat. I. A német ipar körében meginduló védvamos áramlat a 70-es évek első felében. — II. A német védvamos mozgalom erősödése és Bismarck egyre határozottabb közeledése a védvamos irányhoz. — III. A tárgyalások sikertelensége Ausztria-Magyarország és a Németbirodalom között új szerződés kötése ügyében. — IV. Bismarck döntő szerepe a tárgyalások eredménytelenségében. — V. Bismarck nyílt állásfoglalása a védvamos irányzat mellett. — VI. Az 1879. évi német autonóm vámtarifa . 251

Az autonóm vámtarifa. I. Az 1878-iki osztrák-magyar vámtarifa megalkotása. A vám- és kereskedelmi szövetség megújítása. — II. A kereskedelmi viszonyok rendezése a főbb külföldi államokkal. 281

A védvamos áradat. I. Vámemelések az osztrák-magyar monarchiában. Az 1882. évi tarifa. — II. A védvamos áramlat újabb növekedése a Németbirodalomban. A vámháború monarchiákkal és Oroszországgal. — III. 1887. évi osztrák-magyar vámtarifa. — IV. Az új quótaegyezség és a vám- és kereskedelmi szövetség megújítása a monarchia két állama között. 295

Az autonóm vámpolitika eredménye. I. Az új szerződések Olaszországgal és Svájczzal. — II. A szerb szerződés és vámháborunk Romániával 312

Visszatérés a szerződéses politikához. I. Az osztrák-magyar autonóm vámpolitika hatásának vizsgálata. — II. A szabadelvű ellenáramlat a 80-as évek folyamán különösen az osztrák-magyar monarchiában. — III. A védvamos politika hatása a Németbirodalomban. Visszatérés a szerződéses politikához 319

A nyugati szerződések. I. A német szerződés. — II. Az olasz szerződés. — III. A svájci szerződés. — IV. A belga szerződés . . 338

A keleti szerződések. I. A szerb szerződés. — II. A román szerződés. — III. Az orosz szerződés. — IV. A bolgár szerződés . 352

Az 1902-iki német vámtörvény. I. A német vámjavaslatban foglalt agrár és ipari vámemelések. A javaslat erős agrár tendenciája. — II. A javaslat indokolása. — III. Az agrár áramlatnak tett engedmények magyarázata. Az agrár körök magatartása a javaslattal szemben. — IV. A parlamenti bizottság által javasolt módosítások. A kormány elutasító magatartása a bizottság javaslataival szemben. Kompromisszum a Kardorff-féle javaslat alapján . . . . .

370

A vámszövetség és a vámtarifa. I. A kereskedelmi szerződések megújításának kérdése az osztrák-magyar monarchiában: az osztrák iparos körök követelései. — II. A magyar és az osztrák agrár-követelések. — III. A Németbirodalommal való gazdasági kapcsolat fentartásának és szorosabbá tételének előnyei és szüksége. — IV. A szerződéses politika kedvező eredményei, különösen az ipar szempontjából, a külkereskedelmi forgalom adatai szerint. — V. A kedvező eredmények igazolása az érdekelt osztrák ipari szakörök munkáiból. — VI. Az osztrák iparos körök elégtelenségének indokolatlan volta a Magyarország és Ausztria közötti forgalom adatai szerint is. Ellentétek az osztrák iparos és agrár körök között. — VII. A Bánffy-Badeni kormányok egyezsége a vámszövetség ügyében. Az egyezményben foglalt újítások tüzetesebb vizsgálata. A két kormány egyezsége a bank- és valutaügyben. — VIII. A felháborodás Ausztriában az egyezmény ellen; a támogatás igazságtalan volt. Az egyezmény tényleges hibája: a quotakérdés megoldatlanul hagyása. — IX. Az 1898: I. t.-cz. és a vámügy, valamint a vele összefüggő kérdések rendezése a Széll-kormány alatt. A Bánffy-Badeni-féle egyezmény több megállapodásainak életbeléptetése, jelesen az 1899: XXX. t.-cz. Az országos bizottságok megegyezése a quota-ügyben. Végleges megegyezés a Széll- és Koerber-kormány között a vámszövetség ügyét illetőleg. — X. A két kormány megegyezése a vámtarifát illetőleg. A tarifajavaslatnak és a kormányokat vezető szempontoknak méltatása . . . . .

402

Chamberlain. I. Chamberlain akeziójának előzményei: az új pénzügyi vámkok, az 1902 juniusi Colonial Conference és annak eredménytelen-sége az angol imperialis váarakozások szempontjából. Chamberlain beszédei a Mansion House-ban és Birminghamben. — II. Chamberlain parlamenti nyilatkozatai és egyre élénkebb agitációja az imperialis politika érdekében. Ellenfeleinek tevékenysége. Az egyetemi tanárok nyilatkozata, a leicesteri munkáskongresszus állásfoglalása politikája ellen. A Board of Trade memoranduma. — III. Balfour miniszterelnök beavatkozása a vámpolitikai küzdelembe, röpirata. Chamberlain és vele egyidejűleg a kormány több szabadkereskedelmi tagjának lemondása, Balfour sheffieldi beszéde. — IV. Chamberlain tulajdonképeni programbeszédei Glasgowban és Greenockban. A glasgowi beszéd, (a gyarmatokról, a preferential treatmentről és az imperialis politikáról). — V. A greenocki beszéd (a megtorló

vámok szükségéről). — VI. Chamberlain szónoki hadjáratának határa.	
Az ellenhatás : a szabadkereskedelmi iránylegkiválóbb képviselőinek sorompóba lépése Chamberlain agitációja ellen. — VI—VIII. Chamberlain programjának és érvelésének megvilágítása ez államférfiak beszédei és a Board of Trade memoranduma alapján. — IX. Chamberlain vámpolitikai terveinek kilátásai: a helyzet a mai angol parlamentben és a jövő siker kérdése	479

Statisztikai táblázatok és egyéb mellékletek.

Anglia.

I.

A szabadkereskedelmet Anglia teremtette meg, hosszas, kinos, mondhatni véres küzdelmek után. Ez köztudomású tény. De a magyarázat, melybe az igazságot öltöztetik, ritkán felel meg a valóságnak. A szabadforgalom sok lelkes barátja úgy szereti föltüntetni e hatalmas átalakulást, mintha abban csak eszményi törekvések vezették volna Angliát; míg viszont a védvámok barátai majdnem kivétel nélkül úgy állítják oda Angliát, mint a mely csak önzésből és ámitásból hirdetné a freètrade elveit, hogy azzal lefegyverezze és ipari uralma alá hajtsa az egész világot. Az egyik felfogás épp oly egyoldalú és tulzott, mint a másik. A szabadforgalom uttörői és diadalravivői közt kétségtelenül igen sokan voltak, a kik lelkesedéssel és önzetlenül küzdöttek egy elméletileg megállapított igazságért. De ez a lelkesedés és önzetlenség nem ragadhatta volna magával a nagy tömeget, ha az elméleti igazság nem felel meg széles, nagy rétegek igazi és komoly érdekeinek; és ha ezek az igazi és komoly érdekek nem adnak erőt és lendületet az eszményi szárnyalásnak. Ennyiben szorul megigazításra a szabadforgalom barátainak dicshimnusz. De épp úgy megigazítást igényel a védvámosok gyűlölködő felfogása is.

Mert teljesen igaz ugyan, hogy Angliát az érdek vitte a freetrade felé, de ebből éppen nem következik, hogy a midőn azt másoknak is hirdeti, ebben öntudatos ámitás vezesse.

Lássuk saját szemeinkkel, hogyan keletkezett Angliában a szabadkereskedés eszméje és hogyan jutott az diadalra, és akkor meg fogjuk érteni nemcsak azt, hogy miért járt annak érvényesülése éppen Angliában a legnagyobb küzdelemmel, hanem meg fogjuk érteni azt is, hogy miért ragaszkodik ehhez Anglia ma is, mikor mindenütt másutt a szabadforgalom aránylag könnyű, de egyszersmind rövid ideig tartó diadala után, a védelem politikája jutott érvényre.

Anglia gazdasági életének talán legjellegzetesebb sajátága az, hogy ott az ipar és kereskedelem oly fontosságra emelkedik, a minek folytán életérdekei kiegyenlíthetetlen ellentétbe kerülnek azzal a nagy földbirtoknak az érdekeivel, mely addig az állami hatalom és befolyás legfőbb birtokosa volt. Igen erős összeütközésre, mondhatnók élet-halálharczra egyrészt az ipari és kereskedelmi és másrészt a földmivelési érdek közt a többi kereskedői népeknél, a Hanzánál, az olasz városoknál és Hollandiánál nem volt meg az alkalom, mert hiányzott a nagy históriai földbirtokos olygarchia. De különben is a Hanza, az olasz városok és Hollandia hatalma rég letűnt akkorára, midőn Anglia a gépek és gőz eddig nem sejtett mesés erejével iparának és forgalmának oly kiterjedést adhatott, a milyenről a korábbi kereskedő népek gazdagságuk tetőpontján sem álmodoztak.

De már ezen időpont előtt, az ipari és kereskedelmi érdek felülkerekedését megelőzőleg is, Anglia gazdasági és politikai fejlődése egy nagy előnnyel bír a többi népeké felett. S ez az a körülmény, melyet Seeley (*Expansion of England*) oly találólag emel ki, hogy az angol nép volt

az egyedüli, mely egyszerre kereskedő és katona is volt. Anglia ipara és kereskedelme még gyermekkorát élte, midőn a Hanza, az olasz városok és Németalföld gazdagon megrakott hajókkal járták be az egész akkor ismert világot. Csakhogy az ő kereskedői gazdagságuknak nem volt meg az a háttere, melyet csak egy nagy ország népességének katonai ereje nyújthat. A jóval nagyobb és erősebb Anglia előtt nekik előbb-utóbb háttérbe kellett szorulniok, még akkor is, ha a világforgalom útjának megváltozása, a keletindiai vonalnak fölfedezése, különösen az olasz városokat, addigi vezető szerepükből le nem taszítja. Másrészt nemcsak Portugallia, hanem főleg Spanyolország oly időben alapított az új világban nagy birodalmat, mikor Anglia még hódításra nem is gondolhatott. S ha a vitéz és hatalmas Spanyolország épp-ugy háttérbe szorult Anglia növekvő kereskedelmi diadalai mellett, azt nem a Medina fényes Armadájának szegényletes romlása okozta, hanem az, hogy a spanyol népből hiányzott az a gazdasági szellem, a mely a jóval hamarabb meghódított tengerentúli tartományokat virulásra tudta volna juttatni. A spanyol csak conquistador, azaz hódító volt és Amerikában csak az Eldoradot, az aranyat kereste. Anglia nemcsak halálmegvető vakmerő katonákkal hódította meg az új világot, hanem még annál is becsesebb kincsével, munkás népével, mely egy magasabb cultura ellenállhatatlan szorgalmával, a kimeríthetetlen termékenységű új földön, nemcsak vagyont és gazdagságot, de új hazát is teremtett nemcsak magának, de az egész angol nemzetnek.

Anglia gazdasági fejlődése később indul meg, mint akár a Hanzáé, akár az olasz városoké, de szerencsésebb, mert minden megszakítás nélkül halad célja felé. A czéhek (gild) kiváltságai egyes iparok vagy kereskedelmi ágak üzésére csak a XII. század elején (1100) keletkeznek, és

XIII. században Anglia még nyers gyapjut visz ki, melyből a flamandok szőnek posztót. S habár ebben a században (1261) már kezdik eltiltani a posztó behozatalát és a nyers gyapju kivitelét, még a XIV. században is a gyapju marad Anglia legfőbb gazdagsága (1339), úgy hogy ebben fizeti adóját nemcsak királyainak, hanem a pápának is (1343). A XIII. században tilalmakkal sujtják a köszén mivelését (1271), mint olyan foglalkozást, mely az erdőgazdaságot károsodással fenyegeti. Csak a XIV. században (1354) keletkeznek a különböző királyok kiváltságai, melyek egyes városoknak kizárólagos jogot adnak valamely jószággal kereskedni (staple-town), míg a Hanza London szívében élénk üzletet folytat aczéludvarában (Steel-Yard). De már a XIV. században (1349) hoznak kegyetlen törvényeket a túl magas munkabéreket követelő munkások ellen, a mi mutatja, hogy az ipari munka lendületet vesz. És ugyancsak a mellett szólnak a XIV. század óta fölmerülő törvényes tilalmak a lakosságnak a városokba özönlése ellen, a melyet a rózsák százados harczai mellett főleg a gildek azon kiváltsága vont maga után, hogy a ki egy évnél tovább azok tagja volt, föl szabadult a földesuri hatalom alól. Wiklif izgatásai Wat Tylor és John Ball lázadásai a XIV. század vége felé mutatják a föld népének növekedő ellenszenvét urai iránt, a minek hatása alatt a nagy földbirtok csak azzal tartja vissza a munkáskezeket, hogy a jobbágyból (tenant serf) sok helyütt szabad bérlő (yeoman) lesz, úgy hogy II. Rikhard a század végén hiába igyekszik visszahozni a régi rendet.

Ugyanezen XIV. században kapnak kiváltságokat a kalandor kereskedők (merchant adventurers), a kik maguk vállalkoznak a külkereskedelem közvetítésére. S a XV. század közepe felé a staple-townok kereskedői panaszkod-

nak a merchant adventurerekre, hogy kiváltságaikban gázolnak. Hasonlókép a XVI. század elején (1513) a régi gildek bevádolnak egyes nagyobb vállalkozókat (Hodgkins of Halifax, Brian of Manchester, Jack of Newbury), kik a városokon kívül üznek ipart és száznál több segéddel is dolgoznak. E telepekből lassankint új városok keletkeznek az angol ipar és kereskedelem új erősségeiül. A nagy olygarchia a föld jobb kihasználására és az állattenyésztés terjesztésére már a XIV. századtól fogva mindig több és több földet von el a jobbágytól (enclosure = bekerítés). A földmives nép elűzetése s az annak nyomában terjedő éhség és dögvész hatása alatt a XVI. század közepén 1549-ben Ket lázadásra ragadja a parasztnépet, de Warwick könnyen leveri a fegyverhez nem szokott népet és a paraszt sorsa még rosszabbra fordul, a mit a nyomornak ez időben kezdődő hivatalos segedelme, a szegényadó (poor-tax) sem tud orvosolni. A nagy királyné, Erzsébet uralkodása alatt (1558—1600) az angol ipar újabb lendületet nyer. A Hollandiából elűzött protestánsok virágzásra juttatják a szövőipart, melyet a XII. században ugyancsak a tenger által hazájukból kivándorlásra készített flamandok honosítottak meg először brit földön. Anglia most már iparczikkeket visz ki nagy mennyiségben, és 1585 után, midőn a spanyolok elpusztítják Antwerpent, London a világ nagy vásárja kezd lenni. A spanyol armada veresége 1588-ban, Drake kalóz hadjárata a spanyolok ellen csak epizódok ebben a nagy fejlődésben. Legalább is oly fontos Anglia gazdasági történetében Erzsébet azon elhatározása, hogy 1597-ben eltörli a Hanza kiváltságait és bezáratta annak londoni telepét, a Steel Yardot, mely már rég szálka volt a hatalmának öntudatára jutott londoni kereskedelem szemében. És nem kevésbé fontos mozzanat a fényes hőskölteményben a Walter

Raleigh által a szüz királynéről, Virginiának nevezett első angol gyarmat keletkezése Északamerikában, az angol hajósok és kereskedők elkalandozása északra Archangelig és délre Guineáig, nyugatra Newfoundlandig és keletre Indiáig s ezzel kapcsolatban a nagy kereskedelmi társaságok, a Levant Company és mindenekfelett az East India Company alakulása. A nagy tengeri utakat felfedezik spanyolok és portugallok, ugyanők alkotnak az új világokban először nagy birodalmakat, de a kik ezeket gazdaságilag kiaknázzák, azok az angolok, már az „Elisabethian age“ aranykorszaka alatt. Ez az az idő, a midőn egyrészt folyton szaporodik ugyan a poor tax által fentartott és főleg a mezőgazdaságtól elűzött szegény föld népe, de másrészt folyton hangzanak a panaszok a magas munkabér miatt. Ez az a korszak, a melyben az eddig korlátlanul uralkodott nagy olygarchia nemcsak politikai hatalmát veszti el, hanem megbotránkozással látja a fényűzés terjedését a polgári osztályban, és balsejtelemmel panaszkodik a régi egyszerű és józan élet tünedezése felett.

A XVII. század újabb megerősödését jelzi az angol iparnak és kereskedelemnek. A kormányformák váltakoznak. I. Károly vérpadon végzi életét, hogy a Cromwell Commonwealthjének adjon helyett, a melyet rövid idő múlva ismét a királyság vált fel. De mindezen külső nagy átalakulások közt, Anglia belső élete változatlanul tör a gazdasági világalalom felé. A XVI. században még tilalmazták a vas művelését, az erdők kiméltése érdekében. 1619-ben Dud Dudley, egy lord fia száll szembe az erdő romantikájával, szabadalmat szerezve vasművek felállítására. A kőszénbányászat már a XVI. század óta elterjedt. 1637-ben I. Károly kiváltságot ad Sir Tempestnek a newcastlei kőszén Londonban is árulni, hol eddig csak fával fűtöttek. A gyapjukivitel a század elején már egészen

jelentéktelen. A gyapjuszövés mind nagyobb mérveket ölt, s habár a nyers szöveteket még Hollandiába viszik festés végett, Walter Raleigh a végső kikészítés titkába avatja honfitársait, úgy hogy 1668-ban már eltılthatják a nyers szövetek kivitelét. A XVI. században Spanyolország hatalmát tette tönkre Anglia, a XVII. században Hollandiát szárnyalja tul. Cromwell hajózási aktája 1651-ből, melylyel az angol gyarmatokkal való kereskedés minden más nemzetek kizárásával egyedül az angoloknak törekedett fentartani, inkább külső befejezése mint megteremtője Anglia világkereskedelmi diadalának Hollandia felett. Mert alig egy évtizeddel utóbb (1664) nyílt háboruban is megalázta egykori szövetségesét és mesterét, elfoglalva tőle New-Amsterdamot, hogy annak romjain New-Yorkot építse föl. Ugyanez időben 1660-ban eltılják a gyapju kivitelét, a mit inkább az ipar növekedő politikai befolyásának jeléül említünk föl. Sokkal fontosabb az ipar fejlődésére a Statute of Frauds 1678-ból, a melylyel a nagy földbirtok elvon a szabad bérlőtől (freeholder) minden jogot, melyet csak a gyakorlat szentesített, de okmány nem igazolt, mint olyant, mely csak csalárdságból eredett. A Statute of Frauds következtében 180,000 freeholder veszíti el birtokát és más téren kénytelen magának új megélhetést teremteni. Nem kevésbbé fontos az ipar fejlődésére a nantesi edictum visszavonása miatt 1685-ben elüzött francia hugenották bevándorlása. 50,000 vagyonos és munkás embert nyer ezzel Anglia, ki a selyem-, üveg- és papiripar terén a gazdagság eddig nem ismert forrásait nyitja meg új hazájában. Az ipari vagyon hatalmas emelkedését mutatja, hogy I. Jakab már a XVII. század első negyedében teremt pénzbárókat, és mutatja az is, hogy midőn 1660-ban Londonban nagy tüzvész pusztít, a kárt 12 millió fontra becsülik. A század végén pedig annyira megerősö-

dik az új polgári elem, hogy 1688-tól, a II. Jakab elűztetésével diadalmaskodó whig forradalomtól, számítják azt az időpontot, melytől fogva az ipari mágnások egyenlő jelentőségre emelkednek a régi földaristocratiával, mert a whigek folyton kedveznek az új jövevényeknek, kiknek a Toryk ellen folytatott küzdelmeikben nagy hasznát veszik. S most már ezek a polgári eredetű mágnások is mindig nagyobb földbirtokra tesznek szert, mert látják, hogy az képezi a politikai hatalom alapját, és azért is, mert mint egy angol író mondja: (Gibbins, Industrial History of England) „a föld iránt napjainkban is bizonyos sentimentalismust tanusítanak, de akkor az még erősebb volt“.

A XVIII. században Anglia Franciaországot szorítja ki gyarmataiból, hajóival uralma alá hajtja a tengert és nagy találmányaival ura lesz a világ iparának és kereskedelmének. Az utrechti békekötés alkalmából (1713), mely véget vetett a spanyol örökösödési háborúnak a francia biztos Polignac azt mondta a hollandusoknak: nálatok határozunk rólatok és nélkületek. A párisi békéről pedig, melyen éppen egy félszázaddal utóbb (1763) Franciaország, az indiai vereségek után, feladja Canadát, a szintén francia Michelet azt mondja, hogy azzal hazája egy világot vesztett el. A szárazföldi államok harcaiban Anglia csak azért vesz részt, hogy tengerentúli területét növelje, és ezért minden más nemzetnél többet fordít hajóhadának emelésére, tengeri világhuralmának megalapítására.

Hogy eközben az új osztályoknak nemcsak gazdagsága, hanem társadalmi és politikai súlya is növekedett, azt szinte fölösleges mondani. Defoe már 1724-ben írja: „Az ipar és kereskedelem annyira nem ellenkezik a gentlemanséggel, hogy Angliában egyenesen az ipar és kereskedelem teremti a gentlemant. Mert egy vagy két nemzedék után az iparos vagy kereskedő fia éppen olyan

gentleman, államférfi, parlamenti képviselő, bíró, püspök vagy nemes ember, mint a legmagasabb rangú vagy legrégebbi családok fiai.“ Még élesebben állítja oda a változást Swift a ki azt mondja: „a hatalom, mely eddig a földet kísérte, most átment a pénzre“. Pedig az igazi nagytőkések, nagygyárosok és vasuti királyok még nem jelentek meg a színen. Ezeket csak az ipari találmányok és a gőz hozza meg. És már ebben az időben (1770) Young Anglia 8,500.000 lakosából immár csak 3,600.000-re teszi a földmivészeket és 3,700.000-re a kereskedőket és iparosokat. Olyan kedvező arány az új elemekre nézve, a minőt Franciaország ma sem és Németország is csak napjainkban mutatnak föl.

A XVIII. század végére esik a legnagyobb csapás, mely Angliát gazdasági fejlődésében érte. Az északamerikai Egyesült-Államok elszakadása, az anyaország önzése miatt, mely a maga elfogultságában gazdaságilag és politikailag örökös kiskorúságra és függésre akarta saját véreit kárhoz-
tatni. A szűkkeblű gyarmati politika, mely nem tudta megengedni, hogy az amerikai telepesek saját ipart üzhessenek, és még a legfontosabb politikai jog, az adóztatás terén is az anyaország önkényének akarta az új hazát alapított polgárokat alávetni, keservesen megboszulta magát. Az amerikaiak, a csak nemrégiben szenvedett vereségek miatt boszúra kész francziák segítségével, elszakadnak az anyaországtól, lerakva egy új nagy és hatalmas állam alapjait, mely ma az anyaországnak félelmes versenytársa és esetleg már holnap ellenfele is. Az angol nép dicsőségére legyen mondva, a keserű lecke nem múlt el gyümölcsötlenül. Anglia már a XVIII. században sem volt oly szűkkeblű gyarmatosaival szemben, mint a többi államok, s a nagy Unió megalakulása óta bölcsen gondoskodik gyarmatairól, mint hatalmának és gazdagságának igazi forrásairól.

II.

A XVIII. század végének legfontosabb mozzanata a nagy ipari forradalom, mint azt maguk az angolok méltán nevezik. 1770—1779-ig jönnek Hargreaves, Arkwright és Crompton találmányai a fonószék és 1785-ben Cartwright találmánya a szövőszék tökéletesítésére és mechanikai berendezésére. És ugyanez évre teszik Watt találmányának, a gőzgépnek elterjedését, egyelőre a bányászatban. S ugyanakkor midőn Anglia ipari geniejével megsokszorozza termelését, a szárazföldi Európát Napoleon egy évtizedes háboruba dönti. Ez a háboru Angliának több mint 800 millió fontjába kerül és 600 millió fonttal növeli államadósságát, a mely összeg az akkori időben egyenesen mesés volt. De ugyanakkor Anglia nemcsak nagy gazdagságot halmozott föl, hanem népességét is hihetetlenül gyarapította. 1750 előtt még csak 5—6% szaporodást mutat egy-egy évtized, 1790—1800-ig 14%-kal, 1800—1810-ig 21%-kal gyarapodott Anglia népessége, és ipara annyira befészkelte magát az egész continensen, hogy Napoleon, ki miatta rendelte el a szárazföldi zárlatot (1801), melylyel szabad zsákmánynak jelentett ki minden angol hajót, maga ez a Napolon Angliából látta el a grande arméet, melylyel Oroszországban szédületes dicsőségének sirját megásta.

Ámde ennyi fény nem maradhatott árnyék nélkül. A vasember, mint az angolok a gépet nevezték, nem szorult a felnőtt férfi munkájára. Asszony, sőt gyermek is elég erős volt arra, hogy zakatoló kerekét megindítsa és termelő hatalmát ébren tartsa. A kenyerüket vesztett munkások eleinte zendülésekbe törnek ki, de a nyomor megtöri erejüket és utóbb ők maguk küldik feleségüket, gyermekeiket a gyárakba dolgozni. A verseny, mely nem ismer könyörületet, még ezek bérét is leszorítja. A pihe-

nésre nem szoruló gép az öt kiszolgáló gyöngye gyermektől is szakadatlan munkát követel. A munkaidő majdnem korlátlan és csak a kimerülésben talál határt. Még gyermekeknéli s előfordul 16 órai munka, és a vallásos Angliában még a vasárnap sem nyújt a szerencsétleneknek pihenést. A szegénnytörvény mellett, mely nem hagyja egészen éhen halni az apát, már elejétől fogva csekély a gyermek munkabére, később még az is elmarad, mert hiszen a gyermeket előbb ki kell tanítani. A gyárostól elég, ha lakásról és élelemről gondoskodik. És milyen lakásról és élelemről! Pinczében, bűzös melegben tartják a boldogtalan áldozatokat, a hol sokszor az ágyat sem érnek rá kiszellőztetni, mielőtt a felváltott csoport abba belefekhetett. Nemek szerinti elkülönítésre nincs hely. A gyermek a testi szenny mellett erkölcsileg és egészségileg is megromlik. Az élelem meg éppen undorító. És tetejébe a legkisebb vétségnél vagy éppen az embertelen felügyelő szeszélyéből ütés, verés, testi sanyargatás. És mindez ebben az időben, midőn a parlamentben lánglelkű szónokok a rabszolgaság ellen mennydörögnek!

Ennyi nyomor és szenvedés nem maradhatott szána-
lom és orvoslás nélkül. Először az igaz, a nagy földbirtok
hivja föl a közlelkiismeretet e szörnyű visszaélések kiirtá-
sára, de csakhamar megmozdul az egész angol nemzet
közvéleménye is. A XIX. század első napjaiban 1802-ben
indul meg az ugynevezett gyári törvényhozás, mely a
munkabérszerződést kivette a verseny ádáz hatalma alól.
Anglia már egy századdal előbb megmutatta, hogy a
szabadelvűség nem egyértelmű a védtelennek feláldozásával,
a hatalmát sokszor könyörtelenül kizsákmányoló erősebbel
szemben, a midőn a vállalkozó és munkás közti szerző-
désbe beleavatkozva, szabályozta a munkaidőt és külö-
nösen a nők és gyermekek alkalmazhatóságát, és egyáltalán

gondoskodott a munkás épségéről és egészségéről, és így az egész munkabérszerződést a magánjog köréből a közjog körébe utalta át. A törvények egész sorozata keletkezett a munkás érdekében, melyekkel különösen Lord Shaftesbury örökitette meg nevét.

A munkások érdekében kifejtett nagy törvényhozói működés a nagyvállalkozók körében nem talált rokonszenvre. Voltak férfiak, kik őszinte meggyőződésből ellenzték az állam beavatkozását. John Bright a szabadelvűség híres apostola a tíz órai munkaidőt megszabó törvényről (1847) azt mondta, hogy az a legrosszabb rendszabály, melyet a törvényhozás valaha elhatározott. A kik vele egyetértettek, abból indultak ki, hogy minden bajt csak a szabadverseny orvosolhat meg tartósan és igazán. De ezekhez az eszeményekért lelkesülő férfiakhoz csatlakozott a vállalkozók nagy tömege, kik a gyári törvényhozás által legközvetlenebb érdekeikben lettek megtámadva.

A háboru befejeztével a szárazföldi népek komolyabb versenyt támaszthattak az angol iparnak, és velök szemben, a gyári törvényhozás alatt, drágább munkabér és kevesebb munkaidő mellett, az angol vállalkozó helyzete sokszor kedvezőtlenebbé vált. Ezenkívül az angol vámtörvényhozás a földbirtokot nagy védelemben részesítette, midőn egy csomó nyersterméknél a kivitelt eltiltotta, másoknál a behozatalt megnehezítette. Ez a megterheltetés kétszeres súlylál nehezedett most a vállalkozóra. S a midőn ez ellen harczra kelt, lehetetlen volt nem látnia, hogy a védelem, melyet az angol vámtörvényhozás a gabonának nyujt, mily igazságtalan terhet ró a munkásra, és mily nagy mértékben drágítja meg magának az ipari vállalkozónak termelési költségeit. A míg a gyári törvényhozásnál a nagy földaristokratia járt elül a szegény munkásnép jogainak védelmében, most az iparos és keres-

kedelmi vállalkozó lett az alsóbb osztályok szószólója. S ez a mozgalom épp úgy diadalra jutott, mert az igazság itt is a munkás részén volt.

A XIX. század elején az alsóbb osztályok nyomora még növekedett. Az enclosure vagyis a szabad földmivelőktől elvont terület rohamosan növekedett. A XVIII. század első felében (1710—1760) 334.000 acre (acre = 0·4 ha) került enclosure alá. Ezen időtől a XIX. század közepéig pedig 7,000.000 acre vagyis 2,800.000 ha, azaz Nagybritannia területének jóval több mint egy tizede. Tetézte a bajt, hogy a földjeikből kifosztott szerencsétleneknek, még az ipar sem nyújtott kedvező keresetet. A munkabér a takácsoknál 1812-ben felére, 1817-ben harmadára szállt le annak, a mi 1802-ben volt. Heti 6 s. 6 d., illetőleg 4 s. 3¹/₂ d. a korábbi 13 s. 10 d. helyett. S ugyanakkor a gabona ára quarterenkint (= 2·9 hl.) 122 shillingre, illetőleg 94 shillingre emelkedett 67 shillingről. S hogy a nyomor még nagyobb legyen a Law of settlement (illetőségi törvény) 40 napra emelte föl azt az időt, melyen át a munkásnak egy helyben kellett laknia, hogy a szegényadó jótéteményeit élvezhesse, és a Combination Law (gyülekezési törvény) eltiltotta a munkások minden összejöveteleit. A francia forradalom hatalmas lendülete, most már annál ellenállhatatlanabb erővel ragadja meg az angol tömegeket is. Így jő létre a chartista mozgalom, mely főcéljául az általános és titkos szavazati jogot hirdeti, de a mellett a legmélyebben felkavarja a széles néprétegeket és nem egyszer véres zendülésekben tör ki. Ekkor jönnek a manchesteri kereskedők (1820) a védvámok eltörlését követelő kérvényeikkel, és később (1839) az ő körükből Cobden az Anti-Cornlaw League-gel a gabonatorvények eltörlését követelő egyesületével. A negyvenes években még rossz termések is jöttek a liga segítségére, és azzal az izgatás

tetőpontjára hágott. A nagy földbirtok, mely nem hajlott meg a követelés igazsága előtt, végül kénytelen volt meghajolni a felzaklatott tömeg szenvedélye előtt, a mely még Wellington herceget, a nagy Napoleon legyőzőjét sem kimélte. Az 1832-iki reform bill a választói jog szabadelvű kiterjesztése által megrendítette a régi olygarchia hatalmát. Az ipari és kereskedelmi osztályok barátjai voltak a védvámok eltörlésének, mert hiszen az angol iparnak nem volt a külföldön komoly versenytársa, a nyerstermelést oltalmazó védvámok pedig egyenesen ellenkeztek az angol ipar érdekeivel, mert megdrágították úgy a nyersanyagot, mint az élelmet és ezzel a munkabért. Az alsóbb néposztályok szenvedései, a magas gabnaárak mellett, meg egyenesen kétségbeejtők voltak. A jelszó, a zászló ebben a küzdelemben az alsóbb osztályok nyomora volt, de az igazi mozgató erő, a hatalomra jutott ipari és kereskedelmi érdek.

Igy jött létre Angliában a szabadkereskedés nagy elve. Nemcsak elméleti igazságának erejénél fogva, nem csak egyes felvilágosodott emberek meggyőződéséből vagy éppen hatalmas akaratából: hanem belső szükségből, az Anglia népességébe és társadalmában tulsulyra vergődött kereskedelmi és ipari érdek nyomása alatt, mely ebben az esetben az alsóbb osztályok érdekeivel is összeesett, és azt igen szerencsésen tudta a maga javára kihasználni. És mert ily realis alapokon keletkezett, él és uralkodik Angliában rendithetetlenül még ma is, midőn mindenütt másutt, hol nem ily kényszerítő okokból és természetes alapokon keletkezett, már rég megszűnt. Poroszországban egy felvilágosodott bürocratia, Franciaországban az angol példáért rajongó III. Napoleon szintén hódolt a szabadkereskedés elvének, de úgy az egyik, mint a másik ország már rég szakított azzal, még Anglia ma is ragaszkodik és valószínűleg sohasem lesz hűtelen a freetradehez.

III.

A napoleoni háborúk befejeztével az angol vámok a legteljesebb kifejlésben mutatják a merkantilizmus tilalmi rendszerét. A nyersanyagokat és élelmi cikkeket magas vámokkal sújtják a földbirtokos kedvéért, az ipari cikkeket a gyáros és számos fogyasztási cikket a kincstár érdekében. Gabona ugyyszólván egyáltalában nem jöhetett be, mert a vám, az ugynevezett sliding scale (mozgó fokozat), akként változott, hogy alacsonyabb gabonaár mellett magasabb, és magasabb gabonaár mellett alacsonyabb volt, de mindig azzal a célzattal, hogy idegen gabona csak akkor jöhessen be, ha a gabona ára otthon 80 shilling quarterenkint, a mi már magában véve igen magas ár volt a pénz akkori értéke mellett. Hasonlóképp a tilalom erejével hatott némely legfontosabb ipari vám, míg a fogyasztási vámok súlyos terheket róttak ismét az alsóbb osztályokra. Növelte az igazságtalanságot, hogy a háboru után azonnal eltörölték az income-tax-et, melyet a jobbmódúak fizettek. Maga a vámrendszer még azonfelül észszerűtlen is volt, mert mindent védő buzgalmában igen sok egészen felesleges vámmal nehezítette a forgalmat. 1841-ben az angol vámok 22·9 millió fontot szolgáltatottak. Ebből 10 tétel adott 20·8 milliót, további 6 tétel 1·1 milliót, vagyis 16 tétel majdnem 22 milliót, míg a többi együttvéve csak 900,000 fontot, pedig az angol vámtarifa akkor még mintegy 1200 tételt tartalmazott.

A mérsékléseket már Huskisson kezdi, a ki 1827-ben leszállítja a nyers selyem vámját és a kész selyemáruknál a behozatali tilalom helyébe magas védvámokat állít, a kiviteli jutalmakat pedig megszünteti. A gyapju behozatali vámját szintén leszállítja és a kiviteli tilalmat a beviteli vámnak megfelelő magasságu kiviteli vámmal cseréli föl.

A gabonánál 80 helyett 75 shillingre szállítja le a sliding scale által fentartandó gabnaárt. És végül tetemesen mérsékel egy csomó fogyasztási vámot. Intézkedései közül különösen az utolsók voltak sikeresek, a mennyiben a fogyasztás nagy emelkedésére vezettek. A leszállítás folytán elmaradó jövedelmet 9 millió fontnál többre számították, és tényleg alig haladt meg 3 milliót, úgy hogy a közel 6 millió fontnyi különbözetet a fogyasztás tetemes gyarapodása egyenlítette ki. Többi intézkedései ellenben nem igen hagytak nyomot maguk után, mert azok a veszedelmek, melyeket a selyem- és gyapjutermelők és iparosok jósoltak, ugyan nem következtek be, de viszont a sliding scale csekély módosítása sem enyhítette lényegesen a buza nagy drágaságát.

Az első nagyobb lépést a vámok mérséklésére Peel tette első reformjával 1842-ben, a midőn minden tilalmat eltörölt, a nyersanyagok vámját majdnem a névlegesre leszállította, a félgyártmányokat 10⁰/o-os és a készgyártmányokat, a méltányos verseny (fair competition) szempontjából, 20⁰/o vámmal illette. Az első lépést csakhamar követte a második. 1845-ben Peel közel ötszáz vámot, főleg a nyersanyagoknál, a melyeket már először is nagyon leszállított, egyenesen eltörölt. A vámtarifa tételei leszálltak majdnem 600-ra. A gabonához azonban csak 1846-ban mert nyulni a nagy conservatív államférfi, ki eddig maga is a gabonavámok mellett harczolt. Peel most sem törölte el azonnal a gabonavámot, hanem csak tetemesen mérsékelte azt, és pedig akkép, hogy három év múlva már csak 1 shillingre szállt le a vám quarterenkint. A merész fordulatért bosszút esküdött ellene saját pártja. A gabonavám eltörlésénél Peellel szavazott a szabadelvű ellenzék, s így pártjának kis része is elegendő volt arra, hogy többséget nyerjen. De a legközelebbi napokban mikor egy

conservatív rendszabályról volt szó, melynél a szabad-
elvűekre nem számíthatott, a toryk nagy része Disraeli
vezetése alatt szintén ellene fordult és Peel a legfényesebb
diadala után pár nappal leszavazva, beadta lemondását. Ekkor
emelte ki egykori ellenfelének Cobdennek nagy érdemeit.
„A név, melyet e rendszabályok sikerével össze kell kötni
és össze is fognak kötni, annak a férfinak a neve, ki,
a mint hiszem, tiszta és önzetlen indokokból harczolt ez
ügyért, fáradhatatlan erélylyel, az értelem érveivel és annál
bámulatósabb ékesszólással, mert keresetlen és egyszerű
maradt — ez a név Cobden Richardé.“ Végül pedig saját
magáról megemlékezve, meghatóan mondja, hogy sokan
fognak őt elítélni, és nevét kárhózzattal fognak emliteni a
monopólisták, kik fenn akarták volna tartani a védelmet
saját egyéni hasznukra; „de azért lehet, hogy oly nevet
hagyok magam után, melyet olykor jóakarattal fognak
emlegetni azoknak otthonában, a kiket sorsuk arra kény-
szerít, hogy dolgozzanak és arczuk verejtékével keressék
meg mindennapi kenyerüket — oly nevet, melyet ez
emberek jóakarattal fognak emlegetni, mikor kimerült
erejüket bőséges és adóval meg nem drágított élelemmel
fognak felülditeni, és a mely annál édesebb lesz, mert nem
keseríti meg többé az igazságtalanság érzete.“

Az angol vámreform betetőzése Gladstone érdeme.
A nagy financier kétszer foglalkozott behatóbban az angol-
vámtarifával. Először 1853-ban, a mikor 1. eltörölt minden
nem jövedelmező fogyasztási vámot és a megmaradottakat
lehetőleg mérsékelte; 2. megszüntetett minden vámot a fél-
gyártmányokra; 3. a készgyártmányok vámját leszállította
10⁰/₀-ra, csak a selyemnél hagyva kivételesen 15⁰/₀-ot; és
4. lehetőleg mellőzött minden különbözeti vámot, mely a jószá-
gokat eredetükre vagy szállítóikra való tekintettel külön-
félekép terhelte meg. Ez alkalommal 125 vámtételt törölt

el és 133-at mérsékelt. A krími háboru egy ideig késleltette a nagy reform erélyes folytatását, de 1860-ban Gladstone újból kezébe vette a vámok rendezését és most eltörölt a cacao, tea és szárított gyümölcsök kivételével majdnem minden vámot az élelmiszerekre, megszüntette az utolsó gyártmányadókat és véget vetett minden különözeti elbánásnak, eltörölve minden kedvezést, melyet angol gyarmatok vagy angol hajók más országok vagy idegen hajósok felett még élveztek. Most már csak 48 tétel maradt az angol vámtarifában. Utóbb még ezekből is eltöröltek néhányat, úgy hogy ma alig szerepel abban más mint cacao, kávé és tea mintegy 4,500.000 font vámjövédellemmel, cikoria és szárított gyümölcsök 450.000 fonttal, a bor 1,500.000 fonttal, egyéb szeszes italok 4,750.000 fonttal és a dohány közel 11,000.000 fonttal. Más szóval ez a néhány cikk ma is valamivel többet szolgáltat 22 millió fontnál, a minél, 60 évvel ezelőtt, az 1200 tételes nyomasztó vámtarifa sem hozott többet. S a mellett, a mi fő, a szegény ember sehol sem él oly olcsón, mint Angliában, mert a legfontosabb élelmiszerek, kenyér és hus, baromfi és tojás, tej és vaj, só és cukor, a főző- és világító anyagok és a ruházat minden neme, melyeket épp napjainkban mindenütt kisebb-nagyobb vámok terhelnek, a gazdag Angliában semmi vámot nem fizet. És a mi nem kevésbé fontos, az ipar, a munkabértől eltekintve, sehol nem dolgozik oly olcsón mint Angliában, mert itt nem terhel vám semmi nyersanyagot; és azért az egész világ az angol piacra ontja minden termékét, úgy hogy a leggazdagabb ország nemcsak a legolcsóbban táplálkozik, de a legolcsóbban termel is.

A cukorra és kőszénre a búr háboruk nagy költségei miatt a legutolsó időben mindazáltal újból vámot vetettek, a miről lejjebb tüzetesen megemlékezünk.

Bármily áldásos legyen is a szabad kereskedelem elve Angliára nézve, annak megvalósítása csak az angol ipar roppant fejlett volta mellett volt lehetséges, s azért igen helyesen mondja Bastable (*Commerce of Nations*): „Hogyha szárazföldi írók nem akarják Anglia példáját a free trade bizonyosságául elfogadni, akkor tévedésbe ejti őket a nemzeti önérdék; de teljesen igazuk van, ha azt hiszik, hogy a mi angol államférfiaink rendszabályait közvetlenül csak Angliában lehetett alkalmazni és nem lehet gépiesen utánozni más országokban.“ Erre a helyes és okos beszédre aztán igazán nem lehet azt mondani, hogy az angolok ravasz álnoksággal az egész világra rá akarnák erőltetni a szabadkereskedelmet, hogy így annál jobban kizsákmányolhassák a többi népeket.

IV.

Az ötvenes és hatvanas évek mindenütt nagy föllendülést jeleznek a nemzetközi kereskedelemben, egyrészt a szabadkereskedelmi nézetek terjedése és másrészt és talán még inkább a vasuti hálózat rohamos növekedése következtében. Egészen 1870-ig mindazáltal Anglia kereskedelme mutatja a legnagyobb növekedést általában úgy mint viszonylag. Ezen időszak alatt az Egyesült királyság összforgalma 169 millió font sterlingről 547 millió fontra emelkedik, tehát több mint háromszor akkora növekszik. A fejlődésben már akkor is legközelebb áll hozzá Németország, melynek összforgalma 70 millió fontról 212 millió fontra növekszik, tehát éppen háromszoros emelkedés; csak azután jönnek az amerikai Egyesült-Államok, melyek összforgalma 62 millió fontról 165 millió fontra és Franciaország, melynek összforgalma 95 millió fontról 227 millió fontra gyarapszik, vagyis már csak két és félszeres, sőt

még azon alul is maradó emelkedés. 1870-től a múlt század végéig, tehát harmincz esztendő, és így hosszabb idő alatt a gyarapodás már nem oly nagy. Az elzárkózás mindenütt lábra kap és a vasuti hálózat viszonyos növekedése sem oly nagy. Az Egyesült királyság forgalma 547 millió fontról 814 millió fontra növekszik, az emelkedés tehát alig haladja meg az 50 százalékot, míg nagy versenytársai Németország és az Egyesült-Államok sokkal gyorsabb ütemben haladnak előre, a mennyiben az első összforgalma 212 millió fontról mintegy 500 millió fontra, a másodiké pedig 165 millió fontról több mint 400 millió fontra növekszik, tehát mindegyik közel 150 százalékos haladás. Ellenben körülbelül egy szinten marad az Egyesült királysággal Franciaország, melynek összforgalma 227 millió fontról mintegy 350 millió fontra emelkedik.

Anglia még így is a világ első kereskedelmi állama marad, de a verseny kétségtelenül mindig nehezebb lesz, a mit legjobban láthatunk akkor, ha nem az összforgalom, hanem csak a kivitel fejlődését nézzük az utolsó 30 év alatt. Anglia kivitele 1870-ről a század végére 244 millió fontról 329 millió fontra növekedett, alig 25 százalékos emelkedés. Ennél gyöngébb szaporodást a négy nagy nemzet közt csak Franciaország mutat, melynek összforgalma a hetvenes évek átlagától a század végére 153 millió fontról 165 millió fontra emelkedett, míg Németország kivitele 116 millió fontról 210 millió fontra, az Egyesült-Államoké 78 millió fontról 240 millió fontra gyarapodott. Ez az összehasonlítás azonban nem alkalmas a két nagy angol nép ipari erejének összehasonlítására, mert a míg az Egyesült királyság 329 millió font kiviteléből háromnegyedrésznél is több esik ipari czikkekre, az Egyesült-Államok kivitelének legfőlebb egy negyede ipari czikk. Ha tehát e részben helyes képet akarunk kapni, és

csak az ipari kivitt tekintjük, akkor azt látjuk, hogy az utolsó évben

Anglia	224 millió font
Németország	140 „ „
Franciaország	85 „ „
az Egyesült-Államok	58 „ „

ipari áruval látják el a világot. Így aztán egész hatalmában látjuk az angol ipart a többi nemzetekével szemben és látjuk egyszersmind mily kiváló állást foglal el Németország már is.

De nem kell hinni, hogy az angol ipari kivitel idáig való emelkedése és ezzel az angol ipari uralom fejlesztése vagy csak annak megőrzése könnyű munka lett volna. Az angol kivitel az idők folyamán sok hullámozást mutat, és az utolsó harmincz esztendőben is minden évtizednek meg volt a maga kisebb-nagyobb kereskedelmi válsága. 1873-ban az angol kivitel már fölemelkedett 320 millió fontra, tehát alig 10 millió font hiányzik ugyanahhoz a magaslathoz, a melyen a század végén áll. Az azóta lefolyt 27 év alatt három nagy válságon ment keresztül az angol ipar és kivitel, a melynek következtében 1878-ban 240, 1885-ben 270 és 1894-ben 250 millió font körül állott az angol kivitel, míg a javulás legkedvezőbb éveiben 1883-ban 300, 1890-ben 320 és az utolsó 1899. évben 330 millió font körül mozgott az összes kivitel. A válságokat és hanyatlásokat ma általában főleg az 1873 után korszakonként bekövetkezett nagy árcsökkenéseknek tulajdonítják a legtekintélyesebb angol írók. A legelismertebb angol számítások az árak alakulásáról az „Economist“ és Sauerbeck index számai. Az előbbi szerint a kilenczvenes évek árai úgy viszonylanak a hetvenes évek első felében fizetett árakhoz, mint 89 : 140. Míg Sauerbeck szerint az arány 62 : 104 az összes jószágokra, és 53 : 104 éppen a

szövézeti iparcikkekre. Angliának tehát egészben véve ugyanilyen pénzbeli kivitel mellett körülbelül két harmaddal több vagy még egyszer annyi jószágot kell piacra hoznia, hogy azért ugyanezt az összeget kapja, mint harmincz évvel ezelőtt. Ha most meggondoljuk, hogy Giffen szerint az angol munkás realis bére 1870-től 1890-ig legalább 40 százalékkal emelkedett, s hogy a pénzbeli bér Palgrave nagy tekintélyű Dictionaryjának tanúsága szerint szintén 1870-től 1898-ig inkább emelkedett: akkor láthatjuk, hogy az angol ipar ezt a nagy erőfeszítést, hogy ugyanazon névleges összegért tetemesen emelkedett jószágmennyiséget tudott kivinni, nagy tőkegazdagsága mellett csak ipari lángezésének és hajthatatlan erélyének köszönheti.

A nagy és nehéz verseny, melyet az előretörő fiatal ipari nagyhatalmak és különösen Németország Angliának támasztottak, egy egész irodalmat teremtettek, melyben különösen Williams „Made in Germany“ (1896) munkájával keltett feltűnést, minden téren mutatva a nagy haladást, melyet Németország Anglia rovására a világ nagy piacain fölmutathatott. Az angol kormány hivatalos jelentés tárgyává tette a kérdést (1897. január), és ebben arra a következtetésre jutott, hogy a fiatalabb versenyzők viszonylag gyorsabb haladása érthető, s hogy a gazdag szomszédok és versenytársak egészben véve kedvezők Angliára nézve, de hogy másrészt a legnagyobb figyelmet kell fordítania külkereskedelmére, hogy alkalmazkodnia kell a változott viszonyokhoz és hogy egykor kétségbe nem vont elsőbbségét csak erejének teljes megfeszítésével s a termelési és kereskedelmi eljárások gondos és gyökeres megváltoztatásával tarthatja fenn.

Az angol nemzetközi forgalomnak legsajátabb jellege a behozatalnak roppant tulsúlya a kivitel felett. A mig az Egyesült-Államokban, mint főleg nyerstermelő országban,

az 1900. évben 829 millió dollár behozatallal 1478 millió dollár kivitel áll szemben és a míg az iparos országokban Franciaországban és Németországban ugyancsak az utolsó évben 4078 millió frank kivittel szemben 4408 millió frank a behozatal, illetőleg 4414 millió márka kivittel szemben 5557 millió márka a behozatal, úgy hogy az utóbbi 10—30 százalékkal haladja meg az előbbit, addig az Egyesült királyságban 350 millió font kivittel szemben 520 millió font a behozatal s így 50 százalékkal haladja meg az előbbit. 170 millió fonttal vásárol Anglia többet az idegen államoktól, mint a mennyit nekik elad. E nagy különbözetet pedig azzal egyenlíti ki, a mit a többi országoktól, mint a tengerek ura, hajófuvarokból és mint a világ hitelezője azon tőkék kamataiból nyer, melyeket a külföldön állami adósságokban és magánvállalataiban elhelyezett. Milyen nagyok ez összegek azt pontosan természetesen bajos meghatározni. A kilenczvenes évek első felében Bowley (Englands foreign trade in the XIX Century) legalább 70 millió fontra tette az egész világ által Angliának fizetett hajófuvar és 2000 millió fontra azt a tőkét, melyet Anglia a külföldön elhelyezett.

A behozatal nagysága az, melyben Anglia minden más országot messze felülmul. Több mint 6000 millió forint a mi pénzünkben, míg Németországé 3600, Franciaországé 2000, az Egyesült-Államoké szintén 2000 millió forint körül mozog. Ennek az óriási összegnek természetesen csak kis része, alig több mint 1200 millió forint ipari czikk, a többi élelem és nyersanyag, és pedig több mint 2400 millió forint élelem és 2200 millió forint ipari nyersanyag. Az élelmi cikkek közül ismét 700 millió forint körül buza és liszt, 500 millió forint körül állat és hus.

Ez a nagy behozatal élelmiszerekben igen nehéz helyzetbe juttatta az angol mezőgazdaságot. 1870 óta,

midőn a tengerentuli behozatal igazában megindult, az angol mezőgazdaság a legnehezebb válsággal küzd, és pedig annál inkább, mert a nagy verseny okozta árhanyatláshoz, kivált a hetvenes években, igen sok rossz termés is járult. Egy tekintélyes angol statisztikus Shaw Lefevre becslése szerint a kár, melyet az angol mezőgazdaság az 1875—1880-ig lefolyt hat évben, a megelőző hat évhez képest, árhanyatlások, mivelési ágak eltolása, magasabb termelési költségek, rossz termések és állatvész folytán szenvedett, mintegy $2\frac{1}{2}$ milliárd forintot tett. Pedig az állattenyésztés egyes ágaiban, a birka- és marhahus árának emelkedése folytán, mintegy 360 millió forintnyi emelkedés is mutatkozott, a mely nyereség a fönnbbi veszteség kiszámításában már befoglaltatik. Egy másik tekintély Sir James Caird azt a csökkenést, mely a földesurak, bérlők és munkások jövedelmében 1886-ban 1876-hoz képest mutatkozott 530 millió forintra becsüli, a miből 250—250 millió forint a földesurakra és bérlőkre és 30 millió forint a mezei munkásokra esik. Ennek megfelelőleg a buza ára, quarterenkint (q. = 2·9 hl.), mely a század elején a 100 shillinget (sh. = 60 kr.) is meghaladta és a mely a gabonavámok eltörlése után egy ideig még 53 shilling volt, 1900 január 1-én 25 shillingre szállt le. Egyedül a hus ára mutat némi emelkedést, a mennyiben a közönséges marhahus ára 1845—50-ben 34 pennyről (p. = 5 kr.) 42 pennyre emelkedett 1900 január 1-sején. Az állat az egyedüli jószág, melyet Anglia is védelmez, ha nem is vámokkal, de legalább állategészségügyi intézkedésekkel, a minek következtében élő állat alig jöhet forgalomba, hanem mindjárt a kikötőben levágatik. Mulhall számítása szerint 1895-ben az Egyesült királyság csak 70 napon át élt angol buzából és 200 napon át angol husból. És ugyanez a statisztikus kiszámítja, hogy sehol nem

él a nagy tömeg oly jól mint Nagybritanniában, mert itt fejenkint 10 font és 4 shilling esik buza fogyasztásra, míg Franciaországban csak 8 font és 16 shilling, Németországban 7 font és 15 shilling; husfogyasztásból pedig 121 angol font (1 angol font = 0.45 kilogramm) esik fejenkint Nagybritanniában, míg Németországban csak 75 és Franciaországban 70. De ugyanezen okból Angliában mindig kevesebb föld kerül eke alá és mindig kevesebb ember foglalkozik a mezőgazdaságban. Az Egyesült királyság területének csak 60%-a áll mezőgazdasági mívelés alatt és a szántóföld még abban is fogy, mert huszonöt év előtt körülbelül még 13 millió acre-en (acre = 0.4 ha) termeltek gabonát és 18 millió acre maradt szénának és takarmánynak, ma ellenben alig 10 millió termelnek gabonát és 21 millió acre-en szénát és takarmányt. A foglalkozás jelentősége tekintetében annyira háttérbe szorult már a mezőgazdaság, hogy 1891-ben a tíz éven felüli lakosságból csak 1,336.945 ember volt alkalmazva a földmívelésnél és halászatnál együtt, míg a kereskedelembe 1,399.735, az iparban pedig 7,336.344 ember, a két utóbbi foglalkozásban tehát több mint hatszorta annyi ember kereste kenyerét.

A mezőgazdaság ezen hanyatlásával szemben az angol közvélemény abban a felfogásban talál megnyugvást, hogy Anglia maga is termelhetne több élelmiczikket, buzát, must, tojást, vaját, de a midőn ezeket az árukat külföldről hozza, az csak még előnyösebb rá nézve. Előnyösebb pedig nemcsak azért, mert a külföldi czikk olcsóbb, hanem azért is, mert ha ő nem vásárolna az idegentől nyersanyagot, az idegen sem vehetné meg az angol iparczikket. Ha tehát az angol ember messze-távolból hozatja élelmét és ipari nyersanyagát, azzal nem megy pénz külföldre, hanem csak az történik, hogy a pénz, a helyett, hogy az angol földmives-munkás kezébe menne, az angol ipari

munkás kezébe megy. A mezőgazdák szenvedéseit látja és nem tagadja, csak hogy ezt a szenvedést a gazdasági változás és fejlődés szükséges kísérőjének tekinti, s a mint természetesnek tartotta, hogy a kézi munkát kiszorította a gép, a kis mesterembert a nagy gyáros, úgy természetesnek tartja azt is, hogy ez a régi foglalkozás is háttérbe szorul az újabb hasznosabb kereset mellett.

Hogy Anglia munkásnépe oly erős és öntudatos, hogy jólétben és műveltségben annyira felette áll a többi nagy népek munkásosztályainak, azt első sorban és nem alaptalanul a szabad behozatal által teremtett olcsó élelemnek tulajdonítja. És még attól sem tart, a mit a szárazföldön annyira emlegetnek, hogy Anglia egy háború esetén nem volna képes magát élelmezni. Nem gondolja lehetségesnek, hogy hosszú ideig tarthasson oly háború, mely kereskedelmi hajóit az anyaországtól elzárná. Az egész világ annyira rá van utalva az angol hajókra, hogy azok hiánya csakhamar békére kényszeritené a hadakozókat, és pedig annál is inkább, mert tőkéjének és hitelének nagysága folytán, Anglia az egész világ bankárja is.

A mezőgazdák körében természetesen nem hiányzanak olyanok, kik a földmivelés termékeit védelmezni óhajtanák, s a fair trade (a méltányos kereskedelem) enyhébb jel-szava alatt Angliában is mutatkoznak védvamos törekvések. De a nemzet nagy közvéleményében ez a felfogás meglehetősen elszigetelt, s az angol annyira hozzá szokott ahhoz, hogy a behozatal növekvésében csak a fogyasztás olcsóbbodását és ezzel a termelés előnyét is lássa, hogy igen gyakran egyszerűen összeolvasztja a forgalom két elemét, a kivitelt és behozatalt, és csak az összforgalom kisebb-nagyobb emelkedése szerint itéli meg a gazdasági helyzet kedvező voltát. Egészen elüthető eljárás a mi szárazföldi gondolkozásmódunktól, mely roppant aggódó különb-

séget tesz behozatal és kivitel közt, és csak az utóbbi növekvésének tud föltétlenül örülni, míg az elsőnek emelkedését mindig bizonyos gyanakvással fogadja.

A nagy verseny nyomása alatt, mely Amerika részéről a mezőgazdaságot és Németország részéről az ipart fenyegeté, Anglia még sem maradt tétlen. Beszéltünk már az állategészségügyi intézkedésekről, melyek a hetvenes évektől kezdve az angol marhatenyésztésnek bizonyos fokig kétségtelen előnyt biztosítanak. Ugyanily természetü intézkedés az ipar terén a kereskedelmi árujegy-törvény először 1887-ből. Különösen német gyárak angol árujegyű czikkekkel árasztották el Angliát, a mi végül az angol iparoskörökben oly elkeseredést szült, hogy e visszaélés ellen törvényt hoztak, mely nemcsak az angol árujegy hamisítását tiltja el, hanem egyenesen megköveteli, hogy az idegen árun meg legyen jelölve a termelés helye. E törvény kiterjed minden oly jószágra is, mely angol kikötőt csak érint, a mi a visszaélés meggátlására nagy előny, de a német iparosoknál annál több panaszra adott alkalmat. Ez időtől fogva jött forgalomba a „Made in Germany“ kifejezés, mely Williams munkája által szálló igévé lön.

V.

Vannak, kik az imént jelzett intézkedésekben a védvamos áramlat feléledését látják, de még többen vannak, a kik a védelemre való visszatérést az angol gyarmatoktól várják. Ámde ez a föltevés szem elől téveszti azt a nagy érdeket, mely Angliát a szabadkereskedelemből fűzi, és egyedül onnan eredhet, hogy egy nagy politikai jelentőségű mozgalmat, a Greater Britain nevezete alatt szárnyra kelt imperialis politikát, nem méltatja a maga természete szerint.

Angliában mindenki érzi azt, hogy Angliának a gyarmatokkal szorosabb összefüggésben kell állani, úgy a gyarmatok, mint az anyaország érdekében. De ez a mozgalom csak politikai indokaiban lelt mindenütt visszhangra, a gazdasági indokok igen hamar ellentétes áramlatokkal is találkoztak. Az a szövetség, mely csak a politikai célú tartja szem előtt, az Imperial Federation League, a melynek legközelebbi gyakorlati célja az, hogy az angol hajóhad mindig jobban és jobban fejlesztessék és annak költségeihez a gyarmatok is erélyesebben hozzájáruljanak. Ez a szövetség mindig nagyobb tért hódít az angol közvéleményben. Az a szövetség ellenben, a United Empire Trade League, mely bensőbb kereskedelmi kapcsolatra (Commercial Union) is törekszik, még az angol conservatív vezető államférfiaknál sem talált valódi támogatásra, pedig eléggé ismeretes, hogy az angol conservatív államférfiak nem egyszer kaczerkódtak a fair trade eszméjével, a védvamos iránynak Angliában divatos alakjával.

Midőn a Commercial Union emberei 1891 júniusban Salisburynél tisztelegtek, az angol premier, a bensőbb kereskedelmi kapcsolatra s az ezzel járó különbözeti vámokra vonatkozólag, a következőleg nyilatkozott: „Ezen tárgyban a közvéleménynek előbb meg kell alakulnia, mielőtt bármely kormány cselekedhetnék. Semmi kormány sem erőszakolhatja saját véleményét az ország népére ebben a tárgyban. Az önök hivatása, és azoknak, kik magukat ily mozgalom vezetőinek érzik és ily tanok apostolaivá lesznek, kötelességük, továbbhaladni és harcolni tanaikért; s ha majd azokról meggyőzik az ország népét, akkor megnyerték a csatát“.

Ez udvarias elutasításnak megvan a maga természetes alapja. Kereskedelmi szövetség Anglia és gyarmatai közt csak úgy képzelhető, ha Anglia és a gyarmatok egymás

áruít kedvezményes elbánásban (preferential treatment) részesítik. Minden kedvezményes eljárás Anglia részéről szükségkép maga után vonná az angol nyerstermék bevitel megdrágulását, a minek csak eshetősége is a legkomolyabb aggodalommal tölt el minden angol embert. S hogy így gondolkozik maga Salisbury is, azt legjobban bizonyítja egy 1892-ben mondott beszéde, melyben a legnagyobb veszedelemnek jelentette ki az olyan vámpolitikát, mely az élelmi czikkeket megdrágítaná, de ugyanakkor nagy hajlandóságot mutatott vámokat vetni a fényüzési czikkekre. Minthogy azonban a fair trade hivei főleg a mezőgazdák köréből kerülnek ki, Salisburynek ez a fenyegetése nemcsak a szabadforgalom hiveinél keltett nagy ellenmondást, hanem a védvámok komoly és egyedül befolyásos barátait is hidegen hagyta.

Az utobbi időben (1897) a német kereskedelmi szerződésnek felmondása Anglia részéről keltette igen sokakban azt a hitet, hogy Anglia bensőbb kereskedelmi szövetségre készül lépni gyarmataival. E lépés lényege azonban abból állott, hogy Anglia fel akarta szabadítani gyarmatait attól, hogy a legnagyobb kedvezmény záradéka folytán, az illető államok az angol gyarmatokba is hasonló föltételek mellett vihessék be áruikat. Az egyes gyarmatok és különösen Canada már régebben követelték a német és belga szerződések felmondását, mint a melyek őt szabad mozgásukban feshélyezték. S e követelés különös súlyt nyert azáltal, hogy Canadában az 1892-iki Mac Kinley-tarifa hatása alatt igen nagy párt keletkezett, mely az Egyesült-Államokkal kívánt vámközösségre lépni. A német kereskedelmi szerződés felmondásának célja tehát csak az volt, hogy a gyarmatokat a kereskedelmi politika tekintetében teljesen függetlenekké tegye. A minek ismét az volt az egyik legfőbb oka, hogy a gyarmatok egyik legfőbb jövedelmét éppen a vámok

képezik. Minthogy azonban ez a fölmondás körülbelül egyidejűleg történt azzal, hogy az angol kékkönyv közölte az angol gyarmatok külkereskedelmére vonatkozó azt a fontos jelentést, melyet Chamberlain, a német verseny növekvő veszedelmére való tekintettel, évek előtt elrendelt, a német közvéleményt egyszerre egy pan-angol vám-egyesület rémképe kezdte nyugtalanítani. Nap-nap után jelentek meg a közlemények az angolok védvamos hajlamairól. És különösen az angol gyarmatokban régóta mutatkozó védvamos hajlamok, mint kétségtelen bizonyítékok szerepeltek a mellett, hogy az angol nemzet, anyaország és gyarmatok, máról-holnapra egy az egész világot átkaroló Zollverein-ban fognak egyesülni.

A kik e rémképeket valóságnak vették, megfélekeztek arról a mélyre menő különbségről, hogy a mig Anglia az anyaország ötven év óta a szabadkereskedelem rendithetetlen hive, az angol szabad gyarmatok legnagyobb részükben kezdettől fogva védvamosak. És pedig védvamosak ugyanazon érdekből, a mely érdekből szabadkereskedő az anyaország. A gyarmatokban ugyanis mindenütt csak kezdetleges ipar van, s a gyarmatok kereskedelmi politikáját ugyanazon körök intézik, a melyek ezen kezdetleges ipart üzik. Az anyaország, okulva egykori legnagyobb gyarmatának, Észak-Amerikának elszakadásán, ma egészen szabad kezet enged a gyarmatoknak. Ez a bölcs felfogás vezette az anyaországot, mikor azt az utolsó gazdasági függést is megszüntette, mely abból állott, hogy eddig Anglia a maga kereskedelmi szerződéseiben a külfölddel szemben az angol gyarmatokat is kötelezte. És éppen ezt az intézkedést, a kereskedelmi szerződések felmondását, magyarázta félre a nem eléggé tájékozott német közvélemény.

De volt még egy igen fontos körülmény, mely a német közvéleményt nyugtalanította, és ez az angol gyar-

matok mozgalma, mely az ugynevezett ottawai határozatban jutott legerőteljesebb kifejezésre, kapcsolatban azzal a magatartással, melyet ezzel szemben Chamberlain, az angol gyarmati miniszter tanusított. Mióta ugyanis Salisbury hideg válasza a pan-angol vámszövetség eszméjét magában az anyaországban elhallgattatta, a gyarmatok maguk közt tartottak értekezleteket, utoljára 1894-ben Ottawában Canadában, hol természetesen a vámszövetség eszméje is sokkal élénkebb kifejezésre jutott. Ottawában hozatott a jelenlevő angol gyarmatok többségének, de nem összességének hozzájárulásával az a sokat emlegetett vámszövetséges határozat, mely következőleg hangzik: „Az értekezlet tanácsosnak jelenti ki a vámok oly rendszerét, melyben az anyaország és a gyarmatok egymást kedvezőbb elbánásban részesítenék, mint az idegen országokat.“ És hogy az ige minél hamarább testet öltjön, Canada egyenesen azt az ajánlatot tette, hogy 1898-tól kezdve az angol áruk-
nak 25%-os kedvezményt ad minden idegen áruval szemben.

Magában 1894-ben az ottawai határozat sem vert föl nagyobb port, mert az akkori angol kormány Ripon lord utján kereken kijelentette, hogy azt nem teheti magáévá. A kormány azonkívül jegyzéket intézett az összes kormányzókhoz és abban igen helyesen kifejtette, hogy Anglia összes kereskedelmének egy negyede esik a gyarmatokra és háromnegyede az idegen országokra, minek folytán azt a nyereséget, melyet a gyarmati behozatal olcsóbb volta nyújtana, bőven ellensúlyozná az a kár, mely egyrészt az idegen országokból való behozatal megdrágulása, másrészt azáltal következne be, hogy az idegen országok az angol kivitt nem részesítenék többé a legnagyobb kedvezményben. A kormány még tovább ment és utalt arra, hogy Anglia behozatala főleg élelelem és ipari nyersanyag. Az elsőnek megdrágítása a munkás valódi munka-

bérének leszállítása, az ipari nyersanyag megdrágítása pedig az idegen verseny nyomása alatt ugyancsak a munkabér újabb megszorítása volna.

Ripon jegyzéke után a világ csakhamar elfelejti az ottawai határozatot, ha Chamberlain, 1896 márcziusában a londoni Canadian Club egy bankettjén, nem koczkáztat egy oly nyilatkozatot, a melyben teljesen csatlakozott ugyan lord Ripon azon nézetéhez, hogy minden vám szükségkép megdrágítaná az élelmet, a mit ő sem akar, és azért helyteleníti az ottawai határozatot is, de egyszersmind, minden bővebb kifejtés nélkül, azt az odavetett kijelentést tette, hogy képzelhetőnek tart egy bensőbb kereskedelmi kapcsolatot, ha a gyarmatok egy lépéssel tovább mennének és a vámok leszállítása helyett azokat teljesen megszüntetnék, mert akkor Anglia vámot vethet az idegen árukra és így adhat előnyt a gyarmatoknak. Chamberlain ezen bankettbeszéde roppant zajt keltett az angol sajtóban, a mely azonban nem volt kedvező a gyarmatügyi miniszterre nézve. Az Ecomonist, ezen legtekintélyesebb szaklap, egyenesen öngyilkosnak nevezte a Chamberlain szavaiban nyilvánuló gazdasági politikát, és egyszersmind csodálkozását fejezte ki a felett, hogy ha oly világosan belátta az ottawai program kivihetetlenségét, miért oly vak saját gondolata iránt, és végül a legkeményebb szavakban azt mondta, hogy ha Chamberlainnek kényelmes mellőzni minden részlet és oly adatot, mely a további megfontolás alapjául szolgálhatna, nyilatkozata sem nem óvatos, sem nem államférfiui, s hogy abban az állásban, melyet elfoglal, nem bir azzal a joggal, hogy a gyarmati testvérepek közt oly reményeket és vágyakat ébresztszen, melyek megvalósulására semmi komoly kilátás nincs.

Hogy különben maga Chamberlain sem akarhatott szavainak oly értelmet tulajdonítani, mint a minőkkel azt

a continentalis védvamosok felruházták, legjobban bizonyítja egy ugyanezen évben az angol kereskedelmi kamarák kongresszusán tartott beszéde, melyből a következőket idézzük: „Minden korona-gyarmatunkban ugyanazon vámokkal terheljük és ugyanabban az elbánásban részesítjük az idegen jószágokat, mint a magunkéit. És egyedül mi gyakoroljuk azt a szabadelvű politikát. Mert valahányszor a többi népek újabb területeket szereznek, önző védelmi rendszert honosítanak meg, saját érdekeiknek és azon országok érdekeinek rovására, melyeket uralmok alá hajtottak. Mert ugyan mi az eredménye ennek az egyedárusági politikának? Az, hogy öregbitik adózóik terheit. Franciaország és Németország minden területi hódítása újból, meg újból súlyosbitja az anyaország adóterhét. A míg a mi gyarmataink maguk viselik kiadásait és nem késnek azokat fedezni, addig a francia és német gyarmatok, az egyedáruság rendszere alatt, nem vonzanak magukhoz sem kereskedelmet, sem népességet. A statisztikai adatok szerint, a német gyarmatok, melyek egy millió négyszögmérföldnél nagyobb területet ölelnek föl, kevesebb német lakost számlálnak, mint a mennyi német lakost a mi legfőbb angol gyarmatunk fölmutat. Csak szerencséről beszélhetünk tehát, hogy oly szabadelvű politikát fogadtunk el, mely gyarmatainknak lehetővé teszi, hogy fejlődjenek s hogy a vállalkozó szellemmel magukhoz vonzzák népességünk feleslegét.“ Chamberlain itt természetesen csak a korona-gyarmatokról szól, minő pl. India, a hol maga az anyaország intézkedik, míg a szabad gyarmatokban, minő pl. Canada és a legtöbb angol gyarmat, a vámok fölött maguk a gyarmatok határoznak.

Az angol irányadó körökben a vámszövetség eszméje nem is talált visszhangra, s a királyné gyémánt-jubileuma

alkalmából, a gyarmati miniszterelnökök által 1897 júliusában tartott konferencián, a Commercial Union nem is jött szóba. Chamberlain a gyarmatokhoz magukhoz intézett és az időtájban nyilvánosságra jutott feleleteiben egyenesen kijelenti, hogy az anyaország szorosabb vámegyesülésre a gyarmatokkal csak a teljes szabadkereskedelem alapján léphetne. Vagyis azon esetben, ha az angol gyarmatok az angol árukat egészen vámmentesen bocsátának be, a mi a gyarmatokra nézve, melyek egyik legfőbb jövedelmét a vámok képezik, egyenes lehetetlenség. Nem is említve azt, hogy e mellett az angol gyarmatok az anyaországba való behozataluknál semmi különleges kedvezményben nem részesülnének, s így a gyarmatok nagy áldozatokat hoznának minden ellenszolgáltatás nélkül.

Mily kevés jelentőséget tulajdonítottak a vámszövetség eszméjének magában Angliában, mutatja Roseberry nyilatkozata is, ki azt egyszerűen „holttetem“-nek nevezte. S maga Rathgen, kinek munkájából a fönnebbi idézetét vettem, utolsó dolgozatában készséggel elismeri, hogy Anglia elfogadja ugyan Canada mérsékelt különbözeti vámjait, melyeknek mértékét utóbb, 1900-ban az eredeti 25% -ról $33\frac{1}{3}\%$ -ra emelte, de a viszonzás Anglia részéről csak abban áll, hogy 1899 óta Chamberlain kezdeményezésére egy gyarmati kölcsön-alapot teremtettek és hogy egyáltalán hitelkönnyítéseket igyekeznek a gyarmatoknak juttatni.

A Social Politischer Verein legutóbbi kiadványaiban egy angol szaktekintélyt, Hewins akadémiai tagot is megszólaltatja e kérdésben. A szerzőnek rövidsége daczára is igen becses tanulmánya csak arról tesz tanuságot, hogy vannak Angliában, kik az imperialismust kereskedelem politikailag is ki akarják építeni. De hogy minők azon intézmények, azt előadásából nem tudjuk meg. Hewins kétségkívül sok olyat mond, mely az összefüggésből kiszakítva arra enged

következtetni, hogy Anglia a maga gyarmataival valami szorosabb gazdasági tömörülés felé indul. De a ki a nyilatkozataiból vámszövetségre akarna következtetni, annak ajánljuk az utolsóelőtti lapnak két mondatát. Az egyikben azt mondja, hogy változás az angol gazdasági politikában nagyon valószínű, de az semmi esetre sem lesz a közel jövőben. Még határozottabb azonban a másik, mely egyenesen így szól: „Az, hogy Anglia visszatérjen a vámvédelemhez, mint egy nemzeti gazdasági politika kiegészítő részében, a legkisebb mértékben sem várható.”

Mennyire idegenkednek az anyaországban attól, hogy a szabadkereskedelemtől eltérjenek, azt igen felöltő módon mutatja a cukorral szemben követett eljárás. A nyugat-indiai angol gyarmatok nádcukor termelése sokat szenvedett az európai államoknak kiviteli jutalmakkal előmozdított répaczukortermelésétől. A gyarmatok panaszára több enquete tartatott, de Anglia maga nem volt hajlandó az európai államok cukrát magasabb vámmal sújtani. És mikor az Egyesült-Államok 1878-ban pótvámokat vetettek a kiviteli jutalmakkal dolgozó országok cukrára, Angol-India csakhamar 1899 decemberben követte a példát, de az anyaországban azzal tértek ki a különbözeti vámok elől, hogy a cukorkiviteli jutalmak eltörlését újabb és sikertelen diplomatiái tárgyalás alá vették. S habár az utolsó napokban (1902. február) nem volt kizárva, hogy most már maga Anglia is alkalmazni akarja a különbözeti eljárást, a kiviteli jutalmakkal dolgozó külföldi cukornak magasabb megvámolását talán még sem lehet védvámnak minősíteni. És pedig annál kevésbé, mert ebben az eljárásban nem kis része lett volna az angol kincstár kedvezőtlen helyzetének. E kérdésre egyébiránt még visszatérünk a Francziaországról szóló fejezetben.

VI.

Ugyancsak e pénzügyi bajok vezettek 1901-ben két rendszabályra, melyek ismét alkalmul szolgáltak arra, hogy Angliát védvamos szándékkal gyanusítsák. E két rendszabály a cukor beviteli vámjának visszaállítása és a köszén kiviteli vámjának behozatala.

Valóban nagyfoku elfogultság kell ahhoz, hogy ezekben a rendszabályokban valaki a védvamos irányzat diadalát lássa. A német agráriusok és osztrák védvamosok képzelő tehetsége volt a legizgatottabb. A helyett, hogy ez intézkedéseket vették volna annak, a mik valójában pénzügyi forrásoknak a délafrikai háboru által nagyon megtámadott angol budget megjavítására — találtam már oly okoskodást is, mely azt akarja elhitetni a continenssel, hogy most már Anglia is a répaczukortermelésre fogja magát adni. Én nem akarok arról szólni, hogy a répaczukortermelésről szóló kimutatásokban hiába keressük Angliát, s hogy már azért sem valószínű, hogy angol államférfiak ily czélzattal állították volna vissza a cukor beviteli vámját. A londoni Economist az új vám első hírére, 1901. ápril 20-iki számában, a pénzügyi kényszer hatása alatt helyeselve a cukorvám visszaállítását, éppen azt hozza fel kifogásul, hogy praemiumul szolgálhatna a répaczukortermelés meghonosítására, a mi nagyon elkeserithetné a nyugatindiai gyarmatokat, melyeknek nádczukortermelését eddig Anglia fogyasztja, és utal arra, hogy ez esetben belső fogyasztási adóval kellene megróni a cukrot, a mi óriási és csaknem legyőzhetetlen nehézségekkel találkozónék. Vagyis ugyanazok, kik védelmi lázukban eddig Angliát azzal gyanusították, hogy gyarmatai kedvéért el fogja magát zárni a többi Európától, ugyanez lélekzettel azzal akarnak bennünket megfélemlíteni, hogy Anglia annyira beleszeretett

már a védelmi irányzatba, hogy saját gyarmatait is maga ellen zuditja.

Még érthetlenebb a köszén kiviteli vámjában a védelmi irányzat megnyilatkozását felfedezni. Kiviteli vám semmi körülmények közt nem lehet előnyös a termelőre nézve, még ha egészen az idegen fogyasztó viselné is azt, mert kétségtelenül kedvezőtlenebb helyzetbe hozza őt az idegen piacon vele versenyző más országok termelőivel szemben. Nem is alkalmazzák ezt más esetben, mint a midőn abban a hitben élnek, hogy az illető ország termelője más országok termelői fölött határozott előnnyel bír. Angliában a köszén kiviteli váma, mely egy shillinggel terheli meg a kivitelre kerülő köszén tonnáját, nagy aggodalmakat keltett abban az irányban, hogy az meg fogja károsítani az angol tengeri hajózást, minthogy a kivitelre kerülő köszén egy harmadát maguk az angol hajók fogyasztják és minthogy a kivitt köszén egy nevezetes részét teszi az angol kikötőkből kiinduló hajók rakományának. Ha a javaslat mégsem bukott meg, abban sok része van a gyűlöletnek, melyet az angol szénbányatulajdonosok az utolsó év magas árai miatt magukra vontak, úgy hogy a midőn az angol szénbányatulajdonosok a termelés beszüntetésével fenyegetőztek, a londoni Economist, mely addig hevesen ellenezte a köszén kiviteli vámját, annak biztos elfogadását helyezte kilátásba. Mennyire nem gondoltak a köszénbányászat védelmére ez új kiviteli vám behozatalakor, mutatja még az is, hogy Hicks-Beach pénzügyminiszter egyik érvelése oda irányult, hogy Angliának meg kell nehezítenie köszénbányáinak kimerülését. Ez az érv azonban alig vehető komolyan, mert hiszen, ha a kiviteli vámnak meglesz ez a hatása, akkor a pénzügyi eredmény jóval szerényebb lesz. Még kevésbbé fogadhatjuk el azonban azt a continentális okoskodást,

mely a köszén kiviteli vámjában az európai ipar ellen irányult csapást akar felfedezni.

Mind a két vám, mint említettem, a pénzügyi kényszerhelyzet kifolyása. Anglia 1902. évi költségvetésében a kiadás meghaladja a 180 millió fontot, holott a háboru előtt alig ment tul 110 millión. A rendes bevételek 130 millióval vannak előirányozva, marad egy 50 millió fontot meghaladó deficit. Ezt a hiányt, a józan angol finánczpolitikának megfelelőleg, csak részben fedezik kölcsönnel, egy nevezetes részben fedezik az adók felemelésével. Első sorban az income-taxet emelik föl 2 pennyvel: 8-ról 10-re, a miből várnak közel 4 millió fontot. S minthogy Angliában a 160 fonton aluli jövedelem adómentes, igazságosnak tartják, hogy a deficit fedezésének egy részét az alsóbb osztályokat jobban terhelő fogyasztási adók szolgáltatassák. Így jutottak a czukorvám visszaállításához, 2 shillinggel a nyers czukor és 4 shilling 2 pennyvel a finomított czukor angol mázsája után. Ebből remélnek 5 millió fontot. A köszén kiviteli vámjánál pedig, melynek eredményét 2 millió fontra teszik, az egyszerű magyarázat az, hogy a köszénbányatulajdonosok kiváló népszerűtlensége mellett, a termelés ezen ágának kétségtelen megterhelésénél reméltek legkevesebb ellenállással találkozni.

Ez intézkedéseknek semmi közük a vámvédelemhez, a mint nem volt köze hozzá azon korábbi intézkedésnek, midőn már a háboru elején 1900 márcziusában fölemelték nemcsak a dohány, a cigaretta és tea, a sör és szeszes italok kivetett adóit, hanem még az egyenes adók zömét az income-taxet is.

Anglia ragaszkodása a szabadkereskedelemhez igen erős alapokon nyugszik. Ehhez csatolja őt a hála és lelkesedés a félszázados hatalmas sikerekért, melyek diadalról-diadalra vitték az angol kereskedelmet a földgömb

egyik sarkáról a másikig, és ezzel mérhetetlen gazdagságot szereztek az angol iparnak, világhatalmat az angol nemzetnek. De ahhoz csatolja őt a hidegen számító természetes érdek is, mert ezen az uton biztosíthatja leginkább a jövőre is az angol nemzet kereskedelmét és iparát, melynek nemzeti nagy jelentőségét nagyon is jól érzik az angolok. Több mint félszázad előtt mondta Cobden, hogy Anglia léte válhatlan kapcsolatban áll iparának és kereskedésének virágzásával, és napjainkban ismételte Chamberlain egyik birminghami nagy beszédjében, hogy Angliára nézve a kereskedelem minden politikai érdek közt a legnagyobb.

A kik annyira bizonyosra veszik, hogy Anglia gyarmataival benső vámszövetséget készül kötni, elfelednek egyet. És ez az, hogy bármily fontos érdek legyen Angliára nézve forgalma a gyarmatokkal, a más országokkal folytatott forgalma nemcsak még fontosabb, hanem állandóan jobban növekedő érdeke is. A behozatalnál Anglia csak veszítne az által, ha különbséget tenne a gyarmati és nem gyarmati áru közt az utóbbinak rovására. És éppen azért láttuk, hogy erre senki nem is gondol komolyan Angliában. Marad tehát egyedül a kivitel érdeke, mely arra kényszeríthetné Angliát, hogy gyarmataival bensőbb vámkapcsolatba lépjen. Ámde Anglia kivitelének az a része, mely a gyarmatok felé veszi útját, nem is a legtekintélyesebb és éppen nem az, melynek aránya erősen növekvő irányzatot mutatna. Ha vesszük Anglia összes kivitelét angol termékekben és iparcikkekben, az idegeket és gyarmatiakat nem számítva, akkor azt látjuk, hogy negyven évvel ezelőtt 135 millió font kiviteléből 43 millió esett a gyarmatokra, 45 Európára, 21 az Egyesült-Államokra és 26 a többi nem európai államokra. Vagyis 1860-ban 32⁰/₁₀₀ esett a gyarmatokra, 33⁰/₁₀₀ esett Európára, 16⁰/₁₀₀ Amerikára és 19⁰/₁₀₀ a többi országokra.

A XIX. század utolsó évében (1900) pedig az összes 291 millió fontnyi angol kivitelből 95 millió jutott a gyarmatokra, 120 millió Európára, 20 az Egyesült-Államokra és 56 egyéb országokra. Más szóval az utolsó évben az összes angol kivitelből jutott 33% a gyarmatokra, 40% Európára, 7% az Egyesült-Államokra és 20% a többi nem európai országokra. A gyarmatok felé irányuló angol kivitel tehát az egésznek, majdnem változatlanul, csak egyharmada, míg Európa nagy iparos államaiba az elzárkózó vámpolitika daczára viszonyosan is növekszik kivitele, kipótolva azt a veszteséget, melyet Amerikának majdnem tilalni vámrendszere az angol iparra ró.

Angliára nézve maga az európai piacz legalább is oly fontos, mint összes gyarmatai; minden országot összevetve pedig a gyarmatok csak fele annyi angol áru cikket fogyasztanak, mint a többi államok. Hihető-e ily körülmények közt, hogy Anglia könnyelműen eljátszaná az európai és egyéb idegen piacokat és a mellett még megdrágítaná magának a behozatalt? Az európai szárazföldön, hol a verseny korlátozására törekszenek, természetesnek tarthatják, hogy Anglia is kimerült ereje megfeszítésében és előnyt ad a kényelmesebb piacoknak, beláthatatlan jövődő áldozatok árán is. De magában Angliában sokan nem gondolkoznak így. Ott tudják, mit köszönhetnek a szabad versenynek, és nem is akarnak hozzá hűtelenek lenni. Anglia felfogását e részben talán a legjellemzőbben Bowley fejezi ki a XIX. század angol külkereskedelméről szóló munkájának záró szavaiban: „Még ha akarnánk is pihenni, nem vagyunk rá képesek. A termelésnek és munkamegoszlásnak az egész nagy világra kiterjedő más elrendezésére, mint a minőt a természetes okok vagy esélyek előírnak, nincs lehetőség. Nincs ország, mely a szabad ipar és szabad verseny

megállapított szabályától eltérhetne, a nélkül, hogy azzal kockára ne vesse külkereskedelmét. Folytatnunk kell a versenyt, vigasztalást keresve abban a gondolatban, hogy minden vizsgálódásaink daczára nem találtunk semmi lényeges vonást, melyben a nemzetközi kereskedelem a belső kereskedelemtől különböznék, annak az egynek kivételével, hogy sokkal bonyolultabb. A belső kereskedelem már rég alá van vetve a verseny kényszerének és a mellett folyton gazdagabbak lettünk, megőrizve az előnyöket, melyeket elértünk, találva alkalmazást és munkabért a nép nagy tömegének. A versenynek, a nemzetközi kereskedelemben kevesebb ideje volt az alkalmazkodásra és nagy jótéteményei már is messze meghaladták a változás és zavar okozta veszteséget és szenvedést. És reméljük, hogy fogunk tudni alkalmazkodni a modern üzleti élet üzeméhez és mestereihez, a mint a század elején alkalmazkodni tudtunk a nagyobb vállalatokhoz és a gépmunka mestereihez . . . S miként a gőz és mechanikai találmányok a XIX. században, úgy a villamosság és egyéb fizikai találmányok a következő században öregbítetik az ember hatalmát a természet felett. És lehet, hogy a külkereskedelem oly kiterjedése fog bekövetkezni, mely meghaladja még a XIX. században elért példátlan gyarapodást is.“

Oly kiváló angol írók mint Dilke, Froude és Seeley mindig fokozódó erővel követelik az angol metropolis szorosabb összeköttetéseit gyarmatokkal. De ettől a vámszövetségig nagyon messze van, még akkor is, ha például Froude Oceániájában azt olvassuk, hogy egy nagy nemzet nem alapíthatja egész hatalmát arra, hogy más népeknél olcsóbban tudja árulni pamut- és vasáruit. A bensőbb kapcsolat, az angol fajban oly mélyen meggyökerezett önállósági szellem mellett, csak lassan és minden külső kényszer

nélkül hódíthat, s a minden oldalról megnyilatkozó kölcsönös vonzalom mellett is csak hosszú idő múlva juthatnak el egy teljes vámösszeolvadáshoz. Még kevésbé érthető egy francia író Paul Louis ábrándja, a ki a gyarmatok vámfel fejlődéséből azt következteti, hogy azok ma-holnap annyira megerősödnek, hogy elszakadnak az anyaországtól és azzal rombadöntik Anglia nagyságát. Az áramlat kétségtelenül az ellenkező irányban halad. Anglia és gyarmatai között mindig bensőbb és zbsaorosb lesz a viszony, de a kereskedelmi politikára nézve még jó ideig Bowley felfogása lesz az uralkodó, és azért joggal mondhattam egy-két év előtt azt, a mit ma újból ismétlek, hogy Anglia minden valószínűség szerint jó ideig meg fog maradni a szabadkereskedelem mellett, és az ő részéről egyelőre legalább nincs mit tartani attól, hogy a nyerstermékek piacza szűkebbre szorulna s a nyerstermelő országok kiviteli esélyei megromolhatnának.

Amerika.

I.

Az Egyesült-Államok történetében, nemcsak gazdasági, de a politikai történetben is, a vámkérdés döntő szerepet játszik. Hamilton, Washington nagynevű pénzügyi államtitkára, a vámokban találta az állami jövedelmek legkényelmesebb forrását. S habár így azok első behozatalának tulajdonképeni indoka csak a háboru-okozta költségek fedezése volt, s habár ez első vámok igen mérsékeltek maradtak, mégis szükségkép bizonyos védelmet nyújtottak a hazai iparnak. A védelemnek idővel bekövetkező fokozása azután magától megteremti a védvám és szabadforgalom ellentétes érdekeit.

Hamilton vámjai a legtöbb esetben nem igen haladják meg az 5%-ot és csak a fényüzési czikkeknél emelkednek 15%-ig. Határozott védelmi kívánság egyelőre nem is mutatkozik. A szövött árukat eleinte főleg csak a házi ipar állítja elő, s így a finomabbakat az elszakadás után is Angliából hozatják, annál is inkább, mert az angol gyári ipar nagy föllendülése összeesvén a napoleoni háborúkkal, az amerikai piacz kétszeres fontosságot nyert az angolok szempontjából. Másrészt ugyancsak a napoleoni háborúk nyereséges piaczot nyújtottak Európában és külö-

nösen Franciaországban, az amerikai nyerstermékeknek. A védelmi irány csak a napoleoni háborúk hatása alatt domborodik ki. A szárazföldi zárlatot (blocus continental) elrendelő berlini és milánói decretumok 1806-ból és 1807-ből és az azokkal összefüggő angol orders in council, melyek alapján a két nemzet nemcsak egymás áruit és hajóit nyilvánítja szabad zsákmánynak, hanem ezt a büntetést még azon semleges hajókra is kiterjeszti, melyek a másik hadakozó fél kikötőit érintették, vagy annak vámvizsgálatának magukat alávetették, hasonló rendszabályokra készítetik az Egyesült-Államokat. Az Embargo-bill alapján még 1807-ben megtiltják az amerikai hajóknak a kikötők elhagyását, és midőn ez intézkedés helytelennek bizonyul, meghozzák a Non-intercours-Act-et, melylyel a kereskedelmi tilalmat csak a két hadviselő országra, Angliára és Franciaországra korlátozzák. Ez intézkedés akaratlanul csak Angliát érintette, mert csak azzal volt élénkebb forgalom; és annyira fokozta az elkeseredést az anyaország és egykori gyarmata közt, hogy végül 1812-ben nyílt háborúra került a sor. A háború alatt gombamódra nőttek az iparvállalatok, melyek a béke helyreálltával teljes joggal követelhettek fokozott védelmet Anglia félelmes versengésével szemben. Azonkívül a háború mintegy 100 millió dollár adósságba döntötte az Egyesült-Államokat. Mindmegannyi ok a vámok emelésére. Így keletkezik az Unióban a protekció, mely az Észak és Dél között kibékíthetetlen ellentétet teremtett, a mi által a védelem és a szabad forgalom harcza csak még élesebbé válik. Az Észak iparosai és farmerei a hazai piacra vannak utalva, a Dél a rabszolgák-művelte ültetvényeivel a kivitelből él. Így lesz a Dél a szabad forgalom és a rabszolgaság hive, míg az Észak az ipari védelem és a polgári egyenlőség mellett küzd.

Az 1816-iki tarifa már el is megy 25% védelemig, de egyelőre még abban a hitben, hogy az csak ideiglenes lesz. Így a pamut- és gyapjuáruknál kikötik, hogy 1819 után a vám csak 20% leend. Volt azonban az 1816-iki tarifának egy különös intézkedése, mely erősen védelmi, sőt majdnem tilalmi jelleggel bírt, legalább az olcsóbb áruknál. Ebben a tarifában szerepel először az érték-vámok és a minimalis specificus vámok egyesített használata. Így nevezetesen a pamutárúk általában fizettek egy 25%-os vámot az érték után (ad valorem); de a mellett ki volt kötve, hogy a legolcsóbb pamutszövet értéke négyszög yardonként ($1 \square \text{yard} = 0.8361 \square \text{méter}$) 25 centnél kisebb nem lehet. Más szóval, bármily olcsó lett legyen a pamutszövet, ha 12 centbe is került 1 $\square$ yardja, a 25 cent 25%-át, vagyis $6\frac{1}{4}$ centet okvetlenül meg kellett fizetnie, a mi ez esetben egy minimalis specificus vám. Ezzel a nevezetes szerszámmal még többször fogunk találkozni, midőn az amerikaiak emelni akarják vámjaikat.

A háboru befejeztét követő évek a védelmi iránynak új tápot adtak. 1815—1818-ig a mezőgazdasági birtokok és termékek árában nagy hanyatlás következett be. A mit még súlyosabbá tett az a körülmény, hogy körülbelül ez időben, az európai piacok már mind elzárkóztak az amerikai behozatal elől, magas vámokkal védelmezve saját mezőgazdaságukat. Az amerikai gazdák jelszava most a hazai piac biztosítása lett, és ugyanezt hangoztatták a védelem alatt keletkezett fiatal iparok, melyek az Európából és különösen Angliából most fokozott méryben meginduló kivitellel szemben magukat elég erőseknek nem érezték. Az eredmény az volt, hogy 1820-ban a képviselőház nemcsak nem gondolt a vámok leszállítására, hanem tetelesen emelte azokat. S habár ez a javaslat a senatusban egy szavazat híján megbukik, a védvamos áramlat mindig

erősebb lesz az Unióban. Az első és legmelegebb szószólói az éjszaki nagy nyerstermelő államok, New-York, New-Jersey, Pennsylvania, Ohio és Kentucky. Ezek védelmet követeltek nemcsak az iparczikkék, hanem saját nyerstermékeik, a gyapju, kender, len és gabona részére is, s az utolsó érdekében a rum és pálinka, sőt a maláta részére is. Pennsylvania és New-Jersey, mint vastermelők, azonkívül természetesen a vas részére is. A legrégibb telepek, az u. n. új angol államok, Maine, New-Hampshire, Vermont, Massachussets, Connecticut és Rhode Island, mint tengerparti államok, főleg a kereskedelmet közvetítették és azért eleinte nem hajoltak a védelem felé. De ugyanezen államok voltak a pamut- és gyapjuipar székhelyei, melyek az utóbbi időben gyors fejlődésnek indultak és ennek folytán ezen államok is csakhamar a védelmi irány leghatalmasabb szószólói lettek.

Csak a déli rabszolgatartó államok nem akartak tudni az ipar védelméről. Rabszolgákkal csak mezőgazdaságot lehetett üzni, annak is csak bizonyos nemeit, melyeknek a talaj és égalj különös előnyöket biztosított, nevezetesen a cukornád és pamut művelését. Ezek nem szorultak védelemre és így az ipari védelmet annál is inkább elleneztek, mert attól féltek, hogy Anglia megtorlásból viszont az ő gyarmati cikkeik kivitelét nehezítené meg. Az Észak és Dél ellentétét növelte még a rabszolga-kérdés, különösen a mióta az Unió egy csomó újabb rabszolgatartó állammal növekedett. Kentucky, Tennessee, sőt még Louisiana fölvétele is 1812-ben minden nehézség nélkül történt, mert noha mind ez államokban a rabszolgaság fennállott, az Északnak mindaddig nem volt oka a maga túlsúlyát vagy érdekeit féltetni. De a midőn 1821-ben a szintén rabszolgatartó Missouri csatlakozására került a sor, annak fölvétele csak hosszú viták

és Henry Clay bölcs közvetítése mellett történhetett, a mennyiben ugyanakkor a rabszolgaságnak bizonyos területekre való korlátozása is kimondatott.

A védelmi irány terjedésének következtében 1824-ben a vámtarifát újból emelik, nevezetesen vasnál, ólomnál, kendernél, gyapjunál és pamutnál. A gyapju- és pamut-árukét szintén emelik 25%-ról $33\frac{1}{3}\%$ -ra. De ezzel a gyapjuipar maga sokat nem nyert, mert a nyersanyag vámját ugyanebben az arányban emelték 15%-ról 30%-ra. S azért ezentul a védelem követelése főleg a gyapjuiparosok köréből indul ki, s ebben ismét segítségükre jött az angol piacz nagy válsága gyapjuárukban, a minek következtében 1825-től fogva az angol gyapjuáruk behozatala az Unióba szokatlanul emelkedett. A következőzés az volt, hogy a midőn 1828-ban egy csomó nyersanyag, vas, kender, len és gyapju vámjait fölemelték, a gyapjuipar óhaja is teljesedett, a mennyiben nemcsak vámjait emelték, hanem azonfelül még a minimális értékelést is megkapta és pedig akkép, hogy a vámot általában az első évben 40%-ra, a következőkben 45%-ra tették, de úgy, hogy az 50 centen aluli jószágnál 50 cent, az 50 centtől 1 dollárig érő jószágnál 1 dollár, az 1 dollártól 2.50 dollárig érő jószágnál 2.50 dollár és a 2.50 dollártól 4 dollárig érő jószágnál 4 dollár volt a minimális alap, a mi mellett a 40—45% értékvám tényleg ennek duplája is lehetett.

Mily gyorsan consolidálódott az új állam társadalma, legjobban mutatja az, hogy a férfit, a ki ez időben az Unió elnöki tisztét viselte, John Quincey Adams, már egy korábbi elnöknek, Washington közvetlen utódának, az Unió második elnökének, John Adams-nak fia volt. S hogy maga az alkotmány mily gyökereket vert, tanusítja ezen elnök megválasztásának ténye. A választók körében ugyanis egy jelölt sem kapott abszolút többséget s így az alkotmány

értelmében a képviselőház választotta az elnököt, és noha a választásnál másé volt a többség, a képviselőház Henry Clay javaslatára mégis Adams-ot választotta meg, és az ország nyugodtan maradt.

Ez a korszak azonban egyébként is nevezetes fordulópont az Unió történetében. Eddig nyíltan volt oly politikai párt, mely az Unió fensőbbiségét tagadta és az egyes államok önállósítására törekedett. 1828-ban a federálisták pártja megszűnik, a győzelmes antifederálisták ellenben két pártra oszlanak, a maig is fennálló demokratákra és republikánusokra, kik közül az utóbbiak elejétől fogva a magas védvámokat tüzik zászlajukra.

Az 1828-iki tarifa tulajdonképen senkit sem elégitett ki, mert a nyersanyagok vámfölemelését a védelem ellenségei vitték bele a javaslatba, abban a hitben, hogy az új angol iparos államok inkább megbuktathatják az egész javaslatot, semhogy a nyersanyagok vámjának fölemelését megengedjék. A ravasz fogás nem sikerült. A javaslat törvényynyé vált, de annyi haszna mégis megvolt a Délnek, hogy az új tarifa a maga egészében sekinek sem kellett. A kedvezőbb gazdasági viszonyok mellett a védelmi szellem különben is gyöngült, a mi az északi államokat mind hajlandóbbakka tette arra, hogy a Dél növekvő ellenállásának engedményeket tegyenek. 1832-ben Dél-Karolina, mely később a polgárháborút is kezdeményezi, kikelt a vámok magassága ellen és odáig ment, hogy az Unió tarifáját semmisnek jelentette ki. A nullificatióra az Unió elnöke, Jackson, fegyveres beavatkozással fenyegetőzött, mire Dél-Karolina most még engedett.

A Dél lecsöndesítésére az uralkodó párt jónak látta a tarifát enyhíteni és még 1832-ben egészen eltörölte a minimális rendszert. Ezentul a gyapjuáruk 50%-os értékvám alá esnek. És ez helyes volt, mert a minimális

rendszer nagyon sok visszaélést és csalást vont maga után. Az 1828-iki tarifa egyéb tulzásait szintén enyhítették. A len, kender és vas magas vámjait, melyeket az új angol államok keserves kénytelenséggel szavaztak meg, szintén leszállították, és habár a nyers gyapju váma érintetlen maradt, az egész olcsó gyapjut teljesen fölmentették a vám alól, a mi által megszüntették annak legkárosabb kinövéstét, és az egész vámrendszert visszaállították az 1824-iki szintre. A Dél folytonos támadásai folytán azonban még tovább kellett menni a leszállítások terén és 1833-ban megalkották Henry Clay javaslatára az u. n. egyezségi törvényt (Compromise Act), a mely végcélul a vízszintes egyenlőséget (horizontal level) tűzte ki, a mi alatt azt értették, hogy a tarifátételek mind egyenlő mérsékelt magasságot mutassanak. Kiindulva az 1832-iki tételekből minden olyan vámtétel, mely meghaladta a 20%-ot, le volt szállítandó 10%-kal 1834 január elsején, egy második, harmadik és negyedik 10%-kal 1836, 1838 és 1840 január elsején. A megmaradó 60%-nak első fele el volt törlendő 1842 január 1-én, míg a másik fele meg volt szüntetendő 1842 július 1-én.

II.

A Compromise Act legnagyobb hibája volt a leszállítás roppant egyenlőtlensége. Az első négy tizedrész eltörlése elég hosszú időre volt elosztva, de az utolsó hat óra hat tized esett. Taussig (Tariff History of the United States) például felhossa a vasat, melyet 1832-ben 95%-os vám terhelt. Ebből a 95%-ból 1834-ben lett 87%, 1836-ban 80%, 1836-ban 72·5%, 1840-ben 65%. Eddig tehát a fokozatos leszállítás mérsékelt. De 1842-ben leszállt a vám 42·5%-ra, ugyanazon év júliusában 20%. 1841 deczember végétől 1842 július elsejétől 65%-ról 20%-ra. Hogy az ilyen erőszakos vál-

tozás nagy zavart idézett elő ugy a termelésben, mint a forgalomban, az csak természetes, és a kik e rendszabályt javasolták, valószínűleg nem hitték, hogy a törvényhozás az utolsó határnapok előtt közbe ne lépjen.

A 20%-os vám nem is maradt tovább érvényben, mint két hónapon át, mert 1842 szeptember 1-étől uj és pedig ismét igen magas tarifa lépett életbe. A vámtételek roppant esése rövid hat hó alatt nagyon rontotta a mérséklés iránt korábban mutatkozó kedvező hangulatot. A pár év óta kedvezőtlenebb gazdasági viszonyok szintén a védelem malmára hajtották a vizet. De ennél jóval nagyobb szerepe volt az uj tarifa létrejövetelében annak a körülménynek, hogy az uralkodó többség meghasonlott elnökével. A politikai érdeklődés más kérdések felé fordult, és az uj tarifát csak ugy sebtében állapították meg, hogy minél hamarabb végezzenek vele.

A védelem érdekében tanusított elhamarkodás ismét a mérséklés barátainak szolgált javára, ugy hogy négy év mulva, 1846-ban, ismét egy uj és pedig jóval mérsékeltebb tarifa lép életbe Walker államtitkárnak 1845-ben készített, nagy hirnèvre vergődött pénzügyi jelentése alapján. Az uj tarifa nyolcz (A), B), C) stb.) osztályba sorolta a vámköteles jószágokat. Az A) osztályban 100% volt a vám, a B) osztályban 40%, a C) osztályban 30%, és ide tartozott a legtöbb fontos jószág, melynek vámja felett a vita folyt, mint vas, fém, vas- és fémáru, gyapju és gyapjuáru, bőráru, papir, üveg, fa. A D) osztály vámja 25% volt, és ide tartozott a pamut és pamutáru. Tea és kávé nem fizetett vámot. A vámok átlagos magasságát 25%-ra becsülik, a mi eléggé mutatja, hogy ezen szabadelvűnek dicsért tarifa még nagyon messze volt a szabadkereskedelem elveitől. Bastable egy sorba állítja a Peel előtti angol tarifával.

Időközben a rabszolgaság kérdésében is engedményeket

tett az Észak a Délnek. 1850-ben meghozták az Omnibus-billt melyet ismét Henry Clay közvetít, a republikánusok nagytekintélyű vezére, kit kétszer is jelöltek elnöknek, de mindig sikertelenül, mert az Északon még nem volt meg az az egyetértés, mely később Lincoln győzelmére és a Dél elszakadására vezetett. Ebben az Omnibus-bill-ben a rabszolgaság több égető kérdését egyszerűen elnapolták, így különösen két új államra, Ohióra és Uj-Mexikóra nézve a rabszolgaság kérdését nyitva hagyták, és a mellett az északi államokat egyenesen arra kötelezték, hogy a déli államokból hozzájuk szökött rabszolgákat régi uraiknak visszaszolgáltassák.

A míg az államférfiak pillanatra elsimitották az ellentéteket a törvényhozó testületben, künn a nagyközönségben annál hevesebben folyt az izgatás a rabszolgaság ellen. A humanitás nagy eszméi mindinkább tért hódítottak, annál is inkább, mert a nemes érzelmek mellett nagyon gyakorlati és reális érdekek szóltak, különösen az Északon a rabszolgaság eltörlése mellett. Kansasban és Nebraskában új telepítések kezdődtek. A Missouri-bill szerint ezen a vidéken a rabszolgaság ki lett volna zárva, de az Omnibus-bill alapján ez is nyílt kérdés volt, és így az 1854-ben hozott Kansas-Nebraska-bill a telepésekre bizza a kérdés eldöntését. Nebraska messze feküdt, de Kansas kezeügyébe esett a Délnek és Északnak egyaránt, és mindenünnen fegyveresen tölultak oda az új telepések. A bill a délieknek adott előnyt, de ők nem merték azt kihasználni, mert féltek, hogy rabszolgáikat az északaiak elcsábítják. A következő az volt, hogy az északi telepések nem egyszer megverték a délieket, és az ingerültség és elkeseredettség mindkét oldalon oly fokra hágott, hogy magában a törvényhozó testületben fegyveresen jelentek meg képviselők és senatorok, s a viták heve nem egyszer tettelegességekben tört ki.

A vámok terén tovább folytak a mérséklések és pedig minden nagyobb ellenzés nélkül. A főszempont most azonban az volt, hogy segíteni akartak az állami bevételek tulságos növekedésén. Ismét egy amerikai specialitás, a melylyel később újból fogunk találkozni. A nagy feleslegek Amerikában, a hol a pártérdek oly nagy szerepet visz a kormányzatban, nagy bőkezűségre kényszeríti a kormányokat párthiveikkel szemben, és így sok visszaélésre vezetnek, melyek az ellenzék erős ellenörködése mellett ismét sok bajt okoznak az uralkodó pártnak. Ezért félnek az amerikai kormányok és az uralkodó pártok józanabb vezetői a bevételi feleslegektől, és ezért folyamodtak 1857-ben a vámok további leszállításához, abban a reményben, hogy ezzel csökkentik az állami bevételeket. Az új tarifa átlagos magasságát 20%-ra teszik, és annyi bizonyos, hogy ezzel a tarifával közeledik Amerika leginkább a szabadkereskedelmi eseményekhez.

A rövid időközökben bekövetkező roppant változások mellett szinte érthetetlen, hogy úgy a védvamos, mint a szabadkereskedelmi táborban az időközben mutatkozó kedvező vagy kedvezőtlen gazdasági jelenségeket magából a kereskedelmi politikából igyekeznek megmagyarázni. Így Carey és utána sokan mások, a Compromise Act-nek tulajdonítják az 1836-iki és 1839-iki válságokat, az 1842-iki tarifának a gazdasági viszonyok időközben bekövetkezett javulását és az 1857-iki tarifának ismét az ugyanazon évben bekövetkezett válságot. Elfogulatlan megfigyelők ellenben az 1836-iki és 1839-iki válságot a papirpénz elszaporodásával s a spekuláció s hitel tultengésével hozzák kapcsolatba, míg az 1857-iki válságot a spekuláció és bankszédelgés tulzásaival, és az ennek nyomában haladó pánikkal és árcsökkenéssel, melyeknek a vámtételekkel semmi közvetlen összeköttetésük nincs. 1857-ben éppen

a vámok mérséklésétől, illetőleg az állambevételek csökkenésétől várták, hogy a pénz az állami kincstár helyett a magánforgalom felé fordul s azt újból föllendíti.

Több joggal mondható, hogy az 1842-iki tarifa, midőn a nagy ingadozásokat megszüntette, az iparnak és kereskedelemnek hasznára szolgált. Csakhogy nem a vámtételek emelése, hanem azok állandósítása által. Ép úgy hiába akarnók konkrét tényekkel bizonyítani, hogy az 1846 után hozott vámmérséklések az iparnak és forgalomnak különös szolgálatokat tettek, habár elméleti okokból nagyon valószínűnek lehet azt tartani. Mindezt összevéve, a vámtételek változásának kisebb hatása van a védett iparokra, mint gondolják. Az amerikai ipar fejlődése erős és folytonos volt, és ezen a fejlődésen igen kevésbé észlelhető akár a védvámok ösztönző, akár a mérsékelt vámok akadályozó hatása. Csak egy iparra nézve tehető kivétel, a vasra, a melynél az 1842-iki tarifa magas vámjai következtében visszatértek régi termelési módokra és a korábbi magas árakra, úgy hogy a fogyasztó mit sem nyert a védelem által. S ugyanez tapasztalható 1846 után is, habár kisebb mértékben. A vasipar rohamos fejlődése csak később következik be, a nagy vas- és köszéntelegek felfedezése után, a minek semmi köze a vámokhoz. A textilipar terén pedig azt látjuk, hogy úgy a polgárháboru előtti időben, mikor a vámok mérsékeltebbek voltak, mint jelenleg, mikor a védelem sokkal erőteljesebb, a termelés főleg a közönséges jószágok felé fordult. A magas vámoknak csak az a külső hatásuk volt, hogy a termelés a drágább jószágokra is kiterjedt és általában változatosabb lett a háboru után.

A mi a déli és északi államokat egymástól legélesebben elválasztotta, az a rabszolga-kérdés volt. A gazdag rabszolgatartók már az általuk támogatott és a nekik kedvező demokraták uralma alatt is nem egyszer szembe

szálltak az Unió fensőbbiségével, mely azonban már oly erős volt, hogy őket is engedelmességre kényszerítette. Az ellenszenv a rabszolgaság iránt azonban mindig terjedt és ezzel mind valószínűbb lett a republikánusok győzelme, a mely esetben a déli államok el lehettek készülve a rabszolgaság eltörlésére. 1828 óta hét elnök közül öt került ki a demokraták köréből, s a rabszolgatartó államok mégis fenyegetve érezték magukat érdekeikben. Ha most a republikánus elnökjelölt arat diadalt, mi sem tartóztathatta föl többé a rabszolgaság eltörlését. Ez a magyarázata annak, hogy a republikánus Lincolnak elnökké történt megválasztásával 1860-ban, a déli államok, Dél-Karolina vezetése mellett, azonnal fellázadnak az Unió ellen.

A nagy polgárháboru forduló pontot képez a vámok történetében is. A mit a függetlenségi harcz után kisebb mértékben láttunk, az most nagy szabásban ismétlődött. A háboru alatt, főleg pénzügyi okokból, óriásilag, igazi amerikai mérvekben emelték a vámokat. Az egyszer behozott vámokat azonban a háboru lezajlása után sem lehetett eltörölni. A pénzügyi indokok helyett most gazdasági érdekek keltek sikra mellettük, úgy hogy a mi a háboru alatt ideiglenes rendszabálynak látszott, az mind a mai napig az amerikai magas védvámrendszer megdönthetetlen alapját képezi.

Egy kis fordulat a védelem irányában már a háboru előtt mutatkozott az 1857-iki válság következtében. Az 1861-ben keletkezett Morris-billt a képviselőház 1860-ban még Lincoln megválasztása előtt szavazta meg, s habár a senatus a háboru kitörése következtében csak 1861-ben járult hozzá, változatlanul emelte azt törvénynyé. E bill lényeges tartalma abban állott, hogy sok esetben az érték-vámokat súlyvámokkal cserélte föl, de a mellett egy kis kikerekítéssel a védelem felé; s hogy azonkívül Penn-

sylvánia és egyéb keleti államok megnyerésére különösen a vas- és gyapjувámokat érezhetőleg fokozta.

A republikánusok győzelme előre vetette árnyékát. A nagy átalakulást azonban csak az 1862. és 1864-iki korszakos törvények jelzik. 1862 júliusban először egész seregét hozták be a belső adóknak, egy csomó fogyasztási adót vasra, aczélra, papírra, bőrre és egyéb általános kelendőségű nyersanyagokra, azután egy általános adót minden kész iparcikkre, továbbá illetékeket számos foglalkozás után és végül egy általános jövedelmi adót minden keresetre. Ezt követte pár nap múlva a második nagy rendszabály, a vámtarifának teljes átalakítása, a vámoknak olyan emelésével, mely a hazai termelő érdekében a belső adók fokozását teljesen kiegyenlítsé. Hogy az ilyen kárpótlásos emelés igen sok esetben az elengedhetetlenül szükséges mértéken túl is ment, azt nem szükséges külön kiemelni.

Még tovább mentek 1864 júniusában, a midőn a háboru költségeinek fedezése érdekében először újból emelték a már fönnebb említett belső adókat, azután a megfelelő vámokat és mindennek tetejébe egy 400 millió dollár kölcsönt is szavaztak meg. A belső termelés tárgyaitra vetett fogyasztási adók magasságát Wells 8—15%-ra teszi. Az illetékeket kiterjesztették majdnem minden foglalkozásra. A jövedelmi adót fölemelték 54%-ra a 10,000 dolláron aluli jövedelemre és 10%-ra azon felül. A vámok átlagos magasságát Taussig 1862-ben 37·2%-ra, 1864-ben 47·06%-ra becsüli, és ahhoz azt a megjegyzést fűzi, hogy, habár a polgárháboru lelkesítő és nemesítő hatással volt az amerikai közszellemre, az üzleti és pénzérdekekkel összekötött törvényhozásra való behatása megrontotta az erkölcsöket. „Azt a hatást, mely a közkötelességet és magánérdeket egymástól elválasztja, sokszor elvesztették

szem elől. Nagy vagyonok keletkeztek olyan törvényhozási változások által, melyeket azok sürgettek és vittek keresztül, kik az által nyertek; és az ország szomoruan látta, hogy a nyilvános élet embereinek tisztessége és becsülete nem maradt mocsoktalan.“

III.

A háboru után csakhamar megkezdik a nagymennyiségű papírpénz bevonását és egymás után törlik el a rendkívüli belső adókat, úgy hogy 1872-ben már az utolsó háborus adót is megszüntetik. A vámok ellenben megmaradnak ezentul is, holott a belső terhek, melyeknek kiegyenlítésére a vámokat behozták, mind eltűntek. 1867-ben a pénzügyminiszterium részéről Wells dolgoz ki ugyan egy vámmérséklést, és a törvényhozás el is fogadja azt, de nem a háborus intézkedések megszüntetéséhez szükséges kétharmad többséggel. Szóval Wells billje nem lesz törvénytényé. Ellenkezőleg az országban a magas védelem eszméje mindig több és több barátokra lel, és míg a tisztán fogyasztási vámokat, a tea, kávé, bor, cukor stb. vámjait egymás után mérséklik, a védvámok érintetlenek maradnak, sőt egyes cikkeknel, mint a gyapjunál, réznél, aczélnál, emelések is történnek 1867-ben és 1870-ben. Az államjövödelmek még így is folyton nagy többleteket mutatnak, melyek 1872-ben 100 millió dollárt is meghaladnak. E többlet most is zavarólag hatott és annak eltüntetése komoly gond tárgyát képezi. Ily körülmények közt magában a képviselőházban keletkezik egy bill, mely a védvámokat is erélyesebben óhajtja leszállítani. A gyapjügyárosok ügyes ágense, John L. Hayes, látva ezt a hangulatot, a senatus útján egy szerényebb és általános mérséklést hoz javaslatba, átlag 10 százalékkal szállítva le minden vámot. Ez a horizon-

tális mérséklés törvénynyé lett 1872-ben. Hogy a közvetítő javaslat mily szerencsés volt a védelem barátaira nézve, legjobban mutatja az, hogy mily könnyen lehetett ezt megint eltörölni. A következő 1873. év Amerikában is nagy válsággal járt, azonkívül az állam bevételi többletei is csökkentek, a mely két tényező hatása alatt ezt az általános rendszabályt 1875-ben egyszerűen visszavonták, míg egy részletesebb és változatosabb reformot valószínűleg nem lehetett volna oly könnyen visszacsinálni. Taussig szerint az amerikai közerkölcsök soha sem állottak rosszabb lábon, mint ebben az időben, mert anélkül, hogy a politikusoknak akár egyenes, vagy csak közvetett megvesztegetéséről lehetne szó, a közérzület lazasága mellett a magánérdek igen könnyen érvényesült a vámtételekben.

A kedvező gazdasági viszonyok és az állambevételek nagy többletei mellett, melyek 1879 óta több éven át meghaladták a 100 millió dollárt, a védvámok mérséklése elkerülhetetlennek látszott. 1882-ben a congressus kiküld egy tarifa-bizottságot, mely a jövő ülésszakban jelentést tegyen arról, mily irányban kelljen a tarifát átalakítani. Ennek a bizottságnak az elnöke azonban ugyanaz a Hayes volt, kivel, mint a gyapjuiparosok ágensével, pár évvel ezelőtt találkoztunk. Az ő ügyességének köszönhető, hogy noha a képviselőház talán messzebb is ment volna, a senatus segedelmével csak oly változások történtek, melyek mindent összevéve nagyon is mérsékeltek maradtak. Az 1883-iki vámtarifa csak a finomabb selyem- és lenáruknál mutatott föl komolyabb mérsékléseket. Már a gyapju- és pamutáruknál csak a közönséges fajtáknál szállították le a vámokat, de itt is csak névleg, mert a megmaradó vám még mindig elég magas volt a behozatal megakasztására. A finomabb fajtáknál pedig, kárpótlásul, ugy a gyapju-, mint a lenáruknál, a vámokat egyenesen fölemelték. Lejebb szál-

litották továbbá a vas, aczél, vörösréz és márvány vámjait, de mindig oly szerény mérvben, hogy a megmaradó vám teljes védelmet nyújtson a külföldi verseny ellen. A mi annál könnyebb volt, minthogy különösen a vasnál és vörösréznel, időközben számos gazdag új telepet fedeztek föl. A mezőgazdasági vámokat az új tarifa egészbenvéve érintetlenül hagyta, de ezek különben is csak a canadai határon birtak jelentőséggel.

Az 1883-iki tarifa jelentéktelen mérsékléseit drágán fizették meg a republikánusok. Az ország közvéleménye, most hangosan követelte a szertelen védelem enyhítését, midőn 1884-ben az elnökválasztási küzdelem a védvám és szabadforgalom jelszava alatt indult meg, s igen sok republikánus is, ki sokalta már az eddigi védelmet, a demokrata jelöltre adta szavazatát. A demokrata jelölt, Cleveland javára szolgált különben még az is, hogy ellenjelöltje, a republikánus Blaine a corruptio hírében állott, míg Cleveland, ki utoljára New-York kormányzója volt, nemcsak erélyes, de hozzáférhetetlen administrator tekintélyének örvendett. A Blaine ellen megindult támadásokra a republikánus részről csakhamar hasonló vádakat szórnak Cleveland ellen is, és a küzdelem oly heves és személyes jelleget öltött, mint soha azelőtt vagy azután. Az amerikai közvéleménynek elég volt egy ilyen szennyes harcz, a jelöltek személyes becsületét legalább ezentul soha nem hurczolták meg.

Cleveland igen komolyan vette a demokraták ígéreteit, kik a közigazgatás tisztasága érdekében rég sürgették azon visszaélés megszüntetését, hogy minden új elnök minden állásból kidobta politikai ellenfeleit, és helyüket saját párt-hiveivel töltötte be. Az új elnök egy ideig mit sem akart tudni arról, hogy a régi tisztviselőket elkergetse, csak azért, mert republikánusok, a mit persze a demokraták sehogy

sem tudtak helyeselni. S habár később Cleveland is engedett és lassankint bevette a hivatalokba az elégületlen demokratákat, állása saját párthivei körében mégis meggyöngült. Cleveland más téren is sok ellenséget szerzett magának. Vetőjogával egymásután megakadályozta azokat a billetteket, melyekkel a congressus újabb nyugdíjakat vagy régiek fölemelését szavazta meg. Még nagyobb baj volt azonban, hogy a demokraták egy kis része maga is a védvámok felé hajolt. 1884-ben és 1886-ban több sikertelen kísérlet történt a tarifa mérséklésére, mert a republikánusok, mint egy ember, a leszállítás ellen szavaztak, míg a demokraták egy töredéke mindig cserben hagyta saját pártját. Cleveland a ki a tarifára fektette a fősúlyt, az új választásoknál, 1888-ban, annak a jelszava alatt indult a küzdelembe. A győzelem a republikánusoké lett, kik Harrisont választották elnöknek. A negyedik és utolsó tábornok a polgárháboru óta, mert a republikánusok Lincoln után mindig egy volt tábornokot, Grant, Hayes és Garfield köré sorakoztak. Harrison a mellett unokája volt az Unio kilenczedik elnökének, William Henry Harrisonnak, és így már a második olyan elnök, kit abban az új világban családi hagyományok vittek a közéletbe.

IV.

A republikánusok kiaknázták győzelmüket. 1900-ban meghozták a képviselőházi többség akkori vezére után nevezett Mac Kinley-billt, a melylyel a védelmet minden eddiginél magasabbra fokozták. Szövetek, fémek, mezőgazdasági termékek mind kisebb-nagyobb emelést mutatnak vagy legalább a korábbi vám és tilalmi magasságot megtartják. Csak az egy nyerscukornál tesz a bill kivételt, mely azonkívül néhány amerikai különlegességet is tartalmaz, melyekkel meg fogunk ismerkedni.

A mi a szöveteket illeti, mindenek előtt a gyapjuposztónál fölemelték úgy a specificus, mint az értékvámot. 1867-ben a posztó vámja volt általában fontonkint 50 cent és ezenkívül 35% az érték után. 1883-ban különbséget tettek a szerint, a mint a posztó fontja 80 centen alul marad, vagy azt meghaladja. Az első esetben fontonkint 35 cent volt a vám, azonkívül 35% az érték után. A másik esetben fontonkint ismét 35 cent és azonkívül 40% az érték után. 1883-ban tehát csak a finomabb posztók vámját emelték. 1890-ben ellenben további megkülönböztetések következtek: 30 centen alul fontonkint 33 cent lett a sulyvám és 40% az értékvám. 30 és 40 cent között $38\frac{1}{2}$ cent volt fontonkint a sulyvám és 40% az érték után. 40 centen felül 44 cent fontonkint és 50% az érték után. Az elválasztó pont itt már nem 80 cent, hanem 40 cent, az emelés tehát az alsóbb fajtákra is kiterjesztett. Mert noha a behozatal főleg a 80 centet meghaladó értékű posztóban öltött nagyobb mérveket, a mennyiben abból közel 10 millió dollár jött be, a 30 és 40 cent értékű jószágban is volt az utolsó években 1 millió dollárt meghaladó behozatal. Taussig a vám magasságát a két felső osztályban 92, illetőleg 143 százalékra teszi.

Hasonló emelések történtek a gyöngébb női- és gyermekszöveteknél, melyeknél a behozatal 15 és 20 millió dollár közt ingadozott. Taussig szerint a legfinomabb ily áruknál a vám elment 203 százalékig. Egyéb gyapjuszöveteknél, mint a szőnyegekénél, a már eddig is tilalmi vámokat, a melyeknél tehát behozatal nem is volt, szintén följebb emelték.

Pamutáruknál főleg a harisnyák vámját tették magasabbra, minthogy ezekből 6—8 millió dollárra rugott a behozatal. De ez a behozatal nem igen csökkent ezután sem, daczára annak, hogy a nyersanyag Amerikában olcsóbb, mint Európában. Taussig ezt részben azzal is

magyarázza, hogy a finomabb árunál igen nagy szerepet játszik a kézimunka, mely Amerikában mindig drágább.

Lenáruknál a vámokat fölemelték 35⁰/₀-ról 50—60⁰/₀-ra. A selyemnél általában megmaradt az eddigi 50⁰/₀-os vám, a csipkénél azonban fölemelték 60 és a pluchenél 70⁰/₀-ra is.

Ezekben foglalható össze a Mac Kinley-bill legfontosabb része, mert a fémáruk vámjai már alig bírnak érdekel, minthogy ezekben már ugy sem volt behozatal.

A nyersvas és a vasércz vámja változatlanul 6·72, letőleg 0·75 dollár maradt tonnánként. Az aczélsínekét leszállították a korábbi vám 60⁰/₀-ára, 13·44 dollárra tonnánként. Hasonlókép leszállították a réz vámját 1¹/₄ centre fontonként. De mindezen anyagokból ugy is alig volt behozatal.

Igen érdekes és új eljárást követtek azonban a bádoglemezeknél. 1883-ban e jószág vámját leszállították fontonként 1 centre, az érték 30⁰/₀-ára. Erre egyszerre igen nagy lett a behozatal, ugy hogy 20 millió dollárt is meghaladott évenként. 1890-ben fölemelik a vámot 2²/₁₀ centre, közel az érték 70⁰/₀-ára, azzal a kikötéssel, hogy 1896-ban ez a vám megszűnik, ha a hazai termelés nem emelkedik a behozatal egy harmadára. Ugyanigy jártak el az ónnál általában. A czél tehát az volt, hogy vagy jövedelmet szerezni a kincstárnak vagy védelmet az iparnak.

A mezőgazdasági vámok, melyek főleg Canada ellen irányultak, nem igen változtak. Eltérés történt az árpánál, melynél a vámot kissé emelték, a rizsnél, a hol azt leszállították. Lényeges volt az emelés a lennél, a kendernél, de nem a kívánt eredménnyel.

A Mac Kinley-bill egyik legfontosabb intézkedése volt a nyerscukor vámjának teljes eltörlése. Az amerikai fogyasztást, egy tized kivételével, egészen a külföld fedezte. A cukorvám ennek következtében igen nevezetes jövedelmet hajtott, mintegy 55 millió dollárt évenként. Ezt

kellett eltüntetni és azért törölték el a nyerscukor vámját teljesen, de megtartották a hazai termelő védelmére a kész cukor vámját $1\frac{1}{2}$ cent-tel fontonkint. E cikknél még azonkívül 2 cent jutalmat is fizettek minden font után. Ez körülbelül 6—8 millió dollárba került, úgy hogy a cukor czimén több mint 60 millió dollárral könnyebbitették meg a kincstárt.

Még egy érdekes intézkedése volt a Mac Kinley-bill-nek, a kölcsönösségi felhatalmazás (reciprocity provisions), a melyek alapján a köztársaság elnöke magasabb vámokkal sujthatta a cukor, melassz, tea, kávé és állatbőrök behozatalát azon országokból, melyek „igazságtalan és észszerűtlen“ vámokat alkalmaznak az amerikai nyerstermékekre vagy egyéb jószágokra. Ez a rendszabály főleg a délamerikai államok ellen irányult, és e fenyegetés hatása alatt azok közül többen már 1892-ben külön megállapodásra léptek az Egyesült-Államokkal.

V.

A választásoknál, melyek a Mac Kinley-billt 1890 novemberben nyomon követték, a republikánusok vereséget szenvedtek. Az elégtelenség, mely főleg a közigazgatás terén a corruptió, a gazdaság terén pedig a trustok és monopoliumok miatt Harrison kormányzatát igyekezett felelőssé tenni, még ezentul is hódított, úgy hogy 1892-ben Cleveland nagy többséggel választatott meg újból elnöknek és a demokraták a képviselőházban nagy többségre vergődtek, a senatusban azonban 1893-ig kisebbségben maradtak és csak azután tettek szert egy igen gyöngye többségre, 44 szavazat felett rendelkezve 38 ellenében. A demokraták gyöngesége a senatusban, végzetessé vált rájuk nézve. Pártjuk 1893 után különben sem volt egységes, mert az ezüst szabad veretése sok barátot számlált a demokraták

soraiban, míg Cleveland és vele a nagy többség az arany hive maradt. A támogatás, melyben a demokraták az elnököt részesítették, nem volt elég erős, sőt egyenesen kétséssé is vált azáltal, hogy a demokrata senatorok nem elleneztek feltétlenül a védelmet, sőt egyesek, mint a lousianiai senatorok, egyenesen érdekelve voltak a vámokban.

Cleveland 1899 óta erélyesen sürgette a tarifa reformot. Az új vámtörvény azonban, melyet a congressus 1894-ben hozott, s a melyet a többség vezére után Wilson-billnek kereszteltek, távolról sem felelt meg az elnök várakozásainak, a miért is a nélkül engedte törvénynyé válni, hogy aláírásával ellátta volna. Más szóval, pusztán negative viselkedett vele szemben, a mennyiben nem vette igénybe vétő-jogát az arra kiszabott időben.

A Wilson-bill egészében egy félrendszabály volt, s ha egyben-másban némi javítást mutatott is, nagyon távol állott azon eszménytől, melyet a nagyközönség a demokratáknak a trustok és monopoliумok ellen intézett szenvedélyes izgatásai után méltán elvárhatott.

A textilipar terén a legfontosabb intézkedés volt a gyapju vámjának eltörlése. a mivel eleget akartak tenni azon nagy alapelvnek, hogy a nyers anyag szabadsága az ipar felvirágzásának egyik legfőbb föltétele. Csakhogy a gyapju volt az egyedüli nyers anyag, melynél ez elvnek érvényt szereztek. A szövetek vámjait általában mérsékeltek és különösen egyszerűsítették, a mennyiben a bonyolult kettős vámolást mellőzve, egységes értékvámokat állapítottak meg, melyek a minőség szerint különféle fokozatot mutattak, de a legfinomabb jószágnál 50%-ot meg nem haladtak. A védvám barátai a gyapjuipar pusztulását jósolták, míg a szabadabb forgalom hivei épen ezen intézkedésektől várták a gyapjuipar újabb fellendülését. Az események egyik félnek sem adhattak igazat, mert alig pár

év múlva már újabb emelések következtek a ma is fennálló Dinglay-bill alakjában.

A többi textiláruknál, pamut, selyem és lenáruknál, csak kevés változás történt. Fontosabb, hogy a nyerslen vámját leszállították $1\frac{1}{2}$ centre, az 1890-iki vám felére. Szabaddá csak a zsákokat teszik a mezőgazdák érdekében.

A köszén vámját, melyet a képviselőház egészen el akart törölni, compromissumként leszállították 40 centre tonnánként, a nyersvasét 4 dollárra 6 dollár 72 centről, az aczélsinekét 7 dollár 84 centre, 13 dollár 44 centről, mindig tonnánként. A bádoglemezek vámját $1\frac{1}{5}$ centre mérsékeltek fontonként. Fele annak a mi 1890-ben volt, de még mindig magasabb, mint 1890 előtt.

A Wilson-bill legfontosabb és legszerencsétlenebb részét a cukorvám képezte. Tudjuk, hogy 1890-ben a nyers cukor vámját egészen eltörölték és a hazai cukortermelésnek jutalmat adtak. A képviselőház javaslata a nyers cukor vámmentességét fentartotta és a jutalmat eltörölte. A szenatusban azonban szükség volt a louisianai senatorok szavazatára, és ezért visszahozták a nyers cukor vámját. S minthogy a nyers cukor vámmentessége mellett a jutalmak a mérleget nagyon megrontották, a kormányzat szintén ily irányban érvényesítette befolyását. Hogy azonban az alsóbb osztályok megterhelése kiegyenlítették, a senatus ugyanakkor egy új adót ajánlott a 4000 dollárnál magasabb jövedelmekre. De továbbá a hazai finomítók érdekében a kész cukorra most már szintén vámot kellett vetni, és minthogy ennek legalább is olyannak kellett lenni, hogy a hazai finomítót, ki a megvámolt idegen nyers cukrot feldolgozza, a kész cukor behozatala ellen megvédelmezze, lehetetlen volt elkerülni, hogy a kész cukor váma valamivel nagyobb is ne legyen, mint a mennyi a megfelelő mennyiségű nyers cukor

vámjának megfelel. Mert hiszen a számítási adatokat első sorban mégis csak a finomítóktól kellett beszerezni. Eredetileg a nyers cukor vámját 1 centre tették fontonkint, a kész cukorét pedig $\frac{1}{8}$ centtel magasabbra. Később a tárgyalások alatt a nyers cukor vámját az érték negyven százalékában állapították meg, a kész cukor vámját pedig meghagyták $1\frac{1}{8}$ centnek fontonkint. S minthogy az új érték vám valamivel kevesebb volt, mint 1 cent fontonkint, az eltérés a nyers és kész cukor váma között még nagyobb lett a finomítók javára. Végül azon országokkal szemben, melyek kiviteli jutalmakat adnak, a kész cukor vámjához még $\frac{1}{10}$ centet csatoltak mindig fontonkint. Bármily igazságosnak is lássék e rendszabály, ismét csak a finomítók hasznára szolgált. Mikor végre a cukor váma így életbe lépett, a legfőbb törvényszék az annak ellensúlyozására szolgáló jövedelmi törvényt formai okokból semmisnek nyilvánította. Így aztán a szegény ember cukorfogyasztása adó alá került, de a gazdagok nagyobb jövedelmei érintetlenek maradtak.

S ha most tudjuk azt, hogy a cukorfinomítók trustja volt ugyyszólván az első és leghatalmasabb trust, akkor érthetjük, hogy a közvélemény felháborodással fogadta a cukorvámot és ámitással vádolta a demokratákat, daczára annak, hogy egy élvezeti cikk megvámolása csakugyan jobban megegyezik a szabadkereskedelem elveivel, mint egy ipari nyersanyag váma alá vonása. Növekedett a felháborodás, midőn kiszivárgott, hogy egyes senatorok spekuláltak cukorban; és még inkább, midőn köztudomásra jutott, hogy a cukor-trust a választások idején mindkét párt kasszájába adózott, mert a mint Taussig mondja, ez alkalommal egyenes kikötések ugyan nem történtek, de a „lekötelező adakozó megvárhatta, hogy érdekei méltányos figyelemben fognak részesülni.“

S az amerikai viszonyok szomorú képét mutatja, mikor ugyanaz a jeles író azzal vigasztalja magát, hogy „a törvényhozás egy-két tagját meg lehet ugyan vesztegetni, hogy szembe szálljon pártja érdekével és a közérdekkel, de szerencsére annyira még sem romlottak az amerikai viszonyok, hogy egész pártokat meg lehetne vesztegetni vagy egy erős többséget meg lehetne fordítani.”

A Willson-billt ép oly hevesen védelmezték barátai és támadták ellenségei, mint a korábbi Mac Kinley-billt, de az események itt sem engedtek elég időt arra, hogy annak hatását bevérták volna. A legközelebbi választásnál, 1896-ban, a demokrata-párt az ezüst kérdésében meghasonolva, két részre szakadt, míg a republikánusok ismét osztatlanul szálltak sikra az aranyvaluta mellett. A harczy kiáltás most a valuta kérdése volt, és a demokraták nagyobb része, az új népies párt, a populisták jelöltje, Bryan mellett foglalt állást az ezüst szabad veretése érdekében, míg a demokraták kisebb része és a republikánusok egész pártja Mac Kinley-t, az 1890-iki tarifa megteremtőjét, jelölte elnökül, ki majdnem két harmad többséggel győzött. Ez a választás nem a demokraták és republikánusok küzdelme volt, hanem egy valóságos osztályháború, melyben a szegényeket a vagyonosabbak ellen a monopoliumok és trustok elleni gyűlölettel szították harcra az ezüst érdekében, mely semmivel sem jobb, mint az oly hevesen megtámadott trustok és monopoliumok. A szabadság nagy hazájában a korlátlan verseny nem maradt nagy árnyoldalok nélkül, úgy hogy ma már mindenki sajnálattal kénytelen elismerni, hogy Amerikában majdnem minden általános fogyasztási cikk, számra több, mint hetven, egyes nagy vállalkozók, vagy trustok monopoliumát képezi, de az a veszedelem semmivel sem kisebb, mely az olcsó pénz jelszava alatt az ezüstabányák tulajdonosai részéről azzal fenyegeti az

új világot, hogy értéktelen pénzzel áraszsza el a forgalmat s azzal a bizonytalanságot vigye bele az árképződésbe, a szédelgést az üzleti élet minden alakjába.

VI.

A republikánusok siettek felhasználni győzelmüket, hogy visszaállítsák a Willson-bill előtti állapotot. Az új tarifa, melyet 1897-ben hoztak, és a melyet a képviselőház ez időbeli pénzügyi bizottsági elnöke után Dingley-billnek neveztek el, egészben véve az 1890-iki vámokat állította vissza, azon bevallott céllal, hogy az amerikai piacot minél teljesebben biztosítsa a hazai iparnak és termelésnek. S minthogy 1892/3 után az államháztartás folytonos deficitet mutatott, 70, 43, 25 és 18 millió dollárt az utolsó négy évben, s a vámok fokozása mellett a vámjövdelem emelkedésére alig lehetett volna számítani, újabb vámok behozatalát, különösen a nyersanyagoknál, még pénzügyi érvekkel is lehetett támogatni.

Egyik legfontosabb intézkedés a nyers gyapju vámjának visszaállítása volt az 1890-iki magasságban, fontonként 11—12 centtel a finomabb és 4—7 centtel a durvább minőségénél. A gyapjuvámmal a republikánus farmereket akarták lekenyerezni, kiket az ezüst hivei az olcsó pénz ígéretével törekedtek magukhoz csábítani. A nyersanyag megvámolásával természetesen együttjárt a szövetek vámjának fölemelése. Itt is visszatértek az 1890-iki vámokra az ismeretes kettős vámokkal, a nyersanyag vámját kiegyenlítő specifikus vámokkal és a szövet tulajdonképeni védelmét szolgáltató értékvámokkal. Még egy kis emelkedés is volt 1890-hez képest, a mennyiben az értékvámok most 55%-ig terjedtek, és pedig úgy a posztónál, mint a finomabb ruhaszöveteknél.

Valamivel innen maradtak az 1890-iki vámokon a pamutáruknál. Tetemesen nagyobb vámokat alkalmaztak a selyemnél, különös tekintettel az olcsó munkával dolgozó Japánra. Az eddigi 50% értékvámokat súlyosabb specifikus vámokkal helyettesítették, a melyek fontonkint 50 centtől 1 dollár 30 centig terjedtek, a szövetekben foglalt selyem mennyisége szerint, azzal a kikötéssel, hogy a vám az érték 50%-nál kevesebb nem lehet. A specifikus vámokkal biztosítani akarták magukat a hamis értékbevalások ellen. Ugyanigy jártak el a lenáruknál, a hol a fokozatot a négyzethüvelykre eső fonalak száma szolgáltatta. Az emelés mértékét itt is az 1890-iki tételek adták, melyeket egyes esetekben meg is haladtak. A farmerek kedvéért tetemesen fölemelték a nyers len vámját is, visszatérve itt is az 1890-iki magaslatra, fontonkint 3 centre, az 1894-iki $1\frac{1}{2}$ cent helyett. Ugyancsak ezen érdekből újból vám alá vetették a zsákokat, habár enyhébben, mint 1890-ben, $\frac{6}{10}$ centtel □ yardonkint $1\frac{6}{10}$ cent helyett.

Hasonlókép visszaállították az 1890-iki tételeket a porcellánnál és üvegnél. Ellenben a fémeknél, nevezetesen vasnál és aczélnál, egészben véve megmaradnak a Wilson-bill tételei és csak egyes finom áruknál hozták vissza a Mac Kinley-bill vámjait. A vasipar olyan óriási haladásokat tett, hogy maga sem kívánta a korábbi nagy védelmet. Ugyanez okból vámmentes maradt a vörösréz, mely a legrosszabb időkben is nagy kivitelnek örvendett. Ellenben visszaállították az 1890-iki vámokat az ólomnál, a mivel az ezüst-pártnak akartak kedveskedni, mert azzal megnehezítették a mindig nagy mennyiségű ólmot tartalmazó ezüstáruk behozatalát Mexicoból.

A czukornál, noha ismét kemény harcok folytak, kevés volt a változás. A jószág csökkenő árai mellett a 40%-os értékvám kevés jövedelmet szolgáltatott a kincs-

tárnak. Ezt a körülményt felhasználták arra, hogy a vámot kissé emeljék és specificussá tegyék. Az új vám 75 centtől 1 dollár 65 centig terjedt, a nyers cukor finomsága szerint. A finomított cukornál pedig 1 dollár 95 centben állapították meg a vámot. A különbség a két tétel között valamivel nagyobb volt a finomítók javára, mint 1894-ben, csak hogy most nem a monopóliumok és trustok ellenségei iktatták törvénybe a cukor-trust előnyét és azért az nem is keltett oly visszatetszést. Tisztán fiscalis okokból még némi emelések történtek a cigarettéknél és sörnél.

Még egy fontos tekintetben követte a Dingley-bill a Mac Kinley-billt, a mennyiben ismét fölelevenítette a kölcsönösségi intézkedéseket és pedig nemcsak a forgalom megszorítása, hanem annak könnyítése érdekében is. Így felhatalmazta az elnököt arra, hogy oly államokkal szemben, melyek „igazságtalan és észszerőtlen vámokat“ alkalmaznak, meghatározott vámtételekkel sújthatja a teát, kávé, vaniliát és egyéb névszerint felsorolt czikkeket. Ezt a fajtáját a felhatalmazásnak, mely Délamerika ellen irányult, de a mi cukrunk ellen is felhasználtatott, már ismerjük 1890-ből. Egészen más természetű volt az a felhatalmazás, melynél fogva az elnök kölcsönös és észszerű engedmények biztosítása után, bizonyos tárgyaknál, mint bor, pálinka, pezsgő, képek és szobrok, a vámokat elengedhette vagy mérsékelhette. Ez Franciaországra vonatkozott, melyet a selyemre vetett magas vámok miatt ily módon igyekeztek vámjai leszállítására bírni. Végre még messzebb menő felhatalmazást is adtak az elnöknek, hogy 20% engedménnyel is köthessen kereskedelmi szerződéseket a congressus utólagos jóváhagyása mellett, de csak két éven belül és legfőlebb öt évre szóló hatálylyal. Az egyenesen Franciaországra számított rendszabálytól eltekintve, a többiek semmi nagyobb eredményt nem tudtak felmutatni,

s így érthető, hogy még Fisk is, (Handelspolitik der Vereinigten Staaten), ki a kölcsönösségi rendszabályokat különben helyesli, elismeri, hogy czélszerűségük felől a nézetek meg vannak oszolva.

VII.

A Dingley-bill után 1898-ban az amerikai import 764 millió dollárról 600 millióra szállt le, ellenben az export 1000 millióról 1210 millióra emelkedett. 1899-ben az import ismét fölemelkedett majdnem 700 millióra, míg az export egy kis csökkenéssel 1203 millióra szállt le. 1900-ban végre 830 millió dollár volt az import és 1480 az export. A nagyobb változás tehát az exportnál mutatkozik, a mi alig függ össze a vámrendszerrel, hanem Amerika nagy természeti gazdagságával, mert a kivitel növekvése egyrészt az állati termékeknél és másrészt a vasnál és egyéb fémeknél mutatkozik.

Egyáltalán nagyon elterjedt érvelés Amerika hatalmas föllendülését a nagy vámvédelemnek tulajdonítani, a mivel szemben oly nagy tekintély, mint Taussig, igen kétkedőleg viseli magát. A folyton változó vámtételek hatását megállapítani szinte lehetetlen. De ha nem is akarjuk kétségbevonni, hogy a magas védvámok nem egy ipart teremtettek meg vagy szereltek föl, azért azt sem szabad feledni, hogy olyan nagy területen s a természeti gazdagság annyi változatossága mellett a magas vámok rendszere kétségenkívül kevesebb veszéllyel jár, mint ott, a hol azok a föltételek hiányzanak. Mi több, nagyon érdekes, hogy a legmagasabb vámvédelem igen sok iparágnak még Amerikában sem vált előnyére. Így mindenek előtt kétségtelen, hogy a legfinomabb szövetek általában és az egész selyemipar még mindig nagy behozatalt mutat. Így érdekes az a további jelenség, hogy egyes mezőgazdasági termékek,

mint a len, kender és czukorrépa minden támogatás daczára nem tudtak lábrakapni.

Az amerikai szakemberek mind e jelenségek közös magyarázatát abban találják, hogy az amerikai iparos és mezőgazda minden fényes tulajdona: nagyobb ügyessége és kitartása, minden körülmény latbavetése, szerszámának ügyesebb szerkezete, nagyobb befektetése, a közlekedési eszközök bámulatos fejlesztése, merészsége, sőt ha kell, kiméetlensége és talán lelkiismeretlensége is — a termelés azon ágaiban érvényesült legjobban, a hol a drága emberi munkát a gép munkájával lehet pótolni. Ebben a tekintetben eddig nem sejtett eredményeket mutathat föl a yankee, messze meghaladva még az angolt is, ki pedig e részben már szintén megelőzte többi versenytársait. Ezért marad még mindig előnyben Európa a legfinomabb szövetekben, hol az emberi munka finomságát a gép nem pótolhatja. Ezért nem tud versenyezni Amerika ma sem még a selyemiparban Európával, mert a selyem a maga finom anyagával nem hajol meg oly engedelmesen a gép előtt, mint a pamut vagy a gyapju, a minek egyik kétségtelen bizonyítékát láthatjuk abban, hogy mily nagy szerepet játszik a kézi szövőszék még mindig a selyemiparban.

Hogy a len, kender és czukorrépa termelése nem tud Amerikában nagyobb arányokat ölteni, azt szintén csak azzal magyarázzák, hogy e növények igen sok apró pepecsételő munkát igényelnek, a mi olcsó Európában, de drága Amerikában. Ezért fordul a farmer a buza és rozs felé, a hol a gépek egész sorozatát tudja alkalmazni, noha ezt a termelést alig védi a vám; és azért hanyagolja el a lent, kendert és czukorrépát, minden nagy vámvédelem daczára.

Ezek után talán érthetőbbnek fogjuk találni, hogy elismert amerikai szakemberek aránylag kis részt tulaj-

donitanak az amerikai fejlődés érdeméből a szokatlan nagy védelemnek, hanem az amerikai ember kitünő tulajdonai mellett, első sorban a természet nagy ajándékaiban keresik a példátlan emelkedés igazi forrását. Az amerikai embert jórészt mindig Európa szolgáltatja, de saját népességének abból a részéből, mely a legvállalkozóbb és legmerészebb, és a mely a korábbi bevándorlók unokáival érintkezve, az emberi erőfeszítés, a testi és szellemi képességek oly fenséges versenyét teremté meg, mely a maga eredményében csak bámulatra keltheti az öreg Európát. De a nagy természet egyéb kincsei is hámulatos gazdagságban és változatosságban támogatják az amerikai termelőt. Nem beszélek csak a dohányról és pamutról, a hol az égalj Európa legnagyobb részére nézve kizár minden versenyt. Sokkal fontosabb a különféle fémek, a vas, réz és a köszén oly kimerithetetlen bősége, mely csakhamar kizárta Amerika piacáról az európai terméket, és mindinkább közelebb hozza azt az időt, a midőn nemcsak a mezőgazdasági, de a legfontosabb bányászati termékekben is félelmesen fog velünk versenyezni az európai piacokon az amerikai termék.

Amerika óriási fejlődésére főleg a védvámokkal szeretnek hivatkozni. Láttuk Taussignak, a nagytekintélyű szakembernek nyilatkozatát, mennyire nem lehet ezt a hatalmas lendületet a védvámos politikára visszavezetni. De van erre még egy nem kisebb bizonyosság és ez az, hogy ugyanazok, kik Amerikában a védvámok legerősebb szóvivői voltak, belátják, hogy Amerika nem maradhat tovább ezen az uton. Mac Kinley volt az utolsó nagy védvámos fordulat legfőbb előmozdítója és közvetlenül tragikus vége előtt, utolsó nyilvános felszólalásában a buffalói nagy kiállítás alkalmával, 1901. évi szeptember 5-én Amerika jövő kereskedelmi politikájáról ő maga következőleg nyilatkozott:

„Olyan kereskedelmi rendszer, mely az áruk kölcsönös kicseréléséről gondoskodik, lényegesen szükséges ahhoz, hogy kivitelünk állandóan és egészségesen növekedjék. Nem szabad abban a képzelt biztonságban megnyugodnunk, hogy folyton és mindent eladhatunk, és csak keveset vagy semmit sem kell cserébe vásárlanunk. Ha ez egyáltalán lehetséges volna, az nem szolgálna a mi javunkra, sem azok javára, kikkel kereskedünk. Nekünk vásárlanunk kell vevőinktől oly dolgokat, melyeket iparunk és munkánk megkárosítása nélkül használhatunk. A kölcsönösség természetes folytatása annak a mi bámulatos ipari fejlődésünknek, mely hazai politikánk alatt most megerősödött és megszilárdult. A mit a hazai fogyasztás szükségletén túl előállítunk, azt a külföldön kell eladnunk. Ezt a többletet csak a külföldi piac foghatja fel, és azért nekünk eladnunk kell mindenütt, a hol tehetjük, és vásárlanunk mindenütt, a hol piacunkat és termelésünket gyarapíthatjuk, és ezzel nagyobb keresletet támaszthatunk a hazai munka után. A kizárólagosság ideje lejárt. Iparunk és kereskedelmünk kiterjesztése a legközelebbi feladat. Kereskedelmi háboruk nem fizetik ki magukat. A jóakarattól vezetett és barátságos kereskedelmi viszonyokra törekvő politika megelőzi az ellenségeskedéseket, kölcsönös könnyítések állanak összhangban az idők szellemével és nem a megtorlás rendszabályai.“

Franciaország.

I.

Ama hatalmas szabadelvű szellem, mely a nagy forradalom első éveit átlengette, a kereskedelmi politikában is érvényesült. Ennek befolyása alatt keletkezett 1795-ben az angol tárgyaló után Eden-szerződés nevezete alatt ismeretes kereskedelmi egyezmény Anglia és Franciaország között, mely csak a hajógyártás tekintetében őrizte meg a régi tilalmakat, egyébként pedig oly mértékletes volt, hogy a beviteli vámokat Franciaországba 5 és 15% közt állapította meg. A kedvező szerződés azonban csak rövid ideig maradt érvényben. A forradalom nyomában keletkező európai háború csakhamar ismét egymás ellen uszította a két nemzetet, melyek most nemcsak fegyverrel, hanem kereskedelempolitikai rendszabályokkal is törtek egymás ellen. A konvent már 1793-ban érvénytelennek jelentette ki az 1791-iki szerződést és egyszersmind elkoboztatott minden angol eredetű pamut- és gyapjuszövetet, fém- és agyagarut, a mellett 20 évi börtönnel sújtván azt, ki ilyen jószágot behoz. Az, ki angol szövetet hordott, már ezzel gyanussá vált, a mi a jóléti bizottság idejében egyjelentőségű volt azzal, hogy a fejével játszott. A directórium

hasonlókép eltiltotta minden angol jószág adása-vevését, habár ekkor már a büntetések nem voltak oly veszedelmesek, mint a rémuralom korszakában. Ugyanaz a szellem uralkodott a császárság korszakában, úgy hogy a híres angol kormányrendelet, mely 1806 november 11-ikén kitiltotta minden angol kikötőből a francia hajókat és vizsgálatnak vetette alá a semleges hajókat is, csak egy szem volt az események lánczolatában. Ez idézte elő közvetlenül I. Napoleon berlini dekretumát ugyanezen hó 23-ikáról a szárazföldi zárlat tárgyában (*blocus continental*), melylyel a forgalomból kirekesztettnék jelentette ki Anglia minden kikötőjét és elkobzandónak rendelt minden olyan nem angol hajót is, mely Anglia érintése után francia kikötőbe érkezik. Kiegészítette azt a milanoi dekretum 1807 december 17-ikéről, melynek alapján minden olyan hajó, mely magát angol hajó vizsgálatának alávetette, vagy ily czélzattal Anglia felé indult, vagy az angol kormánynak díjat vagy illetéket fizetett, nemkülönbén minden oly hajó, mely angol kikötőből kiindul, nemzetiségét azonnal elveszti és szabad zsákmány tárgya lesz.

E rendszabályok mellett a behozatali és kiviteli tilalmak egész rendszere állott. Kivételek azonban a forgalom érdekében mindig fordultak elő. Roppant előnyére azon keveseknek, kik az ilyen engedélyekhez nagy pénz és nem kisebb protekció árán hozzájutottak. A behozatali tilalom kivihetlenségének egyik ismeretes legszembeötlőbb példája az volt, hogy a nagy hadsereg felszerelése, melylyel Napoleon hatalma tetőpontján Oroszországba indult, főleg angol forrásból eredt. Sokkal komolyabban kezelték a háboru okozta másik nagy tilalmat, melynek folytán különösen a mezőgazdasági termékeknek nem szabadott a határt túllépniök, nehogy idegen seregek élelmezése megkönnyíthessék és a francia hadseregé megdrágíthassék.

A Bourbonok egyik első dolga a vámügy rendezése volt. Szükségük volt rá pénzügyi szempontból is, mert hiszen az üres kincstár nagyon is rászorult a vámjövedelmekre. De aztán a béke helyreálltával minden oldalról várták a forgalom felszabadítását. Mutatja a sietséget, hogy már 1814 augusztusában egy csomó intézkedés történt a behozatali vámok mérséklésére rendeleti uton. S még ugyanezen év decemberében törvényt is hoztak, mely a kormányt ily rendeleteknek ideiglenes alakban való kibocsátására külön is felhatalmazza, azon föltét alatt, hogy ezeket utóbb a kamaráknak jóváhagyás végett be kell mutatni. Ezzel a törvényes felhatalmazással majd a második császárság alatt is találkozunk. Egyes nyersanyagoknál, mint a pamutnál, elmentek a teljes vámmentességig. Csak a vasiparnál nem történt enyhítés. Itt még egy kis emelést is igtattak törvénybe, habár egyelőre csak mint átmenetit. Szeptemberben a mezőgazdasági vámokat rendezték. A határtól való távolság szerint három zónára osztották az országot és megállapították, hogy a kivitel meg legyen engedve, ha a buza 23, 21, illetőleg 19 frankot ér el az I., II., azaz III. zónában. Behozatali vámokról ez alkalommal még nem volt szó.

A most következő korszak rendkívül érdekes, mert egészben véve ugyanazt a képet tárja elénk, melyet Németország a hetvenes évek vége óta mutat. Szóval azt a gazdasági állapotot, melynek uralma alatt mi magunk is állunk. Értem alatta azt, hogy egyidőben védik az ipart és mezőgazdaságot is. Ennek a gazdasági rendszernek két előfeltétele van. Az egyik az, hogy a kormány ne álljon a polgárok anyagi érdekei felett. Szóval, hogy nem egy ugynevezett felvilágosodott, abszolút kormány vagy tulhatalmas bürokrácia vezesse az állam ügyeit, melyet érintetlenül hagynak a vezető osztályok legközvetlenebb anyagi

érdekei, hanem alkotmányos kormány álljon az ügyek élén, mely első sorban a társadalom bizonyos rétegeire támaszkodik és azoknak anyagi érdekeit kénytelen szem előtt tartani. A másik föltétel az, hogy ne csak az iparnak kelljen a külföld versenyével megküzdeni, hanem a mezőgazdaságnak is. Mert a míg az utóbbi nem ismeri a verseny kellemetlenségeit és veszélyeit mint termelő, hanem csak annak kellemeit és örömeit mint fogyasztó, addig a szabad forgalom föltétlen barátja lesz, és az iparnak védelem után való törekvésében nem lát egyebet közönséges önzésnél. De a mint a verseny alatt a mezőgazdaság is nyög, akkor létre jön az ipari és mezőgazdasági érdekek ama solidaritása, mely mindegyiket hajlandóbbá teszi a védelemre még a másik foglalkozás érdekében is. Igaz, hogy a mellett sok igaztalan és durva haszonhajhászat érvényesül és sok régi tévedés elevenül föl. De hiszen nem arról van szó, hogy ezt a gazdasági állapotot, mint egy eszményképet állítsuk oda, hanem mint egy természetes fejlődési fokot, mint bizonyos adott tényezők kimaradhatatlan eredményét. Különben is ez a gazdasági állapot is csak egy átmenet egy későbbire, mint azt az angol történehből láttuk. Az egyetértés a két nagy termelési ág között nem örökös, hanem csak addig tart, míg egymással ellentétbe nem kerülnek. A mint az ipar annyira megerősödik, hogy tulsulyra vergődik a társadalmi és a politikai befolyásban, akkor a mezőgazdaság védelme sérti az ő érdekét. Ekkor aztán az iparos tüzi zászlajára a fogyasztó érdekét, mint a hogy régebben a mezőgazda ezen lobogóalatt harczolt az iparos önző védelme ellen. Így törölte el Anglia a gabonavámokat és a mezőgazdasági védelmet az egész vonalon, mert fészélyezte az ipari fejlődést és így törölte el utóbb az ipar védelmét is, mikor az már csak akadályozta, a helyett, hogy előmozdította volna annak további fejlődését.

1817-ben Franciaországban igen kedvezőtlen volt a termés, úgy hogy a buza ára 36 frankra emelkedett hektoliterenkint, olyan magasság, melyet a háboruban sem igen ért el. A legmagasabb ár az utolsó időben 34 frank volt 1812-ben. 1818-ban ismét jó termés volt és a buza 24 frankra szállott le. Ez ár azonban még mindig elég nagy volt arra, hogy a fölös orosz buza felkeresse Franciaország Földközi-tengeri kikötőit, a honnan a Rhone-on keresztül hajókon föl egész Lyonig érezttette közvetlen és még azon is túl közvetett versenyét. A buza ára 20 frankon alul szállt, daczára annak, hogy az orosz behozatal alig ért el egy millió hektolitert.

Ez esemény hatása alatt a francia kormány 1819-ben javaslatot terjeszt elé, mely a buza behozatali vámját egy általános 25 centime-os, illetőleg idegen hajón történt behozatal esetén, 1 frank 25 centime-os illetéken kívül annyi frankkal emeli, mint a hány frankkal kisebb a buza ára: 23, 21 illetőleg 19 franknál az I., II. illetőleg III. zónában. Egyenesen eltiltatott a buza behozatal, ha annak ára 20, 18, illetőleg 16 frankot meg nem haladt az I., II. illetőleg III. zónában. Hasonlókép jártak el a többi gabona-neműeknél, bizonyos megállapított alacsonyabb árak mellett, míg a lisztnél jóval magasabb tételeket alkalmaztak. A cél az volt, a buza árát 20 frankban biztosítani. Mint-hogy az angol törvényhozásnál a cél 35 frank körül volt hektoliterenkint, Franciaországban is csakhamar magasabb árra törekedtek. E végből 1821-ben a határ-megyéket most már négy zónára osztották és fölemelték az alapvámot és 26, 24, 22, illetőleg 20 frankban állapították meg a határt, a melyen alul 1—1 frankkal emelkedett a buza általános váma és 24, 22, 20 és 18 frankban azt az árt, melyen alul a behozatalt egészen eltiltották.

A gabona védelmét csakhamar követte az állatok védelme. Hogy csak egyet hozzak fel például, az ökör vámját a kormány 3 frank 30 centime névleges védelemről 33 frankra javasolta fölemelni. A képviselőház bizottsága 55 frankot ajánlott. A ház 217 szavazattal 78 ellen a magasabb tételt fogadta el. A pairek kamarájában 114 szavazat közül 107 esett a magas védelemre. Hasonlókép emelik a többi állatok és a gyapju behozatali vámját is.

A Bourbonok első sorban a nagyföldbirtok védelmét keresték, de az ipart sem akarták maguktól elidegeníteni és azért 1822-ben újabb kedvezményekben részesítik a vasipart, és a vas vámját 24 frankra emelik, a mi körülbelül 100%-os védelemnek felelne meg. A gyapjuszövetknél és a selyemnél pedig elmennek egészen a tilalomig. A czukornál végre, hogy csak a legfontosabbakat említsem, súlyosbitják a gyarmati és idegen czukor különbözeti vámjánál az eltérést az utóbbi hátrányára, noha 39 millió frank behozatalból csak 5 millió volt az idegen.

A Restauráció vámvédelmét még fokozza az 1826-iki törvényhozás, mely a gabonánál megszünteti az u. n. entrepot fictif-et vagyis azt az eljárást, a melynek következtében a vámköteles árunál bizonyos föltételek mellett, mindaddig, míg a szabad forgalomba nem lépett, a vám fizetésére nézve halasztást adtak.

A Bourbonok uralma alatt a kormányzat különösen Berry herczeg meggyilkoltatása után és még inkább X. Károly trónralépésétől fogva mindinkább a reakció felé hajolt. Ily körülmények közt az ellenzék a kereskedelmi politika terén is a szabadelvű irány hívének vallotta magát és mind hangosabban követelte úgy a mezőgazdasági, mint az ipari vámok mérséklését. Mily kevésbé felelt meg ez az irány a francia társadalom akkori hatalmi

viszonyainak, azt mindjárt láthatjuk abból, hogy mily kevés történt ebben az oly hangosan követelt szabadelvű szellemben akkor, midőn azok az elemek kerültek uralomra, melyek eladdig annak lelkes hivei gyanánt szerepeltek.

II.

1830 júliusában a forradalom elűzte a Bourbonokat s trónra emelte az Orleansokat. A juliusi kormány első gondja a kereskedelmi politika terén a gabona-törvényhozás reformja volt. Csakhogy a kormányférfiak lehettek szabadelvűek és ragaszkodhattak azokhoz az eszmékhez, melyeket a Restauráció alatt az ellenzéken kifejtettek, a kamarák többsége most is a védelem mellett foglalt állást. Az 1821-iki gabonátörvény a buza behozatalát ugyyszólván egészen lehetetlenné tette. 1821-től fogva egyetlen egy hónapban, 1828 februárban vált a buza behozatala lehetővé Marseilleben. Igaz, hogy egyszer-máskor lehetséges volt búzát behozni Odesszából, például a távolabb fekvő Nantes-ba. E város a harmadik osztályba tartozott, a hol tehát a behozatal meg volt engedve, míg a buza ára nem szállt lejjebb 20 franknál. Aztán innen visszavitték a búzát az első osztályba tartozó Marseillebe, a hová külföldről csak úgy lehetett behozni a búzát, ha annak ára nem szállt lejjebb 24 franknál. Ezt az eljárást nevezték a buza francziásításának (*francisati*on). Csakhogy ez is ritkán és kis mennyiségekben történhetett. Egészben véve tehát az orosz buza az egész évtizedben nem igen jött Francziországba. Ennyi hatása megvolt a gabonátörvényeknek, de a buza ár remélt emelkedése elmaradt, mert 1821—1827-ig következőleg alakult az ár métermázsákban és frankokban:

1821 : 18·65
 1822 : 15·08
 1823 : 17·20
 1824 : 15·86
 1825 : 14·80
 1826 : 15·23
 1827 : 15·97

1828-ban és 1829-ben rossz volt a termés s a buza ára 1830-ig meghaladta a 21 frankot. Elég ok arra, hogy az új kormány reformálja a gabnatörvényeket, melyek a gazdáknak úgy sem adták meg a remélt magas árakat. Remélte, hogy ezzel népszerűvé teszi magát az alsóbb osztályoknál a nélkül, hogy maga ellen uszítsa a nagy földbirtokot. Egyelőre leszállította az alapvámot, azután egy meglehetősen szabadelvű javaslatot nyújtott be a kamaránál, mely azonban teljesen kivetkőztette azt eredeti jellegéből és 218 szavazattal 24 ellenében egészen reaktionarius törvényt alkotott, mely rendkívüli bonyolultságában felülmúlt minden eddigit. Ezen 1831-iki törvény jellemzésére csak annyit akarok megjegyezni, hogy mérsékelt alapvámot, 25 centimet rendelt arra a nem valószínű esetre, ha a buza ára 28, 26, 24 illetőleg, 22 frank a négy különböző osztályban. Ha azonban a buza ára ezen alul menne, de még mindig meghaladna 27, 25, 23, illetőleg 22 frankot, akkor az idegen hajón érkező buza már 1 frank 25 centimeot fizet, míg a francia hajón érkező buza akkor is 25 centime alapvámot fizet. Csakhogy ez az eset nem tartozott a valószínűségek közé. Mert az esetre, ha a buza ára ennél is alacsonyabb, de meghaladja a 23, 21, 19, illetőleg 17 frankot, tehát a valószínű esetekben, minden 1 frankkal olcsóbb ár után 1—1 frankkal emelkedik a vám. És ha még lejjebb esnék a buza ára, a vám 1 frank 50 centime-mal emelkedik minden 1 franknyi esés után. Megfelelő intézkedések történtek a többi gabonaneműekre és a lisztre vonatkozólag is.

A mezőgazdák reményeit ez a törvény sem valósította meg. Az első két évben még elég magas volt a buza ára, 22 frank 71 centime, 1831-ben és 1832-ben 21 frank 85 centime, de a következő évben, 1833-ban, már 15 frank 62 centime-ra szállt le az ár és ugyanilyen maradt a következő két évben, 1834-ben és 1835-ben átlag 15 frank 15 centime. Csak 1836-ban mutatkozott ismét egy kis emelkedés, a midőn a buza ára 17 frank 32 centime-ra szállt fel. Az 1831-iki gabonátörvény mindannak daczára megmaradt változatlanul egészen a második császárság idejéig.

A vámtörvényhozás egyéb ágaiban szintén nem volt valami nagy szerencséje a juliusi kormánynak. Argout gróf kereskedelmi miniszter már 1832-ben terjeszt be javaslatot a tilalmak eltörlésére és a vámok mérséklésére úgy az ipar, mint a mezőgazdaság terén. Az ökröknél nevezetesen 55 frankról 25 frankra akart leszállani, és az állatvámok mérséklését különösen azzal indokolta, hogy azok közel 40 millió frankkal drágítják a francia fogyasztó élelmét, és a mellett visszatorlásokra vezettek Németország részéről. A képviselőház bizottsága, mely főleg az állatvámok mérséklése ellen kelt ki a legheve-ebben, viszont azt igyekezett bizonyítani, hogy a behozatal a mostani magas vámok mellett sem csökkent, és hogy a hús ára lényegesen nem változott. A következő kereskedelmi miniszter Thiers, a juliusi korszak egyik legkiválóbb államférfia, okulva a tapasztalaton, két évvel utóbb, 1834-ben, enyhébb mérsékléseket ajánlott. Az ökröknél 36 frankra javasolta a vám leszállítását, a gyapjunál 33 frankról 22 frankra, a köszén vámját változatlanul hagyta, a vasét 27 frank 50 centime-ről csak 5 frankkal ajánlta leszállíttatni.

Argout gróf megakartá szüntetni a tilalmat a pamutfonalakra, az indiai kasmirokra, az orosz bőrre, a rézre és az órákra a behozásoknál, és a nyers selyemre a kivi-

telnél. Ezeket a javaslatokat Thiers is megismételte és ezenkívül meg akarta még szüntetni a tilalmat a pamutszövetekre és csipkékre, uj ruhákra, a vasdrótokra s az indiai selyemszövetekre és a mellett leszállítani a nyers len vámját 38 frankról 15 frankra, de fölemelni a lenfonálét 48 frankra 24 frankról. S a beszédben, melylyel javaslatát benyújtotta, távol minden szélsőségtől, a mérsékelt vámok mellett foglalt állást; utalva azonban arra a kárra is, melyet minden tulzó védelemnek maga után kell aztán vonnia. Mert azon benső összefüggésnél fogva, melyben az egyes iparágak egymással állanak, a legtöbb ipari termék más iparnak nyersanyagát képezi és így az egyiknek megdrágítása csak a másiknak a megkárosítására vezethet.

Utódja, Duchatel gróf, ki még abban az évben vette át tárczáját, nyilatkozatra szőlitotta fel az ország összes kereskedelmi kamaráit. A kikötővárosok majd mind a tilalmak eltörlése és a vámok mérséklése mellett nyilatkoztak, néhány más város közvetítő állást foglalt el, de a nagy iparos gőczpontok a tilalmak fentartása mellett nyilatkoztak és pedig egyik-másik igen szenvedélyes hangon, így nevezetesen Lille, mely egyenesen forradalommal fenyegetőzött arra az esetre, ha a törvényhozás megengedné, hogy „a külföld elrabolja Franciaországtól azt a jólétet és boldogságot, melynek most örvend.”

Thiers javaslata csak úgy, mint az Argout grófé, papiroson maradt. A kormány jobbnak látta arra szorítokzni, hogy törvénybe iktassa azokat a könnyítéseket, melyeket a már említett 1814-iki és az ehhez hasonló 1830-iki törvények alapján időközben rendeletileg foganatosított. Így Duchatel gróf 1836 februárjában javaslatot nyújtott be, mely eltörlölte a pamutfonalakra, kasmirokra, csipkékre és ruhákra vonatkozó tilalmat és igen kis mértékben enyhítette a kőszén, a gypaju és az öntött vas

vámját. Egy új minister, Hyppolite Passy, két hónappal később, 1836 áprilisában, még egy újabb javaslattal állt elő, mely némi enyhítéseket tartalmazott a vászonra, kalapokra, szíjra, gépekre, lovakra, állati bőrökre, házi szőnyegekre és a salétromra. A vita nagy mérveket öltött, és mint korábban főleg a nagybirtokosok, most a nagyiparosok szálltak sikra a védelem mellett, és egyikük, Joubert annyira ment, hogy figyelmeztette a kormányt, miszerint egy rendszer sem állhat fenn arisztokraczia nélkül, s a juliusi dinastia arisztokracziája csak a nagy ipar lehet. A vitába maga Thiers is belevegyült, míg végre a két javaslat, mely úgy is főleg már az életbe átment intézkedéseket tartalmazott, 1836-ban nagy nehezen törvénynyé vált. A mezőgazdasági vámok és különösen az állatvámok mérsékléséről már nem is emlékezett meg senki.

Igen érdekes sors érte a kormány egy vámmérséklő javaslatát 1840-ben, melylyel a len- és kenderfonalakat és szöveteket ajánlta leszállíttatni. A képviselőház bizottsága a forgalom szabadsága nevében mint olyant utasította vissza, mely nem elégíti ki kellőleg a fogyasztó érdekét.

A Zollverein hódításai, melyek a forgalmi szabadság üdvös hatalmával a harminczas években egymás után vonták Poroszország büvkörébe az egyes német államokat, és a melyről lejjebb kimerítőbben fogunk szólni, mind a mellett visszhangot keltettek a vámvédelem legfőbb erősségében, Franciaországban is. Léon Faucher már 1837-ben ajánlta a példa követését, vámszövetséget javasolva Franciaország és a vele szomszédos Belgium, Spanyolország és Svájc között. A szabadelvű eszmék iránt fogékony juliusi kormány tett is ily kísérletet Brüsszelben, de a belga királynál nem talált megfelelő fogadtatásra. És ez a kormánynak inkább szerencséje volt, mert nem valószínű, hogy ilyen javaslattal a kamarában többséget nyerhetett volna.

A legcsattanósabban bizonyítja ezt a következő eset. A juliusi korszak egyik legkiválóbb államférfia, Guizot, mint londoni nagykövet kereskedelmi szerződésen fáradozott Angliával. A francia közszellemben azonban ez a gondolat akkor még oly ellenszenvvel találkozott, hogy a lillei kamara, a védvamosok ezen legkeményebb előharczosa, 1842-ben neszét véve e korábbi tárgyalásoknak, lármát csap és Guizot, mint külügyminiszter, Amé (*Études sur les tarifs de douanes et sur les traités de commerce*) szerint, csak azzal bírja az izgalmat lecsendesíteni, hogy nyíltan az angol szerződés ellen foglal állást. Sok tekintetben hasonló az a sors, mely őt a belga kereskedelmi szerződésnél érte. E szerződést 1842-ben kötötte a francia kormány és abban a belga lenfonalak és szövetek olcsóbb vámjáért cserébe, a francia bor és selyem olcsóbb vámját nyerte Belgiumtól. A szerződés előnyösnek bizonyult mindkét félre nézve, de a francia iparnak ellenszenvre oly erőteljesen nyilatkozott meg ellene, hogy 1846-ban Guizot, mint Clément (*Histoire du système protecteur en France*) mondja, jobb meggyőződése ellenére, hozzájárult a képviselőháznak egy egyhangulag elfogadott módosításához, a melynek alapján a szerződést csak azon esetben lehetett megújítani, ha Belgium újabb jelentékeny kedvezményeket ad. Sokban hasonló ehhez az, a mi a szárdiniai szerződéssel történt, melyet a kormány 1843-ban kötött meg. E szerződésben leszállították az állatvámokat, nevezetesen az ökrök 55 frankos vámját. S habár a fogyasztók érdeke elég erős volt arra, hogy a szerződést a házzal elfogadtassa, az állattenyésztők annyit még is kivittek, hogy a szerződés tartamát ez eredeti hat évről négy évre kellett leszállítani.

Erőteljesebben érvényesült a mezőgazdasági érdek egy más javaslatnál, a zéammag vámjánál. Ez olajos növényt Egyiptomban termelik és Franciaországban az egyik leg-

fontosabb nemzeti iparnál, a szappangyártásnál használják. Ennek az iparnak az érdeke tehát a vám mérséklését kívánta, de a francia mezőgazdaság, mely maga is nagy mértékben foglalkozik különféle olajos magvak a len, oliva, colza és a mák tenyésztésével, természetesen a vámnak nemcsak megtartását, hanem fokozását követelte. Akérdés 1845-ben került napirendre, midőn az eddigi 2 frank 50 centime-os vám mellett egyszerre igen nagy lett a behozatal. A kormány, engedve a mezőgazdák követeléseinek, kész volt a vámot megduplázni. Hosszu és heves viták után fölemelték a vámot az eddigi tétel négyszeresére, 10 frankra francia hajón való behozatalnál és 14 frankra idegen hajón való behozatalnál.

Cobden mozgalmának nagy sikerei, az angol gabona-törvények eltörlése, természetesen visszahatott a francia közszellemre is. 1846-ban Bastiat, a közgazdaság legszellemesebb írójának vezetése alatt megalakult az Association pour la liberté des échanges, mely a szabadkereskedelmi elvek terjesztését tűzte ki czéljául. A társaság nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki és egy Cobden tiszteletére rendezett banketten igen fényes és előkelő közönséget is tudott maga köré gyűjteni. Programját nagyjában a következőkben foglalta össze: Megszüntetése minden tilalomnak, a behozatali vámok mérséklése 20%-os maximum mellett, 2 frank vám a búzára, az állatoknál visszaállítása az 1816-iki vámoknak, azaz 3 frank 30 centime az ökörré, és eltörlése minden vámnak köszénre és vasra, s azonkívül eltörlése vagy száz olyan vámnak, mely nem hoz semmi jelentékenyebb jövedelmet. Ezt azonban csupán a legközelebbi czélnek tekintették, mert a távolabb jövőben csak igen kevés vámot akartak megtartani, de már 10%-os maximum mellett, a gyarmati-árúk egyedüli kivételével, melyek, mint tisztán pénzügyi vámok, magasabbak is lehettek volna.

A szabad kereskedelmi agitáció nagy gyöngesége Franciaországban, mint azt Clément igen helyesen mondja, abban állott, hogy általános elvekkél dolgozott csak és nem reális érdekekkel, mint az angol mozgalom, mely a kenyér olcsóságát tűzte lobogójára. Hozzájárult még egy másik baj. Bastiat ép oly szenvedélyesen támadta a szocializmust, mint a védvámokat. Szóval a francia szabad kereskedelmi agitáció ugyanabban a gyöngeségben szenvedett, mint később a német. Nem támaszkodott sehol és semmiben a nagy néprétegekre, és nem tudta magát gyakorlati érdekekkel azonosítani.

Ebben a részben sokkal ügyesebb volt a nagyiparosok mozgalma, kik ellensúlyozásul bizottságot alakítottak a nemzeti munka védelmének tetszetős neve alatt (Comité de la défense du travail national) és ügyesen használták ki nemcsak a francia népnek teljesen soha ki nem aludott gyűlöletét a hatalmas angol versenytárs iránt, hanem ugyanakkor gondot fordítottak arra is, hogy az ipar védelmét úgy állítsák oda, mint a kedvező munkabér egyedüli biztosítékát.

A kormány az éles politikai harcok közepette, melyek mindinkább a köztársaság felé sodorták a nemzetet, elvesztette minden bátorságát és 1847 márcziusban oly tarifajavaslattal állt elő, melylyel mindenkit kimélni akart, de senkit nem elégíthetett ki. A vas, kőszén és az állatok vámját még csak érinteni sem merte. A gyapju és pamut vámját pedig változatlanul hagyta a nagy jövedelem miatt, melyet az szolgáltatott. Javasolta ugyan vagy 15 tilalom eltörlését és mérsékelt vámmal való helyettesítését és a mellett közel 300 jelentéktelen vámnak teljes elejtését. A mi elég volt arra, hogy a védelem hiveit maga ellen lázítsa, de éppen nem alkalmas arra, hogy a közvéleményben melegebb rokonszenvet keltsen. Ezenkívül aján-

lotta még a francia hajóépítés érdekében a teljes szabadságot mindazon vásra, kenderre és lenre, melyet a hajók felszerelése szükségel. A minél ismét az volt a baj, hogy a kedvezmény csak keveseknek használt, és a míg egyrészt az érdekükben megtámadott termelőknél nagy ellenszenvvel találkozott, a forgalmi szabadság barátainál támogatásra nem számíthatott. A képviselőház bizottsága 1847 júliusában elvetette a kormány egész javaslatát, utalva arra, hogy Anglia csak azután tért át a vámok mérséklésére, midőn iparának nem kellett félnie semmi más nép versenyétől. Erről a jelentésről mondja Chevalier a védvám rendszerről irt hires munkájában (*Examen du système commercial connu sous le nom de système protecteur*), hogy az a magánérdek monologja volt, mely az önzést az állami élet legfőbb elvévé avatta. S ez a jelentés annyira megfelelt a ház hangulatának, hogy a kormány nem is kísérelte meg javaslatát a házban tárgyalás alá venni.

Csak egyben történt nevezetes enyhítés a fennálló súlyos vámrendszeren. 1846-ban a rossz termés és ebből származó magas buzaárak következtében a kormány rendeletileg ideiglenesen felfüggesztette a gabonavámokat. Néhány képviselő ebből bátorságot meritett arra, hogy a nehéz viszonyok közt az állatvámok mérséklését is követelje, de a kamarában ez az indítvány már nem talált visszhangra.

III.

A februáriusi forradalom megbuktatta az Orleansokat és az ő magas census mellett választott kamarájukat, mely csak a termelő és nem a fogyasztó érdeke iránt birt érzékkel, de a gazdasági ügyek intézésében a vezetést nem a szabadelvűek foglalták el, hanem a szocziálisták,

kik ép oly kevésbé voltak barátai a nemzetközi forgalom szabadságának, mint akár a legmegrögzöttebb védvamosok. Jelszavuk a munkára való jog (*droit au travail*) volt, melynek azzal akartak érvényt szerezni, hogy nemzeti műhelyeket állítottak föl a munkások érdekében. A szélsebb elemek háttérbe nyomulásával, a nemzeti műhelyeket csakhamar feloszlatták, a minek következtében a 100,000 főt meghaladó munkástömeg újabb lázadásba tört ki, melyet a köztársaság kormánya vérbe fojtott.

Az ismételt villongások közepette a vámpolitika nagy kérdései ugyszólván egészen szüneteltek és csak a második császárság alatt jutottak előtérbe. Annak a nagy átalakulásnak, melyet III. Napoleon uralma a vámpolitikában képvisel, azonban mégis volt egy előre vetett árnya. Sainte-Beuve 1850 decemberében javaslatot ad be a törvényhozó testületben, mely gyökeresen akart szakítani az eddigi vámrendszerrel. Követelte minden védvám eltörlését az élelmiszereknél és ipari nyersanyagoknál, teljes eltörlését minden tilalomnak, tetemes mérséklését a vasvámoknak, az ipari vámoknak 10—20%-ban való megállapítását és végül megszüntetését a lobogó-vámoknak, melyek súlyosabban terhelték az idegen hajón behozott árut, mint a francia hajón behozottat.

III. Napoleon sok időt töltött Angliában éppen abban az időben, midőn Cobden mozgalma oly óriási sikereket aratott. De különben is a szabadkereskedelem ebben az időben hódított. Poroszország ennek köszönhetette nagy diadalait a Zollverein terén. Belgium ugyan ebben az irányban haladt. Maga a régi Ausztria, a tilalom és védelem egykori nagy erőssége, most szintén szakított régi hagyományaival. Hozzájárult még, hogy a vasutak terjedésével a forgalom akadályai sokkal terhesebbekké váltak. S mindenek felett, a második császárság az általános szavazati jogból eredett, s

mint ilyennek a széles néprétegekre kellett támaszkodnia. Az ipari nyersanyagok olcsóbbá tételét ajánlatossá tette az ipari fellendülésnek és a jólét emelkedésének reménye; az élelem olcsóbbá tételét ellenben egyenesen követelte az alsóbb osztályok érdeke, ragaszkodásuknak biztosítása.

Hozzájárult ehhez, hogy 1853-tól fogva ismét drága lett a buza. 28, 29 és 30 frankra emelkedett hektoliterenkint a következő három esztendőben. Az ismeretes 1814-iki és 1836-iki törvények alapján Napoleon felfüggesztette a gabonavámokat, mérsékelte az állatvámokat és a mellett, ugyancsak rendeletileg, némileg enyhítette a legfontosabb ipari nyersanyagok, a kőszén, a vas, a gyapju és az olajos magvak stb. vámjait; a kivitel feltételéhez kötött ideiglenes vámmentességet (*admission temporaire*) engedett minden a hajógyártáshoz szükséges anyagnak és a mellett mérsékelt 10%-os vámmal helyettesítette a hajók behozatalára vetett tilalmat. Az 1855-ben közvetlenül ezután rendezett világkiállítás, igen kedvező színben mutatta a francia ipart, s a krími háboru nagyban emelte a császárság varázsát. Napoleon elérkezettnek látta az időt arra, hogy a törvényhozás útján egy hatalmas lépéssel előbbre vigye kereskedelmi politikáját. Törvényjavaslatot nyújtott be a Corps Legislatifhoz, mely eltörölte a legtöbb behozatali tilalmat és nagyon mérsékelt vámokat léptetett azok helyébe. Az ellen-szenv, melylyel itt találkozott, azonban oly nagy volt, hogy a kormány visszavonta javaslatát és kijelentette, hogy 1861-ig nem tesz hasonló kísérletet. Viszonszolgáltatásul azután a Corps Legislatif megerősítette a már kiadott rendeleteket. Még kevesebbet ért el Napoleon kormánya a gabonavámok terén. A buza ára időközben ismét lejjebb esett, 1857-ben 24 frankra, 1858-ban 16 frank 75 centimera szállt le hektoliterenkint. Az olasz háboru kezdetén, 1859 tavaszán, Napoleon nem ismételte többé a gabna-

vámok felfüggesztését és ezzel visszatért az ismeretes 1831-iki törvényre.

Az olasz háboru szerencsés befejezése a legmagasabbra emelte III. Napoleon dicsőségét. Hatalma befelé szilárdabban állott, mint valaha, de a külföldön mindinkább szaporodtak a jelek, melyek arra mutattak, hogy Európa a második császárság uralmában a nyugalanság és veszély csiráját látja. III. Napoleon szükségét érezte annak, hogy kétségtelen tettekkel bizonyítsa jelszavának: a császárság a béke, igaz voltát. Ezzel meg volt adva nemcsak a lehetőség, hanem némileg a kényszer is arra, hogy két kézzel ragadja meg az alkalmat, melyet egyik legmeghittebb embere, a hirneves közgazda, Michel Chevalier, a francia-angol kereskedelmi szerződés előkészítése által kedvenz terveinek megvalósítására nyújtott. Kereskedelmi szerződésen Anglia és Franciaország között, mint azt fönnebb láttuk, már Guizot is fáradozott. Csak természetes, hogy Napoleon gazdasági tanácsadói és köztük különösen Chevalier, szintén foglalkozott a tervvel. Mert hiszen éreznie kellett, hogy a vámok erőteljesebb mérséklése egyedül ezen az uton volt lehetséges, minthogy a császárság alkotmánya, szerencséjére, a kereskedelmi szerződések kötését a császár jogai közé sorozta. Ez uton tehát mérsékelni lehetett a vámokat, anélkül, hogy a törvényhozó testületek hozzájárulása szükséges lett volna. S a császári hatalom nagy diadalai után bátrabban is lehetett megkockáztatni ezt a merész lépést.

Chevalier és Cobden egész titokban készítették elő a szerződés tervét, s a míg Cobden kész támogatásra talált Gladstonenál, ki, mint azt szintén láttuk már, akkor foglalkozott második nagy tarifareformjával, melynek a francia szerződés csak kapóra jöhetett, addig Chevalier Napoleont nyerte meg az eszmének, mely a császárságnak a fegy-

verek dicsősége után a béke nagy diadalait volt biztosítandó. 1859 őszén kezdődtek a két kormány között a bizalmas tárgyalások és 1860 januárban III. Napoleon egy Fould miniszterhez intézett levelében nyilvánosságra hozta a tervet, mely óriási hatást keltett.

Anglia, mint tudjuk, eltörölte utolsó ipari védvámjait és csak pénzügyi vámokat tartott fenn egy csomó élelmi fogyasztási cikkre, s a mi ezekből Franciaországot különösen érdekelte, a bor vámját, leszállította olykép, hogy a behozott francia bor tulnyomó nagy része 159 frank helyett 27 frank 53 centime-ot fizetett hektoliterenként, a francia pálinka pedig 724 frank 56 centime helyett 19 frank 32 centime-ot egy hektoliter tiszta szesz után. Viszont Francziország arra kötelezte magát, hogy eltöröl minden tilalmat és vámjait akkép állapítja meg, hogy azok maximális nagysága 1864 októberig az érték 30%-át, azontul pedig annak 25%-át meg nem haladhatja. A köszénre és vásra azonban már azonnal mérsékelt vámokat engedett, 15 centime-ot az előbbire és 7 illetőleg 1864-től 6 frankot az utóbbira.

III. Napoleon merészsége lázas mámorba ejtette a francia közvéleményt. A vasuti hálózat óriási fejlődése, a forgalom eddigi példátlan föllendülése, a hatvanas éveknek általánosan kedvező gazdasági felvirágzása, mind támogatták azt a ragyogó diadalmenetet, melyet akkor, az angol példán felbuzdulva, az egész szárazföld a szabadkereskedelemnek rendezett. Hozzájárult még, hogy egyes országokat politikai indokok is tereltek ebbe az irányba. Poroszország, mint azt később látni fogjuk, ez uton akarta magát az ellen biztosítani, hogy Ausztria a Zollvereinba a lábát betehesse, Olaszország viszont a politikai köteléket a gazdasági érdek-közösséggel remélte megerősíteni. 1867-ig, az akkor még ridegen elzárkózott Oroszország kivételével, majdnem minden

európai állam kisebb-nagyobb engedmények mellett kereskedelmi szerződésre lépett Franciaországgal, és mindezen szerződések magukban foglalták a legnagyobb kedvezmény záradékát, a szabadkereskedelmi korszak eme hatalmas szerszámát, melynek alapján a szerződő feleknek kölcsönösen biztosították egymást arról, hogy a harmadik államnak ezentul adandó minden kedvezményt ipso facto egymásra is kiterjesztik.

Midőn így Franciaország majdnem minden országgal, melylyel valamelyes forgalma volt, kereskedelmi szerződést kötött, az általános vámtarifa ugyyszólván elvesztette minden jelentőségét, mert hiszen ez csak azon országokra vonatkozott, melyekkel szerződés nem állott fenn. Így semmi nagyobb fontossággal nem birt egy csomó javaslat, melyet az ipari nyersanyagok vámjának mérséklése végett terjesztettek a corps legislatif elé. Kivételt tettek e részben azok a nyersanyagok, melyek nem európai államokból eredtek, mint különösen a pamut és részben a gyapju. Több súlylyal esett a latba az a javaslat, mely már 1860-ban a francia mezőgazdaság érdekében eladdig annyira védett czukor vámját mérsékelte. Még jelentősebb volt a gabonavám szabályozása. A buza 1861-től fogva 60 centime inkább ellenőrzési illeték számba menő jelentéktelen vámot fizetett, ha a szállítás francia hajón történt, és 1 frank 20 centime-ot, ha azt idegen hajón hozták be. 1867-ben még ezt a lobogóvámot is eltörölték, úgy hogy a buza minden különbség nélkül csak 60 centime vám alá esett métermázsánként.

Ez utóbbi intézkedések fontosak voltak különösen azért, mert a kereskedelmi szerződésekbe nem voltak fölvéve. De a napoleoni kormány még ennél is tovább ment. Az 1814-iki és 1831-iki törvények a kormány rendeleti jogát bizonyos tárgyakra korlátozták és határozott időhöz

kötötték. A napoleoni kormány nem tartotta magát sem az egyik, sem a másik korláthoz, hanem kiterjeszkedett oly czikkekre is, melyekre e törvények nem vonatkoztak és a rendeleteket érvényben tartotta a törvény által megállapított időn túl is. Így emelkedtek törvényerőre az 1863-ban, 1853-ban és 1854-ben kibocsátott rendeletek az állatvámok mérséklésére.

A szabadkereskedelmi irányban legtovább ment azonban a kereskedelmi hajózásra vonatkozó törvény 1866-ban. A francia hajózás védelmére szolgált addig egy csomó lobogóvám és kikötővám. Az előbbi jobban megterhelte az idegen hajón történt behozatalt, az utóbbi súlyosabban érintette az árut akkor, ha azt oly hajó hozta be, mely a származási helyről nem jön közvetlenül francia kikötőbe, hanem előbb valamely idegen kikötőt érintett. Mind a kétféle intézkedés arra szolgált, hogy a francia kereskedelmi hajózásnak adjon előnyt az idegen felett. Ezzel szemben fennállottak viszont tilalmak az idegen hajók behozatalára, a mivel megdrágították a hazai kereskedelmi hajózásnak hajóik és felszereléseik beszerzését, de nagy előnyben részesítették a hazai hajóépítő ipart. Mindezen intézkedések eddig a védelem legféléttébb kincsei voltak. Az 1866-iki törvény megszüntetett néhány lobogóvámot és viszont eltörölte a hajóbehozatali tilalmat, melynek helyébe egy mérsékelt vámot vetett az idegen hajók behozatalára.

A második császárság az olasz háború sikereivel elérte dicsősége zenithjét és csakhamar hanyatlásnak indult. A mexicói vereség 1864-ben volt a kezdet, a mihez járult azután a külügyi kudarczok szakadatlan sora, melyekben Poroszország nagy diadala a régi Ausztria felett és ezzel a német birodalom közelgő megvalósulása és egy új szárazföldi nagyhatalom keletkezése különösen

veszélyeztette III. Napoleon hatalmának eddigi varázsát. A Corps législatif folyton több és több függetlenséget kezdett mutatni. S minthogy a szerencsétlenség ritkán jár egyedül, ugyancsak a 60-as évek közepe óta egy gazdasági válság jelenségei is mind erősebben mutatkoztak. Ezzel aztán a francia törvényhozás védvamos hajlamai is újból feltámadtak. Már 1868-ban nagyobb méretű vita fejlődik ki a kereskedelmi szerződések hatásairól, melyben Thiers és Pouyer-Quertier élesen támadják a szabadkereskedelmi irányt, s a növekvő politikai ellenszenv és gyűlölet mellett a második császárság gazdasági intézkedései sem talál-
nak kegyelmet.

III. Napoleon uralmának hanyatló napjaiban a hirneves közgazda, Wolowski (*La liberté commerciale*), hiába igyekszik a szerződéses politika nagy áldásait honfitársainak bizonyítani. Hiába utal arra, mily óriásilag emelkedett 1856-tól 1866-ig a nemzetközi forgalomban a behozatal 1897 millió frankról 2793 millióra, a kivitel 2377 millióról 3180 millióra; miként emelkedett különösen a behozatal Angliából 308 millióról 652 millióra s a kivitel Angliába 598 millióról 1153 millióra. Hiába hivatkozott az ipari fejlődés egyik legelismertebb fokmérőjének, a köszénnek, bámulatosan növekvő termelésére és fogyasztására, a mennyiben az ugyanezen időszakban 74 millió métermázsáról 120-ra, illetőleg 132 millióról 180 millió métermázsára emelkedett. Sőt hiába utalt ama még fontosabb tényre is, mily rohamosan emelkedett a második császárság alatt az ipari és kereskedelmi népesség 1851-től 1866-ig 9·2 millióról 13·7 millióra, ugyanakkor, midőn a mezőgazdasági népesség 21·9 millióról 19·5 millióra szállt le.

A második császárság napjai meg voltak számlálva, és a kereskedelmi rendszer, mely az ő nevéhez fűződött, nem találhatott kegyelemre, mikor annak megteremtője

bukásához közeledett. 1870 tavaszán újból nagy vita indult meg a kereskedelmi szerződések hatása felett a Corps législatif-ban, de mielőtt még a vita befejeztetett volna, III. Napoleon megszűnik a francziák császára lenni és helyét a köztársaság foglalta el, melynek közigazdasági szóvivői Thiers elnök és Pouyer-Quertier pénzügyminiszter valának, ugyanazok, kik eddig a leghevesebben támadták a császárság kereskedelmi politikáját.

IV.

Ha igazságosak akarunk lenni a harmadik köztársaság első kormánya iránt, nem szabad felednünk, hogy e férfiakat a szerencsétlen háboru és az óriási hadisarcz eddig nem ismert nehézségű pénzügyi feladatok elé állította. A francziáknak nemzetük végtelen szerencsétlenségében a legdicsőebben megnyilvánult bámulatos hazafisága, párosulva a francia népnek nem kevésbé elismerésre méltó nagy gazdasági erényeivel, szorgalmával és takarékoságával, ma már rég kiegyenlítette az akkor elviselhetetlennek tartott veszteséget. De akkor méltán attól tarthattak maguk a francziák, hogy nemzetük csak a végső megfeszítéssel bírja a terheket elviselni. A francia kincstárnak eddig nem ismert hallatlan összegeket kellett egy a háboru által kifosztott népből kiteremtenie. Ez volt a vezető gondolat, a mely mellett minden másnak el kellett némulnia, vagy legalább háttérbe vonulnia.

A kereskedelmi politika terén az első és legfontosabb intézkedést a frankfurti béke ismeretes XI. szakasza tartalmazza 1871 május 10-ikéről. E nagyjelentőségű megállapodásról és ennek körülményeiről Devers, a francia kereskedelmi politika igen érdemes történetírója, különben nagyon becses munkájában alig emlékszik meg. A keres-

kedelmi politikáról szóló legújabb porosz-német félhivatalos munka annak történetét a következőkben foglalja össze. Midőn a németek e kérdést először fölvetették és a szerződések megújítását szóba hozták, a védvamos francia kormányférfiak abban egy új áldozatot láttak, melyet megfelelő ellenszolgáltatás nélkül el nem vállalhattak. Különösen Jules Faure hosszasan fejtegette Bismarck herczegnek, hogy a szabadkereskedelmi rendszer Franciaországot tönkre juttatná és képtelenné tenné arra, hogy kötelezettségeinek eleget tegyen. Bismarck herczeg erre ingerülten azt felelte, hogy inkább akar háborút ágyukkal, mint vám-tarifákkal. Így állapodtak meg az alkudozók Pouyer-Quertier javaslatában a frankfurti béke hires XI. pontjában, melynek értelmében Franciaország és Németország egymásnak örök időkre biztosították mindazon kedvezményeket, melyeket Angliának, Belgiumnak, Hollandiának, Svájcznak, Ausztriának és Oroszországnak nyújtanak. Németországra nézve döntő volt az, hogy e kérdést minél hamarabb megoldja, oly módon, hogy ebből újabb bonyodalmak és viszályok ne származhassanak. Bismarck a mellett abból is indult ki, hogy Franciaország Angliától s a többi államoktól soha sem fogja magát teljesen elszigetelhetni. És Franciaországra nézve az tette elfogadhatóvá a szokatlan megállapodást, hogy csak azon országokkal szemben kötötte meg kezét, melyeknél nem volt jobban érdekelve, mint Németország, hogy tehát az őt közelebbről érintő Spanyolországgal és különösen Olaszországgal szemben teljesen szabad keze maradt. És még inkább elfogadhatónak tarthatta e megállapodást azért is, mert el lévén tőkélve az angol és belga szerződéseket felmondani, az ezekből származó előnyöket azonnal megvonhatta Németországtól. Annyi tény, úgy látszik, hogy a javaslatot Pouyer-Quertier tette, Thiers helyeselte, de azért a fran-

czia közvélemény kezdettől fogva Bismarck ravasz furfangját látta benne.

A frankfurti béke létrejötte után a francia kormányférfiak a legnagyobb erélyvel láttak ahhoz, hogy a köztársaságnak új jövedelmi forrásokat nyissanak meg. E részben a vámoknak nagy szerepet igyekeztek juttatni és már 1871 júniusában egy csomó javaslattal léptek a törvényhozás elé. Az első csoport vonatkozott a cukor és kávé behozatali vámjának fölemelésére. A második az ipari nyersanyagok vámjának fölemelésére. A harmadik a kikötői illetékek (*droit de quai*) behozatalára, melyek minden hajót, tekintet nélkül annak nemzetiségére, az illető hajó nagysága szerint, bizonyos díjakkal terheltek; továbbá a különbözeti természetű lobogó- és raktár-vámpótlékokra (*surtaxe de pavillon* és *surtaxe d'entrepôt*), melyek magasabb vámokat állapítottak meg egyrészt az idegen hajókra, másrészt az olyan hajókra, melyek nem közvetlenül, hanem valamely idegen kikötő érintése után érkeztek a francia partra.

Az első csoportja ezen intézkedéseknek csakhamar törvénytényé vált, sőt a törvényhozás még egy csomó más fogyasztási cikket is bevont ezen magasabb megvámolásba, ugymint a cacaot, bort, teát stb. Ezeket az intézkedéseket foglalja magában az 1871 július 8-ikáról szóló törvény, mely életbe léphetett minden nehézség nélkül, mert ezek a cikkek a kereskedelmi szerződésekben nem voltak megkötve.

Egészen más volt a helyzet az ipari nyersanyagokkal. Itt először hosszú vita fejlődött ki a felett, hogy ezen nyersanyagok megadóztatása megdrágítja a francia cikkek gyártását és ezzel megnehezíti az utóbbiak kivitelét. Ezért kívánták sokan, hogy az azokból készült áruk kivitelénél a nyersanyagok váma visszatéríttessék (*drawback*). Még később Pouyer-Quertier ajánlatára törvényt hoztak, hogy

a nyersanyagok vámfelemelése csak akkor lépjen életbe, ha előbb a kész iparcikkek vámja fölemeltetik, nehogy a francia gyáros kedvezőtlenebb körülmények közzé jusson az idegen versenynyel szemben. Ezzel az intézkedéssel azonban a nyersanyagok vámjának fölemelése elé csak újabb nehézségeket gördítettek. A fennálló kereskedelmi szerződések amugy is megnehezítették a legtöbb nyersanyag vámjának sulyosbítását. A kész iparcikkek vámjának fokozását ugyancsak a legtöbb esetben ismét a kereskedelmi szerződések nem engedték. Így a kormány erről a tervéről kénytelen volt lemondani, habár attól 165 millió frankot várt.

A mi már most a harmadik csoportot illeti, e részben a minden nemzetre kiterjedő kikötői illetékek behozatalának mi sem állott útjában. Ellenben a lobogó- és raktár-vámok ellenkeztek különösen az Ausztria-Magyarországgal kötött kereskedelmi szerződéssel. A legnagyobb kedvezmény záradéka alapján e kikötés kiterjedt minden más népre is, melylyel Franciaországnak szerződése volt. Itt tehát csak az segíthetett, ha monarchiánk erről a kedvezményről lemond, mert akkor azt a többi nemzetek sem vehették volna igénybe. A francia kormány tett is lépéseket nálunk, de sikertelenül. Igen érdekes, hogy az, a ki leginkább ösztönzött bennünket arra, hogy e részben ne engedjünk, Bismarck herczeg volt, ki akkor még a szabadkereskedelmi politika hívének vallotta magát, és 1872 április 26-án azt írta nekünk: „Minden európai államnak közös érdeke, hogy a Franciaországgal korábban kötött szerződések megtartsák érvényüket azon időig, midőn a francia közvélemény átlábol a védvámrendszernek kedvező jelenlegi áramlaton.” Ezekből a javaslatokból tehát csak a kikötői illetékek emelkedtek törvényerőre, melyek azonban igen keveset jövedelmeztek, ép ugy mint az 1872 január-

ban megállapított statisztikai illeték, melyet minden a határt akár a behozatalban, akár a kivitelben átlépő jószágra vetettek, minden tekintet nélkül a jószág származási vagy rendeltetési helyére. Részünkről ugyan ez ellen is tiltakoztunk, de eredmény nélkül.

Mint ebből látható, a francia kormány vámügyi intézkedéseivel nem sokat lendített az ország pénzügyi helyzetén. A mit ezen a téren el nem érhetett, azt a benső fogyasztási adók és monopolumok körében kísérte meg, részben egész új terhek behozatala, részben a meglevők fokozása által. S erre annál nagyobb szükség volt, mert a kereskedelmi szerződések terén a francia kormány szintén nem érhetett sikert. Az angol és belga szerződéseket felmondta ugyan és az illető országokkal új tárgyalásokat kezdett, minthogy azonban a legtöbb szerződés még hosszabb időre szólt és a Portugalliával kötött szerződés meg éppen 1879-ben járt le, a hosszas tárgyalások eredménye az lett, hogy az 1860-iki francia és belga szerződéseket meghosszabbították 1877-ig, a mely ideig az Ausztria-Magyarországgal kötött szerződés is terjedt.

V.

A szerződések lejáratának közeledtével, 1875-ben a kormány felszólította a kereskedelmi és ipari szaktestületeket, hogy nyilatkozzanak az 1860-iki kereskedelmi szerződések hatása iránt. 47 kereskedelmi és 15 ipari testület a szerződések megújítása mellett nyilatkozott, de ezek többsége mindamellett a legnagyobb kedvezmény ellen is foglalt állást. A kereskedelmi szerződések ellen és a vámügyek autonóm szabályozása mellett csak 14 testület emelte föl szavát. A szerződési tárgyalások alapjául szolgáló általános tarifát 1876-ban a legfőbb gazdasági testület a

Conseil Superieur de l'agriculture, du commerce et de l'industrie dolgozta ki, és e munkálatában kiindulási pontul a fennálló szerződések tételeit vette. A szaktestület által összeállított általános tarifa tehát a francia termelés védelmében nem akart a fennálló szerződéses tételek által nyújtott védelmen túlmenni. A francia kormány mind a mellett jónak látta magasabb vámtarifával lépni a törvényhozás elé.

A hetvenes évek elejétől fogva a gazdasági termelés minden ága nagy árhanyatlás alatt szenvedett. A különféle érdekkörök ezt majd a tőzsdei szédelésre, vagy a túltermelésre, majd a közlekedés óriási olcsóbbodására és a gőznek az ipari termelés körében való elterjedésére vezették vissza. Az eredmény azonban az volt, hogy minden termelési ág szenvedett alatta, mert a mezőgazdaság Amerika versenye, és az ipar Anglia, sőt a mindinkább fejlődő európai szárazföldi államok versenye ellen panaszkodott. Hozzájárult még a roppant adóteher, melylyel a háboru és hadisarcz Franciaországra nehezedett. A termelés ennyi folyton fokozódó terhe mellett a kincstár érdeke is követelte a vámok fokozását.

Nem lehet tehát csodálni, ha a francia kormány mindjárt az első alkalommal, hogy keze felszabadult, 1877-ben, nemcsak a gyarmati fogyasztási cikkek, hanem némely eddig vámmentes nyersanyagnál, nevezetesen a pamutnál szintén vámemeléseket ajánlt. Ez a javaslat a politikai küzdelmek miatt nem került tárgyalásra. A kormány egy évvel utóbb 1878 januárban új javaslattal állott elő, melyben a szerződéses tételeket általában 24%-kal emelte. A tételek föl-emelésének indokául a védvamos irányzat erősödésére utalt egész Európában, a mivel szemben a tárgyalásoknál szintén felfegyverkezve kellett megjelenennie. A valódi indok azonban valószínűleg az volt, hogy a védvamos áramlat

magában Franciaországban is mindinkább terjedett, a minek legjobb bizonyítványául az szolgálhat, hogy a senatus még 1877 novemberében, tehát az első javaslat megjelenése előtt, bizottságot küldött ki, azzal a feladattal, hogy az tanulmányozza az ipar és kereskedelem kedvezőtlen helyzetét és javaslatot tegyen annak orvoslása iránt. 1878 márcziusban a képviselőház is követte a példát, részletes és beható enquête-et rendelve el, mely majdnem egy egész éven át tárgyalt.

Tirard, a kereskedelem és mezőgazdaság minisztere, a ki a tarifa-javaslat tárgyalását a képviselőházban 1890 januárjában bevezette, még a 60-iki szerződések alapján állott. A legerélyesebben hangsúlyozta, hogy folytatni fogja a szerződéses kereskedelmi politikát, a mivel kijelentette azt is, hogy a javaslatot a külfölddel szemben csak tárgyalási alapnak tekinti. A 60-iki szerződéseket a közlekedés fejlődésének természetes következményeül állította oda, s a védelem fokozását úgy tüntette föl, mely egyenesen ellenkezik azokkal az óriási befektetésekkel, melyeket a szállítás könnyítésére vasutak és csatornák, alagutak és hidak építésére fordítottak. Hivatkozott egyes kiváló párisi fémiparosokra, kik az eddigi védelemmel megelégedtek, sőt annak csökkentésébe is belenyugodtak, míg a mezőgazdaság bajával szemben utalt a hus és gabona elég kedvező áaira. Hivatkozott továbbá arra, hogy a francia behozatal főleg élelmiczikkekből és ipari nyersanyagból áll, hogy Angliával szemben a kivitel 1000 s a behozatal csak 500 millió frank, és végül a háboru minden csapásai daczára erősnek és virágzónak festve az országot, felháborodással utasította vissza azt a felfogást, mintha a francia nép összeroskadhatna a verseny sulya alatt.

A védvámok hivei eleinte nagyon szerényen és óvatosan, de mindig nagyon ügyesen egyengették a változás

utját. Méline, a képviselőház vámügyi előadója, ki később mint az agrár érdekek és védvámok védője, egész a miniszterelnökségig emelkedett, egyelőre elvben nem is nyilatkozott a szabadkereskedelem ellen és elfogadta még most a szerződéses politikát is, habár nem hallgathatta el, hogy egy autonóm vámpolitika, a minimalis és maximalis tarifa képében, jobban megfelelne izlésének. Ez alkalommal csak a szabadkereskedelem tulzásai ellen foglalt állást. Annak bizonyosságára, hogy e téren a kelleténél messzebbre mentek, hivatkozott arra, hogy a behozatal 1860 óta 270 millió frankkal maradt el a kivitel mögött. E meglehetősen gyöngye elméleti érvhez azonban csatolt egy nagyon szerencsésen választott gyakorlati érvet is, mely a nagy munkásosztály megnyerésére irányult. S ez abban állott, hogy Franciaország a nemzetközi versenyben elértkezett erőinek végső kimerüléséhez, a midőn a versenyt már csak a munkabér leszállítása árán lehetne folytatni. Olyan áldozat, melyre a francia törvényhozó testület nem vállalkozik. A senatus vámügyi előadója a már ismeretes Pouyer-Quertier főleg az agrár érdekeket tolta előtérbe. Utalt arra, hogy a szerződések dacára a bor és szesz kivitele Angliában nem fejlődött a remélt mértékben, s utalt a mindig fenyegetőbb amerikai versenyre, a melyvel szemben, az angolt kivéve, minden nép védekezik, s épp azért Franciaország sem maradhat tétlen. Utalt a fonó- és szövőipar kedvezőtlen helyzetére, melynek orvoslása halaszthatatlan kötelesség. És utalt az óriási benső adókra, a melyek mellett a külföldi termelő megadóztatását az egyenlőség elve is követeli.

A védvámok áramlat erősödését mutatta a vámügyi tárgyalások közepette a hajógyártás érdekében hozott törvény. Ezen 1881 januárjában hozott intézkedés a francia hajóépítés fejlesztése érdekében egyenes jutalmakat adott

a hazai hajógyáraknak. Indokolásul e részben arra hivatkoztak, hogy a finom árukból álló francia kivitel mellett, a francia kikötőkből induló hajók nem számíthatnak oly nagy fuvarra, mint a minőt a közönségesebb árukat kivivő országokból kiinduló hajók; továbbá, hogy a közönséges áruk behozatala főleg idegen hajókon történik; és végre arra, hogy a szabadverseny mellett a hazai hajóépítés nem képes az idegennel lépést tartani.

Maga a vámtörvény 1881 májusában lépett érvénybe, és teljesen magán viselte ezen átmeneti idő jellegét. A gyarmati cikkeknel, kávé, cukor, cacao stb. megmaradtak az eddigi magas pénzügyi vámok. Az ipari nyersanyagok legtöbbje ezentul is vámmentes maradt, vagy igen alacsony vám alá esett. Ellenben az állatok, az aszalt szőlő, a keményítő és némely más mezőgazdasági termék vámját fölemelték, és az ipari cikkek váma általában 24⁰/₀-kal lett magasabb az eddigi szerződéses tételeknél. A lobogó- és raktárvámokat szintén meghonosították egy csomó jószágnál. A kormány azon jogát azonban, hogy a törvényhozás utólagos jóváhagyása mellett kereskedelmi szerződéseket köthessen, még nem ellenezték, hanem csak két fontosabb föltételhez kötötték. Az egyik az volt, hogy az iparcikkek terén adandó engedmények ne haladják meg a mostani 24⁰/₀-os emelést, s hogy a gabona és állatok ne szerepeljenek a szerződésben. Az agrár termékeknél mint láthatjuk, sokkal erősebben nyilvánult a védelem, mint az iparcikkeknel, habár azt egyelőre különösen az állatoknál inkább egészségügyi okokkal igyekeztek elfogadhatóvá tenni. Hogy a védvamos irányzat nem érvényesült jobban, azt Devers főleg annak tulajdonítja, hogy az 1874-ben megindult nagy árhanyatlás, mely a termelés minden ágában nagy zavart és aggodalmat idézett elő, az utolsó három évben megállott, sőt némi emelkedésnek engedett helyet.

A kormány élve a felhatalmazással, csakhamar részletes tarifaszerződéseket kötött a Franciaországot leginkább érdeklő államokkal, Belgiummal, Olaszországgal, Portugalliával, Svéd- és Norvégországgal, Spanyolországgal és Sveiczczal. Mindezen szerződések 1892-ben jártak le, mely év, miután később más államok szerződése is ezen időig terjedtek, a kereskedelmi politikában az üstökös év nevét nyerte. Angliával hosszas tárgyalás után sem sikerült tarifális szerződéseket kötni, s azért 1882 februárban egy pusztán a legnagyobb kedvezményt tartalmazó szerződésben állapodtak meg. Ugyanily szerződést kötöttek Ausztria-Magyarországgal is. A legnagyobb kedvezmény élvezetében maradtak a törökök és oroszok is, korábbi szerződéseik és a németek a frankfurti szerződés ismeretes XI. cikke alapján.

VI.

A nyolczvanas években a védvamos áramlat igen erős szövetségést talált nemcsak az ipar, hanem a mezőgazdaság terén is. 1882-ben nagy kereskedelmi válság tört ki, és ugyanakkor az amerikai verseny súlyos árhanyatlással fenyegette a földmivest. Az első lépés az agrár-vámok terén Franciaországban a cukornál történt, a hol az ipar és mezőgazdaság érdekei találkoztak. A francia cukorgyárosok panaszkodtak, hogy a nyers cukor 3 frankos vámja nem nyújt elegendő védelmet. 1884 júliusban fölemelték az idegen répából készült nyers cukor vámját 7 frankra, a mi mellett nem csak a behozatal szűnt meg, hanem még a francia cukor kivitele is fölendült.

A nyers cukor vámját csakhamar újabb apró vámok követték, 1882-ben még 22 frank 20 centime volt a buza

ára hektoliterenkint, de a következő években már 19 frank 29 centime-ra és 17 frank 76 centime-ra szállt le annak átlagos ára. Hasonlóképp csökkent a hus ára is. E nagy árhanatlás hatása alatt a mezőgazdasági védelem szüksége mind szélesebb körökben hódított tért, annál is inkább, mert Németország és Ausztria-Magyarország már megadták a példát. Mindehhez járult az a körülmény, hogy a választások a küszöbön álltak. Így hozta be Franciaország 1885 márcziusában a gabonavámokat. A buza és liszt vámját, mely eddig 1861-ben 60 centime, illetőleg 1 frank 20 centime volt, most 3, illetőleg 6 frankra emelték, míg a többi gabonafélékre szintén többé-kevésbé jelentékeny vámokat vetettek. Az agrár irány győzelme a gabonánál további emelésre vezetett az állatoknál is, melyeknél az ökör vámját 15 frankról 25 frankra rugtatták föl és megfelelő emeléseket alkalmaztak a bikáknál, teheneknél, borjúknál, juhoknál és sertéseknél. Szintugy fölemelték a friss és sózott hus vámját is 7 illetőleg 8 frankra. De ezen utóbbi cikkeknel a tételek a kereskedelmi szerződésben meg voltak kötve, és azért ezekre nézve a szerződéses 3 frank ezentul is érvényben maradt. Minthogy azonban a buza ára ezután sem emelkedett, hanem 1885-ben és 1886-ban 16 frank 41 centime és 16 frank 54 centime volt átlag hektoliterenkint, és a mellett a hus ára sem javult, 1887 márcziusában és áprilisában ismét fölemelték a gabona, illetőleg az állatok vámját is. Az új tételekben a buza és liszt váma 5, illetőleg 8 frankkal, az ököre 38 frankkal szerepelt. S mikor ujabbán a szesztermelők ismét Németország részéről panaszkodnak elviselhetetlen versenyről, az alkohol vámját is fölemelték 70 frankra.

Minden másnál több panasz érkezett a szőlőgazdák köréből. A phylloxera pusztítása következtében a bor termelése, mely 1875-ben még 80 millió hektolitert meg-

haladott, 1886-ban 25 millió hektoliterre szállt le, és még a következő években is némi emelkedés után újabb esést mutatott. Ezzel szemben az idegen bor behozatala, mely 1875-ben alig ment néhány százezer hektoliterre, folytonosan emelkedett és 1886 óta meghaladta a 10 millió hektolitert. Fokozta még a bajt, hogy a kereskedelmi szerződések miatt 1892-ig mit sem lehetett változtatni a helyzeten. Az ebből sarjadzó elkeseredés egy nagy nemzeti termelési ág pusztulása és szomorú vivódása miatt a nyomasztó idegen versenynyel szemben, csak növelte a szabad-forgalom ellenségeinek és a védelem hiveinek számát.

VII.

E forrongó korszakra esett az olasz kereskedelmi szerződés megújítása. Nem csoda, hogy a különben is meglazult, sőt elhidegült barátság mellett az eredmény a lehető legkedvezőtlenebben alakult. A porosz-osztrák és még inkább a német-francia háború óta a francziák Olaszországban mindig csak ellenséget láttak, a kire annál inkább nehezteltek, mert abban a meggyőződésben éltek, hogy Olaszország a maga egységét és nemzeti föltámasztását egyenesen Franciaországnak köszönheti. Másrészt a mióta Franciaország 1881 tavaszán Tunist váratlanul megszállotta, az olaszok a testvér francia nemzetet leghatározottabb ellenségüknek tekintették, a ki legfőbb életföltételüket, középtengeri állásukat is megsemmisítéssel fenyegeti. Midőn 1882-ben a hármasszövetség formászerűleg is megalkottatott, Olaszország és Franciaország viszonya semmivel sem lett barátságosabb, különösen a mióta Olaszország Abyssiniában igyekezett tét foglalni és e törekvésében Franciaország részéről nem egyszer nehézségekkel találkozott.

De nemcsak Franciaország belső gazdasági helyzete, nemcsak a két hatalom külpolitikai viszonyai, magának Olaszországnak belső gazdasági helyzete sem kedvezett a kereskedelmi szerződések megújításának.

Olaszország kereskedelmi politikáját Cavour teremtette meg, még mint Sardinia minisztere. Az ötvenes években legfőbb célja abban állott, hogy minél bensőbb kapcsolatba hozza Olaszországot Franciaországgal. És a kis Szárd királyságnak nem is volt oka azzal elégedetlennek lennie, mert 1851—58-ig behozatala 130 millió frankról 247 millióra, kivitele 73 millióról 159 millióra emelkedett. Az egységes Olaszország ezeken a nyomokon haladva, 1863-ban kötött kereskedelmi szerződést Franciaországgal, s hogy ez mennyire kedvezett a forgalmi szabadságnak, annak legkétségtelenebb jele az, hogy abban Olaszország 591 behozatali vámjából 414-et és 9 kiviteli vámjából 6-ot kötött meg. Hasonló alapon történt azután a kereskedelmi viszonyok rendezése Angliával és a legtöbb egyéb állammal.

Ezen erősen szabad kereskedelmi irányu szerződés ellen a közgazdaság szempontjából nem is igen emelkedett panasz. A hetvenes évek elejéig (1862—1871) a behozatal 829 millió frankról 961 millióra, a kivitel ellenben 576 millióról 1074 millióra emelkedett. Itt kezdődik a fordulat, a melytől fogva a behozatal mindig meghaladja a kivitelt, a mi éppen 1886-ban mutatkozott legerőteljesebben, a midőn 1510 millió behozatallal csak 1076 millió kivitel állott szemben.

A közgazdaság terén tehát egyelőre nem mutatkozott komolyabb kifogás, de annál kedvezőtlenebb volt a vámok pénzügyi eredménye a kincstárra nézve, mely pedig épen a hatvanas években a legnagyobb nehézségekkel küzdött. A hatvanas évek első felében a deficit átlag közel volt

400 millió frankhoz és 1866-ban a háború hatása alatt 721 millió frank óriási összegre emelkedett, míg a vámok jövedelme 1861-ről 1864-re 60·7 millió frankról 56·6 millió frankra szállott le. Ez okból már 1893-ban fölemelték az oliva-olaj és rongyok kiviteli vámját 1 frankra, illetőleg 8 frankra, míg a kén kiviteli vámját 1 frankkal egy-egy métermázsa után újból behozták. 1863-tól 1866-ig fölemelték több fontos gyarmatáru behozatali vámját, 1866-ban pedig felhatalmazást kapott a kormány a törvényhozástól arra, hogy egyéb czikkeknél rendeleti úton emeltesse a vámokat, akkép, hogy azok a behozatalnál 10, a kivitelnél 3%-ot meg ne haladjanak. Ilyen alapon fölemelték 57 kiviteli és 54 behozatali cikk vámját. Ezek között szerepeltek a gabona, liszt és állat vámjai úgy a kivitelnél mint a behozatalnál, úgy hogy ezeknek fölemelése hamarább történt itt mint Franciaországban és Németországban, csak hogy akkor még tisztán pénzügyi szempontból. A vámok jövedelme erre csakugyan gyarapodott és a hetvenes évek vége felé meghaladta a 100 millió frankot.

A rendkívüli közterhek, melyeket a kincstár az állami háztartás egyensúlya érdekében a polgárookra rótt, a hetvenes évek nagy gazdasági válsága, mely az aránylag fiatal és gyöngé iparra nézve a versenyt igen nehézzé tette. Olaszországban is védvamos áramlatot teremtettek, annál is inkább, mert egyrészt az állam pénzügyi okokból úgy is hajlandó volt a vámokból jövedelmező forrást teremteni, és mert másrészt a hevenyészett és sokszor rendszertelen vámfölemelések az iparnak egyik-másik ágát nagyon kedvetlenül helyzetbe hozták. 1870—1874-ig egy nagy enquete tanácskozott a kereskedelmi politika eddigi hatásáról, melynek eredménye, ha nem is volt egyenesen a szabad kereskedelem ellen irányítva, mégis abban volt összefoglalható, hogy a nyers anyagok és félgyártmányok magas vámja

és a kész iparczikkék aránylag alacsony vámja közt bizonyos összhang létesítendő, hogy ennek következtében a védelem abban a mértékben fokozandó, a melyben az illető jóság az ipari munka magasabb fokán áll.

Még az enquête nem fejezte be tárgyalását, midőn a francziák 1873-ban Olaszországnak is azt az ajánlatot tették, hogy az eddigi szerződés felbontásával a kereskedelmi viszonyokat az újabb viszonyoknak megfelelőleg szabályozzák. Ekkor az olaszok még nem voltak elhatározva az eddigi iránynyal szakítani, de 1875-ben már ők mennek elől és fölmondották az 1863-iki szerződést. Közben az enquête tanácskozásainak és az állam pénzügyi szükségleteinek megfelelőleg, hozzáfogtak az általános vámtarifa átdolgozásához, a minek eredménye az 1878-iki vámtarifa volt. Ez új tarifa tetemesen emelte a gyarmati áruk vámját és a mellett a legfontosabb ipari czikkeknél igen erőlyesen egyénített, jobban mondva ugyanegy cikk-nél tetemesen gyarapította a megkülönböztetéseket. Így a pamutáruknál 18 tétel helyett 75 tételt állított föl, a pamut-fonalaknál 4 helyett 35-öt, a selyemáruknál 11 helyett 15-öt, a fémáruknál 72 helyett 92-öt.

Francziaországgal a tárgyalások a szerződés megújítása végett rendkívül huzódtak, habár még akkor a két ország között a hangulat nem volt oly ellenséges. Mindannak daczára megtörtént, hogy az 1877-ben a két kormány közt létrejött megállapodást csak az olasz törvényhozás fogadta el, míg a francia képviselőház azt 1878-ban kis többséggel ugyan, de elvetette. Ez év július 1-sejétől fogva a két ország forgalma az általános vámtarifa alá esett. Ez az állapot hátrányos volt mindkét államra és különösen Franciaországra, mert Olaszország magasabb általános vámtarifája azonnal életbe lépett. Mindannak daczára csak egy félévvel utóbb 1879 junius-

ban tudtak legalább egy ideiglenes szerződésben meg-
egyezni, míg végre 1882 májusban végleges megállapo-
dásra jutottak. Ez a hosszú bizonytalanság — mondja
Sombart (*Die Handelspolitik Italiens 1859—1890.*) —
mintegy előjátéka volt a későbbi elkeseredett vámharcznak.

Az új szerződés lényegesen eltért a régitől. A míg
1862-ben az olasz tarifa 591 tételéből 414 volt megkötve,
most csak 313-nál, azaz százszal kevesebbnél, volt szer-
ződészerű megállapodás. És ez is sok esetben kedvezőt-
lenebb volt, mint a korábbi. Így különösen Olaszország
főlemelte a behozatali vámokat a selyemárúkra, fayence-ra,
porcellánra és bőrárúkra, csupa fontos francia kiviteli
cikkre. Franciaország viszont az olasz agrárcikkeket
sújtotta jobban, nevezetesen a bor vámját a szesztartalom
szerint szabta ki és az állatok vámját egyáltalán nem
kötötte meg. A fordulat, melyet az 1878-iki vámtörvény
határozott kifejezésre juttat, a többi országokkal kötött
szerződésekben is érvényesült. Így Ausztria-Magyarországgal
a jelzett évben az általános tarifa 543 tételéből már csak
139 tételt kötöttek meg, és jórészt kedvezőtlenebb felté-
telek mellett mint korábban.

Az 1878-iki olasz tarifa azonban csak az első lépés
volt az új irányban. Maga a törvény 4. pontjában arra
kötelezte a kormányt, hogy rövid idő alatt újabb javas-
latot terjesszen a törvényhozás elé. A kormány 1882-ben
meg is felelt e kötelezettségnek, de javaslata tartóz-
kodott minden gyökeres átalakítástól és inkább csak
néhány fiscalis módosításokat tartalmazott. Az olasz parla-
mentben 1883-ban mindazáltal nagy vita folyt a vám-
kérdés felett, melynek következtében ismét egy nagy
enquête-et rendeltek el. Az enquête igen alapos és lelki-
ismeretes tanulmányok után azt javasolta a törvényhozás-
nak, hogy ne térjen el az eddigi kereskedelmi politikától,

a kormány és képviselőház azonban, a közvélemény nagy tetszése mellett, egész határozottan védvamos irányban reformálta a vámtarifát.

VIII.

A nagy átalakulást egy egész csomó körülmény okozta, melyeket kissé közelebbről kell megismernünk. Az 1878-ki tarifában főleg az a törekvés valósult meg, hogy az állam bevételei a gyarmati áruk vámjának emelésével és az ipari vámok nagyobb különböztetésével fokoztassanak. Az 1887-ki tarifa e mellett főleg azt a közgazdasági czélt tartotta maga előtt, hogy az olasz nemzet gazdasági életét a külföldtől függetlenebbé tegye, annak egy különálló és befejezett szervezetet adjon. Ez a törekvés csak természetes kísérője volt annak az áramlatnak, mely a többi országokban a védvamos irányzatot uralomra juttatta. S azonkívül a legszorosabb összefüggésben állott azon nagy árhanyatlással, mely az amerikai verseny folytán a nyers termékek árában is sujtólag nehezedett a mezőgazdasági termelésre. Ezen nemzetközi és általános okok mellett azonban voltak különös olasz körülmények is, melyek a a versenyt a külfölddel megnehezítették és ezzel a termelést még jobban feszélyezték. Ilyen volt az, hogy Olaszország a nyolczvanas évek elején a disagiónak gyakori hullámozása után valutáját rendezni ismét megkísérlte. Igaz, hogy e rendezés nem sikerült, de, minthogy azzal összefüggőleg és részben attól függetlenül is, egyes években a disagió nagy ingadozásokat mutatott, annak káros hatása a nemzeti termelésre nem maradhatott el. Ennél is nagyobb befolyást gyakorolt azonban a védvamos áramlat megerősödésére úgy a mezőgazdaság mint az ipar terén az olasz termelés átalakulása az utolsó időben.

A szőlő és a déli gyümölcsök, nevezetesen a citrom

és narancs termelése a szabadkereskedelmi korszakban nagy haladást tanusított. A szőlőművelés területe közel 2 millió hektárról 3 millióra növekedett, a narancs- és citromfák száma 10 millióról 15 millióra emelkedett 1870—1883-ra. A gyarapodás tehát átlag 50%. Még nagyobb volt azonban az emelkedés a kivitelnél, mert 1871—1887-re a bor kivitele 243,000 hektoliterről 3.500,000 hektoliterre, a citrom és narancs 877,000 métermázsáról 2.298,000 métermázsára szaporodott. A különös olasz termékeknél tehát nagy volt a lendület, a gabonánál és az állattenyésztésnél ellenben annál súlyosabban érvényesült az amerikai verseny. A termelés ezen a téren is emelkedett, de a nemzetközi forgalomban kedvezőtlenebbé alakult Olaszország helyzete, mert míg 1870-ben a gabonaneműekben 2.902,760 mm. behozatallal szemben 1.783,860 mm. volt a kivitel, és szarvasmarhában 20,931 darab behozatallal szemben 162,681 darab a kivitel, addig 1887-ben a gabonaféléknél már 11.251,000 mm. volt a behozatal 10.586,000 mm. kivitel mellett, a szarvasmarhánál 44,838 darab a behozatal, 34,404 darab kivitel mellett. A gabonánál tehát jelentéktelen behozatal helyett tizszer akkora behozatal mutatkozott. Igaz, hogy a mellett a kivitel még nagyobb arányokban emelkedett. A szarvasmarhánál ellenben a kiviteli többletből behozatali többlet alakult. A mi pedig a másik két fontos állatnemet illeti, az szintén nem fejlődött Olaszországra nézve kedvezően. A juhoknál a kiviteli többlet megmaradt ugyan, de tetemesen lejjebb szállt, mert a míg a behozatal 14,848 darabról 44,838 darabra emelkedett, a kivitel 181,769 darabról 102,203 darabra szállt le. A lovaknál pedig a már meglevő behozatali többlet tetemesen emelkedett, mert a míg 1871-ben 4380 darab behozatal mellett 1039 darab volt a kivitel, 1887-ben 14,950 darab behozatal mellett 1898 darabra ment a kivitel.

Hasonló képet mutatott az ipar is. A vas termelése emelkedett, de még inkább a behozatala. 1866—1885-re 650,000 métermázsáról 2.630,000 métermázsára gyarapodik a vas és aczél behozatala, 21,130 métermázsáról 358,390 métermázsára a gépeké. A pamut-iparban szép lendület mutatkozik. Az orsók száma 1862-ről 1877-re 450,000-ről 700,000-re szaporodik, de nemcsak a fonalak, hanem a szövetek behozatala is folyton gyarapszik, s 1863-ról 1877-re amazok behozatala 44,000 métermázsáról 128,000-re, emezeké 65,000 métermázsáról 116,000-re szaporodik. A gyapjuipar szintén nem fedezi a hazai szükségletet, mert 1879-ben 340,000 métermázsa volt a szövetekben a behozatal. Még jobban izgatta azonban az olasz közvéleményt, hogy annál a két iparágnál, a hol a nyers anyagban annyira megelőz másokat, iparilag szintén nem éri el a haladottabb népeket. Így a len- és kender nyers anyagából a hazai ipar a 80-as években a termelésnek csak egy negyedét (120,000 mm.) dolgozta föl, míg háromnegyed része külföldre vándorolt, és a len- és kenderből készült fél- és egész-gyártmányok, a fonalak és szövetek behozatala igen tetemes volt, 44,000, illetőleg 16,000 mm. 1878-ban. Ugyanez áll a selyemre nézve. A nyersanyagok mintegy kétharmada vándorolt külföldre. S habár a fonalakban a kivitel meghaladta a behozatalt, a szövetekben viszont a behozatal mutatott többletet. Ha most mindehhez hozzáteszszük, hogy Olaszországban mily nagy mérveket öltött a kivándorlás és az otthon maradt lakosság mily szerény munkabérrel volt kénytelen megelégedni, akkor az általános védvamos áramlat mellett nem lehet csodálni, hogy Olaszországban is mindig mélyebb gyökereket vert az önálló nemzeti ipar után való törekvés. Nyugodt időkben, midőn az egész világ a forgalom könnyítésére hajlik, Olaszországban is elfogulatlanul mérle-

gelték volna a szabad kereskedelem kiegyenlítő előnyeit, de a kereskedelmi elzárkózás és nemzeti önállóság eszméinek uralma alatt, Olaszország sem tudta magát az új iránytól fölszabadítani.

Mindezen körülmények behatása alatt az 1887-iki olasz vámtarifa magas agrár- és ipari vámokat tartalmazott. A buza vámját 1 frank 40 centimeről 5 frankra, a lisztét 2 frank 77 centimeről 8 frank 70 centimera emelték métermázsánként s a többi gabonaféléknél szintén megfelelően jártak el. Ugyanazt tették az állatoknál is. Az ökör vámját 18 frankról 38 frankra emelték. Mi több az agrár védelmet kiterjesztették az eddig vámmentes fára is, melynek vámját 50 centimeban szabták meg métermázsánként. Az ipari értékeknél egyrészt szaporították a megkülönböztetéseket és azonkívül egyáltalán emelték a tételeket. A pamutszöveteknél például 31 megkülönböztetés helyett 72-öt alkalmaztak, a gyapjuszöveteknél 5 helyett 30-at, a selymárúknál 14 helyett 74-et. A vámokat pedig e három szövetnél, nevezetesen a pamutnál 90 frankról 120 frankra, a gyapjunál 200-ról 250-re, a selyemnél 500—600 frankról 700—1300 frankra emelték. Kisebb, de nem jelentéktelen emelések történtek a fonaloknál. S a mi a védelem másik fő ágát, a vasat illeti, az eddig vámmentes nyers anyagnál 1 frank behozatali vámot állapítottak meg, a mi azután természetesen az összes vas- és fémárúk megvámolásánál alapul szolgált.

Az egész világon elhatalmaskodó védvamos áramlat daczára, két szomszédal, az osztrák-magyar monarchiával és Svájc czal, habár jóval szűkebb határok közt mint eddig, mégis szerencsésen megegyeztek a kereskedelmi viszonyok további szabályozása iránt. Velünk szemben, mint azt lejjebb részletesebben látni fogjuk, jóval kevesebb tétel lett megköthető és egyik-másik emeltetett is. De köl-

csönös méltányosság mellett még e nehéz időkben is mindkét fél belátta az egyezkedés szükségét. Ugyanez a szempont érvényesült Svájc czal szemben, mely eddig a legnagyobb kedvezmény alapján élvezte a Franciaországgal kötött szerződés előnyeit, és a melylyel most, midőn Franciaországgal a megegyezés lehetetlenné vált, külön tarifa szerződést kötöttek. Magával Franciaországgal azonban, a melylyel eddig oly szoros volt az összeköttetés, a legridegebb és elkeseredettebb szakadás állott be. A mindkét félre szomorú harczban kétségtelenül nagy szerepet vitt a politikai elhidegedés, sőt egyenes ellenségeskedés, de azt hiszem, Sombart igen helyesen utal arra, hogy az uralkodó védelmi irányzat mellett a két országnak benső gazdasági egymásbafonódottsága is nagyban hozzájárult az ellentétek kiélesítéséhez. Két oly országnak, ugymond Sombart, mely mint egy állam két tartománya, egymás gazdasági életébe beledolgozta magát, a legerőszakosabb megrázkódtatások elé kellett mennie, a mint mindegyik a gazdasági önállóság ábrándja után szaladt. Eddig Olaszország szolgáltatta főleg a nyers selymet, Franciaország a selyemszövetet, Olaszország a nyers termékeket, köztük a bort és szarvasmarhát, és Franciaország viszont az iparcikkeket. Ha most Franciaország nem akart többé Olaszországtól venni nyers selymet és Olaszország nem akart többé Franciaországtól venni selyemszövetet; ha mindkét állam az egész jószág termelését annak minden fokozatában maga akarta végezni; ha, ugyanazon szellem hatása alatt, Franciaország ki akarta tiltani az olasz bort és szarvasmarhát, Olaszország viszont maga akarta termelni iparcikkeit, melyeket eddig Franciaországtól vásárolt: akkor ebből az áthidalhatatlan ellentétből csak a legelkeseredettebb küzdelem származhatott, melynek annál pusztítóbbá kellett válnia, minél több és bensőbb kötelékkel

volt a két ország gazdasági élete addig egymáshoz fűzve.

A tárgyalások 1887-ben nem is vezettek semmi sikerre, úgy hogy 1888 márczius 1-sején a két ország forgalmát csak az új általános vámtarifák szabályozták. S minthogy a francia tarifa nem volt oly magas, mint az olasz, Franciaország egy-két nappal előbb, 1888 február 27-én, Olaszországgal szemben még az általános vámtarifa tételeit is fölemelte, a mire Olaszország viszont harci vámokhoz folyamodott, melyek sok esetben 50%-kal is meghaladták az olasz általános vámtarifa tételeit.

A mindkét országot súlyosan megkárosító vámháboru megszüntetésére Olaszország tette meg az első lépést, mely mint a gyengébb fél többet is szenvedett, midőn 1889 decemberben a harci vámokat egyoldalulag megszüntette. Franciaország a maga magasabb vámjait, melyek különben is csak az olasz tételek kiegyenlítését célozták, csupán 1892 január 30-ikán szüntette meg, midőn új általános tarifáját léptette életbe.

Mily könnyű a legrégibb és legbensőbb gazdasági kapcsolatokat széttörni, és mily nehéz, sőt szinte lehetetlen azokat újból összeforrasztani, arról legjobban meggyőződhetünk, ha egy pillantást vetünk a francia-olasz kereskedelmi forgalomra, a mint az a vámháboru alatt átalakult.

	1886	1889	1898
	m i l l i ó l i r a		
Olaszország összes nemzetközi forgalma	2764	2341	2616
Ebből esik a francia-olasz forgalomra	756	272	262

Mint e kis tábla mutatja, Olaszország nemzetközi forgalma a nagy megrázkódtatás következtében oly súlyos veszteségeket szenvedett, hogy azokat egy évtized múlva

sem tudta kiheverni. Összes forgalma, a vámháboru közvetlen hatása alatt, tetemesen leszállt és egy évtized múlva sem érte korábbi nagyságát. A Franciaországgal való forgalom ugyyszólván csak egyharmada annak, a mi az előtt volt. Komolyabb javulás az olasz-francia viszonyban csak 1899-től fogva állott be, a miről majd lejjebb lesz alkalmunk megemlékezni. Nem kell azonban hinni, hogy a jóval gazdagabb Franciaország nem sinylette volna meg ép úgy ez áldatlan küzdelmet. Franciaország nemzetközi forgalma nem kevésbé szenvedett a magas vámvédelem és elzárkozás mellett, mert az 1887 után bekövetkező folytonos hanyatlást csak az utolsó években váltja fel javulás.

De ne előzzük meg az eseményeket és térjünk vissza magára Franciaországra, a hol azt az olasz kereskedelmi viszonyok alaposabb megértése végett elhagytuk.

IX.

Láttuk, hogy a védvamos szellem minden téren mily hódításokat tett a nyolczvanas évek vége felé. Ha volt a termelők közt még valaki Franciaországban, a ki a kereskedő és kikötő városokkal a forgalmi szabadság mellett foglalt állást, a phylloxera-sújtott szőlőbirtokosok átpártolása után ugyyszólván a mezőgazdasági és ipari termelés minden nagyobb ága a védelem táborába ment át. Az általános választások 1889 folyamán csak erősítették ezt a szellemet, melynek ujabb segítségére jött az a körülmény, hogy különösen az amugy is nagy bajokkal küzködő szőlőművelés terén, a fennálló kereskedelmi szerződések a helyzetet még sulyosabbá tették. A horbehozatalt a spanyol szerződés szabályozta, mely csak 1892-ben volt lejárandó. Ezen szerződés alapján 2 frank vám mellett került az

idegen bor a francia piacra. De volt még egy másik szerződés is, mely súlyosan nehezedett az adott viszonyok közt a francia szőlőgazdákra. Ez volt a portugál szerződés, melynek alapján igen alacsony vám mellett jöhetett be az aszaltszőlő, melyből aztán élelmes vállalkozók Franciaországban bort készítettek.

A kereskedelmi szerződések ellen oly mértékben nőtt az elkeseredés, hogy a midőn a Törökországgal 1861-ben kötött szerződés 1890 márczius 13-ikán lejárt, az ország nagy többsége teljes szabadkezet követelt a kereskedelmi viszonyok további rendezésére, noha az 1802-iki kereskedelmi szerződés, melyet az 1861-iki csak kiegészített, lényegben ma is fennállott és a legnagyobb kedvezményt, a viszonyosság mellett, mindkét államnak korlátlan időre biztosította. A régi szerződés mellett azonban az aszaltszőlő behozatalát Törökországból nem lehetett volna megakadályozni. A kérdés a senatusban merült föl, és a midőn e jóval nyugodtabb testület a kormánynyal szemben azzal a követeléssel lépett fel, hogy alkudozzék Törökországgal egy *modus vivendi* iránt, mely a többi szerződések letelével 1892 február 1-sején szintén lejárna, az akkori kormányelnök, ki egyszersmind kereskedelmi miniszter is volt, Tirard, beadta lemondását. Ezt a szokatlan eljárást, hogy egy kormány azért mond le, mert a senatussal nem ért egyet, csak az magyarázhatja meg, hogy Tirard, ki még most is a szerződéses politika híve volt, nagyon jól érezte, mikép a képviselőházban a védelmi irányzat még sokkal erősebb.

Az új kormány már teljesen megfelelt a közvéleményben győzelemre jutott védelmi iránynak. Roche kereskedelmi miniszter 1890 október 20-ikán egy általános és egy minimalis tarifát terjesztett a ház elé, melyet Méline már tíz év előtt követelt. Roche bevezető beszédében igen

helyesen mondotta, hogy a most folyó tárgyalások nemcsak a részletekre vonatkoznak, hanem az egész gazdálkodási rendszerre, mert azon alapelvek váltak kétségesekké, melyeken a francia külkereskedelem három évtizeden át nyugodott. E nagy és mélyre menő változást, e határozott lépést az elzárkózás felé, csak némileg enyhítette az, hogy legalább az ipari nyers anyagokra ezentul is megmaradt a vámmentesség. De még ez sem ment ellenszolgáltatás nélkül. Ennek fejében termelési jutalmakban részesültek a selyemtermelők és fonók s a len- és kendertermelők.

A közszellemnek azt a felfogását, mely ezt a nagy átalakulást megteremtette, legjobban megismerjük annak a férfinak beszédéből, ki ennek a gazdasági irányzatnak legerőteljesebb képviselője, ki már korábban földmívelési miniszter, ez alkalommal a vámbizottság elnöke és főelőadója és később újból miniszter, sőt kormányelnök lett. Méline azzal vádolta az 1860-ki kereskedelmi politikát, hogy a szövőipart feláldozta a politikának. S miután ezt nem igen tudta bebizonyítani, hivatkozott arra, hogy még az esetben is, ha az a szabadelvű politika a maga idején helyes lett volna, számot kell vetni a változott viszonyokkal, a háboru okozta nagy adóteherrel a külföld védvamos hajlamaival, a minek következtében a francia kivitel hanyatlott ugyanazon időben, midőn a francia behozatal emelkedett. S habár a francia kivitel csak egy rossz termés átmeneti hatása alatt csökkent, a francia képviselőház nagy többsége mégis helyeselte az érvelést. A behozatali többletek minden iparos ország természetes jelenségei, minthogy az ipari fejlettség és a lakosság azzal járó sűrűsége következtében az ilyen ország nem csak élelmének, hanem ipari nyers anyagának jelentékeny részét is más országból hozza. De az amerikai verseny által szorongatott mezőgazdák szívesen hallgatták azt az okoskodást,

mely a behozatali többletből Franciaország romlását magyarázta és a kiviteli kereskedelem helyett a belső forgalomban kereste minden gazdagság forrását. Mintha a gazdagság egyik forrása feleslegessé tenné a másikat. De azért nem kell hinni, hogy Méliné következetes hive marad a hazai kereskedelemnek. Majd meglátjuk mindjárt, hogy vannak számára kevésbé hizelgő szavak is. A diadalmaszkodó új gazdasági irányzat főszóvivője a legfőbb súlyt a mezőgazdaságra fektette. Ha csak arra szorítkozik, hogy az amerikai versenynyel szemben meg kell neki adni a védelmet, melyet nem nélkülözhet, ha elbukni hagyni nem akarjuk, bizonyynyal mindenki egyetért vele. De Méline a védelem jogosságát oly messzire terjesztette, a meddig aligha követhetjük. Egész határozottan védelmezte a pur sang agrárius elméletet, hogy minden országnak magának kell élelméről gondoskodnia, hogy az idegen buza behozatal egészen felesleges, s hogy a mezőgazdaságnak nyújtott vám legfőlebb átmenetileg emeli az élelem árát, mely a termelés fokozására és azzal a benső versenyre és végül az élelem olcsóbbodására fog vezetni. Arra persze nem gondolt, hogy ha a buza előbb-utóbb olcsóbbá fog válni, akkor a vám elveszti a maga tulajdonképeni létjogát. A régi merkantil elmélet terén legmesszebbre ment azonban akkor, midőn egyenesen tagadta, hogy a vám megdrágíthatná a hazai fogyasztást, mert a vámot csak a külföld fizeti, s ha a buza mindannak daczára megdrágulna, az szerinte csak a közvetítő, a kereskedő hibája.

Méline-nek meglehetősen alacsony szinten mozgó és könnyen megczáfolható érvelése mellett azonban voltak szónokok, kik magasabb szempontokat is hoztak fel az új irányzat védelmére, a melyeket legszebben látunk csoportosítva a harmadik köztársaság egyik legkiválóbb államférfiának, az oly korán elhunyt Jules Ferry-nek beszédé-

ben. Szerinte az 1860-iki szerződés által megteremtett kereskedelmi politika nem tartható fenn ma, mert azóta az egész világ megváltozott. Ma minden nép akar ipart és minden nép akar mezőgazdaságot. Egyik sem hajlandó engedményeket adni a másiknak abban, a mit magára nézve életkérdésnek tart. Ily körülmények közt a kereskedelmi szerződések egyenesen lehetetlenek. De segítségére jött a mezőgazdaság védelmének még az a körülmény is, hogy az amerikai verseny óriási ereje folytán a nyers termékek ára a vámvédelem daczára is lejjebb szállt. Így még azt sem lehetett ellene felhozni, hogy az alsóbb osztályok ellen irányulna, mert a termelés biztosítása által egyszersmind lehetővé teszi a munkabérek emelkedését. Attól sem kell félni, hogy idegen népek visszatöreléssel éljenek ellene és Franciaország elszigeteltségre juthatna. Miként Bismarck, úgy Jules Ferry is azt hirdette: nagy ábránd azt hinni, hogy idegen népek rokonszenvét azzal szerezhettük meg, ha feláldozzuk saját anyagi érdekeinket. A mire szükség van, az, hogy gazdagok legyünk, és ezért nem nélkülözhetjük a védvámokat. A politikában soha sincs elszigetelve az, a ki erős. A gazdasági életben soha sem lesz elszigetelt az, a ki gazdag.

Méline hétköznapiabb és Jules Ferry mélyebbre szántó érvelései mellett hatás nélkül hangzottak el a szerződéses politika hiveinek szavai. Hiába bizonyitgatta Léon Say, hogy csak az a nép adhat el, mely vásárol is, s hogy az élelem megdrágítása minden körülmények között ellenkezik a demokráciával. Hiába fejtegette ékesszólással Jules Simon, mit köszönhet a francia szellem a kiviteli kereskedelemnek, és mennyire nem lehetséges a világ-gazdaság mai korszakában bárkinek is kivonni magát a nemzetközi versenyből. Hiába bizonyitgatta Tirard, hogy a behozatal emelkedése nem ártott a francia termelés-

nek, sőt emelte annak versenyképességét, mert olcsóbb élelemmel és jobb nyers anyaggal látta el; hiába taglalta részletesen a francia iparnak helyzetét, nem hallgatva el egyes ágak nehezebb sorsát, de diadalmasan mutatva a legtöbbnek örvendetes fejlődését. A kormány javaslatát a törvényhozás lényegtelen változásokkal érvényre emelte.

X.

Az 1892-iki változás legfőbb jellemvonása e kettős tarifa megteremtése: a minimal és maximal tarifa, mint általában mondani szokták, helyesebben a Tarif Minimum és Tarif General, mint a hogy maguk a francziák nevezik. A TM tartalmazza azon kedvezményes tételeket, melyeken alól a szerződések nem mehetnek, míg a TG tartalmazza a magasabb tételeket, melyeket a szerződésben nem álló országokkal szemben alkalmaznak. A kettős tarifa első eredménye tehát az, hogy a törvényhozás előre megállapítja a kedvezmények maximumát, a meddig más országgal szemben menni hajlandó, a mi a szerződések által elérhető könnyítéseket természetesen igen szűk korlátok közé szorítja. A francia kettős tarifa egy további lényeges jellemvonása az, hogy a legfőbb agrár cikkeket, állatokat és gabonát nem vette be a Tarif Minimum-ba, hanem csak a Tarif General-ba, a mi által Franciaország megmaradt azon eddig követett politikája mellett, hogy ezen cikkek vámját nem kötötte meg, hanem azokra nézve teljesen szabadkezet tartott fenn magának.

Követve a francia tarifa (Pierre, Les nouveaux tarifs de douane) sorrendjét, beszéljünk első sorban az állatokról és azután a gabonáról. Az állatoknál a vámot nem mint eddig, darab szerint, hanem súly szerint állapította meg. 10 frankban 100 kilónként az ökör

után. Minthogy a bevétel főleg hizott marhában történik, 5 mázsás állatot lehet alapul venni. Így tehát a vám, 50 franknak felel meg, az eddigi 35 frank helyett. Megfelelő emelések történtek a többi állatoknál is. Ugyancsak egyedül a TG-ban szerepel a friss hus vámja, 12—32 frankkal az eddigi 7—8 frank helyett. Ismét egyedül a TG-ban fordul elő minden gabona és ezek közt a buza 5, és a liszt a finomság szerint 8—12 frankkal. A buza vámja tehát változatlanul maradt, de a lisztnél eltértek a tengerentuli liszt erősebb megterhelésétől. A bor 70 centime-ot fizet a TM-ban és 1 frank 20 centime-ot a TG-ban, 11° alkoholtartalomig minden egyes fok alkohol után, 11° alkoholtartalmon felül pedig az előbbin kívül még minden további fok alkohol után annyi vámot, mint a mennyi megfelel a belső fogyasztási adónak.

Az ipar köréből csak a következőkre akarok utalni. A nyers egyszerű pamutfonal, mely eddig is már 15 osztályra szakadt, 19 osztályt kapott. Eddig a szerződéses tarifa 15—300 frankig terjedt, most a TM vagyis a kedvezményes tarifa 15—310 frankig megy, a mi első tekintetre igen lényegtelen emelkedés. De a míg eddig a többesével sodrott fonalak, továbbá a fehérített és festett fonalak legfőlebb 20%-kal fizettek többet, most ugyanazok 20—60%-kal lettek súlyosabban megvámolva. Más szóval, a francia tarifa, mely már eddig is a legtöbb osztályt és a legmagasabb tételeket tartalmazta, még több osztályra szakadt és különösen a finomabb czikkekben még magasabb vámokat kapott. A lenfonalaknál a végletek az eddigi szerződéses 13—156 frank helyett 16—170 frank a TM-ban. A gyapjufonalaknál a végletek az eddigi szerződéses 12—121 frank helyett 28—145 frank a TM-ban. Itt tehát az emelések már a legalsóbb, legközönségesebb fonalaknál kezdődnek. A szöveteknél természetesen meg-

felelő emeléseket alkalmaztak. A védvámok másik főcsoportjánál, a vasiparnál, maga a nyers vas változatlanul 1 frank 50 centime-mal került a szerződéses tarifából a TM-ba, ellenben már a pléhnél és aczélnál, nemkülönben a különféle kész áruknál szintén érvényesült a magasabb védelem.

Az új tarifa 1892 február 1-sején lépett életbe, de azért a védvámos áramlat nem szünetelt, hanem már 1894-ben újra fölemelték a vámot gabnára és lisztre 7 frankra, illetőleg 11—16 frankra. 1896-ban magasabb vámot kapott a keményítő. Egy évvel utóbb, 1897-ben, utánózták a német példát és bebozták a zártörvényt (*loi de cadenas, Sperrgesetz*), melynek alapján a kormány előlegesen és rendeletileg, de ideiglenesen, a törvényhozás utólagos jóváhagyásának fentartásával, azonnal életbe léptethetett minden olyan vámemelést, mely a gabnára, borra, állatokra és husra vonatkozott. Újabb emelések következtek 1898-ban a sertésekre, lovakra és öszvérekre, továbbá a vajra és margarinra, valamint a borra. Az utóbbinál az alapvám a 12° alkohol. tartalomig hektoliterenkint 12 frankra emeltetett, a TM-ban és 25 frankra a TG-ban; a 12 fokot meghaladó és az aszaltszőlőből készült borok pedig még magasabb vámok alá kerültek, melyek a TM-ban nem maradhattak 15 és a TG-ban 30 frankon alól. 1899-ben újabb vámemelések történtek a selyemnél.

XI.

A különféle államokkal most már csak a TM alapján jöhetett létre szerződés. Egy kis állam, Svájc, azonban nem akart ez alapon egyezsége lépni, a minek következtében Franciaország ezzel is vámháboruba keveredett. És Svájc erősebbnek bizonyult, mint Olaszország, úgy,

hogy ebben a küzdelemben a francziák voltak kénytelenek engedni. A két ország forgalma a francia statisztika szerint, az új tarifa előtt 230 millió frankra ment a francia kivitelben és 100 millió frankra a svájci kivitelben. Az új tarifa után a francia kivitel leszállt 160 millió frankra, a svájci kivitel 70 millió frankra. A nagyobb vesztes tehát Franciaország volt, annál is inkább, mert két fontos kiviteli cikkben, a borban és cukorban, Franciaország már különben is sokat veszített a svájci piacon. Borból a francziák a phylloxera pusztítása előtt 1877-ben 700,000 hektolitert vittek Svájcba, 1892-ben már csak 270,000 hektolitert, 1894-ben pedig csak 28,000 hektolitert. Cukorból 1890-ben 18,000 tonnát szállított Franciaország, 15,000 tonnát monarchiánk, míg 1894-ben monarchiánk 43,000 tonnát küldött és Franciaország csak 83 tonnát.

1895-ben Franciaország Svájcczal szemben enyhített a TM tételein és így Svájc is beszüntethette a maga harcias tételeit. Franciaország engedett minden olyan tételnél, hol nem kellett félnie, hogy a mérsékléseket mások is hasznukra fordítják, így nevezetesen fűrészelt fánál 50%-ot, festett selyemnél 25%-ot, sajtnál 20%-ot, továbbá koncentrált tejnél, különféle pamut- és lenszöveteknél, fehérneműeknél, himzéseknél, óráknál és bizonyos gépeknél; de nem engedett, más országokra való tekintettel, főleg a következőknél: állatok, friss tej, pamutfonalak és szövetek, szalagok, villanyos lámpák. Még kevesebbet engedett Svájc most egy csomó nevezetes francia kiviteli cikknek, minők: keztyűk, szappan, illatszerek és finom olajok, conservek, bor palaczkokban, gyapjuszövetek, confectió, divatcikkek, apró áruk és iparművészeti cikkek, melyeknek ezentul sem adta meg az 1892 előtti kedvező vámtételeket, hanem ezekre ugyanazon vámokat alkalmazta, melyet a mi monarchiánkkal, Németországgal és

Belgiummal fennálló szerződések megszabtak. A Svájczczal kikezdett vámháboru tehát a védelmi irányzat vereségével végződött.

A forgalom könnyítésére szolgált az a mód, a hogyan Franciaország a maga kereskedelmi viszonyait Olaszországgal rendezte, a melylyel 1899-ben az eddiginél jóval barátságosabb szerződésre lépett. E változás megértése végett ismernünk kell azonban az előzményeket. Franciaország 1881 május 12-én meghódolásra kényszerítette a tunisi beyt és annak palotájában (bardo) vele egyezsége lépett. Ezen bardói szerződés alapján Tunis tényleg francia főhatalom alá került, habár névleg a bey maradt a fejedelem. Olaszország régen szemet vetett Tunisra és jogot vélt támaszthatni e szép afrikai tartományra nem csak azért, mert aránylag a legélénkebb kereskedelmi viszonyban élt vele, hanem azért is, mert az európai elemek közt Tunisban az olasz volt legerősebben képviselve. Olaszország a bardói egyezés hírére eleinte minden követ meg akart mozgatni Franciaország ellen. Midőn azonban látta, hogy egyedül marad, a mennyiben Németország jó szívvvel nézi Franciaország afrikai elfoglaltságát és a többi nagy hatalom szintén nem foglal mellette állást, megnyugodott a változhatatlanban. Franciaország viszont nem akarván az olasz érzékenységet szükségtelenül még jobban felingerelni, érintetlenül hagyta Olaszország azon kedvező helyzetét, melyet egy rá nézve előnyös korábbi kereskedelmi szerződés neki nyújtott. Az idő folytán azonban Olaszország ezen kivételes helyzete Franciaországra nézve kellemetlenné vált, annál is inkább, mert a bardói egyezésben megállapított protekturátust már a következő 1882-ben az annexió váltotta föl, és azért 1896-ban, a mikor az egykor Tunissal kötött olasz kereskedelmi szerződés lejárt, Franciaország kijelentette, hogyazt nem

hajlandó többé megújítani. Olaszország ismét kénytelen volt a változott viszonyokba belenyugodni, mert hiszen Franciaország ugyanígy járt el a hasonló helyzetben levő Angliával. Olaszország tehát már most Franciaországgal kötött kereskedelmi szerződést Tunisra vonatkozólag. E szerződés Olaszországnak a legnagyobb kedvezést biztosította, vagyis mindazon előnyöket, melyeket bármely más államot megillettek. Franciaország különös előnyei azonban a játékon kívül maradtak. Más szóval e szerződéssel, mely 1896 szeptember utolsó napjaiban, pár nappal a csárnak Párisba érkezése előtt kötött, Olaszország most már formasierüleg is elismerte Franciaország uralmát Tunis felett.

Ezzel meg volt egyengetve az ut a két szomszéd nép közeledésére és 1898 november végével megkötötték az új olasz-francia kereskedelmi szerződést, melyben Olaszország tarifájának 80 tételét mérsékelte és a mellett a legnagyobb kedvezést is megadta, míg Franciaország a TM.-ot adta a selyem és a bor kivételének, melyekre valamivel magasabb vámokat állapítottak meg. A két nemzet érintkezése és forgalma most ismét bensőbb és élénkebb lett és már a legközelebbi évben is emelkedést mutatott. E forgalom volt millió lirákban az olasz statisztika szerint:

	1898	1899
Olaszország egész nemzetközi forgalma .	2616	2943
Ebből esik a francia-olasz forgalomra .	262	352

A francia statisztika szerint volt a forgalom millió frankokban :

	1898	1899	1900
Franciaország behozatala Olaszországból	138	159	147
Franciaország kivitele Olaszországba . .	143	192	167

Az 1892-iki tarifának még két változtatásáról akarok megemlékezni. Az egyik abban állott, hogy az Egyesült-

Államokra való tekintettel 1899-ben mérsékeltek a selyem vámját, miután előbb az Unió 1897-ben, a Dingley-tarifa alkalmából az elnököt felhatalmazta, hogy a borra, pálinkára, képekre és szobrokra szóló vámokat megfelelő kedvezmények mellett lejjebb szállíthatja. Egy más amerikai országgal, Braziliával szemben pedig 1900-ban módosították a kávé amugy is magas, szinte harcias vámját. E kis vámháboru abból keletkezett, hogy Brazília nehezelve az olaszok és francziák nagy vámjára, szintén kettős tarifát alkotott e két ország ellen irányuló éllel.

XII.

Ha a francia vámpolitika célja az volt, hogy a behozatal csökkenjék, azt kétségkívül elérte. Yves Guyot a *Journal des Economistes* 1897 októberi számában közzétett tanulmányában igen szépen mutatja ki, hogy a francia behozatallal együtt a francia kivitel is csökkent, a mi kimaradhatatlan volt még egy más okból is, abból t. i., hogy a francia kivitel tulnyomó része iparczikk, a melynek előállítása a behozatali vámok emelése folytán megdrágult és versenyképességében meggyöngült. Nem kevésbbé érdekes az az összehasonlítás, hogy az új tarifát követő első öt évben Franciaország hét legfontosabb üzletfele közül ötnél (Anglia, Belgium, Németország, Svájc és az Egyesült-Államok) a forgalom jobban fejlődött és csak kettő mutat (Olaszország és Spanyolország) még a francziánál is nagyobb hanyatlást. Tehát épen az a két ország, mely a védelemben még Franciaországon is tulment. Nem kevésbbé érdekes az a harmadik következés, hogy noha Franciaország összes forgalma csökkent a nevezett időszakban, két országgal való forgalma mindamellett emelkedett, és ez a két ország Anglia és Németország,

á melyben az ipar legfejlettebb, a mi eléggé mutatja, hogy az ipari fejlettség épen nem ok arra, hogy az államok egymástól elzárkózzanak.

Az Yves Guyot tanulmányának közzététele óta lefolyt években a francia forgalom a maga egészében ismét kedvezőbb. A francia export, mely 1891-ben az új tarifát megelőző évben 3,570 millió frankot tett és 1894-ben 3,078 millió frankra szállt le, 1897-ben 3,598 és 1900-ban 4,052 millió frankra emelkedett. De ha a végösszeget a maga főbb alkatrészeire bontjuk, akkor azt fogjuk látni, hogy a mintegy 500 millió franknyi emelkedésből alig a fele, 150 millió esik az iparczikkekre, míg a másik fele a nyers anyagoknak jut, a mi aligha volt a tarifa-reform célja.

Méline-nek teljesen igaza volt, midőn a múlt év márcziusában az Association de l'industrie et de l'agriculture française ülésén azt mondotta, hogy a francia behozatal tulsulya a francia kivitel felett ma sokkal csekélyebb, mert hiszen 1891-ben 3,570 millió frank kivittel 4,768 millió frank behozatal állott szemben, míg 1900-ban 4,052 millió frankkal szemben 4,409 millió frank volt a behozatal. De a kik tapsoltak azon következtetése felett, hogy a behozatal tulsulyának csökkenésével ugyanannyival gyarapodott Franciaország jólétben, megtakarításban és nemzeti vagyonban, azok ismét nem nézték meg, milyen számokból alakulnak ezek a végleges összegek. Mert akkor még a legtelivérebbe védvamos elfogultság mellett sem tudnának ezen a változáson örvideni. Hogy a kivitel nem épen tulságos emelkedése csak részben felel meg a védelmi eszményeknek, azt már láttuk. Nézzük meg most, mit mutatnak a behozatal csökkenésének részleges számai. 1895-ben 4,768 millió frank összes behozatalból 1,653 esett az élelmiszerekre, 2,419 a nyers anyagokra és

696 az ipari czikkekre. 1900-ban a 4,409 millió frank összes behozatalból 829 esett az élelmiszerekre, 2738 a nyers anyagokra és 842 millió az ipari czikkekre. Élelmiszerekben tehát igen is tetemesen csökkent a behozatal. Itt a vámemelések és részben a kedvezőbb termés is nagy eredményeket tudott fölmutatni, de az ipari czikkek behozatala ma nagyobb, mint volt. Más szóval, Franciaország maga drágábban és rosszabbul táplálkozik, de ugyanekkor több idegen iparczikket fogyaszt. Hogy különösen az utóbbinak védvamos szempontból örülni lehetne, azt mégis bajos megérteni, attól egészen eltekintve, hogy a behozatal csökkenéséből egyenesen a nemzeti vagyonosság emelkedésére következtetni, már magában is kissé elkoptatott egy okoskodás.

XIII.

A kettős tarifával együtt a jutalmak rendszere is újabb erősítést nyert Franciaországban. A tengeri halászatnak, hajó-építésnek és hajózásnak s a cukortermelésnek adott régebbi jutalmak mellett most a selyemtermelésre és fonásra s a kender- és lentermelésre is tűztek ki jutalmakat. Lavison a jutalmakról írt monografiájában elismerőleg beszél a selyemtermelés és fonás felsegítésére adott jutalmakról, de az általa közölt adatok nincsenek ezzel a véleménynyel teljesen összhangban. 4--5 millió frankra ment az utolsó években e jutalmak összege külön-külön mindegyik foglalkozásra s a selyemgubók termelése, mely 1891-ben közel 7 millió kilóra ment, 1894-ig $10\frac{1}{2}$ millióra emelkedett ugyan, de azóta folyton hanyatlik és 1897-ben nem érte el a 7 milliót. A mi pedig a szelyemszövő-ipart illeti, az a nyers selyemtermelésnek és a selyemfonásnak adott jutalmak ellen egyenesen panaszkodik. Lyon, mely

egykor Londont leverte, 1895-ben és 1896-ban már hátérbe szorult Milano mellett. Még kedvezőtlenebbek a len- és kendertermelésnél elért eredmények Yves Guyot és Raffalovich szótára szerint (*Dictionnaire du Commerce de l'Industrie et de la Banque*) a lennel bevetett terület 1892—1895-ig 27,000 hektárról ugyan fölemelkedett 34,000-re, de azóta visszament és 1897-ben csak 24,500 hektárt tett, kevesebbet, mint 1892-ben. A kendernél pedig a behozatal, ugyanezen forrás szerint, főleg Olaszországból, folyton emelkedik. E két utóbbi jutalom együttvéve szintén 4.500,000 frankkal szerepel az 1901. évi francia költségvetésben.

A régebben meghonosított jutalmak közül fontosabbak a hajó-építésnek és hajózásnak, továbbá a cukortermelésnek adott jutalmak. Az előbbiek meghaladják a 18 millió frankot az 1901-iki költségvetésben. Eredményüket illetőleg ismét Lavison-ra utalhatunk, a kitől tudjuk, hogy a mig Elisée Reclus 1875-ben 300 millió frankra becsülte azt az összeget, melyet Francziaország idegen országoknak hajófuvarban fizetett, az 1893-iki törvény előadója 400 millió frankra teszi ugyanazt az összeget.

A cukornál álljunk meg egy pillanatra. Tudjuk, hogy az egész világ, így a mi monarchiánk is, jutalmakkal mozditja elő cukorkivitelét. E szerencsétlen rendszernek főerősége Francziaország, mely a maga legmesszebbre vitt jutalmi rendszerével a többi országokat is e fonák példa követésére kényszeríti. Francziaországban még mindig a nyers anyag megadóztatása képezi a cukoradózás alapját, mint nálunk régebben. Ezen rendszer mellett a kincstár abból a föltevésből indul ki, hogy a gyáros 100 kiló répából 7,750 gramm cukrot állít elő. Tényleg a gyáros azonban többet állít elő, de ez a többlet nem fizeti meg a teljes adót, a mely 60 frank 100 kilogramm után, hanem csak

egy kisebb tételt. A gyárosnak ez a nyeresége, 100 kilóra átszámítva, 8 frank 75 centimenak felel meg. Más szóval, a gyáros 100 kiló cukor után csak 60—8·75 frankot, azaz 51 frank 25 centime-et fizet adóban, de ha kiviszi a jószágot, akkor 60 frankot kap adóvisszatérítésben, vagyis minden 100 kiló kivitt cukor után 8 frank 75 centime nyereségre tesz szert. Ez a rejtett jutalom. De azonkívül van egyenes jutalom is, melyet 2 frank 77 centimera tesznek. Vagyis a francia gyáros minden 100 kiló cukornál 11 frank 52 centime jutalmat kap rejtett és nyílt praemiumban együttvéve. Yves Guyot, kit itt ismét követünk, már említett szótárában a következő érdekes összehasonlítást közli. 1899 januárjában a londoni világ-ár 34 franknak felel meg 100 kilónkint. Párisban az ár 103 frank, a kiló a kis fűszeresnél 1 frank 10 centime. Ennek a nyeresége tehát 7 centime. Az 1 frank 10 centime kilónkint pedig következő tényezőkből alakul:

1. Londoni világ-ár	0·34
2. A párisi fűszeres nyeresége	0·07
3. Az átlagos fogyasztási adó (60—8·75 frank 100 kilónkint)	0·5125
4. Gyártási adó (1 frank 100 kilónkint)	0·01
5. Finomítási adó (4 frank 100 kilónkint)	0·04
6. Illeték (30 centime 100 kilónkint)	0·003
7. Rejtett jutalom (8 frank 75 centime 100 kilónkint)	0·0875
8. Nyílt jutalom a kivitelnél (2 frank 77 centime 100 kilónkint)	0·0277
Összesen	1·0907

Kerek összegben 1 frank 10 centime.

A miért tehát a francia fogyasztó 1 frank 10 centime-et fizet, ugyanezt a francia cukrot az angol fogyasztó 34 centime-ért vásárolja meg. Ezt a rendszert követjük jóval enyhébb alakban mi is, és velünk a legtöbb continentalis ország, a francia kényszer nyomása alatt.

Ugyanez az író legujabb munkájában (La Question des sucres en 1901) némileg eltérőleg számít ugyan, de a végeredmény mégis az, hogy ugyanazt a cukrot, melyet 34 centime-ért kapni Angliában, 1 frank 10 centime-ért árulják Párisban.

Ehhez egészen hasonló eljárást követnek a többi európai cukortermelő országok Európában. Így nálunk ugyanazt a cukrot, melyet Londonban 34 frankért árulnak, körülbelül 85 koronaért adják Bécsben és 86 koronaért Budapesten. Minthogy nálunk a cukoradó 38 korona métermázsánként, a gyáros még mindig 47, illetőleg 48 koronát kap idehaza ugyanazon cukorért, melyet Londonban 34 frankért ad el. S azóta Londonban a cukor még olcsóbb, míg nálunk az ár nem változott. Más szóval a mi cukorgyárosaink idehaza drágán adják a cukrot, hogy annál olcsóbban árulhassák Londonban. S hogy ezt tehetik, az két körülményre vezethető vissza.

Először arra, hogy nálunk is kiviteli jutalmat kapnak, mely azonban jóval mérsékeltebb, mint a francia. Nálunk ugyanis csak nyílt kiviteli jutalom van, métermázsánként 3·20 korona a nyers cukor és 4·60 korona a finomított cukor után. De ez csak a nyers kiviteli jutalom, mely a valóságban valamivel kisebb, minthogy a kiviteli jutalmak összege 18 millió koronában van megállapítva, és a mennyiben ennél több kerülne kifizetésre, azt a gyárosok arányosan visszatéríteni tartoznak. Így tehát oly esetben, midőn több cukor kerül kivitelre, mint a mennyinek kiviteli jutalma 18 millió koronából kikerülne, az egy-egy métermázsára tényleg eső kiviteli jutalom aránylag leszáll. A kivitelre kerülő cukormennyiség azonban az utolsó évben is nagyobb volt. És ennek folytán a nettó kiviteli jutalom minden egyes métermázsán valamivel kevesebbre ment.

A második körülmény az, hogy a cukorbehozatal nálunk 22 korona vám terheli métermázsánként. Ez a nagy vám lehetetlenné teszi, hogy hozzánk idegen cukor bejöjjön. A belföldi piacon tehát a hazai gyárosok monopoliumot gyakorolnak és ezen az alapon egymással kartellre léphetnek, a melynek segélyével a belföldi árakat érdekeiknek megfelelőleg állapíthatják. Egészen hasonló viszonyok állnak fenn Németországban.

Ennek az eljárásnak a következménye az, hogy 1898 december 12-én az Egyesült-Államok és 1899 június 15-én az Angol Kelet-India kiegyenlítő vámokkal sujtották mindazon országok cukrát, melyek termelőiknek akár rejtett, akár nyílt jutalmakat adnak.

A cukorkiviteli jutalmak kérdésében nevezetes fordulatot jelent a mai radikális francia kabinet pénzügyminiszterének, Caillaux-nak 1901 december 9-ikén elmondott budgetbeszéde. A francia pénzügyminiszter előadta, hogy a francia államháztartásban 1902-re 90 millió frank deficizzel kell számolni, melyet kisebb részben a kiadások leszállítása, nagyobb részben pedig a cukorkiviteli jutalmak eltörlése által kíván kiegyenlíteni. Kényszerítette a francia kormányt ez erélyes eljárásra az a körülmény, hogy a francia kiviteli jutalom, nyílt és rejtett együttvéve, mind nagyobb lett. Yves Guyot az utolsó évben 74 millió frankra teszi a nyílt jutalmat és közel 30 millió frankra azt az összeget, a melyet az állam a belfogyasztásra került cukornál vesztett. Együttvéve tehát a kincstár vesztesége közel 104 millió frankra ment.

Érdekes e beszéd már azért is, mert ugyanabban Caillaux elítélte a francia vámpolitikát általában, mert különösen magas agrárvámjaival éppen rossz termések idején biztosít az államnak nagy jövedelmet, míg kedvező termések idején, midőn kevés külföldi élelmet hoznak be, zavarba

dönti a kincstárt a tetemes vámjövödelmek elmaradása által. Az agráriusok és különösen Méline kihívó magatartása daczára, ezen a téren tovább menni nem akart és az agrárvámok ellen és azok eltörlése vagy csak mérséklése mellett sem nyilatkozott, kivéve a kiviteli jutalmakat, melyek közül a czukor kivitele után fizetett jutalmat állította oda, mint olyant, mely a kincstárnak nagy veszteségeket okoz és a melyet ép azért minél előbb eltörlöni óhajt.

A francia pénzügyminiszter magatartásával összefüggőleg Anglia is ujból sürgette a czukorkiviteli jutalmak eltörlését, azzal a hozzáadással, hogy a mennyiben az illető államok tovább is megmaradnának a kiviteli jutalmaknál, követni fogja az Egyesült-Államok és India példáját és maga is különbözeti vámot fog vetni a czukorra.

Mily fontossággal bir e kérdés Angliára nézve, mutatja azt a következő táblázat, melyet d'Aulnis de Bourouill, a czukorkiviteli jutalmak ismert monografistája (Les primes à l'exportation du sucre), a berlini Nation 1902. évi 4. számában közzé tett.

Czukorbehozatal Angliába és az azután fizetett kiviteli jutalmak 1900-ban:

Származás		mm.	Jutalom mm.-kint frankokban	Jutalom egészben
Franciaország . .	{ finomitott	2.200,853	11·51	25.331,818
	{ nyers	2.404,364	11·17	26.856,745
Németország és Ausztr.-Magyarorsz.	{ finomitott	6.028,943	4—	24.115,772
	{ nyers	1.631,787	2·78	4.636,367
Belgium	{ finomitott	292,000	4—	1.568,000
	{ nyers	1.036,000	3·90	4.040,000
Hollandia	{ finomitott	1.154,531	3·66—3·33	4.098,584
	{ nyers	225,710	3·14—2·81	706,743

A czukorkiviteli jutalmak összege: 91.353,743

Szerzőnk e nagy összeghez azt a megjegyzést füzi, hogy azzal a pénzzel, melylyel a négy állam Angliának

adózik, az utóbbi könnyen fedezheti a búr háboru utolsó két évi költségeinek, mintegy 150 millió fontnak, kamatait.

Anglia 1900-ban közel 17 millió métermázsa cukrot hozott be. Ebből több mint 15 milliót a kiviteli jutalmakkal dolgozó európai államok répaczukra szolgáltatott, míg nádczukor alig $1\frac{1}{2}$ millió métermázsa került Angliába, holott 1890-ben 13·4 millió métermázsból még 2·8 millió és 1880-ban 9 millióból közel 7 millió volt a nádczukor. A nádczukor termelő nyugat-indiai angol gyarmatok folytonos panaszkodással ostromolták az anyaországot, mert a mesterséges kedvezményekben részesülő európai répaczukorral szemben nem tudtak versenyezni és ezen kezdetleges országokra a nádczukor háttérbe szorítása a legnagyobb csapásokat mérte. A legegyszerűbb segítség az lett volna, ha Anglia is követi Amerika és India példáját és különbözeti vámokat (countervailing duty) vet a kiviteli jutalmakat osztogató országok cukrára. Anglia, melynél a szabadkereskedelmi felfogás nem oly üres phrasis, mint azt az európai védvamosok hirdetik, a legujabb időkig idegenkedett ettől az erőszakos ujitástól, és a helyett azon volt, hogy diplomatiailag uton bírja rá az európai államokat kiviteli jutalmaik elejtésére. A hetvenes évek elejétől fogva 1872-ben, 1873-ban, 1875-ben, majd 1887 és 1888-ban, azután ismét 1898-ban egymást érték a nemzetközi cukorconferentiák Brüsszelben, melyek mind főleg Franciaország magatartásán szenvedtek hajótörést. Az utolsóelőtti 1898-iki conferentián és minden ország kijelentette, hogy hajlandó eltörölni a kiviteli jutalmakat, ha a többi állam is követi a példát, ámde Franciaország csak a nyílt kiviteli jutalom elejtésére volt hajlandó, a sokkal nagyobb rejtett kiviteli jutalomhoz azonban makacsul ragaszkodott.

A legujabb conferentián, mely a múlt év végén ült össze, Franciaország járt legelől, mert már késznek

nyilatkozott minden kiviteli jutalmat eltörölni. Ettől fogva lépett föl Anglia azzal a kijelentéssel, hogy a kiviteli jutalmakat fentartó államok ellen végre mégis alkalmazni fogja a különbözeti vámokat. A többi államok kötve voltak korábbi nyilatkozataik által és ezért nem maradhattak el a legnagyobb kiviteli jutalmakkal dolgozó Franciaország mögött, és nemcsak a kiviteli jutalmak eltörléséhez járultak, hanem elfogadták Anglia azon korábbi követelését is, hogy jelenlegi magas czukorbehozatali vámjaikat 6 frankra szállítsák le. Az angol kívánság indokát megértheti az olvasó a korábbiakból, melyeken elmondottuk, hogy a magas behozatali vámok adtak alkalmat a kartellekre, melyek segítségével a czukorgyárosok termékeik hazai árát saját belátásuk szerint szabályozhatták és a hazai magas árban egy újabb kiviteli jutalom felett rendelkeztek.

Igy jött létre a folyó év márcziusában, egyelőre öt évre, a czukorkiviteli tilalmak eltörlése. Az e miatt elkeseredett védvamosok utolsó reménye, hogy az egyes országok törvényhozása és különösen a francia parlament, mely új választások küszöbén áll, nem fogja jóváhagyni a conferentia megállapodását. És annyi bizonyos, hogy a nagy répaczukortermelő államok igen nehéz feladat elé vannak állítva, mert hiszen termelésük messze tulnyomó részét eddig Angliában értékesítették, a hol a nádcukor most igen kemény versenyt fog nekik támasztani, annál is inkább, mert a változott viszonyok közt több mint valószínű, hogy az angol nagy töke az előhaladott technika leghatalmasabb fegyvereivel fog most ellenük harcolhatni. Mindannak daczára az európai kormányok nem tehetek másképp. A védelem mesterséges alkotmányának, mely a hazai fogyasztó és a hazai adózó óriási megterhelése mellett tudta csak az idegen piacot meghódítani, előbb-utóbb össze kellett dőlnie, és minél tovább halogatják a természetes versenyviszonyokra való

visszatérést, a catastropha csak annál súlyosabb leendett. Az ötvenes évek elején a világ összes czukortermelése még csak mintegy 14 millió métermázsára ment és abból csak 2 millió, vagyis 14⁰/₀ volt répaczukor. A mesterséges védelem mellett 1900-ban a közel 100 millió métermázsza czukorból már több mint 60 millió esett a répaczukorra. Ebből a 60 millió métermázsából 20 millió körül jut Németországra, közel 12 Franciaországra, mintegy 11 az osztrák-magyar monarchiára. Mindezen országok termelése a mesterségesen támogatott kivitelre van alapítva. A hirtelenül megváltozott viszonyok, kétségtelenül súlyosan fognak nehezedni az európai répaczukortermelő országokra, köztük hazánkra is, de a felelősség azért csak azt a természetellenes rendszert terheli, mely egész országok termelését és kivitelét ily ingatag alapokra fektette és azért a gyógyulás első feltételét csak ennek a rendszernek eltörlése képezhette. A gyökeres orvoslást egyedül a hazai fogyasztás, vagyis az árak olcsóbbodása nyújthatja, és ezen a téren nagy eredményeket lehet elérni, mert a mig Anglia fejenkénti fogyasztása meghaladja a 40 kilót, Németország és Franciaország fogyasztása 15 kiló körül jár, az osztrák-magyar monarchia fejenkénti fogyasztása alig több 8 kilónál. Bármint legyen is, egyelőre csak helyeselnünk lehet a kiviteli jutalmak eltörlését.

A francia közgazdasági élet más terén is azt tapasztaljuk, hogy legalább is bizonyos megállás mutatkozik a védelmi áramlatban. 1900 júliusban a francia képviselőházban a német példát követve kiviteli jutalmat akartak adni a búzának. Az indokot abban keresték, hogy a midőn 1898 május 4-ikétől ugyanezen év július 1-sejéig a rossz termés és a hirtelenül felszökött magas buzaárak miatt a vámozat ideiglenesen felfüggesztették, ezen idő alatt nagyobb mennyiségű buza került a francia piacra,

mely állítólag még akkor is mint heverő készlet, illeték-telenül lenyomta az árakat. A kiviteli jutalmat abban az alakban adták volna, hogy mindenki, a ki buzát visz ki, a megfelelő vám erejéig behozatali utalványt (bon d'importation, Németországban Einfuhrschein) kap, melyet kávé, tea, cacao és buza behozatalánál a vám fizetésére használhat. Az indítvány hirtelenében meleg visszhangra talált a képviselőházban. Ezt a kiviteli jutalmat még Mèline is ellenezte, igen helyesen azzal érvelve, hogy azt a 30, 40, 50 esetleg 80 millió frankot, melyet így a kincstár a kivivő gazdának elfizet, csak adókból fedezheti, és ez az adó legnagyobbbrészt ismét a gazda zsebéből kerül ki, a nélkül hogy azért megfelelő haszonra számithatna. A képviselőház mindazáltal elfogadta a javasolt kiviteli jutalmat. A kormány azonban nem nagyon sietett annak további alkotmányos tárgyalásával és csak 1901 márczius 8-ikán terjesztette a senatus elé, mely azt szerencsésen le is szavazta. A senatus tárgyalását megelőzőleg a párisi Societé d'Economie Politique ülésén egy fényes előadást tartott e tárgyban, melyen a francia tudomány régibb és ifjabb tekintélyei Levasseur elnöklete alatt behatóan ecsetelték e rendszabály helytelen és káros voltát.

Végül még egy intézkedésről akarunk szólni. Franciaország az idén februárban korlátozólag változtatott az ugynevezett örlési eljáráson. Eddig ugyanis Franciaországban a feldolgozásra behozott külföldi buza ideiglenes vámmentességben (admission temporaire) részesült azon föltétel mellett, hogy az mint liszt megfelelő idő múlva ismét a külföldre kivitetik. Az ilyen buza behozataláról szóló elismervény (acquit à cautions) további átruházás tárgyát képezte, úgy hogy annak, ki az idegen buzát behozta és a lisztet külföldre kivitte, nem kellett ugyanegy személynek lennie. A folyó év február

elején hozott törvény több megszorítást léptetett életbe. Így ezentul a vámot az idegen buza behozatalánál nem hitelezik, hanem azt le kell fizetni, de a behozónak visszatérítik, ha a lisztet bizonyos idő alatt kiviszi. Ennek megfelelőleg az elismervények átruházhatósága is megszűnik, úgy hogy a buza behozójának és a liszt kivivőjének ugyanegy személynek kell lennie. Az örlési eljárást korlátozták, de lényegében ezentul is fentartották, míg nálunk tudvalevőleg az egész örlési eljárás megszűnt, s a külföldről behozott buza semmi körülmények közt sem élvezhet vámmentességet. Az új francia törvény tehát még mindig nagyon távol áll az agrárius eszménytől és inkább csak a visszaéléseket akarja orvoslani, de nem támadja meg azt az alapelvet, hogy örlési célból külföldi kiviteltre idegen buzát vámmentesen lehessen behozni.

A francia kereskedelmi politika legújabb történésze, Devers, munkáját azzal fejezi be, hogy arra az esetre, ha az 1892-ki tarifák meg fognak drágítani az élelmet, vagy megcsökkentenék a kivitelt, a közvélemény, mely mindenható Franciaországban, keresztül fogja erőszakolni azok eltörlését. Láttuk, hogy Franciaország mindig a védelem hazája volt és nem szabad feledni, hogy ma a mezőgazdaság tényleg nehéz verseny alatt szenved és az ipari verseny szintén meg van nehezítve. Azonkívül a francia földbirtok ismeretes nagy szétdaraboltsága mellett a legszélesebb néprétegek érdekelvük a mezőgazdasági védelemben, melyről már Cobden oly jól mondta, hogy az minden egyéb védelemnek szülő anyja. De azonkívül az ipar nem is áll oly előtérben Franciaországban, mint akár csak a szomszéd Németországban. Az utóbbiban az összes lakosságból a mezőgazdaságra már csak 35% esik, míg az iparra magára ismét 36% és a kereskedelemre 12%. Ellenben Franciaországban a mezőgazdaságra jut 45%, az iparra 25%, a

kereskedelemre 15°%. Ezért nem is remélhető, hogy a fordulat Franciaországból induljon ki.

De ha nem is várjuk a fordulatot első sorban Franciaországtól, mindenesetre fontos az a nagy gazdasági átalakulás, melyen ma Franciaország keresztül megy és a mely közelebb hozza őt a világ nagy ipari népéhez. Franciaország az utolsó évtizedek alatt lassan, de következetesen hatalmas gyarmati birodalmat alapított, melynek népessége immár meghaladja az anyaország népességét. A mit a XVIII. század vége felé Angliával szemben elveszített, azt most igyekszik lassankint visszahódítani, és a mi még fontosabb, tanult is, nemcsak a maga kárán, hanem a mások példáján is. Jobban tiszteli a félvad népek szokásait, inkább tud hozzájuk alkalmazkodni és szerencsésebben használja ki azok gazdasági forrásait. Forgalma a gyarmatokkal még mindig csekély, alig egy milliard frank, annak is fele magára Algirra esik. Újabb foglalásai közt Tunist tekintik a legszerencsésebbnek úgy politikai, mint gazdasági szempontból. A tengerészek, katonák úgy mint kalnások, a legnagyobb bámulattal beszélnek a bisertai kikötőről, mely rendkívül szerencsés fekvésénél fogva arra volna hivatva, hogy maholnap Észak-Afrika legfontosabb kikötője legyen, és hadászati és forgalmi szempontból egyforma súlyt ~~er~~ érvényesítse Franciaország uralmát a francziák által előszeretettel latin tengernek nevezett Földközi-tenger felett.

A gyarmati politika mind erélyesebb érvényesülése fokozott erővel viszi Franciaországot az ipari fejlődés irányában. S a midőn a radikális kormány ugyanakkor bátorságot tanusított szembeszállni a nagy czukorkiviteli jutalmakkal, egyforma kiméetlenséget tanusítva az ipari és mezőgazdasági védelem eddig oly következetesen ápoltságával szemben, abból csak arra lehet következtetni,

hogy a francia parlament mai többsége nem oly védvamos, mint elődei; és ha még nem is szakít ezzel a rendszerrel, a védővámok fokozásában aligha fog tovább menni. A kérdés csak az, hogy a francia parlament mai többsége és kormánya elég támaszszal rendelkezik-e az ország közvéleményében. Erre a feleletet rövid időn megadják a küszöbön álló választások.

A Zollverein.

I.

A bécsi kongresszus után Poroszország még mindig két egymástól teljesen elválasztott nagy területet alkotott, némely más országokba beékelt kisebb területeit nem is számítva. A keleti részek: Brandenburg, Pommern, West- és Ost-Preussen, Szilézia, Posen és az ujonnan nyert szász tartomány egyrészt és a jórészt ujonnan nyert vagy legalább is tetemesen gyarapodott nyugoti részek: Westfalia és a rajnai tartomány másrészt — két egymástól egészen különálló területet alkottak, a melyeket északon: Hannover, a két lippei herczegség és Braunschweig, délen: Waldeck herczegség, a hesseni választófejedelemség, Nassau, a hesseni nagyherczegség és a thüringiai szász herczegségek egymástól teljesen elszakítottak. S hogy a szétdaraboltság még nagyobb legyen, a nagyobb keleti területen ismét egyes német herczegségek, mint az anhalti herczegségek és Schwarzburg-Sondershausen egész területükkel, némely szász thüringiai herczegségek, mint Sachsen-Weimar-Eisenach és Sachsen-Coburg-Gotha területük egy részével voltak beékelve, míg a többi szász thüringiai herczegségek közt ismét porosz területek voltak befoglalva.

A porosz királyság szétagolt két nagy területéből egy egységes államot alkotni, ez volt a porosz kormányzat legfőbb törekvése a politikai közigazgatás terén, és így természetesen erre irányult a törekvés a gazdasági téren is.

Vannak, kik a porosz vámpolitikát kezdettől fogva úgy állítják oda, mint a mely öntudatosan és következetesen törekedett egész Németország gazdasági egyesítésére. De ennek a felfogásnak semmi bebizonyítható alapja nincs, sőt Poroszország és Ausztria egymáshoz való viszonya a század elején annak egyenesen ellentmond. Poroszországnak ez a törekvése igenis kifejlődött később, a Zollverein fokozódó sikerei következtében, melyek gazdaságilag jóval hamarabb egyesítették Németországot a porosz hegemonia alatt, mint a hogy ez az egyesülés a politikai téren bekövetkezett. De kezdetben senki és maguk a poroszok sem gondoltak arra.

Két nagy ok vezetett e hatalmas történelmi fejlődéshez. Az egyik az volt, hogy a német terület szétdarabolt-sága mellett, Poroszország a maga területén is csak úgy üzhetett egységes gazdasági politikát, ha a két nagy területébe beékelte összes német tartományokat a maga gazdasági politikájának hatalmi körébe bevonta. Ez volt az egyik. A másik nagy ok pedig az volt, hogy az ezen hatalmi körön kívül álló déli tartományok, Baden, Württemberg és Bajorország a porosz hegemonia alá került északi Németország ellen csak Ausztriában kereshettek ellensúlyt, Ausztria pedig, a mindig erőteljesebben föllendülő német iparral szemben, nem mert Németországgal gazdaságilag egyesülni és így nem tudta a vezetéskét a gazdasági téren magához ragadni, hanem kénytelen volt azt minden ellenkezése daczára Poroszországnak átengedni.

Igy boszulta meg magát az a bécsi gazdasági politika, mely az osztrák iparnak kiszolgáltatta Magyarországot,

mert Ausztriát épen ennek a magyar piac elvesztésének önkéntelen félelme először gazdaságilag zárta ki Németországból, hogy aztán később a politikai hegemoniát is menthetetlenül elveszítse. E pár szóban foglalható össze a legtalálóbban a porosz-német vámpolitika, a Zollverein keletkezésének és kimaradhatatlan győzelmének fényes epopeája.

Mig Európa vezető gazdasági hatalmai, a francziák és angolok mereven ragaszkodtak a tilalmi rendszerhez, Poroszország, mely eddig egymástól súlyos vámokkal elkülönített területeket akart egy egységes gazdasági területté összeforrasztani, szükségkép a forgalom nagyobb szabadsága felé hajlott. És ezen irány erősödött még azáltal is, hogy Smith tanai, melyeket a német tudomány csakhamar elfogadott, lelkes híveket számlált a porosz hivatalnoki karban, mikor magában Angliában még alig jutottak tekintélyhez.

A porosz burocratia már 1816-ban egy királyi rendeletben a szabadforgalmat proklamálja, és 1818-ban létrejön az új porosz vámtörvény, mely az agrár keleti és iparos nyugoti porosz tartományok ellentétes érdekeit egységes gazdasági politika által akarja kiegyenlíteni. Ennek az egységre irányított törekvésnek természetes következménye volt az, hogy a porosz állam belsejében minden tartományi és városi vámvonalnak, mely a porosz állam polgárait egymástól elválasztotta, le kellett hullania.

Ezen politikai célzat mellett az új vámtörvény gazdasági és finanziaális törekvése oda irányult, hogy a porosz iparnak főleg az angol ipar ellen védelmet nyújtson, de a mellett a nagy pénzszükségben szenvedő kincstárnak jövedelmet is szolgáltatson. Ebből folyt, hogy a nyersanyag behozatala vámmentes maradt, az ipari cikkek mérsékelt, átlag 10%-os vámvédelemben részesültek és

erősebb, 20%-os beviteli vámok csak a gyarmatárakra nehezedtek. Az aránytalanul hosszú vámvonal (1073 mérföld, minden 5 □-mérföldre 1 mérföld) nagy költsége szükségessé tette még az átviteli vámokat (minden mázsára átlag $\frac{1}{2}$ tallér), melyek később a Zollverein kiterjesztésére a legsikeresebb szerszámot szolgáltatták. Ezen korlátozások mellett azonban a forgalom, az egyedáruság tárgyait képező só és játékkártya kivételével, teljesen szabad volt, minden behozatali tilalom megszűnt, és a pénz kiviteli tilalmát is eltörölték. Ez volt a lényege a porosz vámtörvénynek, mely 1819 január elsejével közel 10 millió németet foglalt össze egy gazdasági egységbe.

Az új porosz vámtörvény úgy Poroszországban mint egész Németországban igen sok elégtelenséggel találkozott. Az iparos tartományok keveselték a vámvédelmet, a nem iparos tartományok panaszkodtak a külföldi forgalom korlátozása miatt. Poroszországon kívül pedig a német egységi ábrándok álmodói a német terület szétszakításával vádolták az új vámtörvényt. S mindazon országok lakói, kik a külfölddel csak Poroszországon keresztül érintkezhettek, panaszkodtak a súlyos átviteli vámok miatt.

Az új vámtörvény legveszedelmesebb ellenségei azonban a porosz területbe beékelt herczegségek fejedelmek voltak, a kiknek alattvalóit a külfölddel szemben emelt vámvonal arra kényszerítette, hogy a külföldről jövő behozatalukért a porosz kincstárnak adózzanak. Ezek a kis fejedelmek egyenesen souverain jogaik sérelmét látták a porosz eljárásban. A beékelt tartományok, az u. n. enclave-k körében indult meg legelkeseredettebben a harc a porosz vámtörvény ellen.

Ilyen teljesen beékelt herczegség volt Schwarzburg-Sondershausen, továbbá a három anhalti herczegség, Anhalt-Bernburg, Anhalt-Köthen és Anhalt-Dessau, mind a

négyen egész területükkel; továbbá néhány kisebb szász hercegség és különösen Sachsen-Weimar-Eisenach területük egy kis részével. Egyedül Schwarzburg-Sondershausen hercege vetette magát alá már 1819 október 25-én az új porosz vámtörvénynek, miután Poroszország igen előzékenyen a népességi szám alapján a porosz vámjövetelemből egy megfelelő átalányösszeget (15,000 tallért) ajánlott föl kárpótlásul. Az anhalti hercegek a legszenvedélyesebben keltek ki a berlini góg és particularizmus ellen, és még Sachsen-Weimar nagynevű hercege, Károly Ágost is kifogást tett a porosz vámtörvény ellen, mint a mely nem áll összhangban a szövetségi alkotmány szellemével. S az enclavék fejedelmeinek igazuk is volt abban, hogy a porosz burocratia kiméretlenül bánt el fenségi jogaikkal. Csakhogy másrészt a porosz burocratiának is igaza volt abban, hogy az enclavék szabad érintkezése a külfölddel a legnagyobb csábítás volt a csempészetre, a mivel szemben Poroszország csak azzal védekezhett volna, hogy az enclavék körül is vámvonalatokat emel, a mivel megkiméli a fejedelmek fenségi jogait, de elviselhetetlen békót vet kisded területeik forgalmára.

Az ellenszenv Poroszország ellen nőttön-nőtt. List, a német gazdasági egység nagy agitátora, az általa alapított Handelsverein-ban csakugy, mint Nebenius, a Zollverein tudományos előharczosa, a porosz vámtörvény eltörlésétől remélték a német vámegységet, és azért minden nagy érdemeik mellett sem az egyik, sem a másik nem tekinthető a Zollverein megalapítójának. Mert, mint azt Treitschke (*Deutsche Geschichte im neunzehnten Jahrhundert*) jól mondja, éppen azt az intézményt akarták eltörlölni, melyből a német vámegység tulajdonképp keletkezett.

A List által felrázott közvélemény és a fenségi önértékünkben sértett kis német fejedelmek egyaránt a Bund

felé fordultak, mely 1819-ben tartott tanácskozásaiban az alkotmány 19. pontja értelmében a kereskedelmi kérdést is tárgyalása körébe vonta. Minthogy azonban ez a 19. pont csak annyit mondott, hogy a Bund a kereskedelem és forgalom ügyében tanácskozni fog, a tárgyalások minden szenvedélyeskedés daczára, semmi eredményre sem vezettek, és pedig főleg azért, mert Metternich, legalább eleinte az egész dologgal nem törődött, sőt egyenesen kijelentette, hogy a kereskedelem a souverénitás elsörendű jogaihoz tartozik, s eredetileg a conferentiát sem helyeselte. A Bund tanácskozásainak egyedüli eredménye talán az volt, hogy a dél-német államok egymáshoz közeledve, itt vetették meg alapját későbbi egyesülésüknek, mely eredetileg Poroszország ellen volt irányítva, de végül csak a Zollverein nagybodásához vezethetett.

II.

A támadás a porosz vámtörvény ellen tehát nem sikerült, de másrészt a porosz vámrendszer egyelőre legalább hódításokat sem mutathatott föl, noha Poroszország késznek nyilatkozott a szomszédos államokat vámrendszerébe fölvenni. Ez ajánlatot egyedül a kis Schwarzburg-Rudolstadt hercege fogadta meg, ki 1822-ben a sondershauseni rokont követte, a mi azért fontos, mert ez esetben már egy a porosz területen kívül álló állam is csatlakozott Poroszországhoz, a mi által a körülötte fekvő szász thüringiai herczegségek még inkább a porosz vámterület hatalmi körébe jutottak.

Annál szenvedélyesebben küzdöttek a porosz vámtörvény ellen az anhalti herczegek, és különösen az anhalt kötheni, a kinek területén a csempészet végre oly mérvet öltött, hogy Poroszország 1827-ben hozzáfolyamodott az

ultima ratio-hoz és vámokkal vette körül a hercegségeket. Ennek nyomása alatt 1828 július 17-ikén az anhalti hercegek végre elfogadták a porosz vámtörvényt. Mint a korábbiak, úgy az anhalti hercegek is, a népszámnak megfelelő kárpótlást kaptak a vámjövödelmekből, a mellett különféle tiszteleti jogokat, mint czimereik használatát a vámhivatalokon, a porosz czimerek mellett. Sőt ezenfelül az anhalti hercegek még azt is kikötötték, hogy a beolvadás egyelőre csak hat évre szól, s hogy a vámtörvény megváltozása esetén joguk van ellenmondást gyakorolni, a minek természetesen semmi gyakorlati jelentősége nem volt, mert magában a vámtörvény megalkotásában Poroszország az enclavéknak semmi befolyást nem engedett.

A anhalti hercegek megadását nagyban előmozdította az a körülmény, hogy időközben egy jelentékenyebb dél-német hercegség Hessen-Darmstadt Poroszországgal vámszövetségbe lépett, és ezzel a Zollvereint tulajdonképen megalkotta. Az akkor váratlan fordulat egyébiránt csak természetes folyománya volt a porosz vámtörvény által megteremtett helyzetnek. A 30 milliónyi németiség egyharmadának egy egységes vámterületté való alakulásának előbb-utóbb vonzólag kellett hatnia a nagy nemzettest többi széttagolt tagjaira. A forgalom szabadságának egy nagy területen belül csak még érezhetőbbé kellett tennie a forgalom korlátozásából származó minden hátrányt a kisebb területen.

Ennek a visszás helyzetnek a nyomása vezette oda a dél-német államokat, hogy 1823-ban Darmstadtban összeüljenek és egy dél-német vámegyesülés felett tanácskozzanak. Minthogy azonban az érzés, mely a német államokat ide vezette, a porosz eljárás által megsértett particularismus elkeseredése volt, a tanácskozás természetesen sok eredményre nem vezethetett, mert mindegyik a másiktól várt csak engedményeket, és egyik sem volt hajlandó a maga részéről

áldozatokat hozni. S ez csak természetes volt, mert a kisebb államok egymásnak a fenségi jogok sérelme fejében nevezetes gazdasági ellenszolgáltatásokat nem is nyújthattak. Az egyedüli eredménye az volt, hogy a két királyság, Bajorország és Württemberg, felboszankodva a még kisebb államok makacsságán, előbb egymással igyekezett tisztába jönni, azon erős meggyőződésben, hogy ha egyszer egymás közt megállapodtak, a kisebbekkel majd könnyen elbánnak.

Igy jött létre 1828 január 18-án a bajor-württemberg vámszövetség. Az ezt megelőző stuttgarti tanácskozások nem maradhattak titokban a többi kis dél-német államok előtt, és ettől fogva egész világosan kellett előttük állania a helyzetnek, hogy nincs más választásuk, mint vagy Poroszországhoz vagy a bajor-württembergi szövetséghez csatlakozni. Az elfogulatlan gazdasági érdek csak az elsőt ajánlhatta, nemcsak azért, mert Poroszország területe sokkal nagyobb volt, hanem azért is, mert azzal a külföld felé is szélesebb érintkezési vonalat nyertek. A particularis féltékenység és a fejedelmi előjogok hiu gögje a belátást elhomályosíthatta, de a gazdasági, sőt hovatovább a politikai érdeknek is előbb-utóbb le kellett győznie mindezen kicsinyes akadályokat.

Az első dél-német állam, mely erre a józan meggyőződésre jutott, mint mondtuk, Hessen-Darmstadt nagyhercegség volt, mely már 1825-ben puhatolódzott és 1827-ben egyenes alkudozásokra lépett Berlinben. Jellemző, hogy a porosz burocratia ez ajánlatokat eleinte hidegen fogadta, mert Hessen-Darmstadt csak három ponton, s ott is nem hosszú területen érintette Poroszországot, és forgalma aránylag kis méretek közt mozgott. Következésképp a vámvonallal őrzése költségesebb és a fejenkénti vámjövedelem kisebb leendett. A messzebb látó gazdasági és politikai felfogás azonban

csakhamar felülkerekedett, mert hiszen Hessen-Darmstadt-nak a porosz vámterületbe való bevonása által nagy területek, a Hessen-Casseli választófejedelemség és Nassau egyenesen enclavékká, beékelte területekké váltak, és nemcsak a szász thüringiai herczegségek, hanem a bajor rajnai tartomány is a porosz területtől függőbbekké váltak, és így maga a legnagyobb dél-német állam, Bajorország is a porosz vámterület büvkörébe került. A merész kilátások egy fényes diadalutra, megértették a porosz bürokracziával, hogy még gazdasági és pénzügyi áldozattól sem szabad visszariadnia nemcsak gazdasági, de politikai nagy előnyökért. Így jött létre 1828 február 14-én, hat nappal a bajor-württembergi vámegyesület után a porosz-hesseni vámegyesület, melynél Poroszország a kis Hessen-Darmstadt-nak a vámtörvényhozásban és igazgatásban teljesen egyenlő jogokat és a vámjövedelemben a fejenkinti részesedést biztosította. Csak a külfölddel kötendő kereskedelmi szerződések tartotta fenn magának Poroszország. Az új vámegyesület 1834 végeig kötött, föl nem mondás esetén további hat évi tartalommal.

III.

A porosz-hesseni Zollverein sehol sem keltett nagyobb elkeseredést, mint Münchenben, hol egyszerre szétfoszladoztak a harmadik német nagyhatalmi állás (la troisième Allemagne) merész álmai. Elkeseredésükben fel is szólították Ausztriát, hogy lépjen közbe. De Metternich loyálisan visszautasította e kívánságot, noha politikai érzéke most már sejtetni engedte a veszélyt, mely e szövetségben rejtett, de a melyet gazdasági tanácsadói egyáltalán nem tudtak megérteni. Ausztriának ezen elutasító magatartása nem sokára egyenesen Poroszország karjaiba kergette

Bajorországot, miután közben ismét egy újabb fordulat állott be a német kereskedelmi politikában, mely egyelőre nagy veszedelemmel fenyegette a porosz-hesseni vám-egyesületet.

A porosz terjeszkedéstől való félelem, Bécsből is táplálva, egy új egyesülést teremtett 1828 szeptember 24-én Mitteldeutscher Handelsverein név alatt, magába foglalva a hesseni-casseli választófejedelemséget, a szász királyságot, a kis szász thüringiai herczegségeket, Majna-Frankfurtot, Hannovert és Oldenburgot.

Minthogy azonban az egyesülést inkább csak a félelem hozta össze, valami nagy erély nem is tellett ki tőle. A szövetségesek arra kötelezték magukat, hogy 1834 végeig — a porosz-hesseni Zollverein lejártáig — semmi más vámegetesületbe be nem lépnek és egymásnak vámkönnyítéseket nyújtanak. A főczél az volt: hat éven át a porosz Zollverein kiterjedését megakadályozni és kerülő utak által a forgalmat időközben is attól elterelni. Ilyen utak azonban nem voltak, újak építésére pedig pénz, különösen a kis államokban, nem állott rendelkezésre. Az érdekellentét az Angliára támaszkodó Hannover és az iparos Szászország közt csakhamar külön szerződésekre is vezetett egyrészt Hannover és Oldenburg, másrészt a szász királyság és a szász-thüringiai herczegségek közt.

Az Ausztriára már különben is neheztelő Bajorország és Württemberg, az új kereskedelmi egyesület által még inkább megerősödve abbéli félelmében, hogy egészen elszigetelve marad, 1829 május 27-ikén kereskedelmi szerződést kötött a porosz Zollverein-nal, melyben a felek tetemes vámkönnyítéseket, sőt legnagyobb részt teljes vámmentességet nyújtottak egymás termékeinek, és a mellett megígérték, hogy vámrendszereiket fokozatosan egymáshoz közelebb hozzák és harmadik országokkal szemben egyet-

értőleg járnak el. Poroszországnak már most könnyű volt a kis szász-thüringiai hercegeket, kik területeik egy részével magához a porosz Zollverein-hez tartoztak, egyrészt megfélemlíteni és másrészt azáltal, hogy a porosz és bajor területet összekötő és a szász herczegségeken átvezető ut költségeihez az anyagi eszközöket a kis herczegségeknek előlegezte, a maga részére megnyerni.

A Mitteldeutscher Handelsverein bomladozása megkezdődött, s a csökönyösebb tagok, Hannover, Oldenburg, Braunschweig északon és Hessen-Cassel a középén 1830 márczius 27-én létrehozták az u. n. eimbecki egyezséget, melyben arra kötelezték magukat, hogy a Handelsverein-en belül vámszövetséget fognak alkotni. Az eimbecki egyezés ismét egy nagy haladást jelzett a porosz gazdasági politika terén. Berlinben külön-külön tárgyalásokat folytattak a szász királlyal és Hannoverrel is, és habár az utóbbi ma elutasítóbb maradt, mint valaha, a szász királyság kezdte érezni, hogy iparos népességének gazdasági érdekei Poroszországhoz csatolják, úgy hogy a Mitteldeutscher Handelsverein az északi államokon kívül Németország közepén ma már csak Hessen-Casselra és Majna-Frankfurtra támaszkodhatott. Hannover, Hessen-Cassel és Majna-Frankfurt e magatartását jól megjegyezték maguknak Berlinben, és valószínűleg nem véletlen, hogy 1866-ban mind a hármat bekebelezték a porosz királyságba.

IV.

A következő év újabb fontos diadalt jelzett a porosz gazdasági politika terén. A juliusi forradalom szele végig viharzott a francia területhez közel álló kis német herczegségek is. A hessen-casseli választó fejedelemségben is zavargások törték ki, a minek első következménye

volt, hogy a vámhivatalok tisztjei és őrsege egyszerre csak eltűntek a föld színéről. A nyugalom helyreálltával, midőn a vámszolgálatot újból szervezni kellett volna, a választó fejedelem is elfogulatlanabbul kezdte a helyzetet nézni, és belátva azt, hogy népének minden érdeke a határos porosz vámterülethez csatolja, 1831 augusztus 29-én végre belépett a porosz-hesseni vámszövetségbe ugyanazon feltételekkel, mint korábban a hessen-darmstadti nagyhercegség.

Ugyanazon időben Münchenben is mindinkább belátták, hogy a külön dél-német vámszövetség nem vezet sikerre. Baden, melynek hosszu határán nagy mérvben üzték a csempészetet, semmi hajlandóságot nem mutatott a bajor-württembergi vámszövetségbe belépni. A badeni csempészetet megszüntetni csak hatalmasabb nyomás mellett volt lehetséges, melyet ismét csak nagyobb vámterülettől lehetett remélni. Bajorország és vele Württemberg 1832-ben szintén tárgyalni kezdtek Berlinnel a porosz-hesseni vámszövetségbe való felvétel végett. De ezek a tárgyalások már lassabban folytak a számos nehézségek miatt. Egyrészt a porosz alkudozók jól érezve azt, hogy a vámszövetség kiterjesztése mellett a fejenkinti vámjövedelemnek csökkennie kell eleinte egy praecipuumot követeltek Poroszország javára. másrészt Bajorország a maga teljesen elütő és nagy jövedelmet szolgáltató söradójáról nem mondhatta le, és a mellett, mint dél-német vezérhatalom, külsőleg is bizonyos előjogokat követelt magának. 1833 márczius 22-ikén végre létrejött az egyezés, melynél Poroszország belenyugodott a vámjövedelemnek a lakosság számaránya szerint való megosztásába és azonfelül nagy kiváltságokat engedett Bajorországnak, a mennyiben az nemcsak érintetlenül tarthatta fenn söradóját, hanem azt a jogot is nyerte, hogy önállóan köthetett kereskedelmi szerződés-

seket. Az első engedmény sok zavarra adott okot a legutóbbi időkig, az utóbbi azonban értéktelen ajándék maradt, mert a külföld természetesen csak Poroszországot tekintette a vámszövetség fejének. A vámszövetség 1834 kezdetétől nyolcz évre szólt.

Időközben, 1832 nyarán, Hannover a Bund elé idézte a szerződésszegő Hessen-Casselt, a pör azonban Ausztria tapintatossága folytán egyszerűen feledésbe merült. Hannover mindannak daczára nem nyugodott és az alkotmány 19. pontjára hivatkozva, az egész kereskedelmi ügyet a Bund elé hozta és ebben még a jobbra-balra ingadozó szász királyság is támogatta, mely az események nyomása alatt ugyanakkor közvetlenül Berlinben is tárgyalta. Az alkudozások legfőbb nehézségét itt az képezte, hogy Szászország Lipcse, e nagy forgalmi központ részére ugyanazon vámengedményeket (Mess-Rabatt) követelte, melyeket a porosz Odera-Frankfurt már eddig élvezett. Poroszország jól tudhatta, hogy e két empóriumnak egy lábra helyezése csak saját városának háttérbe szorítására vezethet, de azért nem riadt vissza ettől a gazdasági áldozattól sem, mert hiszen a vámszövetség nagy politikai előnyei mind határozottabban kezdtek kidomborodni. Ez alapon 1833 márczius 30-ikán Szászország is belépett a vámszövetségbe azzal az időtartamu kötelezettséggel, mint pár nappal előbb a két dél-német királyság. A thüringiai kis szász hercegekkel már most igen kurtán bántak Berlinben. Egyenkint szóba sem álltak velük, hanem utasították őket arra, hogy előbb maguk között alkossanak egy szűkebb szövetséget a vámkezelés egyszerűsítése érdekében. 1833 május 10-ikén létrejött a thüringiai államok vám- és kereskedelmi egyesülete, mely a következő napon belépett a porosz vámszövetségbe, mely ezentul a német vámszövetség (Deutscher Zollverein) neve alatt szerepel.

Ez események benyomása alatt szerkesztette 1833 június 24-én Metternich híres emlékiratát, melyben kifejti, hogy a Zollverein egy status in statu, hogy a frankfurti Bund tizenkét szavazata közül immár csak hét maradt független Poroszországtól, s hogy ily körülmények közt ez a kereskedelmi elkülönítés előbb-utóbb politikai és erkölcsi különválássá fejlődik, mely mellett Ausztria összeköttetése a többi német tartományokkal szükségkép meglazul és szétszakad! . . . A kancellár éles látása által keltett aggodalmakat az osztrák diplomaták legnagyobb része azzal altatta el, hogy a belépett államok nagy száma meg fogja gyorsítani a külön érdekeket és ezzel csakhamar beáll a szövetség szétbomlása. Még nagyobb baj volt azonban Ausztriára nézve, hogy az egy Metternichet kivéve, nem volt egyetlen kiválóbb államférfia, kinek a gazdasági ügyek iránt kellő érzéke lett volna, mint azt lejjebb tüzetesebben is látni fogjuk.

A német vámszövetség nagy eredményei dacára Hannover hajthatatlan maradt és Braunschweiggal és Oldenburggal 1834 májusban „Steuerverein“ néven vámszövetségre lépett, mely azonban a német vámszövetséggel barátságos viszonyt akart fentartani. A Németország egyéb részében fekvő államok pedig most már, akarva nem akarva, kénytelenek voltak a porosz vezetés alatt álló német Zollvereinba belépni. Baden 1835 május 12-én kötötte meg a szerződést, mely határszéli fekvésére való tekintettel némi kedvezéseket tartalmazott a határforgalomban. A nassaui herceg, ki még 1833-ban a tulajdonát képező Selters viz érdekében Franciaországgal kereskedelmi szerződést kötött, mely őt öt esztendőre eltiltotta volna a német vámszövetségbe való belépéstől, még ugyanazon évben Berlinben is tett lépéseket, hogy őt tárgyalásokra meghívják. De Berlinben érezték erejüket és várták, míg a nassaui herceg egészen megpuhul, úgy hogy a szerződés

vele csak 1835 deczember 10-én jött létre, miután előbb a francia szerződést valami alaki hiba miatt megtagadta. Poroszország azonban vele szemben sem volt feledékeny és 1866-ban szintén bekebelezte területét, csak úgy mint a legtovább makacskodó Majna-Frankfurtét, mely 1836 január 2-án lépett be a vámszövetségbe, a Lipsének adott kedvezményekhez hasonló kikötések mellett.

V.

A német Zollverein már most a Steuerverein, továbbá a két Mecklenburg és a Hanzavárosok kivételével, magában egyesítette Ausztrián kívül az összes német tartományokat, 25 millió lelket, 8253 □-mér földön, a melyen 1064 mér föld határt kellett védenie, tehát valamivel kevesebbet, mint 1819-ben, mikor Poroszország a maga 10 millió lakosával egyedül állott.

Az adott viszonyok közt csak természetes, hogy 1841 tavaszán (május 8.) a vámszövetség lejártakor az összes szerződéseket megújították és épen a kisebb fejedelemségek adtak legteljesebb kifejezést örömüknek az egységes gazdasági élet felett. Maga Metternich is gondolkozóba esett, nem kellene-e Ausztriának a vámszövetségbe belépni és ezzel a vezetést magához ragadnia, annál is inkább, miután a Poroszországgal nem rokonszenvező délnémet államok a legmelegebb ragaszkodásukkal biztatták. Utasította is Kübecket, az udvari kamara elnökét, hogy ily irányu előterjesztéseket tegyen. De ennek félénk kísérlete az osztrák vámtételek mérséklésére, mely még nagyon távol maradt attól, hogy Ausztriának a vámszövetségbe való belépését lehetővé tette volna, a bécsi irányadó körökben föltétlen elítéléssel találkozott.

Magában Németországban azonban a vámszövetség megújítása szükségkép annak további terjeszkedésére veze-

tett. Még 1841 őszén Luxemburg kérte föl vételét a vámszövetségbe, a mi 1842 január 29-én tényleg be is következett. Minthogy azonban Luxemburg fejedelme a hollandi király volt, annak szavazati jogát a szövetségben Poroszország magának tartotta fenn. 1841-ben az újonnan alakult belga királyság is tett ajánlatot a Zollvereinbe való belépésre. Ez ajánlatról később kiderült, hogy alig volt komoly és inkább arra szolgált volna, hogy esetleg lehetővé tegye Belgiumnak a Franciaországhoz való csatlakozást. Abból a szempontból mindazáltal fontosságot nyert, hogy alkalmat nyújtott Poroszországnak arra a kijelentésre, hogy a Zollvereint kizárólag német kereskedelmi szövetségnek tekinti.

Időközben Braunschweig és Hannover közt egyenlenségek támadtak, a minek következtében Braunschweig szintén a német vám-szövetséghez csatlakozott. Ez a szerződés hosszabb tárgyalások után 1844 elején jött létre, miután Poroszország előbb el akarta oszlatni Hannover neheztelését, nehogy a mai kisebb nyereség kedvéért a jövő nagyobb előnyeit kockára tegye.

VI.

A vámszövetség hosszabb fennállása mellett annak gyöngéi is kezdtek érezhetőkké válni. Legnagyobb fogyatkozása a csekély tengerpart volt: 129 mérföld, 1089 mérföld határvonalra. És ez a kevés is a szegényebb tengerpartra esett, mert a hatalmas Hanzavárosok, Hamburg és Bréma, még mindig a vámszövetség kötelékén kívül maradtak.

Még nagyobb veszedelem kezdte fenyegetni a Zollvereint List Frigyes, mindinkább terjedő védvamos agitációja folytán, mely egyrészt az iparosok termelő és másrészt a mezőgazdák fogyasztó és az államok pénzügyi érdekei közt az ellentétet mindinkább kiélesítette.

Tagadhatatlan volt, hogy Szilézia lenipara, a csekély vámvédelem mellett, kivitelében kárt szenvedett, míg az angol behozatal mindinkább nőtt. A délen talán elhírtelenkedve keletkezett pamutfonó-gyárak, hangosan követeltek erősebb védelmet, míg a régibb pamutszövő-gyárak a fonalak eddigi vámját is sokalták. A vasutak keletkezése folytán a vas behozatala óriásilag emelkedett, és a vasipar szenvedélyesen izgatott a vasvámok fölemelése mellett. Voltak, kik a Zollverein felmondásával s az Ausztriához való csatlakozással fenyegetőztek. A porosz finanszpárt, a hogy a vámjövedelmeket féltékenyen őrző, berlini burokratiát nevezték, jónak látta engedni és 1844-ben fölemelték a vasvámokat 10 garasra mázsánként és 1846-ban a fonalvámokat.

A Zollverein vámpolitikájának védelmi irányba való terelése által még kevesebb kilátás volt arra, hogy Hannover és a Steuerverein hozzá csatlakozhassanak, de viszont Hannover tartózkodása volt a legfőbb ok arra, hogy Poroszország a délnémet államokat el ne kedvetlenítse. A nagy gazdasági föllendülés, mely egy nagy területnek összeolvadása folytán kimaradhatatlanul bekövetkezett, lassan és minden külső politikai beavatkozás nélkül, de egyszersmind feltartóztathatatlanul vitte előbbre a német egység eszméjét, melynek gyümölcseit első sorban Poroszországnak kellett élveznie, mert hiszen a Zollverein az ő alkotása volt.

Kezdték ezt érezni nemcsak Berlinben, de a délnémet királyságok udvarainál is. Innen a mind határozottabb ragaszkodás Berlinben a Zollvereinhez és a növekvő bizalmatlanság Poroszország iránt a közép német államok kormányainál. A particularisták féltek Poroszországtól, hogy előbb-utóbb elnyeli a kis államokat, a német egységért lelkesülő szabadelvűek pedig gyűlölték Poroszországot határozottan autokratikus politikájáért, mely közvetlenül

érintve a vele határos kis német államok lakóit, sokkal súlyosabban nehezedett rájuk, mint a távolabb fekvő Ausztriának semmivel sem szabadelvűbb magatartása. A helyzet képe tehát az volt, hogy a fejedelmek függetlenségük, a népek pedig a szabadság ellenségét látták Poroszországban. És ez a közfelfogás fontos volt a Zollverein szempontjából is, mert a negyvenes évektől fogva mind elevenebben lüktető politikai élet nagy befolyást kezdett játszani a gazdasági életben, s a mint a Zollverein kezdetén első sorban a német terület szétdarabolt-sága képezi a fejlemények kulcsát, úgy most a Zollverein történetének ezen második szakaszában a politikai mozzanatok kezdenek előtérbe lépni.

VII.

A forradalmak nagy éve, 1848, Németországban is hatalmas lendületet adott a szabadsági és nemzeti eszmének és ezzel természetesen a német egységi törekvéseknek is. 1848 márcziusában már összeül a nagy német parlament Frankfurtban, és a midőn először tudnak egy ideiglenes kormány közös fejében, a Reichsverweserben megállapodni, a választás az osztrák János főherczeg felé fordul, birodalmi kereskedelmi miniszterül a poroszellenes hamburgi senatort Duckwitzet választják meg, és a közgazdasági bizottság tárgyalásaira augusztusban meghívják Ausztriát csak úgy mint minden más német államot, midőn az osztrák biztos, Gehringer egyszerre csak azt az éppen nem várt kijelentést teszi, hogy a Németországgal való vámegyesülést egyelőre kizártnak tartja közjogi, kereskedelempolitikai és pénzügyi okokból. Ausztria a gazdasági vezetés e nagy alkalmát kisiklani engedte kezéből és ugyanakkor a politikai rokonszenveket is elvesztette.

Berlinben a nép és fejedelem közt, minden zavargás daczára, nem áll be végleges szakítás. Bécsben ellenben a márcziusi zavargások a nyáron át fokozódnak és őszkor egyenesen forradalomban törnek ki, és az alkotmányos kormányzat helyét nemcsak Bécsben, hanem Prágában is csak-ugy mint Olaszországban és Magyarországon a kard uralma váltja föl. Ez események hatása alatt a frankfurti parlament októberben kimondja, hogy csak német tartományok lehetnek a birodalom tagjai, és 1849 januárban elvben elhatározzák, hogy csak német fejedelem lehet a birodalom feje és végül 1849 márcziusban megválasztják német császárnak a porosz királyt.

A porosz király nem fogadja el a választást, de a porosz kormány német politikája ettől fogva határozott ellentétbe kerül az osztrákok német politikájával. Ausztria mindig a régi Bundot akarja, melyet csak a fejedelmek küldötteinek tanácsa alkot, s a melyben az államok particularis érdekeinek legmesszebb menő megóvása mellett nemcsak az elsőség, de a döntő súly is mindig föltétlenül Ausztriát illette; míg Poroszország teljes egyenjogúságot követel magának Ausztriával szemben, sőt tovább menve szorosabb birodalmi egységre tör, és pedig a mi fő, birodalmi képviseletet és birodalmi központi kormányt követel, melyben egyelőre Ausztria tiszteleti elsőbbségét talán még elfogadná, de a katonai hatalmat egészen magának kívánja fentartani. Még később már Ausztria nélkül törekszik Németországnak legalább egy részét vezetése alatt egyesíteni, és végül az egész Németországot sikerül császári hatalma alá hajtani.

A frankfurti császári koronát nem fogadta el Poroszország, de messze kiható tervei ekkor fogamzottak meg és ekkor jutott először annak tudatára, minő nagy emeltyűt nyert politikai czéljaira a Zollverein-ban. Ez magyarázza

meg azt a következetes és hajthatatlan ridegséget, a mely-lyel a Zollverein vezetését minden körülmények közt magának tartotta fenn és Ausztriát soha semmi körülmények közt nem engedte volna abba belépni. Politikájának ettől a vezéreszméjétől még akkor sem tágitott,* mikor a reactió beálltával ismét elvesztette a politikai rokonszenvet és Oroszország nyomása alatt 1850 november 27-ikén, a porosz történelem lapjaiban oly szomorú olmtüzi napon, lemondva minden merészebb politikai terveiről és egészen Ausztria karjaiba vetve magát, belenyugodott a régi Bund felelevenítésébe, mely Németországban a politikai vezetést ismét Ausztria kezeibe játszotta.

Ennek az eszmének a hatása alatt érlelődött meg benne a törekvés, hogy a vele szemben daczoskodó délnémet államok kijátszására Hannover a Zollvereinnak megnyerje, nem törődve azzal, hogy északi szövetségese miatt talán szétszakítja a Zollvereint. És ehhez az eszméhez ragaszkodott akkor is, midőn a hatvanas években Bismarck a hadi készülétek kedvéért ellentétbe helyezkedett a porosz népképviseléssel s a német szabadelvű közvélemény újabb lelkesedéssel hajolt az alkotmányosság terére lépett Ausztria felé. De ne előzzük meg az eseményeket, hanem nézzük közelebbről a Zollverein további fejlődését.

VIII.

Schwarzenberg herceg, a ki 1848 november 21-ikén lett Ausztria vezető minisztere, Bruckban, az új kereskedelmi miniszterben vélte megtalálni azt az embert, ki az ő álmát a hetven millió lakosú birodalomról (Siebzigmillionen-Reich) gazdaságilag megvalósítani hivatva van. 1850 végén Ausztria és Magyarország közt lehullt a vámsorompó, 1851 júliusban megjelenik az új osztrák egységes vámtarifa, mely szakítva a

régi tilalom rendszerével, a mérsékelt védvám terére lép. S minthogy így megszűnt két nagy akadály, mely eddig Ausztriát Németországtól elválasztotta, Bécsben érkezettnek vélték az időt, midőn Ausztria a maga egész területével a Zollvereinba beléphet. Az új osztrák kormány a tárgyalásokat Berlinnel ez irányban már megkezdte 1848 decemberben, alig néhány héttel hivatalba lépte után. A dél-német fejedelmeket Schwarzenberg már 1849 tavaszán igyekezett a Zollvereintől elvonni és 1849 októberben Bruck hirtapilag is megkezdte a hadjáratot az osztrák-német vám- és kereskedelmi szövetség érdekében. 1850 februárjában pedig megküldték Berlinbe, de egyszersmind minden német fejedelemnek Bruck emlékiratát, mely e célra központi szervül a Bund-ot ajánlja, azzal a megjegyzéssel, hogy Ausztria elvárja, mikép Poroszország ezt a javaslatot „hüségeseen és őszintén“ fogja támogatni.

Bruck érvelése lényegében abban összpontosult, hogy mind a három német kereskedelmi csoport: Ausztria, a Zollverein és a Steuerverein reformra szorult. Az elsőnek át kell mennie a tilalmi rendszerről a védvámra, a Zollvereinnak fokozatosabbakká kell tennie vámjait, a Steuervereinnak pedig egyszerűsíteni kell vámjait és biztosítani kell az átvitel szabadságát. Mindezeket a célokat Ausztria és a Zollverein vámszövetsége útján könnyen lehet elérni, s a teljes megvalósításhoz csak néhány rövid átmeneti időszak szükséges. Az elsőben átjavitának vámtarifáikat, vámmentességet adva a nyersanyagoknak, élelmiczikkeknek és az átvitelnek. A második korszakban leszállítanak iparvámjaikat. A harmadikban folytatnák az ipari vámok leszállítását és közelebb hoznák egymáshoz pénzügyi vámjait, míg végül bekövetkeznék a teljes egyformaság mindenféle vámnál és ezzel a teljes vámszövetség.

Berlinben az időközben megerősödött Ausztriával

szemben nem merték kétségbe vonni, hogy a tárgyalásoknak soha szem elől nem tévesztendő végczélját a teljes gazdasági egyesülés képezi, de ugyanakkor egy csomó nehézségekre utaltak, melyek a terv rögtönös megvalósítását lehetetlenné teszik. A vámszövetség iránt ez okból nem is kívántak tárgyalni, de készeknek nyilatkoztak kereskedelmi szerződésre lépni Ausztriával és abban a nyers anyagok és félgyártmányok forgalmát szabadabbá tenni, az átvitelt megkönnyíteni és a közlekedési ügyet egységesen rendezni. Szándékuk komolyságának bizonyítására 1850 márcziusban egyik legkiválóbb szakemberüket, Delbrücket el is küldték Bécsbe, a kinek ott meg kellett győződnie arról, hogy Schwarzenberg teljes vámegységre törekszik és a tárgyalásokba be akarja vonni Bajorországot és Szászországot is, míg a porosz felfogás szerint a Zollverein nevében tárgyalni egyedül Poroszország volt hivatva. Delbrück Hock-kal, Bruck jobb kezével, folytatott tanácskozások mentén rámutatott a nagy tárgyi nehézségekre, a Zollverein magas és Ausztria igen alacsony vámjövédelmére, az utolsó évtizedekben fejenként átlag 12 tallér, illetőleg $3\frac{1}{2}$ tallér, Ausztria hiányos határfelügyeletére, az az osztrák papirvaluta nagy ingadozására, a teljesen elütő fogyasztási adórendszerre, nevezetesen az osztrák dohány egyedáruságra. Mindez azonban nem vezetett sikerre és Delbrück rövid idő múlva eredménytelenül tért vissza Berlinbe.

IX.

E közben Casselban 1850 júliusban megindultak a Zollverein meghosszabbítására irányuló tárgyalások, melyeken Poroszország, a védvamos dél-német államok érdekében, egy csomó vámemeléshez járult a len-, selyem és pamutfonalaknál és az azoknak megfelelő szöveteknél,

a mi részben egyenesen az osztrák ipar ellen is irányult. E vámemelések hatása alatt az ősz folyamán Beust, az akkori szász miniszterelnök, értesítette Ausztriát, hogy Szászország gazdasági és pénzügyi okokból nem léphet ki a Zollvereinből és ugyanakkor irt Berlinbe, hogy részéről mindent elkövet, mikép Bécsben a kereskedelmi szerződéssel megelégedjenek. Bajorország és Württemberg pedig egyenesen kéri Schwarzenbergtól, hogy biztosítsa eddigi vámjövödelmüket.

Bécsben mindennek daczára nem ismerték föl a nagy gazdasági erőt, melyet a Zollverein Poroszországnak adott. Ugy látszik, azt hitték, hogy ha politikailag megtörik Poroszországot, akkor az gazdaságilag is engedni lesz kénytelen. Az ez időközben uralkodó orosz befolyás mellett a reakció nemcsak Bécsben, de Berlinben is nagyot haladt, és ugyanakkor Poroszország lemondott a negyvennyolczadiki események hatása alatt keletkezett merész álmairól is, egy Ausztriától független vezető hatalomról Németország egészében, vagy legalább annak északi részében, és beleegyezett a régi Bund visszaállításába, mely őt Ausztria mellett teljesen háttérbe szorította. Poroszország szerencséje volt, hogy az olmützi emlékezetes napon, 1850 november 27-ikén, a melyen Manteuffel, az orosz nagykövet jelenlétében, Schwarzenberg előtt megalázkodott, a kereskedelmi ügyek nem kerültek szóba. Az újabb porosz források (*Handelspolitik des deutschen Reichs vom Frankfurter Frieden bis zur Gegenwart*. Első kiadás név nélkül 1899.) ezt külön is kiemelik. S az elfogulatlan szemlélő ebben csak annak a bizonyítékát látja, hogy az osztrák vezető körök a Zollvereinnak még most sem tulajdonítottak megfelelő fontosságot és azt hitték, hogy majd a Bundon mindent rendbe hozhatnak.

A német államoknak a Bund reformálása érdekében

ez év deczemberében Drezdában tartott tanácskozásán azonban Ausztria kívánsága érdekében vajmi kevés történt és Hock azon meggyőződésre jutott, hogy a teljes vámegyesülést senki más nem kívánja, csak egyedül Ausztria. A drezdai conferentia 1851 májusban azzal oszlott szét, hogy egyelőre Ausztriával kereskedelmi szerződés kötendő, mely a közeledést mindenben előmozdítsa, úgy hogy bizonyos rövid idő múlva a tárgyalásokat a teljes vám- és kereskedelmi szövetségre meg kelljen indítani. E határidőt Ausztria 3 évben kívánta megállapítani, a javaslat 7 évet tűzött ki.

E kudarcz felett Bécsben azzal vigasztalódtak, hogy majd az 1851 juliusban Frankfurtban tanácskozó Bund ülésén több sikert mutathatnak föl. De épen ezen tanácskozások alatt jutott köztudomásra egy újabb esemény, mely Poroszország helyzetét az esetleg vele ujjahtuzni kész délnémet államokkal szemben még jobban megerősítette.

Ha a délnémet államok és különösen az Ausztriához szító hessen-casseli választófejedelemség kilép a Zollvereinekből, Poroszország két területre esik szét, melyek közt nincs meg a teljes összeköttetés. Ez az aggodalom ismét előtérbe tolta Berlinben Hannover és az általa vezetett Oldenburg, más szóval a Steuerverein fontosságát. Hannover és Oldenburg nemcsak nagy tengerpartot biztosít a Zollvereinnak, de egyszersmind Braunschweignak már korábban történt belépte után teljesebb módon köti össze Poroszország két különvált területét. Ehhez a nagy gazdasági előnyhöz járult még a fényes politikai kilátás is. Ausztriának újból fölemelkedett hegemoniája mellett egy külön észak-német szövetség, szintén Poroszország vezeteése mellett, mind határozottabban kezdett kidomborodni Berlinben, különösen az olmützi napok keserves vereségének hatása alatt.

Hannovernél a legfontosabb tárgyas ok a Zollvereintől való távolmaradásra az volt, hogy alacsony fogyasztási vámját nem volt hajlandó a német vámszövetség kedvéért feláldozni, s hogy Poroszország a délnémet államok érdekében csak az imént emelte föl a Zollverein ipari vámjait. De közbejött egy körülmény, melyet Poroszország nem késett kiaknázni. Hannover pénzügyi zavarban szenvedett, Berlinben pedig készek voltak anyagi áldozatra is. Egy nem jelentéktelen, 900,000 tallerra menő praecipuumot biztosítottak nyíltan a vámjövedelemből, és a mellett külön titkos jegyzőkönyvben ígéretet tettek arra, hogy mindent el fognak követni a magasabb ipari vámok, nevezetesen a vasvám leszállítására. Ez alapon szeptember 7-ikén, midőn a többi hatalmak Frankfurtban tanácskoztak, Hannover aláírta a szerződést, melynek erejénél fogva 1854-től, vagyis a jelen szerződések leteltével, a Steuervereinnel együtt belép a Zollvereinbe.

Ez eseményt Poroszország az összes szövetséges kormányoknak egész szárazon adta tudtára, a nélkül, hogy őket az új belépésre fölszólítaná, de abban a jegyzékben, a melyben Ausztriához intézett (Beer, Österreichische Handelspolitik im neunzehnten Jahrhundert), kifejezte azt a reményét, miszerint Bécsben méltányolni tudják e nagy haladást a német vám- és kereskedelmi egység felé. Nem esoda, ha ily körülmények közt a frankfurti Bundestag mivel sem vitte előbbre Ausztria ügyét.

X.

A hannoveri szerződésre Ausztria azzal felelt, hogy új vámtarifáját, mely tetemesen megkönnyítette a Németországhoz való közeledést, sietve befejezte s november 6-án közzétette, és a német államokat a vám- és keres-

kedelmi szerződés, de egyszersmind a jövő vámszövetség előkészítése végett 1852 január 2-ikára Bécsbe tanácskozássra hívta. Bécsben tehát nem beszéltek többé azonnal való egyesülésről, de biztosítani akarták azt maguknak a közel jövőre. A konferenciára Poroszországot is meghívták, mely kijelentette, hogy nagy készséggel jön, sőt maga kérte volna meghívását, ha arról Bécsben megfeledeztek volna. De utóbb egyet gondolt és már deczemberben megtagadta megjelenését, a minek következtében egy pár kisebb állam, Mecklenburg és a thüringiai hercegek szintén elmaradtak.

Schwarzenberg 1851 január 4-én igen békülékeny szellemben nyitotta meg a conferentiát, mely abban állapodott meg, hogy mielőtt a Zollverein újból megkötetnék, gondoskodni kell arról, hogy az Ausztriával vám- és kereskedelmi szerződést kössön olykép, hogy azt rövid idő múlva a teljes vámszövetség kövesse; a mihez az a titkos megállapodás járult, hogy azon esetre, ha az nem volna lehetséges, Bajorország, Szászország, Württemberg, a két Hessen, Baden és Nassau külön lép vámszövetségre Ausztriával.

Berlinben megvárták a bécsi conferentia befejeztét és április 19-én kezdték meg a Zollverein államaival a megújítás iránti tárgyalásokat. Manteuffel kereken kijelentette, hogy Ausztriával csak a Zollverein megújítása után hajlandó tárgyalni és ugyanazok a német kis és közép-államok, melyek a bécsi conferentia titkos jegyzőkönyvét aláírták, nem találták szükségesnek az ellen kifogást emelni.

A közép és kis államok e fordulatát a fönnebb említett legújabb porosz munka meglehetősen nyersen azzal magyarázza, hogy a „szerencse támogatta Poroszországot“, mert Schwarzenberg időközben, április 5-ikén hirtelenül meghalt és vele Ausztria nagy tervei és új politikája elvesztették

éltető szellemüket, s azonkívül Brucknak is le kellett tennie hivatalát. A baj sokkal mélyebben feküdt. Bécsben, mint már jeleztük, nem értették meg, mily ereje rejtett Poroszországnak a Zollvereinban és a midőn a rájuk nézve oly kedvező olmützi napon a gazdasági ügyeket elhanyagolták és csak a politikai kérdéseket rendezték, elszalasztották az alkalmat arra, hogy a kereskedelmi viszonyokat kívánságuknak megfelelőleg szabályozzák.

Hock már korábban jelentette, hogy Ausztria a német államokban nem igen bizhatik. Beust szintén régebben írt már Bécsbe, hogy ő nagyon óhajtaná ugyan Ausztriának a Zollvereinbe lépésével ellensúlyozni Poroszország hegemóniáját, de érzi, hogy ez lehetetlen, s hogy nem csak Szászországnak, de a déli államoknak érdeke is azt kívánja, hogy el ne szakadjanak az északtól, sőt hogy a közép államoknak a Zollvereinben való megmaradása egyenesen Ausztria érdeke, mert különben a porosz hegemonia még erősebb lenne. Ha a szász és délnémet államok uralkodói a porosz miatti féltékenységükben készek lettek volna is elszakadni a Zollvereintől, a gazdasági világ, a maga valódi érdekeit követve, nem nyugodott volna meg az oly erőteljesen fejlődő forgalom megbénításában. Bécsben már most fölébredt a keserű gyanu, hogy mindazok a kisebb-nagyobb német államok, melyek oly készségesen csoportosulnak a bécsi udvar körül, nem használják-e fel pusztán Ausztriát arra, hogy saját kívánságaik érdekében Berlinben nyomást gyakoroljanak? Így ítélhette meg a dolgot Oroszország is, mely a konferenciát megelőzőleg intette a kis államokat, hogy ne gördítsenek akadályokat e két nagy állam megegyezése elé (Zimmermann, Geschichte der preussisch-deutschen Handelspolitik).

XI.

Berlinben nem elégedtek meg azzal, hogy Ausztria most már lemondott arról, hogy azonnal belépessen a német vámszövetségbe. Erejük tudatában kiméletlenül ragaszkodtak még ahhoz a másodrendű alaki kérdéshez is, hogy csak a Zollverein megújítása után akartak Ausztriával tárgyalni.

Hogy legalább e részben teljesült Ausztria kívánsága azt két körülménynek köszönhető. Az első az volt, hogy Hannover, mely félni kezdett, hogy a délnémet államok elszakadnak és akkor ő egyedül marad a poroszszal, megijedt ettől a szűkebb összeköttetéstől és most Braunschweig segítségével kerülő úton akart kibujni a korábban felvállalt kötelezettség alól. A másik pedig az volt, hogy Oroszország, mely akkor a német eseményekre oly nagy befolyást gyakorolt, és a melyet Berlinből ismételt jegyzékekben igyekeztek a porosz felfogásnak megnyerni, semmikép sem volt meggyőzhető. Poroszország tehát nem várhatva támogatást Pétervártól és máskép tartván attól, hogy a halogtatás mellett kockáztatja Hannover, engedett és előbb kötötte meg a szerződést Ausztriával, hogy utána annál biztosabban és gyorsabban juthasson dülőre a Zollvereinnel is.

1853 februárban irták alá az ugynevezett februári szerződést Ausztriával, melyről lejjebb majd bővebben emlékezünk meg. Itt csak annak XXV. cikkét kívánjuk megemlíteni, mely az oly sok nehézség közt kicsikart és utóbb is ábrándnak bizonyult osztrák kívánságot tartalmazta, hogy t. i. 1860-ban biztosok fognak összeülni a vámszövetség előkészítésére, vagy ha ez nem sikerülne, további vámkönnyítésekre. A bizonyos évek múlva kötelezőleg bekövetkezendő vámszövetségből egy gyenge ígért

lett annak előkészítésére, de szintén csak esetleges előkészítésére. Ausztria ügye ezzel a kikötéssel egy lépéssel sem ment előre Németországban, mert Poroszország a látszólagos engedmény daczára semmi komoly kötelezettséget nem vállalt Ausztriának a Zollvereinba leendő fölvételére. Ez a kikötés tehát csak egy fegyverszünet volt a hosszú küzdelemben, mely azt egyelőre felfüggesztette, de annak véget nem vetett, habár az orosz diplomatia, örvendve talán, hogy nem kell többet a dologgal foglalkoznia, melegen üdvözölte mindkét hatalmat, hogy azt az egyetértést, melyet a politikai téren már is tanusítanak, most a gazdasági kérdésekben is megvalósították. Az a látszólagos egyetértés azonban csak igen rövid ideig tartott.

A februári szerződést gyorsan követte a Zollverein megújítása most már ápril 4-ikén, nem a nélkül, hogy előbb egyik-másik német állam, a vámok felosztásából származó vitás követelésének kedvező elintézését Poroszországtól ki nem csikarta volna. Berlinben meghozhattak ily kisebb áldozatokat a nagy eredménnyel szemben, melyet elértek, mert a Zollverein most már a Hanzavárosok és a két Mecklenburg kivételével, majdnem az egész Németországot magában foglalta, 9046 □-méröldön 35 millió lakót. Két nappal előbb történt, hogy a 48-iki nagy egységi áramlatok alatt keletkezett német hadi flotta szomoru maradványait Frankfurtban a Bund, árverésre juttatta. A hajókat természetesen Poroszország szerezte meg, és csakhamar Oldenburgtól a Jahde-öblig egy kis hadi kikötőt is szerzett, annak a Schleswig-Holsteinnak közelében, melyet katonái vére már többször áztatott, de a politikai viszonyok kedvezőtlen fordulata miatt mindannyiszor kénytelen volt kezéből kiejteni. Schleswig-Holsteinről azonban soha sem mondtak le Berlinben és ennek birhatása fogja szolgáltatni nemsokára az alkalmat, az utolsó látszólagos

kedvezésre Ausztriával a kereskedelmi politika terén és ugyanakkor a rég keresett ürügyet a döntő mérkőzésre a csaták mezején.

XII.

A míg Bécsben nagy reményeket fűztek a februári szerződéshez, Berlinben el voltak tökélve mindent megakadályozni, a mi a vámegység felé közeledést előmozdithatná. Az alkalom az összetűzésre nem is váratott soká magára. Poroszország már ez év júliusában javaslatot tett a Zollverein vasvámjainak leszállítására. Ausztria ezt azonnal ellenezte és a dél-német államok útján meg is akadályozta. Ezzel megtalálták Berlinben az éket, melylyel a Bécsben tervezett vámszövetséget szétfeszíthették.

A német kereskedelmi politikának szabadelvű irányban való fejlesztése lehetetlenné tette Ausztria közeledését. A szabadkereskedelmi áramlat azonban ezidőtájt főleg List Frigyes halála óta, egész Németország gazdasági köreiben nagy hódításokat tett. Egymás után keletkeztek a különböző gazdasági egyletek, melyekben főleg az átviteli vámok megszüntetését, a gabonavámok eltörlését és a vasvámok leszállítását sürgették. Berlinben teljes erővel ebben az irányban vitorláztak és Manteuffel a német szabadkereskedelmi iskola fejével, Prince Smith-szel, a legbensőbb összeköttetést tartotta fenn.

Bruck ugyan, ki időközben pénzügyminiszterré lett, ellensúlyozni igyekezett Poroszország gazdasági politikáját azzal, hogy az átviteli vámok leszállítását a maga részéről is követelte, a mi a Zollvereinnek vámjövedelmét erősen megfogyasztotta volna. Poroszország nem akarván a szabadelvű irányban a vezetést elveszteni, nem is ellenezte az indítványt. Annál jobban ellenezték egyes kisebb német

államok, nevezetesen Hessen-Darmstadt és Baden, melyek a vámvesztiséget nem akarták elviselni.

Ettől a sikertelen indítványtól eltekintve Ausztria kormányfőirai nem követhették e téren a poroszokat, mert az osztrák iparos körök kezdettől fogva tulságosan alacsonynak tartották a vámvédelmet és az 1857-ben bekövetkezett és hosszantartó kereskedelmi válság még jobban megerősítette a védvamos áramlatot. Részben ez is okozhatta, hogy Bruck utóda, az idősb Plener az 1853-iki szerződés által a teljesebb közeledés érdekében 1860-ra kikötött tárgyalásoknak elhalasztását javasolta.

A kereskedelmi törekvések terén meg volt az ellentét és annak további kiélesítésére csakhamar kínálkozott az alkalom.

III. Napoleon, három nappal a Cobden-szerződés aláírása után, 1860 január 26-ikán ajánlatot tett Berlinben egy hason irányu szerződés megkötésére. A francia kívánság az átvitel teljes szabadságát, a kiviteli vámok eltörlését, a legnagyobb kedvezményt a maga teljességében és a Zollverein meglehetősen egyenetlen tarifájának kiegyenlítő mérséklését foglalta magában, a melyek közül a két utolsó Berlinben ép kapóra jött. III. Napoleont erre a lépésre az ösztönözte, hogy félnie kellett, miszerint az angol parlament esetleg nem fogadja el a Cobden-szerződést, és akkor ő a tervezett vámmérsékléseket, melyeket csak kereskedelmi szerződések útján valósíthatott meg, keresztül nem viheti. Berlinben pedig mohón fogadták az ajánlatot, mint a legjobb fegyvert Ausztria kereskedelmi közeledése ellen. Poroszország csakhamar közölte terjedelmes emlékirat kíséretében a francia javaslatot a Zollverein államaival, a mire Bajorország azzal a kívánsággal felelt, hogy a tárgyalásokra Ausztriát is hívják meg. Erre azonban Berlinben semmi hajlandóság nem volt, annál kevésbbé,

mert Szászország ipara érdekében készséggel hozzájárult a francia szerződéshez, és csak azt sajnálta, hogy a legnagyobb kedvezmény alapján Ausztria a szerződés minden előnyét ingyen fogja élvezni. Berlinben teljes erővel dolgoztak a szerződés létrejöttén, s mikor a részletek tekintetében a francziák nehézségeket támasztottak, Vilmos király 1861 őszén nem sajnálta fölkeresni Compiègneban III. Napoleont. 1862 január 22-én az előleges megállapodás Poroszország és Franciaország közt létre is jött.

A délnémet államok kormányainál nagy volt a felháborodás, mert hiszen a szerződés az ő védvamos törekvéseik ellen is irányult. Ausztriában, a hol a vámegység merész tervezője, Bruck, időközben (1860 április) szerencsétlen véget ért, szintén a legerélyesebben tiltakoztak azon egyezmény ellen, mely Ausztriát egy színvonalra süllyeszti Franciaországgal. Rechberg 1862 május 7-ikén egy Berlinbe intézett jegyzékben, melyet a sajtóban is közzétett, kereken kijelentette, hogy a francia szerződés egyenesen összeférhetetlen az Ausztria és a Zollverein közötti bensőbb kereskedelmi viszony fentartásával és fejlesztésével. Mintha Berlinben nem épen azt akarták volna!

Hogy az ellentét még élesebb legyen, junius közepén Drezdában mind a két kamara elfogadta a francia szerződést, ellenben július 5-ikén Bécsben Giskra és 112 társa interpellációjában tiltakozott ugyanazon szerződés ellen. És pár nappal utóbb Rechberg minden korábbi aggály és nehézség elejtésével följajánlja a teljes vámegyesülést a Zollverein tarifája alapján a vámszövetség minden államának.

Berlinben már tíz napra rá azzal fogják fel e merész vágást, hogy a Zollverein-tarifa már rég javításra szorul és Poroszország gazdasági érdekeivel egyenesen ellentét-

ben áll. És újabb öt napra, július 25-ikén a porosz képviselőház 264 szavazattal 12 ellen, elfogadja a francia egyezményt, és Ausztria újabb tiltakozása daczára augusztus 2-ikán aláírják a végleges szerződést.

Ez év őszén lép be a kormányba Bismarck, ki megelőzőleg, mint párisi nagykövet a legmelegebben érdeklődött a francia szerződés iránt, és a kinek rég megállapodott nézete volt Ausztriát a porosz Zollvereinbe semmi körülmények közt be nem ereszteni. Bécsben ez időben a legjobb reményekkel kecsegtették magukat. Az alkotmányos aera sok rokonszenvet keltett Németországban Ausztria iránt és Schmerling a Bund olyan reformálásán törhette fejét, mely Ausztria helyzetét még jobban megerősítette volna Poroszországéval szemben. A bécsi kabinet, mely a krími háború óta nem számíthatott többé Oroszországra, ezen az uton akarta magát Németországban újabb hatalommal körülvenni. A kisebb fejedelmek legnagyobb része jobban huzódott a távolabbi és jogaikat kevésbé fenyegető Ausztriához, mint a közelebbi és érdekeit kiméetlenebbül érvényesítő Poroszországhoz. S minthogy most Berlinben a reakció felé hajóztak, még a német nép széles rétegeiben is Bécs felé fordult a rokonszenv. Poroszország mellett nem szólt más, mint a Zollverein fenmaradásának nagy gazdasági érdeke, mely fennállása alatt megszámlálhatatlan érdekszálakkal füzte egymáshoz a német államokat. És Berlinben erélyesen és következetesen kizsákmányolták ezt a kedvező helyzetet, a mint nemsokára kizsákmányolták fegyveres fölényüket.

Bismarck el volt tökéelve kizszorítani Ausztriát Németországból, és azért teljes erejével ellene dolgozott a Schmerling által tervezett frankfurti „Fürstentag“-nak, melyen a bécsi kabinet a Bundot olykép remélte reformálni, hogy Ausztria befolyása lehetőleg még erősebb

legyen. A forradalom évében Poroszország azzal akadályozta meg Ausztria felülkerekedését, hogy a népies gondolatot, az egységes német parlamentet tűzte ki zászlájára. Erre Bismarck 1863-ban még nem volt hajlandó. Ő a porosz hadsereggel, „vérrel és vassal“ remélt egyedül célt érni. Ekkor ajánlja Bismarck a Schmerling által vezetett Ausztriának, hogy tegyék a birodalom súlypontját Budára, ha azt nem akarják, hogy „a legközelebbi európai háboruban Poroszországot ellenségeik oldalán lássák“. És akkor felelik Bécsből, hogy „az ily ajánlat felett ítélni fog a közvélemény, ítélni fognak az események, ha valaha tetté válnának“. És ugyanakkor feleltek tettekkel is.

Az idő kedvezni látszott Schmerling terveinek. Az 1863. évben Ausztria népszerűsége tetőpontjára hágott Németországban. Az ifju császár útja az ősi koronázó városba ez év augusztusán valóságos diadalmenet volt, és a megjelentek nagy többséggel fogadták el az osztrák javaslatot. De a tanácskozáson hiányzott a porosz király, kit az osztrák császár személyesen hitt meg, de a kit nem engedett eljönni a Hohenzollerek nagy tanácsadója, azon a híres napon, a midőn még távoztakor és nagy izgatottságában letörte a királyi ajtó kilincsét (Friedjung, Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland). Bismarck nem engedte Frankfurtba menni a porosz királyt, mert nem akarta megengedni, hogy a porosz királyt jelenlétében leszavazzassák, és mert élesbiteni akarta az ellentétet, melyet békésen megoldani nem remélt, de nem is óhajtott. Egyelőre azonban még nem akarta Bismarck törésre vinni az Ausztiával folytatott vitát. A gyümölcs még nem érett meg teljesen és azért még a kereskedelmi szerződések terén is épen Bismarck lépet föl mérséklőleg.

XIII.

A délnémet államok még mindig azt hajtogatták, hogy a Zollverein megujítása előtt tisztába kellene jönni Ausztriával. Ezekkel Poroszország igen kurtán bánt el, a mennyiben december havában egyszerűen felmondta a Zollvereint, miután már előbb kijelentette, hogy a francia szerződéshez még a Zollverein feloszlása árán is ragaszkodni fog.

Poroszország bátran beszélhetett ily magas paripáról német társaival, mert a német államokat úgy fiskális mint gazdasági érdekeik a Zollvereinre utalták. Bajorországnak 1833-ban 9 garas volt fejenkinti vámjövedelme és abból 44⁰/₀-ot vett igénybe a kezelés, 1863-ban ellenben 27 garas volt a fejenkinti részesedése a vámjövedelemből és a kezelési költség csak 9⁰/₀-ot tett. A mellett a különböző közgazdasági és ipari gyülekezetek Németország minden részében a francia szerződés mellett nyilatkoztak, és a sajtó, melyet Bismarck a mennyire lenézett, oly mesterileg kezelt, szintén teljes erővel ebben az irányban dolgozott, úgy hogy maga Delbrück is egy névtelen röpirattal (Vorwände und Thatsachen) belevegyült a harciba.

Az sem lehetetlen, hogy Poroszország nem is bánta volna valami nagyon, ha a Zollvereinben az északi államokkal magára marad, mert Berlinben az észak-német szövetségre való törekvés már komoly alakot öltött. Ausztriát azonban még egyelőre kimélni kellett, mert Bécsben nem mutattak nagy kedvet Schleswig-Holsteinbe menni. Pedig erre Berlinben nagy súlyt fektettek. A porosz kormány a Dánia ellen ismét fegyvert fogott német herczegségekben már nem egyszer győzelmesen verte vissza a dánokat és így tulajdonképen nem szorult Ausztria segít-

ségére. De minden európai zavar elkerülésére és a végből is, hogy később annál biztosabban tarthassa meg magának a tartományokat, a Bund nevében akart Schleswig-Holsteinbe bemenni. Ezért Ausztriával együtt kellett e háborút viselnie, hogy aztán a herczegségek további sorsa megadhassa az ürügyet az oly rég előkészített és még régebben óhajtott egyenes összetűzésre Ausztriával. E miatt engedtek Berlinben a formában és már augusztusban belementek a tárgyalásokba Ausztriával, még mielőtt a délnémet államokkal tisztába jöttek volna.

A közeledés Bécs és Berlin közt természetesen még inkább megtörte a délnémet államok ellenállását, és 1864 október 12-ikén, a Zollverein államai megújították a szerződést a francia szerződés teljes elfogadása mellett. Ausztriával a tárgyalások, minthogy Bécsben időközben Rechberg helyét Menndorf foglalta el, kissé tovább húzódtak, habár az új miniszter a vámegységre már nem igen fektetett súlyt, úgy hogy a szerződés csak 1865 ápril 11-ikén jött létre. Az új szerződésben az 1853-iki szerződés XXV. cikkében foglalt gyöngé ígéret még jobban elmosódik, a mennyiben az új szöveg csak azt a biztosítást foglalja magában, hogy a két állam egy általános német vámszövetség előkészítésére törekszik. Kötelező ígéretről valamely időpontra nézve, a melyben ily irányu tanácskozások megindíthatnának, már semmi szó. És még ehhez a semmitmondó javaslathoz is csak Bismarck herczeg erőszakolására járultak hozzá 1864 október 27-ikén a porosz miniszterek, három nappal a schleswig-holsteini ügyeket rendező bécsi béke előtt, miután nagy nehezen sikerült őket meggyőzni arról, hogy a francia-porosz szerződés XXXI. cikkében kikötött legnagyobb kedvezés mellett, mely a vámegyesülést minden más országgal kizárja, ennek az ígéretnek semmi fogamatja nem lehet. Később a poroszok pusztá szóvirágnak

tekintik ezt a kikötést, és egy bizottsági jelentés egyenesen utal arra, hogy az általános német vámegyesülés teljesen elfogadhatatlan Ausztriára nézve, minthogy az csak német tartományaira szól és így csak az osztrák vámterület kettészakítása mellett volna megvalósítható.

Idővel belátták ezt magok az osztrák államférfiak, mert a szerződésnek a Reichsrathban való tárgyalásakor az osztrák kormány megbízottja kijelentette, hogy ennek a kikötésnek, melyre a tárgyaláskor egyenesen osztrák részről oly nagy súlyt fektettek, úgy hogy az pusztán az osztrák fél kívánására került a szerződésbe, csupán az a jelentősége van, hogy minden német állam kereskedelem-politikai összehangoltsága újból kimondatott és Ausztria a Zollvereinnal kereskedelmi szerződést köthetett a nélkül, hogy ezen a régi Bund és a februári szerződés által nemzetközileg elismert elvről lemondjon. Elvi kijelentés minden gyakorlati következés nélkül.

XIV.

Az 1864-iki és 65-iki szerződések azonban csak rövid tartamuak voltak, mert az 1866-iki és 70-iki nagy háborúk új helyzetet teremtettek, melyhez a kereskedelmi viszonyok rendezésében is alkalmazkodni kellett. A sadowai győzelem folytán Hannover, Hessen-Cassel, Nassau, Majna-Frankfurt és Schleswig-Holstein Poroszországba olvadt, mely most a többi északi és középnémet államokkal az északnémet szövetséggé alakult.

Az új szövetség természetesen egységes vámterületet volt alkotandó, de Mecklenburg-Schwerin tekintetében egyelőre nehézségek forogtak fenn, a mennyiben

az még 1865-ben kereskedelmi szerződést kötött Franciaországgal, melyben arra kötelezte magát, hogy vámjait 7.50 franknál magasabbra, és különösen a bor vámját 6.50 franknál magasabbra nem teszi. E kötelezettség alól III. Napoleon 1868. január 27-ikén fölmentette Mecklenburgot, úgy hogy ettől fogva az egész északnémet szövetség egységes vámterületet képezett.

A délnémet államokkal a Zollverein-szerződéseket már 1867. július 8-ikán megújították, minden praecipuum nélkül és egy egységes vámparlamenttel, melyben az észak-német szövetség képviselői mellett a többi német államok képviselői is helyt foglaltak. A Hanza-városok kivételével most már az összes német államok egy egységes vámterületet alkottak, de a vámparlamentben még a Hanza-városok is képviselve voltak.

A Zollvereinben az elnökség Poroszországot illette, és őt illette a kereskedelmi szerződések kötésének joga. De mindez csak átmenet volt, mert 1870-ben az észak-német szövetséget a Németbirodalom váltja föl, melyben a kereskedelmi ügyek a birodalmi gyűlés és birodalmi kormány körébe tartoztak. Az egységes német vámterület most Elzász-Lotharingiával is gyarapodott, a Hanza-városok körül azonban csak Lübeck lépett be az egységes vámterületbe, Hamburg és Bréma még mindig külön maradtak és mint azt lejjebb látni fogjuk, csak 1884-ben léptek be az egységes német vámterületbe.

A Zollverein betöltötte nagy hivatását. Előkészítette gazdasági úton a német egységet a porosz hegemonia alatt. Története minden időkre egyik legnevezetesebb bizonyossága fog maradni annak a benső összefüggésnek, mely a gazdasági és politikai érdekek közt fennáll. De bizonyosságot fog tenni a mellett is, hogy a forgalom szabadsága az a varázserő, mely a különböző érdekeket egyedül képes kiegyenli-

teni, míg a védelem hovatovább az érdekek ellentétét csak még élesebbé teheti.

Már a fejezet elején kiemeltük, hogy nem tartjuk igazoltnak azt az újabb, kivált porosz írók által elfoglalt álláspontot, mintha Poroszország a Zollverein nagy horderejét már kezdettől fogva átérezte volna. De annyi bizonyos, hogy a mint Berlinben a vámszövetség nagy fontosságát átértették, bámulatos szívóssággal ragaszkodtak a Zollvereinhez, míg Bécsben soha nem értették át annak igazi lényegét. Nem akkor, midőn érdek nélkül nézték keletkezését és fejlődését; és még kevésbé akkor, midőn szemök kinyílt ugyan annyira, hogy annak fontosságát megsejtsék, de mégis azt hihették, hogy Poroszország valaha megengedheti, hogy Ausztria abba belép-hessen, és a midőn erre az elérhetetlen célra, egészen elégtelen eszközökkel törekedtek, mint azt lejjebb még tüzetesebben is látni fogjuk.

A változott politikai helyzet mellett a Zollverein és Ausztria gazdasági viszonyai már az 1866-iki események hatása alatt is változáson mentek keresztül. Beust kanczellársága alatt Bécsben szabadelvűbb kereskedelmi politikát követtek és közeledést kerestek Francziaországhoz, sőt Angliához is. Ily körülmények közt Poroszország, mely most már tisztán gazdasági szempontból nézte az Ausztriával szemben folytatott vámpolitikát és ezért minden közeledést szívesen látott, újabb könnyítéseket kért Bécsben az ipari vámoknál, a minek fejében viszont leszállította a bor vámját és megkötötte a gabna és állatok vámmentességét. Így jött létre az 1868-iki kereskedelmi szerződés, mely két szempontból nevezetes. Az egyik az, hogy ebben a szerződésben a változott viszonyoknak megfelelőleg most már a vámegyesítésnek még eszméjét sem említik. A másik pedig az, hogy az 1868-iki szerződés

forduló pontot jelez a tulajdonképeni vámpolitika szempontjából. Magára a szerződésre vissza fogunk térni még az Ausztria-Magyarországról szóló fejezetben, annyit azonban itt is meg kell jegyeznünk, hogy ebben a szerződésben ment a két monarchia legmesszebbre a szabadkereskedelem terén. A legközelebbi szerződés már a védvám jegyében áll.

Ausztria és Magyarország 1848 előtt.

I.

A kereskedelmi politika általános irányai: a mult század tilalmi rendszere, májd a lassu áttérés a mérsékeltbb védvám, sőt később egyenesen a szabad kereskedelem felé és végül ismét a fordulat az ipari és mezőgazdasági védelem irányában, miként más országokban, nálunk is érvényesitik hatásukat. S e mellett a velünk sűrűbb összeköttetésben élő államok, nevezetesen Németország kereskedelmi politikája szintén igen fontos befolyást gyakorolt a közös vámterület kereskedelmi politikájára, a mint hogy ezen államok viszont a mi befolyásunk alatt is állottak. Ez igen fontos tényezők mellett van azonban egy, mely mindnyájuknál nagyobb befolyást gyakorolt kereskedelmi politikákra és a mely talán nem részesült eddig az öt megillető figyelemben. S ez az a viszony, a melyben a monarchia két állama ezen egész időn át egymáshoz állott. Hogy a mai osztrák ipar gyöngesége és a versenytől való irtózása a hatalmas német iparral szemben, nagy részt azon monopólium következménye, melynek Ausztria ipara a féltékenyen megvédett, közös vámterületen és nevezetesen Magyarországon örvendett; hogy a minden komolyabb erőfeszítés nélkül kiaknázható nagy magyar

piacz elpuhitotta és elsorvasztotta az osztrák ipart, úgy hogy minden újabb törekvés egy erőteljesebb kiviteli tevékenységre még ma is óriási akadályokba ütközik — ezt végre a belátóbb osztrák közgazdák is kezdik érezni. És lesznek talán már Ausztriában olyanok is, a kik belátják, hogy a gazdasági különválás eszméjét Magyarországon a negyvenes években egyenesen a bécsi szűkkeblű és rövidlátó gazdasági felfogás idézte elő, s hogy egyedül az osztrák érdekek egyoldalú érvényesítése az, a mi Magyarországot a jövőben a külön vámterületre kényszerítheti. De arra a meggyőződésre alig jutott még valaki Ausztriában, hogy a mit az osztrák németek legjobban fájlnak, Németország elszakadása Ausztriától, abban a gazdasági politikában gyökerezik, melyet a bécsi államférfiak Magyarországgal szemben követtek. Pedig ez a folyamat oly egyszerű és világos, hogy igazán csodálkozni lehet, ha eddig nem vették észre. Mi volt a legnagyobb akadálya annak, hogy a régi Ausztria nem léphetett vámközösségre legalább Németország déli részével, hol oly erős rokonszenveket tápláltak az uralkodóház iránt? Mi más, mint a makacs ragaszkodás magas vámjaihoz. S mi volt e magas vámok létalapja? A benső fogyasztási területnek, nevezetesen Magyarországnak kizárólagos biztosítása az osztrák ipar javára. Így szorította ki a dinasztia Németországból az osztrák érdekek egyoldalú dédelgetése és Magyarország érdekeinek teljes elhanyagolása, és így fenyegeti az osztrák ipar rövidlátó önzése a közös vámterület fenmaradását a jövőben.

Ez egyoldalú kereskedelmi politikát II. József teremtette meg. Nem azzal, hogy a merkantil tilalmi rendszert, mely 1848-ig Ausztriában fennállott, a legmerevebben megvalósította. Ebben csak kora szellemét követte. Mert abban az időben minden állam többé-kevésbbé ennek a rend-

szernek hódolt, a mennyiben mindenütt abból a felfogásból indultak ki, hogy a külföldi behozatal megnehezítése a legbiztosabb eszköz a nemzetek meggazdagítására. Egyrészt azért, mert csak így remélték előmozdítani a hazai ipar fejlődését; és másrészt és még inkább azért, mert így vélték megakadályozhatni azt, a mitől e korban legjobban féltek: a pénz kiözönlését. Ámde II. József nemcsak azt tette, hogy a tilalmi rendszert a legteljesebb kifejezésre juttatta, hanem egy a rendszerrel ellenkező élt is vitt abba, mely szándékosan csak Magyarország ellen irányult, vég-hatásában azonban Ausztrián magán nem kisebb sebeket ejtett.

II.

A merkantil tilalmi rendszer minden országban a belső sorompók ledöntésével járt, a mi által a kereskedelemnek eddigi mondhatatlan sok béklyója lehullott, a forgalom a határokon belül egészen szabaddá vált és nagy lendületnek indult. Ez óriási előnnyel szemben az ország határaitra kitolt bármily szigorú tilalmak és bármily súlyos vámok, kivált a közlekedésnek akkori kezdetleges állapotában, aránylag keveset árthattak, úgy hogy a tilalmi rendszer a maga egészében mindenütt egy nagy lépés volt nemcsak az állami egység, hanem a forgalom szabadsága felé is. A belső sorompók ledöntését megkezdette már III. Károly és folytatta Mária Terézia, úgy hogy a nagy királyné idejében Ausztria egész területe, a hegyes Tirol kivételével már egységes vámterületet képezett, a mint a mai magyar állam különböző részei között szintén az ő uralkodása alatt hullottak le a vámsorompók. Ausztria és Magyarország között azonban még mindig fenmaradt a közbenső vám-vonal.

II. József központosító törekvései mellett mi sem lett volna természetesebb, mint ezeket a sorompókat is ledönteni. Magyarországon alig talált volna e részben ellenállásra. II. József mindazáltal másképp cselekedett. 1784-ben kihirdetett elszigetelési rendszerében a tilalmakat a külfölddel szemben a legmagasabbra csigázta, de a közbenső vámsorompót is fentartotta és pedig olykép, hogy a forgalom Ausztriából Magyarországra meglehetősen szabad volt, ellenben Magyarországból Ausztriába mindenféle módon, úgy vámokkal és adókkal, mint kezelési szabályokkal megnehezítettett. Ez igazságtalan és az ő nemes lelkületénél fogva különben érthetetlen intézkedésnek magyarázatát bőven megadja gróf Pálffy kancellárhoz intézett híres leirata 1785 deczember 30-ról. II. József azt kívánta, hogy a magyar nemesség mondjon le adómentességéről. Ez esetben kész lett volna Magyarországot ugyanoly elbánásban részesíteni, mint Ausztriát; nevezetesen készséggel előmozdította volna gyárak keletkezését, melyeket most elnyomott. Mert egyenesen kijelentette, hogy az országot gyarmatnak fogja tekinteni, a melyben megnehezíti a műkészítmények kivitelét, olcsó árra fogja leszorítani az élelmiszereket, hogy minél kevesebbe kerüljön az országban fekvő katonaság eltartása és semmi legkisebb gondot sem fog fordítani arra, hogy csak némi pénzmennyiség is visszafolyjon az országba, mert az által a többi tartományok károsodnának (Horváth Mihály, Ipar és kereskedelem története Magyarországon a három utolsó század alatt).

II. József fátuma, hogy legjobb szándékból eredett intézkedéseit balul magyarázták azok, a kikre vonatkozott, és félreértették azok, kik végrehajtották, — sehol sem bizonyodott be erőteljesebben, mint épen a kereskedelmi politika terén. Magyarország csak az alkotmányán ejtett

sérelmet látta minden intézkedésében. A II. József szellemében fölemelkedett osztrák burocratia pedig sohasem jutott annak öntudatára, hogy a különben oly igazságszerető fejedelem, nemcsak a magyar kiváltságos osztályt sujtotta a közbenső vámok igazságtalan rendszerével, a mi még érthető és menthető lett volna, de sujtotta az egész országot, nemest és nem nemest egyaránt, sőt az utóbbit még érzékenyebben. Még nagyobb baj volt azonban, hogy ez az osztrák burocratia, II. József nagy tekintélye által félrevezetve, soha nem tudott fölemelkedni azon egyszerű és természetes igazságra, hogy Magyarország gazdasági fejlődésének mesterházas megszorítása nem történhetik a nélkül, hogy e miatt Ausztria is ne szenvedjen.

II. József akkép rendezte a vámügyet, hogy Ausztriából Magyarországra majdnem minden nyers terméket és ipari cikket vám nélkül lehetett behozni, ellenben Magyarországból Ausztriába csak azon cikkeket lehetett vám nélkül kivinni, melyekre az osztrák termelőnek nagy szüksége volt. A többiek kisebb-nagyobb vámokat fizettek. Hasonlókép Magyarországból a külföldre való kivitelnél el volt tiltva, vagy súlyosan meg volt terhelve minden olyan cikk, melyre az osztrák iparosnak szüksége lehetett. S ezek voltak természetesen a legfontosabb cikkek. A mennyiben valamely árut ki lehetett a külföldre vinni, az után Ausztrián keresztül külön átviteli vámot is kellett fizetni. A külföldi cikkek behozatala Magyarországra vagy egészen meg volt tiltva, a mely esetben azokat a cikkeket a kereskedelem kizárásával, csak magán használatra lehetett behozni, vagy pedig, ha az illető cikk a kereskedelemről nem volt kizárva, súlyos vámokkal volt terhelve. Ez az intézkedés a tilalmi rendszer folyamánya volt és sujtotta Ausztriát is, de hogy a megterhelés még sem volt egyforma, mutatják a következő szabályozások. Magyar árut akár Ausztriába,

akár külföldre kivinni, vagy külföldi árut Magyarországra behozni, csak bizonyos főállomásokon és szigorú ellenőrzés mellett lehetett, míg osztrák árut Magyarországra behozni minden határ-állomáson szabad volt. A magyar kereskedő a külföldről behozott áru után az osztrák fogyasztási vámot az átviteli vámmal együtt már az osztrák állomásokon tartozott megfizetni, a külföldre való kivitelnél pedig a kiviteli vámot kétszer fizette. Ellenben az osztrák kereskedő a kivitelt csak egyszer, az átvitelt egyszer sem, a fogyasztási vámot pedig csak akkor fizette, ha áruja befogyasztásra került. Ily módon a közvetítő kereskedelem természetesen kizárólag csak osztrák kezekbe kerülhetett. A magyar kereskedelem mindezen megszorításához járult még az az intézkedés, hogy egyes magyar árut, mint például a bort, Ausztriába csak Bécsig szabadott a Dunán szállítani, azontul tengelyen kellett tovább vitetni, s ha a bor külföldre volt szánva, ugyanannyi osztrák bort kellett vele kivinni, hogy az osztrák termelés a magyar verseny által ne szenvedjen. Az osztrák kereskedelmi politika legjelesebb történésze, a nagynevű Beer, már említett munkájában nem is habozik elismerni, hogy Magyarországnak teljes joga volt a panaszra.

1790-től fogva minden magyar országgyűlés tárgyalta az orvoslást és 1802-ben a magyar rendek egy ideig remélték, hogy legalább a kivitel könnyítése, vagy mint ők mondták, a magyar kereskedelem szabadsága meg fog valósíttatni. Az amiensi béke után a rendek azon hitben adták meg a segílyt, hogy e sérelem orvosolva lesz. De e remény nem teljesült. A kivánság magva abban állott, hogy a magyar kivitel a külföldre ne nehezítettessék s a közbenső forgalom a kölcsönösség alapján rendeztessék. Erre a felelet az volt, hogy a gabona kivitele megengedtetik, az állat kivitele azonban a háboru miatt nem, a bor kivitele iránt

a külhatalmakkal kötendő szerződéseknél majd kellő figyelemmel lesznek, a közbenső forgalomra nézve pedig tanácskozások fognak tartatni. Később azonban kitűnt, hogy a mi az ígéletben egyedül látszott előnyösnek, abból sem lehetett Magyarországnak semmi haszna, mert a gabona kivitele külföldre, a meglehetősen értéktelen tengeri úttól eltekintve, csak ott engedtetett meg, hol Magyarország az idegen országgal közvetlenül határos, azaz Törökországgal, a melynek gabonára szüksége nem volt.

A magyar rendek 1802-iki felirata igen fontos okmány, mert mutatja, hogy Magyarország a maga érdekei mellett Ausztria és a monarchia érdekeit is szem előtt tartotta, a mennyiben a magyar kivitel szabadságát igen helyesen azzal is indokolja, hogy a magyar termelés feleslegének szabad kimenetele a legjobb eszköz a nemzeti vagyon gyarapítására, a rossz váltó árfolyam megjavítására s az államhitel emelésére. A mi annál kevésbbé szolgálhat a német örökös tartományok kárára, mert a haszon nagyobb részét ugyanis ők fognák magukhoz vonni, a mi által a kölcsönös köteléknek, mely ez országokat mind összeköti, csak még erősebbnek kell lennie. Az érdekek közösségének e komoly és nemes méltatásánál is nevezetesebb azonban a rendek munkálatának ama része, melyben prófétai ihlettel jósolja meg az osztrák ipar sorsát, midőn azt mondja, hogy az osztrák gyárak érdeke nem szolgálhat okul a magyar nyers termékek kivitelének megakadályozására, mert a gyárak már ugyanis elég előnyben részesülnek közelségük által és minden további előny csak a tulságos nyereség visszaélésére vezethet, mert természetes verseny nélkül soha sem fognak a gyárak üzemük igazi tökéletesítéséhez eljutni.

A magyar rendek e munkálatának utolsó fóruma e korban az osztrák udvari kamara volt, melynek előadója abból indult ugyan ki, hogy az országok testvérisülése

megköveteli a kölcsönös forgalmat, s hogy semmi kereskedelem sem oly fontos, mint a belső kereskedelem, de további okoskodásában azzal érvel, hogy azzal a részével az államnak, melyen a nagyobb teher nyugszik, nem lehet olykép elbánni, mint azzal, mely jóval kevesebb terhet visel. És ebből az okoskodásból végül arra a következtetésre jut, hogy Ausztria és Magyarország közt szükségkép kell vámvonálnak lennie, mely a királynak némi jövedelmet szolgáltatasson, a német örökös tartományoknak pedig bizonyos kiegyenlítést nyújtson a versenyben. Ime a józsefi gondolat, melyből a régi Ausztria soha sem tudott kiemelkedni, s a mely bizonyos változattal még a mai Ausztriában is kísért.

Az 1807. év némi könnyítéseket hozott, de 1810-ben a kiviteli vámokat a háboruk okozta nagy költségek fedezése céljából újból szigorították. Ez intézkedések ellen már a magyar hatóságok, a helytartótanács és a kancelláriák is felszólalnak, de eredménytelenül. Az intézkedések súlyát szerencsére sok tekintetben enyhítette Napoleon szárazföldi zárlata, melynek következtében 1814-ig a gyarmatárakkal való kereskedelemnek Magyarország lett egyik közvetítője és Pest egyik fokhelye.

III.

A háboruk lezajlásával a pillanatnyi fellendülés után a szigorú vámok mind elviselhetetlenebbekké váltak, miért is 1824 és 1829-ben legalább a kiviteli vámoknál nevezetes enyhítések történtek, de a Magyarország és Ausztria közötti benső forgalom akadályait ekkor sem szüntették meg, noha időközben nemcsak Tirolt, hanem az ujonnan szerzett lombard-velencei királyságot is bevonták az osztrák egységes vámterületbe. S habár 1829-ben az

Ausztriába bevitt magyar áruk után fizetendő fogyasztási vám leszállított, ez az intézkedés sokat nem használhatott, mert ugyanakkor tartományi kárpótlások hozattak be, úgy hogy az 1827-iki országgyűlés által kiküldött kereskedelmi választmány még mindig azt hozza föl a magyar kereskedelem legnagyobb sérelme gyanánt, hogy az osztrák fogyasztási vámok a legtöbb esetben jóval magasabbak, mint a magyar harminczadok, s hogy a magyar gabna, bor, barom a német tartományokban igen nagy vámokkal rovatnak meg, míg ellenben az osztrákok hasonló czikkeiket Magyarországra igen csekély vámmal szállíthatják. De azért a magyar rendek e munkálatuk bevezetésében a külső országokkal való kereskedésben még tovább is fentartatni vélik a német örökös tartományokkal a vámegyesülést, abból indulva ki, hogy ha Magyarország külkereskedése egészen felszabadíthatnák, a külföldi áruk annyira elárasztanák az országot, hogy az, hasonértékű árukat a külföldre nem szállíthatván, okvetlenül veszteségben maradna.

A bécsi udvari kamara a magyar kívánságokra most is elutasítólag felelt. S a midőn az 1832/6-ki országgyűlésen a rendek tábláján szóba került, hogy országos bizottság küldessék ki, mely egy hasonló osztrák bizottsággal úgy a vámügy rendezése mint az esetleges kereskedelmi szerződések iránt megállapodásra jusson, a bécsi kormány a vámügyet a magyar hatóságokkal szemben a korona jogának nyilvánította, a mely érvelés ellenében a magyar kancellária csak igen gyöngén védte a rendek jogait.

A bécsi kormányt e rövidlátó makacsságából igen erőteljesen rázták föl a következő évtized fejleményei, úgy a külföldön mint a belföldön. Németországban Poroszország vezetése alatt a Zollverein mind nagyobb hódításokat tett. Metternich ösztönszerűleg érezte, hogy a német

államok gazdasági egyesülésének Ausztria elszigetelésére kell vezetnie, s azért majd azon volt, hogy ezen egyesülést feltartóztassa, majd azon, hogy az udvari kamarát, mely a kereskedelmi politikát is vezette, a vámok mérséklésére és a Zollvereinhez való közeledésre ösztönözze. Kísérletei mindkét irányban sikertelenek voltak. 1883-ban a Zollverein már Németország nagy részét magában foglalta, de azért az udvari kamara változó elnökei, ha nem is zárkóztak el azon veszélyek elől, melyek Németország egyesüléséből Ausztriára származhattak, a fennálló tilalmi rendszertől való eltérést vagy éppen a védvámok mérséklését egyáltalán nem ajánlották. A németországi gazdasági föllendülés, a gazdasági egységből önkéntelenül is kitörő egységes német nemzeti öntudatnak mind hangosabb nyilatkozatai folyton nyugtalanították Metternichet és ily körülmények közt a vámkérdésnek erőteljes hullámvázai Magyarországon kétszeres aggálylyal töltötték el.

List Frigyesnek védvámos, vagy jobban mondva nemzeties irányu gazdasági szereplése nálunk csakhamar visszhangra talált. Legfontosabb munkáját (*Das nationale System der politischen Oekonomie*) Trefort még a megjelenés évében 1842 ismertette és 1843-ban már a magyar fordítás is megjelent. A felébredt nemzeti szellem a német Zollverein gyors sikeréből megtanulta a vámügy nagy nemzeti fontosságát, s a közvélemény a korszak elevenen lüktető érdeklődésével fordult a vámügyi kérdések felé. Az 1844-iki országgyűlésen a rendek táblája már hangosan követelte, hogy bocsátassanak rendelkezésre azon adatok, melyek alapján a törvényhozás végre a maga körébe vonhatja a vámügyet, melyben eddig az ország önállóságának megsértésével, a nemzet akarata és befolyása nélkül, a magyar kereskedelem egyenes kárára történt az intézkedés. S mintha a nemzet előre sejtette volna, hogy

a rendek felszólalására a kormány részéről csak kitérő felelet fog következni, a rendek határozatával majdnem kapcsolatosan egy nagy társadalmi mozgalom is indult meg. A rendek határozata 1844 szeptember 13-ikán kelt. Öt nappal később, szeptember 18-ikán, megalakult a Véd-egylet, melynek tagjai hat egymásutáni évre becsületszóval kötelezték magukat arra, hogy csak hazai iparczikkeket fogyasztanak. Az országos egylethez egy rövid év alatt 138 vidéki egylet csatlakozott s a tagok száma közel 100,000-re emelkedett (Kautz, Nemzetgazdaságunk és a vámpolitika).

A bécsi körök az osztrák tartományok iránti ellenséges indulatot láttak a védegyeleti mozgalomban. Metternich egyenesen fölségárulást, a miért a legerélyesebb eljárásra ösztönözte Apponyit, különösen a törvényhatóságok ellen, a mi azonban József nádor bölcsesége folytán szerencsésen elmaradt. A bécsi udvari kamara pedig tanácskozásokat folytatott a magyar kanczelláriával, miként lehetne a közbenső vámsorompókat megszüntetni és Magyarországot a vámközösségbe bevonni. Az osztrák udvari kamara ezt két feltételhez kötötte: a nemesi földadómentesség megszüntetéséhez és a dohánymonopolium behozatalához. Szóval a bécsi udvari kamara ma is csak azt tudta mondani, a mit II. József óta minden osztrák hatóságtól hallottunk. Ezzel a bölcsességgel azonban nem lehetett sokra menni. A nemesi adómentesség megszüntetése csak a nagy világesemények nyomása alatt valósulhatott meg, s még a dohánymonopolium megkedveltetésére irányuló törekvések (egy-két raktárnak felállítása, válogatott kincstári termékek elárúsítására), sem vezethetett egyhamar sikerre. Sokkal fontosabb volt az a szellemi mozgalom, mely a magyar közvéleményben a vámügyi kérdésekben megindult s a mely Kossuth és Széchenyi ellentétes nézetein keresztül a köz-

pontosító iskola férfiainál már akkor a vámszövetségben jutott kifejezésre. A bécsi hatóságok tanácskozásainak egyetemes komoly eredménye az volt, hogy a rendek elé terjesztendő vámügyi anyag feldolgozásával az osztrák burocratia legkiválóbb szakembere, Hock bizatott meg. Mielőtt azonban a munka elkészülhetett volna, kitört a forradalom, mely a vámügyi kérdéseket egyelőre egészen háttérbe szorította.

IV.

A mily szerencsétlen volt a bécsi kormány gazdasági politikája Magyarországgal szemben, ugyanolyan volt Németország iránt is. Metternich herczeg volt talán az egyetlen államférfi, a kit a tilalmi politika elzárkózó rendszere legalább koronkint aggodalommal töltött el. A kanczellár többszörös figyelmeztetésére Ferencz császár 1830-ban nyilatkozatra szólítja a bécsi udvari kamara elnökét, Nádasdy grófot. A névre magyar, de felfogásra tisztán osztrák államférfiut, nem tagadja, hogy a kisebb német államok csatlakozása Poroszországhoz káros lehet, de a vámegyesülést Ausztria és a német államok közt egyenesen kizártnak tartja. Megengedi, hogy a tilalmi rendszeren talán valamit enyhíteni is lehet, de nagy óvatosságot ajánl s a tilalmat csak oly czikkeknél tartja megszüntethetőnek, melyben a külföld versenyétől nincs mit tartani.

Metternich megnyugtatóására a császár elrendeli, hogy a Zollverein hatása dolgában a különböző tartományok főnökei vizsgálatokat rendeljenek, azzal az alapossággal, melyet a dolog fontossága megkövetel.

Morva és Szilézia tartományi elnöksége jelenti, hogy minden iparos ellenzi a Németországgal való egyesülést, és azért szerződni is csak kevésbé haladott országokkal

kiván. Alsó-Ausztriában szintén minden iparos a csatlakozás ellen szól, mert az osztrák császárság nagy terjedelme mellett egyáltalán nem tanácsos annak kötelékébe idegen államot fölvenni. Még erősebben nyilatkoznak a csehországi iparosok, úgy hogy Chotek gróf (Oberstburggraf) maga is egyenesen a közeledés ellen szól.

Az előbbi fejezetben közöltük Metternich nyilatkozatát arról a veszélyről, melylyel az ő nézete szerint, a Zollverein Ausztriát fenyegette. A bécsi kormányférfiak mindennek daczára vagy nem törődtek a gazdasági ügyekkel, vagy makacsul ragaszkodtak a régi tilalmi rendszerhez. Kübeck bécsi udvari kamarai elnök, kit Beer igen nagy dicsérettel említ, 1841-ben emlékiratot terjesztett Metternich kanczellár elé, melyben szakítani óhajt a tilalmi rendszerrel és a helyett mérsékelt védelemre kíván áttérni és ugyanakkor le akarja dönteni a vámsorompókat Ausztria és Magyarország közt. Csak az a baj, hogy helyes gondolatát nem igen tudta megvalósítani. 1842 október 17-ikétől november 24-ikéig nyolcz ülésen át tanácskoztak Kübeck elnöklete alatt az udvari kamarában. Célul ő maga a tilalmi rendszer megszüntetését és a közbenso magyar vámsorompók ledöntését jelölte meg, de mindjárt hozzátette, hogy az utóbbi kérdést külön tárgyalásnak tartja fenn. Maradt tehát a szakítás a tilalmi rendszerrel, mint egyedüli tárgy. A Németországba küldött szakférfiak és a hazai iparosok jelentéseiből a bizottság arról győződött meg, hogy az osztrák ipar magas fokon áll és csak itt-ott gyengébb, mint a német ipar. A tanácskozás eredményekép mindazáltal, jóval magasabb vámokat ajánlottak, mint azt a hazai ipar fejlődése, a fogyasztók érdeke s az idegen államok példája követelte volna.

Kübeck javaslata azonban még így sem talált a legfelsőbb helyen elfogadásra. Hetekig huzta-vonta már az

udvar a javaslat sorsát. midőn Kübeck végre arról volt kénytelen meggyőződni, hogy az iparoskörök háta megett rohamot intéztek javaslata ellen. Az állami conferentiában Metternich védelmezte Kübeck javaslatát, de minden siker nélkül. A tanácskozás eredménye július 28-ikán az volt, hogy az új javaslat igen jó ugyan, de tekintettel az iparoskörök nagy izgatottságára és a még Angliában is jelentkező válságra, még sem lehet azt életbeléptetni. De mint-hogy másrészt az új intézkedések felfüggesztése sem csillapítaná le a már fölkeltett aggodalmakat, némi kis részben mégis enyhíteni kell a tilalmi rendszert azáltal, hogy az idegen áruk behozatalát legalább részben és természetesen magas vámok mellett megengedik az egyes fogyasztóknak saját használatára és egyes nagyobb vállalatoknak üzemi célokra. Kübeck ezzel szemben új javaslatot tett, mely szerint a pamut-, gyapju-, len- és kenderárúk, nemkülönben a vasárúk behozatala általában ezentul is tilalom alatt marad, de az illetékes hatóságok különös engedélye mellett kivételesen mégis lehetővé tétetett volna. Ezzel azt remélte, hogy így eleget tesz a tilalom barátainak s a mellett mégis alkalmat ad a behozatalra is, mi ha egyszer megtörténik, a teljes tilalomra való visszatérés ki lesz zárva. Ez a nagyon is furfangos javaslat nem vezetett sikerre. És mikor egy félévi huza-vona után Kübeck az év végével ismét megújította kérését, hiába utalt a pénzügyek szorult helyzetére, melyek a vámokban rejlő új forrást nem nélkülözhetik; hiába utalt az óriási csempészetre, mely az osztrák iparnak a tilalom mellett is versenyt támaszt és ezer meg ezer embert csábít erre a piszkos mesterségre, a ki különben a társadalom hasznos, munkás tagja lehetne. Csak mikor a császár végre egyenesen elutasította Kübeck javaslatát, csak akkor tudta meg, kik dolgoztak oly sikeresen ellene, mert az elutasi-

tással egyidejűleg megkapott egy csomó kérvényt, melyet a tilalom fentartása érdekében a prágai kereskedők, a reichenbergi kereskedők és iparosok, a tannwaldi és przychowitzi gyapjuáru-gyárosok és takácsok, a rochlitz-i takácsok, a gablontzi üvegesek, posztósok, pamut- és gyapjuáru-szövők, a friedlandi pamut- és gyapjuáru-gyárosok és a morva-sziléziai vasiparosok egyenesen az udvarhoz intéztek. (L. Beert általában és különösen a munkájához csatolt igen becses jegyzeteket.)

Ebben a korban az osztrák iparosok szava volt az egyedül döntő és így nem csoda, ha egészen 1848-ig az osztrák vámrendszer minden lényeges változás nélkül lényegében a tilalom mellett maradt, daczára annak, hogy nemcsak egyes kiváló hivatali és elméleti szakemberek, hanem több tekintélyes iparos is nyíltan kifejezték abbéli véleményüket, hogy az osztrák ipar sok tekintetben oly fejlett, hogy nincs mit félnie a külföld versenyétől. Az intéző körök mind a mellett meg akarták óvni az osztrák ipart a legenyhébb verseny szellőjétől is. És ebből az időből származik az osztrák ipar ama gyógyíthatatlan betegsége, melynek következtében minden legkisebb verseny ellenében a legkövetelőbb hangon sürgette az állítólag haladottabb külföld ellen a védelmet, míg végre meg kellett érnie, hogy a külföldi ipar igen sok irányban tényleg túl is szárnyalta.

A közös vámterület az absolutismus idejében.

I.

Szabadabb szellemet az osztrák gazdasági politikába csak a nagy átalakulások éve 1848 hozott. A Schwarzenberg-miniszterium, mely Ausztriát Németországgal szoros összeköttetésbe igyekezett hozni, merészen szakított a régi elzárkózással, és a míg egyrészt ledöntötte a vámsorompókat Ausztria és Magyarország közt, másrészt egy új szabad-
elvű tarifában meg akarta teremteni az alapot a Németországgal való egyesülésre is. S habár az új tarifa a korábbi állapotokhoz képest óriási haladást jelzett is, a szabad-
elvűségtől még mindig messze állott, s így egyébtől eltekintve a Németországgal való egyesülésre már ezért sem volt alkalmas. A gazdasági hegemoniáért Poroszországgal folytatott harc részleteit már fönnebb vázoltuk és így itt csak arra szorítkozhatunk, hogy úgy az 1851-iki, mint a következő tarifákat közelebbről ismertessük és legfőlebb azon küzdelmeket ecseteljük, melyeket azok megteremtése magában Ausztriában fölidézett.

Az osztrák gazdasági politika tulajdonképpeni vezető szelleme ez időtől az ötvenes évek végeig Bruck volt, ki eleinte, 1848 novemberétől, mint kereskedelmi miniszter, majd rövid háttérbe szoríttatás után 1852-ben és 1853-ban

a porosz-osztrák kereskedelmi szerződés megkötésekor, mint majdnem teljhatalmu biztos, és 1855-től mint pénzügyminiszter szabadelvű, de még inkább nagynémet irányban működött. Az osztrák államférfiak hagyományos gyarlósága, hogy Magyarország érdekeivel szemben legalább is érzéketlen volt, az ő nem közönséges szellemén is megboszulva magát. Nagynémet tervei hajótörést szenvedtek a porosz politikai következetességen, szabadelvű reformjait pedig csakhamar visszafejlesztették maguk az osztrák iparosok, a kikkel szemben ez üdvös politika érdekében kellő ellensúlyt teremteni elmulasztott. Bruck mellett a régi osztrák burocratiát Hock képviselte, a ki kiváló képességei mellett a multak hibáin okulva, a régi tilalmi rendszernek szintén ellensége volt, de a gazdasági politikának határozott szabadelvű irányban való fejlesztésénél Brucknak inkább akadályul, mint segítségül szolgált.

Az új tarifa lényegében készen volt már 1850-ben és a következő évben be lett mutatva egy értekezletnek, mely a „birodalom minden tartományaiból“ meghívott szakértőkből állott és 1851 január 21-től február 20-ig ülésezett. Az iparos vidékek, nevezetesen a csehországi és bécsi kamarák a védelmet keveselték, a magyar szakértők több szabadságot óhajtottak és így már ennél az első együttes tanácskozásnál mutatkoztak az ellentétek, melyekkel Ausztria és Magyarország eltérő gazdasági szervezete folytán még többször találkozunk.

A tarifa végleges alakjában a forgalom szabadsága és a technika szempontjából igen fontos haladást jelzett. Az eddigi 1838-ból származó tarifa 654 tétele helyett az új tarifa 338 tételből állott. S a mig azelőtt 63 legfontosabb cikk a kereskedelemben tilalom alatt állott és csak a közvetlen fogyasztónak engedtetett meg azok behozatala, az új tarifa csak egészségrendészeti tilalmat

ismert. S a míg korábban a legmagasabb vám 2000 frt volt, most azt 600 frtban állapították meg. Az általános mérséklés mellett 15 cikk behozatala egészen vámmentes maradt.

A mérséklések jellemzéséül szolgáljon a következő kis táblázat. (A bővebb részleteket megtalálja az olvasó Beer említett munkáján kívül Matlekovits nem kevésbé becses munkájában: Az osztrák-magyar monarchia vámpolitikája 1850-től napjainkig. 1877.)

A behozatali vám vám-mázsáinkint p. p.

	1852 előtt	1852 febr. 1-től fogva
Nyers vas	2 frt 24 kr.	— frt 45 kr.
Pamutfonál, nyers	10 „ — „	8 „ — „
Pamutáru, középfinom . .	116 „ 40 „	82 „ 30 „
„ legfinomabb . . .	1000 „ — „	250 „ — „
Gyapjúáru, legközönségesebb	100 „ — „	13 „ 45 „
„ közönséges . . .	66 „ 40 „	55 „ — „
„ középfinom . . .	183 „ — „	82 „ 30 „
Selyemáru, közönséges . .	360 „ — „	275 „ — „
„ finom	1000 „ — „	600 „ — „

S ez enyhítés annál fontosabb, mert a kész iparcikkek legfontosabb nemeit a kereskedő egyáltalán nem hozhatta forgalomba. Sokkal conservativebb volt a tarifa a kivitelnél és átvitelnél, a hol ma ugyszólván semmi vámot nem szednek. Az 1851-ki tarifában ugy a kivitelnél, mint az átvitelnél a legtöbb áru vámköteles maradt, csak-hogy a tételek már oly alacsonyan voltak megszabva, hogy inkább ellenőrzési és kezelési illetekek természetével bírtak.

Az új tarifát 1851 november 6-án tették közzé, 1852 február 1-iki hatálylyal, miután előbb 1851 július 1-én a közbenső vámsorompókat teljesen megszüntették.

II.

A megkezdett uton egy ujabb fontos haladást jelzett az 1853-iki februári szerződés Poroszországgal. E szerződés küzdelmes történetét és gazdaságpolitikai jelentőségét előadtuk már a Zollverein fejezetében, itt most annak gazdasági részleteivel s az osztrák gazdasági politikára gyakorolt hatásával kívánunk foglalkozni. A szerződés hatálya 12 évre, 1854 január elsejétől 1865 deczember végeig terjedt. A már említett XXV. czikken kívül, mely a későbbi közlekedés előkészítését helyezte kilátásba, kiváló fontossággal bírtak a következő kikötések: Az első szakasz kimondta, hogy a két állam közt a forgalmat semmi tilalommal nem szabad korlátozni. Kivételt az alól csak a monopoliumok tárgyai és az egészségrendészeti czikkek képeztek. Ebben a tekintetben a későbbi szerződések sem mutatnak visszacsúszást. Ellenben két más kikötés már nem volt oly szerencsés. A második szakasz kikötötte, hogy a szerződő felek semmi harmadik államot kedvezőbb elbánásban nem részesíthetnek, a mely kikötés csakhamar elvesztette jelentőségét az ismeretes napoleoni kedvezményi záradék folytán. A harmadik szakasz elrendelte, hogy 1854-től fogva évenként bizottságok fognak összeülni további könnyítések fogantatására. Csakhogy ez az intézkedés nem vezetett a remélt eredményre, a mennyiben a poroszok igen nagy tartózkodást tanusítottak. Hasonlóképen sem vezetett a kívánt sikerre a negyedik szakasz, mely azt határozta, hogy oly esetben, midőn az egyik szerződő fél valamely jószágát a maga általános tarifájában leszállítja, a másik fél jogositva legyen az ezen jószágra nézve, a szerződő felek forgalmára megállapított rendszernél, igen alacsony közbelső vámokat fölemelni, nehogy a többi országok azon árut, melyet a magasabb vámu szerződő fél területére

akarnak küldeni, a helyett, hogy egyenesen oda is szállítanák, előbb az alacsonyabb vámu szerződő fél területére küldjék, a honnan az a kedvező közbenső vám mellett juthatna a magasabb vámu szerződő fél területére. Ez az intézkedés sikertelen maradt azért, mert igen sok panaszra és kellemetlenségre adott okot.

Sokkal fontosabb volt az a kikötés, mely a közbenső vámokat tetemesen leszállította, a mennyiben a csökkentés az általános vámok 25, sőt egyes esetekben 50%-áig is terjedt. Ez volt kétségtelenül a februári szerződés legáldásosabb eredménye, mert nagyobb és bensőbb forgalmat teremtett a nagynémet birodalommal, a mely a maga jótékony hatását még az elzárkózás mai szomorú korszakában is érezteti. Igaz, hogy a gondolat, mely itt alapul szolgált, nem valósult meg. Az az elnevezés: „közbenső vámok” ugyanis abból a reményből fakadt, hogy gazdasági viszonyunk Németországgal oly benső lesz, hogy a köztünk fennálló vámok egészen más természettel fognak birni, mint a többi országokkal szemben fennálló vámok, a mennyiben két oíy területre vonatkoznak, melyek egy későbbi vámegységnek ma még különálló, de csakhamar egymásba olvadó részei. A mint az összeolvadás reménye még Ausztriában is elhalványult, a közbenső vámok elnevezése is eltűnt, de forgalomkönnyítő hatásuk teljesen soha sem veszett el.

A februári szerződés mérsékléseinek jellemzésére szolgáljon a következő táblázat:

A behozatali vám vám-mázsánkint pengő pénzben		1851-iki tarifa	Februári szerződés
Nyers vas	—	frt 45 kr.	—
Vas sinek	3	„ 30 „	1 „ — „
Vasáru, közönséges	11	„ — „	3 „ — „
„ finom	16	„ 30 „	4 „ 30 „
Fémáru, közönséges	16	„ 30 „	1:30—4:30
Pamutfonál, nyers	8	„ — „	2 „ 30 „

	1851-iki tarifa	Februári szerződés
Pamutáru, középfinom . . .	82 frt 30 kr.	45 frt — kr.
„ „ . . .	110 „ — „	100 „ — „
„ finom . . .	165—200 frt	100—200 frt
Gyapjúáru, közönséges . . .	55 frt — kr.	45 frt — kr.
„ középfinom . . .	82 „ 30 „	45 „ — „
„ „ . . .	110 „ — „	45 „ — „
„ finom . . .	165—275 frt	100—200 frt
Selyemáru, közönséges . . .	275 frt — kr.	75 frt — kr.
„ finom . . .	600 „ — „	120 „ — „
Faáru, legközönségesebb . .	— „ 25 „	vámmentes
„ közönséges . . .	2 „ 30 „	— „ 45 „
„ finom . . .	7 „ 30 „	1 „ 30 „
Üvegáru, közönséges öblös .	2 „ 30 „	vámmentes
„ középfinom öblös .	12 „ 30 „	2 „ 30 „
„ finom . . .	20 „ — „	4 „ 30 „
„ legfinomabb . . .	20 „ — „	10 „ — „
Agyagáru, közönséges . . .	5 „ — „	2 „ 30 „
„ középfinom . . .	15 „ — „	4 „ 30 „
Papir, közönséges . . .	3 „ — „	vámmentes
„ finom . . .	7 „ 30 „	1 „ 30 „
Papíráru . . .	15—50 „ — „	4 „ 30 „
Bőr, közönséges . . .	7 „ 30 „	2 „ 30 „
„ finom . . .	15 „ — „	2 „ 30 „
Bőráru, finom . . .	25 „ — „	7 „ 30 „
Rövidáru, közönséges . . .	55 „ — „	30 „ — „
„ finom . . .	110 „ — „	30—50 frt.

A nagy közeledés legközvetlenebb kedvező hatása az 1851-iki tarifa átdolgozása volt, a minek eredménye az 1853 december 5-iki vámtarifa lett. Most már a korábbi 340 tétel 265 tételre szállt le, és ezek közt is 35 vámmentes volt, a behozatali vámok tételei tehát 230-ra csökkentek. E mellett a belső berendezés is egyszerűbb lett, a mennyiben az új tarifa 105 szakasz helyett 80 szakaszból és 33 osztály helyett 22 osztályból állott, s a legnagyobb vám 600 frt helyett 250 frtot tett. A kiviteli vámok legnagyobb részt megszűntek s mintegy 10 tétel-

ben csak husz egy néhány czikkre maradnak fenn, de természetesen még ezeknél is elég indokolatlanul. Az átviteli vámok végre 6 vagy 15 krajczárban, szóval igen alacsonyan szabattak meg és így valóságos kezelési illetékké váltak.

III.

Az osztrák kormány körében a legjobb reményekkel néztek a jövő elé, mert az osztrák ipar akkor még sok tekintetben fejlettebb volt a németnél. Erős volt a meggyőződés, hogy a közeledés hasznára fog válni nemcsak az üveg-, pamut- és fémiparnak, a közönséges rövidárúknak és faárúknak, hanem a fonó- és szövőiparnak is. A mi különösen a pamutfonást illeti, abban az időben 1.300,000 orsót számítottak Ausztriában és csak 800,000-et Németországban, s így bátran hihették, hogy Ausztria fogja ellátni pamutfonallal Németországot. Tudták továbbá, hogy bizonyos vásznakban Ausztriának semmi versenytől nincs mit tartania. A selyemárukban, a bársonyt kivéve, akkor még szintén Ausztria volt előnyben Németország felett.

Az 1853-iki szerződés III. cikkére támaszkodva Bécsben csakhamar megindították a tárgyalásokat a további könnyítések érdekében, melyek azonban a poroszok határozott makacssága mellett csakhamar megfeneklettek.

A berlini kudarcz keserüségét növelte még, hogy az osztrák iparosok ismét minden követ megmozdítottak Bruck további tervei ellen. Hiába áldozott fel e nagyeszű ember minden más érdekét az osztrák iparnak; hiába igyekezett minden ipari termelést magában Ausztriában összepontosítani; hiába károsította meg e végből Magyarországot még abban is, hogy a hatalmas bécs—trieszti utvonalat, mely 1848 előtt Sopronon és Szombathelyen keresztül

vezetett, óriási költségekkel a Semmeringnek vitte: az osztrák iparosok nem értették meg legjobb szándékát és a hol lehet, gáncsot vetettek törekvéseinek. Befolyásuk oly nagy volt, hogy már 1856-ban felsőbb helyről felszólítottatt, hogy igazolja, mennyiben szolgált az 1853-iki szerződés az osztrák pénzügynek és különösen az osztrák közgazdaság javára.

Nagy kár, hogy Bruck ebben az emlékiratban nem védelmezte elég szerencsésen eddigi gazdasági politikáját, a mennyiben oly engedményeket tett az osztrák iparosoknak, a melyekkel ellentétbe jutott korábbi állásfoglalásával. Mert Brucknak az az érvelése, hogy a legtöbb osztrák kereskedelmi kamara további könnyítéseket óhajt és csak Bécs és Prága látnak az 1853-iki szerződésben veszedelmet, nem lehetett meggyőző, mihelyt korábbi álláspontjával szemben elismerte, hogy a pamutfonal és fésűsfonal (kammgarn) ipara hátrányban van a Zollverein hasonló iparával szemben. Bruck igen helyesen mutatott arra, hogy egyéb iparokban, mint a gyapjuiparban, üveg- és agyagiparban Ausztria oly előnyben van, a mi az előbb megengedett hátrányt kipótolja. Szintugy igaza volt akkor, midőn rámutatott az olcsóbb munkabérre és különösen az annyira kedvező belső piacra, mely az osztrák iparnak oly kiváltságos helyzetet biztosít, hogy arra nézve a verseny könnyítése csak üdvös hatással lehetne, a miért még attól sem rettenne vissza, ha Németországgal szemben teljesen szabaddá tétetnék a forgalom. A fonóiparnak tett engedmény elvette mind ennek a szép és merész okoskodásnak igazi erejét. S azért, ha egy ideig elhallgattak is az iparosok, az 1857-iki kereskedelmi válság után, mely az első ilyenmü csapás volt a nagykorúságra fejlett osztrák iparnál, az osztrák gyárosok még hevesebben keltek ki az 1853-iki porosz szerződés ellen.

A támadást a bécsi shawl-, pamut- és gyapju-iparosok kezdték a felséghez 1858 tavaszán intézett folyamodványukkal, a kikhez csakkamar a selyemgyárosok is csatlakoztak. A panasz az volt, hogy a külföldi verseny tönkreteszi iparukat, mert kiszorítja áruikat. A baj fő oka az alacsony vámok és a mellett a még mindig igen nagy csempészet. Bruck ezzel szemben igen helyesen mutatott arra, hogy a magasabb vámvédelem csak fokozná az ugysis széles terjedelmű csempészetet. Ez alapon ellenezte a vámok fölemelését. Teljesen egyetértett vele az akkori kereskedelmi miniszter.

Ujabb tápot nyert az iparosok panasza a vasgyárosok kérvénye által, melyet ez év augusztusában terjesztettek a felség elé. Ezek már egyenesen megrendeléseket kértek, mert különben tönkremennek. Szeptemberben már a fésüsfonalak gyárosai is jelentkeztek. Most már a kormány kebelében is megszűnt az egyetértés. A kereskedelmi és belügyi miniszterek engedni akartak az iparosok kérésének legalább annyiban, hogy enpuête tartassék, melyben a panaszok alapossága megvizsgáltassék. Bruck kifejtette, hogy az equêtenek csak rossz következései lehetnek. Az iparosok abból csak uj reményt fognak meríteni, míg Németország nem fog többé bizni abban, hogy Ausztria a megkezdett uton tovább akar vagy tud haladni. Bruck aggályaival egyedül maradt, az enquête el lett határozva, és hosszas előkészületek után 1859 juliusban meg is tartatott.

IV.

Először a vasipar került sorra. A panasz itt főleg az ellen irányult, hogy a nagyméretű vasutépítés következében az állam ugy a maga, mint a magános vállalkozók

részére mérsékelt vám mellett hozatta be a sineket. A kormány eljárását az akkori vastermelés elégtelenségével indokolta és a panaszokat annyira-mennyire el is hallgattatta, midőn megigérte, hogy további vámleszállítást egyelőre nem tervez és a korábbi enyhébb vámokat egyáltalán nem, vagy csak a legnagyobb szükség esetén, kivételesen fogja engedélyezni, a mivel egyébiránt egész határozott ígéretet még sem tett.

A szövő-iparnál a reichenbergi kamara vitte a szót. Panaszába bevonta a valuta javulását is, melynek folytán a munkabér és idegen anyag drágább lett és a külföld versenye elviselhetetlenebbé vált. Nemcsak az 1853-iki porosz szerződés, de az 1851-iki tarifa tételeit is kifogásolta, mert azok csak a közönséges árukat védik. Az idegen országok magas vámokkal oltalmazzák piacukat, azonkívül előnyben vannak olcsóbb szén és vas, gépek, olcsóbb világító és tüzelő anyag, nemkülönben jobb iskolák, tanultabb munkások és alacsonyabb kamat következtében. Hozzájárul a bajhoz, hogy Anglia a legfontosabb nyers anyag, nevezetesen a pamut piacát hatalmában tartja, s hogy másrészt fejlettebb munkamegosztása mellett, ott külön erők fáradnak a gyártással és értékesítéssel, míg Ausztriában a gyárosnak kereskedőnek is kell lennie és így jóval nagyobb tőkével kell rendelkeznie. Mindezek folytán az angol iparosok otthon és gyarmataikban annyi nyereségre tesznek szert, hogy fölöslegeiket olcsón vehetik a kellőleg meg nem védett osztrák piacra. Kérleme tehát oda terjed, hogy Anglia, Franciaország és Svájc ellen a vámok fölemeltessenek, mert már eddig 8000 segéd és tanoncz maradt kenyér nélkül és 1000 mester és gyáros közül igen sok tönkrement vagy legalább elszegényedett.

A mily erélyesek voltak az iparosok panaszaikban, annyira lányhák voltak adatok fölhozatala tárgyában. Egye-

dül Alsó-Ausztriából álltak ilyenek rendelkezésre, de azok a mellett tanuskodtak, hogy a legjobban jajveszékélő iparágban, a pamutfonásban, az orsók száma 1851—1857-ig igen tekintélyes számmal, 19,833 darabbal szaporodott. A többi országokból adat nem állt rendelkezésre. A reichenbergiek e téren nem is annyira a vámok egyenes fölemelését, mint inkább azok lépcsőzetesebbé tételét kérték, a mi különben lényegben persze egyre ment. A védvamos áramlat később ebben az alakban jelentkezett leghamarabb. Hogy azonban mily messzemenő követelések kerültek itt fölszínre, annak legjobb bizonyítéka az, hogy Hock a fonóiparosok tulzott panaszaira azt felelte, hogy jobb inkább egészen elpusztulni hagyni a fonókat, mint kívánságaik teljesítésével a szövő-ipart teljesen lehetetlenné tenni. Különben is a panaszok még az újság ingerével sem bírnak, mert 1834 óta folyton hallani, hogy a fonóipar tönkremegy, s a mellett a vám mérséklése csak az orsók szaporodását vonta maga után.

Valamivel kevesebb volt a panasz a szövőipar terén. A brünniek, úgy mint a reichenbergiek, a nehezebb posztókról a könnyebb divatszövetekre kezdtek áttérni és egyáltalában nem maradtak el a németek mögött. Mindenütt utánózták a francziákat és angolokat, és úgy a színek, mint rajzok tekintetében nagy ügyességre tettek szert. Különösen ott, hol a gyártás és munkamegosztás jobban meghonosodott s a régi czéhszerű munka háttérbe szorult, nagyobb volt a haladás, de természetesen nehéz küzdelmek mellett az elmaradott kisiparban. Többen élénk kiviteli üzletet folytattak keletre és közvetlenül 1857 előttig az üzletmenet kedvező is volt. A szövők tehát inkább csak a vámok állandóságát kérték és a fonók védvamos hajlamait csak úgy lettek volna hajlandók támogatni, ha viszont a szövetek vámját is emelik.

A selyemiparosok panaszaira mások igen helyesen azzal

feleltek, hogy az Ausztriában egyelőre még csak üvegházi növény, mely egyedül Bécs és néhány nagyobb város fogyasztására támaszkodik és ezért tulságosan sokoldalú. Az orvoslást itt nem a vámok emelésében kell keresni, hanem a németek követésében, kik hasonló kedvezőtlen helyzetben nemrégiben az egész sima áruk gyártására tértek át és csak midőn ebben megerősödtek, fogtak a divatszövetek készítéséhez.

Még a lenipar köréből is hangzottak panaszok, pedig ebben Ausztria valóban legelül állott. Már a XVIII. században nagy mennyiségeket szállított a külföldre, és Poroszország felé 1847-től fogva vámmentesen is vihette ki a nyers vásznat. A vámemelésre irányuló követeléssel szemben Hock utalt arra, hogy a behozatal elenyésző a kivitel és belső fogyasztás mellett. A védvamosokat azonban ez nem hozta zavarba, hanem azzal védekeztek, hogy ezt csak a mostani kedvezőtlen üzleti viszonyok okozzák s hogy mihelyt föllendül az üzlet, nagy lesz a behozatal is, és azért jó lesz annak megakadályozásáról is gondoskodni, míg végül kiderült, hogy annak a gyárosnak a vásznát, ki legjobban sürgeti a védelmet, ép oly könnyen adják el Triesztben, mint akár a legkeresettebb irlandit.

A kikészítési eljárás, melynek alapján osztrák gyárosok a festés végett külföldre kivitt nyers szöveiteket ezen kikészítés után vámmentesen hozhatták vissza, szintén szóba került. A festő-iparosok nagyon ellenezték annak fentartását, de Hock kimutatta, hogy néhány nagy festőiparos monopóliuma mellett e rendszabályra igen is nagy szükség volt.

Az enquête, melynek bővebb részleteire nézve ismét Beer munkájára utaljuk az olvasót, nem sok bizonyítékot hozott fel az iparosok panaszai mellett. Sokkal fontosabb volt azonban, hogy ekkor még nem volt meg az iparosokban a kölcsönösség és egyetemlegesség érzete, mely a védvamos áramlatot később győzelemre vezette.

V.

Az enquête-et követő évben Bruck tragikus véget ért, önkezével oltva ki életét. Halálával elvesztette Ausztria azt az államférfiut, a kinek a német vámegyesülés nemcsak politikai eszköz, hanem szívéhez nőtt gazdasági eszmény is volt. Részünkről a teljes vámegyesülést már abban a korban is kivihetetlennek tartjuk, de készséggel elismerjük, hogy Bruck az általa üdvösnek tartott célra a legmegfelelőbb eszközökkel is törekedett, és ha a vámegyesülést nem is tudta megvalósítani, legalább mindent elkövetett volt arra, hogy Ausztriát a szabadelvű kereskedelmi iránytól eltántorodni ne engedje. Az utána következő államférfiak, a mennyiben a gazdasági kérdésekben jártasak voltak, nem rajongtak többé az ő eszményeiért, nem a gazdasági egyesülésért Németországgal, de még a szabadelvű gazdasági irányzatért sem. A Németországgal való gazdasági egyesülés eszméje ezentul csak mint eszköz szerepel politikai célok szolgálatában. Politikusok próbálkoznak meg vele, mint olyan hangszerrel, melynek természetét nem ismerik és a melyen játszani nem képesek.

Az 1853-iki szerződés XXV. pontja értelmében 1860-ban meg kellett volna kezdeni a tárgyalásokat Poroszországgal a végleges egyesítés előkészítésére, vagy legalább további könnyítésekre. Rechberg külügyminiszter meg is tette a kezdeményező lépéseket, de az idősb Plener, az új pénzügyminiszter és a vámdolgozókban Bruck halálával első szerepet vivő Hock, látva a Poroszország részéről támasztott nehézségeket, vonakodtak a tárgyalásokba belemenni.

E huzás-halasztás közben érkezik a Cobden-szerződés híre és mindjárt utána az a másik hír, hogy Franciaország hasonló szabadelvű szerződést készül kötni Poroszországgal is. Csakhamar a szerződés tervezete a XXXI. cikkben

foglalt kedvezményi záradékkal is ismeretessé lesz, a mi kétszeres okból nyugtalanítja az osztrák kormányt. Mert ha Poroszország alacsony vám mellett bocsátja be a francia és esetleg az angol árukat, akkor azok Poroszországon keresztül könnyebben jöhetnek be Ausztriába is. Másrészt, a kedvezményes kikötés folytán, minden előny, melyet eddig Ausztria Poroszországtól élvezett, kiterjed Franciaországra is, és ezzel egyszersmind lehetetlenné van téve Ausztria vámegyesülése Németországgal.

Az osztrák kormányt főleg ez utóbbi zavarta nyugalmából, mert sem Schmerling, sem Rechberg nem tettek le még Schwarzenberg merész terveiről. Ezért a tárgyalások most főleg arra irányultak, hogy ezt a kedvezményi záradékot enyhítsék. Az iparosokat ellenben a szerződés alacsony tételei riasztották meg. Rechberg a vámegyesülés felajánlásával akarta a veszedelmet elhárítani, a mivel szemben Hock azt mutatta ki, hogy az osztrák iparosok a mai védelmet is keveslik és még alacsonyabb tételeket semmi szín alatt sem fogadnának el. S az osztrák iparosok hangulatának a Reichsrath is sietett kifejezést adni, a midőn Giskra, 1862 július 5-ikén 112 társa nevében felszólította a kormányt, hogy akadályozza meg a porosz-francia szerződést. A védvamos áramlat, mely eddig a hamu alatt szunyadott, lánggra lobbant, és mint pár évvel ezelőtt, úgy most is ismét egymást érték az ipari testületek kérvényei hatható-sabb védelem iránt.

A porosz-francia szerződést, mint azt egy megelőző fejezetből tudjuk, a porosz képviselőház mindamellett még ugyanazon hónap 25-ikén elfogadta, sőt hosszas vonakodás után a Zollverein többi államai is követték e példát. A bécsi kormány reménye, hogy a délnémet államokat Poroszországtól elvonhatja, ismét meghiúsult, mert 1864 végével a Zollverein-szerződések mind megújítottak. Ausztriának bele

kellett nyugodnia az újabb vereségbe s a változott viszonyok mellett neki is módosítania kellett az 1853-iki tarifát. Az előkészületek a vámtarifa módosítására már jó ideig folytak a miniszteriumban. Még azon időben, midőn biztak a német vámegyesülésben, kidolgoztak egy új tarifát, mely az irodalomban az 1863-iki javaslat név alatt ismeretes s a mely újabb egyszerűsítések mellett tetemes mérsékléseket is tartalmazott. A különböző kamarákkal folytatott tárgyalások következtében, az 1865-iki áprilisi szerződésben kifejezésre jut úgy a kormány törekvése további vámleszállításokra, mint az iparosoké a védelem fokozására. Emelés történt 56 tételnél, leszállítás 37 tételnél, igaz, hogy a fontosabbaknál. Nevezetesen magasabb lett a vám a következőknél:

	A behozatali vám		vám-mázsáinkint	
	p. pénzben		osztrák értékben	
	1853-iki szerződés		1865-iki szerződés	
nyers vas	—	frt 22 $\frac{1}{2}$ kr.	—	frt 40 kr.
vas-sinek	1	„ — „	1	„ 50 „
vasárúk, közönséges	3	„ — „	4	„ 50 „
fémáru, közönséges	4	„ 30 „	7	„ 50 „
pamutfonal, nyers	2	„ 30 „	4	„ — „
faárúk, legfinomabb	4	„ 30 „	12	„ — „
üvegáru, középfinom	3	„ — „	4	„ — „
agyagáru, színes porcellán	7	„ 30 „	12	„ — „
papír, közönséges	vámmentes		—	„ 75 „
„ finom	vámmentes		1	„ 50 „
papíráru	4	frt 30 kr.	12	„ — „
bőr, finom	2	„ 30 „	10	„ — „
rővidáru, finom diszáru	15	„ — „	30	„ — „

Ellenben mérsékeltek a következő egész fontos tételek:

	A behozatali vám		vám-mázsáinkint	
	p. pénzben		osztrák értékben	
	1853-iki szerződés		1865-iki szerződés	
pamutáru, közönséges	nem volt megkötve		25	frt — kr.
„ finom	100	frt — kr.	70	„ — „
gyapjúáru, közönséges	45	„ — „	25	„ — „
„ finom	100—200	frt	70	„ — „

A Reichsrath-ban a szerződés nagy vihart keltett főleg azért is, mert a védvamosokat az időközben Angliával megindított tárgyalások is izgatták. A kormány ép ezért szükségesnek tartotta kijelenteni, hogy minden más országgal szemben az általános vámtarifa magasabb tételeit fogják alkalmazni. A ház így is csak heves vita után szavazta meg a szerződést 1865 május 29-ikén, mely alkalommal főleg a német-cseh képviselők Skene, Giskra és Herbst támadták legélesebben az abban foglalt szabadkereskedelmi szellemét.

Minthogy július 1-én a porosz-francia szerződésnek már életbe kellett lépnie, és ugyanakkor életbe kellett léptetni ezt az új porosz-osztrák szerződést és gondoskodni kellett az általános tarifa átalakításáról is, annál is inkább, mert a porosz-francia szerződés mellett, mint már említettük, igen sok esetben előnyösebb volt a francia árut Poroszországon keresztül hozatni, minthogy több czikknél a vám Franciaországból Poroszországba és Poroszországból Ausztriába együttvéve alacsonyabb volt, mint a vám Franciaországból Ausztriába. A miniszterium az 1863-iki javaslat alapján ki is dolgozott egy egészen új tarifát. Az osztrák parlamenti viszonyok azonban akkor is annyira zavarosak voltak, hogy ez a javaslat a bizottsági tárgyalásokban egyszerűen megfeneklett. Ekkor a kormány ahhoz a segítséghez folyamodott, hogy a régi általános tarifát legalább annyiban javította ki, a mennyiben azt a porosz-francia szerződés megkövetelte, vagyis minden olyan esetben, midőn a porosz vám francia árura és az osztrák vám porosz árura együttvéve kisebb volt, mint az általános osztrák vám, az utóbbit annyira mérsékelte, hogy a behozóra nézve ne legyen előnyösebb a francia árut Poroszországban megvámoltatni és mint porost behozni, hogy így legalább az osztrák kincstár

ne károsodjék. Így aztán az osztrák parlament is elfogadja a javaslatot, mely a francia-porosz és porosz-osztrák szerződéssel egyidejűleg 1865 július 1-én szintén életbe lépett. Ez a tarifa ideiglenesnek volt tervezve és ezen név alatt is ismeretes, de tovább maradt érvényben, mint a legtöbb társa, mert az állandónak tervezett javaslat a nem sokára közbejött rendszerváltozás folytán soha nem látott napvilágot. Ugyanezen hóban, melyben az új tarifák érvénybe léptek, Schmerling letünt az események színpadáról és helyét Belcredi foglalta el. A centralistákat az autonomisták váltották föl. Azon férfiak helyébe, kik Ausztriát szövetséges nélkül szorították bele az 1859-iki olasz háborúba, jöttek azok a férfiak, kik ismét szövetséges nélkül sodorták bele az 1866-iki porosz háborúba.

VI.

Az 1865-iki porosz-osztrák szerződés, melyet közönségesen áprilisi szerződésnek is neveznek, nyilvánvaló csődjét jelentette a német ábrádnak. Az új rendszer, mely a régi politika csődtömegét liquidálta, most új szövetségesektől várta az osztrák gazdasági élet föllendülését. S ezt tehetette annál is inkább, mert a szövetségesek maguktól kínálkoztak.

Anglia már 1860-ban a Cobden-szerződés alkalmával puhatólódzott Bécsben, de akkor még élt a német-enthusiasta Bruck, és Angliát udvariasan bár, de elutasították. 1862-ben a francia-porosz szerződés idején az angolok újból kopogtattak Bécsben, de a felelet most is elodázó volt: Ausztria nem gondolhat harmadik országgal szerződni, míg Poroszországgal rendbe nem jön. 1865-ben, midőn a bécsi kormány reménységei a szorosabb német kapcsolatra foszladozni kezdtek, az angolok harmadszor is jelentkeztek. Ekkor már Bécsben sem voltak oly merevek. Az angolok különben eleinte nem kértek egyebet,

mint azt, hogy osztrák szakemberekkel magántermészetű megbeszélésekbe bocsátkozhassanak kereskedelmi és forgalmi könnyítések érdekében. Az osztrák kereskedelemügy akkori vezetője, Kalchberg báró, nem tett semmi határozott ígéretet, hanem inkább arra utalt, mily kívánatos volna, hogy az angol tőke és vállalkozás az osztrák ipar és vasutépítés iránt érdeklődnék. Erre az angol kormány ismét arra utalt, hogy e részben mi sem képez oly nagy akadályt, mint a magas osztrák vámok, melyek az angol tőkét az osztrák ipartól és vasutaktól kizárják, s a mellett kilátásba helyezte, hogy az osztrák kormány előzékenységének fejében kész volna viszont az angol vámokat mérsékelni gabonánál, lisztnél, bornál. Ezek után az osztrák kormány hajlandónak nyilatkozott ily előleges megbeszélésekre, de ismét anélkül, hogy a szerződés iránt bárminemű kötelező ígéretet tett volna.

Annál nagyobb volt az osztrák kormány meglepetése mikor az angol kereskedelmi hivatal alelnökének, Mr. Hutt-nak vezetése alatt egyszerre egy csomó előkelő angol hivatalnok állított be Bécsbe, és egyik-másik alaposan kezdte tanulmányozni az osztrák iparviszonyokat nemcsak Bécsben, de különösen Stiriában, az osztrák vasipar fészékében. S miután az angolokat egyenesen elutasítani nem lehetett, legalább azon voltak, hogy a bizottság jellege lehetőleg magántermészetű legyen és e végből osztrák részről főleg magánembereket kértek föl a bizottságban való részvételre, hivatalnokot csak keveset küldtek ki, azt sem a magasabb rangúak közül és elnökül a bécsi egyetem hirneves tanárát, Steint kérték föl. Az angolok látva a halogató szándékot, 1865 ápril 5-én egyenesen azzal a kéréssel fordultak az osztrák külügyminiszterhez, hogy a tárgyalások alapjául az a szerződési javaslat vétessék, melyet az angol kormány pár hónap előtt az osztrák

kormánynak átszolgáltatott, s a mely odairányult, hogy Ausztria szerződésileg állapítsa meg behozatali vámjainak maximális határát, a mint ezt Angliával szemben Franciaország a Cobden-szerződésben tette. Az osztrák kormány nem titkolta el azt a felfogását, hogy az angol kívánság ellentétben áll a tárgyalások azon menetével, melyet Bécsben gondoltak, s hogy a bizottság feladata épen az, hogy előbb tájékoztató adatokat szolgáltatasson. A bizottság munkálataiból valószínűleg várható maximális vámtételt a bécsi kormány 20%-ra tette, kijelentve, hogy azt esetleg hajlandó is lesz a tárgyalás alapjául elfogadni.

Időközben a porosz-osztrák szerződést ápril 11-én aláírták és most már az osztrák kormány is azon lett volna, hogy lehetőleg azzal egy időben vigye a Reichsrath elé az angol és esetleg a francia szerződést is. Akarta ezt egyrészt magáért az osztrák képviselőházért, mert az osztrák iparosoknak minden változástól való idegenkedése mellett biztosabban hitte célját elérni, ha a háznak egyzersmind azt a kijelentést is teheti, hogy ezzel a szerződésekkel végzett s a belföldi iparnak hosszabb időn át nem kell a vámtarifa megváltozásától tartania. De akarta másrészt a két nyugati nagyhatalom megnyugtatása végett is. Mert a porosz szerződés után Anglia határozott ígéretet kért arra nézve, hogy nem fog differentialis elbánás alá esni, vagyis, hogy vele szemben nem fognak magasabb vámokat szedni, mint a német áruk után. S másrészt Franciaországnak már márczius hóban kellett ily ígéretet tenni, sőt a párisi osztrák nagykövet tudósításaiból kitűnt, hogy III. Napoleon Ausztria vámpolitikai magatartását tekinti az osztrák-francia barátság fokmérőjének. A bécsi kormány tehát most már semmit sem idegenkedett francia, angol szerződésektől, s minthogy a bizottság igen lassan dolgozott és az angolok már korábban kifejezték

abbeli kérésüket, hogy a tárgyalás egy kiváló államférfi elnöklete alatt és magas miniszteri hivatalnokok közreműködésével történjék, a kik mint a kormány felelős megbízottai szerepelnének, Mensdorff gróf június 5-én eleget tett az angol kívánságnak és megígérte, hogy szeptemberre a bizottságot ujjaszervezik és a közbeeső időt bőségesebb anyag beszerzésére fordítják.

Három hét múlva uj férfiak vezették az ügyeket Bécsben, miért is Londonban jónak látták már augusztus 8-án a tárgyalások felvételét kérni. Az uj osztrák kormány igen kedvezően fogadta az angol sürgetést. A Belcredi-kabinet sokkal inkább állott a napoleoni kereskedelmi politika varázsa alatt, mint elődje, de másrészt érezte azt is, hogy a korábbi enquête által föllármázott osztrák iparosokkal szemben igen nehéz álláspontja lesz és míg egyrészt mentegette magát az eddigi halogatásért, melyet főleg azzal indokolt, hogy mindeddig nem sikerült a kereskedelmi tárczát megfelelő kezekre bízni, az enquête tárgyalások további folytatása helyett azt ajánlotta, hogy azonnal kössenek egy előleges kereskedelmi szerződést, remélve, hogy a befejezett tények alapján könnyebb lesz álláspontját a Reichsrathban elfogadtatni.

Az angolok a legnagyobb készséggel ajánlkoztak a szerződési tárgyalások megkezdésére, mert az osztrák kormány most már 15%-ban állapította meg a behozatali vámok maximumát. A baj csak az volt, hogy a kereskedelemügyi tárcza még mindig betöltetlen maradt. Minthogy azonban Londonban ismételten utaltak arra, hogy Ausztriának nem lehet differentialis vámpolitikát üzni Angliával szemben, ellenkezőleg a legnagyobb kedvezésben kell részesítenie azokat az országokat, melyek hajlandók vele ugyanígy eljárni; s minthogy másrészt az uj pénzügy-miniszter, Larisch gróf, folyton azt hajtogatta, hogy az

angol kormány jóakarata igen nagy befolyással van a Londonban roppant lassusággal folyó kölcsön-tárgyalásokra: október 4-ikén megkezdték Bécsben a tárgyalásokat az angol meghatalmazottakkal.

Pár nappal előbb, szeptember 30-ikán, Wüllerstorf báró admirális személyében megtalálták az új kereskedelemügyi minisztert is, a ki azonban nem siettetett, hanem inkább feltartóztatta a tárgyalásokat. Az új miniszter maga és legügyesebb tanácsadója, a korábbi pénzügyminiszter De Pretis, ugyanis inkább Bruck nyomdokain szerettek volna haladni és nagyon természetesnek találták, hogy Ausztria egészen másképp bánik el Angliával, mint Németországgal. Ámde ebben a részben a cabinet politikája természetesen győzött Wüllerstorf külön álláspontja felett. De voltak az új miniszternek olyan kifogásai is, melyeket a kormány is kénytelen volt legalább részben elfogadni. Így nevezetesen azt követelte Wüllerstorf báró, hogy Ausztria inkább szerződjék Franciaországgal, melytől az osztrák kedvezmények fejében viszontkedvezményeket várhat, míg Anglia szabadelvűbb tarifája mellett nevezetes új kedvezményt alig adhat és Ausztria ugyszólván ellenszolgáltatás nélkül ad neki minden előnyt. A behozatali vámok maximumául pedig nagyon is keveselte a 15%-ot és 25%-ot is megfelelőnek tartott. A kiegyenlítés aztán úgy jött létre, hogy Franciaországgal, melynek e részben már a korábbi cabinet is ígéretet tett, és a mely az osztrák kölcsön dolgában kedvezőbb magatartást is tanusított, mint az angol piac, a tárgyalásokat szintén megindították és körülbelül ugyanegy időben be is fejezték. A behozatali vámok maximumát illetőleg pedig teljesen elfogadták Wüllerstorf álláspontját.

Igy jött létre deczember 11-ikén a francia-osztrák és deczember 16-ikán az angol osztrák szerződés.

A francia szerződésben a két fél biztosította egymásnak a legnagyobb kedvezményt és azonkívül több fontos cikknél egyenesen meg is kötötte a tételeket. A szerződés 1867 január 1-től tíz évre szólt.

Az angol vámszerződésben, ugyancsak 1867 január 1-től, a felek szintén biztosították egymásnak a legnagyobb kedvezést. Azonkívül kötelezte magát Ausztria, hogy 1867 január 1-től 25%-ban, 1870-től pedig 20%-ban fogja megállapítani behozatali vámjának maximumát. Az értékben kifejtett vámokat természetesen előbb át kellett számítani fix tételű sulyvámokká. E célból a szerződés bizottságot rendelt kiküldetni, mely 1866 áprilisban meg is kezdte működését. A külügyi viszonyok komor fordulata folytán a tárgyalásokat azonban csakhamar felfüggesztették és csak egy év múlva vették föl újból. Az angol szerződésből tehát 1867 elején csupán a legnagyobb kedvezés lépett életbe, a szerződés többi részében csak később valósulhatott meg, mert ezen kikötéseiben egyedül előleges, vagy jobban mondva elvileges szerződés volt, mely csak a későbbi szerződésre való kötelezettséget foglalta magában (*Pactum de paciscendo*).

VII.

Az 1866-iki háború egészen új helyzetet teremtett nemcsak Olaszországgal és Németországgal, hanem Magyarországgal szemben is. Ennek megfelelőleg nagy átalakuláson ment át Ausztria gazdasági helyzete mind a három országgal szemben.

Velenczével elveszett az utolsó olasz tartomány is. Az egykori Sardiniából az olasz királyság alakult, mely, Róma kivételével, immár egész Itáliát magában foglalta. Ausztria utolsó kereskedelmi szerződése 1851-ből még a régi Sardinia idejéből származott. E szerződés legfontosabb cikkét a piemonti bor behozatala képezte, a mely miatt

a XIX. század elején a régi Ausztria oly bonyodalmas vámvitába keveredett a kis Sardiniával, hogy 1846-ban Metternich az oroszok czárját hívta föl bíról, a ki azonban jobbnak látta ilyen kényes szerepre nem vállalkozni. Valamivel később egy középolasz vámegyesület terve is fölmerült, a melyhez Sardinia, Toscana és az egyházi állam, sőt még Nápoly is tartozott volna. Metternich és Kübeck, mint egykor a német Zollvereinra vonatkozólag, ismét nem voltak egy nézeten. Csakhogy most Metternich utasította el a vámszövetség tervét, mint olyat, mely inkább politikai forrásból eredt, míg Kübeck kedvezőbben ítélte róla. Végül Bruck is foglalkozott az eszmével és a sardiniai kormány 1850-ben hajlandó is volt Ausztriával vámközösségre lépni. De Bruck fontosabbnak tartotta előbb Pármát és Modenát megnyerni. Ennél tovább azonban nem is jutott, habár különösen Rómával 1857-ben és 1858-ban hosszas tanácskozások folytak. Az egységes olasz vámterület azért létrejött, de nem úgy, mint Bruck gondolta. S az új alakulással szemben Ausztriának, mint határállamnak, érdeke volt, minél előbb barátságos lábra helyezkedni. Így jött létre már 1867 április 23-ikán az első kereskedelmi szerződés az olasz királlyal.

E szerződésben Ausztria legfontosabb kedvezményei közül megemlítjük a hüvelyes rizsnek, selyemgubóknak, selyemhulladékoknak és bőrnek adott vámmentességet általán és az elkészített főzeléknek és közönséges agyagárúknak adott vámmentességet a szárazföldi határon; továbbá a különféle déli gyümölcsnek, hámozott rizsnek, faolajnak, vajnak és fehérített selyemnek adott alacsonyabb vámokat. Míg Olaszország viszont az osztrák fának és állatoknak, nevezetesen lovaknak és szarvasmarhának, továbbá szesznek, sörnek és czukornak, és végül több iparcikknek, mint a hajlitott fabutoroknak, itatóspapírnak,

különféle vasgyártmányoknak és üvegáruknak adott vám-mérsékléseket. Ezenkívül Olaszország kiterjesztette Ausztriára azon kedvezményeket is, melyekben már Franciaországot részesítette, a miért viszont Ausztria kiterjesztette azon kedvezmények egy részét, melyeket már Franciaországnak és Németországnak megadott. Ugyancsak mindkét állam kölcsönösen jogot engedett egymás alattvalóinak a parti hajózásra a maga területén, a mi azonban az olasz halászat sokkal nagyobb fejlettsége mellett inkább csak Olaszországra nézve volt kedvezmény.

Miként az angol és a francia szerződés, úgy az olasz szerződés is inkább a behozatalt könnyebbitette meg, mint a kivitelt. Az új osztrák Reichsrathot a Belcredi-kabinet ingadozása idején választották, a midőn az ellenszenv a kabinet iránt már nagy mérveket öltött. A szerződésre nézve azonban jóval nagyobb baj volt az, hogy a választásoknál a védvamos agitáció már igen nagy szerepet játszott. Hogy a szerződés mind a mellett érvényre emelkedhetett, azt főleg annak köszönheti, hogy időközben, február 3-ikán, Belcredi megszűnt államminiszter lenni és hogy Beust, ki 1866 október 30-ikán csak külügyminiszter volt, most az elnökséget is átvette. A német czenralisták, kik nemcsak Belcredi ellenségei, de egyszersmind a védvámok legerősebb szószólói voltak, örömben usztak, és várták kormányra jutásuk közeledtét, s azért szívesen szemet hunytak, mikor arról volt szó, hogy azzal annak a férfinak kedvezzenek, a kitől pártjuk diadalát várták. Az olasz szerződés 1867 június 30-ikától 9 évre szól, azzal, hogy azon esetben, ha 12 hónappal lejártá előtt föl nem mondatik, még további egy évre marad érvényben.

Az olasz szerződés a régi Ausztria utolsó kereskedelempolitikai alkotása, mert mielőtt még a szerződés életbe lépett volna, az osztrák császárság helyét az osztrák-magyar monarchia foglalta el.

Az osztrák-magyar vámpolitika a szabadelvű korszakban.

A dualismuson és paritáson alapuló osztrák-magyar monarchiának nemcsak politikai, hanem gazdasági szervezetét is az 1867 : XII. magyar törvény és az annak megfelelő 1867 december 21. osztrák törvényben találjuk meg. A magyar törvény szerint a vám- és kereskedelmi ügyek nem „közös ügyek“ és így nem tartoznak a delegációk hatáskörébe, hanem csak „közös érdekű ügyek“, melyeknél a közös egyetértés mellett való elintézését a törvény egyedül czélszerűbbnek mondja, de az egyezkedés sikertelensége esetén az ország önállóságát fentartja, a minek legvilágosabb külső jele abban mutatkozik, hogy a vám- és kereskedelmi szerződések a magyar országgyűlés és a Reichsrath jogköréhez tartoznak.

Kónyi Manónak Deák Ferenczről közzétett nagyérdemű munkájában igen érdekesen látható, mily nagy szívóssággal ragaszkodtak Bécsben az utolsó pillanatig ahhoz, hogy a kereskedelmi ügyek legalább nemzetközi vonatkozásaikban közös ügyek gyanánt kezeltessenek, de a kiegyezés nagy megalkotója kész volt az utolsó pillanatban is kockára tenni minden addig elért sikert, semhogy a magyar állam és magyar király jogainak ily korlátozásába belenyugodjék.

Az egyezség eredményét az 1867 : XII. t.-cz. 8. §-a foglalja magában, mely szerint a „diplomatiái és kereskedelmi képviseltetés a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében fölmerülhető intézkedések“ a közös külügyminiszter teendői közé tartoznak, de csak „mindkét fél miniszteriumával egyetértésben és azok beleegyezése mellett“, a minek megerősítésére szolgál még a további kikötés, hogy: „a nemzetközi szerződéseket mindenik miniszterium saját törvényhozásával közli“.

Az 1867 : XII. t.-cz. idevágó többi legfontosabb intézkedései a következőkben foglalhatók össze. Miután a 9. §. a „közös ügyek“ közé sorozza a hadügyet, a külügyet és az azokra vonatkozó pénzügyet, az 52. §. előadja a közös érdekű ügyek meghatározását a következő szavakkal:

52. §. „a közös ügyeken kívül, melyek a *pragmatica sancti*óból folynak, vannak még más nagyfontosságú közügyek is, melyeknek közössége ugyan nem folyik a *pragmatica sancti*óból, de a melyek részint a helyzetnél fogva politikai tekintetből, részint a két fél érdekeinek találkozásánál fogva czélszerűebben intéztethetnek el közös egyetértéssel, mint szorosan elkülönítve.“ Egyéb ily közös érdekű ügyek felsorolása után az 58. §. egyenesen ide sorolja a vám- és kereskedelmi ügyeket, mondván: „58. §. a kereskedelmi ügyek közössége sem folyik a *pragmatica sancti*óból, mert annak értelmében a magyar korona országai, mint a fejedelem országaitól jogilag különálló országok, saját felelős kormányuk és törvényhozásuk által intézkedhetnének s vámvonalak által szabályozhatnák kereskedelmi ügyeiket.“ Az 59. §. tekintettel az érdekek kölcsönös érintkezésének fontos és számos voltára, kifejezi az országgyűlés készségét arra, hogy „a kereskedelmi ügyekre nézve egyrészről a magyar korona országai, másrészről Ő Felségének többi országai közt időnkint vám- és

kereskedelmi szövetség köttessék.“ A 61. §. kiköti, hogy a szövetség megkötése „kölcsonös alku által“ történjék, „oly módon, mint két egymástól jogilag független ország hasonló egyezkedései történnek.“ S hogy ez alatt mit ért, azt kifejezik a szakaszt folytató szavak: „A két fél felelős miniszteriumai közös egyetértéssel készítsék meg a szövetségi részletes javaslatot és terjeszsze azt mindenik az illető országgyűlés elé, s a két országgyűlésnek megállapodásai lesznek Ő Felsége szentesítése elé terjesztendők.“ A 62. §. az alkotmányos átmenet megkönnyítésére kimondja, hogy „a külfölddel eddig kötött kereskedelmi szerződések érvénye Magyarországra is érvényesek.“ Végre befejezésül a 67. §. a következő szavakkal tartja fenn az ország önállóságát és jogait: „67. §. magában értetődik, hogy ha és a mennyiben az elsorolt tárgyak felett az egyezkedés nem sikerülne: az ország önálló törvényes intézkedési jogát magának fentartja és minden jogai e részben is sértetlenek maradnak.“

Ez alapon keletkezett a vám- és kereskedelmi szövetség az 1867 : XVI. magyar törvény alapján, mely a két államból tíz évre közös vámterületet alkotott. E szövetség némi nehézségek legyőzése után 1878-ban, majd egészen simán 1887-ben újabb tíz évre kölcsönös megegyezéssel meghosszabbított, míg jelenleg csak egyoldalu intézkedések alapján áll fenn. Erre a nagyfontosságú ügyre részletebben lejjebb fogok kiterjeszkedni, itt csak a szövetségi törvény egy pontjáról akarok szólni, melynek magyarázata iránt egy ideig a két szerződő fél közt nem volt egyetértés, míg végül a magyar álláspont elfogadásával teljes megegyezés jött létre.

II.

A vámszövetség XXI. cikke a kereskedelmi szerződések előkészítésére vám- és kereskedelmi értekezletet ír elő, közönséges néven vámconferentiát. E conferentia tagjai a közös külügyminiszternek és a két állam kereskedelmi és pénzügyi miniszterének megbízottai. Ezeken kívül a hányszor a tárgy megkívánja, szakférfiak és kamarai tagok is meghivandók. E szövegezés szerint is az ugynevezett szakférfiak csak föltételesen hivandók meg, és már ebből kitűnik, hogy azok nem lehetnek a kormány-megbízottakkal egyenrangú tényezők. Még kevésbbé volt igazolható azon fölfogás, mintha ezen szakértők az értekezleteken szavazati joggal bírtak volna, mert hiszen a törvény az egész vámértekezletet csak előkészítő szervnek minősítette. Ennek tehát határozati joga már azért sem lehetett, mert hiszen a kereskedelmi szerződések megállapítása a két kormányra tartozott és a vámértekezleten a külügyminiszter megbízottja is résztvett. Minthogy azonban a törvény szó szerinti szövege minderről világosan nem intézkedett, ellentétes felfogás mellett igen könnyen eltérő magyarázatok is keletkezhettek. És abban az időben a két állam kormányában csakugyan ellentétes felfogások is uralkodtak. Ausztriában a német szabadelvűek, a régi centralisták kezében volt a kormány, mely párt semmiképp sem tudott a dolgok új rendjébe belenyugodni, s a régi birodalmi egység és közösség rombadőlt erősségének minden egyes fokát kétségbeesett erőfeszítéssel igyekezett megtartani vagy éppen visszavívni. Az észak-német szövetség vámparlamentje csábító példát szolgáltatott az osztrák centralistáknak, és különösen sajtójuk tele volt a reménnyel, hogy a vámszövetség XXI. cikke alapján az arra meghivandó szakférfiak segítségével a törvényben előírt elő-

készítő értekezlet valóságos vámparlamentté nőheti ki magát, a mely az osztrák részről mindig természetesnek tartott nagyobb értelmi erő mellett nemcsak az osztrák gazdasági érdekek hathatós öre lesz, hanem azonkívül legfőbb eszményük, a teljes közös parlament megvalósításához is vezethetett.

Mi haszna lett volna az osztrák némentségnek ily közös parlamentből, arra most nem kívánok kitérni, csak arra akarok utalni, hogy ilyen vágyakkal és hajlamokkal szemben a magyar államférfiak szükségkép a legmesszebb menő aggodalmat és legridegebb elutasítást tanusították. Kifejezésre jutott ez különösen az alkalomból, hogy az osztrák kormány 1868 folyamán különféle szerkezetileg teljesen igazolt okokból a vámtarifa egyszerűsítését hozta napirendre, mely törekvése az 1868-iki vámtarifa-reform neve alatt ismeretes.

A külső alkalmat a később mindjárt érintendő 1868-iki német kereskedelmi szerződés szolgáltatta, melynek tárgyalásánál az osztrák Reichsrath képviselőháza 1868 május 15-én azt az utasítást adta kormányának, hogy ennek alapján új általános vámtarifát dolgozzon ki és pedig a vámszövetség XXI. cikkében említett vám- és kereskedelmi conferentia egybehívása mellett.

Ez utalás egészen felesleges volt és ezért igen könnyen arra a föltevésre vezethetett Magyarországon, hogy ez a mellékes cél tulajdonképen a főczél. Megerősíthette ezt a föltevést az a mohóság, melylyel az osztrák kormány a magyar kormányt fölkérte, hogy a tarifa kidolgozása végett megbízottat küldjön Bécsbe, és midőn a magyar kormány ez ellen aggályokat fejezett ki, már deczemberben egy egész kész tarifát küldött nemcsak a magyar kormánynak, hanem az osztrák ipar- és kereskedelmi kamaráknak is, mindjárt azzal a felszólítással, hogy az

annak idején összehívandó vámconferentiára válasszák meg megbizottaikat. Az új tarifa anyagilag csak oly változásokat tartalmazott, melyek Ausztriának kedveztek, a mennyiben az iparczikkék vámját érintetlenül hagyta és a nyers anyagokét sok esetben leszállította; alakilag pedig oda irányult, hogy az eddigi szerződéses tételek képezzék ezen túl az új általános tarifát, míg a nem szerződéses országokkal szemben az egyes tételek pótlékok alakjában állapíttassanak meg.

Az anyagi intézkedések ellen a magyar kormánynak, az akkor uralkodó szabadkereskedelmi áramlat mellett, nem volt kifogása. Belenyugodott a nyers anyagok vámjának leszállításába, a nélkül, hogy az iparczikkeknél hasonló mértéket követelt volna. Sőt nem kifogásolta a magyar kormány az alaki intézkedéseket sem. Csakhogy ezekkel szemben egészen helyesen hangsúlyozta, hogy azok nem érdemlik meg azt a nagy apparátust, melyet az osztrák kormány mozgásba hozott, mert mindezt igen könnyű megvalósítani részben egy igen rövid törvénnyel, részben közigazgatási intézkedésekkel. A magyar kormány különben is ki akart térni az elől, hogy az alig megalkotott kiegyezési törvény felett a magyar parlamentben esetleg éles vita induljon meg; és a mellett egész alaposan arra is hivatkozhatott, hogy az ipar- és kereskedelmi kamarák intézménye csak 1869-ben állíttatott fel Magyarországon és így azok meghallgatása is bizonyos időt igényel.

Igy csak 1870 július 2-ikán jött létre Bécsben az első vámconferentia és pedig tisztán a kormányok megbizottaiból, kik mindenekelőtt az iránt határoztak, hogy szükséges-e általában szakértőket a conferentiára meghívni, a magyar kormánynak amaz előleges kijelentése mellett, hogy a szakértők szavazati joggal nem bírnak és

az értekezlet szavazat útján határozatot egyáltalán nem hozhat. Ezen előleges értekezleten megállapodtak abban, hogy mindegyik kormány maga választja meg a maga szakértőit, a kik a conferentián csak véleményt nyilváníthatnak. Az érdemleges vámértekezletet pedig elhalasztották április 24-ikére. Időközben a német szabadelvű kormány megbukott és helyét egy autonomista kormány foglalta el, melynek kereskedelmi minisztere, Schöffle, több fogékony-sággal viseltetett a jogos magyar aggodalmak iránt. A vámconferentia egyelőre elmaradt, az ugynevezett tarifareform elaludt, s a mi a legfontosabb, a szakértők meghívása a vámconferentiákra, szintén letűnt a napirendről. Mindegyik kormány külön-külön természetesen meghallgatta a maga szakembereit, de azok meghívása a kormányok kiküldötteinek bizalmas tanácskozásához elmaradt, mint olyan, mely a legjobb esetben felesleges, sok esetben kényelmetlen lehetett és a mellett közjogilag igen könnyen félre-magyarázásokra vezethetett volna. (Bövebben Matlekovits említett munkájában.)

E közjogi vitának egy kis utójátéka gyanánt tekinthető az a bővítés, melyet e részben a vám- és kereskedelmi szövetség szövege tiz évvel később nyert. A 67-iki szöveg ezen szavai után: „mindkét fél fel van jogosítva az egybehívást igénybe venni“ egy új mondat szerepel még az 1878-ki szövegben: „Az értekezleten való részvétel meg nem tagadható.“ E toldalék semmi újat nem mond, ugyszólván magától érthető is azon magyarázat után, melyet a vámconferentiáknak a kifejlődött gyakorlat adott, hogy t. i. szakértők abban részt nem vettek, magyar részről is teljesen elfogadható volt.

III.

Ugyanazon időben, midőn a cseh csatamezőkön a régi Ausztria és Poroszország véres harcokat vívtak, az osztrák kereskedelmi miniszterium vezetője, De Pretis egy emlékiratot dolgozott ki a követendő vámpolitika irányáról. Ez emlékirat a legkeményebben elítéli azt az osztrák gazdasági politikát, mely védvámjai által kizárta magát Németországból és egyenesen hibáztatja, hogy a francia-porosz szerződés alacsony tételei miatt Ausztria nem mert a Zollvereinba belépni. Utal arra, hogy a gazdasági haladás a nagyobb szabadság uralma mellett mennyivel gyorsabb volt Németországban, mint Ausztriában és hogy magában Ausztriában és az észak-csehországi iparos vidéken volt a legnagyobb fejlődés, ott, ahol a Zollverein versenye a közbenső vámok alacsonyabb tételei mellett legjobban éreztette életető hatását. A memorandum ennek alapján természetesen azt ajánlja, hogy Ausztria siessen kipótolni az elmulasztottat és lépjen be minél előbb a Zollvereinba.

Az osztrák vezető férfiakban tehát meg volt a hajlam minél szorosabb összeköttetést teremteni Németországgal és ennek megfelelőleg áldozatokat is hozni az osztrák ipari védvámok leszállítása által. Ugyanily szellem lengte át a magyar államférfiakat, a kik most először vettek hivatalosan részt kereskedelmi szerződések előkészítésében. A szerződés, melyet hosszabb tárgyalások után 1868 márcziusban irtak alá, s a melyet azért röviden márcziusi szerződésnek is neveznek, mindazáltal igen kevés tanúságot tesz erről a szellemről. Az osztrák áldozatkészség nem volt nagy, mert az új egyezmény alig tartalmazott más engedményeket, mint a melyeket a korábbi angol, francia és olasz szerződések máris magukban foglaltak.

A magyar részről áldozatot képező engedmények, mint a nyers termékek vámmentessége és az állatok vámjainak mérséklése, belekerültek a szerződésbe. De a porosz részről nem kevésbé hangsúlyozott az a kívánság, hogy a szövött áruk vámjá Németországgal szemben még alacsonyabb legyen, nem ment teljesezésbe, daczára annak, hogy azt az óhajt a magyar kormány is pártolta. A nekünk nyújtott kedvezmények voltak egyrészt a bor vámjának mérséklése, másrészt pedig a vámok leszállítása egy csomó igen fontos osztrák kiviteli cikknél, minők: papir, porcellán, hangszerek, kaszák és sarlók, fabutor, üveg stb.

A memorandum szabadkereskedelmi hitvallása után az az óvatosság, hogy ne mondjuk fukarság, melyet osztrák részről az ipari vámok mérséklésében tanusítottak, valóban meglepő. Az akkori osztrák államférfiak készek lettek volna talán e részben tovább is menni, de az osztrák Reichsrath nem volt nagyobb engedékenységre hajlandó. Még a szerződés megkötése előtt, 1868 februárban történtek puhatolódzások, melyek azonban nem vezettek sikerre. Csak így magyarázható az a szerény és szinte bocsánatkérő kijelentés, melylyel a merész memorandum szerzője a képviselőházban a javaslatot bemutatta, hogy t. i. ezzel az egyezménynyel és a korábbi angol egyezménynyel a szerződéses politika a végponthoz érkezett, a mit ő maga is szükségesnek és elengedhetetlennek tart. Az osztrák Reichsrathot azonban ez a megnyugtató sem kenyerezte le. A pénzügyi bizottság jelentése igen elítélőleg nyilatkozik a javaslatról, és a midőn utalt a kemény versenyre, melyet az új szerződések az osztrák iparra mérnek, az elfogadást főleg politikai és nem gazdasági érvekkel ajánlotta.

Ily ellenzést támasztott az osztrák iparosok körében az 1868-iki német szerződés, melyről még Bazant (Handelspolitik Österreich-Ungarns von 1875 bis 1892) is elismeri,

hogy az abban foglalt német vámok alacsonyabbak voltak az osztrák vámoknál. A magyar országgyűlésen az 1868-iki német szerződés semmi nehézséget nem támasztott. A közvélemény örömmel üdvözölte az egyezményt, mint olyant, mely megkönnyítette a legtöbb nyers termék kivitelét és a mellett olcsóbbá tette fogyasztásunkat igen sok iparcikkben. A szerződés, mely 1868 június 1-től 1877 végeig, tehát nem egészen tíz évre kötöttet, különös fontossággal bír a monarchia kereskedelmi történetében. Nemcsak azért, mert a német forgalom mellett a többi nyugati országok forgalmára is kiterjedt és így a tarifa legtöbb tételét érinti, hanem fontos főleg azért, mert, mint már jeleztük, Németországgal ez az utolsó szerződés, mely a maga egészében a forgalmi szabadság elveinek hódolt.

Az 1868-iki behozatali vámok:

A) Az angol szerződésre vonatkozó 1867 nov. 8. jegyzőkönyv alapján.

	1865-iki szerződés	1868-iki szerződés
Nyers vas	— frt 40 kr.	— frt 25 kr.
Pamutáru, közönséges	25 „ — „	20 „ — „
„ sima sűrű	45 „ — „	40 „ — „
„ finom	70 „ — „	60 „ — „
„ legfinomabb	— „ — „	80 „ — „
Gyapjúáru, közönséges	25 „ — „	20 „ — „
„ középfinom	45 „ — „	40 „ — „
„ finom	70 „ — „	60 „ — „

B) Új kedvezmények.

	Általános vám	1868-iki szerződés
Pamutfonál, czéfnázott	13 frt 50 kr.	9 frt — kr.
Gyapjufonál, gyártott, kemény	4 „ 50 „	— „ 75 „
„ „ lágy	4 „ 50 „	4 „ — „
„ czéfnázott v. festett	13 „ 15 „	6 „ — „
Papír. finom	5 „ 50 „	1 „ 50 „
Bőr. finom	13 „ — „	7 „ 50 „
Faáru, legfinomabb	12 „ — „	7 „ 50 „
Üveg, közönséges	2 „ 25 „	1 „ — „
Kőáru. finom	12 „ — „	7 „ 50 „
Porcellán, fehér	12 „ — „	4 „ — „
Vasáru, durva	5 „ — „	2 „ — „

IV.

Az erejének öntudatára jutott osztrák ipar csakhamar még határozottabban érvényesült a Reichsrathban. Védvamos írók, nevezetesen Bazant, azt állítják ugyan, hogy a védvamos áramlatot egyenesen az angol pótconventió teremtetten volna meg, és annyi kétségtelen, hogy az ellenzés előtt, melyet ez egyezmény az osztrák ipar körében támasztott, az osztrák kormány az angol kormánynak tett ígéret dacára kénytelen volt meghajolni. De az is kétségtelen, hogy az osztrák ipar mindig védvamos volt, s hogy az alkotmányos élet, mely az iparnak törvényhozói képviselőt adott, lépésről-lépésre fokozta annak erejét és nem sokára az osztrák gazdasági élet leghatalmasabb, sőt egyenesen uralkodó tényezőjévé emelte.

A korábbiakból tudjuk, hogy az osztrák-porosz háború előestéjén, 1865 december 6-ikán, a régi Ausztria egyezményre lépett Angliával, melynek értelmében az angol behozatal 1867-től fogva 25⁰/₀-ot és 1870-től fogva 20⁰/₀-ot meg nem haladó vám alá esett. Az alapul szolgáló értékek megállapítására a két kormány vegyes bizottsága 1866 május havában össze is jött, de a háború közbejötté miatt nem fejezhette be munkáját. A háború után a monarchia benső nagy átalakulása akadályozta a tárgyalások megkezdését, úgy hogy a bizottság csak 1867 júniusban vehette föl a közel egy év előtt elejtett fonalat. E tárgyaláson, habár csak félhivatalosan, magyar megbízottak is vettek részt, Fest Imre államtitkár és a nagynevű tanár Kautz Gyula, mint országos képviselő.

A tárgyalások hosszasan húzódtak, míg végre 1867 szeptember 8-ikán a bizottság jegyzőkönyvi megállapodásra jutott, melynek értelmében Anglia eltekintett az 1865-iki szerződésben biztosított kedvezményektől és a helyett egy

csomó áruczikkre nézve a vámok mérséklését nyerte, mely mérséklés azonban nem haladta meg azt a mértéket, melyet a Berlinben ugyanekkor folytatott tárgyalásoknál Németországnak már megadtak, s a melyet a legnagyobb kedvezmény alapján úgy is élvezett volna. De ugyanakkor kárpótlásul azt a további előnyt kapta, hogy gyapju- és pamutáruknál 1869-től fogva a fennálló sulyvámok helyett érték vámolást is követelhetett, és pedig a gyapjuáruknál 15%, a pamutáruknál 25%, illetőleg 1870-től fogva 20% alapján. Ezen jegyzőkönyvi megállapodás értelmében a pótegyezményt Beust, mint külügyminiszter, 1868 július 1-én tényleg alá is irta, a mi ellen az osztrák kormány közjogi kifogásokat támasztott, abból indulva ki, hogy a jegyzőkönyv nem állami szerződés. Ellenzésének főoka azonban kétségtelenül az volt, hogy érezte a nehézségeket, melyekkel a pótegyezménynek a Reichsrathban találkoznia kellett.

Az angol áruk behozatala már is nyugtalanította az osztrák iparosokat és az értékvám, mely az angol gyárosok részéről kétségtelenül nagy visszaélésekre is szolgáltatott alkalmat, a legnagyobb ellenszenvét idézte föl náluk. A brünni kamara már július 13-án panaszkodik az értékvámolás miatt. Csakhamar egy csomó más kamara Bécs, Olmütz, Klagenfurt, Innsbruck, Budweis és Eger követi a példát, és az utolsó egyenesen a pótegyezmény elvetésére szólítja fel a Reichsrathot. S a mit az iparosok más alkalmakkal is már megkísérlettek, egyik szaktársulatuk közvetlenül a Felsőházhoz fordult segélyért.

Ily előzmények után került a pótconventió 1868 októberben a Reichsrath elé, a hol oly heves ellenzésre talált, hogy a kormány kénytelen volt abba belenyugodni, hogy a pénzügyi bizottság új enquête-et tartson ez ügyben. A pénzügyi bizottság még kétszínűséggel is vádolta a kormányt, midőn szemére vetette azt, hogy a német szerződés

benyújtása alkalmából egy szóval sem emlékezett meg az angol pótegyezményről, minek folytán a Reichsrath joggal hihette, hogy ilyenről szó nem leszen, és Anglia semmi a német szerződésen tulmenő kedvezményben nem fog részesülni. Különben sincs semmi ok arra, hogy ép olyan országgal szemben legyen Ausztria előzékeny, mely megfelelő ellenszolgáltatást nem is adhat. Csak a külügy-miniszter által Angliával szemben már elvállalt kötelezettségre való tekintettel ment el végül a Reichsrath nagynehezen odáig, hogy az értékvámolás teljes elvetésével, a gyapjuáruknál 10%-kal, a pamutáraknál 15—20%-kal mérsékelte a német szerződésben megállapított behozatali vámokat.

Ez alapon új tárgyalásokat indítottak meg az angol kormány nyal, mely időközben azzal igyekezett az osztrák Reichsrathot megnyerni, hogy leszállította a könnyebb sörök vámját és teljesen vámmentessé tette a gabonát. Végre az angol kormány hozzájárulásával létrejött az egyezés. Az eredmény tehát az volt, hogy a Reichsrath elvetette a kormány által benyújtott pótegyezményt és helyébe felhatalmazta a kormányt, hogy az említett föltételek mellett Angliával új pótegyezményt kössön, miután Plener kereskedelmi miniszter előbb kijelentette, hogy ezzel elesik az utolsó kötelezettség, melyet a kormány a kereskedelmi politika körében a multból örökségkép átvett s hogy ezentul semmi akadály sincs arra nézve, hogy a kormány e részben is teljesen alkalmazkodjék a Reichsrath kifejezett felfogásához.

A magyar törvényhozás készséggel fogadta el az átalakított pótegyezményt nemcsak rokonszenvből a forgalom szabadsága iránt, hanem a fogyasztó gyakorlati érdekéből is.

A pótegyezmény főbb tételei a következők:

Pamutáru, legközségesebb	12	frt	—	kr.
„ közönséges	16	„	—	„
„ középfinom sűrű	20	„	—	„
„ középfinom nem sűrű	30	„	—	„
„ finom nem sűrű	45	„	—	„
„ legfinomabb	60	„	—	„
Gyapjuáru, legközségebb	4	„	50	„
„ közönséges	18	„	—	„
„ (1871-től fogva) középfinom	35	„	—	„
„ középfinom	50	„	—	„
„ legfinomabb	60	„	—	„

V.

Mennyire egyoldaluan osztrák szempontból szokás a monarchia kereskedelmi politikáját tekinteni, talán legjobban mutatja az a körülmény, hogy szinte elfogadott tételkép szerepel, mikép az angol pótconventió a szabadkereskedelmi irány utolsó nyilvánulása a monarchia vámpolitikájában. Pedig a monarchiának van egy kereskedelmi szerződése jóval későbbi időből, mely sokkal inkább megérdemli ezt a nevet, csak hogy ebben a forgalmi szabadságnak nem Ausztria, hanem Magyarország hozott, még pedig igen komoly áldozatot. Értem a román kereskedelmi szerződést, mely azonkívül politikailag is nagy horderővel bír, mert abban egy magyar államférfi szakított a régi Ausztria ingatagságával, mely a feltörekvő dunai fejedelemségekben azt a hitet érlelte meg, hogy Ausztriát mint ellenséget és jó barátot egyformán semmire se becsüljék.

A szabadkereskedelmi áramlat az angol pótconventió után is érvényesült annyiban, a mennyiben a monarchia egy csomó országgal igyekezett összeköttetést teremteni és azt kereskedelmi szerződésekkel is előmozdítani. Legfontosabb volt ezek közt a szerződés Svájc czal, mely

még 1868-ban 8 évre lett megkötve. A keleti piaczi forgalom fejlesztésére egy expedíció indult a Csendes-tengerre, melynek következményei a kereskedelmi szerződések Siammal, Kinával és Japánnal 1869-ből. 1870 folyamán több dél-amerikai állammal kötöttünk kereskedelmi szerződést. Ugyanazon évben Spanyolországgal, 1872-ben Portugaliával és 1873-ban Svéd- és Norvégországgal.

Mindezen szerződéseket jelentőségben messze felülmulta a román szerződés, egy általános politikai, mint külön kereskedelempolitikai szempontból. A dunai fejedelemségek az adrianápolyi béke óta autonómiával bírtak és 1847 óta az akkor még külön álló Moldva- és Oláhország együtt közös vámterületet is alkottak. E fejedelemségek nem egyszer tettek kísérletet kereskedelmi viszonyaik rendezésére. A régi osztrák diplomácia egyik legkiválóbb képviselője, Prokesch, ismételten ajánlotta, hogy lépjünk velük közvetlenül összeköttetésbe és ismerjük el önállóságukat, még mielőtt különben is kényszerülve leszünk arra, a mikor aztán hiába várunk azért tőlük köszönetet. Mindennek daczára még 1860-ban is a porta útján akarta a régi Ausztria a dunai fejedelemségek forgalmát rendezni, s az 1860-ban Törökországgal kötött szerződés XV. szakasza világosan ki is mondta, hogy az abban megállapított vámok, a bevitelnél 8% az érték után, az ozmán birodalom minden részére kiterjed. Igaz, hogy a szerződéshez egy pótegyezmény (Acte additionnelle) is járult, mely a dunai fejedelemségekre a status quot tartotta fenn, csakhogy ezt a kikötést Moldva- és Oláhország semmibe sem vették.

Bécsben azt hitték, hogy ilyen ügyeskedéssel biztosíthatják maguknak a korábban fennállott 3%-os érték-vámot. Moldva-Oláhország azonban már 1850 óta 5%-ot szedett a nélkül, hogy az ellen Ausztria annak idején

óvást emelt volna. Később azt is följebb emelte 7⁰/₀-ra és 1866-ban még $\frac{1}{2}$ ⁰/₀-ot adott hozzá községi pótlék fejében. De Moldva-Oláhországot nemcsak a hozzájuk irányuló bevitelnél nem vették figyelembe a portánál kötött szerződésünkben, hanem még azon javaknál sem, melyek tőlünk Törökországba mennek a dunai fejedelemségeken keresztül. A török szerződésben ki volt kötve, hogy az oda irányuló bevitelnél csak az első török vámhivatalnál kell majd vámot fizetni. A dunai fejedelemségek azonban ezzel mit sem törődtek, hanem minden rajtuk keresztül menő árutól átmeneteli vámot is szedtek. 1866 óta még egyenes tilalommal is sujtottak egy csomó, ránk nézve fontos cikket, minők a bor, szesz, eczet.

A nagyobb bajokhoz járult még egy csomó kisebb bosszantás. Így az egyes községek derüre-borura vetettek ki fogyasztási adókat a tőlünk bevitt árucikkekre. Nem kis kellemetlenséget okozott az az eljárás, melyet a fuvarosokkal szemben alkalmaztak, kik főleg erdélyiek voltak. Nemcsak engedély-jegyek váltására kötelezték őket, kétlovas kocsinál 15, négylovasnál $62\frac{1}{2}$ piaszterrel egy-egy évre, hanem ezt az engedély-díjat egy évben többször is megvették rajtok, különösen ha a mi fuvarosunk más kerületbe is jutott.

Egy magyar államférfiué, Gorove kereskedelmi miniszteré az érdem, hogy ez állapot tarthatatlanságát belátva, oda törekedett, hogy Romániával nemzetközi szerződés alapján rendezzük kereskedelmi viszonyainkat. A bécsi külügyminiszterium azonban csak Andrássy hivatalba lépte után helyezkedett arra az álláspontra, hogy Romániával a porta suverain jogainak megsértése nélkül kereskedelmi szerződésre léphetünk. Osztottak e felfogásban Oroszország és Németország. Anglia és Franciaország még most is a régi török álláspontot foglalták el. Az osztrák

kormány csatlakozott a magyar kormány felfogásához és 1873-ban megindultak a tárgyalások Romániával.

Az egyezkedés legnagyobb nehézségét a román gabona vámmentessége képezte. 1873 október 1-én a nagy aszály következtében a gabonavámokat egy évre felfüggesztettük, de már 1884-ben a magyar gazdák nagyon panaszkodtak a román buza beözönlése ellen, s a midőn Paczolay ez irányban interpellálta a kereskedelmi minisztert, Bartal szükségesnek látta a kormány nevében azt a megnyugtató választ adni, hogy a kijelölt időben, azaz 1874 szeptember végén, a gabonavámok felfüggesztése megszűnik, dacára annak, hogy a bécsi kormány a gabona vámmentességét fennakarta volna tartani.

Minél tovább folytak a tárgyalások, annál világosabb volt, hogy a román gabona vámmentességén fordul meg az egész kérdés és így az új Tisza-kormány helyesebbnek látta e részben engedni. Erre két ok volt. Először az, hogy Románia 1874 júniusban egy vámtörvényt hozott, 1875 júliusi hatálylyal, mely forgalmunkat ez országgal igen megnehezítette volna. Másodszor és pedig főleg az, hogy a tárgyalásoknál Magyarország részéről eleinte nem foglaltak el oly határozott állást a gabona vámmentessége ellen, úgy hogy az egész szerződést ezen egy pont miatt megdönteni igen bajos lett volna.

Igy végre létrejött a szerződés 1875 június 22-ikén, Románia a mi részünkről alakilag nem igen kapott mást, mint a legnagyobb kedvezmény biztosítékát, a mi azonban rá nézve elég nagy előny volt, mert megkapta azzal a kedvező állatvámokat, melyeket a német szerződésben Németországnak engedtünk. Azonkívül megkapta a gabona vámmentességét és a bornál a legnagyobb kedvezmény mellett azt a biztosítást is, hogy a vám magassága soha nem haladhatja meg a mostani 2 frt 63 kros vámtételt, a mi alacsonyabb volt a 4 frtos szerződéses vámnál.

Románia viszont vámmentességet adott nekünk nemcsak egy csomó mezei termékre, a minek persze semmi különös hasznát nem vettük, hanem azonkívül lisztre, épületfára, köszénre, vasra, aczélra, gépekre és festőanyagokra; továbbá mérsékelt és súly szerint megállapítandó vámokat czukorra, sörre, borra és szeszre, pamut- és gyapjuárukra, bőr- és papírárukra, kaucsuk-, fa- és üvegárukra. A kiviteli vámok Romániából alacsonyak maradtak vagy megszűntek, a mint megszűntek teljesen az inkább boszantó átviteli vámok is.

A községi pótlékokra nézve két dolgot ígért Románia: először, hogy azok csak annyiban alkalmazhatók, a mennyiben a hasonló román cikk is köteles ily adót fizetni; másodsor, hogy községi adó nem róható oly cikkekre, melyet Romániában nem állítanak elő. A szerződés XXI. és XXII. cikkének ezen igen határozott és ránk nézve nagyon kívánatos kötelezettségeit a pótlókmány az átmenetre való tekintettel nagyon enyhítette, a mennyiben a tényleges állapotokat fentartotta még a Romániában nem gyártott cikkeknel is, de legalább határt szabott azok tovább emelésének, a mennyiben kijelentette, hogy az ily adók nem lehetnek magasabbak, mint a minőket a már fennálló román törvények megállapítanak.

Abban a kérdésben végre, mely akkor még legnagyobb érdeklődést keltett Ausztriában, értem a zsidók ügyét, Románia hajthatatlan maradt. A kereskedelmi szerződések azon szokásos kijelentése, hogy a szerződő felek alattvalói egymás területén szabadon letelepedhetnek, kereskedést és ipart szabadon üzhetnek, bennfoglaltatik ugyan ebben a szerződésben is, de a román kormány azon egyenes kijelentése mellett, hogy ez az osztrák és magyar zsidókra nem vonatkozik, azon egyszerű okból, mert a zsidók Romániában nem egyenjogúak. Sőt továbbmenőleg

világosan meg van mondva, hogy a fönnebbi általános kikötés nem változtatja meg az ingatlan megszerzésére és birtoklására vonatkozó román törvényeket, más szóval, hogy az osztrák vagy magyar állampolgár, ha zsidó, nem szerezhethet ingatlant, sem mezeit, sem városit, nem lehet vendéglős, korcsmáros vagy italmérő, a mint a román zsidó sem lehet az.

A szerződés minden parlamentben nagy ellentétre talált. Bukarestben feláldozva látták az ország ipari fejlődését, Budapesten féltették a nyers termelés és állattenyésztés veszedelmét, Bécsben a zsidók helyzete miatt hangzott fel a panasz, holott azok tekintetében csak a tényleges állapot maradt fenn. A monarchia szempontjából tehát valódi áldozatot csak Magyarország hozott és pedig oly időben, midőn egész Nyugat-Európában erőteljesen készültek az agrár érdekek védelmére. Ezért mondhatjuk joggal, hogy a monarchia szabadkereskedelmi irányának utolsó kimagasló megnyilatkozása a román szerződés volt, melyben Magyarország fizette meg nyers termelésével és állattenyésztésével az osztrák iparnak szerzett nagy előnyöket, a mi annál nagyobb beszámítás alá esik, mert egyrészt egész Európában az agrár érdekek jegyében indult meg a védvamos fordulat, és mert másrészt Magyarországon már igen magas hullámokat vetett az a mozgalom, mely a vámterület közösségét az ország összes gazdasági érdekeinek, iparának ugymint mezőgazdaságának súlyos kockáztatásával, hogy ne mondjuk egyenes romlásával vádolta, és még a leghigadtabb kedélyek sem zárkozhattak el azon kétségtelen tapasztalat elől, hogy a közös vámterület a fogyasztó adók vele járó rendszerével nagy mérvben megkárosítja a fiatal és szegényebb magyar államot az amugy is gazdagabb osztrák kincstár javára.

VI.

Magyarország legkétségtelenebb haszna a közös vámterületből abban áll, hogy mezőgazdaságának és állattenyésztésének először egy közvetlen piacot biztosít a belföldi piacon, másodszor, hogy az Ausztriával való kapcsolat útján egy még tágasabb piacot szerezhet a külföldön. Ezzel szemben tagadhatatlan, hogy iparának önálló fejlesztése és így gazdasági haladása meg van nehezítve nemcsak azért, mert a közös vámterületen egy megizmosodott iparral kell versenyeznie, hanem azért is, mert mint egy közös vámterület alkatrésze, természetszerűleg függésbe jut az erősebbel szemben s azonkívül nehezebben használhatja föl a távolabbi külföldi összeköttetés termékenyítő erejét.

Igy áll a mérleg pusztán gazdasági szempontból, a mihez járul még a nemzeti önállóság természetes érzése, mely még bizonyos gazdasági hátrány mellett is érvényesül.

Ily körülmények közt nagyon érthető, hogy különösen a kedvezőtlen gazdasági viszonyok hatása alatt, Mudrony Somának, az országos iparegyesület vezéremberének, 1873 augusztusában megindított izgatása az önálló vámterület mellett, nem maradt visszhang nélkül. Az ország közvéleménye, különösen a szaktestületek, gazdasági egyesületek, kereskedelmi és iparkamarák tulnyomó többségükben mindazáltal a közös vámterület mellett foglaltak állást és az új kiegyezésnél csak finanziaális tekintetben kívántak változtatást.

A vámszövetség értelmében ugyanis a cukor-, szesz- és söradó közös elvek szerint kezeltetett, de mindegyik állam által külön. S minthogy az iparok Ausztriában jóval régiebbek és erősebbek voltak, megtörtént az az anomália, hogy Magyarország tetemes adót fizetett az osztrák kincstárnak az által, hogy igen sok osztrák cukrot és sört

fogyasztott, a mivel egyáltalán nem ért föl az az esetleges kis többlet, a mit osztrákok fizettek a magyar kincstárnak magyar szesz fogyasztása révén. Magyarországon azt mindenki olyan igazságtalan megterheletésnek tartotta, melyet az ország nem volt hajlandó a vámszövetség megújításánál elvállalni. Mindazáltal egyelőre nem javasoltak gyökeres orvoslást, egyrészt, mert fogyasztási vonal felállítása nélkül nem igen gondoltak segíteni a bajon és mert másrészt azt remélték, hogy az illető iparágak fejlődésével e bajok maguktól meg fognak szűnni.

De volt egy része a bajnak, melyen már most is lehetett segíteni. S ez a következő volt. A vámjövedelem a vámszövetség értelmében közös volt. És ebből a közös jövedelemből fizették a fogyasztási adó visszatérítéseket. S minthogy a vámjövedelem a közös kiadások fedezésére szolgált és így a közösügyi költségek quótája (68·6 : 31·4) arányában szolgált mindegyik ország javára, nagyon természetes, hogy az ezen pénztárból fizetett adóvisszatérítés ugyanebben az arányban terhelte meg mindegyik országot. Ámde a fogyasztási adók nem ebben az arányban folytak az osztrák és magyar kincstárba, hanem annál nagyobb arányban Ausztria kincstárába és annál kisebb arányban Magyarország kincstárába. Magyarország tehát azt követelte, hogy a fogyasztási adók visszatérítése abban az arányban terhelje az egyes országokat, a mely arányban az illető adók a két országban tényleg befolyanak. A különbség akkor mintegy 7 millió forintra ment Magyarország rovására.

Midőn e kívánság Ausztriában tudomásra jutott, a legszenvedélyesebb ellenzéssel találkozott. Ausztriában akkor, mint fájdalom ma is, a legellentétesebb pártok a legszebb egyetértéssel egyenes igazságtalanságot latnak abban, hogy a midőn a monarchia két állama a politikai súly és befolyás dolgában a dualizmusra és paritásra

van fektetve, a monarchia közös költségeit mégis a teherviselési képesség arányában fizetjük. Egész komolyan tápláltak oly nézeteket, hogy a közös költségeket, a népesség aránya körülbelül 40 és 60% arányában kellene viselnünk, más szóval, hogy a szegényebb ország ép oly módon legyen megterhelve, mint a gazdagabb ország. Ausztriában akkor is sokan voltak és ma is még sokan vannak, kik nem képesek magukat az új viszonyokba beleélni, kik abban, hogy Magyarország 1867-ben csak törvényes jogaiba és ezredéves önállóságába lett visszahelyezve, a monarchia érdekeinek orvosolhatatlan sérelmét látják. Csak így érthető, hogy noha az első kiegyezéskor minden közös intézmény kizárólag Ausztriában maradt, úgy hogy annak folytán közös költségekből fentartott közös intézmények politikai súlya és gazdasági haszna szükségkép inkább Ausztria javára esik, mégis az a felfogás kapott lábra, hogy Magyarország politikai és gazdasági önállása Ausztria megrövidítésével történt. S a midőn most Magyarország a kiegyezésnek egy igazságos és méltányos megigazítását kívánta, Ausztriában úgy tüntették fel a dolgot, hogy Magyarország újabb áldozatot követel Ausztriától a vámszövetség meghosszabbítása fejében.

De volt még nagyobb panasz is ellenünk, melyet a kevésbbé elfogultak is elkeseredéssel hangoztattak. A magyar kormány ugyanis, melynek gazdasági kérdésekben vezető szelleme fiatal pénzügyminisztere, Széll Kálmán volt, még egy financiaiális változtatásra fektetett súlyt. Az osztrák-magyar monarchia vámjövödelme egyike volt a legkisebbeknek az egész világon, az e részben a legtekintélyesebb részt szolgáltató gyarmati áruk igen alacsony vámja következteben. Így a kávé vámja nálunk 16 frt volt, míg Olaszországban 32 frt, Franciaországban 64 frt 40 kr. A petroleum nálunk vámmentes volt, míg Olaszországban

8 frt 80 kr.-tól 11 frt 20 kr.-ig, Franciaországban 96 kr.-tól 13 frt 80 krajczárig terjedő vámot fizetett. A vámjövedelem gyarapítása közös érdeke volt mind a két államnak. Ausztriában mindazáltal hallani sem akartak a vámjövedelem fokozásáról, mert abból indultak ki, hogy a vámjövedelem a quóta arányában, tehát 31·4 és 68·6% arányában illeti a két államot, Magyarországot és Ausztriát, ellenben a gyarmati cikkek fogyasztása, a nagyobb városi népesség folytán, jóval nagyobb mértékben, egy meglehetősen kétes alapon nyugvó osztrák számítás szerint, 80% arányában esik Ausztriára és így a közös vámjövedelem minden fokozása Magyarország előnyére és Ausztria hátrányára szolgál. S azért ugyanazok, kik a legnagyobb lelkesedéssel készültek megdrágítani az ipari cikkek árát, a mivel csak az osztrák gyárosok nyertek, megengedhetetlen önzéssel vádolták a magyarokat azért, hogy oly jövedelmekkel akarták gyarapítani az államkincstárt, melyekhez a műveltebb és gazdagabb Ausztriában több ember járult, mint a kevésbé művelt és szegényebb Magyarországon.

VII.

Ily nagyok voltak az ellentétek a kiegyezés pénzügyi oldalát tekintve, és nem kisebb volt az ellentét a szövetség vámpolitikai oldalát illetőleg. Magyarország még akkor nem kívánta a mezőgazdasági termékek és állatok védelmét. Egészen a szabadkereskedés alapján állott és egyedül azon volt, hogy termékeinek lehetőleg kedvező piacz nyitassék a külföldön. Ausztriában ellenben egy hatalmas védvamos áramlat fejlődött ki, melynek a kormány legalább is nem tudott eléggé ellenállni.

A védvamos áramlatot annak barátai főleg az angol pótegyezmény visszautasításából igyekeznek kimagyarázni.

Utaltunk rá fönnebb, hogy az érezhető volt már az 1868-iki német szerződésnél. Jobban mondva a védvamos hajlam mindig megvolt az osztrák iparban nemzetiségi különbség nélkül, s a mint ez az iparos osztály nagyobb parlamenti erőhöz jutott, természetszerűleg jobban érvényesült a közéletben is. S e részben nevezetes fordulót jelez ép az 1868-iki szerződés. Egészen 1866-ig az osztrák politika többé-kevésbé következetesen, kisebb-nagyobb erélylyel, mégis azon volt, hogy a Németországgal való egyesülést megvalósítsa vagy legalább megkönnyítse. A mint Németország előbb északi felében, utóbb egészében porosz hegemonia alá került, az osztrák kormányok gazdasági politikája elvesztette azt a mindig szem előtt tartott célt, mely eladdig igen erélyes fékezője volt az osztrák ipar védvamos hajlamainak.

Ezen specifikus és eddig alig méltatott tényezőhöz járult egy csomó más tényező, mely mint mindenütt másutt, úgy Ausztriában is a védvamos irányzatot juttatta diadalra. A forgalom nagyobb szabadsága és a közlekedés nagy fellendülése következtében kisebb-nagyobb gazdasági válságok neheztedek Ausztriára is. Az 1869-iki válságok sebeit hamarosan behegesztették, de az 1873-iki nagy krach súlyos és sokáig pótolhatatlan vérveszteséggel járt. A mélyen sujtott ipar jogos panaszai megnyitották a füleket a jogtalan panaszoknak is, s a midőn az iparosoknak sok esetben önhibájukat kellett volna bevallaniok, végtelen kényelmes volt minden szerencsétlenséget egy rendszernek tulajdonítani, melyet Európaszerte mindenütt cserben hagytak. Bekövetkezett ismét az az idő, mikor minden ország iparosa számszerűleg be tudta bizonyítani, hogy kedvezőlembb viszonyok közt termel, mint a szomszéd, hogy nála drágább a munkabér, a nyersanyag, a tőke, szóval a termelés minden tényezője. Sőt bekövetkezett az az idő

is, a mikor azt neki el is hitték. S ezzel bekövetkezett az az idő is, a mikor minden ország iparososa állást foglalhatott a szerződések ellen, és minden ország iparososa kizárólagos jogot igényelt a belső piacz feletti korlátlan uralomra.

Matlekovits említett igen jeles munkájában egy érdekes összeállítást ad az osztrák kamarák kívánságairól. E szerint a pamutfonal eddigi 4 forintos vámját 10, sőt 20 forintra akarták fölemeltetni, a gyapjufonalét 75 krról 4 frtra, a pamutszövetekét 16 frtról 47 frtra, a gyapjuárukét 15 frtról 25, 35, sőt 45 frtra, a félselyemárukét 60 frtról 125 frtra, a selyemárukét 80 frtról 250 frtra. S az iparos agitáció annyira meg tudta magának nyerni az osztrák közvéleményt, hogy a követeléseiben legmesszebb menő brünni kamara titkárát, Bazantot, Bécsbe vitték, abba a hivatalos állásba, mely a vámtarifa ügyében vezető szerepre volt hivatva.

Bazant ellentétes felfogása és nagy elfogultsága daczára is igen érdemes munkájában két okra vezeti vissza az eddigi viszonylag szabadelvű tarifa tarthatatlanságát. Először a tarifa nyers és elavult osztályozására, mely az olcsóbb áruk mellett a drágábbakat is alacsonyan terhelte meg s az ugynevezett kikészítési eljárásra, mely a pamutipart kétfelé szakította, úgy hogy a hazai iparos csak a nyers félgyártmányt állithatta elő, míg a finomítás a külföldön történt. Ezek, azt hiszem, igen kisszerű okok, melyek a fönnebbiek mellett teljesen elenyésznek. Habár szívesen megengedem, hogy a osztrák kormány új referense rendkívül szakismeretet fejtett ki abban, hogy a tarifa tételeinek látszólag még csekély módosításával is a külföldi versenyt minél nehezebbé tegye.

Azok a nagy tényezők, melyek a többi iparos országot a védvamosok karjaiba döntötték, érvényesültek Ausztriában

is, a mit legjobban mutat az osztrák nemzetgazdák 1875 ápril havában Bécsben tartott ülése. E testületet a szabadkereskedelem barátai teremtték meg, az ülést is azok hívták össze, s egy hevenyészett többség, Peez és Max Menger indítványára a szerződéses politika ellen az autonóm vámtarifa mellett foglalt állást. 1874 októberben az osztrák kormányt interpellálják a Reichsrathban, hogy mondja fel a szerződéseket és terjeszsen elő új tarifajavaslatot. Az osztrák kormány ekkor még kitér, de annál erőlyesebben tárgyal a magyar kormánnyal, úgy hogy a két ellentétes álláspont között a szakadásnak csakhamar be kellett következnie.

E szakításnak megvannak a maga előzményei. A két kormány még 1873 szeptember havában megegyezett az iránt, hogy bizonyos selyemmel vegyes gyapju-, pamut- és lenárukat nem a magasabb selyemvámok, hanem az anyagukat főkép alkotó egyéb áruk alacsonyabb váma alá fogják sorolni. Midőn az ily értelemben kiadott rendelet, mely tulajdonképen csak az eddigi eljárást törvényesítette, megjelent, az osztrák iparosok közt oly nagy felzudulás támadt, hogy az osztrák kormány 1875 februárban a legnyomósabban kérte a magyar kormányt a rendelet utólagos módosítására. A magyar kormány, tekintettel az ügy csekély jelentőségére és az osztrák kormány nehéz állására, nem ellenezte a módosítást, mert azt remélte, hogy a szerződések tárgyalásánál lesz majd a leghelyesebb alkalom a kérdés kielégítő megoldására. Minél tovább folytak azonban a tárgyalások, annál jobban kiélesedtek az ellentétek, még formai tekintetben is. Az osztrák kormány csak a tarifát akarta revízió alá venni, a magyar kormány a vámszövetség egész kérdését akarta felölelni. Mikor az osztrákok ezt az álláspontot magukévá tették és belementek a kérdés egész körének tárgyalásába, a hosz-

szas tanácskozás eredménye az lett, hogy nemcsak a vám-tarifa jobban fölemelt tételeire, nevezetesen a gyapju- és pamutárukra nem jött létre megállapodás, hanem a kiegyezés egyéb pénzügyi részében is áthidalhatatlan ellentétek mutatkoztak.

E határozatlan helyzetben, 1875 novemberben, az osztrák védvamosok újból meginterpellálják a Reichsrathban a kormányt, a mely azonban most már azt a kijelentést tette, hogy a külügyminisztert már a múlt hónapban felszólította, hogy az angol pótegyezményt, valamint a francia és német szerződést felmondja s hogy a porosz kormányt felhívja az 1868-iki szerződésnek lejárt előtti átvizsgálására; és egyszersmind kijelentette azt is, hogy az osztrák kormány komolyan rajta van, hogy az új tarifajavaslatot minél előbb a ház asztalára letegye.

Az angol pótegyezmény fölmondását azért kívánta az osztrák kormány, mert ha az az év végeig föl nem mondatik, még egy további évig érvényben marad. A magyar kormány ugyanez okból nem járulhatott hozzá a felmondáshoz, mert előbb megállapodásra akart jutni a többi fontos kérdésre nézve. Erre az osztrák kormány a francia és angol szerződéseket deczember hóban egyoldaluan felmondatta. A mire azonban viszont a magyar kormány felmondta a vám- és kereskedelmi szövetséget Ausztriával, a mit osztrák részről mindig úgy szoktak feltüntetni, mintha ezzel a magyar kormány a vámközösség megszüntetésével akart volna fenyegetőzni, holott ezzel ismét csak a vámszövetség rendelkezéseinek lett eleget téve, mert a vámszövetség utolsó cikke előírja, hogy azon esetben, ha a szerződés föl nem mondatik, az eredeti szerződés további tíz évre és így 10 évről 10 évre folyton fennállónak ismertetik el. Más szóval, a magyar kormánynak minden szélső szándék nélkül nemcsak joga, de köteles-

sége is volt a szerződést az adott viszonyok közt fölmondani és hogy az illetékes tényezők akkor nem is láttak abban semmi mást, mint a szerződés pontjainak szigorú végrehajtását, mutatja az, hogy a tárgyalások a két kormány között ezentul is szakadatlanul folytak.

1876 folyamán végre a két kormány közt nagyjában létrejött a megegyezés. Így aztán 1876 októberben megtörtént közös egyetértéssel a német szerződés felmondása. E részben Magyarország Ausztria kívánságához alkalmazkodott. Az egész aktióban az osztrák kormány vezetett, mondja Bazant, nem épen szerencsésen, de még nem is az igazságnak megfelelően, mert a mint azt lejjebb látni fogjuk, ő maga is kénytelen beismerni, hogy bizony a németekkel való tárgyalásnál a vezetés nem volt nálunk sem egészben, sem részben. Az osztrák álláspont az volt, hogy a német szerződés még lejárta előtt megújíttassék. Az 1877. évben lejáráó német szerződésben ki volt kötve, hogy ha az egy évvel lejárta előtt föl nem mondatik, akkor még egy évvel tovább marad érvényben. A németek abba a kívánságba, hogy a szerződés lejárta előtt módosíttassék, nem mentek bele s így a korábbi álláspontból önként következett annak fölmondása még 1876 vége előtt. De hogy nem értünk vele czélt, azt majd szintén látni fogjuk.

A védvamos fordulat.

I.

Elérkeztünk a modern vám- és kereskedelmi történet legérdekesebb pontjához, a nagy átalakuláshoz, mely a hetvenes évek vége felé ugyszólván egész Európában bekövetkezett, és a melyben a kereskedelmi szabadságot, közel két évtizedes hódításai után, ismét a védvamos irány váltja föl. E nagy változásnak bennünket legközvetlenebbül érdeklő bizonyosságai az osztrák-magyar autonom vámtarifa 1878 junius 27-ikéről és a német autonom vámtarifa 1879 julius 15-ikéről. Az a körülmény, hogy a német vámtarifa több mint egy évvel később jelenik meg, egy ideig tápot adhatott annak a felfogásnak, hogy a védvamos fordulatért a felelősség első sorban az osztrák kormányt és ezzel Magyarországot is illeti. Ellenzéki támadások sajtóban és parlamentben, Bécsben csakugy, mint Budapestben, nem is haboztak minden hibát a bécsi kormányra tolni. Nekem azonban, kit aligha illethet az a vád, hogy a bécsi kormányok gazdasági politikáját tulságosan kedvezően ítélem meg, legjobb meggyőződésemm, hogy ebben az átalakulásban a bécsi kormányra nagyon kevés felelősség hárul. A felelősség ebben az esetben első sorban és majdnem kizárólag a német politika irányítóját, Bismarck herczeget terheli, és az 1878-iki osztrák kereskedelmi

miniszter, Chlumetzky báró, joggal mondhatta, hogy nem az támad mindig, ki először mozgósít.

Érvelésemben nem fogok támaszkodni Bismarck politikai ellenfeleire, a német szabadelvűekre. Ezek ép oly elfogultak lehetnek a német kancellárral szemben, mint az osztrák vagy magyar ellenzéki politikusok a bécsi kormány iránt. Nem Bismarck ellenségei, Bismarck barátjai szolgáltatják e részben az adatokat. Walter Lotz nagybecsű kis munkájában (*Ideen zur deutschen Handelspolitik*), Bismarck bizalmasa, Poschinger adataival is mesterileg bizonyítgatja, hogy Bismarck herczeg már az új osztrák-magyar autontarifát megelőzőleg öntudatosan és következetesen a gyökeres átalakulás felé törekedett. S a mennyiben e tekintetben még valakinek kételye maradhatott, a legujabb porosz-német félhivatalos munka (*Handelspolitik des deutschen Reiches vom Frankfurter Frieden, először 1899-ben névtelenül, azután ujabban az ismert porosz író Zimmermann Alfréd neve alatt*), azt is teljesen eloszlathatta. Ámde győződjünk meg saját szemeinkkel és lássuk az események láncolatát, melyek Bismarck herczeg döntő szerepét kétségtelenné teszik.

1866 után a Zollverein, mint már jeleztük, egységes törvényhozást és kormányzatot nyert. Ezzel a porosz befolyás uralkodóvá lett és Delbrück, mint a birodalmi kancellária igazgatója, egészen szabadkereskedelmi irányban vezethette annak politikáját. Erre vallott az 1868-iki szerződés Ausztria-Magyarországgal, és az azzal egyidejűleg benyújtott javaslat, mely a vámtarifa 45 árucsoportjára teljes mentességet és 12 csoportra tetemes könnyítéseket tartalmazott. A parlament mindezen leszállításokat készségesen elfogadta volt. A javaslatból mindazáltal nem lett törvény, mert a kormány az enyhítésekkel együtt pénzügyi szempontból a dohányadó fölemelését és egy új petroleum-

vámot is ajánlott, melyeket a törvényhozás nem fogadott el, mire a kancellár az egész javaslatot visszavonta. Ugyanez ismétlődött 1869-ben is. 1870-ben harmadszor kerül a javaslat a Zollparlament elé, azzal a különbséggel, hogy egészen közönséges öntött vas áruknál, Francziaországra való tekintettel, nem volt mérséklés, s hogy a dohányadó és petroleumvám helyett a kávévám fölemelése szerepelt. A mezőgazdasági képviselők fokozódó szenvedélyességgel követelték a vasvám teljes megszüntetését, s a kormány ezzel szemben csak a kávévám tervezett fölemelésének mérséklése árán tudta keresztülvinni javaslatát.

Mind a három javaslat közös vonása eléggé jellemzi az időt. Mind a három javaslat vámokat leszállított vagy eltörölt, a nélkül, hogy azért a külföldtől ellenszolgáltatást várt volna; és a vas vámmentességének leglelkesebb szónokai mindig a mezőgazdák és főleg az észak-keleti nagy birtok képviselői voltak, kik e kívánságukat a tartományok ritka népességével és erős kivándorlásával indokolták, a mely baj orvoslásán csak a mezőgazdasági gépek behozatalának és elterjedésének könnyítése által reméltek segíteni. A vas vámmentessége axioma, mely nem szorul bizonyításra, mondta a mezőgazdasági érdekek egyik legbuzgóbb szószólója. A mezőgazdák e követelése 1873 júliusban valósult meg, a midőn a német birodalmi gyűlés a kormány javaslatának megváltoztatásával a nyers vas vámját azonnal megszüntette, a vasáruk vámjának eltörlését pedig 1877 január 1-re kitűzte.

E merész lépést nyomban követte a nagy gazdasági válság, mely különösen a vas-iparban igen fájdalmas nyomokat hagyott. A termelésnek óriási emelkedése mellett egyszerre leszálltak az árak. A következő két évben 57 nagy részvénytársulat közel 3 millió márka veszteséget mutat ki és mintegy 20,000 munkást 'bocsát el. Ezzel szemben hiába hivatkoznak a szabadelvűek a védelemben leg-

messzebb menő Amerikára, hol épp oly szomorúak az állapotok. A nagy vasgyárosok állást foglalnak a vasvámoknak 1877-ben való megszüntetése ellen és ily irányban szólalnak föl az 1875-ben Münchenben tartott közgazdasági congressuson. És itt kitűnt, hogy a vasiparosok még a mérsékeltebbek, mert a pamutiparosok már az egész vámtarifának védvamos irányban való átdolgozását követelik, és a gyülekezet többsége a messzebb menő védvamos javaslatot fogadja el. Így indult meg az iparosoknak védvamos alapon való szervezkedése, melybe a Centralverband der deutschen Industriellen lassanként belevonta a nagyiparosok legnagyobb részét, végül még az elzásziakat is, a kik pedig még csak néhány évvel ezelőtt a legkeményebb versenyt támasztották a német iparosoknak.

A szervezkedés első gyümölcsei a parlamenthez intézett tömeges kérvények voltak a vasvámok további megtartása iránt. 1875 decemberében tárgyalás is folyt feletük, melynél még Delbrück képviselte a kormányt, a ki végül azzal utasította el a vasvámok megszüntetésének elhalasztását, hogy azt már a kereskedelmi politika általános tekintetei sem engedik, mert a mai általános védvamos áramlat mellett ily eljárás mindenütt azt a benyomást tenné, hogy Németország is a védvámokhoz tér vissza. Delbrück állásfoglalása különös fontosságot nyer az által, hogy a francia vas az aquits à caution által valóságos kiviteli jutalmat élvezett. E rendszabály ugyanis abból állott, hogy minden iparos, ki vasat vagy aczélt előállított és kivitt, arról bizonylatot nyert, mely őt arra jogosította, hogy hasonmenységű nyers vasat vagy aczélt külföldről vámmentesen hozhasson be. Ezek a bizonylatok adás-vétel tárgyát képezték, a mi által minden Franciaországból kivitt vas- és aczéláru tonnánkint mintegy 20 frank kedvezményben részesült.

II.

A vasvámok eltörlésének ezen erélyes védelme után egy félévre, 1876 május 31-én, Delbrück megválík állásától. Hivatalosan kijelentik, hogy távozása nem függ össze kereskedelmi politikai nézetkülönbségekkel, mert Bismarck herczeg most is a szabadkereskedéshez ragaszkodik. Nagyon föltűnt azonban, hogy Delbrückkel együtt többen és különösen legkiválóbb társa, Michaelis is távozik. Alig pár hónapra, 1876 októberében, erős nézetkülönbség merül föl Bismarck és Camphausen pénzügyminiszter között, ki Delbrück mellett a szabadkereskedelmi politika egyik legfőbb támasza volt. A mindinkább szaporodó kérvények nagy száma következtében ugyanis Bismarck a vasvámok megtartása mellett nyilatkozik. Delbrück utóda, Hoffmann, hasonlóképen, de Camphausen lemondással fenyegetődzik, a mire a minisztertanács, 1876 október 23-án, egyhangulag azt a javaslatot teszi a császárhoz, hogy a vasiparosok kérését nem lehet teljesíteni. Négy nappal utóbb, október 26-án, azonban Bismarck már utasítja Hoffmant, hogy a vasiparosok által annyira felpanaszolt aquits à cautionokkal szemben kiegyenlítő intézkedéseket hozzon javaslatba és ezen rendeletében kijelenti, hogy Németországnak a jogtalan kijátszásokat meg kell akadályoznia, s hogy jövőre nem fog oly kereskedelmi szerződést kötni, mely egy a német vámpolitika szabad mozgását akadályozó békót fentart vagy éppen újból megteremt. Sőt hozzáteszi, hogy a mennyiben Németország jövőre remélhetőleg pénzügyi vámokat fog vetni az idegen borokra és más fényűzési czikkekre, minden más bort ép oly magasan fognak megterhelni, mint a francziát.

Az október 30-ikán felolvasott trónbeszéd egyenesen kijelenti, hogy a kormány szembe akar szállani azokkal

a hátrányokkal, melyek a német iparra más országok vám- és adórendszeréből háramlanak. Deczember elején Richter szóba hozza azt az orosz ukázt, mely a vámokat 1877-től fogva aranyban rendeli fizetni és ezzel azokat tényleg egyharmaddal fölemeli, s azt kérdi a kancellártól, hogy mit szándékszik ezzel szemben a német ipar védelmére tenni? Bismarck herczeg erre azt feleli, hogy mindaddig nincs módja az orosz vámpolitikára befolyást gyakorolni, míg az orosz fára és gabonára legalább átmenetileg harczvámot nem vethet. Itt szerepel először a Kampfzoll, melylyel később annyit találkozunk.

Pár nappal később, deczember 10-ikén beadja Windthorst javaslatát a vasvámok tartamának meghosszabbítása iránt, és 12-ikén már tárgyalják az aquits-à-cautionok ellensúlyozására szolgáló kiegyenlítési intézkedéseket. Camphausen még úgy igyekszik a javaslatot védelmezni, mint a mely nem áll ellentétben az eddigi kereskedelmi politikával, de hozzát teszi, hogy a jövő kereskedelmi politika a nemzeti jelleget erősebben fogja hangsúlyozni, a mitől a ház remélhetőleg nem fogja támogatását megtagadni.

Még jóval tovább ment természetesen Bismarck herczeg, a ki ez alkalommal már oly kijelentéseket tett, melyek egyenesen Ausztria-Magyarország ellen irányultak. Beszédéből három mozzanatot kívánok csak kiemelni. Az első az, hogy késznek nyilatkozik megtorló vámokra, mihelyt a népességben és a birodalmi gyűlésben a többség ilyenekre elhatározza magát. A második az, hogy utal a különféle államokkal és ezek közt Ausztria-Magyarországgal, legközelebb megindítandó tárgyalásokra, melyeknél mi tőlünk csak úgy remél engedményeket, ha azokra az oroszhoz hasonló behozatali tömegekre, melyek most még vámmentesen jönnek be Németországba, ha arra az osztrák-magyar behozatalra, mely lényegében a mezőgazdaság

egyszerű termékeiből áll, legalább átmenetileg megtorló vámokat vethet, melyeket inkább harczvámoknak akarna nevezni. A harmadik fontos kijelentése végre az, hogy a jelenleg tárgyalás alatt fekvő kiegyenlítési illethekeket az ő céljai szempontjából csak részletfizetésnek tekinti.

Ez utóbbi kijelentést, mely nagy feltűnést keltett, Camphausen azzal igyekezett enyhíteni, hogy a részletfizetés kifejezést a házban félremagyarázták, s hogy a kormány még mindig a régi alapon áll. De másrészt igen nevezetes világot vetett a kormány magatartására Bambergernek, e nagytekintélyű szabadelvű képviselőnek az a leleplezése, hogy a wiesbadeni Regierungspräsident egyenesen felszólította az iparosokat, hogy a Windhorst-féle indítvány támogatására kérvényeket gyűjtsenek.

Sem a kiegyenlítési illeték, sem a Windhorst-féle indítvány nem talált többségre, de igen jellemző, hogy az utóbbi tárgyalásánál Bismarck egyáltalán nem nyilatkozott, Camphausen pedig egyenesen kijelentette, hogy nem óhajtja a ház elhatározását befolyásolni.

1877 január 1-én tehát tényleg megszűntek a vasvámok, de azért a szabadkereskedelmi irány uralmának órái meg voltak számlálva. Bismarck hercezet a birodalom pénzügyi érdekei mindinkább eltávolították egykori szövetségeseitől, a szabadelvűektől. A birodalmi költségvetésben mindinkább nagyobb lett a hiány, melyet a birodalmi jövedelmek nem fedeztek, és a melyek kiegyenlítésére az egyes országok szolgáltatását kellett igénybe venni az anyakönyvi járulékok (Matrikelbeiträge) alakjában. A kanczellárt törekvése a birodalmi egység megszilárdítására akaratlanul is abba az irányba terelték, hogy új birodalmi jövedelemforrásokat teremtsen birodalmi adók és vámok újból való behozatala vagy a meglevők fokozása által. Másrészt a szabadelvűek ismét mindent elkövettek a birodalmi jövedel-

mek fokozásának megakadályozására, nemcsak gazdasági szempontból, az új adók vagy vámok iránti ellenszenvből, hanem politikai okokból is. Az egyes országok szolgáltatásainak igénybevétele, vagyis az u. n. anyakönyvi járulékok megszavazása a kancellárt függővé tette a birodalmi gyűléstől. Az új birodalmi fogyasztási adók és vámok ellenben oly forrást nyújthattak a kancellárnak, mely már eleve meghaladja a jelenlegi szükségletet és további természetes növekvésével még több oly jövedelmeket szolgáltatathatott, melyet sokkal könnyebben vettek volna igénybe mint az anyakönyvi járulékokat.

Bismarck herczeg 1877 február 13-ikán felszólítja Camphausent, hogy tegyen neki javaslatot új fogyasztási adók behozatalára, de egyszersmind a vámoknak is olyatén berendezésére, mely a német ipart sikeresen megvédelmezzé azon károk ellen, melyek más országok adó- és vámrendszeréből rá háramlanak. Camphausen csak részben volt hajlandó a felszólításnak megfelelni és egyelőre egyedül a dohány magasabb megadóztatását ajánlotta. A Bismarck és miniszter társai közt fölmerült nézetkülönbségek folytán a kancellár márczius végén beadja lemondását, melyet azonban rövid idő múlva visszavett. Hogy terveit azért nem ejtette el, mutatja egyrészt az, hogy a félhivatalos lapok folyton cikkeznek egy nagy gazdasági reform szükségéről, s hogy maga a kancellár ápril 18-ikán ismét a birodalmi gyűlés elé viszi a kiegyenlítési ügyéről szóló javaslatát. Camphausen most is azt vitatja, hogy a német vámpolitikában nem állt be fordulat, de hozzáteszi, hogy egy kis eltérésnek attól, a mit a múltban követtünk, mindenestre be kell következnie, a mennyiben Németország most már megerősödött és megvárhatja, hogy a külföld előzenyebb legyen vele szemben. Bismarck ismét nem beszélt.

A ház többsége a javaslatot elvetette ápril 27-ikén, de

már a rákövetkező napon Varnbüler több társával indítványt terjeszt be, melyben a kormányt felszólítja, hogy ejtsen bizottsági vizsgálatot az ipar és mezőgazdaság termelési és piaci viszonyairól, s hogy ezen vizsgálat befejezése és az abból nyert eredmények megállapítása előtt kereskedelmi szerződéseket ne kössön. Az egykori württembergi miniszter és nagy osztrák-barát beszéde végén különösen az Ausztriával kötendő szerződés ellen kelt ki. S hogy a kormány nem mutatott valami nagy sietséget a szerződést Ausztria-Magyarországgal megkötni, tanúsítja az, hogy Varnbüler a kormány nyilatkozatai után javaslatát visszavonta.

Ez év vége felé a Bismarck gazdasági politikájában készülő fordulat előjelei mind határozottabban kidomborodnak. Ujból utasítja a pénzügyminisztert új adójavaslatok előterjesztésére, ily értelemben tárgyal az eddig őt támogató nemzeti szabadelvűek vezérével, Bennigsennel, a kit meg akar nyerni miniszterül, de eredmény nélkül, s a mi mindennél szembeszökőbb, október végefelé egyszerre és váratlanul megszakítja a tárgyalásokat Ausztria-Magyarországgal.

III.

E pontnál álljunk meg egy pillanatra és lássuk előbb, hogyan fejlődtek a viszonyok a Németországot legközelebb-ről érdeklő monarchiáinkkal, és e végből foglaljuk mindennek előtt össze a főbb eseményeket, melyeket már az előbbi fejezetben előadtunk, hogy így a Németországgal folytatott tárgyalásokat jobban megérthessük.

A szabadelvű szerződés Németországgal 1868-ból és különösen a még messzebb menő pótegyezmény Angliával 1869-ből, mely csak nagy nehezen vált törvénytényé, mindig szálla maradt az osztrák iparosok szemében.

A Franciaországból kiinduló védvamos áramlat első hullámvérését, a lobogóilletékeknek fölemelését, 1872-ben Ausztria-Magyarország akadályozta meg, és pedig, mint láttuk, Bismarck herczeg kérése és helyeslése mellett. De az osztrák iparosok körében mindig erősebben folyt az izgatás a szabad-
elvű kereskedelmi politika ellen, és az alkotmányos élet megszilárdulása mellett a nagyipar mindinkább öntudatára kezdett jönni parlamenti erejének is. Az 1873-iki nagy krach, mint másutt, itt is a védvamos irányzat malmára hajtotta a vizet. Az előbbi fejezetből tudjuk, hogy az osztrák közigazdának 1875 áprilisban Bécsben tartott congressusán az eddig szabadkereskedelmi politikát szint-
oly váratlanul ítélik el, mint az ugyanazon év végén deczemberben Münchenben tartott német közigazdasági congressuson.

Az iparos izgatás e határozott diadala folytán a bécsi kormány sietett ahhoz alkalmazkodni. 1874 októberében interpellálnak már a Reichsrathban a kereskedelmi szerződések felmondása és egy új vámtarifa előterjesztése tárgyában, de akkor a kormány a tárgyalás elől egyszerűen kitért. Midőn azonban 1875 novemberében újból ily interpellációt adtak be, a kereskedelmi miniszter kijelentette, hogy a külügyminisztert már a múlt hónapban felszólította, hogy az angol pótconvenciót, valamint a francia és német szerződést felmondja s a porosz kormányt föl hívja a 68-iki szerződésnek még lejártá előtt való átvizsgálására. És mindezekén felül kijelentette a kormány azt is, hogy komolyan rajta van, hogy az új vámtarifa javaslatát minél előbb a ház asztalára letehesse.

Az angol és francia szerződés fölmondása még ez év deczember havában be is következett, de ugyanakkor a magyar kormány az Ausztria és Magyarország közötti vám- és kereskedelmi szerződést is felmondta. A német

szerződést azonban, a magyar kormány ellenkezése és a közös vámtarifa megállapításával járó nehézségek miatt, csak 1876 októberében lehetett felmondani.

Eddig terjednek az események, melyeket korábról ismerünk. Lássuk most azok további fejlődését.

Oszttrák-magyar részről a felmondás alkalmával kijelentették, hogy a Németországgal való szerződésre nagy súlyt fektetnek és hogy a tárgyalások megkezdését minél hamarabb, lehetőleg már novemberben óhajtják. A monarchia berlini ügyvivője október 16-ikáról azonban azt jelenti, hogy a német kormány előbb meg akarja várni, hogy a kereskedelmi és ipari körök nézeteiben bizonyos megállapodás következze be. Ennél világosabban alig lehet bizonyítani, hogy Bismarck herczeg kezdettől fogva, egész határozottsággal, egy új az eddigitől eltérő irányt tartott szem előtt s még érdemesnek sem tartotta azt palástolni. Hogy az október 27-én Hoffmannhoz, az időközben elbocsátott Delbrück utódjához intézett rendeletében egyenesen kijelentette, mikép jövőre nem szándékozik oly szerződést kötni, mely a német vámpolitikát befolyásolhatná, ez természetesen csak utóbb utott köztudomásra. De az *aquit à caution*-ok ellensúlyozására szolgáló kiegyenlítési illetékek tárgyában december 12-ikén tartott beszéde senki előtt nem maradhatott titok, s abban mint tudjuk, egész érthetőleg utalt arra, hogy Ausztria-Magyarországgal csak úgy mint Oroszországgal szemben, egyedül a nyers termékek és állatokra vetendő, általa már most ismételten és bizonyos kedvteléssel emlegetett harczvámoktól vár eredményt. Sőt kijelentette azt is, hogy ily megtorló vámokra igenis nagy hajlandósága van, mihelyt arra a német népben és a birodalmi gyűlésben többséget találna. És végül annak jeléül, hogy el van tökéltve ebben az irányban haladni, a kiegyenlítési illetéket csak részletfizetésnek nevezi az ő céljai szempontjából.

1877 ápril elején, midőn a mi részünkről ismételtén ajánlották a tárgyalások megkezdését, Berlinben közvetlenül is kijelentik, a mit ügyvivőnk már egy félévvel előbb közölt, hogy Németországban alakult egy párt, mely a vámügyeket autonóm uton akarja szabályozni és hogy ez okból Németországra nézve kívánatos volna a mai szerződést rövid időre meghosszabbítani, hogy az idevágó kérdések autonóm szabályozására időt nyerjenek, és hogy ennek következtében az új szerződés iránti tárgyalást egy későbbi időpontra kellene halasztani, midőn a benső törvényhozás átalakulása már befejezést nyert. A mi részünkről mindennek daczára sürgettük a tárgyalások megkezdését és ápril hó 16-ikán a várva-várt német biztosok meg is jelentek Bécsben. A tárgyalások alkalmával csakhamar kitűntek az ellentétek. A német megbizottak semmi esetre sem voltak hajlandók az 1868-ikiaknál kedvezőtlenebb vámtételeket elfogadni, míg a mi részünkről főleg a textil-árúknál emeléseket kívántunk. Viszont a nyers termékeknél a mi részünkről követeltük a gabonánál és állatoknál a vámmentességet, bornál a vám leszállítását, míg a németek itt teljesen szabadkezet kívántak magoknak fentartani.

E két legfontosabb ellentét mellett ott volt még a kikészítési eljárás és a szabad lenforgalom kérdése. Az első abban állott, hogy az osztrák iparosok főleg kész szöveteket, megfestés végett, vámmentesen vittek ki Németországba, a honnan aztán a teljesen kész szövetek ismét vámmentesen kerültek vissza. Ezen régóta fennálló állapot kedvezett a német iparnak, de nagy ellenszenvet keltett az osztrákoknál. Ezért a németek fenn akarták tartani, az osztrákok viszont egész szenvedélylyel követelték annak megszüntetését. Fordítva volt a leniparnál. Itt az osztrák iparnak kedvezett a meglevő állapot, a mennyiben nyers lenárukat bizonyos korlátozások mellett, vámmentesen lehe-

tett Németországba vinni. Itt tehát az osztrákok követelték a meglevő állapot fentartását, míg a németek keltek ki a leghevesebben ellene.

Egy további ellentét mutatkozott még az osztrák-magyar vasuti kocsik lefoglalása és az osztrák-magyar vasuti refaktiák kérdésében. Némely vasutaink ugyanis ezüst forintra szóló elsőbbségi kötvényeket bocsátottak ki, a melyeken az ezüst forint mellett másodsorban a megfelelő frank vagy tallér érték is szerepelt. A mint Németország átment az aranyvalutára és az ezüst értékében csökkent, a mi vasutaink tovább is fizették kötelezettségeiket ezüst forintokban, de némely külföldi hitelezők, 1 ezüst forint helyett 2 márkát vagy 2 frank 50 centimeot követeltek. Az osztrák bíróságok a vasutak pártját fogták, de a német bíróságok a hitelezők követelését megítélték, minek következtében az illető tartományoknak, Németországba került kocsijait több alkalommal lefoglalták. E lefoglalások eltöltása volt a mi követelésünk, a mivel szemben német részről több panaszt emeltek vasutaink, titkos refaktiái vagy díjelengedései ellen, mint a melyek a kereskedelmi szerződések szövegével is ellentétben állottak.

Több heti tárgyalás után, július 9-ikén, a német kormány ismét azzal a kéréssel fordul hozzánk, nem volnánk-e hajlandók az eddigi szerződést egy évre meghosszabbítani, mert a kanczellár új utasításokat akar kidolgoztatni, minthogy egy az 1868-ikínál kedvezőtlenebb szerződésért nem képes a felelősséget elvállalni. Tagadó válaszukra a német kiküldöttek hazamentek és csak augusztus 6-ikán jöttek vissza Bécsbe. Közbe, július végén, a bécsi német nagykövet kijelenti az osztrák-magyar külügyminiszternek, hogy ha legalább az 1868-iki kedvezményeket meg nem adjuk, tarifás szerződésre semmi kilátást nem nyújthat. S hogy a nyilatkozat meny-

nyire komoly volt, mutatja az, hogy a régi szerződés egy évre való meghosszabbítása mellett esetleg a pusztá kedvezményes szerződést is felajánlotta. A tarifás szerződés helyett a kedvezményes szerződést! Más szóval, egy olyan szerződés helyett, mely a jószágok egy egész nagy körére kiterjedt, egy merő általános szerződést, melylyel csak annyira kötelezte magát, hogy nem bánik velünk rosszabbul, mint másokkal. A benső gazdasági kapcsolat helyett a mindenkivel egyenlő elbánást, melyet csak egy lépés választ el az egyenes ellenségeskedéstől.

A mi részünkről mindennek daczára nem adták fel a reményt. De csakhamar meg kellett győződnie, hogy a német megbizottak nemcsak a mi 1868-iki tételeink változatlan fentartását követelték, vagyis azt, a mibe az osztrák iparosok nem akartak belemenni, hanem a mellett megtagadták a mi nyers termékeink szabad bevitelének biztosítását, tehát azt, a mi nélkül viszont a magyar kormány nem hajlandó szerződést kötni. A németek eljárása azt a benyomást keltette, mintha ezzel csak éket akarnának ütni az osztrák és magyar kormány közé, és a magyarokat eszközül akarnák felhasználni arra, hogy nyers termékeik kivitele érdekében nyomást gyakoroljanak az osztrákokra, hogy ezek kedvezőbb vámokat engedjenek a német iparnak. De a német kormány csakhamar bebizonyította, hogy nemcsak az osztrák ipar, hanem a magyar mezőgazdaság kívánságait sem hajlandó teljesíteni, a meny nyiben október második felében kijelentette, hogy kész gabonánál, lisztnél, fánál a vámmentességet, az állatoknál a jelenlegi vámokat fentartani, ha mi is hasonlóképp járunk el. Más szóval, ha mi a keleti országokkal szemben minden esetleg szükségesnek mutatkozó védelemről eleve lemondunk. A borra nézve azonban még ezentul is teljesen szabad kezet követeltek maguknak a németek.

A tárgyalásokat még így is folytattuk Bécsben. Biztosaink dicséretes buzgalmukban a fáktól nem látták az erdőt, s a kiegyeztetetlen ellentétek daczára tovább tárgyaltak, őszinte örömmel telve el minden kis közeledésen a legjelentéktelenebb tételeknél. S minthogy a német biztosok utasítások hiányában mereven megmaradtak eredeti álláspontjukon, a közeledés természetesen csak a mi részünkről történhetett. De végre ezek az apró engedmények is elfogytak és ekkor aztán felszólítottuk a német biztosokat, hogy már most ők is véglegesen nyilatkozzanak. Erre a német megbízottak október 22-ikén, minden bővebb részletezés nélkül kereken kijelentik, hogy a német kormány nem vállalhat felelősséget oly szerződésért, mely az 1868-iki szerződés által teremtett állapotot lényegesen megrontaná, és egyszerűen visszamentek Berlinbe.

A német biztosok ezen kijelentéséről azt mondja Bazant, hogy annak hallatára a mi küldötteink egyenesen hüledeztek. A történeti hűségért a felelősséget egészen rá kell hárítanunk, most azonban meg fogja érteni a szíves olvasó, miért fogadjuk némi kételylyel azt a kijelentését, hogy a tárgyalásoknál Ausztria vezetett volna.

A német biztosok távozása után végre alkalmazkodtunk a németek eredeti kívánságához és 1877 végére egyszerűen meghosszabbítottuk a fennálló szerződést egy félévre és utóbb 1878 végeig.

IV.

Én nem tudom az osztrák kormány ellen azt az olcsó vádat emelni, hogy a német szerződés az ő védvamos követelései miatt hiúsult meg. Bismarck herczeg 1877-ben nem akart többé velünk szerződni. Már az a körülmény, hogy úgy Ausztriában, mint Németországban a védvamos áramlat nagy tért hódított, megnehezítette úgy az egyikre,

mint a másokra nézve az eddigi kedvezmények fentartását, nemhogy a további közeledést. De látni fogjuk, hogy a válaszfalat közöttünk és Németország közt nemcsak az erősödő ipari védelem képezte. A német közvélemény még más irányban is nagy átalakuláson ment át, mely a kancellár beavatkozása nélkül valószínűleg nem jutott volna oly hatalmas kifejezésre, de a mely viszont annyi politikai előnnyel is kecsegtette őt, hogy bámulatos eredmények egész hatalmával és kiméretlenségével igyekezett azt a saját céljaira kiaknázni.

A kancellár ez elhatározása nem történt oly hirtelen és váratlanul, sőt nem is oly szabad elhatározásból, mint azt sokan föltűntetni szeretnék. A viszonyok kényszerítették rá, hogy új szövetségest, az eddiginél megbízhatóbbat keressen. És Bismarck herczeg jó ideig várt és figyelt, de a midőn egyszer fölismerte a változás csiráit, biztos kézzel magához ragadta az átalakítás bámulatos folyamatát, teremtve magának azzal nemcsak új irányt, de erős politikai támaszt és szövetségest is.

A régi szabadkereskedelmi irány leglelkesebb szószólója Németországban egész a legujabb időkig a nagybirtok volt. A német mezőgazdaság egész a hetvenes évekig semmiben sem érezte a szabadverseny hátrányát. A kelet termékei nem igen keresték föl a német piacot, hanem ép úgy mint a német mezőgazdaság fölöslegei a távolabbi nyugaton különösen Angliában találtak biztos vevőre. A német mezőgazda tehát mindaddig a vámokat nem a termelő, hanem egyedül a fogyasztó szempontjából nézte. Szívesen látta a vámok minden mérséklését, mert azzal olcsóbbodott fogyasztása. A szabadkereskedelemért való lelkesedés a német mezőgazdánál nemcsak meggyőződés, hanem valóságos rajongássá vált és a védvámok eltörlését ők követelték legerélyesebben még 1876-ban is. A hetvenes

évek végén mégis ők viszik uralomra a védvamos áramlatot és pedig az eddiginél sokkal erősebb alakban, mert a míg Németország eddig csak ipari védelmet ismert, most előáll a mezőgazdasági termékek vámvédelme is.

E nagy átalakulás igen egyszerűen ment végbe. Az amerikai verseny kiszorítja az angol piacról nemcsak a német felesleget, hanem a keleti országok nyers termékeit, melyek most a német piacra özönlenek. A német gazda kezdi érezni a szabadkereskedelem hátrányait. De ez egyelőre még nem ingatja meg eddigi gazdasági meggyőződését a szabadforgalom üdvös voltáról. A gazdasági és politikai szabadság egyéb nyilvánulásai, a mozgó tőke gyarapodása és mind erősebb érvényesülése, a hitel elterjedése, majd a kedvezőtlenebb időkben bekövetkezett megdrágulása, egyáltalán a polgári elemnek az arisztokratikus társadalommal szemben való megerősödése a conservatív elemeket tömörülésre és szervezkedésre készítette. Az alapgondolat tulajdonképen politikai volt és gazdasági jelszavakat csak azért kerestek, mert a mi anyagi világunkban ez által inkább véltek érvényesülhetni. Izgatásuk eleinte főleg a magas adók és a vasutak különbözeti dijszabása ellen irányult, a mennyiben a magánvasutak az idegen gabonának, csakhogyszállítását megszerezhessék, olcsóbb fuvart is szabtak. Védvámra, különösen a nyers termékeket védő vámokra, eleinte senki sem gondolt, úgy hogy a szövetségnek, mely magát az adó és gazdasági reform pártjának (Steuer- und Wirthschaftsreformer) nevezte, legjelentékenyebb szónólói a birodalmi gyűlésen is a szabadkereskedelmi irány és nevezetesen a vasvámok eltörlése mellett nyilatkoztak. Eleinte nem is kívánták a külföldi nyerstermékek behozatalának megnehezítését, hanem csak a külföldi behozatalnak nyújtott kedvezmények megszüntetését. A kapcsolatot, mely őket az ipari védvamosokkal

is és a kancellárral is összekötötte, a közvetett jövedelmeknek, a fogyasztási adóknak és vámoknak jobb kihasználása képezte, melyet ők az egyenes adókból folyó terhek megkönnyítése végett sürgettek.

Tisztán ily pénzügyi indokokat hangsúlyozva, tették közzé 1877-ben vámtervezetüket, mely abból indul ki, hogy az egyes iparágaknak kedvező védvám igazságtalan, de a minden mezőgazdasági és ipari terméket egyenletesen védelmező mérsékelt vám minden jogos érdek egyetemleges gondozása. Ezt az egyenletes mértéket először az érték 5%-ában állapították meg, a mi egy métermázsa gabonánál 1 márkának felelt meg. Ily szerényen és ártatlanul jelent meg először az agrárvám. Az előzékenyen nyújtott baráti jobbot az iparosok nem utasíthatták vissza és 1877 októbertől a Central-Verband der deutschen Industriellen és a Steuer- und Wirthschafts-Reformer-ek, az ipari védvamosok és az agráriusok érintkezésbe lépnek egymással.

E közeledésben egy új párt csírája rejlett, mely egyelőre csak gazdasági célokat tartott szeme előtt, de a mely megerősödve, arra volt hivatva, hogy a meglevő politikai pártok keretét széttörve, a politikai téren is új alakulásokat vonjon maga után. A mezőgazdák elpártolásával a szabadkereskedelmi irány elvesztette legerősebb és legbefolyásosabb támaszát, azt az elemet, mely eddig a fogyasztó érdeke alapján, meggyőződésből követte a szabadforgalom zászlaját. A nagyiparosok, kik inkább politikai rokonszenvből voltak csak szabadelvűek, önérdüküknél fogva különben sem voltak a forgalmi szabadság megbízható támaszai. A földbirtok és a nagyipar elpártolása után nem maradt a régi zászló mellett csak a kereskedő, továbbá a gazdasági ügyekben közvetlenül részt nem vevő értelmiség. S még az utóbbinak is csak egy

része. A régibb német tudományban Smith tanai föltétlen tekintélyvel bírtak. A század elején élő porosz burocratia, a Zollverein megteremtői, ebben az iskolában nevelkedtek. Az újabb nemzedékben azonban a laissez-faire politikája elvesztette varázsát és a fiatalabb német közgazdák legtekintélyesebb részét magában foglaló Verein für Socialpolitik 1877 október 4-ikén azt a határozatot hozza, hogy Németország semmi oly kereskedelmi szerződést ne kössön, mely őt a mainál kedvezőtlenebb helyzetbe juttatja. A mérsékelt többség ezen felfogásával szemben a kisebbség egyenesen azt követelte, hogy az új szerződés új előnyöket is tartalmazzon.

Bismarck herczeg különben már rég elégedetlen volt a szabadelvűekkel. A nemzeti egységért való küzdelmében ők voltak, a particularizmussal szemben, leghivebb szövetségesei, de benső rokonszenve mindig a conservatív földbirtokokhoz vonzotta őt. A szövetség tisztán észbeli és érdekbeli viszony volt, melyet a legnagyobb örömmel sietett felbontani, mihelyt az értelem és érdek mást parancsolt. A Kulturkampfnak a katholikus egyházzal a szabadelvűek lelkes támogatása mellett folytatott harcza, messzebre sodorta őt egykori barátaitól, a conservativektől, mint a hogy ő maga is szerethette. Azonkívül meg is gyöngítette a szabadelvű pártot. És ez a szabadelvű párt még messzebre is akart menni. Vezérükkel, Bennigsennel, kit Bismarck miniszteri tárczával kínált meg, nem sikerült a megegyezés. A katonai czélokra Bismarck mindig többet akart költeni és a szabadelvűek ép ezért nem voltak hajlandók újabb birodalmi forrásokat megnyitni. A septennatus, a katonai állomány hétéves megállapítása, végére járt. Az új septennatus közelgett, és Bismarcknak érdekében természetesen az állott, hogy a birodalom katonai hatalma tekintélyes és megbízható többségre támaszkodjék. Ezt a

többséget meg kellett teremteni. Meg kellett teremteni abból a bomladozó és forrongó tömegből, melyben az ő éleslátása az új alakot csakhamar felismerte és annak létrejöttét minden eszközzel előmozdítani csakhamar el is tökélte.

Ebben a nagy feladatban kezeit minden oldalról szabadon kellett tartani. Ezért nem volt hajlandó bárkivel is részletes megállapodásokra terjedő kereskedelmi szerződést kötni. Ezért írja még júliusban a bécsi német nagykövetnek, hogy a mostani pillanatot igen kedvezőtlennek tartja tarifás szerződésre, s hogy csak az osztrák kormány iránti tekintetből megy kénytelen-kelletlen a tárgyalásokba. És azért szakította meg azokat egyszerre októberben, mikor nagyon is gyöngédtelen makacssággal kérdeztük, hogy mondja meg ultimatumát, melyet már az unalomig közölt velünk. Az alkudozások megszakításaért a felelősség kétségtelenül Bismarck herceget illeti, és csak azt lehet csodálni, hogy a mi részünkről addig is folytattuk a tárgyalást.

V.

Bismarck herceg most már elérkezettnek látta az időt, a német politikai és gazdasági pártok nagy vegybomlását tetteg és fokozott mérvben elősegíteni. A miniszterium kebelében már 1877 nyarától fogva dolgoztak az autonóm vámtarifán, a melynél az állatvámnak már határozott szerep jutott. Hivatalnoki körökben szerettek volna általános enquête-eket is tartani, de a kancellár csak az elégedetlen és szenvedő iparágaknál volt hajlandó a panaszok meghallgatására. Így kerültek napirendre 1878 nyarán a vasipari, len- és pamutipari enquête-ek. De hogy azok a kellő mederbe folyjanak, ápril 10-ikén a „Provincial Correspondenz“-ben megjelent az első félhivatalos nyilatkozat

a tervezett vámreformról, melyben kijelentik, hogy a kanczellár úgy az adópolitika mint a vámpolitika terén nem elméleti szempontok, hanem a népesség valódi szükségéi által vezetteteti magát, hogy a szabadkereskedelem járhat ugyan nagy előnyökkel, ha kölcsönösségen alapul, ellenben bizton megkárosítja azt, a ki kész magát az elvnek nemesen feláldozni, s hogy következésképp a német birodalom pénzügyi politikája ugyan első sorban pénzügyi vámokra törekszik, de ha a vámtarifa átdolgozásánál alkalom fog nyílani a hazai ipar védelmére, sem az elméletek iránt való szeretetből, sem a kereskedelempolitikai jelszavaktól való félelemből nem lesz szabad attól visszarettenni. Ez alapon dolgozzák ki Berlinben az új vámjavaslatot, mely felett az év augusztusában Heidelbergben a német államok pénzügyminiszterei tanácskoznak.

Időközben a Steuer- és Wirthschafts-Reformer-ek újabb vámtarifát dolgoznak ki, melyben az iparosok megnyerésére az eredetileg szerény vámok helyett magasabbak is szerepelnek már, és az év folyamán az agráriusok és ipari védvamosok hivatalos megbízottak útján rendszeresen résztvesznek egymás gyűlésein.

1878 június 27-ikén megjelenik az új osztrák-magyar vámtarifa, melyről bővebben majd a következő fejezetben szólunk. Itt elég annyit tudnunk, hogy az emeléseket tartalmazott különösen a pamutfonalaknál, továbbá a pamut-, gyapju- és selyemszöveteknél, a mit a német védvamos igazgatás természetesen mohóan sietett kiaknázni.

Mily gyorsan hódított az új irány, legjobban mutatja az, hogy őszi már a birodalmi képviselők is állást foglaltak, noha a parlament nem volt együtt. Október 17-ikén 204 különböző párti képviselő „szabad gazdasági egyesülés“-ben (Freie wirthschaftliche Vereinigung) nyilatkozatot tesz közzé, melyben kijelentik, hogy szem

előtt tartva azt, hogy a birodalmi gyűlés tagjai nincsenek együtt és Németország legszélesebb köreiben feszültséggel várják a szövetséges kormányok határozott döntését a német kereskedelem nemzetközi forgalmának alapjaira vonatkozólag, az alulírottak, tekintettel a Németországot környező legtöbb ország kereskedelmi politikájára, a fennálló német vámtarifának a nép jólétét károsan érintő hiányaira, az iparra és mezőgazdaságra nehezedő hosszas válságra: szükségesnek tartják a német vámtarifának a leggondosabb vizsgálatok és szakszerű mérlegelések eredményre alapított reformját, és azért a reformért a legközelebbi ülészakban helyt is fognak állani. S ugyanakkor kijelentik azt is, hogy noha különböző kereskedelempolitikai szempontból indulnak ki, abban az egy alapgondolatban egyetértenek, hogy a német kereskedelmi politika nehéz kérdését nem lehet merően a szabadkereskedelem és védvám jelszavai szerint megoldani, s hogy a döntésnél inkább arra kell ügyelni, hogy az érdekek valódi vagy képzelt ellentétei szakértelemmel, körültekintéssel és hazaszeretettel egyenlítettessenek ki.

A Steuer- és Wirthschaftsreformerek és a Centralverband der Industriellen tagjainak szövetségére a Reichstag rányomja a maga helyeslésének bélyegét. S a kancellár a nyilatkozat átszolgáltatása alkalmával, a Freie Wirthschaftlicher Vereinigung küldöttségének vezetőjét, Varnbükert, biztosítja arról, hogy készséggel hajlandó a vámtarifa alapos átdolgozását megvalósítani, s hogy új szerződéseket tarifás megállapodásokkal csak a vámtarifa átdolgozása után fog kötni. Ma már senki sem kételkedik az iránt, hogy a 204 képviselő nyilatkozata egyenesen a kancellár kezdeményezésére történt.

Bismarck herceg nem is késlekedett és már október 28-ikán elrendelte egy átirat tervezetét a szövetségi tanácshoz,

mely az eddigi gazdasági politika gyökeres megváltozásának szükségét részletesebben kifejtse. E tervzetet a porosz követek útján megküldte minden egyes német államnak és követeit utasította, hogy a kormányok figyelmét különösen annak a gondolatnak igyekezzenek megnyerni, hogy az egyes termelési ágak védvámjai iránt főleg azért mutatkozott ellenszenv a nem érdekelt termelőknél, mert azokban kiváltságot látnak, mely egyes termelési ágaknak a többek rovására nyújtatik; ily ellenszenvtől nem kell azonban tartani oly vámrendszerrel, mely egyenletesen érint minden jószágot, s a mely jogosult nemzeti önzésből a német termelésnek a maga teljességében és minden kivétel nélkül valamivel kedvezőbb helyzetet biztosít, mint a külföldinek. — Ime a Steuer- és Wirthschaftsreformerek alapgondolata, az izgatás sikere érdekében, valamivel nemzetiesebb sujtással.

A kancellár azonban nem állapodott meg itt, hanem a könnyebb meggyőzés kedvéért egész sereg érvet is adott mindjárt követei szájába. Ezen rendszer előnyei, ugymond, a következők: A pénzügyi eredmény igen nagy lehet, mert a német behozatal értékének egy százaléka már 36 millió márka. Az ilyen pénzügyi vám senkire nézve sem nyomasztó, a mennyiben csak a népesség csekély kisebbsége nem termelő, nevezetesen a járadékokból, fizetésekéből és tiszteletdíjakból élő rész, s így csak ezek maradnak ki az általános védelemből, s a hivatalnokok fizetésének rendezése útján jórészt ezen a bajon is lehet majd segíteni. A magasabb vám nem fogja a fogyasztást terhelni, mert azt az idegen fogja viselni, a mit legkétségtelenebbül mutat az az ellenszenv, melyet ily vámemelés a külföldön mindig előidéz. Végre a kezelési költségek, a meglevő határkezelés mellett, sokkal csekélyebbek, mint az egyenes adóknál.

Az északi államok kivételével a legtöbb német állam igen kedvezően fogadta az átíratot, a szövetségi tanács tulnyomó többséggel a kancellár mellett szavazott, és már 1878 december 12-ikén tizenöt tagu bizottságot alkotott, melybe a kancellár és Poroszország 3—3 tagot küldött s az elnököt is a kancellár nevezte ki. A tulnyomó befolyás Bismarck herczegnek így teljesen biztosítva volt. Az elnökségre Bismarck herczeg Varnbülernt nevezte ki, az októberi nyilatkozatnak látható szerzőjét.

A diadalt, melyet a herczeg a kormányoknak és a szövetségi tanácsnak zárt körében aratott, nyilvánosságra kellett hozni a nagyközönség előtt, hogy az izgatás és toborzás minél sikeresebb legyen. Így keletkezett a kancellár híres átírata a szövetségi tanácshoz december 15-ikéről, melyet azonnal közétettek, és mely egészben véve ugyanazon eszmekörben mozgott és azzal végződött, hogy a visszatérés az általános vámkötelezettséghez csak az által vált lehetővé, hogy Ausztria-Magyarországgal nem sikerült tarifás szerződést kötni és Németország élhet azzal a jogával, hogy tarifáját önállóan állapítja meg. Ennél a reformnál Németországra nézve csak saját érdeke lehet irányadó. Ez érdek talán arra fog vezetni, hogy újból fognak tárgyalni tarifás szerződések megkötése végett, de ezek a tárgyalások csak akkor lehetnek sikeresek, ha Németország előbb autonom uton oly vámrendszert alkot, mely az egész nemzeti termelést az idegennel szemben a lehető legelőnyösebb helyzetbe hozza. — *Crescit eundo.* A nemzeti önzés hangsúlyozása rohamosan növekszik. A kormányoknak szánt tervezetben még csak az volt mondva, hogy jogosult nemzeti önzésből a német termelést valamivel kedvezőbb helyzetbe kell juttatni, mint a külföldit. A nagyközönségnek már azt mondja, hogy a nemzeti termelést a lehető legelőnyösebb helyzetbe kell hozni!

És ép most legyen szabad az imént ecsetelt átalakulás magyarázatához még egyet csatolnom, a mi talán még érthetőbbé és természetesebbé fogja azt előttünk tenni. Emlékezzünk vissza arra, a mit Franciaországban 1820-tól fogva láttunk, a midőn az orosz gabona először Marseille-ben megjelent. A mint a mezőgazdaság a külföldi verseny által fenyegetve érzi magát, természetszerűleg a termelő álláspontjára áll, megköveteli a maga védelmét, és mint az állami élet hatalmas tényezője meg is nyeri azt. Eltekintve a második császárság rövid korszakától, a melyben III. Napoleon a maga személyes akarata és befolyása mellett a szabadkereskedelmi irányt juttatta érvényre, Franciaország mindig a legerősebb védelem országa volt, melyben a két nagy termelési ág, a mezőgazdaság és ipar egymással versengve követeli, a védvámokat. Így volt ez a század elején Angliában is, mindaddig, míg az ipari érdek el nem hatalmasodott a mezőgazdaság felett és az ipar termelési költségeinek kedvezőbb alakulása érdekében megdöntötte a mezőgazdasági vámokat. A mit ma Németországban látunk, az csak egy természetes fejlődési fok, melyre előbb-utóbb el kellett volna jutnia Bismarck nélkül is. A kancellár csak siettetette a mai alakulás bekövetkeztét, mert neki arra politikai okai is voltak. A nemzeti mozzanat hangsúlyozása természetes kísérője minden védvamos izgatásnak, de Bismarck herczegnek lehetett külön oka arra, hogy épen most ismerje föl a védvámokban rejlő nemzeti motivumot. Bismarck herczeg a szabadkereskedelem mellett foglalt állást, míg a szabadkereskedelem volt az az eszköz, melylyel a különböző német tartományok között a sorompókat ledönthette és viszont Ausztriát Németországtól távol tarthatta. A német birodalom megalakulása után a német terület összeolvasztása megtörtént s így a német tartományok egymásközi forgalmá-

ban a szabadkereskedelemre semmi szüksége sem volt. Ellenkezőleg az a veszély fenyegethette, hogy ezen rendszer mellett Ausztria közelebb juthat Németországhoz, mint azt az ő porosz-német politikai érdekei előírják. Bismarck herceget a német egység előtt minden rokonszenve a szabadkereskedelem felé vonzotta, bármily elitölőleg nyilatkozik is arról később, a mint hogy a francia-porosz kereskedelmi szerződésnek ő volt a legbuzgóbb előkészítője párisi nagykövet korában. De a német egység után minden rokonszenve a védvámok felé vonzotta, akaratlanul és öntudatlanul is. Korábban oly kereskedelmi rendszerre volt szüksége, mely a német államokat összeforaszsa. Most, hogy az összeforradás megtörtént, oly kereskedelmi rendszert keresett, mely az egységes Németországot minden más országtól, és Ausztriától talán a leginkább, elválaszsa. És szabadjon megjegyezmem, hogy ezen nézetemnek nem itt adok legelőször kifejezést. Ugyanigy nyilatkoztam már 1886 juniusban a magyar képviselőházban, mint az 1887-iki tarifa előadója.

A birodalmi kancellár levele a szövetséges tanácshoz óriási feltűnést keltett. Barát és ellenség érezte, hogy új gazdasági korszak előtt áll, és a közvélemény a leg-hatalmasabb hullámvásba került. Bismarck herceg pedig csak most tartotta elérkezettnek az időt arra, hogy Ausztria-Magyarországgal, habár csak ideiglenesen és már nagyon szűk keretekben, a kereskedelmi viszonyokat rendezze. Biztosaink Berlinben deczember 16-ikán, egy nappal a kancellár levelének kelte után, irták alá az egy évre szóló szerződést, melyből német kívánatra még azt a szokásos hallgatólagos meghosszabbítási záradékot is elhagyták, melynél fogva az év végeig föl nem mondott szerződés rendszerint még egy további évre is érvényben marad. A szerződés pusztá általános kedvezményes

szerződés volt, minden tarifás megállapodás nélkül. A kikészítési eljárás és a szabad lenforgalom mind a ketten megmaradtak ugyan, de csak bizonyos korlátozásokkal. Az osztrák-magyar vasuti kocsik lefoglalása jövőre el lett tiltva, de viszont mi megígértük, hogy refaktiákat nem engedélyezünk.

VI.

A Varnbüler elnöklete alatt dolgozó bizottság 1879 január 3-ikán kezdte meg működését és márcziusban már munkájának végéhez közeledett. Márczius 31-ikén Bismarck megegyezett Windthorsttal, a centrum vezérével, a főbb pontok iránt, mire ápril elején a bizottság feladatával elkészült és május 2-án megkezdődött a tárgyalás magában a házban. A köztudomásra jutott javaslatban a legnagyobb föltűnést az agrárvámok keltették. A támadásokkal szemben, melyek a leghevesebben az agrárvámok ellen irányultak, a kanczellár sem maradt tétlen, hanem egymásután intézte a különféle leveleket iparosokhoz és mezőgazdákhoz, melyekben legmelegebb rokonszenvét fejezte ki védvamos törekvéseik iránt, és különösen az agráriusokat sarkalta arra, hogy érdekeiknek minél több barátot szerezzenek.

A nagy beszédben, melylyel a vitát május 2-ikán a birodalmi gyűlésben bevezette, egyrészt a legmelegebben ecsetelte a földbirtokos osztály, különösen a Rittergutsbesitzer-ek sanyaru helyzetét, és a legélesebben kelt ki a nyomasztó egyenes adók ellen, a mivel szemben csak a fogyasztási adók és vámok növelésében látta a birodalom jövőjét; másrészt kiméretlenül támadta meg a szabadkereskedelmi rendszert, a mely mellett Németország, mint a külföld feleslegének egyetlen lerakodó helye, egyenesen elvérzik. S e tekintetben annyira ment, hogy elítélve a

kiviteli iparokat mint bizonytalanokat; elítélve a kereskedelmi szerződéseket, mint a melyeknél mindig csak az a kérdés, hogy melyik fél a megcsalatott: (Qui trompte-on?) egész komolyan vette számba azt a lehetőséget, hogy Németország teljesen elzárkózzék a külföldtől.

A tárgyalások alatt külsőleg is végbement a politikai átalakulás. Három porosz miniszter, köztük a Kulturkampf vezetője, Falke, és az agráriusok továbbmenő követeléseit ellenkező földmívelési miniszter, Friedenthal, visszalépett, a nemzeti szabadelvű párthoz tartozott elnök és alelnök lemondott, és miután Bismarck az eddig vezető nemzeti szabadelvűeket megleczkéztette azért, hogy támogatásuk fejében tulságosan szerénytelenek, Windthorst, a centrum vezére kijelentette, hogy a szabadelvű párt uralma véget ért és a többség vezetésére ő vállalkozik pártjával.

A július 11-ikén megszavazott törvény sok tekintetben túl is ment a javaslaton. Így nemcsak a buza és zab vámját állapította meg változatlanul 1 márkában, hanem a rozsét a javaslat 50 fillérjével szemben 1 márkára emelte fel, és a többi gabonanemeknél meghagyta az eredeti 50 fillért, mindig 100 kiló után. A változás nagyságát mutatja az, hogy 1853 óta Ausztriával, 1866 óta pedig még Oroszországgal szemben is teljesen vámmentes volt a gabona.

A gabona mellett vám alá került, habár igen enyhe mértékben, a fa is, a mi azért fontos, mert azt a fontos elvet, hogy legalább az ipari nyersanyagok vámmentesek maradjanak, még az új autonóm tarifa is tiszteletben tartotta, bármennyire is igyekeztek is agrárius oldalról a vámot a gyapjura is kiterjeszteni.

Nem kevésbé fontos volt az 1873 óta fennálló vámmentesség megszüntetése az állatbehozatalnál. Az ökör például ezentul 20 márka vámot fizetett. A már magukban

is elég terhes vámoknál is jobban sújtották azonban a forgalmat az állategészségügyi korlátozások.

Az ipari vámok emelése egészben mérsékeltebb volt. A vasáruk vámját a nyersvasnak 100 kilónként 1 márkás vámja alapján szabták meg, a mint az 1868—1870-ig történt. A pamutiparban csak a legfinomabb fonalak és szövetek vámját emelték. Hasonlókép a gyapjuiparban egészen érintetlenül hagyták azokat a keményebb fonalakat, melyekben Angliának természetadta előnyei vannak. Ellenben általánosabban emelték a lenfonalak és szövetek vámját, a melyekben a német ipar gyöngébben állott. Nagyobb szerencséje volt a leniparnak, hogy az agráriusok kívánsága, magát a nyers lent is megvámoltatni, egy szavazattal megbukott. Történt azonkívül egy csomó emelés különféle iparágaknál, a mennyiben a tárgyalásnál a legteljesebb mértékben valósul meg a kölcsönös támogatásnak, a „do ut des“ elvében rejlő ereje. Egészben véve mindazáltal az új vámok nem igen mentek túl az 1865-iki magasságon.

A birodalmi gyűlés tehát teljesítette Bismarck kívánságát, de azért arról is gondoskodott, hogy a várható nagyobb jövedelem ne szolgáljon tisztán birodalmi czélokra és a kanczellár ne rendelkezessék korlátlanul az új feleslegek felett. A tarifatörvény záradékába, a Clausula Frankenstein szerint, ugyanis a sóadónak és vámoknak 130 millió márkát meghaladó jövedelme az egyes országoknak volt átutalandó az anyakönyvi járulékok, vagyis a lakosság fejenkénti száma alapján.

De ha itt korlátozólag intézkedett is a birodalmi gyűlés, két más intézkedéssel tetemesen növelte a kormány és ezzel a kanczellár hatalmát. A bevezető vámtörvényben mint azt az 1878-iki osztrák-magyar autonom tarifa is tette, felhatalmazást nyert a kormány arra, hogy oly államokkal

szemben, melyek német hajókkal vagy árukkal kedvezőtle-
nebbül bánnak el, a tarifa tételeinek kétszeresét alkalmazhassa.
Ez a Bismarck herczeg által annyi kedvteléssel emlegetett
harczvám (Kampfzoll). Azonkívül meghozták az ugynevezett
zártörvényt (Sperrgesetz), mely a kanczellárt fölhatalmazta;
hogy vámemelő törvényjavaslatok benyújtása alkalmával
a magasabb vámokat a birodalmi gyűlés és a szövetségi
tanács hozzájárulásával, azonnal is életbe léptethesse, azzal
a föltétellel, hogy a kormány az így beszedett vámokat
visszaadni tartozott, ha utólag a javaslat törvényté nem
vált. Indokolták ez intézkedést azzal a nagy mohósággal,
melyet a speculatio a magasabb vám alá kerülendő áruk
tömeges behozatalában tanusított.

Az autonom vámtarifa.

I.

Midőn kétségtelenné vált, hogy Németországgal nem lehet új szerződést kötni, Magyarország nem térhetett ki az osztrák kivánság elől, és most már meg kellett állapodni egy új közös vámtarifában, mely autonom uton szabályozza a kereskedelmi viszonyokat. A tárgyalások még 1877 végén eredményre jutottak, és az így létrejött egyezmény kevés utólagos változtatással a következő év nyarán az 1878-iki autonom tarifa neve alatt törvénynyé vált 1879 január 1-sejétől szóló hatálylyal.

A magyar kormány a magyar termékeket illetőleg még mindig a szabadkereskedelem alapján állott. A nyers termékek vámmentesek voltak továbbra is, és az állatok behozatalára mérsékelt vámok maradtak érvényben, a mit bizonyos fokig a még mindig fennálló román szerződésnek hasonló intézkedései is igazoltak. Az osztrák kormány ellenben az iparcikkeknel egy csomó kisebb-nagyobb vámfőlemelést vitt keresztül, melyek főleg a textiláruknál voltak nevezetesebbek, mint azt mindjárt látni fogjuk. Hogy e vámok nem lettek még magasabbak, az tisztán a magyar kormány ellenzésén mult. Mert hozzájárulását

ahhoz a föltételhez kötötte, hogy a német tárgyalásoknál részünkről megajánlott vámoknál magasabbakat el nem fogad. Ezzel elejét vettük annak a vádnak, hogy a szerződési tárgyalások megszakítását megtorlásra használjuk föl.

Csakhogy az a körülmény maga, hogy a tárgyalásoknál az 1868-iki tarifánál magasabb tételekkel akartuk védeni az osztrák ipart, már megadta legalább is az ürügyet arra, hogy Németország velünk szakithasson.

A tarifát részletesen ismerteti Matlekovits második és terjedelmesebb kiváló munkája, *Die Zollpolitik der österreichisch-ungarischen Monarchie und des deutschen Reiches seit 1868*. Mi itt csak a textil áruknál alkalmazott legfontosabb vámemelésekre szorítkozunk.

A pamutfonal vámja, mely eddig, azaz az 1868-iki szerződésben 8 frt volt, most három osztályban 6, 8 és 12 frtot tett, tehát még mérséklésnek is nézhetett ki. Csakhogy ennek a leleményes osztályozásnak az eredménye az volt, hogy a behozatal főleg a finom áruban volt nagyobb, és így tulajdonképen az egész osztályozás annak felelt meg, hogy a vámot 8 frtról 12 frtra emeltük. Ennek megfelelőleg a festett pamutfonalnál az eddigi 12 frt helyett egyszerűen 16 frt lett a vám.

A pamutáruknál szintén új osztályozást honosítottak meg. A tételt három csoportra osztották: oly szövetekre, melyeknél a fonal finomsága 50-en alul, 50—100 vagy 100-on felül van. Azonkívül az 50-en aluli fonalakból készült szöveteket megkülönböztették olyanokra, melyeknél 5 □-milliméterre 38 fonal vagy annál több esik. Itt is, ha a korábbi tételeket az ujjakkal összehasonlítjuk, azt fogjuk találni, hogy a régibb egységes tétel helyébe egy fokozatos tétel kerül, melyben a régi egységes tétel mintegy a közepet foglalja el, s a mellett van egy alacsonyabb és egy magasabb tétel. Tehát elméletileg

igen helyes alkalmazkodás a finomsághoz és értékhez. Csakhogy az alacsonyabb tétel véletlenül oly árukra vonatkozott, melyekből alig volt behozatal, míg azok az áruk, melyekből volt behozatal, rendesen a magasabb vámtétel alá kerültek.

A gyapjuáruknál ismét új felosztás lépett életbe és pedig négy csoportban. Az elsőbe tartozott az a szövet, melynek 1 □-méterje 600 grammnál súlyosabb; a másodikba, melynél ugyanaz 450—600 gramm közt mozgott; a harmadikba a 450 grammnál könnyebb; a negyedikbe az a szövet, melynek láncza pamutból van és 200—600 grammot nyom. Eddig a gyapjuszövet vámja 40 és 80 frt volt, most az új osztályozás sorrendjében 40, 60, 80 és 50 frt. A határok tehát egyformák és így már látszólag sincs alacsonyabb vám, és a mellett az alacsonyabb vám a jószág értékének 20%-át is elérte, a mi tehát elég súlyos vám, míg a magasabb 60 és 80 frtos vám alá sok oly áru esett, mely azelőtt csak 40 frt vámot fizetett.

De föltéve, hogy Bazantnak igaza van és a vámelés igen csekély volt, ez az eredményre nézve teljesen mindegy volt. Hiszen, mint láttuk, az 1879-ki német vámtarifa emelései még az agrárvámoknál is enyhék voltak. A lényeg nem az emelés mértékében van, hanem abban, hogy az osztrák iparoskörök makacsul ragaszkodtak a védelem fokozásához, és hogy az osztrák kormány ennek nem tudott vagy nem akart ellenállni. Egy pillanatig sem állítom, hogy a nagy fordulat a védvám felé be nem következik, ha az osztrák kormány nem hajlik meg az iparosok kívánságai előtt, hanem Beernek teljesen igaza van, midőn azt mondja, hogy Bismarck herczeg már korábban el volt tökéltve a szabadelvű iránynyal szakítani, de a mi tarifánk elhárította utjából az utolsó akadályt is. S hogy az osztrák kormány vezető tényezői

a vámemelések minden látszólagos csekélysége daczára nagyon jól tudták, hogy az új tarifával teljes vitorlával hajóztak a védelem felé, legjobban bizonyítja maga Bazant, a ki ugyanazon fejezetét, melyben az emelések félénk és eredménytelen voltát bizonyítgatja, azzal az öntudatos kijelentéssel zárja be: Ausztria-Magyarország ütött először rést a szabadkereskedelem majdnem legyőzhetetlennek látszó bástyáján, és a többi államok csakhamar követték a példát.

Az osztrák kormány magatartásának igazolására szolgálhatott az a körülmény, hogy Bécsben nem tudták elhinni, hogy Németország el akar térni a szabadkereskedelem útjáról és az autonóm tarifa tételeit részben alkudozási vámoknak is vették, melyekből hajlandók lettek volna engedni is.

A fordulat a vámpolitika terén azonban csak fokozta az osztrák iparban ugyanis meglevő védvamos hajlamot, melynek nemsokára újabb vámemelések lettek a következménye, a mi nem vált az osztrák ipar versenyképességének előnyére, az osztrák iparosvilág vallalkozó szellemének erősödésére.

S hogy a védvamos szellem mily izmos volt, azt legjobban bizonyítja az a sajátosság, mely az osztrák ipar védvamos fordulatát a szomszéd német birodalom és minden más ország hasonló átalakulásától megkülönbözteti. Németországban a fordulat nem egyedül az iparnak érdekében állott be, hanem együttjárt az amerikai verseny által komolyan szorongatott mezőgazdaság védelmével. Ott legalább is következetes volt a védelmi irányzat, egyformán terjedt ki a gazdaság minden ágára. S így az idegen versenytől való elzárkózás az önzést egyetemes nemzeti alapon szervezte. Az osztrák védvamos fordulat csak egy osztály érdekével törődött és ellentétbe helyezte magát nemcsak a monarchia másik államának, Magyar-

országnak érdekeivel, hanem magában Ausztriában is a nemzeti élet minden más rétegével, mely nem az iparban keresi kenyerét.

De ez csak az egyik sajátossága az osztrák védvamos fordulatnak. Van még egy nem kevésbé jellemző tulajdonsága is. Mindenütt Európában, a hol ujabban a védvamos fordulat bekövetkezett, Németországban úgy mint Franciaországban és Olaszországban, a védvamos fordulat együttjárt azzal a törekvéssel, sőt jórészt abból a törekvésből nyerte táplálékát, hogy az állam kedvezőtlen helyzetén a vámjövödelmek fokozásával is hathatósan segítsenek. Ausztriában az állami pénzügyek abban az időtájban nem álltak fényesen és mégis csak Magyarország legnagyobb nyomása mellett sikerült az autonóm tarifában a pénzügyi vámok emelését beigtatni. Eleinte az osztrák kormány védekezett a magyar követelmény ellen, mely pedig a monarchia közös céljaira szolgáltatott új jövödelmet. És midőn az osztrák kormány végre kénytelen-kelletlen bevette a javaslatba a pénzügyi vámok emelését, az osztrák Reichsrath, mely lelkesedéssel szavazta meg az ipari vámemeléseket, első izben visszadobta és végül csak a politika viszonyok kényszerűsége alatt szavazta meg a pénzügyi vámokat, nevezetesen a kávé és petroleum vámjait. Az elsőt a kormányok eredeti megállapodásának megfelelőleg 24 frttal, a másodikat azonban csak 3 frttal, a kormányok által megállapított 8 frt helyett.

A autonóm tarifa minden tétele egyébiránt fokozást nyert azáltal, hogy a tarifa átalakításával az eddig ezüstre szóló vámtételeket aranyra változtatták át, a mi a vámoknak az agióval egyenértékű emelését jelentette. E rendszabály azonban inkább pénzügyi természettel bírt.

Azon korszak védvamos áramlatának megfelelőleg, a midőn minden állam kényszereszközökkel remélt a másik-

tól kedvezményeket kicsikarni, a Bismarck-féle harczvám is bejutott az új tarifába, a mennyiben annak III. cikke szerint a bennünket kedvezőtlen elbánásban részesítő államok vámmentes cikknél 10⁰/o vámpótlékot tartoznak fizetni, vámtételes cikknél pedig egy az érték 5⁰/o-ának megfelelő és rendeletileg kiszabandó vámot.

Igy lett azután végre kölcsönös engedmények útján törvénynyé az új autonom tarifa, a melylyel egyidejűleg életbe lépett az új quóta-törvény és az új vám- és kereskedelmi szövetség is.

A quóta lényegben változatlan maradt 70⁰/o-kal Ausztria és 30⁰/o-kal Magyarország terhére, azzal a módosítással, melyet e részben 1872 óta a határörvidék bekebelezése rótt reánk. A mennyiben t. i. ezen időtől fogva a közös költségekből mindenekelőtt egy 2⁰/o-os praecipuumot Magyarország terhére levonnak és a 70 : 30 arányu részesedést a fenmaradó 98⁰/o-tól számítják. A mi által Ausztria és Magyarország quótája tényleg 68.6 és 31.4 arányának felelt meg. A quóta-törvény azonban újítást is tartalmazott, a mennyiben abba vették föl a fogyasztási adó visszatérítéseknek fönnebb bővebben kifejtett új rendezését, a mely szerint azok a jövőben nem a vámjövedelmet, hanem az egyes államok kincstárát terhelték. S így azon károsodás, melyet Magyarország a fogyasztási adók terén eddig szenvedett, legalább részben orvoslást nyert.

A vám- és kereskedelmi szövetség a maga lényegében szintén változatlan maradt, de mégis néhány nem jelentéktelen újítást is tartalmazott. Egyről már szóltunk fönnebb (l. a 226 s köv. lapokat). Ez abban állott, hogy a szerződés XXI. cikkébe fölvétetett az a rendelkezés, hogy a vámconferentián való részvételt egyik fél sem tagadhatja meg. A ki a fönnebbi lapokat elolvasta, tisztában van azzal, hogy ezt a kikötést osztrák részről tették.

Egy további újítást tartalmaz a szerződés III. cikke, a mely szerint a külföldi államokkal létrejött szerződések lejártakor, az azokban megállapított felmondási jogot mindegyik fél, tehát Ausztria is, Magyarország is, külön-külön igénybe veheti, mert tartozik ugyan e szándékáról a másik felet hat hónappal a lejárati előtt értesíteni, de ha a hátralevő idő alatt egyetértés nem jönne létre, „a külügyminiszter által a szerződés, mihelyt csak egy fél is kívánja, felmondható“. Ez az újítás az angol pót-conventió körül fölmerült küzdelmek (l. a 249, 250. lapokat) utóhangja. S azért több mint valószínű, hogy szintén az osztrák kormány kívánságára került az új szövegbe. Helyességét nem akarom kétségbevonni, de nem tartom feleslegesnek arra utalni, mint kétségtelen bizonyítékra az iránt, hogy midőn Ausztria saját érdekeit akarja érvényesíteni, akkor a közösség eszményi követelményein igen könnyen túleszi magát. De utalni akarok rá azért is, mert abban fegyvert nyert Magyarország is, melyet szükség esetén érvényesíteni fog a nélkül, hogy azért legkisebb szemrehányással illethetnék.

Az új szerződés utolsó oly változtatását, melyet itt főlemlitendőnek gondolok, a IV. cikk tartalmazza, azokkal az új bekezdésekkel, melyek a vámkülzetek megszüntetését elrendelik és annak előkészítésére a két kormányt kötelezik. E rendelkezések az autonóm vámpolitika természetes kiegészítését alkotják.

II.

Az autonóm tarifa megalkotása után gondoskodni kellett a kereskedelmi viszonyok rendezéséről Németországgal, mert az 1868-ki szerződés meghosszabbítása 1878-ban lejárt. Berlinben most is felajánlották az

1868-ki szerződés meghosszabbítását egy további évre. A német kormány nagyon el volt foglalva saját tarifájával és nem akart belemenni semmi részletes tárgyalásba. A régi szerződés egyszerű meghosszabbítását azonban nem fogadhatták el pusztán technikai okokból sem, egyrészt az új autonom tarifa tételeinek eltérő beosztása miatt az iparcikkeknel, másrészt a pénzügyi vámok emelése miatt, melyeknek jövedelmére most már mindkét állam súlyt fektetett. A német előzékenység gyakorlatilag tehát nem volt hasznosítható. De jó volt arra, hogy megerősítsen bennünket abban a hitben, hogy a német birodalom talán mégis hajlandó legalább a legfontosabb cikkekre ideiglenesen szerződni. Kedvezett e felfogásnak a német birodalmi kancellárság elnökének, Hoffmannak a Berlinben folytatott tanácskozások alatt ismételten tett kijelentése, hogy talán lehetséges lesz Németország és monarchiánk között szorosabb gazdasági viszonyt létrehozni. Midőn azonban a mi küldötteink ezen viszony fogható alakja iránt közelebbi felvilágosítást óhajtottak, csakhamar kitűnt, hogy részletes tarifaszerződés a német birodalommal egyenesen ki van zárva.

Igy azután nem marad más hátra, mint pusztán kedvezményes szerződést kötni. És pedig egyelőre egy évre 1879 végéig, miután egy kedvezőbb szerződés lehetősége iránt még mindig nem adták fel a reményt. Ebben az 1878. évi szerződésben Németország eltiltotta vasuti kocsijaink lefoglalását, a miért cserébe mi, a mi vasutaink refaktiáit szüntettük meg. A másik két vitás kérdésben a nyers lenforgalomban és a kikészítési eljárásban azonban nem jött létre egyetértés, és így mindkét részről korlátozásokat alkalmaztak. Németország az osztrák nyers len behozatalát csak két határhelységen, Neurodén és Landshuton át engedte meg azon további megszorítás mellett,

hogy a nyers len közvetlenül a fehérítőkbe szállíttassék. Mi viszont a kikészítési eljárást csak belföldi anyagból készült szöveteknek adtuk meg különös bizonylatok mellett.

Az 1878-iki szerződés lejárt a nélkül, hogy a szerződés kötésre nézve javultak volna a viszonyok. Így aztán nem lehetett egyebet tenni, mint azt egyszerűen meghosszabbítani, és pedig először egy félévre 1880 június végeig és azután további másfél évre 1881 végeig. A meghosszabbítás alkalmával azonban a nyers lenforgalom egészen elmaradt. A kikészítési eljárásnál pedig a monarchia két kormánya rendeletileg 14 frt vám alá vetette eleinte a festve vagy nyomtatva visszaérkező szöveteket, később pedig 4 frtos vámmal sújtotta meg a fehérítetlenül hazaszállított ily árukat is.

Minél kevésbé remélhettük, hogy a tárgyalások Németországgal sikerre vezessenek, annál nagyobb súlyt kellett fektetnünk arra, hogy legalább Olaszországgal fentarthassuk a szerződéses viszonyt. Olaszország megint a rá nézve legfontosabb Franciaországgal nem birt egyezségre jutni, és ezért ő is súlyt fektetett a fennálló szerződéses viszony megújítására.

Pedig a hetvenes években nem jelentéktelen surlódások merültek föl köztünk. Olaszország egyike volt az elsőeknek, a kik már 1871-ben az eddigi jelentéktelen gabonavámokat fölemelték. Sokkal komolyabb panaszra adott okot azonban egy másik intézkedése. Kedvezőtlen pénzügyi helyzetében ő is ki akarta használni a nagy fogyasztási adókat és azért különösen a szesz megadóztatása tárgyában oly törvényeket hozott, melyekkel saját termelésének előnyöket igyekezett nyújtani az idegen szeszszel szemben. Szesz kivitelünk 1869-ben közel 200,000 hl.-ről 1871-ben leszált nem egészen 15,000 hl.-re. Szeszgyárosaink feljajdulása következtében a monarchia el is

követett mindent arra nézve, hogy az olasz kormányt ez intézkedések módosítására bírja, de, természetesen minden komoly eredmény nélkül. Fokozta az elkedvetlenedést részünkről, hogy a védvamos áramlat hatása alatt 1873-ban Olaszország is statisztikai illetéket hozott be, a mi ellen szintén felszólaltunk, de ismét sikertelenül.

Még jobban nehezítette az egyezkedést, hogy mindkét monarchia ugyancsak a védvamos áramlat hatása alatt egyáltalában igyekezett vámjait emelni, s hogy sem Olaszország, sem mi nem akartuk oly czikkek vámjait megkötni, melyek egy harmadik állammal, nevezetesen Olaszországnál Franciaországgal vagy nálunk Németországgal szemben nagyobb fontossággal bírtak.

A kényes helyzetnek kölcsönös méltánylása mellett mindazáltal sikerült 1878 december végén újabb tíz évre megkötni a szerződést, mely több mint egy évtizeden monarchiáinknak ugyszólván egyetlen tarifás szerződése maradt.

A kedvezmények, melyeket mi adtunk az olaszoknak a következők voltak:

A déligyümölcsök különben is alacsony vámjainak még további mérséklése, továbbá az északi olasz boroknak engedett 3 frt 20 kr.-os vámnak kiterjesztése a közép-olaszországi borokra, és a chioggiai halászhalk azon jogának, hogy az osztrák tengerparton szabadon üzhessék mesterségüket, újabb meghosszabbítása.

E két utóbbi engedmény azon időből ered, a midőn Ausztria még Lombardia és Velenceze birtokában volt. Az alacsony borvámra nézve utólag érdekes, hogy az olaszok ahhoz kezdettől fogva nagyon ragaszkodtak, holott a forgalom akkor nem volt nagy és főleg az akkor még szabad kikötőinkbe irányult. Mi csak mint szomszédos forgalmi kedvezményt adtuk meg származási bizonylatok kikötése

mellett és abban a föltevésben, hogy az olasz borok kezdetleges kezelése mellett csak a tengerparti vidéken találhatnak piacra és a monarchia belsejébe nem igen juthatnak el. A chioggiai halászoknak adott kedvezmény azonban már akkor is érzékenyen sújtotta Isztria és Dalmácia kevésbbé fejlett halászatát.

A részünkről tanusított nagyobb engedékenységnak volt egy komoly indoka és ez az, hogy a két monarchia közötti forgalomban mi voltunk az erősebbek. Az 1877-iki osztrák-magyar statisztika szerint 38·7 millió forintot tett Olaszország kivitele hozzánk és 54 millió frtot a mi kivitelünk Olaszországba. Ugyanigy az olasz statisztika szerint 154 millió lira volt az ő kivitelük és 237 millió lira a mienk.

Ez egyoldalú kedvezményekhez járult még egy fontos föltételes kedvezmény is. Az autonóm vámtarifában a selyemáruk vámját, melyet az 1867-iki olasz szerződésben 160 frtra szállítottunk le, időközben fölemeltük 300 frtra. Ezt a vámot most 200 frtban állapítottuk meg azon föltétel mellett, hogy Olaszország az 1867-iki lenvámokat érintetlenül fenntartja.

Olaszország viszont a következő kedvezményeket nyújtotta :

Mindenekelőtt érintetlenül hagyta az alacsony váموkat a lenárukra. Továbbá érintetlenül hagyta vagy igen kis mértékben emelte azon czikkek mérsékelt vámjait, melyekben némi kivitelünk volt. Ely czikkek voltak a gyapju, vas, papir, bőr, üveg és agyagáruk.

Sokkal fontosabb volt különösen magyar szempontból, hogy a közönséges faáruk és a lovak, melyekben jelentékeny kivitelünk volt, vámmentességet nyertek.

A sok vitára alkalmat szolgáltatott szesz-, cukor- és sörvámok tekintetében a következő megállapodások jöttek

létre. A szesznél a monarchia kivitele 1873 óta ismét jelentékenyebb lett, átlag 40,000 hl. körül a szerződést megelőző években. Ennél a czikknél az olaszok a vámot kis mértékben emelték, a mit azonban elviselhetőnek tartottunk, mert a sok kedvezéssel járó önkényes átalányozási rendszert a termékadó váltotta fel. A czukornál a vám nem lett megkötve, de a helyett Olaszország azt a kötelezettséget vállalta, hogy a nyers czukor vámja mindig annyi lesz, mint a kész czukor vámjának $\frac{4}{5}$ része. S minthogy a mi kivitelünk főleg a kész czukorban volt jelentékenyebb, ezzel az aránynyal érdekeinket megvédve láttuk. A sörnél végre az alacsony vám érintetlen maradt.

A mi a többi nyugati államokat illeti, Angliával a pótconventió megszüntetése óta, vagyis 1876 óta, csak a legnagyobb kedvezményt biztosító szerződésünk volt, és bensőbb viszonyra nem is törekedtünk. Franciaországgal pedig, ha akartuk is, sem tudtunk volna ennél tovább jutni, noha viszonyunk különben a legbarátságosabb volt, a minek volt egy érdekes bizonyítéka. Követségeink mulasztása folytán 1878-ban lejárandó szerződésünk nem lett a kellő időben megújítva, a minek következtében pár hétig szerződés nélküli állapotban voltunk. Franciaország elavult általános tarifáját alkalmazta velünk szemben, mi pedig új autonom tarifánkat az előirt 10%-os pótlékkal és 5%-os értékvámmal. 1879 február 24-ikén azonban már ismét legalább ideiglenes szerződés lépett életbe, melynek többszöri meghosszabbítása után 1884 február 15-ikén határozott időre szóló és a legnagyobb kedvezményt biztosító szerződést kötöttünk, a melyben mindazáltal mindkét részről foglaltatott bizonyos kikötés. Így mi leszállítottuk a francia pezsgőbor vámját 50 frtról 40 frtra, Franciaország pedig kötelezte magát, hogy a birka, hus, bőrök és állati termékek behozatalát továbbra sem tiltja el, hanem csak

állategészségügyi ellenőrzés alá helyezi. Csakhogy ennek a kikötésnek valami nagy hasznát nem vettük.

Bismarck herczeg azon biztatása, hogy az új vám-tarifa alkalmas tárgyalási eszközül fog szolgálni, egyelőre nem vált be. Ellenkezőleg Németország autonom vám-tarifája mindkét országban csak megerősítette a védelmi áramlatot, különösen midőn kétségtelenné vált, hogy Bismarck herczeg az új tarifa ridegségét semmi tarifás kereskedelmi szerződéssel enyhíteni nem hajlandó.

Főleg Magyarország volt igen kellemetlenül érintve, nevezetesen a gabonára, fára és állatokra vetett vámok és az állatok tekintetében, még inkább az állategészségügyi intézkedések által, melyek a kivített egyenesen lehetlenné tették. Mind a mellett még mindig nem adtuk föl a reményt megfelelő szerződés megkötésére és ismét tárgyalunk Németországgal. Bismarck herczeg késznek nyilatkozott ugyan a tarifa egyes tételeinek megkötésére, és pedig a többször említett legujabb porosz munka szerint azért, mert már akkor újabb emelésekre gondolt Oroszországgal és Amerikával szemben, de a tételek mérséklését kereken megtagadta. Most tehát a körül forgott a Berlinben folyt tanácskozás, mily tételek volnának egyik és másik részről megkötendők, a mi mellett mi az állategészségügyi korlátozások megszüntetését követeltük. A tárgyalások során megbizottaink, Bazant szerint, ismét azzal kecsegtethették magukat, hogy fáradságuk nem hiába való és a tárgyalások felfüggesztése után ily reményekkel is indultak haza újabb utasításokért. Berlinbe visszatérve, a német kormány utólagos nyilatkozataiból azonban újból meggyőződtek arról, hogy Bismarck herczeg egyszerűen nem akar oly szerződést, mely őt tarifája további fejlesztésében megakadályozhatná. Így jött létre május 23-ikán az 1881. évi puszta kedvezményes szerződés, mely eredetileg 1887

végéig szólt, de többször meghosszabbítva, 1891 végeig maradt érvényben.

Az 1881-iki szerződés pusztán kedvezményes szerződés volt, mely, a fokozott vámok következtében a csempészet közös elfojtására fokozott mérvben szükséges vámkartellen kívül, semmi más intézkedést nem tartalmazott. A monarchia két kormánya most már hozzáfoghatott a kikészítési eljárás teljes megszüntetéséhez. A kikészítési eljárást, fennálló korlátozott alakjában, meghosszabbították 1882 végeig és ez időponttól fogva teljesen eltörölték.

A védvamos áradat.

I.

Abban a mértékben, a mint a kilátások a szerződéses politika folytatására mind halványabbak lettek, a monarchia különböző részein fennálló vámkülzetek mindinkább tartatatlanokká váltak. A fokozódó vámok mellett bajos volt a terület egy részét vámkülföld gyanánt meghagyni, mert különben mindig nagyobb lett volna az a valószínűség, hogy egyrészt azok idegen árukkal elárasztatnak és esetleg inkább külföldi, mint a monarchiából származó árukat fogyasztanak és hogy másrészt az ottani termékek behozatala a közös vámterületre, vagyis a monarchia egyik kiegészítő részéből a többiekbe tetemesen megnehezítettik, sőt egészen lehetetlenné válik.

Ez okból Isztria, Dalmácia és Bródy vámkülzeteket, továbbá Martinschizza, Buccari, Porto-Ré, Zengg és Carlopago szabadkikötőket 1880 folyamán a közös vámterületbe bevonták. Egyedül Trieszt és Fiume maradtak fenn továbbra is szabadkikötőül, a mennyiben akkor még az a felfogás uralkodott, hogy azok nemzetközi forgalma a bevonás által lényegesen szenvedhetne. A fönnebbi körülmények szolgáltattak egy újabb okot arra is, hogy 1880-ban az okku-

pált tartományok, Bosznia és Hercegovina a közös vámterülettel egyesíttessenek.

Az 1881-iki német szerződés után Magyarországon az a felfogás gyökerezett meg, hogy Németországot a régi szerződéses viszonyra csak akkor lehet visszatéríteni, ha az általa kezdeményezett védvamos politikát mi is követjük s az ő behozatalát hozzánk mi is megnehezítjük. Elősegítette ennek a meggyőződésnek az elterjedését az a körülmény, hogy Németország 1881 júniusban bizonyos gyapjuszövetek vámját 135 márkáról 200 márkára és júliusban a lisztnek vámját 2 márkáról 3 márkára emelte és ezzel a mi kivitelünkre újabb csapást mért. A közös vámterület gabonakivitele Németországba 1879-ről 1880-ra 8.410,000 métermázsáról 6.437,000 métermázsára, liszt kivitelünk 1.185,000 métermázsáról 524,000 métermázsára szállt le, ugyanakkor, a midőn állatkivitelünk 1877-ről 1880-ra 1.253,000 drbról 458,000 drbra csökkent. Az érzékenység tehát teljesen érthető volt.

Magyarország nem állta útját többé az ipari védvámok fokozásának és Ausztria elfogadta a gabona- és állatvámok emelését. Sőt az egyetértés kiterjedt még az egykor oly nagy vitákat felidézett pénzügyi vámokra is.

Ugy az agrár, mint az ipari vámok terén mértékül leginkább az 1879-iki német autonom tarifa vámjai szolgáltak.

A buza vámja 50 krral, a többi gabonáé 25 krral, a liszté 1 frt 50 krral lett megállapítva. Ugyanigy emelték az állatok vámját is. Mindezen intézkedések azonban a Romániával fennálló szerződés mellett Magyarországra nézve egyelőre csak elméleti értékkel bírtak, de Ausztriára nézve azzal az előnnyel jártak, hogy alkalmas tárgyalási vámokul szolgálhattak a román szerződés megújításánál az osztrák iparnak nyújtandó kedvezmények fejében.

Jóval gyakorlatibbak voltak az ipari vámok, melyekből a következőket emeljük ki.

A pamutfonalnál a meglevő vámot a legfinomabb jószágnál megtoldták 4 frttal. Ennek megfelelőleg a legfinomabb pamutfonalból készült szövetek vámját is hasonló mértékben fokozták.

A gyapjufonalnál az eddigi 40, 60 és 80 frtos tétel helyett 50 és 80 frt lett a vámtétel, a mi viszont a kevésbé finom árukra jelentett vámemelést. A mellett fokozták a nemezáruk és szőnyegek vámját.

A nyers vas vámját 50 krról 80 krra emelték és ennek megfelelőleg magasabbra vették az összes vasáruk vámját.

Hasonlóképen — mindig a német tarifát tartva szem előtt, emelték a vámokat a legtöbb iparban még a papir-, bőr-, fa-, üveg- és agyagáruknál is, melyekben Ausztria versenyképessége minden kétségen felül áll.

A közös vámjövedelem, mely a hetvenes években nem igen ment túl a 20 millió frton, 1880-ban 26, 1881-ben 29 millió frtot is meghaladott, s különösen a kávé vámjá ugyanezen időben 5—6 millió frtról 7—8 millió frtra, a petroleumé 1·5 millió frtról 3—4 millió frtra emelkedett, ugyanakkor, a midőn a termelés kedvező haladása folytán, a jóság ára a vám daczára csökkenő irányzatot mutatott. A kávé kereskedelmi értéke 1877-ben 100 frt volt métermázsánként és 90, 88 és 87 frtra szállt le 1879-ben, 1880-ban és 1881-ben. A petroleumé 16 frt volt 1877-ben és 14, 12 és 8 frtra csökkent az utóbb említett három esztendőben. A monarchia tehát tetemes jövedelemhez jutott, a fogyasztók megterhelése pedig ezen a czimen kisebb lett és nem nagyobb. Ez a körülmény magyarázza meg legjobban, miért lehetett a pénzügyi vámokat ujabban is emelni.

A kávé vámját felemelték 24 frtról 40 frtra, a raffinált petroléumét 3 frtról 10 frtra, miután előbb a petroléumra belföldön 6 frt 50 krral fogyasztási adót vetettek.

A pénzügyi vámok fokozása érdekes új alakjára vezetett a védelemnek. A gyarmatárúknak nagy része, például a kávé 75%-a nem a mi kikötőinken, Fiumén és Trieszten keresztül jutott a közös vámterületre, hanem a szárazföldi határon át. Más szóval, a gyarmati cikkek idegen és pedig főleg német kikötőkön keresztül kerültek a közös vámterületre. Saját kikötőink gyarmati forgalmának emelésére tehát visszatértünk a különbözeti vámok rendszeréhez egy csomó gyarmati cikknél és így például a kávé vámját, mely általában 40 frtot tett, a tengeri uton 37 frttal szabtuk meg.

Ugyancsak a védelmi szellem erősödését mutatták a megtorló intézkedések. Az 1878-iki tarifa retorsiója 10% pótlék volt a meglevő vám után és 5%-os értékvám a vámmentes jószágnál. Az 1882-iki tarifa III. cikke 30%-os pótlékot, illetőleg 15%-os értékvámot állapított meg. Sőt még ennél is tovább ment, a mennyiben egyenesen felhatalmazta a kormányokat, hogy szükség esetén közös egyetértéssel az itt megszabott mértéket csak egyes árukra alkalmazzák, vagy egyes árukra az itt megállapított mértéknél nagyobb vagy kisebb pótlékokat vagy vámokat vehessenek ki. E messzemenő felhatalmazás a vámháborus áramlat kifolyása volt, mely mellett elkerülhetetlenné vált, hogy egyes esetekben a hosszas törvényhozási eljárás megelőzésével kormányzati uton közigazgatási rendszabályokkal lehessen az esetleg veszélyeztetett gazdasági érdekeket megvédeni.

A korszak szellemének megfelelőleg az 1882-iki tarifa sem maradhatott zártörvény nélkül, mely egyes a speculációra legalkalmasabb cikkeknel a magasabb vámtételeket

pótlékok alakjában már a javaslat hosszas tárgyalásait megelőzőleg törvényerőre emelje. A zártörvény 1882 márczius 1-sején lépett életbe és három hónapra szólt. Junius 1-sején aztán az új tarifatorvény a maga egészében is hatályba jutott.

II.

A míg a nem hivatalos gazdasági világban ismételtén fölmerült a közeledés eszméje, az államok törvényhozása egyre-másra fokozta a vámvédelmet és szigorubbá teszi az elzárkózást.

A német fordulatra nemcsak Ausztria-Magyarország, hanem a nem kevésbé érdekelt Oroszország sem maradt adós a felelettel. Már 1881-ben 10% pótlékot rendelt különben is magas vámjaihoz, melyeket 1878 óta itt is aranyban kellett fizetni. 1882-ben, 1884-ben, 1885-ben, 1886-ban és 1887-ben, tehát ugyszólván minden következő évben, újabb emelések következtek.

A védvamos áramlat ezen visszahatások alatt magában Németországban sem pihenhetett.

Még 1882 áprilisban, tehát még mielőtt a mi 1882-iki tarifa-reformunk életbe lépett volna, a német birodalom kedvezőbb helyzetbe juttatta malmait. Németországban ugyanis 1879-ben a gabonavámok behozatalakor azonnal engedélyezték az őrlési eljárást, melynek következtében a malmok 100 kiló búzát vámmentesen hozhattak be eleinte 80, később 75 kiló liszt kivitele fejében. Mikor a malmok kimutatták, hogy a gabonavám még így is oly terhet ró rájuk, mely mellett a külföldi versenyből mindinkább kiszorulnak, a német birodalom azzal igyekezett sorsukat enyhíteni, hogy a míg eddig a malom köteles volt bizonyítani, hogy tényleg abból a vámmentes búzából örölte

a kivitelre került lisztet, ezentul a malom föltétlenül megkapta 75 kiló kivitt liszt után a 100 kiló buza-vámmentességet, és az állam többé nem kereste, hogy a vámmentesen behozott külföldi buzából vagy a belföldi buzából került-e ki a kivitt liszt.

1883-ban következett a favámok fölemelése, 1884-ben magasabbra tették egy csomó más czikk vámját.

Még tovább mentek e téren 1885 februárban, midőn fölemelték a buza vámját 1 márkáról 3 márkára, a lisztét 3 márkáról 6 márkára és egyszersmind megfelelőleg a többi gabonafélék vámját és csak az imént súlyosbitott favámokat.

Németország egyébiránt a gabonavámok tekintetében csak követte Franciaország példáját, mely már 1884-ben fölemelte a buza vámját 3 frankra, a lisztét 7 frankra.

A vámháborunak, melyet Németország velünk és Oroszországgal folytatott, volt még egy különös magyarázata, melyre ideje lesz rátérni. És ez a frankfurti béke emlékezetes XI. cikke, melynek következtében, mint tudjuk, Német- és Franciaország kölcsönösen biztosították egymásnak mindazon kedvezményeket, melyeket bármelyikük Angliának, Belgiumnak, Hollandiának, Svájcznak, Ausztria-Magyarországnak, vagy Oroszországnak nyújt. Németországnak tehát a velünk szemben folytatott vámpolitikában a mindinkább elzárkózó Franciaországra is tekintettel kellett lennie. Ez is egy okkal több volt, hogy őrizkedett minden tarifás megállapodástól. A három déli államra, Spanyolországra, Olaszországra és Görögországra nem terjedt ki a frankfurti béke kikötése és ezekkel Németország még ezen háborus idejében is bensőbb összeköttetésben volt, a mennyiben 1883-ban a két első állammal, 1884-ben a harmadikkal kötött kereskedelmi szerződéseket, melyekben Németország főleg egyes iparcikkeinek, a három félsziget

pedig főleg déli gyümölcsseinek kötött ki kedvezményeket. Ugyancsak kedvező szerződést kötött Németország ez időben Romániával, melylyel akkor már feszült viszonyba, majd vámháboruba jutottunk, a miről lejjebb részletesebben lesz alkalmunk megemlékezni.

Fokozta a német vámvédelem szigorításának erejét még az a körülmény is, hogy időközben az egész német birodalom egységes vámterületté alakult.

Az éles vámháboru hatása alatt a távolabb állóktól szinte észrevétlenül játszódott le a német gazdasági egység nagy színjátékának utolsó felvonása. A német terület teljes vámegysége ugyanis csak 1885-ben vált ténynyé, a mennyiben ez évben követte Bréma a Hamburg által már 1882-ben adott példát. A két Hanza-város különállása már a német egység szempontjából is nagy szálla volt Bismarck herczeg szemében, de a vámpolitikában beállott nagy fordulat mellett gazdasági szempontból sem nézhette jó szemmel a Hanzák elkülönödött voltát. Minél erősebb volt a védelem, mely most Németországot a külfölddel szemben körülvette, annál terhesebbé vált azon iparosok helyzete, kik az anyaországban kerestek piacot. Az elkülönítés csak azoknak az iparosoknak kedvezett, kik kiviteli kereskedelemmel foglalkoztak. Elég ok arra, hogy Bismarck gazdasági szempontból is követelje az egyesítést. S hogy ezt az akaratát megvalósítsa, először is az erősebb Hamburg felé fordult és azt azzal puhította meg, hogy a vele régtől fogva vámileg összefüggő porosz Altonát a német vámterületbe beolvasztotta, sőt azzal is megfenyegette, hogy az Altonával összeépített St.-Paulit, Hamburg külvárosát is bevonja és a német vámterület határát, mely most Hamburgtól délre feküdt, leviszi az Elba torkolatáig Cuxhavenig és ezzel Hamburgot az elbai forgalom szempontjából vámvonallal elválasztja a külföldtől, és így az

elbai érintkezést zaklató vámellenőrzés alá veti. A mindinkább komolyodó fenyegetés ezekkel a kényszereszközökkel, a belföldi piacra dolgozó iparosok kétségtelen érdeke, kapcsolatban a német egységért lelkesülő hazafias áramlatokkal, végre győzelemre vitték az egyesülés eszméjét, miután Bismarck másrészt elég óvatos volt a vámmentes forgalom javára megfelelő kezelési szabad-kikötöt engedni, és annak költségeihez a birodalom részéről 40 millió márka tetemes összeggel hozzájárulni. Hamburg bevonását 1882 januárban szavazta meg a birodalmi gyűlés. Bréma még egy ideig vonakodott, de 1885 márcziusban az ő bevonása is törvényté vált.

III.

A védelem újabb szigorítása Németországban hasonló eljárásra készítette az osztrák és magyar kormányokat és már 1885-ben mindkét állam parlamentje elé javaslatok kerültek: az u. n. 1885. vámnovella, mely azonban akkor még nem válhatott törvényté. A Reichsrath ellenzéke azzal a célzattal, hogy a gabonában szűkülő Tirol és a petroleumvámmal elégedetlen lengyel képviselőket a kormánytól elszakítsa, kivételeket követelt a gabonavám alól Tirol részére és oly módosításokat a petroleumvámnál, melyek a magyar kormánynyal új alkudozást igényeltek. Az 1885. novella így elmaradt, de a javaslat 1887-ben újból a parlamentek elé került és pedig most már a kereskedelmi kamarák meghallgatása után még jóval szélesebb alapon.

Az 1887-iki tarifában a gabonavámokat fölemeltük a német tételek magasságára, azaz a búzánál 1 frt 80 krra, a lisztnél 3 frt 60 krra és ennek megfelelőleg a többi gabonaműeknél.

Az ipari vámemelések közül csak a legfontosabbakat emeljük ki.

A pamutfonalaknál a legdurvább nyers fonalaktól eltekintve, a többi osztályoknál valmennyinél, vagyis tizennégy közül tizenháromnál a vámot 2 frttal magasabbra tettük. Más szóval az egyszerű nyers fonalaknál a 12. angol számon felül és a kettős fehérített vagy festett fonalak minden számánál. A pamutszöveteknél a 40 frton aluli tételeket 2 frttal, a 40—60 frtig menőket 5 forinttal, a 70—100 frtig menő tételeket 10—15 frttal, egy 100 frtos tételt 20 forinttal és egy 200 forintos tételt a csipkénél 100 frttal.

A gyapjufonalaknál szintén a finomabbakat a 45 metrikus ponttól fogva emeltük 4 frttal.

A gyapjuáruk vámját egyenlő magasságba hoztuk a német vámokkal és ennek megfelelőleg teljesülhetett az osztrák ipar egy régi kívánsága, a 200 grammnál könnyebb szövetek vámjának fölemelése 80 frtról 110 frtra, mint a hogy a németek tették 1881-ben.

A vasáruknál következetesebben vezettük keresztül az 1882-ben fölemelt alapvámot az egész árucsoporton, azonkívül megszüntettük a szövőiparnak adott azt a kedvezményt, hogy a belföldön eddig elő nem állított gépeket fele vámmal hozhatta be.

Végül tekintettel a magas vámokra, újból meghonosítottuk a kikészítési eljárást, melynek alapján a belföldön átdolgozott és a kivitelre kerülő iparczikkeknél a külföldről hozott nyers anyag vámjá a kivitelnél visszatérítettett. E kedvezményben kellő ellenőrzés mellett rendeleti uton a következő anyagok részesültek. Szövetek, ha himzetten, vagy ruha és cipő alakjában kerülnek kivitelre. Vas és vaskészítmények, ha főzőedény, épületvas, gép vagy kocsik alakjában kerülnek kivitelre. És hogy még csak egyet említsünk

s a mi később oly fontos kérdéssé nőtte ki magát, a gabna, ha mint liszt kerül kivitelre.

A petroleumvámok miatt igen nagy elkeseredés kapott lábra Magyarország ellen. A nyers petroleumra ugyanis három tétel állott fenn, 68 kr. a román határon, továbbá általában 1 frt 10 kr. a sűrű, főleg orosz nyers petroleumra és 2 frt a könnyű, főleg amerikai petroleumra. Az utóbbi időben sok oly nyers kőolaj jött be az alacsonyabb vámtétel mellett különösen Fiuméba, mely igen erős, állítólag 92—95%-os hozamot adott. A miért osztrák részről az a panasz merült föl, hogy az így behozott nyers petroleum tulajdonkép már egyszer megtisztított és csupán utóbb ismét sűrített petroleum. A kétségtelen tény volt, hogy a nyers petroleum behozatala tetemesen emelkedett, míg a tisztítotté csökkent. Végül az egyezés létrejött akkép, hogy a sűrű nyers petroleum vámját is fölemelték 2 frtra és ugyanakkor a 68 kros alacsony vámot a román határon a magyar behozatal eddigi nagyságára korlátozták. Nem-sokára Ausztriában, Triesztben is épültek nagyobb petroleumfinomítók és azzal a magyar visszaélés ellen felhangzó keserű panaszok lassanként elnémultak.

Hogy hová vezetett a védvamos áramlat, azt legjobban láthatjuk, ha a tarifa néhány főtételeinek vámjait 1887-ből szembeállítjuk az 1868-iki szerződés és az angol pótegyezmény tételeivel.

	1887-iki tarifa	1868-iki szerződés
124 Pamutfonal egyes nyers . .	6, 8, 14 és 16 frt	8 frt
124 „ kettős nyers . .	8, 10, 16 „ 18 „	8 „
125 „ egyes vagy kettős fehéritett v. festett. . . .	12, 14, 18 és 20 frt	12 frt
126 Pamutfonal hármasával vagy többsével sodrott nyers, fehéritett vagy festett. . .	24 frt	18 frt
127 A kisebb forgalom számára felszerelt fonalak	35 „	18 „

A négyes fokozatot az egyes tételeken belül a fonal finomsága képezi és pedig: *a)* a 12. számig, *b)* a 12—29. számig, *c)* a 29—50. számig, *d)* 50. számon felül az angol rendszer szerint. Az angol rendszer alatt ugyanis az értendő, hogy hány gombolyag, vagyis hányszor 840 yard (= 0.914 méter) megy egy angol fontra (= 0.4536 kg.). Például tehát az egyik leghasználatosabb angol szám a 30. számú fonal alatt azt kell érteni, melynél az angol fontra 30 gombolyag esik. A legmagasabb angol szám 360. Ezt a rendszert használja Német- és Oroszország is. Ellenben a francia rendszer szerint, melyet az olaszok és belgák is követnek, a szám azt jelenti, hogy hány ezer méter fonal nyom $\frac{1}{2}$ kilót. Tehát a 30. angol számnak körülbelül megfelelő francia 25. számnál 25 ezer méter fonal esik $\frac{1}{2}$ kilóra. A francia vámrendszer még sokkal tovább megy az osztályozásban, mint a mienk. Nálunk láttuk, négy osztályzat van, mely az 50. angol számnál már megszűnik. A francia tarifa a megfelelő időben tizenkét osztályzatot mutatott, mely csak a 170. francia (200. angol) számnál állott meg. Ennek megfelelőleg, a míg a mi nyers fonalunk vámja 6—16 frt, a francziáké 15—300 frank, az olaszoké 18—60 frank, a belgáké 15—40 frank, a németeké 12—36 márka. A leghasználatosabb minőségekben, melyek az angol 35—50. szám közt mozognak, a melyeknek vámja tehát a nyers fonalnál 14 frt, a különbség a különböző országokban igen csekély.

	1887-iki tarifa	1868-iki szerződés	Angol pótegyezmény
128 Pamutszövet, közönséges sima:			
„ nyers . . .	34 frt	40 frt	32 frt
„ fehérített .	45 „	40 „	32 „
„ festett . . .	55 „	40—80 „	40—60 „
„ tarkán szöve	70 „	80 „	60 „
129 Pamutszövet, közönséges mustrázott:			
„ nyers . . .	45 frt	40 „	32 „

	1887-iki tarifa	1868-iki szerződés	Angol pótegyezmény
129 Pamutszövet, közönséges mustrázott:			
" fehéritett . . .	55 frt	80 frt	40 frt
" festett . . .	65 "	80 "	40—60 "
" tarkán szöve	80 "	80 "	60 "
130 Pamutszövet, közönséges sűrű:			
" nyers . . .	55 "	40 "	32 "
" fehéritett . . .	65 "	40 "	40 "
" festett . . .	75 "	40—80 "	40—60 "
" tarkán szöve	90 "	80 "	60 "
131 Pamutszövet, finom nyers	80 "	40—120 "	32—90 "
" fehéritettstb.	120 "	80—120 "	32—90 "
132 Pamutszövet, legfinomabb	160 "	160 "	120 "
133 Pamutszövet, csipkék . .	300 "	160 "	120 "

A pamutszöveteknél a különbséget a közönséges (128, 129 és 130), finom (131) és legfinomabb (132) szövetek közt akkép állapította meg az 1887-iki tarifa, hogy az első alatt értendő az a szövet, melynél a fonal száma 50-nél nem magasabb és a melynél ennek folytán 5 □-milliméter szövetre 38 vagy annál kevesebb fonal esik. A finom szövet az, melynél a fonal száma 50—100 közt mozog. A legfinomabb, melynél a fonal száma meghaladja a 100-at. Még tovább ment a francia tarifa, mely vagy 250 tételt tartalmazott. Ellenben a német és a legtöbb európai tarifa sokkal egyszerűbb maradt a mienknél.

A mi az egyes leghasználatosabb szövetek vámjárt illeti, Matlekovits, kitől e számításokat vesszük a közönséges nyomtatott pamutáruknál, melyeket főleg az alsóbb néposztályok használnak, a következő vámokat adja métermázsáinkint és frankokban: Ausztria-Magyarország 175, Franciaország 72—270, Olaszország 132—156, Németország 150, Belgium az érték 15⁰/₁₀-a. A közönséges fehéritett pamutáruknál, fehérnemű, ágynemű: Ausztria-Magyarország 162·5, Franciaország 82—207, Olaszország 86—148, Németország 150, Belgium 83—115.

	1887-iki tarifa	1868-iki szerződés
154 Gyapjufonal:		
a) durva állatszörből . .	8— frt	150 frt
b) mohair, alpacca stb .	150 „	150 „
c) külön meg nem nevezett nyers egyszerű		
1—45-ig	8— „	8— „
45-ön felül . . .	12— „	8— „
d) külön meg nem nevezett nyers, kettős vagy jobb sodratu		
1—45-ig	12— „	8—12— frt
45-ön felül . . .	14— „	8—12— „
e) külön meg nem nevezett fehérített, festett, nyomtatott egyszerű		
1—45-ig	12— „	8—12— „
45-ön felül . . .	16— „	8—12— „
f) külön meg nem nevezett fehérített, festett, nyomtatott kettős vagy szőtt sodrony		
1—45-ig	16— „	12— frt
45-ön felül . . .	20— „	12— „

A gyapjufonalnál a szám azt jelenti, hogy hány ezer méter fonal esik egy kilóra. Itt is a francia rendszer a legbonyolultabb, míg a német igen egyszerű és nem tesz különbséget a finomság szerint. A tételeket tekintve a vám az egyszerű nyers gyapjufonalnál nálunk 8—12 frt, a franciaíknál 18—124 frank, a németeknél 8 márka, az olaszoknál 45—75, a belgáknál 20 frank.

	1887-iki tarifa	1868-iki szerződés	Angol pótegyezmény
158 Gyapjuáru:			
a) külön meg nem nevezett			
500 grammnál súlyosabb	50 frt	40—80 frt	36—70 frt
200—500-ig	80 „		
200-on alul.	110 „		

A gyapjuáruknál, a külön meg nem nevezett áruknál, a mely tétel alá a legtöbb szövet tartozik, ugyancsak Matlekovits következőleg számítja az egyes országok vámjait métermázsánként frankokban: Ausztria-Magyarország 125—275, Németország 168—275, Franciaország 35—140, Olaszország 150—300.

A többi változások közül még a következőket emeljük ki:

	1887-iki tarifa	1868-iki szerződés
Papirtapéta	25.— frt	6.— frt
Ruganyos szövetek	70.— ”	45.— ”
Kemény gummiáru	50.— ”	21.— ”
Viaszos vászon	6.— ”	2.— ”
Bőráru, közönséges	25.— ”	12.— ”
” finom	35.— ”	12—21.— ”
” czipő	35.— ”	12—21.— ”
” keztyű	50.— ”	40.— ”
Fabutor	5, 15, 20 ”	3, 12, 20 ”
Öblös üveg	2.— ”	vámmentes
Optikai üveg	75.— ”	8.— ”
Agyagáru, több színű . . .	8.— ”	5.— ”
Porcellán, fehér	7.— ”	5.— ”
” több színű	15.— ”	12.— ”
Vas, nyers	0·80 ”	0·50 ”
Kovácsolt csövek	6·50 ”	2·50 ”
Kovácsolt kazán	8·50 ”	4.— ”
Pléh	15.— ”	8·12 ”
Szerszámok	20.— ”	8.— ”
Csavarok	20.— ”	7.— ”
Zománczozott edény . . .	25.— ”	12.— ”
Fegyverek	25.— ”	12.— ”
Késművesáruk	50.— ”	12.— ”
Fegyverek	50.— ”	30.— ”
Tű és egyéb apró áru . . .	50.— ”	12.— ”
Varrótű	100.— ”	30.— ”
Illatszerek	75.— ”	30.— ”

IV.

A vámpolitikai helyzet elég szomorú volt ebben az időben. Az elzárkózás a különböző országok közt folyton szigorubb, a védelem mindig magasabb lett. De a sötét színeket enyhítette a békés egyetértés, mely akkor a monarchia két állama közt fennállott.

A quóta változatlanul maradt a maga arányában és az arra vonatkozó törvény csak alakilag tért el a megelőzötől, a mennyiben a fogyasztási adó visszatérítésekről szóló intézkedés az új szövegből kimaradt és a vám- és kereskedelmi szövetségről szóló új egyezménybe ment át. Hasonlóképp az új vám- és kereskedelmi szövetség is kevés változást mutatott.

A főntemlitett áthelyezéstől eltekintve csak még egy újításról akarok megemlékezni, és ez az a rendelkezés, mely most már a két utolsó szabadkikötőt, Fiumét és Triesztet is a vámterületbe kívánta bevonni. Határidőül egyelőre 1889 év végét állapították meg. Későbbi törvény a határidőt kitöltötte 1891 július 1-sejére. Az erősödő védelem mellett lehetetlen volt a szabadkikötők rendszere mellett megmaradni, ha azt akartuk, hogy a két állam legfontosabb kikötőjének ipara a közös vámterülettel és ezzel saját anyaországával benső összeköttetésben maradjon. A szabadelvű korszakban, sőt még a mérsékelt védelem idejében is, a szabadkikötők rendszere nem ellenkezett az uralkodó vámpolitikával. De a mint a vámok mindig magasabbak lettek, a kikötővárosok korábbi szabadságukat csak úgy tarthatták volna meg, ha minden ipari fejlődésről lemondanak, vagy csak kiviteli iparral foglalkoznak. Az ipari fejlődésről lemondani, ellenkezett volna a városok érdekeivel; kiviteli iparról pedig egyelőre

nemcsak Magyarországon, de még Ausztriában sem igen lehetett szó. A mindkét kikötővárosban ujabban virágzásnak indult petróleumfinomítás, nemkülönben a hajógyártás és kevés kivétellel minden más ipar első sorban a közös vámterületre volt utalva. Ilyen körülmények közt a szabadkikötők bevonása a közös vámterületbe épügy elengedhetetlenné vált, mint a hasonló vámviszonyok között levő Németországban. S azért csak természetes volt, hogy Fiume és Trieszt követte a Hanza-városok példáját, annál is inkább, mert nálunk nem állott a bevonás útjában semmi önállósági hagyomány és törekvés, mint a Kelet-tenger nagy kikötővárosaiban. A hosszabb időt, mely a törvény rendelkezése és annak foganatosítása közt letelt, egyedül a technikai nehézségek magyarázzák meg. A különféle építkezések és berendezések, és különösen a forgalom akadálytalan lebonyolítása tekintetében, habár most már kisebb mértékben megtartandó szabad raktárakról (punto franco) való gondoskodás.

E minden fontosságuk daczára is alárendelt érdekű részletektől eltekintve, a kiegyezés a monarchia két állama közt nem találkozott semmi komoly nehézséggel. A quótabizottságok hamarosan végezték el feladatukat, mert Ausztriában még semmi számottevő tényező sem gondolt arra, hogy Magyarországot gazdasági fejlődésére a közösügyi kiadások fölemelt aránya megterhelésével kedvezőtlenebb helyzetbe hozza. Akkor a megerősödő Magyarországbán, még Ausztriában is a monarchia erejének és hatalmának becses és örvendetes biztosítékát látták. Még akkor nem gondoltak Ausztriában arra, hogy Magyarországra nézve a közös vámterület az ipari fejlődés tilalmát jelentse, és azért a vám- és kereskedelmi szövetség megújításánál sem kívánt egyik állam sem újabb áldozatot a másiktól, hanem mindegyik örvendett annak az erőnek és támasznak

melyet a közös ellenséggel, az általános európai elzárkózással szemben egymásban találtunk.

Magam is részt vevén az akkori tárgyalásokban, élénken él emlékemben az az elismerés és hódolat, melyet a quóta-tárgyalások szerencsés befejezését követő ebéden az osztrák deputáció vezető férfiai, a magyar többség akkori vezére, Tisza Kálmán iránt tanusítottak, ki éppen akkor állott hatalma és dicsősége tetőpontján. A kik akkor a kérdések megoldásánál közreműködtünk, örömmel néztünk a jövőbe, abban a hitben, hogy bármi megpróbáltatások is következzenek a monarchiára, annak két állama a nehéz pillanatokban mindig meg fogja találni az utat egymás megértésére és kölcsönös érdekeiknek nemcsak védelmére, de tiszteletben tartására is. Ha ma visszatekintünk erre a nem rég lefolyt időre és látjuk, mily sajnos és beláthatatlan küzdelem folyik ezen a téren, immár öt esztendeje, akkor fájdalmasan kell éreznünk, hogy az akkori békesség csak az a csönd volt, mely a nagy viharok közeledtét jelzi.

Az autonom vámpolitika eredménye.

I.

Az olasz szerződés 1887 végével lejárt és 1888 január elsején az új autonom tarifa volt életbe lépendő. Ez okból a tárgyalások már 1887 folyamán megkezdődtek és ez év decemberében egyezsége is jutottunk.

Az új szerződés a védvamos áramlatnak megfelelőleg sokkal kevesebb tételt kötött meg, mint a régi, de a főbb cikkekre nézve azért igen kevés az eltérés; egyet kivéve, mely csakhamar igen terhessé vált ránk nézve.

Olaszország ismét megkapta a 200 frtos vámtételt a selyemárukra, azzal a kikötéssel, hogy lenvámjait a régi alacsony szinten tartja. A déligyümölcsök vámjait még tovább mérsékeltük s a narancsot egyenesen vámmentessé tettük. A parti hajózásra nézve ismét elismertük a kölcsönös szabadságot, pedig hogy ez mennyire egyoldalú olasz érdek, mutatja, hogy 1886-ban közel 20,000 olasz hajó mellett alig 2,000 osztrák-magyar hajó vette azt igénybe. Még ennél messzebb menő előny volt azonban az, a mit az olasz bornak adtunk, a midőn azt általában 3 frt 20 krban állapítottuk meg azon esetre, ha Olaszország is ezt a vámot állapítja meg az ő behozatalára nézve. E sajátságos alternativa megértésére meg kell jegyeznünk, hogy Olaszország,

akkor vámháborút folytatott Franciaországgal és azért a maga vámját egyelőre még nem akarta megállapítani.

Midőn az olaszok e kívánságának engedtünk, alig sejtettük e kötelezettség nagy horderejét és valószínűleg ismét azon érvelés nyomása alatt álltunk, hogy a két monarchia közül mi huzunk több hasznot a kölcsönös forgalomból. 1886-ban, az igaz, ismét a régebbi arány mutatkozott, alig 100 millió lira kivitel olasz részről és több mint 220 millió lira a mi részünkről.

Olaszország kedvezményei egészben véve szintén a régi keretekben mozogtak. Érintetlenül hagyta az alacsony lenvámokat, 11·50 lírával a fonalagnál, 23·10 lírával a közönségesebb és 57·10 lírával a finomabb lenárúknál. Csak kis mértékben emelte a sör és szesz vámját 2 líráról 3 lírára, illetőleg 12 líráról 14 lírára. A czukornál pedig megmaradt az a kötelezettség, hogy a nyers czukor a finomított czukor vámjának $\frac{4}{5}$ -ét fizeti. S a mi magyar szempontból különösen fontos, megmaradt a fa és a lovak vámmentessége. S az alacsony vámtételekkel szereplő többi állatok közt most megkötötte a sertés vámját is 0·75 és 2·50 lírával a 20 kilogrammnál könnyebb, illetőleg nehezebb állatnál és ezzel szemben viszont mi az olasz sertésre 30 kr., illetőleg 1·50 frt vámot vetettünk, a mely tétel azért fontos, mert jelentékeny szerepre vergődik később egy más országgal létrejött szerződésünkben.

Svájczzal 1868-ban kötöttünk utoljára szerződést és pedig pusztán a legnagyobb kedvezés alapján, a mi akkor, midőn a köztársaság egészen szabadelvű kereskedelmi politikát követett, reánk nézve a legelőnyösebbnek látszott, mert az alacsony svájci vámokat megkaptuk minden ellenengedmény nélkül részünkről.

Az általános védvamos szellem azonban idővel Svájcban is hódított. A köztársaság 1884-ben és utóbb 1887-ben

főlemelte vámjait, hivatkozva arra a körülményre, hogy minden állam a védvamos politikának hódol és Svájc is csak így remélhet kedvező elbánást, ha maga is főlemeli vámjait, és hivatkozva egyszersmind arra a körülményre, hogy a mindinkább fokozódó vámharcz mellett az eddigi piaczaikról kiszorult áruk mind Svájcba özönlenek.

Ezen, a többi európai országok példájához képest mérsékelte, de egészben véve mégis magasabb tarifa, 1888-ban lépett életbe, miután előbb a köztársaság a velünk, továbbá Német- és Olaszországgal fennálló szerződéseket felmondotta. Franciaországgal szemben a szerződés csak 1892-ben járt le.

Forgalmunk Svájcczal az utolsó években 20—40 millió frtra ment kivitelünkben, és 5—10 millió frtra behozatalunkban. Az előbbiben főleg gabona, liszt, bor, szesz és fa szerepelt; az utóbbiban órák, selyem és selyemszövetek, pamutfonalak és szövetek, szalmafonalak, gépek, gyermektápszerek, sajt és csokoládé.

A legfontosabb behozatali cikknél, az óránál, nem ragaszkodtak a svájcziaiak az 1887-iki autonóm tételünk mérsékléséhez. Iparuk fensőbbsege így is kétségtelen volt előttük. Ellenben mérséklést kaptak nemcsak a legutóbb említett három kiviteli cikkeikre, gyermektápszerekre, sajtra és csokoládéra, hanem az osztrák ipar által oly féltékenyen őrzött fonalaknál, szöveteknél és gépeknél is. A selyemnek adott engedménynyel a védvamosok még inkább meg tudtak barátkozni, de a finom pamutszöveteknek és csipkéeknek és ezzel összefüggőleg a finomabb pamutfonalaknak, valamint a bizonyos gépeknek adott kedvezmények szála maradt a szemükben, mert a legnagyobb kedvezmény alapján mindezen alacsonyabb tételeket Németország is élvezte és azért alig lehetett hajlandó egy újabb szerződésnél a mérséklésekért cserébe ellenszolgáltatásokat nyújtani.

A nekünk adott svájci kedvezmények a fentemlitett cikkek, mint a gabona, liszt, bor, szesz és fa mellett még az ásványvizeknek, sörnek és állatoknak engedett alacsony vámokból álltak.

Osztrák védvamosok a svájci szerződést igen kedvezőtlenül fogadták még azért is, mert a nekünk tett engedmények főleg Magyarországra előnyösek, míg a részünkről adott engedmények főleg az osztrák ipart érintik. Ez a felfogás nem számol a forgalom természetével és a mellett megelégedezik arról is, hogy az osztrák ipar kivitele Svájcba nem is szorult ez időben különös kedvezményekre, mert az 1892-ig még fennálló francia-svájci szerződésben eziránt foglalt alacsonyabb tételeket a legnagyobb kedvezés alapján úgy is élvezte. Az az érvelés pedig, hogy nyers-termékeink kivitelének biztosítása egyáltalán nem igényelt semmi áldozatot ipari vámjaink tekintetében, nagyon emlékeztet az osztrák védvamosok azon sajátságos bizalmára, mely az utolsó pillanatig nem tudta elhinni, hogy Németország messzemenő agrárvámokat alkalmazhatna ellenünk.

Angliával és Franciaországgal szemben nem változott a helyzet.

II.

A keleti országok közül különösen Szerbiára nézve elsőrangú fontossággal bír a velünk való forgalomnak szabályozása, mert a rá nézve legfontosabb átlakivitel csak hozzánk lehetséges. Viszont mint határállamnak, különös érdekünkben állott nekünk is a mindkét irányban méltányos megegyezés. A helyzet különben az volt, hogy a mintegy 40 millió frankra menő kivitelből 90%, s a mintegy 30 millió frankra menő behozatalból csak 60% esett ránk.

Mint Romániával szemben, itt is magyar államférfi, Gorove, volt a kezdeményező. Szerbia-ellenes hangulat, de még inkább a hetvenes évek vége felé bekövetkezett keleti háboru miatt, mindazáltal csak 1881-ben vált lehetővé ez országgal a szerződés, miután előbb a legtöbb nyugati nagy állammal már szerződésre lépett.

Szerbia nem akart velünk szerződni, a míg állatainak kivitelét nem látta biztosítva. Viszont mi e részben csak állategészségügyi kikötések mellett tehattunk Szerbia kívánságának eleget. Az állategészségügyi conventió, mely a szerb szerződés egyik legfőbb alkatrésze, arra kötelezi Szerbiát, hogy eltiltja a behozatalt Romániából, Bulgáriából és Törökországból; kötelezi továbbá egy állatkataszter felállítására a nevezett országok határaitól 37 kilométer távolságra az ország belsejében és szigorú felügyeletre ezen területen. Azonkívül köteles Szerbia az állategészségügy terén ugyanazon intézkedéseket fogyanatosítani, melyeket a monarchia a maga területén életbe léptet. Mindezen feltételek teljesítése esetén joga volt Szerbiának a szabad állatbehozatalra, de csak bizonyos határállomásokon, és pedig csak meghatározott piacokra (Magyarországon Budapestre), általunk gyakorolt egészségrendészeti felügyelet alatt, mely minden egyes esetben megvizsgálta az állatokat és csak az egészségeset eresztette át a határon. E föltételek mellett az állatok forgalma 1883 óta tényleg szabad volt.

Az állatok forgalma mellett még egy csomó nagy kedvezményt adott a monarchia Szerbiának. Gyümölcs (szőlő kivételével), kerti növények, főzelék, dió, mogyoró és szárított szilva, méz, nyersbörök, gabona és fakéreg vámmentesen, szilvaiz, ökör, sertés, rakia (szilvapálinka), és bor bizonyos vidékekről igen alacsony vám mellett jöhetett be azon különös kedvezmény mellett, hogy azt a forgalmat a maga egészében határforgalomnak minősi-

tettük. E kikötésnek jelentősége abban állott, hogy az ezen a módon Szerbiának adott előnyöket egyéb országok a legnagyobb kedvezés alapján nem igényelhették. Mindezekhez járult még a gabonára vonatkozó egész kivételes eljárás. A mikor a korábbi szerződést megkötöttük, a gabona általában vámmentes volt. Midőn 1882-ben a gabonára a német példa alapján vámot vetettünk és pedig 50 krt a búzára, 25 krt a többiekre, a gabonavám ezen első emelésénél kivételt nem tettünk. De a mikor 1887-ben a gabona vámját újból emeltük, Szerbiára nézve autonóm uton az 1882-iki tarifa tételeit fentartottuk.

Ezekkel szemben a szerb szerződés nekünk egy csomó alacsony vám mellett különösen azt a kedvezményt biztosította, hogy kivitelünk legfőbb cikkei: csomagoló papír, papírlemez, közönséges kőmives áruk és agyagáruk, ablak- és tükör-üveg, öblös üveg, nyers vas, vasrudak, vashulladék, félgyártmányok vasból és mezőgazdasági szerszámok bármely más országnak engedett legalacsonyabb vámtételnek csak felét fizették.

Románia ez időben a legelkeseredettebb vámharczot folytatta ellenünk. Midőn Németország a hetvenes évek vége felé, a marhavész pusztításaira hivatkozva, határait állataink előtt elzárta, akkor mi kénytelenek voltunk viszont Oroszország és Románia felől az állatforgalmat korlátozni. Nevezetesen 1882-től fogva a szarvasmarhára nézve teljesen elzártuk a határt és a juhokkal és sertésekkel szemben szintén nem egyszer részben, sőt teljesen is eltiltottuk a behozatalt. Románia az önvédelemnek e szomorú, de kényszerű rendszabályában csak igazságtalan fegyvert látott és az általa jogtalanának tartott szigort, valóban sérelmes önkénykedéssel igyekezett megtorolni. A szerződés lejárta előtt megindult tárgyalásoknál Románia az állategészségügy rendezése tekintetében a részünkről tett aján-

latokat állami önállóságával megegyeztethetőknek nem tartotta és az általunk az ottani állategészségügyi viszonyok tanulmányozására kiküldött bizottságot hivatalosan nem is fogadta. Így nem csoda, ha a szerződés lejártakor semmi újabb megállapodás nem jött létre, a mit Románia arra használt fel, hogy árainkat rendkívül magas autonom tarifája szerint vámoltatta el. Erre monarchiánk a szarvasmarha behozatalára vetett tilalom fentartása mellett a vámtörvényeinkben megadott legszigorubb megtorló rendszabályokhoz folyamodott és vámtörvényünk III. cikke alapján a román behozatal legfőbb áruira valódi harci vámokat vetett. Így például a gabonára 3 frtot, a főzelékre, tojásra 5 frtot, halakra 10 frtot, sertésre, bőrökre, gyapjura és egyéb állati termékekre 20 frtot, husra, vajra 25 frtot, juhokra 1 frtot, sertésekre 12 frtot. Azonkívül eltiltottuk a növények és növényalkatrészek behozatalát és átvitelét s a juhok és sertések átvitelét, a mivel a rajtunk átmenő forgalmat egyenesen lehetetlenné tettük.

A vámháborunak számbeli hatása abban nyilvánul, hogy 1885-ről 1886-ra és 1887-re a mi kivitelünk leszállt közel 40 millió frtról 34, illetőleg 23 millió frtra, Romániáé pedig ugyancsak mintegy 40 millió frtról 10, illetőleg 4 millió frtra.

A visszatérés a szerződéses politikához.

I.

Védvamos oldalról nagy elégtétellel utalnak arra a nagy emelkedésre, melyet az osztrák ipar 1880-ról 1890-re tanusít. A pamut- és gyapjuiparban szép lendület mutatkozik úgy a fonásban, mint a szövésben. Szaporodtak a gyárak is, mindig nagyobb lett az azokban alkalmazott gőzgépek erőnagysága. A fonásban szaporodnak az orsók és a szövésben a gép mindinkább leszorítja a kézzel hajtott széket. A pamutfonásban 1.684,000-ről 2.800,000-re emelkedik az orsók és a pamutszövésben 30,337-ről 47,902-re a gépszövőszékek száma. A gyapjufonásban 562,000-ről 653,000-re az orsók és a gyapjuszövésben 11,533-ről 22,786-ra a gép-szövőszékek száma. A mihez járul, hogy a selyemiparban szintén nagy haladást tett a gépek alkalmazása. (Lásd részletesebben Bazant említett munkáját.)

S ha e mellett az egykor oly előkelő helyet elfoglaló lenipar inkább hanyatlást mutat, vigasztalják magukat azzal, hogy egy csomó egészen új iparág keletkezett. A pamutiparban a peluche és pamut-bársony gyártása. A gyapjuiparban az eddigi angol sajátságot képezett,

könnyű félgyapjuszövetek előállítása. A vasipar terén finom drótok és pléhek, és általában a gépek, egyéb iparágakban a festékek, kaucsuk és vegyészeti anyagok gyártása.

Mindezt nem lehet kétségbevonni. A kérdés csak az, hogy a nagy elzárkózás nélkül nem lehetett volna-e hasonló vagy még nagyobb eredményeket is elérni. A nemzetközi forgalomról szóló adatok legalább is nem kedveznek az elzárkózási korszaknak. Mert ha arra utalnak, hogy a félgyártmányok és egész gyártmányok behozatala csökkent, ezt nem is vonjuk kétségbe. Csakhogy ez még igen keveset bizonyít. Mert a behozatal csökkenése sok mindenféle okból eredhet, mely nem szükségkép kedvező. S erre különös súlyt kell fektetnünk, mert a védvamosok azon kapcsolatos érvelése, hogy ugyanakkor az ipari kivitel emelkedett, csak nagy fentartással fogadható el.

Lássuk ezt a kivitelt kissé közelebbről. Az autonóm tarifát megelőző időszakban a kivitel majdnem elérte a 600 millió frtot. 1882-ig emelkedik a kivitel 780 millió frtig. 1882 után csökkenés van a kivitelben és lassu javulással majdnem újabb tíz év kell, míg 1891-ben ismét eléri a 780 millió frtot. Erre csak nem mondható, hogy a kivitel emelkedik? De talán mégis, fogja valaki gondolni. Mert hiszen lehet, hogy a kivitel egészben nem növekedett, de igenis növekedett a gyártmányok kivitele. Csakhogy az a baj, hogy ez sem áll. Mert gyártmányok kivitele szakasztott oly módon alakul, mint az összes kivitel. 1874—1878 átlagában a gyártmányok kivitele közel 330 millió frt. Innen fölemelkedik 1882-ben 400 millióra. Ezen számnál marad még 1883-ban is, de aztán nagyon esik és különféle ingadozások után ismét csak 1891-ben vergődik 400 millió frtra.

Tehát a mit meg kell állapítanunk, első sorban az, hogy a tulajdonképeni védvamos korszakban a kivitel nem

emelkedett, hanem 1891-ben oda jutott, a hol tíz évvel ezelőtt, 1882-ben, állott. Más szóval, veszteglett. Erre esetleg azzal felelhetnénk védvamos oldalról, hogy a behozatal pedig ugyanezen idő alatt visszament, 1882-től 1888-ig 650 millió frtról 530 millió frtra, a honnan 1891-ig nem emelkedett 610 millió frtnál magasabbra, úgy hogy egészbe véve 40 millió frttal csekélyebb lett 1891-ben, mint a milyen volt 1882-ben. De ebben talán senki sem fog előnyt találni. Habár találkozhatunk oly érveléssel, mely közvetve erre az eredményre vezethet. Az elzárkózási idő egyik előnyének fel szokták ugyanis hozni azt, hogy azon időszakban a monarchia forgalma aktív volt, hogy a kivitel mindig tetemesen meghaladta a behozatalt, s hogy az így előállott kiviteli többletnek köszönhetjük azt, hogy a valuta-rendezés lehetővé vált. Azt hisszük, nem szükséges sok szót vesztegetni e felfogás elosztatására. Az áruforgalom mérlege és a fizetési mérleg különbsége ma már sokkal ismeretesebb, semhogy azzal foglalkozni kellene. A nemzetközi forgalomnak az áruforgalom csak egyik része. A fizetési mérlegben pedig minden értékcsere résztvesz, tehát nemcsak az, a mi mint áru megy egyik országból a másikba, hanem az is, a mi mint bárminemű fizetés kerül egyik nemzettől a másikhoz. Tehát a kölcsönök mint tőke-elhelyezés egyik irányban, és mint kamatfizetés a másik irányban. Államkölcsönök és egyéb külföldre kerülő papírok, záloglevelek, elsőbbségek. A minthogy benne van az is, a mit idegen ember idegen országnak egyéb szolgáltatásért, nevezetesen közlekedési eszközei, hajói és vasutjai használatáért fizet. És az is, a mit idegen ember idegen országban pusztán szórakozásból költ. Ez a fizetési mérleg fontos a valutarendezésre, de nem az áruforgalmi mérleg. A mit nem szabad összetéveszteni már csak azért sem, mert ha tovább haladunk azon a téren, a melyet a véd-

vámosok is óhajtanak, más szóval, minél inkább leszünk iparos népek, annál kevésbé számíthatunk arra, hogy áruforgalmunkban a kivitel tetemesen meghaladja a behozatalt. A mily mértékben gyarapszik az ipar, annál sűrűbb a lakosság. Minél sűrűbb a lakosság, annál kevesebb nyers-terméket nélkülözhet idebenn, annál kevesebbet küldhet külföldre, míg végre elérkezik az idő, a mikor idehaza nem tudja saját szükségletét kielégíteni és idegen nyers-termékre, buzára, állatra szorul. De az ipar még azáltal is mindig nagyobb mérvben fokozza a behozatalt, mert minél fejlettebb, annál több idegen nyersanyagot dolgoz fel. Az iparfejlődés tehát két okból mozditja elő a behozatalt: először az élelem, másrészt a nyers anyag miatt. A közös vámterület kiviteli többlete mindig kisebb lett és egy-egy rossz termés esetén még behozatali többletté is alakult a legutolsó időben. De ebben a tényben mindenki csak annak a bizonyosságát látta, hogy az ipar igenis mindinkább fejlődik és közeledünk a nagy iparos államokhoz. Franciaországhoz, Németországhoz és Angliához, melyek mindig növekvő hehozatali többlettel birnak, míg a ritka népességű nagy nyerstermelő ország, Oroszország és az Egyesült-Államok, nagy kiviteli többleteket tudnak fölmutatni. Áruforgalmunkban tehát a kiviteli többlet állandóan csökkenik, de hála Isten senki sem állítja, hogy fizetési mérlegünk ma rosszabb, mint évtizedekkel előbb volt és senki sem látja e miatt a valutarendezés ügyét veszélyeztetve, mert tisztában vagyunk az iránt, hogy az árumérleg és fizetési mérleg két különböző dolog, a melyeket nem szabad egymással összekeverni.

Visszatérve a kiindulási pontunkra, azt mondhatjuk, hogy az elzárkózási korszak nem fokozta a monarchia kiviteli képességét. Ez igen szomorú tény, ha meggondoljuk, hogy a megelőző nem védelmi korszakokban mily

módon fejlődött a közös vámterület kivitele. Kerekszámokban 1851—1855 átlagában 220 millió frt volt a közös vámterület kivitele, 1856—1860-ban 240, 1861—1865-ben 300, 1866—1870-ben majdnem 400, 1871—1875-ben 430, 1876—1880-ban 650 millió frt, 1881—1885-ben 720 millió és 1886—1890-ben 724 millió frt. Tehát a nyolczvanas évek első feléig folytonos és rohamos emelkedés és a nyolczvanas évek második felében egyenes veszteglés. S hogy a nyolczvanas évek első felében a hanyatlás 1882-ben kezdődik, azt tudjuk korábbról. Akkor éri el forgalmunk ezen korszak maximumát, a 780 millió frtot, melyet különféle viszontagságok után csak 1891-ben képes ismét elérni. De a korábbiakból meg azt is tudjuk, hogy a kivitel veszteglése nem egyedül a nyers termékek kivitelére vezethető vissza, habár a németek agrárpolitikája után egyenesen valószínűnek kellene azt tartani. Láttuk, hogy mikép tagozódik a 780 millió forint kivitel 1882-ben és 1890-ben. A gyártmánykivitel egyformán 400 millió körül van. Tehát a veszteglés egyformán jelentkezik az ipari és mezőgazdasági kivitelben. S ha van az előbbiben egy árnyalati különbség, az alig szól a mellett, hogy az ipar fejlődése oly példátlan fényes lett volna, mint azt védvamos oldalról mondják. A 780 millió frt kivitelből 1882-ben 400 millió frt ipari kivitel mellett 175 esik az ipari nyers anyagokra és 205 az élelmiczikkre. Mig 1891-ben a 400 millió frt ipari kivitel mellett 195 esik az ipari nyers anyagokra és 190 az élelmiczikkre. Más szóval a lakosság növekedése folytán kevesebb élelmiczikk került külföldre, de ugyanakkor több ipari nyers anyag. Így megvonva az egyenleget, tehát az igazság az, hogy az elzárkózási politika megállította a közös vámterület kivitelének rohamos emelkedését, és ebben a korszakban az ipari kivitel fejlődése, a termelés kétségtelenül nagy emelkedése daczára, abban

foglalható össze, hogy nagy nehezen felvergődött oda, a honnan tíz évvel ezelőtt rohamosan lehanyatlott. De még akkor is tapasztalni kell azt, hogy az itthoni rendelkezésre álló nyersanyagból egy nagyobb rész kénytelen külföldre vándorolni, mert a belföldi iparos nem képes azt feldolgozni.

Az osztrák ipar tehát igenis nagyban emelte termelését, de piacza csak a közös vámterület magasán védvamos korlátai között lett nagyobb. Vállalkozó szelleme nem nőtt, az idegen piacokon háttérbe szorították mások. És e tekintetben a román piac, a melyért Ausztriában minket szeretnek felelőssé tenni, mint már is láttuk és még jobban is fogjuk látni, alig jön tekintetbe. A világ fogyasztási képessége tíz év alatt nagyot haladt, a földet átkaroló vasuthálózat 250,000 kilométerrel szaporodott, a tengeri hajók hordképessége 140,000 tonnával nőtt, az emberiség egyedül Európában 30 millió lélekkel gyarapodott és Ausztria maga is a legdicséretesebb erőfeszítéseket tette, csak hogy a nyugat piacokra olcsóbban juthasson, a midőn megépítette az arlbergi vasutat és Aussigban olyan átrakodó kikötőt teremtett, melylyel joggal büszkélkedhetik — a forgalom emelkedésének mindezen kedvező esélye daczára, az osztrák ipar ezen egész idő alatt, minden erőfeszítése mellett csak azt tudta elérni, hogy kivitelével tíz év múlva ugyanott volt, a hol tíz évvel ezelőtt.

Kedvezőbb lesz a kép, ha 1882 helyett 1879-re megyünk vissza, mert akkor az összkivitel 685 millió frtról emelkedik 790 millió frtra és az ipari kivitel 380 millió frtról 400 millió frtra. De ez az összehasonlítás aligha szolgálhat a vámvédelem igazolására, mert hiszen az autonom tarifa védelmezői maguk hirdetik, hogy igazi változás a védelem tekintetében csak 1882-ben történt. S ha most 1887-től a legmagasabb védelem évétől indulunk

ki, akkor szintén még kedvezőbb a mérleg, mert akkor 670 millió frtról emelkedik az összkivitel 790 millióra és 360 millióról 400 millióra az ipari kivitel. Csakhogy ez esetben keresztülsiklunk azon az öt esztendőn, mely 1882—1887-ig terjed, a melyben a vámvédelem már fokozott volt és romboló hatását legjobban érezte.

Mindezek után talán legalább is kételylyel kell fogadnunk az oly törekvést, mely a forgalom alakulásából a vámvédelem előnyére akar következtetni. Még ha a védvamos érvelésre legkedvezőbb korszakot, az 1887-től 1891-ig menő éveket vesszük, látni fogjuk, hogy egy csomó védett iparcikkben, minők a gyapjufonalak, vasárak és gépek, a behozatal emelkedett és egy nem kevésbé védett iparcikkben, a gyapotárakban, a kivitel csökkent. A védelem biztosíthatja a belső piacot, de rendszerint ellankasztja az illető iparok versenyző erejét, a mit ez esetben is láthatunk. S ha a védett iparok nagy kivitelek is érnek el, csakhamar elkövetkezik az idő, mikor ezek a legnagyobb zavarba jutnak, a miről a cukor- és szeszipar nemcsak nálunk, de az egész világon is tanuskodhatik. Mig viszont a valódi és maradandó hódításokkal legtöbbször a nem védett iparok dicsekedhetnek. Elég ok arra, hogy a védelem mértékével az eddiginél óvatosabbak legyünk. Senki sem gondolt arra, hogy meglevő iparágak lételet kockára tegye és ezzel a gazdasági szervezetnek mélyre menő megrázkódtatását idézze elő. De épen azért, mert a már meglevő iparok mindig a legnagyobb kiméletet igénylik, a védelem mértékében a lehető legnagyobb óvatosságot kell tanusítanunk.

II.

Bármily lelkesedéssel beszéljenek védvamos írók ma erről a korszakról, az kétségtelen, hogy a nyolczvanas évek vége felé az osztrák iparoskörökben is megérlelődött a kétely az autonom vámpolitika kedvező hatása iránt. Volt idő, midőn a szabadelvű kereskedelmi szerződéseket kigunyolták a vámtételek gyakori mérsékléséért és az ipari termelő ezen bizonytalanságával szemben a stabilitást állították oda, mint az elérendő czélt. És mert e stabilitást egyedül az autonom vámpolitikától remélték, ezért sereglettek oly lelkesedéssel zászlaja alá. A tapasztalat azonban meggyőzte az iparosokat, hogy az autonom vámpolitika megóvjá őket attól a változástól, hogy az idegen portéka olcsóbban jusson el a belföldi piacra, de a helyett a bizonytalanságnak és ezzel a veszélynek egy nem kisebb elemét rejtí magában az által, hogy minduntalan egészen önkényesen és szeszélyesen, gyakran egész váratlanul föl emeli az idegen országok vámtételeit és ezzel elzárja vagy legalább megnehezíti a legkedvezőbb piacokat.

És így előállott az az érdekes fordulat, hogy a nyolczvanas évek felé a stabilitás jelszava alatt vágyakoztak vissza a szerződésekre ugyanazok az elemek, melyek ugyanazon jelszó alatt a szerződéseket elítélő autonom vámpolitika leghangosabb szószólói voltak.

A stabilitás mellett azonban mindig gyakrabban merülnek föl a vámegyesülési eszmék, melyekről ép azért kötelességünk legalább pár futó szóval megemlékezni.

Az általános vámharcz mellett, a midőn minden újabb korlátozó intézkedést nyomon követte a megtorlás, szükség-szerűleg akadtak közgazdák és politikusok, a kik a növekedő ellenségeskedés hatása alatt egy nagy európai vámszövetségben kerestek orvoslást. A régi francia szabadelvű

gazdasági iskola egyik kitünősége, Molinari, az általa szerkesztett *Journal des Economistes* 1879. februári számában szállott sikra egy közép-európai vámszövetség mellett, a mely Franciaországot, Belgiumot, Hollandiát, Dániát, Németországot, Ausztria-Magyarországot és Svájcot foglalta volna magában, miután az eszmét már egy évvel előbb Gasteinban Bismarck herczeg előtt szóval is kifejtette. A kanczellár azonban úgy látszik, nem tulajdonított neki semmi gyakorlati jelentőséget, mert azt válaszolta a francia tudósnek, hogy mihelyt csak a legkisebb említett állam pénzügyminisztere kedvezőleg nyilatkozik e tervről, arra fogja őt kérni, hogy komolyan foglalkozzék a kérdéssel.

1880 februárjában Bauszern Guidó magyar képviselő intézett Bismarck herczeghez egy levelet, melyben egy Belgiumot, Hollandiát, Svájcot, Dániát, Németországot, Ausztria-Magyarországot és a Balkán-államokat magában foglaló vámszövetséget ajánlt, mint az egyedüli eszközt a fennálló kereskedelem-politikai bajok orvoslására. A kanczellár feleletében előzékenyen elismeri, hogy a két monarchia vámszövetsége az eszményi cél, a mely utunkat megjelöli, de mindjárt kételyét is kifejezi a felett, hogy azt valaha elérjük. Tényleges részében azonban arra zsugorodik össze, hogy a fennálló nagy gazdasági ellentétek mellett s az új tarifák által megindult fejlődés érdekében, vámtárgyalásainkban jelenleg a köztünk fennálló viszony megóvására kell szorítkoznunk.

Az 1885. évben Budapesten tartott nemzetközi gazdasági congressus, Gaál Jenő országos képviselő előadása alapján már sokkal gyakorlatiasabban határozott. A congressus ugyanis az orosz és amerikai versenynyel szemben a közép-európai államok vámszövetségét kívánatosnak jelezte ugyan, de nem zárkózott el azon tény elől, hogy ily egyesülés vámszövetség alakjában, mely egyenlő vámtörvényhozást

és közös vámjövödelmeket tétélez föl, alig lehetséges. Ellenben igenis lehetségesnek jelezte e cél elérését a kereskedelmi szerződések rendszere által, ha t. i. a közép-európai államok, köztük lehetőleg Francia- és Olaszország is, egyenlő autonom vámtarifával védekeznének a nem szövöttezett államok ellenében, míg egymásközt a váموkat egyáltalában leszállítanák és az agrárvámokat pedig teljesen megszüntetnék.

Németországban e gondolatot többen karolták föl rokonszenvesen. Így Lujo Brentano (a Schmoller-féle évkönyv 1885. évfolyamában) vámszövetséget ajánl Németország, Ausztria-Magyarország és a Balkán-államok között, Paul Dehn (Deutschland nach Osten III.) ellenben inkább egy lazább kapcsolatu vámköteléket ajánl Németország és Ausztria-Magyarország között egységes magas tarifával kifelé és alacsony közbenső vámokkal.

Igen érdekes e részben a troppai kereskedelmi kamara kezdeményezése, mely 1885 szeptemberében felszólította a német, osztrák és magyar kereskedelmi kamarákat, hogy nem volnának-e hajlandók oly enquête-en részt venni, mely a kölcsönös kereskedelmi viszonyok legjobb megoldási módját megvitatná. Az eredmény az volt, hogy 5 osztrák és 2 német, tehát összesen csak 7 kamara nyilatkozott az enquête azonnal való megkezdése mellett; 4 német kamara az enquête ellen föltétlenül; 4 osztrák, 2 magyar és 10 német, összesen 16 egyszerűen a várakozó magatartás mellett, tehát szintén az enquête ellen; és 14 német kamara ismét az enquête ellen, de az Ausztria-Magyarországhoz való közeledés mellett.

A vezető körök legnagyobb részében igen kevés hajlandóság mutatkozott az ezen időben sokat emlegetett szövetségre.

1882 végével a mi tarifareformunk után történt ugyan egy ajánlat Berlinből, mely szerint Németország hajlandó lett volna megkötni eddigi gabona- és állatvámjait és ugyanakkor fölemelni azokat másokkal, nevezetesen Oroszországgal szemben, ha viszont Ausztria-Magyarország egy csomó iparczikk vámját leszállítja az 1878-iki tarifa szintjére. Ez ajánlatot nem fogadhatták el Bécsben és a solidaritás kötelezettségénél fogva Budapesten sem.

1883 márcziusban a magyar kormány kezdeményezésére azután a mi monarchiánk tett ajánlatot Berlinben szorosabb vámkapcsolatra, melynek lényege abban állott volna, hogy a többi külfölddel szemben a két monarchia a maga vámjait csak közös egyetértéssel mérsékelhette volna. Ez az ajánlat sem talált elfogadásra.

1885 nyarán igen határozottan nyilatkozott e tárgyban Bismack herczeg szóval Kálnoky gróf külügyminiszterrel szemben, a midőn kereken kijelentette, hogy a vámszövetség gondolatát a maga részéről lehetetlen elfogadnia, és pedig három oknál fogva. Először azért, mert a frankfurti béke XI. czikke értelmében különös kedvezményeket nem adhat; másodszer, mert az agráriusokat sem az állami jövedelmek, sem a mezőgazdaság védelme szempontjából nem nélkülözheti; és harmadszor azért, mert a birodalmi gyűlés védvamos többsége azt meg nem engedné.

De még ha Berlinben hajlandóbbak lettek volna is ily nagy fordulatra, semmi legkisebb kedv nem mutatkozott arra az osztrák iparosságban, melynek felfogását igen hiven fejezte ki az ifjabb Plener 1886-ban a Reichsrathban akkor, a midőn a vámszövetséget Németország és monarchiánk között egyenlőnek mondja azzal, hogy az osztrák ipar elveszti vezető állását a magyar piacon. Teljesen érthetőnek találja a szövetséget a magyar, sőt

egyéb agrár érdekek és a porosz ipari érdekek szempontjából, de a ki szerinte annak a költségeit viselné, az az osztrák, a cseh-német, morva-sziléziai, bécsi és alpesi tartományok ipara volna. S azért kereken kijelenti, hogy az osztrákoknak gondolni sem szabad arra, hogy azt a piacot, mely kapuik előtt fekszik, s a mely az osztrák ipar élelmezését szolgáltatja, egy hatalmasabb versenytárssal megoszszák.

Tudományosan a legalaposabban foglalkozott e kérdéssel Matlekovits, ki nagyobbik munkájában kidolgozott javaslatot is közöl. És nála, ki mindig a szerződéses politika híve, igazoltnak is tarthatjuk e törekvést. Legalább is érdekes azonban, hogy az autonom vámpolitika eredményei annyira nem elégitették ki a védelem barátait, hogy e korszak vége felé még ők is erre a célra törekednek.

A védvamos politika leghatározottabb híve. Peez, 1889 márcziusban az osztrák közgazdák gyűlésén a közép-európai vámunió eszméjét pengeti. Ugyanez évben a reichenbergi kamara Leitenberger báró nagyiparos, a védvamos áramlat egy másik vezére javaslatára, a Németországhoz való közeledés mellett foglal állást. És 1890-ben Bécsben egy kongresszus, melyen mezőgazdák és iparosok, védvamosok és szabadkereskedők vegyesen vettek részt, ismét a közép-európai unió eszméjét hajtogatja.

III.

De nemcsak Ausztriában, a nagy Németországban sem érezték magukat jól az érdekelt körök az új fordulat mellett. Az a gondolat, hogy Németország maga fedezze gabonaszükségletét, csakhamar ábrándnak bizonyult. A nagy agrárvámok daczára a német nyerstermelés nem igen emelkedett s a behozatal nem csökkent. Valamivel kisebb lett

buzában és tetemesen kisebb zabban és az örlési eljárás nyújtotta kedvezmény folytán lisztben; a rozsban, a legfőbb német gabonában inkább valamit emelkedett, jelentékenyebben kukoriczában és igen tetemesen árpában és malátában. Igaz, hogy a behozatali országok arányai változtak és Ausztria-Magyarország helyét mindinkább Oroszország foglalta el, de az mit sem változtat azon a tényen, hogy a gabonabehozatal a maga egészében nem lett kisebb. Ellenkezőleg az a körülmény, hogy Oroszország Ausztria-Magyarország rovására előtérbe került, csak kedvezőtlenebbé tette a helyzetet, mert Oroszország ennek fejében nem nyújtott kedvezményt, míg Ausztria-Magyarország szívesen adott volna ellenszolgáltatást. A nem kevésbé védett fában pedig a német behozatal szinte megduplázódott és ismét Oroszország javára. Az állatkivitel korlátozását, nevezetesen a szarvasmarha behozatalnál, egyes német tartományok, különösen Bajorország, egyenesen megsínylette. E mellett az iparnak sem volt valami nagy oka az új fordulatért rajongania.

A hatalmas védvamos fordulat 1879-ben nem kedvezett a német iparnak a maga egészében. Az új tarifa általában véve nem igen terhelte meg az ipari nyers anyagokat, de megterhelte a félgyártmányokat, nevezetesen a fonalakat és a vasat. Azok a nagy ipartelepek, melyek együtt állították elő a fonalat és szövetet, nyers vasat, kész vasárukat és így vámmentes félgyártmányt tudtak feldolgozni, természetesen egészen kivételes helyzetbe jutottak, és ezek a kartellek segítségével a hazai fogyasztóra könnyen rá erőszakolhatták a magasabb árakat, a melyeknek fölöslegét aztán kiviteli cikkeik olcsóbbá tételére használhatták az idegen verseny annál szerencsésebb leküzdésére. De azok az iparosok, a kik a félgyártmányt venni kényszerültek, már nem voltak oly kedvező hely-

zetben, még a szövő- és vas-ipar körében sem. A többi iparok pedig, még azok is, melyek eddig védelem nélkül is gyökeret vertek az idegen piacokon, mindinkább kedvezőtlen helyzetbe kerültek azon védelmi fokozások folytán, melyekkel az idegen országok a németek magasabb vámjaira feleltek.

Nehezítették még a német ipar versenyét az élelmszereket megdrágító vámok, melyek különösen a gabonánál időközben még súlyosabbá is váltak. A buza ára eleinte igaz, hogy nem emelkedett, mert 1880-tól 1883-ra Berlinben leszállt tonnánként 218 márkáról 186 márkára. Sőt az ezen esztendőben bekövetkezett vámemelés 1 márkáról 3 márkára sem nyilvánult a buza megdrágulásában, mert annak ára Berlinben 1883-ról 1887-re 164 márkára csökkent. Ettől az évtől fogva azonban, a melyben a buza vámját 5 márkára emelték fel, a buzaárak folyton magasabbak lettek, és a berlini ár többlete a londoni árral szemben, mely 1880—1885-ben még csak 8 márkát tett tonnánként, 1886—1890-ben 30 márkát is meghaladott. S noha a berlini árak 1890-ig a folytonos emelkedés daczára sem érték el az 1880-iki magaslatot, a mennyiben még 1890-ben is csak 195 márkára rugott a buza ára Berlinben, a viszonyos különbség a leghatalmasabb iparos országgal, Angliával szemben nagyon megnehezítette a német ipar versenyét, mert hiszen a többi gabonanemek árai mind hasonló képet mutattak, s az állati anyagok árai szintén kedvezőtlenül alakultak, a miben nagy részük volt a trichin-veszedelemre alapított és főleg 1883 óta alkalmazott sertésbeviteli tilalomnak Amerikával szemben, valamint az osztrák-magyar monarchia és Oroszország állatbehozatala ellen alkalmazott különféle egészségügyi korlátozásoknak.

Nem csoda tehát, ha a német kivitel a védvamos fordulatot követő évtizedben nem tett valami haladást.

2893 millió márkáról csak 3327-re emelkedett a kivitel 1880—1890-re. Igaz, hogy 1889 óta a hamburgi és brémai kikötőknek a német vámterületbe való bevonása után az eddig ezen helyekre irányuló kivitel elesett, és így a kivitel összege ma nem áll egészen ugyanazon alapon. De ha vesszük 1888-at, az utolsó évet, melyben még ez a két szabad kikötő fennállott, és azt tapasztaljuk, hogy ebben az évben a német kivitel 3204 millió márkára ment, még mindig nem fogjuk fejlődését rózsás színekben látni.

E mellett a kereskedelmi viszony a legfontosabb államokkal mindinkább kellemetlenné vált. A gabonavámok emelését német részről az ipari vámok sulyosbitásával viszonozták orosz részről, úgy hogy Németország kivitele a keleti szomszédhoz a nyolczvanas évek alatt majdnem a felére szállt le. A mi monarchiánkban nemcsak az osztrák ipar érdekében megalkotott védvámok feszélyezték a német ipart, de egyszersmind Magyarország törekvése egy nemzeti ipar megteremtésére. S ez utóbbi annál is inkább, mert a Németországra nézve legfontosabb balkán állam, Románia ugyancsak ebben az irányban haladt. Mindezekhez járult Amerika ellenséges magatartása, mely 1890-ben a Dingley-tarifában jutott kifejezésre. A fontosabb államok közül csak egygyel, Svájczzal jött létre ez évtizedben, 1883-ban kereskedelmi szerződés. S habár a legtöbb állammal szemben a legnagyobb kedvezmény záradéka még mindig biztosította azon előnyöket, melyeket Francziaország a vele szerződött népekkel szemben magának kikötött, a nagy jelentőségű 1892. év, melyben Francziaország szerződéselei lejárandók voltak, és a melyben előreláthatólag ez az ország is az elzárkózás útjára készült, mindinkább közelgett. Ezzel azonban előállott az a fenyegető veszély is, hogy Németország kereskedelmileg elszigetelve fog maradni.

Bazant Németország megfordulását egyedül Bismarck herczeg visszalépésének tulajdonítja, és akkor, a midőn ő könyvét megírta, e föltevésnek meg is volt a maga alapja. Walter Lotz legújabb munkájában azonban rá mutat arra az érdekes körülményre, hogy a hajlam a visszatérésre a kereskedelmi szerződésekhez a német kormányban már a kancellárnak 1890 tavaszán bekövetkezett visszalépte előtt is megvolt. A hivatalos lépések az igaz csak őszkor történtek.

Először is Ausztria-Magyarországhoz közeledtek. 1890 szeptemberében a német császár vendégül fogadta az osztrák császárt és magyar királyt Rohnstockban a porosz-sziléziai hadgyakorlatokon. A fejedelmek magukkal hozták külügyminisztereiket Caprivit és Kálnokyt, a kik hosszasan tárgyaltak. Deczemberben már megindult az alkudozás Bécsben, melynél a legfontosabb mozzanat az volt, hogy Németország késznek nyilatkozott a buza vámját 5 márkáról $3\frac{1}{2}$ márkára mérsékelni és velünk állategészségi conventiót kötni. A német kormány mindkét engedménynél csak a német közvélemény nyomásának engedett. A buza ára 1891-ben 250 márkára emelkedett tonnánként, úgy hogy maguk az agráriusok sem merték többé azt a tételt védelmezni, hogy a vámot a külföld viseli. Caprivi gróf később elmondta, hogy 1891 tavaszán már erős áramlat volt a gabonavámnak legalább ideiglenes leszállítására, a melynek csak azért állott ellent, hogy azt az Ausztriával folytatott tárgyalásoknál értékesíthessék. Ugyanez év deczemberében még Kanitz gróf is kijelentette sajnálkozását, hogy a rendkívüli viszonyok hatása alatt nem szállították le az 5 márkás vámot. És az amerikai sertés behozatali tilalma ellen egy igen tekintélyes parlamenti kisebbség egyenesen sikra szállt. A fogyasztók nagy érdekéhez csatlakozott a fejlődő német ipar érdeke, mely parancsolólag követelte a verseny meg-

könnyítését a külföldön. E mellett a különböző országok Franciaország unszolására, 1892-re való tekintettel, egymásután mondták fel kereskedelmi szerződéseiket. Így aztán Németország és közöttünk az új kereskedelmi szerződés már 1891 májusban megkötöttet, még pedig a kereskedelmi viszonyok állandósága érdekében 12 évi tartamra, magában foglalva Németország fönnbbi agrár-kedvezményein kívül számos enyhítést az ipari vámok terén mindkét szerződő fél részéről. Az osztrák-magyar szerződéssel együtt hasonló szellemben megalkották a svájci, a belga és olasz szerződést. Ugyanez év augusztusában Saratogában egyezsége léptek Amerikával is, mely alkalommal Németország megszüntette a sertés-beviteli tilalmat és kiterjesztette Amerikára a nekünk adott agrár-kedvezményeket, míg Amerika viszont arra kötelezte magát, hogy a német czukorral szemben nem fog különbözeti eljárást követni.

A hármass nagy érdek: az alsóbb osztályok olcsóbb élelme, a német ipar kivitele és az elszigeteltség elkerülése arra kényszerítette a német kormányt, hogy szakítson Bismarck ismeretes mondásával, a mely a politikai jó barátságot a gazdasági elzárkózással megegyeztethetőnek hirdette, holott kormányzata korábbi éveiben maga is annak ellenkezőjét tanusította. S hogy a német kormány eljárása megfelelt a német közvélemény óhajának, legjobban mutatja az a körülmény, hogy az osztrák-magyar szerződést a német parlament 243 szóval fogadta el 48 szó ellenében, daczára annak, hogy már akkor mindenki tudta, hogy a saratogai egyezmény 1892 február 1-sejével életbe lép, s az is valószínűnek látszott, hogy a nekünk adott kedvezményeket előbb-utóbb Románia is megkapja. Ellenben igen is akadtak már akkor is olyanok, kik eleve tiltakoztak az ellen, hogy a nekünk adott agrár-kedvezmények Oroszországra is kiterjesztessenek.

Az új alkudozások megkülönböztető jellege volt, hogy azon nemcsak a két állam közt folyt a tárgyalás, hanem ugyszólván párhuzamosan öt állam közt, a mennyiben monarchiánk körülbelől ugyanazon időben egyezkedett nemcsak Németországgal, hanem Olaszországgal, Svájczzsal és Belgiummal. Ez az u. n. cooperatió nem volt a védvamosok inyére, mert a részünkről az egyes államoknak bizonyos ellenszolgáltatás mellett adott előnyök kiterjedtek ellenszolgáltatás nélkül a többi szerződő felekre. Ez igaz. Csakhogy ez megtörtént volna az együttes tárgyalás nélkül is a legnagyobb kedvezmény alapján. Mert hiszen a kiterjesztés tulajdonképeni oka ebben az intézményben rejlett. S ha az államok nem is tárgyalnak párhuzamosan, minden szerződő fél nagyon jól tudta volna, hogy miféle kedvezmény az, melyért neki magának kell ellenszolgáltatást nyújtani és melyik az, melyet a vele szerződő fél első sorban más országnak lesz kénytelen nyújtani. A védvamos kifogás itt tehát inkább egy indokolatlan idegesség, mely nem tud megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy a saját termelésének védelméből bármit is engedjen, lehetőleg minél nagyobb kárpótlás nélkül. A védvamos ellenszenvnek a cooperatió iránt volt egy komolyabb és be nem vallott indoka is, hogy t. i. a közös cél mellett sok akadályt jóval könnyebben háritottak el, de annak talán inkább örülni lehetett.

Igen fontos volt azonban a cooperatió korlátozása nvugati szomszédainkra, mert a dolog természeténél fogva a kelet felé nyújtandó kedvezmények mértéke attól függött, mit sikerül elérnünk nyers termékeink dolgában a nyugaton, nevezetesen Németországgal szemben.

Ezek az eredmények, mint már jeleztük, meglehetősen soványak voltak és inkább abban állottak, hogy hosszabb időre nyugalmat biztosítottak a termelőnek iparban és mező-

gazdaságban, és a mellett nemcsak határozott visszatérést jelentettek a szabadabb forgalom felé, de egyszersmind alapot szolgáltatottak arra a reményre, hogy legalább a legközelebb érdekelt országok jövőben is azon lesznek, hogy az érintkezés közöttük fokról-fokra minél bensőbb legyen. Annál nagyobb baj, hogy napjainkban ezeknek a reményeknek a megvalósulására oly kevés a kilátás.

De ne előzzük meg az eseményeket, hanem lássuk az egyes szerződéseket külön-külön és pedig fontosságuk sorrendje szerint.

A nyugati szerződések.

I.

A német szerződésnél a legfőbb kérdés volt, minő tételekkel fogja nyugati szomszédunk bebocsátani a gabonát és minő magatartást fog követni állatkivitelünkkel szemben. Az osztrák iparoskörök természetesen nem engedtek szívesen eddigi vámvédelmükből. És ha ezen a téren csak igen kis előzékenységet tanusítottak, azért a felelősség nem őket, hanem Németországot terheli, mely az agrárvámok terén oly szívélyesen ragaszkodott eddigi álláspontjához. Németország hosszas tárgyalás után a buza és rozs vámját leszállította 5 márkáról 3 марка 50 fillérre, a zabét 4 márkáról 2 марка 80 fillérre. Ezek a mérséklések mintegy 30%-nak felelnek meg. Kisebb volt a mérséklés a kukoriczánál, 2 márkáról 1 марка 60 fillérre, és még kisebb a német kivitelünknel leginkább szereplő árpánál és malátánál, 2 марка 25 fillérről 2 márkára, illetőleg 4 márkáról 3 марка 60 fillérre. A mérséklés csekélyisége mellett abban a hitben ringattuk magunkat, hogy ez különbszeti vám lesz a mi javunkra Oroszországgal szemben. De ez a remény nem soká tartott.

A közös vámterület gabonakivitele a szerződést megelőző 1880—1889-iki tíz év átlagában a következő volt:

Buza	1.170.000	mm.	20·0	millió	márka	értékben
Rozs	296.000	"	5·0	"	"	"
Zab	440.000	"	4·7	"	"	"
Árpa	2.200 000	"	31·0	"	"	"
Maláta	580.000	"	13·7	"	"	"
Kukoricza	200,000	"	2·0	"	"	"

Évi átlagban mintegy 4.900,000 mm. 75·0 millió márka értékben, a miben az örlési forgalom nem szerepelt.

A liszt vámját Németország a buzának megfelelőleg 10 márka 50 fillérről 7 márka 30 fillérre szállította le. Az eddigi magas vám mellett csak a legfinomabb liszt juthatott ki Németországba. A korpánál, melyből 1889-ig 8 millió márkára ment a kivitel, a vámmentesség meg lett kötve.

Főlemlítjük még a szőlőnek és bornak adott kedvezményt. Az asztali szőlő, valamint a becsömöszölt szőlő vámját Németország 4 márkában kötötte meg, egyzersmind az 5 kilogrammos postakosarakban szállított asztali szőlőt egészen vámmentesen engedte be. A bor vámját hordókban általában leszállította 24 márkáról 20 márkára, de a házasításra és cognacgyártásra szolgáló borok ellenőrzése mellett 10 márkáig szállt le a vám. A bor-kivitel Németországba ez időben 140,000 hl-re ment 7 millió márka értékben.

Fakivitelünk, habár sokat szenvedett az orosz verseny alatt, még mindig jelentékeny volt, közel 4 millió mm. nyers fában és közel 3 millió mm. fűrészelt fában. E részben a német szerződés a nyers fánál csak az eddigi tétel megkötését adta.

Az állatoknál az eddigi vám meg lett kötve a lovaknál, bikáknál és teheneknél, borjuknál, juhoknál 20, 9, 3 és 1 márkával. A legfontosabb tétel az ökör vámja, leszállit-

tatott 30 márkáról 25 márka 50 fillérre, a növendék marháé és a sertésé 6 márkáról 5 márkára.

Csakhoggy az állatoknál és nevezetesen a szarvasmarháknál nem a vámokban fekszik a legnagyobb nehézség, hanem az állategészségügyi eljárásban és erre nézve, mint most, fájdalom, tapasztaltuk, nem sokat tudtunk elérni. Szarvasmarhakivitelünk ezentul sem vált lehetővé és így a vámtételekben adott kedvezmények ugyszólván egyedül a papiron maradtak.

A szerződéshez csatolt állategészségügyi egyezmény 4. pontja mindegyik szerződő félnek megadja azt a jogot, hogy a másik fél területéről a forgalmat marhavész esetén eltilthatja vagy korlátozhatja. Ez természetes, de nem is bir ránk nézve semmi veszedelemmel, mert marhavész ujabban nem fordult elő. Több gyakorlati fontossággal bir az 5. pont, mely szerint ragadós tüdőlob esetén a behozatalt, vészlepte vidékről el lehet tiltani és ilyen esetben a vészmentes vidékről jövő marhát, a midőn vészlepte vidéken jut el a határra, hivatalosan lezárt vasuti kocsin minden átrakodás és hozzárakodás nélkül kell lehető gyorsan szállítani. Még ez sem volna baj. De van a zárjegyzőkönyvnek egy rendelkezése, mely szarvasmarhakivitelünket majdnem lehetetlenné tette. Az állategészségügyi egyezmény zárjegyzőkönyvének 4. pontja ugyanis az állategészségügyi egyezmény fönnebbi 5. pontját ahhoz a föltételhez köti, hogy a monarchia mindkét államának egészségügyi törvényei a német hasonló törvényekkel annyiban összhangba hozassanak, hogy a ragadós tüdőlobban megbetegedett állatok megöletnek, és hogy a levágás esetét kivéve, semmi más szarvasmarhát, mely a megbetegedett állattal ugyanegy helyiségben állott, az utolsó betegeskedési esetről hat hónapról előbb a fertőzött helyiségből elvinni nem szabad. A mig pedig ez a föltétel nem teljesül, az állategészségügyi

egyezmény 5. pontja azt a bővitést kapja, hogy a határra szállítás az ott említett föltételeken kívül még ahhoz is köttetik, hogy a határra érkezett állatot nyilvános és állatrendészeti felügyelet alatt álló vágóházakra kell vitetni, a hol az állatot azonnal le is kell vágni. Ehhez járult még a 6. szakasz azon kikötése, hogy ragadós állati betegség behurczolása esetén, az illető félnek jogában áll a megfelelő fajbeli állat bevitelét ideiglenesen korlátozni vagy megtiltani. E kikötés veszedelme főleg abban rejlett, hogy sem a korlátozásnál, sem a tilalomnál nem volt semmi fentartás sem az időre, sem a területre nézve. A zárjegyzőkönyv 5. és 6. szakaszaiban az igaz, vannak még biztosítások, melyek azt tartalmazzák, hogy az egyezkedő felek jogaikkal kiméletesen fognak élni, de a fönnebbi általánosság mellett ennek semmi kézzel fogható eredménye nem volt. Mert a német kormány az egyezmény 5. és 6. szakaszai alapján 1896-ban rendeletileg nemcsak bizonyos helyekre korlátozta a szarvasmarhakivitel, hanem záros határidőhöz (5—6 nap) kötötte a levágatást. Még messzebb ment azonban a sertéseknél és juhoknál, melyek behozatalát a ragadós száj- és körömfájás elleni védekezésből 1895-ben, illetőleg 1894-ben egészen eltiltotta. A mi annál nagyobb csapás volt, mert 1892-től fogva a juhok behozatalát Francziaország szintén már lehetetlenné tette. A zárjegyzőkönyv 7-ik, utolsó szakasza végre fentartja az 1881-iki szerződés azon kikötését, hogy a határmenti német gazdák haszon- és tenyészállatokat az osztrák-magyar monarchia szomszédos területén korlátolt mennyiségben vásárolhatnak.

Mindent összevéve tehát, az állategészségügyi egyezmény, nem hogy enyhítette volna, hanem még súlyosbította az állatkivitel szomorú helyzetét, a mi nagy csapás volt Magyarországra, de nagy csapás Ausztriára és különösen a határos alpesi vidékre is.

Az állati termékeknél lószőr, egyéb állati szőrök, továbbá bőroknél a vámmentesség meg lett kötve, úgy, hogy azoknál 6 márka vám helyett szintén vámmentesség lépett életbe.

Hasonlókép mérsékelte a vaj vámja, melyből utoljára 2 millió márka kivitel volt, 20 márkáról 16 márkára. Friss husnál leszállított a vám 20 márkáról 15 márkára, de a sertéshusnál csak 17 márkára. Kivitelünk ezen cikkekben 4 millió márka körül volt. Leölt szárnyasnál, melyből kivitelünk 2 millió márkára ment, a vám leszállított 30 márkáról 12 márkára. Eleven szárnyasnál és egyéb külön meg nem nevezett eleven állatoknál és állati termékeknél, melyekből a kivitel meghaladta a 8 millió márkát, a vámmentesség meg lett kötve. Végre tojásnál, melynél a kivitel 34 millió márkára ment, a vám leszállott 3 márkáról 2 márkára.

Ez volt a fontosabb nyers termékeknél elért mérséklés, melyek közül a két legfontosabb tételnél a gabonánál az enyhítés igen szűk keretben mozgott, míg az állatoknál, nevezetesen a szarvasmarhánál, egyáltalán hatálytalan maradt.

Még jelentéktelenebbek voltak a kedvezmények, melyeket Németország ipari kivitelünknek nyújtott, és a melyek részben mérséklések, részben csak megkötések voltak a következő cikkeknel: üveg, faárúk különösen butorok, hangszerek, nevezetesen zongorák, confectió, női és férfi nemez-kalapok, quincaillerie, ékszerek nem nemes fémekből, legyezők, finom bőrárúk, keztyűk, papirárúk, kő- és agyagárúk, lenfonalak, lenárúk és gypjufonalak. Az utóbbi két csoportban kivétel nélkül csak megkötések.

Azon többi kedvezmények, melyeket Németország első sorban más államoknak adott, de a valamennyivel szemben egységes szerződéses tarifájában szintén fölvev, neve-

zetesen a pamutfonalaknál és pamutáruknál, félselyemáruknál, vegyészeti áruknál, vas- és fémáruknál, stb. engedett megkötések, a német iparnak ezen czikkeken elért nagy fölénye mellett, a mi szempontunkból nagy fontossággal nem bírtak.

A kedvezmények, melyeket a német engedmények fejében viszont mi adtunk, és a melyek természetesen az ipar mezején mozogtak, szintén nem voltak nagyok. De az előzmények után ezen senki sem csodálkozhatik.

A pamutfonalaknál csak két, vagy jobban mondva egy változás következett be. A nyersfonalnak 60 frtról 12 frtra való mérséklése, mely már az 1888-iki svájcz szerződésben szerepel, és a himző fonalnak mérséklése 24 frtról 18 frtra, a mit az osztrák szövőiparosok régóta óhajtottak. S hogy e révén valami nagyobb mennyiség ne kerülhessen, különösen mint a kötőpamut a forgalomba, a himzőfonalak behozatala külön engedélyhez is lett kötve.

Egyéb változás a pamutfonalaknál nincs. A közönséges pamutáruknál nagyjában az 1887-iki tarifa tételei helyett az 1882-iki tarifa mérsékeltebb tételei lettek alkalmazást, a minek ellensúlyozására az osztrák kormány sulyt fektetett annak kijelentésére, hogy az egykor fennállott kikészítési eljárást, melyet az osztrák iparosok annak idején annyira elleneztek, nem állítja vissza.

A finom és legfinomabb pamutáruknál belekerültek az új szerződésbe az 1888-iki svájcz szerződés tételei. Ugyancsak Svájc miatt jutottak, mint újabb mérséklések, a 91-iki szerződésbe a himzéseknek adott engedmények. Az eddigi 225 frt helyett két tétel került alkalmazásba, 150 frt a közönségesekre és 200 frt a finomabbakra.

A gypjufonalnál a külön meg nem nevezett nyersfonal egy tételét mérsékeltek 12 frtról 10 frtra, inkább a symmetria kedvéért, hogy a megfelelő doublírozott fonal-

lal szemben itt is az az eltérés legyen, mint a többi fonalnál. A gypjuáruknál csak a bársony vámját mérsékeljük 100 frtől 85 frtra, a mi még valamivel magasabb volt, mint az 1882-iki tételnél, mely 80 frtra ment.

A lenfonalaknál és áruknál a meglevő vámokat a német példára egyszerűen megkötöttük.

A selyemfonalaknál és áruknál csak oly változások fordulnak elő, melyeket az Olaszországgal és Svájczzal már korábban kötött szerződésekből kellett átvennünk. Egynek kivételével. És ez abban áll, hogy a félselyemárúk, bársony és bársonyszalag vámjait leszállítottuk 400 frtről 300 frtra, a többi félselyemáruknál 250 frtről 225 frtra. Ezek a cikkek azonban az 1882-iki tarifa szerint különbség nélkül csak 200 frtot fizettek. A papir-, bőr-, fa-, üveg-, kö- és agyagáruknál, nemkülönben a rövidárúknál nyújtott engedmények nagyjában szintén megfeleltek a német tarifában fölvelt enyhítéseknek.

A vasnál, melynek vámja 1882 óta 80 kr. volt, a mi 30 krral haladja meg az 1878-iki tételt, a különbséget megfelezték, úgy hogy az új vám 65 krrban lett megállapítva, a minek megfelelőleg több vasárúnál és gépeknél is megfelelő vámleszállítások foglaltak helyet.

Végre a vegyészeti anyagoknál és termékeknél a feldolgozó ipar érdekében szintén több enyhítés történt, melyek a német ipar nagy fejlettsége miatt Ausztriában sok kifogással találkoztak.

Az engedmények tehát egészben véve igen szerények voltak. Az agrárvámok leszállítása Németország részéről nem haladta meg a 30%-ot. Az iparvámok mérséklése jobbról-balról legfőlebb 20—25% közt mozgott. Seholy nem mentünk vissza az autonóm tarifa előtti korszakra, még az 1878-iki tarifát sem értük el, mert a legmesszebb menő mérséklések csak az 1882-iki állapotnak feleltek

meg. Békekötésről, mint azt a védvamos szónokok a reichsrathban mondták, nem igen lehetett beszélni. Legfőlebb egy hosszú fegyverszünetről, mely alatt remélhető volt, hogy a szerződő felek visszatérnek a teljes békére, de egyelőre még mindegyik erősen felfegyverkezve maradt.

A részletek mellett a szerződés általános része is módosításokat mutatott. A szerződő felek egymás jogát monopoliumokra nézve nem korlátozzák többé, hanem azt egyenesen elismerik. Egy másik ujtás a kiviteli jutalmakra vonatkozó tilalom elhagyása, a mi különben sem felelt meg a valóságnak. A vasuti forgalomra, nevezetesen a tarifákra, a zárjegyzőkönyvben a kölcsönösség ki lett mondva. A határkedvezményeket és a vámkartellt fenntartottuk és a tengeri forgalmunknak adott különbözeti kedvezményeket Németország által is elismertettük. De viszont megmaradt ezen általános résznek egy puszta a német és osztrák-magyar forgalomra vonatkozó kedvezményes intézkedése is, mely a cooperatio daczára sem lett a többi országokra kiterjesztve. A német szerződésben ugyanis ismét kölcsönösen biztosítjuk egymásnak a kedvezményes eljárást minden jószágra nézve, mely a másik félnek szabad forgalmából ered, míg a többi szerződésekben ez a kedvezmény csak az illető ország termékeinek szól. Ezáltal a két szerződő fél közelebbi viszonya jut kifejezésre a többi szerződő felekkel szemben, a minek azonban csak egy harmadik állammal szemben folytatott vámháborunál volna gyakorlati jelentősége. Németország és Ausztria-Magyarország ennek alapján az egymás területéről jövő árukkal szemben lemond azon jogról, hogy azok eredetét vizsgálja és ennek következtében a kedvezményes tételek mellett bocsátja be azokat saját területére még akkor is, ha azon jószág egy harmadik államból származik, melylyel éppen vámháboruban él. Mig a többi országokkal való

forgalomban valamennyi szerződő fél vámháboru esetében megvizsgálhatja, hogy a másik fél területéről érkező áru tényleg azon ország termelése-e és ha nem az, megtagadhatja vele szemben a kedvezményes tételek alkalmazását.

II.

Az olasz szerződés a cooperatiónak megfelelőleg most több czikkre terjed ki, de a mi szempontunkból lényegében az 1887-iki szerződésnek egyszerű ismétlése azzal az egy különbséggel, hogy Olaszország a maga vámjait a lenfonalakra és lenárukra nézve tényleg fölemelte, daczára annak, hogy mi a selyemvámokat nem emeltük. Lenfonalakra eddig a vám 11 lira 50 centime volt. A megkülönböztetéseket az olaszok is gyakorolták és ezentul a lenfonalakat két osztályban 17 lira 50 centime-mal és 22 lirával készültek megvámolni. Részünkről csak azt tudtuk elérni, hogy a két osztály határának megállapításánál több figyelmet tanusítottak, mint eredetileg akarták. Az olaszok a magasabb osztályt már a 24. számnál akarták megvonni, a mi ránk nézve nagy emelést képezett volna, minthogy a legnagyobb kivitelünk a 30. szám körül van. Végül megegyeztünk abban, hogy a magasabb osztály a 35. számnál kezdődjék. Ez a megállapodás azonban csak úgy jött létre, hogy előbb a kenderfonalak és áruk és a nyers lenfonalak és áruk tekintetében az olaszok fentartották az autonom rendelkezést. A minek fejében viszont az olaszok a zárjegyzőkönyv 10. szakaszában kötelezték magukat arra, hogy ezek a vámok nem lehetnek magasabbak, mint a megfelelő fehérített áruknál. E kölcsönös kikötések magyarázata az, hogy az osztrák kormány meggyőződött arról, hogy kivitelünk csupán fehérített fonalakra és árukra terjed ki. Ugyanigy sikerült valamit

könnyíteni a lenáruk osztályozásánál, melyek ezentul az egységes 57 lira 75 cent. helyett 66 lira 40 cent. és 84 lira vám alá estek. Végül engedékenységre birta az osztrák kormányt még az a körülmény, hogy az új vámok is egészben véve 8—10%-nak feleltek meg.

A lenvámok miatt oly éles volt az ellentét, hogy egyideig az egész cooperatió kérdésessé vált.

Egyébként a szerződés, mint mondtuk, lényegben megegyezik a régi 1887-iki szerződéssel. Nevezetesen a zájegyzőkönyv III. 5 alatt ismétli azt a kötelezettségünket, hogy 3 frt 20 kr. vám mellett tartozunk az olasz bort beeresztetni, ha Olaszország 5 frank 77 centimera szállítja le a vámot a maga behozatalára nézve. A dalmát és déltiroli bortermelők sejtették az ezen kikötésben rejlő veszedelmet és hevesen ellenezték annak megújítását. De a nagy többség most, mikor a záradék már évek óta fennállt, még kevésbé akart a veszedelem valószínűségében hinni.

Ismét benn volt a szerződésben (17. cikk) a parti hajózásnál a kölcsönösség elismerése. Ezen árnyoldalak mellett azonban természetesen az új szerződés is tartalmazta mindazon főbb előnyöket, melyeket a korábbi szerződés, a mi kivitelünkre nézve, nevezetesen a fára és lovakra nézve tartalmazott.

Az előnyök és hátrányok kölcsönös mérlegelése közben szükségkép tekintetbe jött az is, hogy kivitelünk Olaszországba az utóbbi időkben tetemesen csökkent, 200 millió liráról alig 150 millióra s hogy ugyanakkor a német kivitel oda, rohamos emelkedéssel elérte a mi kivitelünk magaslátát. De másrészt tekintetbe kellett jönnie annak is, hogy Olaszország kivitele hozzánk az utóbbi három évben csak 90 millió körül forgott és így mindig jóval csekélyebb volt, mint a mienk.

III.

A svájci szerződés méltánylására előre kell bocsátani, hogy az áramlat, mely a vámokat úgy pénzügyi, mint védelmi szempontból hasznosítani kívánta, Svájcban is hódított. Ennek kifejezése Svájc új általános tarifája 1891-ből, mely igen sok cikknél kisebb-nagyobb emeléseket hozott.

Engedményeket a fennálló helyzettel szemben Svájc az új szerződésben nem adott. Ellenkezőleg egy csomó cikknél fölemelte az eddigi vámokat, nevezetesen, szőlőnél, szárított gyümölcsnél, teheneknél és fogat váltott üszönél, borjunál, sertésnél, friss és szárított halnál, öblös üvegnél, faáruknál, bőráruknál, bőrczipőknél és bőrkeztűnél, írópapírnál és quincaillierienél. Meg kell azonban jegyezni, hogy e cikkek részben nem is voltak eddig velünk szemben megkötve és hogy a vámok az emelések daczára is igen mérsékeltek maradtak. Aránylag súlyosabbak voltak az állatvámok, melyek azonban még mindig jóval kisebbek a német vámoknál.

Másrészt azonban változatlanul megmaradtak az 1888-iki szerződésben adott kedvezmények a gabonánál, fánál, friss gyümölcsnél, lovaknál, ökröknél, vajnál, ásványvizeknél, sörnél, tükörüvegnél, hajlitott fabutornál. Ezenkívül az új szerződésbe belekerült némely kedvezmény, melyet eddig csak az időközben megszűnt francia vagy olasz szerződés alapján élveztünk, a borra, tojásra, komlóra, kaszákra és sarlókra vonatkozólag.

Részünkről a korábbi szerződés tételeit nem emeltük és a svájci behozatalt semmiben sem nehezítettük meg, habár a korábbi svájci szerződés egyes tételei, a mint már említettük, nagy ellenszenvet keltettek az osztrák ipar körében. Így változatlanul fentartottuk a finomabb

pamutfonalaknak, a fehérített selyemnek, floret-selyemnek és a varrósejlemnek, valamint az egész sima sejlemárunknak adott kedvezményeket. Hasonlókép fentartottuk a sterilizált tejnek és tésztaának és hajó-gépeknek adott alacsony tételeket.

Sőt tovább is mentünk és még újabb kedvezményeket isadtunk Svájcának és pedig a pamutfonalaknál a himzőfonalaknál, a pamutárunknál a himzésre alkalmas finom és legfinomabb pamutszöveteknél és tülleknel nemkülönben egyes himzett árunknál. A pamutáru vámok ez újabb áttörésének magyarázatára szolgáljon az, hogy a midőn a kész himzett árunk elől nem akartunk elzárkózni, megfelelő enyhítéseket kellett tenni az osztrák himzőipar versenyképessége érdekében a himzőfonalaknál és himzésre alkalmas szöveteknél is. A vámmérséklések ily beosztása mellett a belföldi himzőipar helyzetét kedvezőbbnek tartották, mint a minő volt az 1878-iki és 1882-iki vámok mellett, sőt részben kedvezőbbnek, mint akár az 1887-iki vámok mellett. Ezenkívül mérsékeltek még némileg a huskivonatokat, talpbőrök, takácsvetelő hajtók, emelő vedrek, gépszijak és végül a zsebórak vámját.

Ellenben megszigorítottuk, illetőleg korlátoztuk a sajtnak és szerszámgépeknek adott kedvezményeket, a mennyiben az alacsonyabb vámokat bizonyos magasabb súlyhoz kötöttük, 50 kilóhoz a sajtnál és 100 métermázsához az említett gépeknél.

A Svájcczal szemben tanusított nagyobb előzékenység ismét azzal függ össze, hogy míg a mi kivitelnk oda meghaladta a 100 millió frankot, a svájci behozatal hozzánk nem igen érte el a 40 millió frankot.

Meg kell még említeni, hogy Svájcczal a szomszédság daczára vámkartelnk, a mit főleg a nagy területi nehézségek magyarázhatnak meg.

IV.

A belga szerződés ellen védvamos oldalról sok kifogást emeltek, nem tartva helyesnek azt, hogy ily kis országgal szemben magunkat lekötöttük. Ez érvelés nem számol azzal, hogy a cooperatió alapján keletkezett conventionalis tarifát a szerződés tartama alatt akkor sem változtathatjuk meg, ha Belgiummal nem kötünk szerződést. Az által, hogy e szerződést Belgiumra is kiterjesztettük, semmi újabb kötelezettséget nem vállaltunk el, annál kevésbé, mert abban semmi oly tételt nem vettünk föl, melyet külön Belgium érdeke követelt volna. Más szóval, mi sem idő, sem tartalom tekintetében nem jutottunk kedvezőtlenebb helyzetbe. Ellenkezőleg elértük azt, hogy Belgium egy csomó czikkre nézve lekötötte magát meglevő alacsony vámjai mellett, melyeket egy-két esetben még tovább is mérsékel, míg eddig csak a legnagyobb kedvezmény alapján szerződött velünk, a midőn tehát minden alacsony tételeinket megkapta volt, a nélkül, hogy velünk szemben tételeit megkötni vagy éppen leszállítania kellett volna.

Belgium kapta a mi szerződéses tarifánkat és ezért megkötötte a vámmentességet keményítőre, sertésre, állati nyersanyagokra, ásványvizekre, enyvre, olajos magvakra, és egyéb veteményekre, komlóra, faanyagokra és olajpogácsára ;

megkötötte fennálló mérsékelt 10%-nál alig nagyobb vámjait szarvasmarhára, faárukra, üveggyöngyökre és gombokra, husra, butorokra, keztyűre, cipészárukra, férfiruhára, férfikalapokra, porcellánra és sok rövidárura ;

és mérsékelte vámjait a juhoknál, sörnél, leölt vadnál és szilvánál.

A cooperatio útján keletkezett szerződések az utolsó évtizedtől véve alapul, a közös vámterület 718 millió frtnyi kiviteléből 413 milliót, azaz 58%-ot és 566 millió frtnyi behozatalából 247 milliót, azaz 44%-ot öleltek föl. E szerződések által tehát a monarchia összes nemzetközi forgalmának több mint felét 12 évre, minden további elzárkózási törekvéstől biztosított szilárd alapra fektette.

Mind a négy szerződés 1892 február elsején lépett életbe 1903 december 31-ikére szóló lejáráttal, azzal a megtoldással, hogy a mennyiben bármelyik azt egy évvel lejártá előtt föl nem mondja, a szerződések érvényben maradnak egy további évre azon naptól számítva, melyben azt bármelyik szerződő fél felmondani fogja.

A keleti szerződések.

I.

Az 1882-iki szerb szerződés lejáratának közeledtével 1892 januárban megindultak a tárgyalások annak meghosszabbítása iránt. De minthogy a tárgyalások maguk is elhúzódtak és még inkább minthogy a szerb kormány a skupstinában nehézségekkel találkozott, az 1892 szept. 16-ikán lejárt szerződést ismételten, és egész 1893. június 30-ikáig meg kellett hosszabbítani, még azután az új szerződés július 1-sejével életbeléphetett.

Szerbia forgalma velünk az utolsó 1884—1891. évek átlagában a közös áruforgalmi statisztika szerint 16 millió frt körül volt úgy az egyik, mint a másik irányban, míg a szerb statisztika szerint 36 millió dénár körül volt a szerb kivitel és 28 millió dénár körül az osztrák-magyar kivitel. A két adat közötti eltérés főleg abban leli magyarázatát, hogy a közös vámterület statisztikája nem terjedt ki az örlési eljárásban hozzánk érkezett buzára, melynek értéke az utolsó évben 4 millió frtot meghaladott.

Más szóval, a szerb kivitel minden esetre nagyobb, mint a mi kivitelünk. E kis eltérésnél jóval inkább fokozza azonban a forgalom fontosságát Szerbiára nézve az a

másik körülmény, hogy a míg a szerb forgalom a mi összes forgalmunknak alig teszi 2—3°/o-át, addig a mintegy 40 millió dénárnyi szerb behozatalban 60°/o-kal, és a mintegy 50 millió dénárnyi szerb kivitelben 90°/o-kal szereplünk.

Bármily nagy súlylyal birjon is a mondottak után Szerbiára nézve az osztrák-magyar piac, az új szerződés alkalmával még sem lehetett megakadályozni azt, hogy az újabb megállapodások bizonyos tekintetben kedvezőtlenebb eredményre ne vezessenek. Az osztrák-magyar monarchia eddig egész kivételes különbözeti vámokat élvezett. Ezeket Szerbia, a többi országokra való tekintettel, nem volt hajlandó megújítani. Kereskedőink sokat szenvedtek a vámokhoz járuló különféle adóktól és ezenkívül minden áron megakadályozni igyekeztek minden monopóliumot, mely az idegen kereskedelmet kizárja. Ezeket a kívánságokat azonban a szerb pénzügyek kedvezőtlen helyzete mellett csak igen korlátolt mérvben lehetett biztosítani. Másrészt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy az új szerződés Szerbiára nézve sem tartalmazza minden óhaja teljesülését. Midőn a javunkra szóló differentiális előnyökről lemondunk, biztosítékot nyertünk arra nézve, hogy ilyent mások sem nyerhetnek; a szerb gabonának korábban adott nagy kedvezményeket mi is kisebb mérvre szorítottuk és az állategészségügyi conventióban teljesen szem előtt tartottuk azon érdekeket, melyet állattenyésztésünk e részben előir.

A régi szerződés B) mellékletének III. pontja a következő hat cikkünknek, ugymint csomagoló papírnak és papírlemeznek, kömives-áruknak, közönséges agyagáruknak, közönséges üvegáruknak, és végül nyers vasnak, rudvasnak, mezőgazdasági szerszámoknak azt a kedvezményt biztosította, hogy a más országoknak engedett legkedvezőbb vámtétel felével bocsátandók be Szerbiába. A fiatal

királyság e kikötésben mintegy önállóságát látta megsértve, és semmikép sem volt hajlandó ahhoz újból hozzájárulni. Ily körülmények közt mi sem ragaszkodhattunk ezen kiváltságához és pedig annál kevésbbé, mert annak anyagi értéke nem felelt meg az alakilag oly nagynak látszó előnynek. E bevitelünk összes értéke a szerb statisztika szerint alig haladta meg az 1 millió dénárt, és így nem ment többre Szerbiába irányuló összes kivitelünk 3%-ánál. Arról nem is szólva, hogy némi kételyek foroghatnak fenn az iránt is, hogy az említett kivitelünk csakugyan olyan nagyon kedvező vám mellett jutott-e be Szerbiába.

A midőn mi ezen kivételes előnyről lemondtunk, gondoskodni kellett arról, hogy mások hasonló kedvezményeket ne szerezhessenek. Ezért a szerződéshez csatolt zárajegyzőkönyv VIII. cikkében kikötöttük, hogy a kiviteli vámok tetszés szerinti nagyságban állapíthatók meg, de minden irányban egyforma magasságban. E kikötés célja volt lehetetlenné tenni azt, hogy Szerbia a maga kivitelét különbözeti kiviteli vámok által más irányba terelhesse és így magát tőlünk függetleníthesse. A kísérlet már meg is volt hozzá, a mennyiben Szerbia Saloniki felé akarta erőltetni a kivitelt és az ezen kikötő felé menő gabonának tényleg már adott is különbözeti kedvezményeket, a mi a szerződés által jövőre ki lett zárva.

Igen bonyolult része a mai szerződéses viszonyoknak a trosarina és obrt, a melyek közül az első állami fogyasztási adó, a második pedig egy neme a kereseti adónak.

Az 1881. szerződés X. cikke kikötötte, hogy a Szerbiába kerülő áru csak az esetben vethető valamely adóterületen adó alá, ha a kérdéses cikk az illető adóterületen termeltetik és hasonló adó alá esik. Kivételt ez alól csak azon cikkek képeznek, melyek általában kapu-adók

alá esnek és ezeknek ily adó alá vonása akkor is megengedettett, ha az illető adóterületen nem állíttatnak elő.

Ennek megfelelőleg az 1881-iki zárjegyzőkönyvbe egy csomó átmeneti intézkedés lett fölvéve. Nevezetesen: megengedtük a sóra és dohányra nézve, hogy jövedéki díj alá essék addig, míg monopólium tárgyát fogják képezni; a kávéra és tisztított cukorra nézve a trosarina behozatalát határozott tételekkel a szerződés egész tartamára. A szivarkapapírra, játékkártyára és illatos szappanra nézve ugyancsak a trosarina kivetését, de csak két évre, illetőleg a játékkártya-bélyeg behozataláig.

Ellenben kikötöttük, hogy a bor és szeszes italok nem fizetnek trosarinát mindaddig, míg ezen cikkek termelése nem esik belső fogyasztási adó alá, és továbbá kikötöttük, hogy az általunk beviendő sör adója egyenlő lesz a Szerbiában főzött sör adójával.

Szerbia csakhamar behozta a só- és dohány-monopóliumot, a játékkártya-bélyeget, azonkívül szabályozta a sör, bor- és szeszadót, nemkülönben behozta a trosarinát, minden fönnebb említett cikkekre, sőt még egyebekre is, mint gyertyára, gyufára, a mi által azok behozatala majdnem lehetetlenné vált. Ezzel szemben csak annyit tudtunk elérni, hogy legalább a kávénál és cukornál a trosarina határozott tételekben lett megállapítva.

Hasonlókép sok bajt okozott kereskedőinknek az időközben behozott obrt, egy kereseti adó, melynek alapján minden szerb ipari vagy kereskedelmi vállalat a gyártmányok értékének 7%-át és a nyersanyag értékének 1%-át fizeti évenként. A Szerbiába bevitt áruk ugyanezt az adót mindjárt a vámolásnál fizetik. Kifogásolni ez adót mind- ezáltal nem lehetett, mert oly vállalkozó, ki egész vállalati tőkéje után az adót megfizette, nem fizetett külön obrtot tőkéjének azon része után, melyet behozatali üzletében

alkalmazott, s azonkívül a belföldi ü etben alkalmazott tőke ugyanolyan obrt alá esett, mint a behozatali üzletben forgatott tőke.

Ezen különböző nehézségeken a szerződés következőleg igyekezett segíteni:

A monopóliumokra nézve a zárjegyzőkönyv V. cikkében kimondatott, hogy a most egyedáruság alá eső són és dohányon kívül a szerződés tartama alatt csak petroleum, szivarkapapír, gyufa és a lisztes anyagokból vagy melasse-ból készült szesz lehet még annak tárgya. S így ha nem is zártuk ki a forgalmunkat leginkább veszélyeztető egyedáruság kiterjesztését, a mit a szerb pénzügyek siralmas helyzete mellett még sem lehetett, úgy legalább bizonyos korlátok közé szorítottuk a bennünket fenyegető veszélyt.

A fogyasztási adókra nézve ugyancsak a zárjegyzőkönyv X. cikke intézkedik. E szerint a behozatali cikkek a vámokon és a szerződés XI. cikkében megállapított mellékadójukon, az obrt-on és a meghatározott cikkekre korlátolt állami vagy községi fogyasztási adón kívül semmi néven nevezendő állami vagy községi adókkal nem terhelhetők. Állami vagy községi fogyasztási adó alá vehetők egyedül: italok, eledelék, állati táplálék, tüzelőszerek, világítóanyagok és építési anyagok. Ezek azonban akkor is fogyasztási adó alá eshetnek, ha hasonló jószágot Szerbiában nem termelnek. Az országban termelt hasonló jóság pedig ugyanolyan adó alá esik, mint a behozott áru.

A trosarinát, vagyis az állami fogyasztási adót némely cikknél a fennálló tétellel megkötöttük, így a tisztított cukornál; másoknál, mint a czukorsüteményeknél, kávépótléknál, csokoládénál, táblaolajnál, halaknál, gyertyáknál, szeszes italoknál tetemesen mérsékeljük; még másoknál, mint a közönséges és illatos szappannál, cigaretta-papir-

nál és gyufánál teljesen eltöröltük. Az obrt kivetését pedig meghatározott szabályokhoz kötöttük.

Ez intézkedések tehát nem vették le kereskedelmünk-ről a terhet, a mely miatt az évek óta panaszkodott, de legalább mérsékelték, sőt részben el is törölték és mindenek-fölött biztos és méltányosabb alapra fektették mindazon adókat, melyeket Szerbia akár a községi, akár állami szolgáltatás alakjában kivetelünkre vethetett.

A szerb behozatalnál ugy a monarchia, mint különösen Magyarország szempontjából az állategészségügyi conventió bir a legnagyobb fontossággal. Szerbia 1891-ben, hogy csak a legfontosabb állatokat említsük, kerekszámban 50,000 ökröt, 45,000 juhot és 150,000 sertést hozott be a közös vámterületre. A német forgalomra való tekintettel a conventióba fölvettük mindazon szigorú intézkedéseket, melyeket e részben a német szerződés a kölcsönösség alakjában, de természetesen főleg ellenünk irányított éllel tartalmaz. Így benne van a határzár alkalmazhatása marhavész idején és az a messzebbmenő intézkedés is, hogy ragadós tüdőlob esetén, a vészmentes helyről jövő marha is csak ólomzárt kocsikban s közvetlenül a határra szállítandó, a hol azonnal levágják. De van ennél még messzebbmenő rendszabály is a mi érdekeink védelmére. Az állategészségügyi conventió 3. pontja szerint fentartottuk magunknak a jogot, hogy az állatszállítmányt visszaküldhetjük rendeltetési helyére, ha az illető állatok ragadós betegségben szenvednek vagy azt a gyanút keltik, hogy ilyen betegségben szenvednek. A 4. pontban pedig egyenesen fenntartjuk magunknak a jogot, hogy a szerb marhát általunk megjelölt helyen (Magyarországon Budapesten) egészségügyi szempontból nyolcz napon át vizsgálat alatt tarthatjuk. Ezek mellett az állategészségügyi egyezmény zárjegyzőkönyvében fenntartottuk azt a régebbi kikötést

is, hogy Szerbia a maga határait Románia, Bulgária és Törökország felé az állatbehozatalra nézve elzárni tartozik. Egészen véve tehát az új állategészségügyi egyezmény még szigorubb és kétségtelenül a legteljesebb biztosítékot szolgáltatja érdekeink megvédésére.

Szerbia vámjai a behozatalnál a szerződésben egészben véve kedvezőbben alakultak először az által, hogy az utóbbi időben nagyon is elharapózott értékvámolás helyett mindenütt a sulyvámok léptek életbe; továbbá az által, hogy szöveteknél a tételek oly részletezése fogadtatott el, mely épen a mi legfőbb czikkeink különböző fajtáinak lehetőleg megfelelt; és végre az által, hogy a trosarinát, mint már említettük, sok cikkknél mérsékeltük, vagy épen megszüntettük. De azért egyes cikkeknel, főleg pénzügyi érdekből, mégis fordultak elő emelések. Így különösen a czukornál, nemcsak a vám, de és főleg a trosarina magasabb lett. E cikknek pénzügyi kiaknázásába azonban bele kellett nyugodni, épen azért, mert főleg a trosarina lett emelve.

A mi vámjaink a szerb behozatalra vonatkozólag két csoportra oszlanak. Az első mintegy 30 tételben főleg nyers termékekre, állatokra és állati termékekre megköti a mi szerződéses tarifánk vámjait Szerbiával szemben minden további mérséklés nélkül. Itt szerepel a sertés behozatali vámja 1 frt 50 krral, holott a sertés azelőtt a határforgalom kedvezményében részesült. A második sokkal fontosabb rész 10 tételben mérsékelt vámokat nyújt Szerbiának a határforgalom kedvezményes alakjában, a mi annyit tesz, hogy noha ezeket az alacsonyabb vámokat ugyszólván az egész szerb behozatal élvezi, azokat semmi más ország a legnagyobb kedvezmény alapján sem igényelheti. Ezekből ismét egy rész az aszalt szilva vámja 1 frt 40 krral, az ököré 4 frttal, a méznek adott vámmentesség, a rakia és

a bor vámja 3 frt 20 krral egyszerűen át van véve a régebbi szerződésből. A másik öt tétel, kukoricza, zab és árpa 25 krral, köles 50 krral, rozs 75 krral, buza és kétszeres ismét 75 krral az 1882-iki autonom tarifából lett átvéve, de egy kis emeléssel, a mennyiben a zab és rozs azelőtt 25 kr., a buza 50 kr. vámot fizetett.

E kedvezmények a szerződésnek a határforgalomra vonatkozó c) mellékletében foglaltatnak és ugyanott származási bizonylathoz is vannak kötve. A zárjegyzőkönyv VII. pontja e kikötést megerősíti, de egyszersmind kijelenti, hogy azon esetre, ha Szerbia gabonára és ökörré más országokkal szemben oly vámot vet, mely legalább is megfelel azon különbözetnek, mely a mi vámtarifánkban alkalmazott legmagasabb vám és a Szerbiának részünkről most engedett vám között fennáll, akkor a származási bizonylat kötelezettsége Szerbiára nézve megszűnik.

A mi tarifakedvezményeink, mint ebből láthatjuk, ma is igen jelentékenyek és elsőrangú fontossággal bírnak Szerbiára. De mindamellett korlátoltabbak, mint régebben voltak. Nemcsak azért, mert egyes tételeket emeltünk, hanem azért is, mert a sertés behozatali vámját a határforgalmi kedvezésből kivettük és a többi országokéval egyenlő lábra helyeztük.

II.

Fönnebb láttuk, hogy Romániával 1886 óta vámháborút folytattunk. Láttuk azt is, hogy forgalmunk ezalatt nagyon megcsappant. 1885-ről 1887-re az osztrák-magyar áruforgalmi statisztika szerint a monarchia kivitele Romániába leszállt közel 40 millió frtról alig 24 millió frtra, Románia behozatala hozzánk ugyancsak 40 millió frtról 43 millió frtra. A román adatok szerint a mi kivitelünk 120 millió frankról 53 millió frankra, a román

behozatal 83 millió frankról 21 millió frankra hanyatlott. Mind a két számítás szerint Románia vesztesége tehát jóval nagyobb volt, mint a mienk.

Igaz ugyan, hogy Románia összes nemzetközi forgalma nem csökkent, hanem valamit még emelkedett is. S a mezőgazdasági termékek nálunk elvesztett piaczaíért kárpótolta magát a távol nyugoti országokban. De a messzebb fekvő piacz nagyobb áldozatokkal is járt. S ugyanakkor elvesztett állatkivitele fejében sehol nem kapott kárpótlást, úgy hogy még állatállománya is tetemesen megfogyott. 1880-ban még 3.600,000 szarvasmarhát, 6.200,000 juhot és 2.300,000 sertést számláltak Romániában, 1890-ben csak 2.500,000 szarvasmarhát, 5.200,000 juhot és 926,000 sertést.

A monarchia ipari kivitele is erősen szenvedett, a mennyiben a finomabb árukban nehéz versenyt kellett kiállani a különbözeti kedvezményeket nyert angol és német iparral, míg a közönségesebb czikkeben a román ipar védelmére felállított roppant magas vámok állottak útjában. Még 1881-ben az összes román behozatalnak több mint fele esett a monarchiára 134 millió frankkal a román kimutatás szerint, ellenben Nagybritanniára 50, Németországra 30 millió frank. 1887-ben a mi kivitelünk leszállt 53 millió frankra, míg az angoloké és németeké egyenkint 90 millió frank körül mozgott. A mellett magyar példa nyomán állami kedvezményekkel igyekeztek előmozdítani a hazai ipart és 1887—1893-ig 114 ily telep részesült ily támogatásban, a melyek tőkéje azonban nem haladta meg a 30 millió frankot.

Hogy a vámharc alatt Románia jobban szenvedett, mutatja még az a körülmény, hogy a mi kivitelünk 1887 óta nem igen csökkent, ellenben Románia behozatala hozzánk, még ezután is visszament. Az osztrák Reichsrath

bizottsági jelentése is kiemeli, hogy nem egy cikkben, különösen a len-, confectió-, papír-, üveg- és a faipar körében az osztrák ipar a legrosszabb időkben is megtartotta korábbi uralkodó állását. Másokban, mint a gyapju- és pamut-, cukor-, gép- és bőr-kivitelben azonban nehéz tusák után háttérbe szorult a kedvezményes eljárásnak örvendő német, angol és belga iparral szemben. De a mint 1891-ben Románia megszüntette a különözeti vámokat és mindenkivel szemben egyenlően alkalmazta különben elég magas autonom tarifáját, az osztrák ipar egyes cikkeknel, mint a cukornál, ugyancsak a Reichsrath bizottsági jelentésének tanusága szerint mindjárt visszanyerte régi vezető állását, míg a többiek helyzete is javulásnak indult. Ellenben a magyar kisebbszerü és közönséges háziipar soha sem nyerte vissza régi piacát Romániában, mert hiszen az uj tarifa czélja épen az volt, ezt a kezdetleges román ipart támogatni és fejleszteni.

A mint Románia a maga jószántából megszüntette velünk szemben a hátrányos különözeti eljárást, természetesen mi is készséggel visszatértünk a korábbi rendes viszonyokra. 1891 julius 11-ikén életbelépett az uj román tarifa és nyolcz napra rá, julius 19-ikén, mi is megszüntettünk minden kivételes intézkedést és az autonom tarifa tételeit alkalmaztuk Romániával szemben is. A következő évben, 1892-ben, a legnagyobb kedvezmény alapján Románia szerződésre lépett Nagybritanniával, Franciaországgal és Olaszországgal. Ezután megkezdődtek a tárgyalások Németországgal tarifás szerződés iránt, mely 1893 október 21-ikén létre is jött. Minthogy e szerződés tételei szükségkép sok oly cikket foglaltak magukban, melyek bennünket is érintettek, érdekeink megóvása sürgösen követelte, hogy magunknak legalább is az egyenlő elbánást biztosítsuk.

Igy jött létre 1893 deczember 21-ikén a román szerződés, mely pusztá kedvezményes egyezmény, határozatlan időre szól és tizenkét havi előleges értesítés alapján bármikor fölmondható.

A román szerződés a magyar mezőgazdaság körében bizonyos nehézségekkel találkozott, mert hiszen keleti szomszédainkkal szemben természetesen Magyarországra esik az egyezmény esetleges hátránya. A magyar kormány tekintettel is volt a kényes helyzetre és csak azután bocsátkozott alkudozásokba, midőn Németországgal az egyezkedés sikerült. A szerződés, mint pusztá kedvezményes egyezmény, semmi tételt nem tartalmaz, s így a gabona és állat vámjait nem kötötte meg, úgy hogy Románia csak a legnagyobb kedvezmény alapján tarthat igényt a más államoknak szerződésileg biztosított tételekre, a melyek közül az olasz szerződésben a sertésnek 1 frt 50 kros vámjá mindazáltal nagy jelentőséggel bír rá nézve. A még fontosabb állategészségügyre nézve azonban teljesen szabad kezét tartottunk fenn magunknak és egyenesen kijelentettük, hogy a legnagyobb kedvezmény az állategészségügyi intézkedésekre ki nem terjed. Egy további biztosíték magyar szempontból a szerződés felmondásos természete.

A szerződésből a haszon oroszlánrésze természetesen az osztrák iparra esik, mert hiszen kivitelünk tulnyomó részét ma egyedül az szolgáltatja. Az osztrák ipar ma ismét egyenlő feltételek mellett versenyezhet a többi országok iparosaival és ha korábbi, minden más országot háttérbe szorító szerepét nem is sikerült visszaszereznie, mégis ismét az első sorba küzdhetne föl magát. A közös statisztika szerint monarchiánk kivitele Romániába a 90-es évek vége felé 30 millió frt körül mozog, a román statisztika szerint megközelíti a 100 millió leit és körülbelül egy szinten mozog a német kivitellel, és csak azután

következik az angol 60—70, a francia 20—25, a belga és olasz 10—15 millió leivel. Mily nagy érdek az osztrák iparra nézve a román kivitel, legjobban mutatja a Reichsrath bizottsági jelentése. E munkálat idézi a berlini Reichstag hasonló bizottságának jelentését, mely a maga részéről 60—70,000-re teszi azon munkások számát, kik a szerződés elvetése által kenyerüket elvesztenék és a legnagyobb nyomornak volnának kitéve és azután hozzáteszi, hogy az analogia e részben Ausztriánál is teljes.

És nem kevesebb előnnyel járt a szerződés Romániára is. Kivitele hozzánk, saját statisztikája szerint, nagy mértékben emelkedett. Láttuk, hogy a vámháboru alatt leszállt alig 3 millió leira, 1892-ben már fölemelkedet 10 millióra, a szerződés után pedig 80 milliót is meghaladott és 1898. évben 80 milliónál is többre ment. 1899-ben igaz, hogy ismét alig volt 40 millió. De ekkor a rossz termés következtében egész gabonakivitele 240 millióról leszállt 97 millió leira. 1900-ban kivitele monarchiánkba újból csak 44 millió lei, noha gabonatermelése ismét kedvezőbb, de most a kivitel egyszerre Belgium felé irányul.

Mindent összevéve a román szerződéssel mindkét szerződő fél megközelítette a vámháboru előtti kivitelét, a mi előny mindkettőre nézve, de mégis jóval nagyobb Romániára nézve, mert a vámháboru alatt ő volt az, ki többet szenvedett.

III.

A deczemberi szerződéseknek egyik legnevezetesebb hatása az a fordulat, mely Oroszország vámpolitikájában beállott. A nagy keleti birodalom eddig meglehetősen elzárkózott Európával szemben és különösen Bismarck

gabonavámjai óta egyenes vámháborút folytatott Németországgal. Nemzetközi forgalmának kezdetleges voltát legjobban bizonyítja, hogy összes kivitele és behozatala 120 milliót meghaladó népessége mellett alig ment túl az 1000 millió papírrubelen. Franciaország kettős tarifája a maga védelmi jellegével nagy rokonszenvvel találkozott Oroszországban, mely sietett is a példát utánozni. 1893 júliusban a csári birodalom is egy alacsonyabb minimális tarifát állapított meg a vele szemben kedvező elbánást tanúsító államokra nézve és egy magasabb generalis tarifát azokra nézve, kik az orosz kivitelt előnyben nem részesítik, vagy éppen hátránynyal sujtják. Nem szükséges hozzátenni, hogy még a minimális tarifa is igen magas vámokat tartalmazott.

Mily kevésbé lehetett várni a kettős tarifa rendszerétől a forgalom fejlesztését, megítélhetni abból, hogy Oroszország ugyanabban az esztendőben, melyben az új rendszert elfogadta, a vele barátságos Franciaországgal szemben tarifás szerződést is kötött, melyben minimális tarifájának 24 tételét mérsékelte és körülbelül ugyanannyit meg is kötött. Németország, melynek forgalma Oroszországgal jóval jelentékenyebb mint Franciaországé, ezáltal igen kellemetlen helyzetbe jutott, mert annak volt kitéve, hogy különbözeti elbánásban fog részesülni. Berlinben siettek is már 1894 februárban a nagy szomszéd országgal szerződésre lépni, a minek ára az volt, hogy Németország a nekünk biztosított alacsonyabb gabonavámokat Oroszországnak is megadta. Az a reményünk, hogy nyers termékeink kedvezőbb vámtételek mellett fognak a német piacon Oroszországgal versenyezni, tehát csakhamar eloszlott. Az élénkebb forgalom mellett, melyet Oroszország a szomszéd Németországgal folytatott, nem volt nehéz az utóbbinak elérnie azt, hogy a vele kötött tarifás megállá-

podások jóval több cikkre terjedtek ki, mint a francia-orosz szerződés. A német szerződésben Oroszország 218 vámtételéből 71 tételt részint mérsékelt, részint megkötött, és pedig ezek között sok olyant, mely bennünket is érdekelt. A francia szerződés hidegen hagyhatott bennünket, mert leginkább oly cikkekre vonatkozott, melyekből tőlünk Oroszországba nem igen volt kivitel. De a német szerződés után nekünk is hasonló megállapodásra kellett jutnunk Oroszországgal, ha azt nem akartuk, hogy vele szemben kedvezőtlenebb helyzetbe jussunk.

A szerződés megkötését megelőző időben kivitelünk 23 millió, behozatalunk 30 millió frt körül mozgott. Kivitelünkben 1 millió frtot meghaladó összeggel szerepelnek faáruk, vasáruk, gyanták, kőáruk. Behozatalunkban hasonló összeggel fordultak elő: gabona (főleg az őrlési forgalomban), ásványolaj, állati bőrök, gyapju, tollak, állati szőrök, dohány és lovak.

Részesedésünk az orosz forgalomban nem nagyon jelentékeny. Az orosz behozatalban a szerződés megkötésekor 4·8%-kal szerepeltünk, a negyedik helyen, Németország 31·6, Anglia 24 és az Egyesült-Államok 14·8%-a után. Az orosz kivitelben ugyanekkor az ötödik helyet foglaltuk el 4·4%-kal, Anglia 31·4, Németország 28·9, Franciaország 6·6 és Hollandia 6·6%-a után.

Oroszország eddig a minimális tarifát alkalmazta velünk szemben. Csakhogy most már a minimális tarifa is különbozeti elbánásként hatott volna. És még ezt a minimális tarifát sem volt Oroszország hajlandó tovább irányunkban alkalmazni, ha annak fejében nem adjuk meg a legnagyobb kedvezményt.

Ily viszonyok közt különösen Ausztriára nézve igen sürgös volt forgalmunknak szerződéses rendezése, a mi ugyancsak 1894 májusában a következő föltételek mellett

történt. Mi a legnagyobb kedvezményen kívül, mint önálló kedvezményt megkaptuk mindazon előnyösebb vámtételeket, melyeket Németország magának szerződésileg biztosított. Más szóval ezek a kedvezmények megmaradnak nekünk arra az esetre is, ha időközben az orosz-német szerződés elvesztené hatályát, miért is mint a mi szerződésünk kiegészítő részei ebbe külön fölvetettek. Az ide tartozó czikkek, agyagáruk, vas és egyéb fémek, vasáruk, gépek, rövidáruk és hangszerek, különböző szövetek, természetesen főleg az osztrák kivitelnék váltak hasznára. Cserébe viszont mi megadtuk 1. a legnagyobb kedvezést általában és 2. megkötöttük autonóm tarifánk tételeit kukoriczára, árpára, zabra és buzára, továbbá a hüvelyesekre. A gabonákból csak a malátát nem kötöttük meg, szintugy nem kötöttük meg a liszt vámját. A fönnebbi megkötött tételek tehát ismét olyanok voltak, melyek a magyar termelést érintették. A mi tehát a keleti szerződések rendes jellemvonása, az előny az osztrák iparé volt, a hátrány a magyar mezőgazdaságé.

Oroszország egyébiránt sokáig ugy viselkedett, mintha csak azon esetben szerződnenk vele, ha a legnagyobb kedvezmény alapján a szerb alacsony határforgalmi vámokat is megkapná, a mitől azonban végül mégis elállott. Szintugy nem vállaltunk semmi kötelezettséget az állategészségügy tekintetében.

Az orosz szerződés 1894 júliusban lépett érvénybe és hatálya 1903 végeig terjed. Ha azonban egy évvel előbb föl nem mondják, érvényben marad továbbra is a fölmondástól számitandó egy évig.

IV.

A régibb Balkán-államokhoz 1896-ban Bulgária is csatlakozott. E törekvő és szép fejlődésnek induló országgal a monarchia kezdettől fogva igen élénk forgalomban állott. Bulgária összes forgalmában 1880—1895-ig a kivitel 33 millió frankról 77 millió frankra, a behozatal 48 millióról 69 millióra növekedett. A mi pedig a monarchia részesedését e forgalomban illeti, kivitelében ugyancsak 2—3 millió frankkal, de behozatalában mintegy 30 millió frankkal szerepeltünk, megelőzve minden más államot. A közös vámterület e jelentékeny kivitele főleg iparczikkekből állt és így természetes, hogy abban Ausztria nagyobb mérvben volt érdekelve, minthogy azonban másrészt behozataluk ez országból már csekélységénél fogva sem érintette hátrányosan a mi mezőgazdaságunkat és állattenyésztésünket, Magyarországnak sem volt semmi oka arra, hogy Ausztria kívánságának nehézségeket támaszszon.

A törekvés forgalmunkat Bulgáriával szerződésileg rendezni, nagyon régi, de sikerre csak 1896-ban vezetett. A törvényes alapot a berlini szerződés adja meg, melynek VIII. cikke arra kötelezi Bulgáriát, hogy a korábban fennállott kereskedelmi megállapodásokat a különböző államokkal fentartja mindaddig, míg azok megváltoztatásába az illető államok maguk is bele nem nyugosznak és hogy újabb szerződésekben Bulgária, már a szuverén Törökbirodalomra való tekintettel is, semmi átviteli vámot nem szedhet s a kereskedelmet a különböző államokkal szemben csak a teljes egyenlőség alapján rendezheti, más szóval különbözeti vámokat senkivel szemben nem alkalmazhat. E kötelezettség tehát velünk szemben csakugy, mint minden más állammal szemben, a legnagyobb kedvezményt eleve biztosította.

A berlini szerződés idejében még fennállott a Török-birodalommal 1862-ben kötött szerződés, mely 8⁰/o-os értékvámot állapított meg a behozatalra. Ezt a vámot alkalmazta Bulgária is egészen 1886-ig, a midőn a szerb háboru okozta költségek miatt kénytelen volt új jövedelmek után nézni és e végből előbb 1¹/₂⁰/o-os pótlékot csatolt az eredeti vámhoz, majd a szerb példát követve, különböző községi és állami fogyasztási adókat is vetett a behozatalra.

Bulgária ezzel tényleg tultette magát a török szerződéssel, a miben Anglia előzékenysége nagy segítségére volt, mert az már 1889-ben sietett ez alapon önálló kereskedelmi egyezsége lépni. Az angol példát csakhamar 1890-ben követte Német- és Franciaország. Ily körülmények közt ugyancsak 1890-ben mi is siettünk legalább ideiglenes egyezményvel az angolhoz hasonló megállapodásokra lépni Bulgáriával, melyben a mi részünkről is megadtuk a legnagyobb kedvezést. A sietség indokolt volt már azért is, mert 1890-ben lejárt szerződésünk a Török-birodalommal, mely eddig Bulgáriával szemben is a törvényes alapot szolgáltatta. Az első egyezmény a statusquo alapján 8¹/₂⁰/o-os értékvámot állapított meg a bolgár behozatalra. A fiatal állam nagy pénzügyi bajai miatt azonban már 1895 januárban 10¹/₂, ugyanez év májusában átlag 14⁰/o-os lett a behozatali vám. Ez utóbbi alapon keletkezett a végleges szerződés 1896 decemberben.

Igen sok, különösen reánk nézve fontos cikiknél a behozatali vám az átlagos 14⁰/o-nál jóval magasabb és 20⁰/o-ot is elér, a mihez még a kapuadók és fogyasztási adók is járulnak, a mely utóbbiak maximális magassága magában a szerződésben meg van állapítva. A szerződést így is előnyösnek mondhatjuk, annál is inkább, mert részünkről nem adtunk mást, mint a pusztá legnagyobb kedvezést és az állatforgalomban, nevezetesen az állat-

egészségügyi rendezés terén, miként a többi Balkán-államnál, itt is teljes szabadkezet biztosítottunk magunknak.

A szerződés 1897 májusban lépett érvénybe és hatálya — miként legtöbb szerződésünké — 1903-ig terjed, ugyan, hogy azon esetre, ha a lejárat előtt tizenkét hónappal föl nem mondatik, hatályban marad továbbra is egy év lefolytáig, azon naptól számítva, a melyen a szerződő felek egyike azt felmondja.

A Törökbirodalommal, melylyel különben szintén elég jelentékeny forgalmunk van, (kivitelünk oda az utóbbi években 60 millió K, behozatalunk onnan 40 millió K körül) szerződésünk, mint mondtuk 1890-ben lejárt és újabb szerződést még nem kötöttünk. Kereskedelmi viszonyainkat 1891-ben nyert törvényes felhatalmazás alapján a két kormány rendeletileg szabályozza és a mig Törökország egészben véve a régi szerződés alapján áll, mi a legnagyobb kedvezésben részesítjük forgalmát.

Görögországgal szemben az 1887-iki szerződés áll fenn, mely pusztá kedvezményes egyezmény határozatlan időre egy éves felmondással.

Az utolsó időben két tengerentuli állammal is kötöttünk kereskedelmi szerződést. Japánnal 1897-ben és Mexikóval 1902-ben.

Az 1902-iki német vámtörvény.

I.

A javaslat, mely az új vámtörvénynek alapul szolgált, főbb mozzanataiban, a maga roppant mértékben emelt agrár-vámjaival, 1901 nyarán, egészében csak 1901 őszén jutott köztudomásra. A szerződéses politika barátai nem voltak képesek megérteni, miért tett a német kormány ily teljesen igazolatlan és nem remélt nagy engedményeket az agrár irányzatnak; az agráriusok viszont keveselték a nekik oly bőkezűen nyújtott ajándékot. A javaslatnak meg volt a nem közönséges szerencsétlensége, hogy nemcsak azokat keserítette el, a kik ellen irányult, hanem azokat is, kiknek kedvezni akart. Kisértsük meg vele kissé közelebbről megismerkedni.

A német vámjavaslat két részből áll: a tulajdonképen vámtörvényből és a vámtarifából.

A vámtörvény összesen 12 §-ában négy fontosabb intézkedést tartalmaz.

Az 1. §. foglalja magában az új javaslat sarkpontját a gabonára vetett minimális tételeket, melyeken alul semm szerződéses megállapodás nem mehet. A minimális tétel a búzánál 5¹/₂ márka, a rozsnál és zabnál 5 márka, az árpnál 3 márka.

Egy másik fontos intézkedés a 8. §-é, mely a harczvámokat, a legutóbb 1895-ben is szigorított mértéken túl, még jobban kiélesíti. A harczvámokat az 1895 május 15-iki törvény szerint a vámköteles jószágoknál az eredeti vám mellett annak 100 százalékáig terjedhető pótvámban, vámmentes jószágoknál pedig a jószág értékének 20 százalékában lehetett megállapítani. A jelen javaslat szerint az első esetben, vagyis vámköteles jószágnál, az eredeti vám mellett kivethető pótvám akár a vám, akár a jószág értékének 100 százalékáig terjedhet, a vámmentes jószágokra róható vám pedig az érték 50 százalékáig emelkedhetik. S a harczvám megállapítása, úgy mint már eddig is, rendeleti uton történik.

A 9. §. a gabonának 1894 óta megadott kiviteli jutalmat, ha nem is emeli, de legalább megkönnyíti. Ugyanakkor, mikor a malomtulajdonosokat az őrlési kedvezmény használatában, mint azt a következő lapon látni fogjuk, megfenyegeti és a 10. §. magát az őrlési kedvezményt egyenesen meg is nyirbálja.

Mielőtt e rendszabályt magát előadnám, tudnunk kell, hogy az 1879-iki vámtarifa meghonosította az őrlési eljárást, melynek alapján malmok külföldi gabonát vámmmentesen hozhattak be, ha ugyanazt átdolgozva mint lisztet bizonyos idő alatt kivitték.

Az 1882 junius 23-iki törvény egy lépéssel tovább ment, a mennyiben elengedte az azonossági bizonyítást (Identitäts-Nachweis), vagyis megengedte az idegen buza vámmentes behozatalát akkor is, ha a megfelelő mennyiségű kivitt liszt nem készült abból az idegen buzából. Még tovább ment az 1894 április 14-iki törvény. E szerint az, a ki német gabonát külföldre kiszállít, a kiszállított mennyiségről, kívánatra, megfelelő behozatali jegyet (Einfuhrschein) kap. Ezen behozatali jegy kétféleképp haszno-

sítható: a mennyiben azt vagy arra lehet fordítani, hogy a megfelelő mennyiségű és fajú (buza, rozs, árpa stb.) gabonát vámmentesen hozzák be; vagy arra, hogy azt egy csomó különböző, de meghatározott jószág (haszonfa, déli gyümölcs, fűszer, kávé, cacao stb.) behozatalánál a vám lefizetésénél beszámíttadják. E rendszabály már most kettős hatással birt. Mert egyik részében most is arra volt alkalmas, hogy a malmoknak vámmentes külföldi gabonát szolgáltatson; de másik részében, a német gabonavám magasságában, kiviteli jutalmat szolgáltatott a tenger melléki tartományok, nevezetesen keleti Poroszország gabonatermelésének. Új intézkedés csak az utóbbi volt, és hatása nem is maradt el. A német hirodalom buza-, rozs- és zabkivitele 1893-tól 1900-ig 293, 270 és 276 összesen 839 tonnáról 295,000, 76,000 és 106,000 összesen 477.000 tonnára emelkedett, és a kivitel tulnyomó többsége a behozatali jegyek (Einfuhrschein) igénybevétele mellett történt.

Az eddigi eljárás szerint a valamely gabonanem, például buza kivitelénél kapott behozatali jegyet (Einfuhrschein) csak ugyanezen gabonanem, tehát ismét buza behozatali vámjának kiegyenlítésére lehetett értékesíteni. Az új javaslat szerint a valamely gabonanem kivitelénél kapott behozatali jegyet (Einfuhrschein) akármilyen gabona behozatali vámjának kiegyenlítésére lehet felhasználni.

Ugyaníly behozatali jegyet (Einfuhrschein) kap ezentúl a molnár is, mikor lisztet szállít a külföldre, de a gabona és liszt közötti őrlési arányt a szövetségi tanács később állapítja meg. Ez az a rendszabály, melyet fönnebb a malmok megfenyegetésének neveztem.

Végül a 10. §. megállapítja, hogy a vámok hitelezés tárgyát képezhetik, de egyenesen kivonja az alól a gabona, hüvelyesek, repcze és répamag behozatali vámjait, a mi által különösen a malmok a mainál kedvezőtlenebb helyzetbe jutnak.

A tarifa életbeléptetése időpontjának megállapítását a kormányjavaslat császári rendeletnek tartotta fenn.

A tarifa egyedül az ipari nyers- és segédanyagok vámmentességét hagyja érintetlenül, a mennyiben nemcsak az exotikus nyers anyagok, mint a pamut, hanem az Európában is termelt legkülönbözőbb nyers anyagok, mint a gyapju, len és állati bőrök, valamint a köszén tekintetében továbbra is megmarad a vámmentességnél.

Egyébként a tarifa minden részében gazdasági és ipari cikkeknek, de különösen mezei termékeknek, fánál, lisztnél és állatoknál, ugyszólván egymást kergetik a szigorítások, nemcsak a vámtételek közvetlen emelése, hanem azok behatóbb megkülönböztetése által is.

A régi német tarifa 391 tételből állott, az uj 946 tételt tartalmaz és ezen már magában véve elég tekintélyes megkülönböztetés az altételekben 1459-re szaporodik. S a legnagyobb vám, a selyemszövetek vámja, a régi tarifa 1200 márkájáról az uj tarifában 1500 márkára emelkedik.

Az uj tarifa igazi jellegét azonban nem is az ipari, hanem az agrárvámok adják meg. Mert noha a tervezet megtartotta az egységes autonóm tarifa jellegét, négy gabonanemre mégis kettős, minimalis és maximalis tételeket állapított meg és pedig: a buzára 5·50 illetőleg 6·50, a rozsra és zabra 5 illetőleg 6, az árpára 3 illetőleg 4 márkát. Ezek a tételek még a minimalis kimérésben is oly magasak, hogy agrár országokkal szemben a szerződés legnagyobb nehézségét fogják képezni. E mellett a liszt vámja 13·50 és a malátáé 6·25 márka. Tekintve azt, hogy körülbelül $133\frac{1}{3}$ kilogramm buza kell 1 mm. liszthez és ismét $133\frac{1}{3}$ kilogramm árpa 1 mm. malátához, a liszt és maláta vámjának ugy kellene viszonylaniok nyers anyagjukhoz, mint 4:3, más szóval a lisztnél 8·65, a malátánál

5·33 márkának kellene a vámnak lennie, vagyis a liszt vámja által majdnem 5 márkával, a malátáé által majdnem 1 márkával van előnyben a német termelő az idegen felett.

Teljesen igaz, hogy a négy gabonanem közül háromból: búzából, rozsból és zabból nincs jelentékeny kivitelünk, és hogy a negyedik gabonanemben, az árpában a minimalis vám aránylag a legalacsonyabb, és még azt is megengedem, hogy az árpából ezen minimalis vám sem lenne képes kivitelünket egészen megszüntetni.

Mindamellett azt tartom, hogy az új tarifa egyik legnagyobb veszedelme ránk nézve a magas minimalis gabonavámokban rejlik, ha nem is közvetlenül úgy közvetve.

A minimalis vámok a legnagyobb mértékben meg fogják nehezíteni mindazon országok versenyét, melyek a német piacot ma ellátják. Az utolsó évtődben (1895—1899) a német vámterület 14 millió mm. búzát, közel 9 millió mm. rozst és 4 millió mm. zabot, a háromból összesen 27 millió métermázsát hozott be. Ebből a tengerentuli országokra esik kerek számokban $5\frac{1}{2}$ millió mm. buza, 1 millió mm. rozs. Ha ezt a fönnebbi összegekből levonjuk, marad közel 9 millió mm. buza, 8 millió mm. rozs és 4 millió mm. zab, összesen a három gabonanemből több mint 20 millió métermázsa, melyet a keleti államok szállítottak. Ez a roppant mennyiségű gabona, az elveszett vagy legalább is nagyban fenyegetett német piac helyett, minden erővel másutt keres elhelyezést, más szóval, minden erővel a kősös vámterületre fog zúdulni. A nélkül, hogy agráriusok legyünk, be kell ismernünk, hogy ezzel a veszedelemmel szemben meg kell védenünk a mi saját termelésünket.

A most említett cikkek közül búzából, rozsból és zabból aránylag igen csekély a kivitelünk Németországba. Már a liszt kivitele nagyobb, 100,000 mm. körül mintegy

3 millió korona értékben. A liszt vámjának emelése és egyszersmind a buza- és lisztvám különbözetének imént jelzett fokozása még ezt a kis kivitelt is kockáztathatja. Minden körülmények közt érdekes nekünk tudni, hogy a míg mi az örlési forgalmat megszüntettük, Németország nemcsak fentartja azt, hanem a liszt vámjának még viszonylagosan is nagyobb fokozása által a malomiparnak új előnyt ad. Láttuk előbb, hogy az új javaslat, az örlési eljárásban, elvonta a malmoktól a vámhitelt és így rosszabb helyzetbe hozta őket, mikor azzal a német földbirtoknak akart használni. De ezt bőven kárpótolta azzal, hogy ily aránytalanul emeli föl a liszt vámját, a mi kivitelünk rovására, ugyanakkor, a midőn az Einfuhrschein kedvezményét fentartja sőt fejleszti.

A maláta vámjának fölemelése még inkább meg fogja nehezíteni ezen termékünk versenyképességét és azzal még inkább meg fogja akadályozni, hogy abból való kivitelünk a mai kezdetleges mérveket meghaladja. Az árpa vámjának fölemelése pedig már meglevő szép kivitelünket fogja megkárosítani, mert a közös vámterület kivitelének legalább is felét mi szolgáltatjuk.

Az agrárvámok további emelésének példái: a tengeri és a hüvelyeseké 2 márkáról 4 márkára. És különösen érzékenyen érinti Ausztriát a komló vámjának emelése 20 márkáról 40 márkára. Nem lehet közönyös az egész monarchiára nézve a szőlő-czefre vámjának fölemelése 15 márkáról 24 márkára, habár itt mint a friss szőlőnél mely változatlan, első sorban Olaszország szerepel. Ellenben egyenesen a monarchia ellen irányul a különböző friss gyümölcs magas váma, mely eddig mind vámmentes volt és a melyekből most csak a legcsekélyebb minőségű alma és körte marad vámmentes. E czikkek kivitele Németországba eddig 10—12 millió márkát tett.

A feldolgozott termék fennebb a lisztnél és malátánál észlelt viszonylag súlyosabb megterhelése mutatkozik legerősebb kiviteli cikkünknel a fánál is, a melynél a faragatlan fa vámját a mai szerződési tételhez képest érintetlenül hagyták (métermázsánként 20 fillér), a vasuti talpfáét és a dongafa vámját mérsékelten (30-ról 40, illetőleg 20-ról 30 fillérre), a hosszában faragott fáét már valamivel erősebben (30-ról 50 fillérre), a fűrészelt fáét ellenben legerősebben emelték 80 fillérről 1 márka 25 fillérre. Itt is tehát az a törekvés mutatkozik, hogy nemcsak a nyers termék behozatalát nehezítsék meg, de még sokkal jobban a már megmunkált és feldolgozott anyagot.

Fából a közös vámterület 1900-ban majdnem kerek 150 millió koronát vitt ki Németországba, minek jelentékeny része ismét Magyarországból került ki. Ez a vámelelés tehát közvetlenül ér bennünket is. És ehhez még más baj is járulhatott volna. Osztrák részről a különböző iparok, melyek fát dolgoznak fel, már a német tarifa közzététele előtt utaltak arra, hogy a nagy fakivitel megnehezíti a mi faiparunk helyzetét és azért egyenesen kiviteli vámokat sürgettek a fánál. Most, hogy a feldolgozott fa német vámjá aránylag magasabb leendett, még nagyobb hangsúlylyal ismételték ezt a követelést, azon a czimen, hogy az a kiviteli vám kiegyenlítésül szolgáljon és megkönnyítse a fát feldolgozó iparosoknak a versenyt a német piacon. Ezzel a régi óhaj behizelgőbb alakot nyert, a mi azonban nem menthette föl a magyar kormányt azon köteles óvatosságtól, hogy ezt az érvelést nagyon alaposan megvizsgálja; mert tartani kellett attól, hogy a fa kiviteli vámjá nagyban megkárosítaná fatermelésünket és legfőlebb az osztrák faiparnak, de nem a magyarnak válnék hasznára.

Az egész tarifa legsúlyosabb emelését az állatok csoportja tartalmazza. A lovak után eddig fizettek a szerződéses

vám szerint két éven alul 10, két éven felül 20 márkát; a javaslat szerint tartoztak volna fizetni a lovak értéke szerint 300 márkán alul 30, 300—1000 márkáig 75, 1000—2500 márkáig 150 és 2500 márkán túl 300 márkát.

Lovakból az utolsó két, 1899. és 1900. évben mintegy 16,000 darab ment a közös vámterületről Németországba, 14 millió korona értékben. A lovak átlagértéke tehát annak a két osztálynak felel meg, melyben a vám 75—150 márka leendett a jövőben, az eddigi 10—20 márka helyett.

A mi magyar áruforgalmi statisztikánk szerint a mi ló kivitelünk Németországba jelentéktelen, de annál nagyobb Ausztriába, mintegy 15,000 darab 15 millió korona értékben, a mi eléggé világosan mutatja, hogy a mit a közös vámterület kivitele veszít vala, azt mi fizettük volna meg.

Szarvasmarhánál a borju vámját, mely ma szerződésileg 3 márka, a javaslat fölemeli 4 márkára, a növendékmárháét 5 márkáról 15 márkára, a bikáét és tehénét 9 márkáról 25 márkára. Az enyhe kezdet után elég gyors fokozás. De mindezt meghaladja az ökör vámjának emelése. Az ökörért eddig fizettek 25·50 márkát, most pedig fizetne az élő súly minden métermázsája után 12 márkát. Más szóval, minthogy a kivitt ökrök átlagos súlya legalább 5 mm., 60 márkát az eddigi 25·50 márka helyett. Nem szükséges mondani, hogy kivitelünk eddig épen az ökörben volt a legerősebb.

A közös vámterület kivitele Németországba az utolsó két évben volt borjuból 12,000 darab 1 millió korona értékben, növendékmárhából mintegy 25,000 darab 6 millió korona értékben, bikából és tehénből együtt 40,000 drb 15 millió korona értékben és ökörből 65,000 darab 35 millió korona értékben. Ebből látható, mily szoros összefüggés van a német vámemelés mértéke és kivitelünk nagysága közt.

Hogy a közös vámterület kivitele és Magyarország

kivitele között itt is szoros összefüggés van, azt eléggé láthatjuk abból, hogy 1900-ban 31,000 darab ökröt vittünk Németországba és 191,000 darabot Ausztriába. Más szóval mindaz, a mi károsan érinti a közös vámterület kivitelét Németországba, szükségkép visszahat a mi magyar kivitelünkre is.

A sertés vámját a javaslat darabonként 5 márkáról 10 márkára emeli föl métermázsánként, a mi hizott sertésnél 30 márkának felelhet meg, vagyis a vám esetleg hat-szorosa leendett a mainak. Sertésből jelenleg kivitel Németországba nincs. Mint igen jellegzetes védelmi példát nem hagyhatom említés nélkül a libát, mely eddig vámmentes volt és ezentul 70 fillért fog fizetni darabonként vagy 24 márkát métermázsánként.

A különféle állati termékekből első helyen a tojást említem, melyből 80 millió koronát visz ki a közös vámterület Németországba, míg mi 17 millió koronát Ausztriába és 8 milliót Németországba. A tojás vámját a javaslat 2 márkáról 6 márkára emeli. Hasonlókép tetemesen, 50—150 %-kal emeli a javaslat a többi állati terméket, a hus, kolbász, elkészített szárnyas, szalonna, zsir, faggyu, vaj, sajt, méz, ágytoll vámjait.

A minimalis gabonavámok mellett az állatok és állati termékek magas vámja a másik, sőt még közvetlenebb veszedelem monarchiánkra nézve, mert az agrárius körök mai befolyása mellett kevés kilátás van arra, hogy e vámok mérsékeltessenek vagy éppen megfelelő állategészségügyi egyezmények által enyhíttessenek. De másrészt az sem valószínű, hogy az élelmi szereknek a magas agrár- és állatvámok mellett kimaradhatatlan megdrágulását a német nép szélesebb rétegei nagyobb társadalmi megrázkódtatás nélkül hosszabb ideig elviseljék.

A német javaslat ipari vámemelései első sorban az

amerikai és angol verseny ellen vannak irányozva, de azért igen sok vámemeléssel érzékenyen sujtják a monarchia kivitelét. Mert noha a fonalak és sok más iparcikk vámjá a szerződéses tételen alul marad, másoknál ismét a mai autonom tételeket állították be, és a tulajdonképeni emelések legnagyobb részénél az alkudozási céltól tolják indokolásul előtérbe, azért van tényleg elég és jelentékeny emelés az ipari cikkeknek is, s hogy azokat mennyiben fogják a szerződések mérsékelni, azt nagyon bajos volna előre megmondani.

A monarchia kivitele szempontjából fontosak a papiros- és faáru-, üveg- és agyagáru-, textiliák, bőr-, vas- és fémáruk; egyes cikkekből a kalapok, legyezők, keztyűk, nap- és esernyők, cipők. Mindezeknél a német javaslat igen tetemes emeléseket tartalmaz, melyek súlyos teherként nehezednek kivitelünkre.

Hogy a német piac fontosságát a közös vámterület szempontjából kellőleg mérlegelhessük, néhány statisztikai adatot kell felhoznunk.

A közös összes kivitel 1900-ban 1942 millió korona. Ebből esik Németországra 942 millió korona.

A legfontosabb kiviteli forgalmunk Németországba volt millió koronákban ugyancsak 1900-ban:

épület- és szerszámfa	90	tehén	14
tojás	79	heremag	14
barnaszén	62	ló	14
árpa	45	gyümölcs, friss	13
fűrészáru	40	lenfonal, egyes nyers	13
ökör	37	üveg és üvegáru	13
árpamaláta	32	gyapju, nyers és mosott	12
nyers bőr	25	bőrkeztü	11
mindennemű szárnyas	20	könyv	10
ágytoll	19	borjubőr meszezett, szárított	10
korpa	17	komló	10

sőr, hordókban	19	nyers selyem	5
kőszén	9	hajlitott fabutorok	5
vaj	9	kaolin földnemek	4
növendékmарha	6	bor és must hordókban	4
vasércz	6	nyerskő, mész, homok	4
bab	6	buzaliszt	4
fakéreg és cserzőhéj	6	gyöngyházárúk	3
hordódonga	5	aszalt gyümölcs	2

Ezekből vámmentesek az új javaslatban is barnaszén, nyersbőr, gyapju, selyem és egyéb fonóanyagok, kőszén, könyvek, kaolin, vasércz, nyerskő, mész, homok.

A fenmaradók, tehát a vámemelés alá kerülő cikkek legnagyobb része mezőgazdasági és csak kisebb része ipari.

II.

Az új tarifa-javaslat tehát első sorban a legtulhajtottabb mértékben agrárius volt, és csak másodszorban iparilag is fokozottan védvamos. A szerződések szempontjából azonban éppen a magas agrár- és állatvámokban rejlik a veszedelem és nem az esetleg itt-ott erősebben is fölemelt ipari váموokban. Mert a midőn a német és osztrák ipar a legtöbb ágban egymásba belenyul, úgy hogy igen sok iparczikknél Németország és a közös vámterület, mindegyik vevő és eladó egyszerre: akkor a megfelelő német árura a mi autonom tarifánkban megállapítandó váموk igen gyakran alkalmasak lesznek arra, hogy Németország a mi részünkről adandó megfelelő engedményért kész legyen a maga merevségéből is engedni.

Szóval a német autonom tarifának legtöbb tételénél valószínű, hogy az nem az utolsó szó, hanem ugynevezett tárgyalási vám, a melyből többet-kevesebbet még le is lehet alkudni. A minimális gabonavámok, sőt jórészt az

állati vámok is azonban véglegeseknek voltak tervezve. Azokon enyhíteni nem lehetett remélnünk.

Ezért voltam bátor azt a nézetet kockáztatni, hogy az új német vámtarifa sarkpontja ezekben a vámokban rejlik. Ezekben van a legnagyobb és legkomolyabb veszedelem.

Az indokolás kiemeli, hogy az áruforgalom a szerződéses korszak alatt a gazdasági fejlődés örvendetes fellendülését tanúsítja, ámde egyes fontos kereseti ágakban, nevezetesen a földmivelésben a gazdasági tevékenység kárt szenvedett. Ebben a pár szóban fekszik az egész indokolás alapmotívuma, mely a legkülönbébb változatokban mindig szélesebben és erőteljesebben nyilvánul, míg végül a minimális gabonavámokban és magas állatvámokban nyer kifejezést.

Az indoklás elismeri, hogy iparban és kereskedelemben a vállalkozási szellem nagyban emelkedett, bár a vámvédelem hatása alatt az ipar a maga tevékenységi körét tetemesen kibővíti terjesztette s a munkásosztálynak foglalkozást és keresetet biztosított. Az áruforgalom emelkedésével nagyobbodott a vasutak és víziutak forgalma, a kereskedelmi hajóraj folyton szaporodott és a külföld által fizetett fuvar gazdag jövedelem forrása lett. Hasonlóképp növekedett a német nép részesedése a külföldi vállalatokban, míg a kivándorlás tengerentúlra tetemesen csökkent. Az általános jólét emelkedését tanúsítja a széles néptömegek életfeltételeiben és életmódjában mutatkozó lényeges javulás. Tanúsítja ezt a középosztályok folytonos erősödése a jövedelmi adó megállapításánál, a takarékpénztári betétek és betevők gyarapodása, nemkülönben az életbiztosítási összegek és életbiztosítási alanyok szaporodása. És végül e mellett bizonyít az is, hogy a lakosság száma oly tetemesen növekedett.

A külkereskedelem mérlegét vizsgálva, elismeri az indokolás, hogy a behozatal közel 1300 millió márkával

haladja meg a kivitelt, de abban semmi veszedelmet nem lát, mert az részben nyerstermények és élvezeti cikkek behozatalából áll elő, melyeket idehaza nem lehet termelni, részben pedig teljes kiegyenlítést nyer a külföld tartozásai által. Kétségtelen igazság, csak hogy teljes ellentétben áll azon felfogással, melyet az agráriusok a kereskedelmi mérlegről táplálnak és hirdetnek, mert az agráriusok a mérleg ugynevezett passivitását mindig károsodásnak tekintik.

Az indokolás elismeri, hogy az ipar és kereskedelem felvirágzását a szerződéses politika nagyban előmozdította, de egyszersmind utal arra, hogy a foglalkozások megoszlásában ugyanakkor érezhető változás állott be. 1882-ről 1895-re a mezőgazdasági kereset aránya leszállt 43%-ról 36-ra, míg az iparé fölemelkedett 34%-ról 36-ra, a kereskedelemé 8%-ról 10-re. Más szóval, a míg a keresők arányában 1882-ben az ipar és kereskedelem egyrészt alig érte el a földmivelés arányát, addig 1895-ben maga az ipar is elérte a földmivelést (36 : 36), míg az ipar és kereskedelem egvüttvéve tetemesen meghaladta azt (46 : 36). Mi több, 1882-ről 1895-re a földmivelésben keresők száma általában is apadt 700,000 emberrel, a kik más foglalkozásban kerestek alkalmazást. A mezőgazdaság munkáshiányban szenved, a mi emelkedő napszámra vezetett ugyanakkor, midőn a mezei termékek ára csökkent. A földmivelés igyekezett e bajon a hozadék emelése által segíteni, de ennek a törekvésnek nagy akadályul szolgál a hiány munkáskézben és üzemi tőkében. S a mikor a világhatalom fejlődésével, a mezőgazdaságot fenyegető veszélyek a következő évtizedekben sem fognak elenyészni, s a földmivelés háttérbe szorulása nemcsak gazdasági bajokat vonhat maga után: a kormány legfontosabb feladatának azt tekinti, hogy magasabb vámvédelem által a mezőgazdasági termékek árát az előállítási költségekhez

közelébb hozza. A tulajdonképeni agrárius álláspont az, hogy gondoskodni kell arról, miszerint a termék ára teljesen fedezze a termelési költségeket. Idáig azonban az indokolás nem mer elmenni, sőt azt később egyenesen lehetetlennek állítja.

De ha a tulajdonképeni agrárius álláspontot e részben nem valósítja meg, hűtelen ahhoz akkor is, midőn rögtön ezután elismeri, hogy a külföldi gabonabehozatal, a népesség további fejlődése mellett, teljesen sohasem lesz nélkülözhető; és megelégszik annak a biztosításával, hogy az élelmiszükséglet legfontosabb részét állandóan a belföldi termelés elégíti ki. Még jobban eltávozik azonban az agrárius állásponttól a jelentés, midőn elismeri, hogy a gabona belföldi árai jövőben is függőben maradnak a világpiacz áraitól s hogy a vámtarifának nem is lehet az a feladata, hogy a hazai termelés bármely ágának egy meghatározott magasságu árt állandóan biztosítson.

Az indokolás különös részeiben az agrárvámok mellett még a következő újabb érveket találjuk. A mezőgazdaság helyzetének kedvezőtlenebbre fordulását bizonyítják a porosz kincstári uradalmak évi haszonbérösszegeinek csökkenése 1893 óta. A csökkenés mérve 1892—1897-re 19%. De bizonyítja ezt még inkább a földbirtok növekvő eladósodása, mely egyes porosz Amtsbezirkekben eszközölt fölvételek szerint 1883-ról 1896-ra általában egy negyedrésszel, a forgalmi érték 36%-áról ennek 45%-ára emelkedik.

Sokkal fontosabb azonban az indokolás azon fönnebb jelzett kijelentése, mely szerint elismeri ugyan, hogy a termelési költségek megállapítása igen fontos támpontot nyujtana a vámvédelem magasságának megállapítására, de nem habozik kereken kijelenteni, hogy ilyen megállapítás az általánosításra alkalmas pontossággal ki van zárva.

A védelem magasságának mérvét illetőleg végül abból indul ki a német kormány, hogy számolni kell a rossz termékekkel is, és hogy nem szabad oly magas vámokat megállapítani, melyek a behozatalt lényegesen megnehezítenék, annál kevésbbé, mert az ily vámok rossz termékeknél a vám leszállítására, sőt teljes eltörlésére vezethetnének, a mivel szemben a mezőgazdaság érdeke is bizonyos állandóságot követel.

Ennek a minimális védelemnek megállapításánál szorinte tekintettel kell lenni a belföldi fogyasztás és a külkereskedelmi összeköttetések érdekeire. A belföldi fogyasztás érdekeire nézve irányadónak tekinti az 1871—1880-ig fizetett árak átlagát, mm.-kint 22 márkát a buzánál és 17 márkát a rozsnál, mint olyanokat, melyek nem voltak közgazdaságilag aggályosak vagy elviselhetetlenek.

A külkereskedelem szempontjából utal az indokolás arra, hogy a szomszéd államokkal való jó viszony lényegesen függ a kenyértermékek vámjától. A javaslat ezen kijelentése igen helyes, csakhogy ezzel nincs összhangban a gabonavám magassága. Másrészt kétségtelen, hogy ha a 22 márkás buza közgazdaságilag nem aggályos és nem elviselhetetlen, akkor a minimális $5\frac{1}{2}$ márkás vám ellen alig lehet alapos kifogás, csakhogy a német kormánynak nagyon jól kellene tudnia, hogy 22 márkás buzaár ma Németországban több mint aggályos és valóban elviselhetetlen, mikép azt a közelmúlt története is mutatja, mint azt annak idején látni fogjuk.

Az állatoknál a vám emelését igen egyszerűen indokolja a javaslat. Rámutat a behozatalra és aztán kiszámítja, hogy az az összes belfogyasztásnak csak kis része, melyet a hazai termelés kismérvű fokozásával könnyű volna fedezni. És ebből nem azt következteti, hogy ily körülmények közt a verseny csak üdvös lehet, hanem azt,

hogy a hazai termelés fokozottabb védelme mellett nem lesz nehéz ezt a kis hányadot is otthon előállítani. Kényelmesebben már nem lehet érvelni.

Az iparra vonatkozólag a mezőgazdasággal ellentétben azt mondja az indokolás, hogy nem szorul a védelem általános megerősítésére. Csak a részletekben történtek eltolások, melyek a vámok kiegyenlítő hatásának erősítését követelik. Az indokolás elismeri, hogy vannak egyes régi iparok, melyek megizmosodtak, de abból nem azt következteti, hogy ezek ezentul támogatást nem igényelnek, hanem azt, hogy ezek fokozott tevékenysége mellett most a külföldi behozatal fölöslegessé válik. Tehát védelmüket még fokozni kell. Hasonlókép védelmet kíván az új iparoknak, melyek még nem erősödtek meg. Vagyis itt épp az ellenkező ok igazolja a vámok emelését. A végeredmény az, hogy a nyers anyagok, köztük a gyapju is, lehetőleg vámmentesen hagyandók; a félgyártmányoknál igen enyhe vámok alkalmazandók, hogy azok feldolgozása meg ne nehezíttessék; a finomabb munkát igénylő és költségesebb kész áruk vámjai ellenben emelendők.

A fokozódó ipari tevékenységtől a munkabérek emelkedését várja az indokolás és ez emelkedéstől azt reméli, hogy az az élelmiszerek megdrágulásának kellemetlen visszahatását lényegesen enyhíteni fogja. Minthogy azonban igen sok iparnak már most is nagy piacza van a külföldön, a kereskedelmi megegyezések előmozdítását a külfölddel az összesség érdeke is kívánja.

Végül kifejezi az indokolás, hogy az ipari védelem a fennebbiek alapján három irányban valósítandó meg. A külföldi vámok leszállítása, a vámok megkötése és a legnagyobb kedvezmény fentartása útján. Midőn az indokolás fenn akarja tartani a legnagyobb kedvezményt, mint olyat, mely egyuttal biztosíthatja a német kivitelt a hátrányosabb

elbánás ellen, ismét ellentétbe jön az agráriusokkal, kik a legnagyobb kedvezményről hallani sem akarnak.

Mindezek következtében a német javaslat elítéli a francia kettős tarifát, de a kettős tarifa ellen táplált legkomolyabb aggályai daczára a négy gabonanemre mégis minimális tételeket alkalmaz, és ez által ellentétbe jön önmagával, a mit nem szüntet meg az az erély, melylyel a minimális tételek kiterjesztése vagy emelése ellen határozottan tiltakozik.

III.

Azt a nagy fordulatot a védvamos és különösen az agrár irány felé, melyet az új német vámjavaslat jelez, csak úgy lehet megértenünk, ha azt egy concessiónak tekintjük, melyet a német kormány az igen jól szervezett és sok körülmény által elősegített agrár áramlattal szemben megadni szükségesnek tartott. Hogy nem csalódott-e a kormány számításában és különösen, hogy számíthat-e majd maguknak az agráriusoknak támogatására, az egy más kérdés, melyre lejjebb még lesz alkalmunk visszatérni. Most egyelőre lássuk miként fejlődött Németországban az agrár irány odáig, hogy a kormányra oly nagy nyomást gyakorolhatott. A kit a fejlődés közelebbről érdekel, azt ismét Walter Lotz már említett kitünő munkájára (*Die Handelspolitik des Deutschen Reiches unter Graf Caprivi und Fürst Hohenlohe 1890—1900.*) utaljuk, mi itt csak a legfőbb eseményekre szorítkozhatunk.

Főnnebb láttuk, hogy a deczemberi szerződések létrejöttében nem kis része volt a buza magas árának. 1891-ben a buza átlag 250 márkán kelt tonnánként Berlinben. A következő 1892. év kedvező termést és igen alacsony árakat hozott. A buza ára leszállt 172 márkára tonnánként 1892-ben és 156-ra 1893-ban. Azonkívül 1892-ben

nagy mérveket öltött a szarvasmarhánál a száj- és köröm-fájás, a mit később igen bölcsen az osztrák-magyar szerződés állategészségügyi egyezményével hoztak kapcsolatba. Az agrárius izgatásra elő volt készítve a talaj. 1893-ban létrejött a Bund der Landwirthe, mely nagy elterjedésével nagyon előmozdította az osztályérdek kifejlődését. Mindezekhez járult, hogy 1893-ban Caprivi katonai javaslatait megbuktatta az eddigi többség, a minek következtében új választásokat rendeltek el, melyek a szabadelvű pártokra nézve kedvezőtlenül ütöttek ki. Az új házban sokkal erősebb volt az agrár érdek, annál is inkább, mert a nagy ipar nem mert agrár szövetségeseivel szakítani. Az időközben megkötött román szerződést már csak 189 szóval fogadták el 165 ellenében, míg a velünk kötött szerződésnél, mint fönnebb láttuk, 243 : 48 volt a szavazatok aránya.

Egész hevességgel tört ki az agrár érdek az orosz szerződés ellen 1894-ben. Németország a hosszú vámháboruk alatt folyton tért vesztett Oroszországban. Kivitele ez országba hanyatló irányzatot mutatott ugyanakkor, a midőn Franciaország sok tételre kiterjedő tarifális szerződésre lépett azzal. De éppen 1894-ben érte el a buza a legalacsonyabb árt, 166 márkát tonnánként. Ámde az osztrák-magyar gabonának adott kedvezmények kiterjesztése nélkül Oroszország nem volt hajlandó szerződést kötni. Hosszu és szenvedélyes vita után fogadta csak el a német parlament az orosz szerződést, mely számos tétel megkötése mellett a legnagyobb kedvezményt is magában foglalja, a minek folytán a nekünk szerződésileg biztosított alacsonyabb mezőgazdasági vámokat Oroszország is megkapta.

A román és orosz szerződések nyomában sarjadozott föl Kanitz gróf indítványa a gabona-monopolium behozatalára, mely a buzának 215 márka eladási árt akart biz-

tosítani. Ezzel a javaslattal azonban az agráriusok magukra maradtak. A ház nagy többséggel (156 : 49) vetette el az indítványt.

Az orosz szerződés évében Caprivi gróf helyét Hohenlohe herczeg foglalta el, a ki alatt az agrárius irány mindinkább tért hódított, a min nem lehet csodálkozni, mikor maga a vezető államférfi kijelentette, hogy a gazdasági törvényhozás az előbbi években inkább az iparnak kedvezett, mint a mezőgazdaságnak. Kanitz gróf ismételt javaslatai a gabonamonopolium behozatala iránt 1895-ben és 1896-ban sem vezettek sikerre, szintugy eredménytelenek maradtak az agráriusok követeléseai a bimetallizmus megvalósítására, ellenben az agráriusok egy más nagy óhaja, a gabona-határidőüzletek eltiltása, 1896-ban törvénytényé vált. S habár egyrészt a legtávolabbi országokkal is bensőbb kereskedelmi kapcsolat jött létre és a gyarmati politika nagy lendületet vett, másrészt a kormány az agráriusokat azzal igyekezett lekenyerezni, hogy az állategészségügyi törvények legszigorubb magyarázatával minden állatbehozatalt lehetőleg korlátolt.

1898-ban új birodalmi parlament gyűlt egybe, melyben a conservativok vagy 20 szavazatot vesztek és a szocziáldemokraták 13 szavazatot nyertek. Ez azonban nem akadályozta az agráriusokat abban, hogy érdekeiket még erősebben akarják érvényesíteni. Csakhogy ebben bizonyos határt szabott nekik az a körülmény, hogy a nagyipar nélkül vagy épen az ellen nem voltak elég erősek. Ezért nem voltak képesek Németországot Oroszországgal, Angliával vagy Amerikával vámháboruba bonyolítani, mint ahhoz kétségtelenül kedvük lett volna, ha nem akadályozzák meg őket ebben az iparosok, kik jól tudták, hogy az összes német ipari termelésnek közel negyedrésze a világpiaczra van utalva. A porosz képviselőházban ellenben

erősebbek voltak az agráriusok és ott meg is hiúsították a legfontosabb ipari és kereskedelmi törekvéseket, megbuktatva a kormánynak 1894-ben és 1899-ben behozott csatornajavaslatait.

A porosz képviselőházban elért sikerek merészebbé tették őket a birodalmi gyűlésen is, annál is inkább, mert a míg a kormány egyes tagjai a szerződéses politika mellett szóltak, mások az agrárius és védvamos irányban tanusított előzékenység által akarták őket megnyerni. Marschall báró külügyi államtitkár 1897 elején egy alkalommal figyelmeztette a házat, hogy az agrárvámok emelése csak annyiban lehetséges, a mennyiben a kereskedelmi politika biztosítja a munkásosztály keresetét. Sőt egy más alkalommal, midőn a legnagyobb kedvezmény megtámadás tárgyát képezte, azt a kijelentést tette, hogy oly országban, mint Németország, a melyben annyi ember létele függ a kiviteli iparoktól, nagy tévedés azt hinni, hogy az autonóm tarifa már magában is kereskedelmi politika. Midőn azonban Posadowsky gróf ugyanez évben a kereskedelmi politika előkészítésére egy bizottságot állított össze, abba majdnem kizárólag határozott agráriusok és magas védvamos iparosok hivattak meg.

Ily körülmények közt nem csoda, ha a következő évben a német mezőgazdasági tanács (Deutscher Landwirtschaftsrath) 1898 tavaszán a kettős tarifa mellett és a kedvezményes záradék ellen nyilatkozott, a mi ellen a kormány nem tartotta szükségesnek állást foglalni. Ez csak még jobban növelte az agráriusok várakozásait és 1900 nyarán egy más gazdasági testület, a Preussisches Landes Oekonomie Collegium, egész részletes kettős tarifát dolgozott ki az összes mezőgazdasági termékekre, s az újabban felhozott agrárius elmélet szerint, hogy a német gazda termelési költségei nem fedezik a mai gabona-

árakat, $7\frac{1}{2}$ márka vámot követelt buzára és rozsrá a minimális és 9 márkát a maximális tarifában és nem sokkal, de mégis valamivel kevesebbet a többi gabona-nemekre. A Landes-Oekonomie Collegium ezzel tovább ment mint a Bund der Landwirthe, mert az eddig 6—7 márkás vámról beszélt, de bámulatos tanulékonyssággal azonnal elfogadta a $7\frac{1}{2}$ márka vámot is. S hogy a kisgazda, a ki buzánál és rozsnál kevésbé van érdekelve ne panaszkodhassék, ugyancsak a porosz Landes-Oekonomie Collegium példájára, egyszersmind egy csomó további emelést követelt majdnem minden mezőgazdasági czikknél és különösen az állatoknál, 15 márkát az élő állat minden métermázsája után.

Igy lett szálló igévé a hézagtalan vámtarifa (lückenloser Zolltarif), a melynek érdekében a porosz agráriusok a flotta-javaslatok alkalmával, még ugyanez évben, egyenes kérdést intéztek a birodalmi kancellárhoz. Hohenlohe herczeg ez alkalommal még általánosságokkal felelt. Bülow gróf már tovább ment. Előbb 1901 januárban, mint miniszterelnök a porosz képviselőházban kijelentette, hogy a kormány el van határozva a mezőgazdasági termékek számára elégséges és ennek folytán megfelelően emelendő vámvédelem mellett állást foglalni. Nemsokára azután, ugyanez év márczius havában, mint kancellár a birodalmi gyűlésen pedig oda nyilatkozott, hogy a gabona és különösen a buza és rozs vámjának fölemelését elengedhetetlennek tartja. De hozzátette, hogy ezen emelés határát megszabja a köteles tekintet egyrészt az ipar termelési és kiviteli képességére, másrészt a német munkás kedvező életfeltételeinek megóvására. Talán ez az óvatos körülírás okozta, hogy a nyár folyamán a csatornajavaslat ismét elbukott a porosz képviselőházban. Mindenki tudja, mily fontosságot tulajdonított nemcsak a kormány, de maga a

császár is a csatornáknak a kereskedelem és ipar szempontjából. Az intéző körök minden erőfeszítése megtörött az agráriusok ellenállásán, kik hallani sem akartak a csatornákról, mert attól féltek, hogy azok megkönnyítik az idegen gabona behozatalát, különösen a csatornák mentén épülendő malmok javára és a mellett még inkább elvonják a munkásosztályt az úgy is nagy munkásszükségben szenvedő mezőgazdaságtól.

Az agráriusok bizalmatlanságát megmagyarázza még az a körülmény, hogy 1900 folyamán a husvizsgálati törvénnél összeütközésbe kerültek a kormánnyal, minthogy kívánságaiknak csak egy részét tudták megvalósítani.

Az agráriusoknak két nagy szervezetük van, a Verein der Steuer- und Wirthschaftsreformer és a Bund der Landwirthe. Az első inkább a közép- és felsőbb osztályokat tartja szem előtt, az utóbbi főleg a parasztságot. Mind a két szervezet keveselte a javaslat agrár vármjait és a mezőgazdaság elengedhetetlen védelméül 7¹/₂ márka minimális vámot követelt minden gabonára kivétel nélkül.

Az agráriusok tulzásai megtermették a maguk gyűmölcset. Én nem akarok azokkal a kifakadásokkal foglalkozni, melyek a socialdemokraták köréből a javaslat ellen szárnyra keltek. A német közvélemény higgadt nagy többsége úgy a napi sajtóban, mint a tudományos irodalomban, már előre a javaslat ellen foglalt állást, és az agráriusoknak a javaslaton tulmenő követeléseit azt az irányzatot csak megerősítették. A német tudomány legkiválóbb képviselői ritka egyértelműséggel a leghatározottabban itélték el az új tarifát és nemcsak oly férfiak, kik a szerződéses politika régi hivei, mint Brentano, Lotz, Dietzel, de a mérsékelt védelem kétségtelen barátai Conrad és Schäffle is a szerződéses politika érdekében törtek lándzsát.

Az elfogulatlan közvélemény tisztában van az iránt,

hogy a német mezőgazdaság nehéz helyzetbe jutott az alacsonyabb gabonaárak folytán, sőt az iránt is, hogy ez az állapot egyhamar nem fog gyökeresen megváltozni. De a vámok emeléséből e részben nem várhat orvoslást, mert a német mezőgazdaság nem képes a belföldi szükségletet fedezni, és a lakosság örvendetes szaporodása mellett hova-tovább mindig kevésbé lesz az. Az is kétségtelen, hogy a gabona magas ára nemcsak az iparra és kereskedelemre ró terheket, de az állattenyésztésre is, mely szintén gabonát fogyaszt, és a melylyel ismét inkább a kis- és középbirtok foglalkozik. Ma már maguk az agráriusok is elismerik, hogy a vám emelné a gabonaárakat, mert hiszen épen ezért óhajtják a vámokat. Az összes gabonafogyasztás mintegy 240 millió métermázsa. Ennél a mennyiségnél a mai szerződéses vámok Schöffle szerint 700 millió márka megterhelhetetést képviselnek. A javaslat tételei mellett a megterhelhetetés 1150 millió márkának felelne meg, vagyis 450 millió márkával haladna meg a mait. Az agráriusok $7\frac{1}{2}$ márkás vámja mellett a megterhelhetetés 1800 márkára menne, 1100 millió márkával többre, mint a mai. Ezek a számok magukban hordják ítéletüket. Csak így látszik valójában, mily óriási különbség választja el az agráriusokat a kormány javaslatától, mely pedig már is annyira kedvezett nekik. És e számokban csak az az eltérés van kifejezve, mely a gabonavámok nagyobb magasságából folyik. A többi mezei termékek és az állatok nagyobb vámjai itt nincsenek számba véve. Ezzel azután érthető, hogy igen komoly és higgadt férfiak, mint Lotz, azt az ajánlatot tették, hogy inkább adjon az állam kamat nélküli kölcsönt az összes eladósodott nagybirtoknak, mert az távolról sem róna oly elviselhetetlen terheket a német népre, mint a minöket csak a javaslat vámjai is képviselnek.

Mely foglalkozási ág fontosabb a nemzetre nézve, a mezőgazdaság-e vagy az ipar és kereskedelem! — ez a vita szükségkép meddő fog maradni. Egy azonban kétségtelen, hogy a német nép fejlődése és gazdagodása, emelkedő hatalma és jövője az iparhoz és kereskedelemhez fűződik. Ismereteseek az erőfeszítések, melyeket a német nép császárájának lelkesítő szavaira a haditengerészetért hozott. Ismereteseek a fényes eredmények, a melyeket a német kereskedelmi hajózás már most is elért. Hajórajá óriási méreteken fejlődik, és a legszebb és leggyorsabb hajók, melyek ma az Atlanti-Oceánt átszelik, német gyárakból kerültek ki és német társaságok tulajdonai. Képzelterő-e, hogy Németország ezen az uton ma egyszerre meg akarna, vagy csak meg tudna is állani? A német tőke és vállalkozás szinte hihetetlen erővel és tekintélylyel lép föl a világ minden pontján. Képzelterő-e, hogy mindez egyszerre visszafejlődnék vagy csak vesztegelhetne, mikor az ipari és kereskedelmi népesség nagyobb részét alkotja az összes lakosságnak?

A német kivitel tetemesen meghaladta már a 4 milliárd márkát. Azon államok közt, melyeket az agrárvámok súlyosan érintenek, legelő mi állunk 500 milliót meghaladó részesedéssel, azután jönnek az Egyesült-Államok mintegy 440 millióval, Oroszország 320 millióval. Svéd- és Norvégországok 200 millióval, a Balkán vagy 50 millióval. Mikor a német ipar ily nagy érdekei forognak koczán, Németország abban a veszedelemben forog, hogy őnmaga ellen vét a legtöbbet egy ilyen erőszakos kereskedelmi fordulattal. És azért tartani kell attól, hogy az a politika, mely ide vezet, hosszabb időre nem tartható.

1901 végéig meglehetősen nagy volt a Bund bizalma Posadowsky grófhöz, a kit mindenekfelett dicsértek, de ez év novemberében lapjuk nem éppen gyöngéden adta tudtára,

hogy ha „mint becsületes ember be akarja váltani szavát, akkor csak örülnie kell annak, ha a Reichstag agrárius szellemű határozatokkal segítségére jön“. És ugyanebben a hóban beadták emlékiratukat a Reichstaghoz, melyben sem Posadowsky gróffal, sem az iparral nincsenek megelégedve, a mennyiben kijelentik, hogy a mai rendszer, a midőn az iparvédelem terhét is kell viselniök, rosszabb mint a szabadkereskedelem.

A Bund der Landwirthe vezetői eddig is elég erősen agitatorius szellemben dolgoztak, a mi azonban lehetőleg még fokozódott, mikor köztudomásra jutott, hogy a socialdemokratáknak 3¹/₂ milliónyi aláírást sikerült az új tarifa ellen összehozni. Erre az agráriusok is mozgalmat indítottak meg, hogy hasonló nagy, vagy lehetőleg még nagyobb mennyiségű aláírást gyűjtsenek saját emlékiratuknak. Az aláírások gyűjtésére szánt munkát álláspontjukat röviden a következő két pontban foglalja össze:

Első sorban kéri a következő minimális tételek megállapítását:

7 ¹ / ₂	márka	métermázsánként	a négy gabonanemre,
6	„	„	az olajos növényekre,
5	„	„	a kukoriczára,
18	„	„	élő állatra,
40	„	„	friss husra,
60	„	„	elkészített husra,
40	„	„	vajra, sajtra

és megfelelő módon megállapított hatásos vámokat kerti növényekre és gyümölcsökre, fonó- és szövő anyagokra, vetőmagokra, borsra, dohányra és komlóra.

Másodsorban kéri a kormány egész javaslatának elvetését.

Az agráriusok tuzásai nagy visszatetszést keltettek nemcsak a nagyközönségben, hanem az irányadó körökben is. A kormány kijelentette nem egyszer, hogy nem megy a javaslat

agrárius tételein túl. Gróf Bülowkancellár 1902 február elején a mezőgazdasági tanács bankettjén emelte fel óvó szavát. Ismételtén kijelentette, hogy mi sem veszélyezteti jobban a mezőgazdaság jogos törekvéseit, mint a túlzások és egyoldalúságok. És hozzátette, hogy a szövetséges kormányok tisztában vannak azzal, hogy az általuk javasolt gabonavámok képezik azt a határt, a meddig a vámokat emelni lehet, a nélkül, hogy egyrészt az egész többi lakosságra nézve terhesek legyenek és a nélkül, hogy másrészt kockára tétessék a kereskedelmi szerződések megkötése, melyekre a mezőgazdaságnak, iparnak és kereskedelemnek szükségük van, hogy ezen szerződéseknél mindhármuknak határozott viszonyokkal kell számolniuk és hogy mindnyájuknak nyugodt és állandó viszonyokra van szükségük. S hogy még világosabb legyen, a következő hasonlatot is használta: a tarifajavaslat csónakját meg lehet a víz felett tartani, de egy nagyobb megterhelés mellett a hullámok el fogják nyelni nem ugyan a hajóst, hanem igenis a csónakot. És ugyancsak így nyilatkozott rövid idő múlva, olasz utazása alkalmából.

Ámde az agráriusok kiadták a jelszót, hogy vagy szívük szerinti magas mezőgazdasági vámok, vagy egyáltalán nem kell nekik a kormány vámjavaslata. A kormány minden kedvezése és előzékenysége nem tette őket engedelkenyekké, hanem csak növelte követeléseiket és elkeseredésüket. A kormány vihart aratott, a hol épen elismerésre számított. S ugyanakkor, midőn az agráriusok így támadták a javaslatot, a socialdemokraták ellenkező irányban hasonló szenvedélylyel és elkeseredéssel izgattak ellene.

Ily körülmények közt csak természetes, hogy Németországban Barth a Nation-ban már az év elején arról beszélt, hogy alig lehetséges más megoldás, mint a fennálló szerződéseknek néhány évre való meghosszabbítása.

IV.

A német parlament még 1901 végén egy 28 tagból álló bizottságot küldött ki a tarifa előzetes tárgyalására. A vámügyi bizottság, mely 111 ülésen foglalkozott a javaslattal az agrár vámokat még kevesellette és ezen a téren még messzebb ment és a javaslat 1. §-ában nemcsak a minimális gabonavámokat egyenkint emelte, és pedig a buza, rozs és zab vámjait fél, az árpáét két és fél márkával, hanem a minimális vámokat az állatokra, lovakra, szarvasmarhákra, juhokra, sertésekre és a husra is kiterjesztette.

Igy nevezetesen azt kívánta a bizottság, hogy a minimális vám lovaknál 300 márka értéken és 1·40 méter magasságon alul 24 márkában, 1000 márka értékig 72 márkában, 1000—2500 márka értékig 144 márkában, 2500 márkán tul 288 márkában állapíttassék meg. Ez a vám tehát kisebb volt mint a kormány javaslata, mely 30—300 márkáig terjedt az általános vámtarifában, de másrészt kizárt volna minden esetleges mérséklést. A többi állatoknál már a minimális vám is emelte a javaslat általános tételeit. Szarvasmarhánál, juhnál és sertésnél egyformán 14·40 márka métermázsánként, míg a javaslatban a szarvasmarhától 12, a sertésnél 10 márka volt a vám métermázsánként és a juhnál 2 márka darabonként. A husnál a bizottság minimális vámként a friss husnál 36, az egyszerűen elkészítetténél 48, a finomabb asztali élvezetre elkészítetténél 96 márkát kívánt, míg a kormány javaslatai ugyanily beosztással 30, 35 és 75 márkát javasolt általános vámul.

Szigorította továbbá a bizottság a javaslat 7. §-át, a mennyiben akkép rendelkezett, hogy a mennyiben valamely árura nézve a származási országra való tekintettel különbözeti vámkezelés áll fenn, az áru bevivője által bevallandó és

kivánatra igazolandó, hogy az árut mely országban termelték és a mennyiben a bevivő ezen kötelezettségének eleget nem tette, az általa behozott áruval szemben a legkedvezőtlenebb bánásmód alkalmazandó.

Ugyanezen szellemben a 8. §-ban kimondta a bizottság, hogy a külföldi áruk, a mennyiben ezt szerződéses határozatok nem akadályozzák, ugyanazon vámoknak és vámkezelési eljárásnak vethetők alá, mint a milyen vámokat és vámeljárást az áruk származási országában a német árukra nézve alkalmaznak.

A 10. §-nál a vámhitel megvonását a magvakra is kiterjesztették.

Ezzel szemben vannak enyhítések is. Ilyen nevezetesen az, hogy a 10. §-ban kimondták, miszerint az életbeléptetést követő április 1-től kezdve a községek vagy testületek gabonaneműek, hüvelyesek, liszt és más őrlemények, valamint sütemények, hus- és husfélék és zsir után illetékeket nem szedhetnek.

Még fontosabb enyhítés az, melyet a 11. §-ba vettek föl és a mely szerint a gabonaneműek, hus, vaj, sajt, tojás, liszt és őrlemények magasabb vámjaiból befolyó jövedelem az özvegyek és árvák ellátására fordítandó.

Midőn a többség megdrágította az élelmet, gondoskodni akart, hogy ne drágithassák azt még tovább a községek és hogy az abból befolyó jövedelem legalább részben oly célokra fordíttassék, melyek a közvéleményt kiengeszteljék. A szoczialistáknak messzebb menő ily irányu javaslatai, melyek a sóadó, a szesz- és czukoradó leszállítását célozták és a gabonavámokat inség-árak esetén felfüggesztetni kívánták, nem találtak a többségnél visszhangra.

Nem kevesebb változást tett a bizottság a tarifán, a mennyiben annak igen sok tételét fölemelte; még pedig nevezetesen a nyerstermékekét, viszont számos czikknél

és pedig egy-két gyarmati árutól és félgyártmánytól eltekintve csupa ipari jószágnál a vámokat leszállította.

Föl lettek emelve a következő tételek:

	márkáról	márkára
rozs	6	7
buza	6·50	7·50
árpa	4	7
zab	6	7
tatárka	3·50	5
tengeri	4	5
maláta árpából . .	6·25	10·25
„ más gabonából	9	11
repcze	3	5
burgonya friss, február 15. — jul. 31.	vm	2·50
zöld takarmány, széna	vm	1
komló	60	70
komlóliszt	90	100
veres és fehér répa	vm	2·50
dinnye, gomba, és más friss konyhanövények	vm	20
szőlő, friss	15	20
alma, körte csomagolatlanul november 16. — szept. 30.	vm	2·50
alma, körte csomagolva	6	10
cserzőhéjak	0·50	1·50
gubacs	vm	3
lovak 35, 75, 150, 300		90, 180, 360
ökör mmként	12	18
borju	3	18
juhok	2	18
sertés mmként	10	18
hus, friss	30	45
hus, egyszerűen elkészítve	35	60

	márkáról	márkára
hus, finomabb módon		
elkészítve	75	120
disznózsir	30	36
kaviár	150	300
liszt	13·50	18·75
dara	16	18·75
egyéb őrlemény . .	13, 50, 16	18·75
tejezúkor	40	80
közönséges sütemény	12	16
tésztaeműek . . .	20	25
faszesz, nyers . .	vm	5
„ tisztítva . .	15	20
cserzőanyag kivona-		
tok, folyékony . .	2	14
cserzőanyag kivona-		
tok, szilárd . . .	4.—	28.—
szarupálczák további		
feldolgozásra elké-		
szítve	40.—	60.—
köszörült faanyag és		
cellulose	1·25	3.—
papiroslemez faanyag-		
ból	1·50	4.—
szalma- és itatóspapi-		
ros	1·50	4.—
kövek, fűrészelve .	0·20	0·50
járdakövek	0·20	0·40
üreges kövek . . .	0·15	0·20
falazatkövek . . .	0·05	0·10
varrótü	60.—	100.—
varrógépek	200.—	500.—
gombostü	30.—	50.—

Azon tételek közt, melyeket a bizottság leszállított főlemlíthetjük a következőket: kakao, tea, stearinsav, foszfor, lögyapot és löpor, műselyem, fésüs- és posztófonál, fehéritett gyapjufonál, butorszövetek, függönyszövetek, tüll, hálók, kötelek, nemezok, gyapjuból való ruhák, némely

kaucsuk-árak, vascsövek, drótok, vörösréz-edények, ekék, gőz-cséplőgépek, villamos lámpák stb.

A birodalmi gyűlésben a ház többsége a bizottság legmesszebb menő agrárius változtatásait, nevezetesen a fölemelt gabonavámokat és minimális állatvámokat is elfogadta, noha a kormány kijelentette, hogy a javaslat minimális vámjaihoz föltétlenül ragaszkodik és ezért sem a minimális gabonavámok fölemeléséhez, sem a minimális vámoknak további kiterjesztéséhez hozzá nem járul.

A kompromisszum végre hosszas és szenvedélyes küzdelmek után az ismeretes Kardorff-féle javaslat alapján akkép jött létre, hogy a kormány a minimális gabonavámoknál egy részleges engedményt tett, a mennyiben a sörárpa minimális vámját,¹ mely a kormány javaslatában 3·50 márkával, a bizottságéban pedig 5·50 márkával szerepelt, 4 márkában állapították meg, ellenben a többi minimális gabonavámoknál megmaradt a kormány eredeti javaslata és a bizottság egyéb minimális vámjai elestek. Egyébként mindenben a bizottság tételeit fogadták el, sőt az ipari vámok mérséklésében még tovább is mentek, a mennyiben két tételnél: a 825. tarifaszámnál (drótkötél stb.) és 905. tarifaszámnál (gőzcséplőgépek) a bizottság által megállapított leszállításoknál is messzebb mentek és más öt tételt, melyeket a bizottság változatlanul hagyott, nevezetesen a 808. tarifaszámnál (ásó, lapát stb.), a 809. tarifaszámnál (szénavilla stb.), a 810. tarifaszámnál (kasza stb.), a 816. tarifaszámnál (K. m. n. n. mezőgazdasági, háztartási vagy ipari eszközök, mint ekék stb.) és végül a 906. tarifaszámnál (K. m. n. n. gépek) tetemes mérsékléseket fogadtak el, mindig a mezőgazdaság érdekében.

Az ily módon létrejött új német tarifatörvény, melynek életbeléptetési időpontja császári rendeletnek van fentartva, 1902 december 25-ikén nyerte el a szentesítést.

A közvélemény nyomása alatt a német kormány visszautasította tehát az agráriusok szélső kívánságát, de azért kétségtelen, hogy a német vámtörvény ebben az alakban sem fog szerencsés alapot szolgáltatni a kereskedelmi szerződéseknek, melyekre a német kormány elejétől fogva oly nagy súlyt fektetett.

A vámszövetség és a vámtarifa.

I.

A míg Németországban főleg az agrárius körök messze-menő kívánsága fenyegette a szerződéses politikát, a monarchiában, főleg az osztrák iparosok követelései képezték az egyetértés nagyobb akadályait.

Az iparoskörök óhajait a kamarák együttes emlékirata foglalja össze, melynek főbb vonásai már 1901 elején a Neue Freie Presse hasábjain nyilvánosságra is jutottak. Utóbb maga az emlékirat is rendelkezésemre állott és így most annak alapján az egyes tételekre is kiterjeszkedve, részletebben nyilatkozhatom róla.

Az osztrák emlékiratot nagyon jellemzi, hogy habár csak burkoltan, de mégis a pénzügyi vámok, nevezetesen a kávé és tea vámjának leszállítását ajánlja. E kívánságot azzal indokolja, hogy az árak az utóbbi időkben mindig olcsóbbak lettek, a minek folytán a vám aránylag mindig nagyobb lett, és mint aránytalan fogyasztási adó a cikkeknek szélesebb körökben való elterjedését nagyon gátolja. Ez az érvelés alig tartható, mert a fogyasztóra nézve csak az a kérdés, mibe kerül az a jószág a maga egészében, annak előállításí ára és adója együttlve. Ha ez az összköltség ma kisebb, mint régebben, mint azt az emlékirat maga is bevallja, akkor a jószág elterjedése a szélesebb

néprétegekben meg van könnyítve. Az emlékirat nagy súlyt látszik fektetni az alsóbb osztályok fogyasztásának megkönnyítésére, a mi igen szép és helyes. Csak az a különös, hogy a fogyasztók kétségtelen érdeke egyedül ott ötlük szemébe, a hol a vámban rejlő magasabb teher az állam pénztárába folyik, míg ott, a hol a vámban rejlő magasabb teher az iparosok magánérdekének kedvez, semmi érzéket nem tanusít a fogyasztók oly fennen hangoztatott érdeke iránt. Honnan ez a sajátságos kettős könyvvitel, mikor kétségtelen közgazdasági igazság, hogy a fogyasztó megadóztatása az állam javára mindig igazságosabb, mintha az csak a magánosok hasznára történik. A magyarázat igen egyszerű és fájdalom, eléggé ismeretes is. Az államnak növekedő politikai, gazdasági és kulturális feladatai mellett mi sem kívánatosabb, mint a már megszokott adóforrások fejlesztése. Az osztrák ipar ellenben szívesen lemond az eddigi jövedelmekről és hajlandó megcsökkenteni saját gazdasági és kulturális kiadásainak könnyű, mert természetes fedezését, mihelyt azt látja, hogy a közjövödelmek ezen apasztása súlyosabban érinti Magyarországot, mint Ausztriát.

Áttérve a tulajdonképeni védvámokra, mindenütt heves panaszokra találunk az agráriusok ellen. Kifogásolják azok magas gabna- és állátvámjait, mert azzal megdrágítják a fogyasztást; kifogásolják a nyersbőr vámjainak felemelését, mint a mely megdrágítja a bőripar nyers anyagát, kifogásolják a pamut és juta vámjának fölemelését, mint a melynek nem lehet más hatása, mint a len és kender használatának fokozása, a minek következtében ezeknek a vámjai nemcsak a pamutot és jutát, hanem a lent és kendert is megdrágítanak. De a mikor a maguk érdekeiről van szó, ugyanazt az egyoldalúságot tanusítják, melyért az agráriusoknak szemrehányást tesznek.

A védelem legmesszebb menő fokozását a textilipar körében látjuk. A pamutfonók a finomabb fonalak vámjainak fölemelését követelik. A nyers pamutfonalnál az egyesnél és kettősnél a legfelsőbb számokban kívánnak az eddiginél magasabb védelmet. Itt az emelkedés nem nagy, sőt a hármasával sodrott fonalaknál az eddigi tételt csak a legmagasabb vámoknál akarják föntartani, míg az alacsonyabb számoknál az eddigieknél alacsonyabb vámokat ajánlanak. Ezen dicséretes kezdet után azonban a fehérítés, merczerizálás és festés, sőt némely más biztosan meg nem állapítható kikészítés után is igen messzemenő pótlékokat követelnek. Nevezetesen a festésnél 12, a merczerizálásnál 16 koronát. A pamutszövők a fonalak védelmének fokozását mindenben ellenzik, de viszont a maguk részére kivétel nélkül magasabb vámokat követelnek, és pedig fokozódó sorrendben, különösen a bársonyoknál, tülleknél, csipkéknél és mindenekfelett a himzéseknél, úgy hogy a vám emelése a legutolsó czikkeknél a 100% is elérte volna. A bársonyoknál 312, a tülleknél 600, a csipkéknél 960, a himzéseknél 1440 koronáig terjedt a memorandum kívánsága.

A lenipar, melynek főleg kiviteli érdeke van, nem kér emelést, hasonlókép a kenderiparnál szintén kevés a változás.

A jutaiparnál nemcsak a zsákok vámjának fölemelését kérik, hanem a visszaküldött üres zsákok vámmentességének megszüntetését is, a mi a gabonakereskedők részéről természetesen heves megtámadásokat vont maga után.

A gyapjuiparnál szintén kívánnak vámemelést, és pedig úgy a megkülönböztetések szaporítása, mint egyenes vámemelések által, melyek a legfontosabb czikknél, a külön meg nem nevezett áruk legmagasabban vámolt tételénél 312 koronát értek volna el.

A szövött és kötött áruk védelmében mentek talán

legtovább, mert itt egyes cikkeknel, mint a pamutból készült kötszövött keztyüknél, a mai 214 korona helyett 300 aranyforintot vagyis 720 koronát kívántak.

A szalagoknak és paszomántoknak új osztályt kívánt az emlékirat, akkép természetesen, hogy minden egyes anyagból szövött szalag és paszománt további altételekre bontassék szét, hogy így az emelés annál könnyebb legyen. Így a pamutszalag a mai 214 korona helyett egészen 312 koronáig menő védelemben részesült volna, a gyapjuszalagnál pedig a mai 202 korona helyett 480 koronáig akartak elmenni.

A kaucsuknál a lágy kaucsuk áruk vámját föl akarták emelni 120 koronára, a selyemmel átszövött kaucsuk áruét 360 koronára.

A viaszos vászon és linoleum padozattakaróknál az érdekeltek 84 koronát tartottak szükségesnek.

A papiriparosok egy része odáig megy, hogy a miatt is panaszkodnak, hogy a külföldről behozott könyvekkel a papir vámmentesen jön be a közös vámterületre. És az emlékirat szerkesztői bizonyos határig még ezt a panaszt is méltányolják, mert azt követelik, hogy az osztrák és magyar használatra szánt nép- és iskola-könyveknél és hivatalos kiadványoknál a papir vámköteles legyen.

A bőriparnál, főleg abban áll az ellentét, hogy Ausztriában a feldolgozó ipar erősebb, mint a nyersanyag kikészítő, s azért ott kevésbé van meg a hajlam arra, hogy a nyersanyag kikészítése is aránylagos védelemben részesüljön.

Minden szakember élénken fog visszaemlékezni arra a nagy harcra, melyet az osztrák védvamosok annak idején a kikészítési eljárás ellen folytattak, mint a mely egyenesen lehetetlenné teszi az ipar teljes kifejlését. A keztyűbőr gyártásának fejlesztésére most mindazáltal, a

félgyártmányoknak olcsóbb és jobb megfestése érdekében, ismét visszaakarták azt állítani.

Az egykor nagy fénynek örvendett bécsi bördiszműipar fölsegítése érdekében a bördiszművek legfontosabb tételénél, külön meg nem nevezett bőrárak, arany és ezüst szerelés nélkül, el akartak menni 480 koronáig.

A vasiparban a nyersanyagnál és a közönségesebb félgyártmányoknál az emlékirat a vámok leszállítását javasolta, ellenben a finomabb gyártmányoknál már általában emeléseket kívánt.

Az osztrák iparosoknak a német kormány utóbb, fájdalom, azt az igazságot szolgáltatta, hogy nem egy cikknél túlmént követeléseiken.

II.

A mezőgazdaság érdekei első sorban Magyarországot érintik és azért lássuk, miként óhajtottak arról nálunk az érdekek legerélyesebb védelmezői gondoskodni. A Magyar Országos Gazdasági Egyesület főtitkára: Rubinek Gyula, országgyűlési képviselő által 1900-ban kiadott terjedelmes emlékirat (A jövő vámpolitikája és új vámtarifánk) a tarifajavaslatokat a következőkben foglalja össze:

A termény vagy állat neve és vámcsoport száma	Vám- egység	J e l e n l e g i			J a v a s o l t	
		álta- lános	szerző- dékes	határfor- galmi	mini- mális	álta- lános
v á m t é t e l						
f o r i n t o k b a n						
III. Füge, friss . . .	mm.	3.—	1.—	—.—	—.—	5.—
Füge, aszalva . . .	„	12.—	1.—	—.—	2.—	5.—
Asszuszó, mazsola . . .	„	12.—	—.—	—.—	20.—	30.—
Datolya . . .	„	15.—	12.—	—.—	12.—	18.—
Gesztenye . . .	„	3.—	2.—	—.—	3.—	5.—

A termény vagy állat neve és vámcsoport száma	Vám- egység	J e l e n l e g i			J a v a s o l t	
		álta- lános	szerző- dékes	határfor- galmi	mini- mális	álta- lános
f o r i n t o k b a n						
Mandula, héj- ban . . .	"	15.—	5.—	—.—	15.—	22.50
Mandula, héj nélkül . .	"	15.—	5.—	—.—	30.—	45.—
Czitrom . .	"	8.—	vm.	—.—	—.—	8.—
Narancs . .	"	8.—	vm.	—.—	4.—	8.—
VI. Tengeri, köles*	"	—50	—.—	—25	1.50	2.50
Árpa . . .	"	—75	—.—	—25	2.—	3.—
Zab . . .	"	—75	—.—	—60	2.—	3.—
Buza*	"	1.50	—.—	—75	3.—	4.50
Rozs . . .	"	1.50	—.—	—75	2.50	3.75
Maláta . .	"	1.50	—.—	—.—	4.—	6.—
Hüvelyesek .	"	1.—	—.—	—.—	3.—	4.50
Liszt . . .	"	3.75	—.—	—.—	6.—	9.—
Rizs hántolt	"	2.—	1.50	—.—	2.—	3.—
VII. Fris asztali szőlő . .	mm.	10.—	2.—**	—.—	20.—	30.—
Burgonya, czukorrépa	"	vm.	—.—	—.—	—50	—75
Fris főzelék általában .	"	vm.	—.—	—.—	10.—	15.—
Fris gyümölcs	"	vm.	—.—	—.—	10.—	15.—
Főzelék és gyümölcs aszalva . .	"	5.—	2.—	—.—	20.—	30.—
Szilva, aszalva	"	5.—	—.—	1.50	10.—	15.—
Dió és mogyoró	"	5.—	1.50	—.—	5.—	7.50
Repcze . .	"	1.—	—.—	—.—	4.—	6.—
Mák . . .	"	1.—	—.—	—.—	5.—	7.50
Egyéb olajos magvak . .	"	1.—	vm.	—.—	4.—	6.—

* Dalmácia és a quarnerói szigetek szükségletére vámmentes.

** 5 kg.-os csomagokban.

A termény vagy állat neve és vámcsoport száma		Vám- egység	álta- lános	J e l e n l e g i szerző- dékes	határfor- galmi	J a v a s o l t mini- mális	álta- lános
v á m t é t e l							
f o r i n t o k b a n							
	Luczerna, lóhere	„	—50	vm.	—.—	20.—	30.—
	Fűmagvak	„	—50	vm.	—.—	10.—	15.—
	Katáng, nyers	„	1.50	—75	—.—	2.—	3.—
	Élő növények	„	1.50	—50	—.—	5.—	7.50
	Lemetszett virág	„	5.—	vm.	—.—	100.—	150.—
	Komló	„	10.—	7.—	—.—	30.—	45.—
VIII.	Ökör	drb.	15.—	12.75	4.—	20.—	30.—
	Tehén	„	3.—	—.—	—.—	15.—	22.50
	Bika	„	4.—	—.—	—.—	20.—	30.—
	Fiatal marha	„	3.—	2.50	—.—	15.—	22.50
	Borju	„	1.50	—.—	—.—	5.—	7.50
	Juh és kecske	„	—50	—.—	—.—	2.—	3.—
	Bárány, gödölye	„	—25	—.—	—.—	1.—	1.50
	Sertés 90 kg.-on alul	„	3.—	1.50	—.—	8.—	15.—
	Sertés 90 kg.-on felül	„	3.—	1.50	—.—	15.—	22.50
	Malacz	drb.	—30	—.—	—.—	1.—	1.50
	Ló	„	10.—	—.—	—.—	50.—	75.—
	Kétéves korig	„	5.—	—.—	—.—	40.—	60.—
IX.	Baromfi, élő	mm.	vm.	—.—	—.—	10.—	15.—
	„ leölt	„	6.—	3.—*	—.—	20.—	30.—
	Vad	„	6.—	—.—	—.—	10.—	15.—
	Édesvizi hal	„	2.—	vm.	—.—	8.—	12.—
	és rák	„	2.—	vm.	—.—	4.—	6.—
X.	Tengeri hal	„	1.50	vm.	—.—	5.—	7.50
	Méz	„	6.—	—.—	vm.	12.—	18.—
	Állati bőrök és szőrök	„	vm.	—.—	—.—	2.—	3.—
	Ágytoll	„	vm.	—.—	—.—	15.—	22.50
XI.	Vaj fris, sózott, olvasztott	„	10.—	—.—	—.—	20.—	30.—

* 5 kg.-os csomagokban.

A termény vagy állat neve és vámcsoport száma	Vám- egység	álta- lános	J e l e n l e g i szerző- dékes	határfor- galmi	J a v a s o l t mini- mális	álta- lános
v á m t é t e l f o r i n t o k b a n						
Disznósir, szalonna, ludzsir . . .	"	16.—	—.—	—.—	30.—	45.—
Állati és ásvá- nyi faggyu .	"	1.—	—.—	—.—	6.—	8.—
XII. Növényi olajok	"	4—8	—.—	—.—	5.—	7.50
XIII. Sör hordókban	"	3.—	—.—	—.—	5.—	7.50
Sör palaczkok- ban . . .	"	8.—	—.—	—.—	10.—	15.—
Bor hordókban	"	20.—	—.—	3.20	20.—	30.—
Bor palaczkok- ban . . .	"	20.—	—.—	—.—	40.—	60.—
Bormust, czefre	"	6.—*	—.—	—.—	20.—	30.—
Gyümölcsbor és must . .	"	20.—	—.—	—.—	20.—	30.—
Pezsgőbor . .	"	50.—	40.—	—.—	60.—	90.—
Cognac, gyü- möletpálinka	mm.	76.—	—.—	—.—	100.—	150.—
XIV. Hus fris . .	"	6.—	—.—	—.—	20.—	30.—
„ földolgozott	"	6.—	—.—	—.—	30.—	45.—
Sajt	"	20.—	10.—	5.—**	20.—	30.—
XVI. Pamut nyers .	"	vm.	—.—	—.—	—.—	4.50
XXIII. Len, kender- fonal . . .	"	vm.	—.—	—.—	5.—	7.50
Juta	"	vm.	—.—	—.—	5.—	7.50
XXIV. Gyapju piszkos, hullott és zsirtalani- tott, gyapjuhulladék smesterséges gyapju	"	vm.	—.—	—.—	15.—	22.50
XXV. Selyemgubó és nyers selyem . .	"	"	—.—	—.—	20.—	30.—
L. Szőlőtőkék és borseprő	"	"	—.—	—.—	4.—	6.—

* Borczeffre és borszőlő.

** Olaszország és Svájc.

Ha ezen tételeket összehasonlítjuk a német tételekkel, el kell ismernünk, hogy a magyar agrár követelések egészben a német agrárköveteléseken innen maradtak, holott a magyar gazda helyzete kétségtelenül sokkal kedvezőtlenebb. És azért, ha utóbb nálunk az eredeti kívánságokban tulmennek is, ezzel csak a sokkal előnyösebb viszonyok közt élő német gazdák példáját követik.

Lássuk azonban kissé közelebbről a tételek indokolását is legalább a legfontosabb két csoportban. A gabonafélék vámtételeinek emelését az emlékirat elsősorban azzal indokolja, hogy a közös vámterület behozatala folyton nagyobb és kivitele folyton kisebb lett. A keleti államokkal és különösen Oroszországgal kötött szerződésünk óta a monarchia piacait fokozott mérvben árasztja el az olcsóbb, de rosszabb termék. S a helyzet idővel még kedvezőtlenebb is lesz, mert a tengerentuli államok növekvő versenye mellett maholnap Szibéria és Kis-Ázsia versenyével is meg kell küzdenünk. S végül utal az indokolás még arra is, hogy gabonavámjaink általában a legmérsékeltebbek, s hogy ennek folytán ezek emelésével bizton fedezhetnők a monarchia gabonaszükségletét, és jó években még kivitelre is számíthatnánk, noha egészben véve elértük azt az állapotot, hogy a közös vámterület kenyértermékekben immár nem exportáló állam.

Az állatoknál különösen arra a szomorú helyzetre utal, melyet Németország behozatali korlátozása és tilalmai maguk után vontak. S habár elismeri, hogy a behozatal a közös vámterületre is csökkent, ezt csak átmeneti jellegűnek tartja és arra vezeti vissza, hogy a szerb sertésbehozatal jelentékenyen visszaesett. S a mellett kiemeli azt a körülményt, hogy noha a sertésbehozatal szám szerint csökkent, értékben mégis emelkedett, a miből az következik, hogy Szerbia állattenyésztését ma már nem

lehet a régi mértékekkel mérni. Másrészt azonban elismeri, hogy a monarchia állatkezelésénél az érték nem csökken abban az arányban, mint a mennyiség. A főcélzott állategészségügyi conventiókban látja a nyugati országokkal, de mert erre semmi kilátással nem kecsegteti magát, az állatbehozatal tilalmát kívánná a keleti országokkal és esetleg Amerikával szemben is és pedig nemcsak gazdasági, hanem valóban tárgyas egészségügyi okokból. Különösen arra való tekintettel, hogy Ausztria gazdái elálljanak azon követelésektől, hogy a velünk kötött egyezmény revideáltassék és 1907-en tul meg ne ujittassék.

Mielőtt valaki a magyar gazdák kívánságai felett bírálatot mondana, jó lesz megtudni, milyen kívánságai vannak az osztrák gazdáknak. Frankl Lajos, a megfelelő bécsi testület (Oesterreichische Centralstelle zur Wahrung der land- und forstwirthschaftlichen Interessen beim Abschlusse von Handelsverträgen) megbízásából, körülbelül ugyanazon időben készített munkájában (Unsere zukünftige Handelspolitik) a vámtarifára nézve egyenesen azt követeli, hogy minden mező- és erdőgazdasági termék, melyet idehaza előállítanak és vámvédelmet igényel, teljes mértékben részesüljön a vámvédelemben, s hogy a közös vámterület határait előállat behozatalára Oroszországgal és a Balkánnal szemben, állandóan elzárják. Egyéb követeléseiből még csak azt említem föl, hogy a kikészítési eljárást teljesen és különösen a magyar malmok szabadraktárait beszüntessék és a pénzügyi vámokat, szükséges élelmiszerekre és az ipari nyersanyagokra, eltöröljék.

Végül ide mellékelem az osztrák mezőgazdasági Central-Stelle-nek 1900 október 20-ikáról keltezett azon javaslatait, melyek a magyar agráriusok kívánságaitól eltértek.

	Magyar		Osztrák	
	általános minimális	általános minimális	általános minimális	általános minimális
	javaslat	javaslat	javaslat	javaslat
	aranyforintokban			
III. Füge, friss	5.—	vm.	12.—	4.—
„ száraz	5.—	2.—	12.—	4.—
Narancs	8.—	4.—	10.—	5.—
„ sós vízben	8.—	4.—	10.—	5.—
„ éretlen	—	—	5.—	vm.
Mandula, éretlen	—	—	10.—	5.—
Czirbolyamag, fejtetlen	—	—	3.—	2.—
„ kifejtve	—	—	20.—	12.—
IV. Cukor, nyers				
a) holland, 19 szám alatt	—	—	25.—	15.—
b) holland, 19 számon felül	—	—	25.—	15.—
Cukor, tisztítva	—	—	25.—	15.—
Cukoroldat				
a) emberi élvezetre alkalmas	—	—	20.—	12.—
b) emberi élvezetre nem alkalmas	—	—	12.—	6.—
Szörp	—	—	18.—	11.—
VI. Köles	2.50	1.50	2.50	2.—
Rózsa	3.75	2.50	4.—	3.—
Maláta	6.—	4.—	4.—	—
Egyéb őrlemény	9.—	6.—	8.—	6.—
VII. Barack	15.—	10.—	20.—	10.—
Dió	7.50	5.—	10.—	5.—
Finom asztali gyümölcs	20.—	15.—	25.—	20.—
Főzelék, friss	15.—	10.—	4.—	3.—
„ száraz	30.—	20.—	25.—	20.—
Gyümölcs, külön meg nem nevezett	15.—	10.—	15.—	7.50
Alma, körte, finom	—	—	15.—	7.50
„ „ közönséges	—	—	5.—	3.—
Gyümölcs musthoz	—	—	3.—	2.—
Cseresznye stb.	—	—	5.—	3.—
Eper	—	—	20.—	10.—

	Magyar		Osztrák	
	általános minimális		általános minimális	
	javaslat		javaslat	
	aranyforintokban			
Egyéb boggyógyümölcs	—	—	5.—	3.—
Luczernamag	30.—	20.—	10.—	5.—
Esparsette mag	30.—	20.—	5.—	3.—
Fűmagvak				
sárga zab	15.—	10.—	70.—	50.—
francia (Raygras)	15.—	10.—	50.—	30.—
olasz	15.—	10.—	20.—	10.—
Egyéb magvak	15.—	10.—	20.—	vm.
Erdei magvak	15.—	10.—	20.—	10.—
Diszvirág, friss	150.—	100.—	400.—	350.—
„ száraz	150.—	100.—	400.—	350.—
Levelek, friss	150.—	100.—	125.—	100.—
„ száraz	—	—	125.—	100.—
Élőnövények cserépben	7.50	5.—	125.—	100.—
Pálma	7.50	5.—	100.—	50.—
Virághagyma	—	—	1.—	vm.
Gyümölcsfa	—	—	10.—	5.—
Katánggyökér	3.—	2.—	4.—	1.50
Gyógyfüvek, frissen	—	—	5.—	vm.
„ szárazon	—	—	5.—	vm.
Széna	—	—	2.—	1.—
Szalma	—	—	1.50	vm.
Takácmácsonya	—	—	8.—	vm.
Tamarinda	—	—	150.—	100.—
Komló	45.—	30.—	50.—	—
Komlóliszt	—	—	300.—	—
IX. Vad, élő	15.—	10.—	12.—	vm.
„ leölt	15.—	10.—	18.—	12.—
Hal, édesvizi, élő	12.—	8.—	40.—	25.—
„ „ nem élő	12.—	8.—	50.—	35.—
„ tengeri	6.—	4.—	40.—	10.—
Rajnai lazac	6.—	4.—	40.—	vm.
Halikra, csiga	—	—	4.—	2.—
Kagylós- és héjasállatok	—	—	50.—	25.—
X. Tej	—	—	1.20	—60

	Magyar általános minimális javaslat aranyforintokban		Osztrák általános minimális javaslat	
Tejszin	—	—	12.50	7.50
Tojás	7.50	5.—	10.—	7.—
Méhkas, élő méhekkal .	—	—	3.—	vm.
„ élő méhek nélkül	—	—	20.—	12.—
Méz	18.—	12.—	20.—	12.—
Viasz, nyers	—	—	20.—	12.—
„ elkészítve	—	—	40.—	20.—
Bőrök: marhabőr, nyers	3.—	2.—	7.50	5.—
„ szárítva	3.—	2.—	17.50	12.50
borjubőr, nyers .	3.—	2.—	15.—	10.—
„ szárítva	3.—	2.—	30.—	25.—
birkabőr	3.—	2.—	12.50	10.—
báránybőr	3.—	2.—	12.50	10.—
disznóbőr	3.—	2.—	7.50	5.—
Ágytoll, elkészítve . . .	22.50	15.—	30.—	15.—
Belek	—	—	8.—	vm.
XI. Vaj	30.—	20.—	50.—	30.—
Faggyu	8.—	6.—	45.—	30.—
Pálmaolaj	8.—	6.—	16.—	12.—
Zsiradék, külön meg nem nevezve	8.—	6.—	15.—	10.—
XII. Faolaj stb., mákolaj, sesamolaj, földidióolaj, bükkmagolaj, napraforgó- magolaj	7.50	5.—	16.—	12.—
Repczeolaj, lenmagolaj .	7.50	5.—	12.—	6.—
Olaj, üvegben és korsók- ban, 25 kgmon alul .	—	—	16.—	12.—
XIII. Méhsőr	—	—	60.—	40.—
Égetett szeszes italok:				
liqueur	—	—	100.—	76.—
egyéb égetett szeszes ital	—	—	80.—	60.—
Pezsgő	90.—	60.—	150.—	100.—
Aszu, must	30.—	20.—	60.—	40.—
Koncentrált bormust .	30.—	20.—	90.—	60.—

	Magyar		Osztrák	
	általános minimális		általános minimális	
	javaslat		javaslat	
	aranyforintokban			
Műbor*	—	—	60.—	40.—
Műbor-anyag*	—	—	150.—	100.—
Eczet hordóban	—	—	18.—	12.—
„ palaczkban	—	—	24.—	16.—
Spiritusz, eczet	—	—	9.—	6.—
XIV. Kenyér, közönséges	—	—	7.50	5.—
Tésztanemű	—	—	15.—	10.—
Hus-kolbász	—	—	45.—	40.—
Hering	—	—	10.—	3.—
Hal, külön meg nem neve-				
zett, sózott, füstölt, szá-				
ritott	—	—	20.—	5.—
Hal elkészítve	—	—	40.—	20.—
Kaviár	—	—	100.—	20.—
Kávépótló	—	—	25.—	15.—
Szelenczében, üvegben				
elzárt élelmiszer	—	—	50.—	40.—
Czukorral elkészített gyü-				
mölcs, gyümölcsnedv	—	—	40.—	35.—
Eledel, külön meg nem				
nevezett	—	—	50.—	40.—
XXIV. Gyapju, nyers	22.50	15.—	7.50	5.—
„ csak háton mosott	22.50	15.—	15.—	10.—
„ mosott	22.50	15.—	30.—	20.—
„ fésült, fehérített,				
festett	22.50	15.—	35.—	25.—
XLV. Borkő	—	—	5.—	vm.
XLVI. Casein stb.	—	—	25.—	15.—
Dextrin	—	—	14.—	9.—
Keményítő	—	—	9.—	6.—
Tejczukor	—	—	30.—	20.—
Sacharin	—	—	behozatali tilalom fentartandó	
Tejsav	—	—	30.—	20.—
Oenant aether	—	—	150.—	100.—

* Végleges behozatali tilalom kívánatos.

Ezen összehasonlítás után a magyar gazdák kívánságait még mérsékelteknek lehet mondanunk; különösen, ha tekintetbe vesszük, mennyivel kedvezőbb helyzetnek örvend a mezőgazdaság ott, a hol a nagy ipari fogyasztóközönség közvetlen közelében él. És nem tagadhatjuk meg tőlük még azt a további elismerést sem, hogy a midőn a magyar mezőgazdaság érdekeit meg akarják védeni, abba a törekvésükbe semmi oly élt nem vegyítenek, mely egyenesen a közös vámterület másik állama ellen irányulna.

III.

Láttuk már egy korábbi fejezetben, nevezetesen, midőn Franciaország forgalmának fejlődéséről beszéltünk, mily kedvezőtlenül hatott arra a magas vámvédelem. A deczemberi szerződések uralma alatt nemcsak Németország, hanem a közös vámterület forgalma is igen szép lendületet vett. Németország behozatala 34%-kal, kivitele 39%-kal emelkedett és a közös vámterületen is a behozatal 30% és a kivitel 23% gyarapodást mutatott.

Ily körülmények közt csak természetes leendett, ha mindkét államban megerősödött volna a törekvés a megkezdett uton tovább haladni és pedig annál inkább, mert különösen Amerika magas védvámjai szorosabb kapcsolatra látszottak utalni Németországot csak úgy, mint a közös vámterületet.

Az 1896-ban Budapesten tartott nemzetközi agrárcongressuson ez a kérdés fel is volt véve és habár igen sok kiváló szakember rokonszenvvel nyilatkozott a szorosabb egyesülés mellett, másrészt egyszersmind kifejezésre jutottak azon nagy nehézségek is, melyek különösen egy több államra kiterjedő vámszövetség létrejövetelét igen kétséssé teszik.

1897-ben a német agráriusok és különösen azok egyik vezére, Kanitz gróf, inkább arra törekedett, hogy Amerika egyes fontosabb behozatali cikkére súlyos váموkat vessenek, a mit azonban a német kormány, mint Marschal mondá, a legnagyobb hibának tartana és a legnagyobb határozottsággal, mint kározt és veszedelmest megtagadott. Hogy különben a német agráriusok sohasem gondoltak komolyan ilyen vámszövetségre, legjobban mutatja az a körülmény, hogy két évvel utóbb maga Kanitz gróf reménytelennek mond minden ilyen törekvést.

Monarchiánkban maga a külügyminiszter, Goluchowski gróf utalt 1897 november 20-án a delegatióban az európai népek egyesülésének szükségére, de az osztrák iparosok azért ma is csak védvamos politika mellett szállnak sikra, mely minden közeledést szükségkép kizár. Egyes német képviselők nemzetiségi rokonszenvből tesznek ugyan platonikus nyilatkozatokat a Németországgal való szorosabb gazdasági egyesülés kívánatos voltáról, de az ipari szaktestületek csak a védelem fokozásának szükségét hajtogatják, holott magában Ausztriában különösen az elméleti szakemberek nagyon is érzik, mily fontos volna magára az osztrák iparra nézve a közeledés Németországhoz. Az osztrák közgazdák társasága 1900-ban tanácskozott a német vámszövetség felett s az előadó Grunzel tanár igen helyesen utalt arra, hogy a vámszövetségről a két monarchia közt nem lehet szó, de itt az ideje annak, hogy egymáshoz közelebb simuljunk, a mit természetesen csak a vámok kölcsönös mérséklése vagy megszüntetése mellett lehet elérni.

Az ilyfajta közeledésre azonban, mint azt Francke porosz író a vámszövetségi törekvésekről irt munkájában (Zollpolitische Einigungsbestrebungen in Mittel-Europa) igen helyesen megjegyzi, tulajdonképen csak Magyarországon tanusítanak rokonszenvet. Ez a szerző tudomást vett a

Magyarországon ez irányban lefolyt mozgalom minden nevezetesebb mozzanatáról. Felhossa az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek Rubinek által a közép-európai vámszövetség érdekében közzétett emlékiratát, a miskolczi kereskedelmi congressus nyilatkozatát, mely a szerződéses politika mellett foglalt állást és főlemlíti Budapest székesfővárosának 1900 október 24-én az önálló vámterület mellett egyhangulag hozott határozatát. A monarchia két államának gazdasági szétválasztását egyenesen számításba veszi és arra az eshetőségre a helyzetet úgy ítéli meg, hogy az által Ausztia csak látszólag nyerne szabad kezét. Németországgal szemben még jobban meg volna kötve, mint ma, holott Lecher a mai viszonyokról azt mondja, hogy Ausztia kötött kézzel van kiszolgáltatva Magyarországnak, mely az osztrák ipart ágyutöltelékül akarja kihasználni saját vámpolitikai céljaira.

Abban, úgy hiszem, minden elfogulatlan szakember megegyezik, hogy a monarchia két államának gazdasági fejlődése csakugyan kívánatossá teszi, hogy a gazdasági viszony közöttünk és Németország közt minél bensőbbé váljék. Mindaddig, míg Németország elzárkózik a magyar nyers termékek és állatok elöl, Magyarország kénytelen azon lenni, hogy a közös vámterület a mi nyers termelésünknek és állattenyésztésünknek lehetőleg piacza legyen, és mindaddig, míg az osztrák ipar el akarja zárni a közös vámterületet a német iparcikkek előtt, nemcsak a fogyasztást drágítja meg különösen Magyarország kárára, hanem egyszerűs mind a maga fejlődését is megakadályozza, mert hogy az osztrák ipar oly kis mérvben szerepel a nagy világ versenyében, azt egyenesen a túlzott és a minden áron való védelemnek köszönheti. Beer igen érdekesen jegyzi meg, hogy a trieszti Lloydot, az első nagyobbszabású kiviteli intézményt, nem osztrák eredetű ember honosította meg.

A vállalkozó szellem hiányát fájlalja az osztrák ipar és ereskedelem minden őszinte barátja. A bécsi Export-Verein 1898 április 14-én tartott ülésén annak titkára, Schwarz, panaszkodik arról, hogy Svájcban 4469 idegen kereskedelmi utazóból 3309 esik Németországra és 154 Ausztriára, s hogy a vasipar köréből 478 német utazóval szemben egyetlen egy osztrák utazó van hivatva az osztrák vasipar érdekeit megvédelmezni.

IV.

A szerződéses politika eredményeit a nemzetközi forgalom adatai következőkép mutatják :

	behozatala	A közös vámterület		
		kivitele	összes forgalma	kiviteli + millió koronákban a kikészítési eljárás nélkül
1878-ban	1.104	1.309	2.413	205
1891-ben	1.227	1.573	2.800	345
1901-ben	1.653	1.885	3.538	232

E számok azt tanusítják, hogy a mig forgalmunk az autonom politika korszakában 13 év alatt alig emelkedett egészében 16%-al, a szerződéses politika 10 éve alatt teljes 26% az összes forgalom gyarapodása. Pedig e számokban szándékosan mellőztük a kikészítési eljárást, mely éppen az utolsó évtizedben igen jelentékeny volt, 1901-ben 41 millió a behozatalban és 96 millió a kivitelben. Igaz, hogy az autonom korszak alatt a behozatal növekvését tetemesen felülmuta a kivitel gyarapodása, mig a szerződéses korszakban a behozatal növekedése általában és viszonylag nagyobb volt, mint a kivitelé. Sőt igaz az is, hogy a közös vámterület kiviteli többlete ma jelentékenyen kisebb, mint volt az autonom korszak végén. De mindezen a védvámok barátai által esetleg felpanaszlott körülmények magyarázata

egyedül az, hogy a közös vámterület népessége nemcsak folyton növekszik, hanem mindinkább iparos is lesz és így mindig nagyobb behozatalra szorul élelemben és nyersanyagban, a mit legjobban bizonyít az az esztendő, melyben az 1897-iki rossz termés éreztette hatását.

	Behozatal	Kivitel	Összes forgalom	Behozatali többlet (—)
		millió koronában		Kiviteli többlet (+)
1897-ben	1.511	1.532	3.043	+ 21
1898-ban	1.640	1.615	3.255	— 25

Ezzel szemben kétségtelen tény, hogy kivitelünk a szerződéses korszak 10 éve alatt általában jobban növekedett, mint az autonóm korszak 13 éve alatt, mert a míg 1878—1891-re csak 264 millió (évi átlagban 1·5%), addig 1891—1901-re 312 millió (évi átlagban 2%) az emelkedés.

S hogy ez a gyarapodás főleg az iparnak vált javára, azt a mondottak után a monarchia mai gazdasági fejlődési állapotában talán szükségtelen is mondani, a mint arról még alaposabban meggyőződhetünk, ha a kiviteli, valamint a behozatali főösszeget alkatrészeire bontjuk.

A közös vámterület kivitele a kikészítési eljárással együtt

	Nyersanyag	Fél-gyártmány	Egész gyártmány	Egész és fél-gyártmány együtt	Összesen
		millió	koronában		
1891-ben	641	205	795	1.000	1.641
1901-ben	821	274	886	1.160	1.981

A míg tehát a nyersanyag kivitele emelkedett 180 millió koronával, az ipari feldolgozás tárgyát képező cikkek kivitele is közel ugyanoly összeggel, 161 millió koronával növekedett.

Még inkább kedvező eredményt mutat azonban az ipar szempontjából a közös statisztika egy más csoportosítása.

A közös vámterület kivitele a kikészítési eljárással együtt

	Mezőgazdasági termék	Bányászati	Ipari	Összesen
	m i l l i ó k o r o n á b a n			
1891-ben	564	104	973	1.641
1901-ben	691	150	1.140	1.981

Aránylag legnagyobb az emelkedés a bányászati termékek kivitelében, mintegy 44⁰%, de itt aránylag kisebb összegről van szó. Az ipari termékek kivitelénél pedig a többlet nemcsak általában a legnagyobb, 167 millió korona, a mezőgazdaság 127 és a bányászat 46 millió koronájával szemben, hanem viszonylag is elég tekintélyes, 17⁰%.

A közös vámterület áruforgalmi statisztikája 22 csoportra osztja az egész gyártmányokat, melyek kivitele a két említett esztendőben a következő számokat mutatja :

	1891-ben millió	1901-ben koronában
1. Élelmiszerek	278·4	267·6
2. Textil-ipar	98·0	125·0
3. Ruházati ipar	44·4	49·6
4. Papiros	25·6	31·9
5. Kaucsuk és viaszosvászon . . .	3·0	9·7
6. Bőrárúk	62·8	54·4
7. Szücsárúk	0·4	1·4
8. Fa- és csontárúk	36·8	43·1
9. Tisztított ásványolaj	0·4	6·0
10. Gyógy- és illatszerek	1·8	1·2
11. Gyertya és szappan	0·8	1·0
12. Egyéb cikkek szerves anyagokból	4·6	7·3
13. Gyújtószerek	10·6	4·4
14. Vegyszeti áruk	14·6	17·0
15. Vasárúk	36·0	45·3
16. Áruk nem nemes fémekből . .	12·6	20·2
17. Üvegárúk	38·0	50·4
18. Kőárúk	23·8	6·5

	1891-ben millió	1901-ben koronában
19. Agyagárúk	14·0	19·9
20. Gépek, járművek	15·4	40·5
21. Műszerek, órák, ékszerek és egyéb apróárúk	49·4	59·8
22. Irodalmi és műtárgyak	23·2	24·0
	<hr/> 794·6	<hr/> 886·2

A 22 csoportból tehát a gyógy- és illatszerek csoportja mutat jelentéktelenebb elmaradást, míg az élelmiszerek, a bőrárúk, kőárúk, gyujtószeresek csoportja igen komoly csökkenést; a többi 17 csoport azonban mind kisebb-nagyobb, sőt egyesek igen tekintélyes gyarapodással dicsekedhetnek. Az osztrák ipar mindazáltal folyton elégtelenséget tanusított.

Nézzük meg, ad-e neki erre okot a behozatal alakulása.

A közös vámterület behozatala a kikészítési eljárással együtt

	Nyersanyag	Fél- gyártmány	Egész gyártmány	Egész és fél- gyártmány együtt	Összesen
		m i l l i ó k o r o n á b a n			
1891-ben	706	201	362	563	1.269
1901-ben	989	237	468	705	1.694

A behozatalnál tehát azt látjuk, hogy a nyersanyag behozatalának növekedése nemcsak általában a legnagyobb, 283 millió, az összes gyártmányok 142 millió koronájával szemben, hanem viszonylag is jóval nagyobb, 40⁰%, míg a gyártmányoké csak 25⁰%. Összehasonlítva már most a gyártmányok kivitelének és behozatalának növekvését, azt látjuk, hogy a gyártmányok kivitele gyarapodott 167 millió koronával, míg azok behozatala emelkedett 142 millió koronával, a mi azt hisszük, elég kedvező arány még védvamos szempontból is. Mert igaz ugyan, hogy a viszonylagos növekvés nagyobb a behozatalnál, mint a kivitelnél,

25% 17% ellenében, csakhogy ezt az elméleti hátrányt biztosan kiegyenlítheti az a gyakorlati előny, hogy tíz évvel utóbb a közös vámterület ipari kivitele ma 25 millió koronával nagyobb összeggel haladja meg az idegen országok ipari behozatalát, mint az autonóm politika utolsó évében.

Hasonló eredményre vezet a másik csoportosítás.

A közös vámterület behozatala a kikészítési eljárással együtt

	Mezőgazdasági termék	Bányászati	Ipari	Összesen
	millió koronában			
1891-ben	601	115	553	1.269
1901-ben	787	226	681	1.694

Miként a kivitelnél, úgy a behozatalnál is a bányászati termékek mutatják a legnagyobb haladást, csaknem 100%-kos emelkedést. De összegben itt is legcsekélyebb az emelkedés, 111 millió korona. A mezőgazdasági behozatal növekvése azonban nemcsak általában 186 millió 128 ellenében, hanem aránylag is 31% 23% ellenében nagyobb, mint az ipari termékek behozatalának emelkedése. Ha tehát valaki panaszkodhatik a védelem elégtelensége miatt, az nem az iparos, hanem a mezőgazda.

S ha most itt is szembe állítjuk a behozatal gyarapodását a kivitelével, azt fogjuk találni, hogy a míg az ipari termékek kivitele 167 millió koronával, ugyanazok behozatala csak 128 koronával gyarapodott. Más szóval az ipari termékek kivitele ma 39 millió koronával kedvezőbb, mint az autonóm politika idejében. Ellenben a mezőgazdasági termékeknél a behozatal növekvése tetemesen nagyobb, mint a kivitelé. A kivitelé csak 127 millió korona, a behozatalé pedig 186 millió korona, vagyis a mezőgazdasági kivitel ma 59 millió koronával kedvezőtlenebb, mint volt a szerződéses korszak visszatérte előtt. A kik

tehát a védelem fokozását igényelhetik, ismét csak a mezőgazdák és nem az iparosok.

De talán jobban meg fogjuk érteni az osztrák ipar követeléseit a védelem fokozására, ha megnézzük a behozatal alakulását az egyes csoportok szerint.

	1891-ben millió koronában.	1901-ben
1. Élelmiszerek	50·8	58·2
2. Textil-ipar	80·6	85·9
3. Ruházat	15·6	15·9
4. Papiripar	11·4	25·7
5. Kaucsuk és viaszosvászon	7·4	10·7
6. Bőrárak	6·4	9·4
7. Szücsárak	0·2	0·2
8. Fa- és csontárak	9·2	10·2
9. Tisztított ásványolaj	2·4	2·7
10. Gyógy- és illatszer	2·0	2·5
11. Gyertya és szappan	1·0	0·6
12. Egyéb cikkek szerves anyagokból	1·6	2·5
13. Gyujtószerek	0·4	0·2
14. Vegyeszeti termékek	14·2	28·5
15. Vasárak	15·4	23·6
16. Árak nem nemes fémből	5·4	9·3
17. Üvegárak	4·1	3·5
18. Kőárak	30·4	27·0
19. Agyagárak	3·4	5·6
20. Gépek, készülékek, járművek	36·2	43·9
21. Műszerek, órák, ékszerek és egyéb apróárak	29·6	50·8
22. Irodalmi és műtárgyak	34·4	51·5
	362·1	468·4

Az kétségtelen, hogy csak egy-két olyan iparcikk van, melynél a behozatal csökkent volna. Ilyen a gyertya és szappan, az üvegárak és kőárak. De ne feledjük, hogy a kivitel is csaknem mindenütt növekedett. És más orszá-

gokkal fejlődő forgalomra természetesen csak úgy számíthatunk, ha nemcsak eladni akarunk, de vásárlani is tudunk. Noha tehát majdnem minden iparágnál emelkedik a behozatal, de ugyanakkor ugyancsak a legtöbb iparágnál emelkedik a kivitel is. Ily körülmények közt a behozatal növekedése még mit sem bizonyít a védelem szüksége mellett, annál kevésbbé, mert hiszen a kivitel gyarapodása egészben véve is még mindig nagyobb, mint a behozatalé.

Az osztrák iparosok védvamos törekvése a legerősebb igazolást a németek eljárásában találja, kik valóban virágzó ipar mellett, mégis újból emelték vámjaikat.

V.

Nem egyszer volt alkalmunk arra utalni, különösen Angliánál, hogy az iparos és gazdag országok a jobb piacok, daczára annak, hogy azok is hoznak a más piacokra iparczikkeket, és nem a szegény országok, melyek csak nyerstermékekkel tudják ipari szükségleteiket megvásárolni. Elismerik ezt maguk az elfogulatlan osztrák szakemberek is, a mint például a bécsi közgazdasági társaságnak (Gesellschaft österreichischer Volkswirthe) a Németországgal kötendő vámszövetség felett 1900 január és februárban tartott tárgyalásai alkalmával különösen annak elnöke, Philippovich a kiváló bécsi egyetemi tanár, igen szépen utalt arra, hogy az igazi közeledést a két monarchia közt csak az egyes iparágak különböző részére kiterjedő munkamegosztás adhatja meg. Így például az üvegyiparon belül a finom és színes üvegekben az osztrák ipar áll a német felett, míg más, különösen közönséges öblös üvegekben viszont a német iparnak van fölényben az osztrák iparral szemben. A különlegességek művelése

mindegyik oldalon és a kedvezőbb helyzetben levő idegen áru behozatalának meg nem nehezítése a legnagyobb termelő és fogyasztó érdek, mert mindegyik arra fogja erejét szorítani, a miben a legjobbat és a legolcsóbbat, tehát minden versenynyel szemben diadalmas czikket állít elő, a mi által egyrészt mindig szélesebb lesz a hazai termelő külföldi piacza és mindig olcsóbban fogja szükségleteit kielégíteni a hazai fogyasztó.

S hogy erre az ideg- és izomedző versenyre az osztrák iparnak szüksége van, arról legjobban meggyőződhetünk ugyancsak az osztrák szakférfiak nyilatkozataiból, a kik igen sajnálkozva látják, mily kis részt foglal el a nemzetközi forgalomban az osztrák ipar.

Abban a nagy munkában, melyet az osztrák nagyiparosok a Felső ötven éves uralkodásának emlékére közrebocsátottak (*Die Grossindustrie Oesterreichs, Jubiläums-Werk, Wien 1898.*) a bevezető részben Raunig felpanaszolja, hogy a közös vámterület 1896-ban csak 300 millió frt ára iparczikket vitt ki, és ezzel a világpiacz gyártmány-szükségletének alig 5%-át fedezi, míg Angliára közel 30%, a Németbirodalomra 18%, Franciaországra 13% esik, úgy hogy a közös vámterület az összes versenyzők közt a hatodik helyet foglalja el.

Még kedvezőtlenebb az összehasonlítás ugyanezen forrás szerint, ha azt nézzük, hogy milyen összeg esik a gyártmánykivitelből az egyes országokra lakosságuk arányában. Ugyanezen évben a kis Svájcban a gyártmánykivitelből esik minden egyes lakosra 73 aranyforint, Hollandiában 70, Angliában 49, Belgiumban 47, a Németbirodalomban 23, Franciaországban 22, az Egyesült-Államokban 7, és a közös vámterületben közel 7 aranyforint.

És ebből a bevezetésből megtanulhatjuk azt is, hogy az ipari kivitel nagysága éppen nem zárja ki az ipari behozatal

nagyságát. Mindig ugyanazon évben az ipari behozatal fejenként a nyugati európai országokban a következő számokat mutatja: Svájc 63, Norvégia 32, Dánia 30, Anglia 28, Belgium és Svédország 22, Franciaország 11, a Németbirodalom 10, Spanyolország 7, a közös vámterület és Olaszország 5—6 aranyforint a lakosság minden egyes fejére. A behozatali gyártmány kétségtelenül nagyobb számokkal szerepel olyan országokban is, melyeknek még nincs fejlettebb iparuk, de másrészt minden valóban iparos ország jóval nagyobb behozatalt mutat gyártmányokban, mint a közös vámterület.

Ugyanezen szerző egy más munkájában (Die Bedeutung der Industrie für Oesterreich, Wien 1897), melyet mint egy ipari szaktestület (Industrieller Club) titkára tett közzé, elismeri ugyan, hogy a decemberi szerződések (1891) az állandóság biztosítása által az összes közgazdaságnak használtak, de azért mégis azt mondja, hogy tartalmuk nem felelt meg mindig az ipar érdekének, és azután felsorolja, mily mérvben csökkent minden fontosabb iparágban a vámvédelem. Mindazáltal lejjebb igen kedvező adatokat közöl az osztrák ipar fejlődéséről a szerződéses korszakban a feldolgozásra került nyersanyag növekedésében.

A behozatal fölöslege a kivitellel szemben.

	1866—70.	1886—90	1896-ban.
	ezer métermázsza.		
Pamut	363	909	1166
Len, kender, juta	153	437	599
Gyapju	3	152	236

A haladás a két első oszlop között nem bizonyíték az én érvelésem mellett, de igenis támogatja okoskodásomat a gyarapodás a második és harmadik oszlop között,

mert eléggé tanusítja, hogy az újabb szerződéses korszak nem hatott kártékonyan az osztrák ipar fejlődésére.

Az osztrák ipari szakkörök egy további munkája (Oesterreichs künftige Handelspolitik vom Standpunkte der Industrie, Wien 1899), melyet a Centralverband der Industriellen Oesterreichs tett közzé, hasonló eredményekre jut, midőn a szerződéses politika eredményeit 1898 végeig összefoglalja. Közli a forgalom számait a nyugati országokkal, melyekből kitűnik, hogy az állandóan nagyobbodott. S habár a nagyobbodás inkább a behozatalnál mutatkozik, mint a kivitelnél, úgy hogy a kiviteli többlet folyton kisebbedik, munkánk igen helyesen utal arra, hogy ez a jelenség összefügg azzal a körülménnyel, hogy az ipari nyers anyagok behozatala emelkedett, a mi az ipari tevékenység öröndetes föllendüléséről tanuskodik. Hasonlókép kedvezőek azok a számok, melyeket a munka keleti forgalmunkról közöl, mert azokból azt láthatjuk, hogy kivitelünk 1891-től 1898-ig a fontosabb öt Balkán-államba

örögország, Törökország, Bulgária, Szerbia, vagyis Montenegro híján az egész Balkán) 66·4 millió forintról 88·4 millió forintra, Oroszországba 17·8 millióról 32·2 millióra növekedett.

Mindezen számokat és adatokat idézhettem volna magukból a hivatalos statisztikai közleményekből. Ha mégis inkább az osztrák ipari szakkörök munkáiból igyekeztem meríteni, tettem ezt szándékosan azért, hogy ezzel meggyőzzem az olvasót arról, miszerint a szerződéses korszak kedvező eredményeit maguknak az iparosoknak is ismerniök kell. Mindennek daczára az osztrák ipar nincs megelégedve az eddigi helyzettel és visszakivánczik a magasabb vámoknak, mint láttuk, jóval kedvezőtlenebb korszakába.

VI.

Midőn az osztrák iparosok ennyire elégtelenek a jelenlegi helyzettel, talán nem lesz fölösleges egy pillantást vetni arra a viszonyra, a melyben Ausztria és Magyarország forgalma egymással áll, hogy így megvizsgálhassuk, nem rejlik-e itt az elkedvetlenedés magyarázata.

Behozatalunk Ausztriából az utolsó tíz évben következőleg alakul:

Esztendő	Millió korona	Összes behozatal százaléka
1891	840	83·62
1892	855	82·32
1893	834	81·17
1894	884	80·96
1895	883	81·21
1896	889	81·10
1897	857	77·43
1898	896	75·07
1899	938	78·27
1900	883	79·51
1901	906	78·97

Ha a két végszámot vesszük tekintetbe, azt látjuk, hogy behozatalunk Ausztriából 840 millió koronáról 906 millió koronára emelkedett. Ez tehát elég kedvező. Igaz, hogy az 1894—1896-iki évek nagy behozatalával szemben 1897-ben erős csökkenés mutatkozik. De mindenki tudja, hogy 1897-ben igen kedvezőtlen volt a termésünk és azért csökkent is ez évben a behozatal. Azóta ismét emelkedik és ha 1900-ban kisebb, mint az előző évben, annak legfőbb magyarázata az, hogy összes behozatalunk is kisebb 1900-ban, mint 1899-ban, 1110 millió korona 1199 millió helyett, és Ausztria részesedése összes behozatalunkban 1900-ban nagyobb, mint a megelőző évben, 79·51%, 78·27% helyett.

Nézzük meg most kivitelünket Ausztriába.

Eszteendő	Millió korona	Összes kivitel százaléka.
1891	823	75·56
1892	773	75·88
1893	745	71·09
1894	813	72·34
1895	799	77·24
1896	834	76·57
1897	824	76·18
1898	820	74·30
1899	857	71·41
1900	950	71·55
1901	903	71·39

Kivitelünk tehát Ausztriába kedvezőleg alakul ránk nézve, ha a két végpontot tekintjük. Egészben véve azonban nemcsak kisebb, mint az osztrák behozatal, hanem általában emelkedő irányzatában is jóval több megszakítást mutat.

Igaz ugyan, hogy ha a százalékos arányszámokat tekintjük, úgy Ausztriából való behozatalunk viszonylagos csökkenése konstatálható, ámde ugyanily mérvű csökkenést mutat viszont Ausztriába való kivitelünk is.

Az osztrák részről oly nagyban hangoztatott panasz, hogy a magyar kormányok ipari politikája lényegesen érinti az osztrák ipar érdekeit, e számokban semmi igazolást nem talál. Pedig ha úgy volna is, azt hiszem, ezt vádul még akkor sem lehetne felhozni, hacsak azt az álláspontot nem akarja elfoglalni az osztrák ipar, hogy Magyarországnak egyenesen nyers termelő országnak kell maradni. De ilyen értelmezését a közös vámterületnek Magyarországon senki sem hajlandó elfogadni.

Mennyire nem jogosult az osztrák iparosok panasza a magyar állam ipari politikája ellen, mutatja, hogy saját kormányukat folyton ennek a példának követésére utalják, de arról megfélekedeznek, hogy nyilvános vállalkozásoknál a magyar cézeket Ausztriában, még ha olcsóbb is, mel-

lőzik. Ha ezt a fejlettebb iparu Ausztria megteheti, akkor a gyöngébb iparu Magyarországot attól eltiltani nem lehet. És elfelejtenek még kettőt Ausztriában, azt, hogy pénz-intézeteik a magyar papirokat mindenünnen kiszorítják és adórendszerük a magyar papirokat hátrányos helyzetbe hozta. Az osztrák gazdasági élet minden eleme a legbámulatosabb egyetértéssel dolgozik a magyar gazdasági élet fejlődésének megakasztásán. Ez igen rövidlátó politika, melynek előbb-utóbb meg kell magát boszulnia. Az erősebb félnek nem érdeke, hogy a gyöngébb szegény maradjon. Ausztriának érdeke azt hozná magával, hogy Magyarország gazdagodását mindenkép előmozdítsa, mert ha nem teszi, csak azt éri el vele, hogy Magyarország gazdasági körei kénytelenek lesznek a külfölddel keresni az összeköttetést, bármily áldozattal járjon is az eleinte. S a ki e mellett károsodni fog, az nemcsak Magyarország lesz. Arról nem is beszélve, hogy a közösség szálainak a csökkentése talán egyáltalán nem osztrák érdek, habár Ausztriában — úgy látszik — ma számosan vannak más véleményen.

Hogy csak egyet említsek, aban az előkelő gyűjteményben, melyet Philippovich, bécsi egyetemi tanár, Ausztria legújabb kereskedelmi politikájáról közzétett (*Beiträge zur Handelspolitik Oesterreichs. Herausgegeben vom Verein für Socialpolitik. Leipzig, 1901*), a textil-ipar képviselője, Ernst von Stein, oly nézeteknek ad kifejezést, melyek igen sajátos szinben tüntetik föl az osztrák iparoskörök fölfogását. Szerző azt magyarázza, hogy az északi Csehország földrajzilag Németország Hinterlandja, mert az Elba útján, Németországon keresztül jut legközelebb a tengerhez. Ebből kiindulva, Ausztria e fontos ipari központja, Hamburgon keresztül szerzi be legolcsóbban nyersanyagát és nem Trieszten át. Ezt még elfogadhatjuk. De szerző ennél tovább is megy, és azt mondja, hogy a mint az osztrák ipar a magyar

piacot „akár közbenső vámvonal, akár az osztrák iparcikkek folytonos kormányzati kizsorítása által“ elveszti, ugyanabban a mértékben Ausztriának, szükségkép a Németbirodalom Hinterlandjává kell átalakulnia. A szerző itt elfelejt két igen lényeges dolgot. Először azt, hogy az északi Csehország még nem egész Ausztria ; és másodszer azt, hogy semmi osztrák ipar nem kér annyi vámvédelmet éppen Németország ellen, mint a textil-ipar. A nyilatlatból tehát hiányzik minden meggyőző erő, de annál érdekesebb, mint hangulat.

Midőn osztrák részen ily kevés érzéket tanusítanak Magyarország azon egyszerű és természetes joga iránt, hogy saját iparát előmozditsa és fejlessze, nem csodálkozhatunk, ha az osztrák gazdasági élet különböző ágai közt sem találjuk a legjobb összhangot. Iparosok és mezőgazdák igen elkeseredett harcot folytatnak egymással a vámpolitikai kérdések felett. 1900. év januárjában megkísérelték egyetértésre jutni, de eredménytelenül. Mert daczára annak hogy a két ellentétes tábor márczius elsején még egyszer találkozott, az érintkezés az ellentéteket nem enyhítette, hanem még jobban kiélesítette. Az agráriusok részéről gróf Kolowrat kijelentette, hogy ő 8 koronás vámot akar a buza részére, hogy 24 korona legyen a métermázsa ára, mint volt 15 év előtt, s azzal indokolta a követelését, hogy a védvám vagy mindenkinek jó, vagy senkinek, a mely érveléstől a logikát megtagadni nem lehet. Egy másik agrárius, Guttenberg tanár és udvari tanácsos, pedig az erdészet érdekeiért szállt sikra, mint a mely a mivelés alatt álló terület egy harmadát alkotja és különösen az iparosok által követelt fakiviteli vám ellen kelt ki igen hevesen, olyannak minősítve ezt a követelést, milyent csak Kinában lehet elképzelni. S a mellett megfenyegette az iparosokat, hogy ha nem ejtik el ezt a köve-

telésüket, akkor a küzdelem a késig fog menni, természetesen képletes értelemben. Még nagyobb izgalmat keltett egyik agrárius urnak az a nyilatkozata, melylyel az osztrák iparosok azon panaszára, hogy mennyi külföldi piacot vesztek el, indokul az osztrák iparosok hanyagságát és megbízhatlanságát hozta fel, utalva arra, hogy az egyiptomi czipőkivitelt az osztrák ipar, egy consuli jelentés szerint, azért veszttette volna el, mert a talpak bőr helyett papirból készültek. Történtek kimagyarázások, de a békítési kísérletek sikertelenek maradtak. A megjelentek négy órai tanácskozás után éjfélkor osztoztak szét, és többé össze nem jöttek.

Igaz, hogy azóta volt kibékülés a híres Amerika-Abend-en 1900 októberében. Csakhogy ez a barátságos érintkezés egy kedélyes lakomán kívül egyéb gyakorlati eredményre nem igen vezetett. Az agráriusok és iparosok közt tovább folyt a harcz, mintha soha nem lett volna Amerika-Abend és soha nem ültek volna utána kedélyes lakomát.

VII.

Időközben a Bánffy és Badeni kormány egyezsége jutott legalább a vámszövetséggel. Az egyezség 1898-ban terjesztetett a két törvényhozás elé, de törvényerőre nem emelkedett, noha a magyar képviselőház azt bizottságaiban is a tárgyalásra előkészítette és elfogadta, úgy, hogy minden valószínűség szerint a magyar képviselőház a maga plenumában is hozzájárult volna ahhoz és csupán az osztrák Reichsrath munkaképtelenségén mult, hogy a két állam közt fenforgó vitás kérdések megoldása felé ez a fontos lépés meg nem történt.

A Bánffy—Badeni egyezség lényegében fentartotta az 1867 óta törvénybe iktatott vám- és kereskedelmi szövet-

séget, de azon több változtatást is tett. Az ujitások közül csak a fontosabbakra szorítkozunk, mellőzve az olyanokat, melyek egyszerűen az időközben bekövetkezett változásokat szentesítették, mint Fiuménak és Triesztnek a vámterületbe való bevonását és a valutareform előkészítésére vonatkozó rendelkezések kihagyását; vagy az időközben szerzett tapasztalatokat érvényesítették, mint a szabadalmi ügyekre, az árujegyekre és mintaoltalomra vonatkozó intézkedések.

Az agrárérdekek öntudatos, de jogos érvényesülését helyezi kilátásba a IV. cikk új szövege, mely az új vám-tarifa megalkotásának szükségéről szól és már itt ad kifejezést annak a magyar részről már rég hangoztatott és az általános agrárvédekezés mellett teljesen elődázhatatlan kívánságnak, hogy az új vámtarifában a mezőgazdasági és ipari termelés igényei egyenlő mértékben vétessenek figyelembe.

Ugyancsak ez a IV. cikk foglalja magában az örlési eljárás megszüntetését, melyet a két kormány 1900 januártól fogva rendeletileg életbe is léptetett, a mivel a magyar agráriusok és a cseh malmok régi hő vágya teljesült.

A magyar agráriusok egyik érve az örlési eljárás ellen abban állott, hogy szerintük a vámszövetség megszünt buzaexportáló terület lenni és így elérkezett az az idő, melyben a vámbelföldi fogyasztás fedezi a terület termelését és így nyerstermékeink értékesítése független a külföldi konjunkturáktól, miért is azok árának a belföldi viszonyok szerint kell alakulnia. Az örlési eljárás utolsó három évében tényleg búzában és lisztben együttvéve jelentékeny kiviteli minus állott elő. Így volt búzában és lisztben együttvéve, az utóbbit 70%-os nyerményhányaddal számítva, a behozatali többlet ezer métermázsákban:

1897	1.176.4
1898	2.858.2
1899	851.4

Csakhoggy ez utóbbi három év igen kedvezőtlen buza-terméssel járt és már a következő évben, mikor pedig az örlési eljárás megszűnt 1.219,600 métermázsa volt a közös vámterület kiviteli többlete. A malmok azon érvelése tehát, hogy a közös vámterületnek még mindig van kiviteli fölöslege, mely a külföldre szorul és ezért az ottani nehéz versenyviszonyok közt az örlési forgalomban rejlő kedvezményt nem nélkülözheti, igazoltnak látszik. Ámde a következő két év alakilag igazat adott az agráriusoknak, mert az örlési forgalom megszűntével 1901 és 1902-ben a buzában behozatali többlet mutatkozott 102,900 és 804,600 métermázsa és csak a lisztben jelentkezett kiviteli többlet 865,900 és 983,600 métermázsa. Csakhoggy ezzel nem változott meg az a kétségtelen tény, hogy a magyar malmok lisztkivitele a kedvezőtlen évek lezajlása után ismét a korábbi magaslatra emelkedett s hogy a külföldi kivitelre szoruló mennyiség szintén nem csökkent. Magyarország lisztkivitele volt ugyanis:

	összesen	ebből Ausztriába
	métermázsaiban	
1896	7.189,049	5.868,262
1897	5.753,917	4.748,713
1898	4.860,809	4.088,518
1899	5.669,821	4.508,120
1900	6.862,292	5.562,516
1901	7.080,997	5.994,541
1902	7.092,580	5.884.832

Ausztriában nem értékesíthető liszttermelésünk, mely a külföldre szorul, tehát most is meghaladja az 1.000,000 métermázsat.

Egy további kifogása az agráriusoknak volt, hogy az örlési eljárásban behozott buzamennyiségek nyomást gyakorolnak az árakra. Az ár problémája egyike a legbonyolultabbaknak, és azért az e részben pro és kontra felhozott

statisztikai adatok egyenkint alig bírnak döntő súlylyal. Az agráriusok által sorompóba állított alacsony árak, az utolsó kilenczvenes években épp úgy nem nyomhatják le a serpenyőt, mint a malmok által felhozott azok a számok, melyek szerint a buza ára akkor volt a legmagasabb, mikor az őrlési eljárásban legnagyobb volt a buzabehozatal, valamint azon számok sem, melyek szerint az őrlési eljárás megszüntetése után a buzaárak hanyatlanak. Az ár annyi különféle tényező eredője, hogy azt egyetlen-egyre visszavezetni nem lehet. Itt csak az általános elméleti érvek nyújthatnak támaszt és ezeket szem előtt tartva, kétségtelen, hogy a kedvezőbb helyzetben levő malmok szükségkép jobb árakat tudnak és kénytelenek adni, mint a kedvezőtlen viszonyok közt sinylődők.

Inkább elméleti és a tapasztalat által nem igazolt aggály az őrlési eljárás ellen felhozott azon érv, hogy az idegen buzának ezen kedvezményes behozatala a malmoknak oly fegyvert ad kezébe, a melylyel az árakra mindig tetszés szerint befolyást gyakorolhatnak. Az őrlési eljárás mellett behozott buzamennyiség mindig korlátolt maradt, a mennyiben a liszt kivitel lehetősége által van föltételezve és tényleg az utolsó évtizedben soha nem haladta meg a 2 millió métermázsát.

A tulságos hosszú vámhitel ellen felhozott kifogás jóval alaposabb. Csakhogy az már a törvényjavaslat keletkezése idejét jóval megelőzőleg, egy évről le lett szállítva 6 hónapra. És semmi akadály sem forgott fenn arra, hogy ezt az időt még rövidebbre fogjuk.

Legkevésbbé tartom elfogadhatóknak azon támadásokat, melyeket agráriusaink a malmok ellen abban az irányban intéztek, hogy a malmok, midőn a magyar buzához román buzát keverték, a magyar liszt hitelét külföldön megrontották. A magyar liszt ma is drágábban kel

külföldön, mint más országoké. A magyar lisztnek ezt a jó hírnevét csak a magyar malmok alapították meg, vagy legalább is az övék az érdem oroszlánrésze. Ha egyes visszaélések akadnak is, azért a magyar malmokat általában vádolni nem helyes. Nekem inkább az a személyes benyomásom, hogy malmaink hibáztak akkor, mikor az őrlés szükségét azzal akarták igazolni, hogy nekik a külföldre kerülő liszthez a keleti buzára szükségük van, holott a helyes érvelés részükről az lett volna, a mi az igazságnak tényleg megfelel, hogy t. i. nekik azon anyagi előnyre van szükségük, melyet a liszt kivitel által lehetőségessé vált román buzabehozatal vámmentessége nyújt.

Az őrlési eljárást a két kormány már 1896-ban megszorította, a mennyiben mint fennebb említettem, a vámhitelnek az 1882-iki rendeletben megállapított egy éves tartamát hat hónapra szállította le, továbbá a liszt nyeremény hányadát 70%-ról, 100%-ra emelte. Más szóval, a ki 100 kiló buzát vámmentesen akart behozni, annak ezentul nem 70, hanem 100 kiló lisztet kellett a külföldre kivinni, a mely hátrány annál szembetűnőbb, mert az agrárius hajlamoktól éppen nem idegen német birodalmi kormány ugyanezt a nyereményhányadot 1900. januártól fogva 70%-ról $62\frac{1}{2}\%$ -ra szállította le. Végül, az említett rendelet még azt az intézkedést is foglalta magában, hogy a vámbiztosíték ezentul készpénzben volt leteendő.

Az őrlési eljárás megszüntetése nem valósította meg sem a magyar agráriusok, sem a cseh malmok reményeit. Az utóbbiak azóta még jobban panaszkodnak a magyar malmok versenye ellen és ez természetes, mert a magyar malmok most még jobban rá vannak utalva az osztrák piacokra és annál élesebb harczot folytatnak a vámbelföldi versenyben. De a magyar agráriusok is mindinkább érzik az érdekek közösségét a korábban megtámadott

magyar malmokkal szemben, mert noha a magyar kormány tetemes tarifa-kedvezmények által annyira-mennyire ellensúlyozni igyekezett azt a kárt, melyet a magyar malmok az őrlési eljárás elveszte miatt szenvedtek, malmaink ma kedvezőtlenebb viszonyok közt kénytelenek a versenyküzdé-
met folytatni, a mi a magyar gazdára nézve sem lehet közömbös. Agráriusaink dicséretére legyen mondva, hogy újabban a malmokkal együttesen tesznek kísérleteket a liszt kivitel megkönnyítésére. Csakhogy egyelőre ezek a kísérletek főleg a szállítási tarifák újabb csökkentésére irányulnak, a mely téren legalább a vasuti forgalomban úgy is elértünk a végső határig és újabb javulás csak a vízi utak alaposabb és nagyobb szabásu kihasználása mellett remélhető.

Igen jelentékeny ujitásokat tartalmaznak a közlekedés terén a VIII. és IX. czikkek. Az előbbi alapeszméje az, hogy a vasutépítés és igazgatás terén, az egyöntetűség tisztán arra az érdekkörre szoríttassék, a melyben azt a hadászat és a kölcsönös érintkezés igényei követelik, tehát egyedül a fővasutakra. Ezért taxative felsorolja az igazgatás és az üzem terén mindazokat a mozzanatokat, melyekben az egyöntetű eljárást szövetségben nem levő államok is kívánatosnak tartják. Nevezetesen mindazt, a mi a forgalom műszaki rendjére, továbbá a díjszabási és fuvarozási határozatokra vonatkozik és a minek egyformasága a forgalom biztonsága, gyorsasága és kényelme szempontjából elengedhetetlen. De másrészt az egyes államok souverain elhatározásának lett odaautalva nemcsak az alsóbbrendű vasutak szabályozása, hanem az egész vonalon mindaz, a mi a vasutak és a kormány, valamint a vasutak és a közönség közti jogviszony szabályozására vonatkozik.

Fontosabbak a IX. czikk új intézkedései. E czikk mindenekelőtt megállapítja a szövetség tartamára mindkét

fél államvasutainak azon kötelezettségét, hogy a másik államnak azon forgalma részére, mely vonalaikon keresztül külföldre megy, a közvetlen dijszabások felállításához hozzájárulni köteles, s hogy ezen közvetlen dijszabásnál az ez idő szerint bizonyos árucikkekre és viszonylatokra esetleg fennálló mérsékelt díjrészeket a szövetség tartamára maximalis részeket fognak képezni. Ez által mindegyik állam a másik államban bizonyos árucikkekre és bizonyos viszonylatokra a szövetség megkötésekor fennálló kedvezményes díjtételeket a szövetség egész tartamára igénybe veheti. Ez intézkedések értelme abban áll, hogy azon kedvezmények, melyeket valamelyik állam a maga termékei számára a külföldi kivitelben megad, nem tagadhatók meg, ugyanazon két végpont közt, a másik állam hasonló cikktől sem. Más szóval az osztrák állam az ő saját nyerstermékeinek vagy ipari cikkeinek — a külföldi, ez esetben főleg nyugati kivitelben — bizonyos utirányban nyújtott kedvezményt köteles megadni az ugyanazon uton haladó, ugyanazon magyar cikkeknek. És viszont a magyar állam az ő saját nyerstermékeinek vagy iparcikkeinek — a külföldi, ez esetben főleg keleti kivitelben — bizonyos utirányban nyújtott kedvezményt köteles megadni az ugyanazon uton haladó ugyanazon osztrák cikkeknek. Ez a megállapodás tehát csak az államvasutakra szorítkozik, de az által lett különösen értékesé, hogy a vámszövetség életbe lépésekor fennállott kedvezmény a szövetség egész tartamára maximalis tétel, tehát ujabbán föl nem emelhető, vissza nem vonható.

Ugyanezen cikkben fölvetetett a berni conventióból a titkos refakciák tilalma és a német kereskedelmi szerződésnek a vasuti forgalomra vonatkozó intézkedése, mely az összes forgalomra, tehát nemcsak az állami, hanem a magánvasutakra is vonatkozik és a mely szerint az áru

szállítási díja és minden mérséklés, mely a saját államterület készítményeire (Erzeugnisse) engedélyeztetni fog, az egyik fél területéről a másik fél területére menő vagy az utóbbin átmenő ugyanolynemű szállítmányokra ugyanazon pályarészen és ugyanazon forgalmi irányban egyenlő mérvben megadandó lesz. Ez azonban nem zárja ki, hogy az egyik vagy másik állam a maga áruinak oly szállítási kedvezményeket adhasson, melyek csak az illető állam termelése javára szolgálnak, hogy ha t. i. az irány, melyre a kedvezmény vonatkozik olyan, melyet a másik állam termelése nem vehet igénybe. Ilyen eset például az, ha a magyar vasutak magyar czikkeknek az Ausztria felé irányuló forgalomban adnak kedvezményeket vagy az osztrák vasutak az osztrák czikkeknek a Magyarország felé irányuló forgalomban nyújtanak szállítási előnyöket.

Nem kevésbé fontos a következő kikötés, mely azonban ismét csak az államvasutakra vonatkozik, és a mely szerint abban az esetben, ha az egyik állam valamely külföldi árunak a saját vonalain való átmenetben díjmérsékléseket és engedményeket nyújt, azokat az ugyanazon határszéli állomás felé használt államvasuti vonalon a másik állam termékeinek is tartozik megadni és pedig akkép, hogy a külföldi árura, a befutott államvasuti vonal egész hossza után eredményező kilométrikus egységtétel bocsátandó a másik állam átviteli forgalmának rendelkezésére. Ez intézkedés célja az volt, hogy az osztrák vasutak a délnémet állomásokra menő orosz búzának ne adhassanak oly kedvezményeket, melyeket a magyar buza igénybe nem vehet. Az északnémet állomásokra menő orosz forgalommal szemben a törvényjavaslat kivételt tesz, a mennyiben kijelenti, hogy a fönnebbi kikötés nem vonatkozik a bukovinai állomásokról a csehországi határállomásokra menő orosz küldeményekre.

E kivételes eljárás igazolására két körülmény szolgál. Az egyik az, hogy az orosz gabona különben a monarchia kikerülésével ép oly olcsón juthatna el az északnémet állomásokra. A másik az, hogy az északnémet állomásokra a kassa-oderbergi közös vasutban és az elbai vízi utban bizonyos ellensúlyt kap a magyar forgalom. Arra az esetre azonban, ha az orosz forgalom mindamellett oly arányokat öltene, hogy az orosz búzának adott kedvezményeket a magyar buza forgalma is megkívánná, még egy kikötést tartalmaz a javaslat, hogy t. i. ebben az esetben a két kormány tárgyalásokba fog bocsátkozni arra nézve, hogy a magyar szállitmánynak adandó kedvezmények illetőleg egységtételek ezen irányzatban is az idegen szállitmányoknak engedett kedvezményekkel, illetőleg egységtételekkel egyenlőkké tétessenek.

A IX. cikk nevezetes lépés abban az irányban, hogy a két állam forgalmi politikája ne szolgálhasson egymás kárára. Az egyik államban a másik rovására engedett kedvezmények szükségszerűleg megtorlásokra vezetnek a másik államban és a legtöbb esetben végül arra vezetnek, hogy mindegyik állam kockára veti vasutainak jövedelmezőségét a nélkül, hogy azzal saját termelésének maradandó előnyöket nyújthatna. A midőn Magyarország ezekre a kikötésekre oly nagy súlyt fektetett, csak az igazságnak és méltányosságnak tett szolgálatot, melyeknek további fejlődése és mélyebb meggyökerezése nélkül a vámterület közössége és ezzel a vám- és kereskedelmi szövetség fentartása hosszabb időre el sem képzelhető.

A X. cikk felhatalmazza az egyes kormányokat, hogy a közös consulatusok mellett külön kereskedelmi, mezőgazdasági és műszaki szaktudósítókat küldhessenek ki a külföldre, a mire főleg Magyarországnak volt szük-

sége, mert a közös consulatások hivatalnokainak legnagyobb része már neveltetésénél fogva leginkább az osztrák ipar érdekeit tartja szem előtt, habár az utóbbi időben e részben is öröndetesen javultak a viszonyok.

A XI. cikk a két állam közbenső áruforgalmára vonatkozó statisztikai anyag gyűjtéséről és közléséről intézkedik, a minek csak osztrák részről volt jelentősége, mert Magyarország a maga külön statisztikájában már is foglalkozott a két állam közötti forgalommal.

Igen fontos újításokat tartalmaz a XII. cikk, mely a fogyasztási adó visszatérítését és a cukor-kiviteli jutalmaknak a két állam részéről való viselésének újabb rendezését adja.

Az adóvisszatérítések és kiviteli jutalmak, a mint azokat 1888-ban rendeztük, abban a mértékben terhelték a két államot, a melyben az illető fogyasztási adójövedelmek a két állam kincstárába folytak. Ez haladás volt a régibb állapothoz képest, midőn egyszerűen a vámokból fedezték az adóvisszatérítéseket. De még mindig igazságtalan volt ránk nézve, a mennyiben a fejlettebb ipar mindig többet vihet ki, mint a kevésbbé fejlett és ennek következtében különösen a cukornál az osztrák ipar kivitele nem úgy aránylott a magyar kivitelhez, mint az osztrák termelés a magyar termeléshez, hanem jóval meghaladta azt. A minek eredménye azután az lett, hogy a termelés arányában ránk eső adóvisszatérítés és kiviteli jutalom nagyobb volt, mint az a visszatérítés és jutalom, melyet a magyar gyárak kaptak. Más szóval, igen sok olyan adóvisszatérítés és kiviteli jutalom, melyet a magyar kincstárnak kellett fizetni, nem a magyar, hanem az osztrák iparosok javára szolgált. Ha ezt az igaztalanságot meg akartuk szüntetni, gondoskodni kellett arról, hogy az adóvisszatérítések és kiviteli jutalmak mindig azt az országot terheljék, melynek ipara az adóvisszatérítést és a kiviteli jutalmat tényleg kapta.

Számszerűleg Pap Dávid 1896-ban megjelent könyve (Kvóta, Vámshöwetség, Bank,) szerint 1894-ben ugy állott a helyzet, hogy tiszta károsodásunk a visszatérítések és kiviteli jutalmak alapján 4.649,169 forint, az 1899 év végéig, midőn az új rendezés tényleg bekövetkezett, — terjedő más adatok szerint az átlagos évi veszteség Magyarország rovására szintén meghaladta a 4 millió forintot.

A XII. czikkkel összefüggőleg a két kormány meg egyezett az átutalási rendszer kiterjesztése iránt is, és a a vámszövetségi javaslattal egyidejűleg az erre vonatkozó törvényjavaslat is a két ország parlamentje elé került.

1894-ben a két állam egyelőre csak egy fogyasztási adónál, a szeszadónál léptette életbe az u. n. átutalási eljárást, a melynek alapján a szeszadóból származó jövedelem ezentul nem a termelés, hanem a fogyasztás szerint folyt a két állam pénztárába. Ez eljárás egyszerűen abból áll, hogy az egyik fogyasztási területből a másikba menő szesz elinduláskor és érkezéskor hivatalos ellenőrzés alatt áll és az ellenőrzés érdekében csak bizonyos utakon és bizonyos módon szállítható. Annak a fontos elvnek a megvalósítása, hogy a fogyasztási adó azt a területet illesse, melyen maga a fogyasztás történik, igen hatalmas szövetségest kapott a megszállott tartományokban, mert a mióta ezeket is a közös vámterületbe bevonták, tulajdonképen már három fogyasztási adóterület volt, az osztrák, a magyar és a bosnyák-hercegovinai. S minthogy a megszállott tartományok költségeit saját bevételeikből fedezik, a tartományok kormányának szintén érdekében állott a saját területére eső fogyasztás után az adót saját pénztára javára biztosítani.

Az átutalás által tehát megvalósítottunk egy fontos elvet, melyről eddig általában azt hittük, hogy azt csak külön fogyasztási adóvonal felállításával lehet elérni. Igaz, hogy egyelőre csak a szeszadónál lépett életbe az átutalás,

tehát annál az adónemnél, melynél az új rendszer által Magyarország vesztett, a mennyiben tőlünk több szesz vittek Ausztriába, mint fordítva és ennek folytán addig több oly magyar szesz után ment az adó a magyar kincstárba, melyet Ausztriában fogyasztottak, mint a mennyi volt az az adó, melyet osztrák szeszgyártók olyan szesz után fizettek az osztrák kincstárnak, mely Magyarországon került fogyasztásra. De azért Magyarországon senki sem csinált komoly nehézséget az átutalásnak, mert mindenki örült, hogy az abban rejlő igazság végre megvalósult, és mert mindenkinek tudnia kellett, hogy ily fontos elv nem maradhat egy adóra korlátozva és ha a gyakorlatban be fog válni, előbb-utóbb ki kell terjeszteni a fogyasztási adók egész körére, a mi viszont Magyarországnak kétségtelenül érdekében áll.

Pap Dávid munkájában átlag 2.063,745 frtra teszi azt az összeget, a melylyel a szesznél eddig Ausztria a mi javunkra károsodott. Ellenben a cukoradónál mi károsodtunk 1.354,090 frttal, a söradónál szintén mi 476,921 forinttal. Egy kisebb előnye még volt Magyarországnak az ásványolaj-adónál is. Az 1899. év végéig terjedő más adatok szerint Magyarország évi átlagos károsodása ezen a czimen, a szeszadótól eltekintve, szintén közel járt a 2 millió forinthez.

A XII. cikk még egy új intézkedést tartalmazott, a mennyiben kijelentette, hogy a Tirolban a gabonaneműeknek bevitelénél szedett országos illeték legkésőbb 1903 végével meg fog szűnni. A tirolai országos illeték épp úgy terhelt Tirolon kívül minden más osztrák tartományt, mint a hogy terhelte Magyarország gabonatermelését. Midőn annak eltörlését Ausztria kilátásba helyezte, semmi különös kedvezményt nem adott Magyarországnak és csakis a közös vámterület iránti kötelességének tett eleget, mert csak oly kiváltságról mondott le, mely a vámközösség eszméjének egyenes megsértése volt.

Az új vámszövetség egy további fontos újítását tartalmazza a XXI. cikkben foglalt állategészségügyi egyezmény. Ezen megállapodás szüksége eleven bizonyíték a mellett, hogy Ausztria a forgalom egyik legjelentékenyebb ágában az állatbehozatalban a maga jogos érdekeinek megóvásánál nem ment el addig a határig, a melyet a másik állam egyik legértékesebb termelési ága méltán elvárhatott volna. Az új intézkedés kimondta, a mit kétségbevonni eddig sem szabadott volna, hogy az egyik állam a másik államból származó állatküldeményeket elvileg nem kezelheti másképp, mint a saját területéről származó hasonló szállítmányt. Ennek folytán elrendelte, hogy a járványmentes vidékről egészségesen megérkező szállítmányok a más államban a szabad forgalomba bocsátandók. Ellenben az olyan szállítmány, melyben ragadós állati betegség jelenléte állapittatik meg, visszaküldhető; továbbá, hogy ilyen betegség behurczolása esetén a bevitel korlátozható vagy egészen tilalmazható.

A törvényjavaslat, mint látjuk, egészen igen helyes elveket foglalt magában, de a részletek megállapítását a kormányok rendeleti hatáskörébe sorolta, a minek, mint-hogy a két kormány ez irányban majdnem soha sem tudott egyetértésre jutni, a legtöbb esetben az lett a következése, hogy minden a réginél maradt és a magyar állatbehozatal Ausztriába ezentul is a legnagyobb nehézségekkel küzdött a közös vámterületen.

A XXII. cikk arra kötelezte a két kormányt, hogy a mesterséges borokra vonatkozólag, valamint a fontosabb mezőgazdasági termények és a mezőgazdasági termelés céljaira szolgáló cikkek hamisításának meggátlása érdekében lehetőleg azonos alapelvek érvényesüljenek. Ez a kikötés csak euphemistikus körülírása volt annak az Ausztria részéről elvállalt kötelezettségnek, hogy miután Magyar-

ország e téren már a borhamisítás tilalmát illetőleg az 1894:XIII. törvényczikkkel s a mezőgazdasági termények hamisítását illetőleg az 1895:XLVI. törvényczikk által gondoskodott, míg Ausztria ez irányban ugyszólván semmit sem tett, most már Ausztria megfeleljen a közös vámterület eszméjéből folyó köteleességének.

Végül a XXIII. cikkben gondoskodás történt az iránt, hogy a vámconferentiákra, melyben eddig a közös külügyminiszter elnöklete alatt csak a pénzügyi és kereskedelmi miniszterek és a kereskedelmi és iparkamarák vettek részt, a földmívelési miniszterek és a mezőgazdasági szaktestületek is meghivassanak.

A vámszövetségen kívül a két kormány a bank- és valuta-ügyre vonatkozólag is újabb egyezségekre lépett. Ezek szerint a bank szabadalma meghosszabbított 1910 évig. A bank szervezetében a dualizmus legalább alakilag jobban megvalósított, a mennyiben a két kormány javaslata alapján Ő Felsége által kinevezendő bankkormányzó mellett az osztrák és magyar alkormányzó, kiket eddig a kormányhatóság a főtanács kijelölése alapján terjesztett a Felség elé, ezentul az illető kormányok semmi javaslathoz nem kötött előterjesztése alapján voltak Ő Felsége által kinevezendők. S a főtanács tagjaira nézve kimondatott, hogy a közgyűlés azokat felerészben, vagyis 6—6 tagot külön-külön a két állam polgárai közül választja, míg eddig a közgyűlés 8 tagot közvetlenül saját tagjaiból, kettőt-kettőt a bécsi és budapesti igazgatóságok tagjai közül választott. Végül a 80 milliós bankadósságot akkép rendezték, hogy abból csak 30 millió frt maradt fenn. A valuta-ügyre vonatkozólag megállapodás történt az államjegyek teljes bevonása, ötkoronás ezüstpénz és tizkoronás bankjegyek kibocsátása és a korona-számitás közkötelező behozatala iránt.

VIII.

A Bánffy—Badeni egyezményt Ausztriában csakhamar úgy állították oda, mint a mely a magyar érdekek nagy győzelmét és az osztrák érdekek vereségét foglalja magában. És az kétségtelen, hogy a változások és ujítások legnagyobb része Magyarország javára módosította a status quót.

A nagy elkeseredés, mely e miatt Ausztriában keletkezett, még sem volt igazságos és pedig két okból. Először azért nem, mert mindezen intézkedések, melyeket most felsoroltunk, semmi egyebet nem tartalmaztak, mint a mi a szövetségi viszony elengedhetetlen alapjának, a kölcsönös méltányosságnak szükségszerű folyománya volt. Hogyan képzelhető vámszövetség egy tulnyomóan iparos és egy másik tulnyomóan agrárius ország közt, ha a vámtarifa csak az ipari érdekeket védelmezi és az agrárérdekeket elhanyagolja, oly időben, midőn Európaszerte az agrárvédelem az uralkodó áramlat? Hogyan képzelhető egészséges szövetséges viszony két ország között, ha az egyöntetű eljárás kényszere kiterjed oly intézkedésekre is, mint a helyi érdekű és kisvasutak ügye is, melyben az egyénítés a siker elengedhetetlen kelléke? Hogyan lehessen a vámközösséget fentartani, ha a hatalmasabb állam, t. i. Ausztria, melynek területén keresztül kell a magyar mezőgazdasági kivitelnek a nyugatra kimennie, ezt a keresztülvonulást kényekedve szerint megakadályozhatja? S mi értelme volna a vámközösségnek, ha az osztrák piac a keleti termékeknek a magyar termékekkel szemben vasuti fuvarkezdvezményeket adhatna? A szaktudósítói intézménynél, mint kevésbbé fontos rendelkezésnél, nem is akarok megállani. Az átutalással, nemkülönben az adóvisszatérítéssel és kiviteli jutalmak megujításával már fönnebb közelebből foglalkoztunk és azért azt hiszem nem szükséges ujabban

bővebben kitérni arra a kérdésre, hogy ez a rendezés, a mily igazságos és méltányos, még sem egyéb, mint Magyarország régi sérelmeinek orvoslása, régi megrövidítésének megszüntetése. Hogy a tiroli gabonavám ellenkezik a vámszövetség pusztá eszméjével, erre talán nem kell a szót vesztegetni? Hogy az állatforgalom szabadságának biztosítása nemcsak az állatkivivő ország érdeke, hanem szintén a vámközösség elengedhetetlen kiegészítő része, ez talán szintén nem szorul bizonyításra. S végül a mezőgazdasági képviselőlet érvényesülése a vámkonferenciákon ugyancsak természetes folyománya a vámterület közösségéből önként folyó ama kötelezettségnek, mely az agrár-érdekeket ép úgy tartozik figyelembe venni, mint az ipariakat; a melynek elismerése különben már a vámtarifa jövő összeállítására vonatkozó ígéretben is kifejezésre jutott.

Mindezt nem azért mondtam el, mintha azon magyar államférfiak és azon magyar kormány érdemeit akarnám kisebbiteni, a kik a kiegyezést létrehozták. Ellenkezőleg, Magyarország szempontjából a Bánffy—Badeni egyezség határozottan fontos vivmányokat tartalmazott. A minek legkétségtelenebb bizonyítéka az, hogy az utána következő Széll-kormány egész ünnepélyesen vállalta magára azt a kötelezettséget, hogy ezen egyezményt a maga lényegében fentartja; és a mennyiben attól eltér, azt csak egyenértékű osztrák engedmények fejében teszi meg. A magyar államférfiakat tehát mindazért, a mit eddig felhoztam, csak elismerés illetheti. De a midőn az elismerés olyan alkotásokért jár, melyek a vámközösség elengedhetetlen föltételei, természetes kiegészítő részei és szükséges folyományai, az az elégületlenség, sőt fölháborodás, mely Ausztriában mutatkozik, valóban nem méltányos, de még nem is igazságos. Az osztrák államférfiak nagyon szeretik magukat a közösség védői gyanánt feltüntetni, de valahányszor a

közösségből Magyarországra jogok és előnyök származnak, nagyon megritkul azok száma, a kik azért sorompóba lépni hajlandók. Én részemről nem vagyok képes a véletlennek betudni azt a körülményt, hogy ennél az egyezsénél, mely az eddig felsorolt részében Magyarországnak ugyan semmi olyan előnyt nem nyújtott, mely a szövetség természetes következménye nem lett volna, de azért Magyarország helyzetén kétségkívül javított; Ausztria részéről a vezető államférfiak nem németek, hanem lengyelek és csehek voltak.

De volt egy második ok is, a miért az osztrák támadást ezen kiegyezés ellen nem tartom igazságosnak. És ez az, hogy ezen egyezés oly intézkedést is tartalmazott, mely az osztrák érdeknek egyoldalulag kedvezett és a vámközösséggel semmi összefüggésben nem állt. A Bánffy—Badeni egyezés ujtásai közt foglaltatik az örlési eljárás eltörlése is, a melyről fönnebb részletesebben nyilatkoztam. A magyar államférfiak mentsége az, hogy a magyar agráriusok egyenesen követelték az örlési eljárás megszüntetését és hogy ott agráriusok nélkül a kiegyezésnél többséget szerezni legalább is kétes vállalkozás lett volna. De az sem változtat ezen a tényen, hogy minden, a mi az új egyezményben Magyarország helyzetét javította, a vámszövetség előfeltétele, kiegészítő része és folyománya és csak a legteljesebb kölcsönösség megvalósítása volt; a mi ellenben abban Ausztriának kedvezett és Magyarországnak rövidségére szolgált, annak a vámszövetséghez semmi köze nem volt és nemcsak hogy nem valósította meg a kölcsönösséget, hanem egyenesen megtagadta azt, midőn éppen azon egyetlen ipar ellen irányult, mely természetszerűleg Magyarországon jutott a fejlődés nagyobb fokára.

A Bánffy—Badeni egyezésnek azonban volt egy sokkal nagyobb hibája is nemcsak a magyar érdekek tekintetéből,

hanem általános szempontból is, a mely egyenesen végzetessé vált annak sikerére. S ez nem szól egyoldalulag az egyezséget létrehozó magyar államférfiak ellen, hanem éppen olyan mértékben, vagy talán még súlyosabban is terheli az osztrák vezető politikusokat. A Bánffy—Badeni egyezmény megkötötte a vámszövetséget és abban számos oly megállapodást teremtett, melyek egyoldaluan Magyarországra nézve javították a helyzetet, de megoldatlanul hagyta a quóta kérdését, minden kiegyezési kérdés közül a legkényesebbet.

Messze vezetne itt a quóta-ügy részleteibe bocsátkozni. Mellőzhetem itt azt annál inkább, mert azzal külön kis munkában is foglalkoztam. Itt csak annyit kell megemlítenem, a mi az eredmények további menetének megértésére szükségesek. A quóta Ausztria és Magyarország közt 1867-ben 70:30, 1870 óta, a midőn a magyar határörvidék polgári kezelésbe ment át, 68·6:31·4 arányban állapított meg, a mennyiben a határörvidék jövedelméért Magyarország egy 2⁰/₁₀-os praecipiumot vállalt magára és az eredetileg megállapított 70:30 arány ezentúl a fennmaradó 98⁰/₁₀ után terhelte a két államot. Vagyis Ausztria terhe volt 70⁰/₁₀ a szükséglet 98⁰/₁₀-a után, a mi az egésznél vagyis 100⁰/₁₀-nál 68·6⁰/₁₀. Ellenben Magyarország fizetett mindenekelőtt 2⁰/₁₀-ot és azután a felmaradó 98⁰/₁₀ után 30⁰/₁₀-ot, azaz 29·4, a mihez hozzáadva az előbbi 2⁰/₁₀-ot, megkapjuk a 31·4⁰/₁₀-ot, mint Magyarország összes terhét.

1870 óta 68·6:31·4 arány volt állandóan a quóta kulcsa. Így állapodtak meg 1879-ben, így 1887-ben, az utóbbi esetben igen simán. Egységes alapot és egységes eljárást a két állam soha nem fogadott el. Mert habár az elv az volt, hogy alapul veendők mindkét részről az összes állami bevételek, mint a lakosság teherviselési képességének ismérvei; kezdettől fogva hiányzott

az egyetértés arra nézve, nem kellene-e az egyik vagy a másik bevételt mellőzni és hogy a bevételek számszerű megállapításánál a brutto vagy netto bevételek vétessenek-e alapul.

A kiegyezési törvények nem adnak eziránt semmi utmutatást. A magyar törvény az 1867: XII. t.-cz. 18. §. csak annyit mond, hogy „kölcsonös alku által előre kell meghatározni azon arányt, mely szerint a magyar korona országai a sanctio pragmatica folytán közöseknek elismert ügyek terheit és költségeit viselendik“. S az osztrák törvény 1867 deczember 21-ikéről (RGB. 146. sz.) 3. §-a pedig csak annyit jelent ki: „A közös ügyek költségei a két birodalmi rész által azon arány szerint viselendők, mely a két képviselőtestületnek (birodalmi tanács és birodalmi gyűlés) a császár által szentesítendő megegyezése által időről-időre megállapittatni fog“.

A törvényes utmutatásnak ezen hiányát egyébiránt nem akarom kifogásolni, mert hiszen az életet nem lehet változást nem engedő formák közé szorítani, s a közjogi fejlődés mintaházájában egyenesen elismeréssel beszélnek a törvény dicsőséges bizonytalanságáról: the glorious incertitude of the law. Ily viszonyok közt érthető, hogy mind-egyik ország mellőzni akarta alapkiszámításánál azon bevételeket, melyek őt egyoldaluan terhelték; és a brutto vagy netto számítás iránt sem volt egyetértés, mert a szerint, a mint a kezelési kiadások egyik vagy másik országban voltak nagyobbak vagy kisebbek, hol az egyik vagy másik megállapítás vezetett egyenlőtlen eredményre. Tetézte a bajt még az is, hogy az idő folyamán az összes állami bevételek, de különösen az egyenesadók a két államban egészen másképp alakultak és egységes alapot egyáltalán nem szolgáltathattak.

E nagyon szövevényes és ingatag alap daczára a két állam három ízben ugyanegy kulcsban tudott megállapodni,

az 1872-iki változást olybá véve, mely az 1867-iki megegyezést csak kiegészítette. Történt ez azért, mert mind a két államban tulsúlyban voltak azok a higgadt és méltányos elemek, melyek a megegyezés pusztá tényét sokkal fontosabbnak tartották, mint az ujitás által esetleg elérhető előnyt, és a melyek ép azért mindig óvakodtak attól, hogy a kényes kérdés megbolygatása által az érdekek józan megfontolásának helyét a szenvedélyek küzdelme foglalja el. A 90-es években ez a hangulat, sajnos, megváltozott és Ausztriában lábrakapott a meggyőződés, hogy Magyarország a quótánál előnyben van és hogy a magyar quóta fölemelése a kiegyezés nélkülözhetetlen föltétele. Magyarország kétségtelen fejlődése ez iránt nem szolgáltatott elegendő bizonyítékot, mert hiszen annak szorgos megvizsgálása nélkül, hogy Ausztria nem fejlődött-e legalább is ugyanoly arányban: a teherviselési arány megváltoztatására nem vala semmi ok. Igaz, hogy ennek megállapítása komoly és elfogulatlan beható tanulmányozás mellett is alig volt remélhető és a kérdés sikeres megoldása valószínűleg csak az eddiginél biztosabb és világosabb új alapok elfogadása mellett vált volna lehetőségessé. Ily elfogulatlan tanulmányokra azonban még nem érett meg az idő. A szenvedély csakhamar elhatalmasodott és Ausztriában lábrakapott a jelszó, hogy a magyar quótát emelni kell.

Ezzel az izgatással szemben úgy a magyar, mint az osztrák kormánynak állást kellett volna foglalniok a leghatározottabban és minél előbb. Azt hiszem mindenki igazat fog nekem adni abban, hogy a monarchia két államának egymáshoz való viszonya azért vált oly zilálttá, mert éppen ez a legkényesebb kérdés, mely a legalkalmasabb volt a kölcsönös elhidegülés, sőt elkeseredés megerősítésére, oly sokáig maradt megoldatlanul.

IX.

A Bánffy és Badeni kabinetek letűntek a nélkül, hogy egyezségüket megvalósíthatták volna. A viszonyok rendezése különös nehézséggel járt Magyarországon, a hol a közjogi szabatosság parancsoló kényszerrel érvényesül.

Az 1867:XII. törvényczikk ugyanis 52—68. §§-aiban különböző oly intézkedéseket tartalmaz, melyek különös figyelmet igényelnek. Így nevezetesen az utolsó 68. §-ban kimondja, hogy „a mennyiben az 58—67. §§-okban felsorolt tárgyak felett“, (tehát a vámügyek felett is, melyek mindjárt az 58. §-ban szerepelnek) „az egyezkedés nem sikerül: az ország önálló törvényes intézkedési jogát magának fentartja s minden jogai e részben is sértetlenek maradnak“. Ennek következtében az e részben első ízben intézkedett törvény az 1898:I. a maga indoklásában így szól: „Minthogy pedig a legfontosabb és életbevágóbb állami és közgazdasági érdekek feláldozása nélkül gyakorlatilag az sem lehető, hogy a jelen (1898) év lejártával a szóban levő (vám- és bank) ügyek rendezetlenül hagyassanak, — nincs más lehető mód, mint a jelenlegi állapotot legfeljebb egy évre még fentartani. Azonban a jelenlegi állapotnak ideiglenes fentartása iránt is Magyarország az 1867:XII. t.-cz. 68. §-ában fentartott joga alapján egyoldalu törvényhozási rendelkezés útján önállólag intézkednék.“ Ezen az alapon a vám- és kereskedelmi szövetség 1898. évi december végeig marad hatályban, feltéve, hogy az ezen határozatnak megfelelő jelenlegi állapot és viszonyosság Ő Felsége többi királyságaiban és országaiban szintén változatlanul fentartatik, mert mint az indoklás mondja: „Természetes, hogy a jelenlegi állapotnak ideiglenes fentartása is csak úgy lehető, ha a jelenlegi állapot és a viszonyosság Ő Felsége többi királyságaiban és országaiban is tényleg fentartatik“ és

aztán hozzáteszi „de hogy az milyen rendelkezések alapján történik, az ama királyságoknak és országoknak teljesen belügyét képezi, melyhez Magyarországnak, mely a maga részéről az önálló intézkedés jogát veszi igénybe, beleavatkozási joga nincsen, de az jogilag Magyarországot nem is érdekelheti.“

Igy jutott törvénybe az önálló rendelkezés az 1898:I. t.-cz. alapján.

Az 1898:I. t.-cz. hatálya csak 1898. év végeig terjedt és ezen időig a kormányválság következtében újabb törvény nem jött létre. 1899 január 1-sejétől fogva tehát a vámterület közösségét csak kormányzati intézkedések tartották fenn. A Széll-kormány létrejöttével 1899 márcziusban ismét törvény útján lehetett rendezni a vámügyet és a vele összefüggő kérdéseket. Így keletkezett az 1899:IV. t.-cz., mely már szövegében mondta ki, hogy miután az 1867:XII. t.-cz. 61. §-a alapján a vám- és kereskedelmi szövetség nem jött létre ugyanezen törvénycikk 58. §-a értelmében: „a magyar korona országaira nézve az önálló vámterület jogállapota állott elő.“ S ugyanezen t.-cz. 68. §-a alapján kijelenti azt is, hogy: „az ország önálló törvényes intézkedési jogát magának fentartja és minden jogai e részben is sértetlenek maradnak.“ Magát a vámközösséget a törvény csak 1899. év végeig hosszabbította meg.

Most azután a két kormány hozzáláthatott a további feladathoz, mely első sorban abból állott, hogy a korábbi kormányok között létrejött megállapodásokból azt, a mit csak lehetett, életbe is léptesse. És itt ismét Magyarországon volt meg a helyesebb és a monarchia érdekét inkább számbavevő felfogás, hogy a kiegyezés minden pontjához változatlanul ragaszkodjunk, mert minden változás, még ha egyben-másban javulást foglalna is magában, csak késlelteti, sőt kockáztatja az egész mű sikerét.

Igy léptek életbe Magyarországon törvénnyel, Ausztriában császári rendelettel az átutalás kiterjesztése az összes fogyasztási adórendszerre (1899 : XVII.), az adóvisszatérítések és kiviteli jutalmak új felosztása (1899 : XXX.) Csak kormányhatósági rendelettel lépett életbe úgy Ausztriában, mint Magyarországon, hogy csak a fontosabbakat említsem, az örlési eljárás megszüntetése, a vámszövetségi javaslatnak a közlekedési ügyre vonatkozó VIII. és IX. cikkei, a szaktudósítói intézmény és az állatforgalom szabadságára vonatkozó megállapodások. Továbbá Magyarországon ismét törvénnyel, Ausztriában ellenben csak császári rendelettel léptek életbe a bank- és valuta-ügyre vonatkozó megállapodások.

A legfontosabb intézkedéseket az 1899:XXX. t.-cz. tartalmazza, mely az adóvisszatérítések és kiviteli jutalmak elintézése mellett a vámügyet is 8 évre rendezi, ugyanazon elvi kijelentésekkel és fentartásokkal, mint a fönnebbi 1899:IV. t.-cz., a mennyiben az 1867:XII. t.-cz. 61 és 58. §§-aira való hivatkozással ismételten kimondja az önálló vámterület jogállapotát és ugyanazon törvény 68. §. alapján az ország önálló törvényes intézkedési jogát és jogainak sértetlen megővését.

Az 1899:XXX. t.-cz. abból indul ki, hogy az ország gazdasági és pedig úgy mezőgazdasági, mint ipari érdekeinek a közös vámterület fentartása felel meg legjobban és az Ausztriával való gazdasági viszonyoknak megítélésében ezt tekinti az egyedül mérvadó szempontnak. Mezőgazdaságunkra nézve a közös vámterület előnyét abban látja, hogy részére nagy és fokozódó piacot biztosít, melyen terményeit kellő védelem mellett állandóan értékesítheti, a minek következtében azok legnagyobb részét a vámsorompókon belül s a világpiac változó esélyeitől függetlenül értékesítheti. Ugyancsak a közös vámterületen ipa-

runk is fokozatos, de egyuttal biztosabb és kevesebb áldozattal járó fejlődést nyer. A magyar kormány és vele a magyar nemzet nagy többsége egészen őszintén helyezkedik a közös vámterület álláspontjára, de egyszersmind biztosítani akarja magának azt, hogy szükség esetén törvényes önállóságával úgy élhessen, mint azt saját érdekei szempontjából a leghelyesebbnek tartja. A rendezés érvényét a törvény 8 évre teszi, hogy így Ausztriában az alkotmányos tárgyalásra elegendő idő legyen. De ugyanekkor három fontos kikötést tesz. Először, hogy külföldi államokkal szerződést a jelzett tartamon túl terjedő időre kötni ne lehessen, hogy így a szerződések és az Ausztriával való gazdasági viszony lejáratra egy időre essék és a kikötött idő után szabad kezet nyerjünk kereskedelmi viszonyaink tekintetében úgy a külfölddel, mint Ausztriával szemben. Egy második kikötés, hogy a külfölddel megindítandó tárgyalások előtt új vámtarifa alkotandó, mely a két államnak nemcsak ipari, hanem mezőgazdasági érdekeit is megvédje. És végül biztosítja a törvény a korábbi vámszövetségek azon rendelkezését, hogy az idegen államokkal kötött kereskedelmi szerződéseket a mennyiben lejáratall bírnak hat hónappal a másik állam értesítése után és a mennyiben lejáratall nem bírnak 1903-ra bármelyik állam egyoldaluan is felmondhatja.

A vámügyre vonatkozó intézkedések Ausztriában mind csak rendeleti úton léptek életbe.

A további sikeres munka legnagyobb nehézségét a quóta-ügy rendezetlensége képezte. Hogy ebben a nagyfontosságú kérdésben mindeddig semmi eredmény sem mutatkozott, azért a felelősség Magyarországot alig terhelheti. Az országos bizottságok idejekorán elkezdtek tanácskozásait, de a törvényes idő lejárt a nélkül, hogy új megállapodás létrejöhetett volna. 1896-ban az osztrák

bizottság 42⁰/₀-ot ajánlt a magyar quóta gyanánt megállapíttatni az eddigi 31·4⁰/₀ helyett. Ily tulzott követelés-szel szemben a magyar bizottság semmi közeledést sem tehetett. 1897-ben a bizottságok tárgyalásai szintén nem vitték előbbre a megoldást. 1898-ban az osztrák bizottság 38⁰/₀-ot kívánt a magyar quóta gyanánt megállapíttatni, a mit a magyar bizottság még mindig nem tarthatott elfogadható tárgyalási alapul. Időközben a quótát fejedelmi döntéssel kellett megállapítani, a mely azonban a két országos bizottság tanácskozásának teljes eredménytelensége mellett nem térhetett el az eddigi törvényes aránytól. Valószínűleg ennek a körülménynek a nyomása alatt az osztrák bizottság 1899-ben 35⁰/₀-ot ajánlt föl kiindulási pontul és ekkor hosszas tárgyalások után végül a két bizottság megállapodott 34·4⁰/₀-ban. A magyar bizottságot e tekintetben az az indok vezette, hogy azon alapon, melyen a magyar bizottság eddig számított 33·84⁰/₀ leendett a magyar quóta, a hátrányunkra mutatkozó 0·56⁰/₀ vagyis alig 1/2⁰/₀ különbség pedig oly áldozat, melytől a kiegyezési műsikere érdekében nem lehetett elzárkózni.

A két bizottság tehát megállapodott a 65·6 : 34·4 arányban, mely törvényerőre ugyan nem emelkedett, de legalább oly alapot szolgáltatathatott a fejedelmi döntésnek, mely mellett a korona nem vonatott be a két állam egymás elleni küzdelmébe. A fejedelmi döntés számaiban 66⁴⁶/₄₉ és 33³/₄₉ szerepelnek, a mi azonban csak látszólag más. Az eltérés magyarázata az, hogy újabb törvényes rendezés hiányában ma is fennáll a régebbi, időhöz nem kötött törvényes megállapodás, mely szerint Magyarországon a közös kiadásokból mindenekelőtt a 2⁰/₀ praecipium terheli és a kulcs csak a közös kiadásoknál fenmaradó 98⁰/₀-ára vonatkozik. A 98⁰/₀-nak 33³/₄₉⁰/₀-a 32·4, a mihez hozzáadva a praecipium 2⁰/₀-át, kikerül mint Magyarország quótája 34·4.

A végleges kiegyezés egyik legnehezebb akadálya ezzel el volt háritva, de a hosszas huzavona alatt egy csomó új nehézség keletkezett. Ausztriában sokan voltak, kik egyenesen vissza akarták volna csinálni az egész kiegyezést és még oly felfogást is lehetett igen gyakran hallani, mely Ausztria részéről a vámközösséget csak úgy tartotta elfogadhatónak, ha Magyarország kezét az iparfejlesztés terén megkötik, nevezetesen abban az irányban, hogy a magyar állam közszállításoknál a magyar iparnak ne adhasson előnyt az osztrák felett és közvetlenül subventiókkal ne támogathassa saját ipara fejlődését és megerősödését. Ilyen kívánságok hallatszottak az iparilag annyival fejlettebb Ausztriában ugyanakkor, midőn Ausztriában a magyar iparnak mindennemű nehézségekkel kellett megküzdenie, midőn hatóságok és forgalmi intézetek a magyar ipar versenyét kizárták s midőn az osztrák pénzügyintézetek a magyar papirokat háttérbe szorították. S mindamellett Ausztriában hangzott föl a panasz, hogy a vámszövetség nem bír Ausztriára nézve semmi értékkel, mert a mi abban Ausztriára nézve előnyös volna, azt Magyarország nem tartja meg.

Maga az osztrák kormány, a Koerber-kabinet azonban főleg két más kívánsággal lépett föl. Az egyik abban állott, hogy Magyarország ne követelje, legalább a legközelebbi vámszövetség tartamára, a tiroli gabonavám megszüntetését. A másik pedig odairányult, hogy Magyarország mondjon le a dunai szállítás megadóztatásáról.

A vámszövetségi javaslat szerint a tiroli gabonavámoknak 1903 végén meg kellett volna szünniök. A Koerber-kormány elismerte, hogy e vámok ellenkeznek a vámszövetség eszméjével, de kénytelennek nyilvánította magát — legalább a legközelebbi időre — annak megszüntetésére, mert a gabonavámok Tirolnak oly jövedelmet szol-

gáltatnak, melyet a tartomány nem nélkülözhet és a melyért mintegy 20—25 millió frtnyi kártérítést követelne, a minek megadását a Reichsrathtól elérni, a fenforgó körülmények közt semmi remény sem lehetett.

Tirol a maga gabonaszükségletének mintegy 20%-át termeli csak és mintegy 80%-kal behozatalra szorul. Ebből a tényből következik, hogy a gabonavámot nem a bevivőnek, hanem a fogyasztónak kell fizetnie, a minthogy a gabonaárak Tirolban átlag a gabonavám összegével magasabbak, mint a szomszéd osztrák piacokon. A tiroli gabonavámnak tehát árcsökkenő hatása nincs és azonkívül nem irányul csak a magyar gabona, hanem minden nem Tirolban termett osztrák gabona ellen is. Ezért a magyar kormány, midőn hosszas tárgyalások után ez az egy kérdés maradt egyedüli különbözetül, nem ragaszkodott a korábbi megállapodáshoz azon föltétel mellett, hogy a valuta-ügyben Ausztria az eddiginél nagyobb előzékenységet mutasson és a legszigorubbán körülírt kötelezettséget vállaljon arra nézve, hogy a két kormány az államjegyek teljes bevonása után, a mire nézve időközben 1903 február vége lett határnapul megállapítva, a két állam a készpénzfizetést haladéktalanul fölveszi. Hogy Ausztria a készfizetések fölvételére ily nehezen tudja magát elhatározni és hogy itt Magyarország kénytelen a monarchia közös érdekében áldozatokat hozni, ezt csak az osztrák pénzügyi körök ama sajátos elfogultsága, hogy ne mondjam szűkeblősége magyarázhatja meg, mely a monarchia rossz valutájához ragaszkodni képes, csak azért, mert mindaddig, míg nincs teljesen biztosított rendezett valutánk, a hitelre szoruló Magyarország a bécsi piacához van kötve és a külföld olcsóbb tőkéjét csak nagy kockázattal veheti igénybe.

A dunai szállítási adót Magyarország akkor hozta be, midőn a szállítást vizen és szárazon egyáltalán adó alá

vonta. Egyébként ez az adó nehezen volt megegyeztethető az 1857-iki dunai aktával, melynek XIX. czikke egyenesen kiköti, hogy „a hajózás pusztá tényére vonatkozólag semmi illeték nem fog szedetni s hogy a hajókon található árukra semmi adó nem fog kivettetni“. S habár vitatni lehetne azt, hogy a magyar szállítási adó, melyet egyenlően vetünk ki a hazai és külföldi hajózásra, kétségkívül más természetű, mint az a teher, mely a dunai akta megalkotói előtt lebegett, még sem lehetett elzárkózni azon tény előtt, hogy a szerb és román hajók már eddig sem fizették az adót s a német hajók óvás mellett letétbe helyezték azt, s hogy ennek következtében annak fentartása könnyen nemzetközi bonyodalmakra vezethet vala; s hogy abból a magyar hajózásnak nemcsak hogy előnye nem volt, hanem éppen kára lehetett, mert az adó csak úgy terhelte a magyar hajókat, mint az idegeneket és előbbutóbb megtörténhetett, hogy az idegenek nem is fizetik többé azt. Ebből különben látszik, hogy a dunai szállítás megadóztatásával a magyar állam semmi különös kedvezményre nem gondolt saját hajóival szemben. Ily körülmények közt a különböző magyar kormányok a dunai hajózási adó fentartásához nem is ragaszkodtak és csak azt kívánták, hogy az akkor történjék, mikor egyéb függő kérdések is megoldásra kerülnek, melyekre mindjárt át fogunk térni.

És ily függő kérdés számos volt kisebb-nagyobb fontosságu. Mindenekelőtt itt volt a két állam szoros kapcsolata és mégis teljes külön állása mellett nagyon gyakran előforduló eset, hogy ugyanegy vállalat vagy személy kettős megadóztatás alá esett. A dunai hajózási vállalatoknál végre meg kellett egyezni abban, hogy mindkét állam alattvalói csak annak az államnak fizessék az adót, melynek területére a hajózás esik. Más szóval, hogy egy, mind a két államra kiterjedő osztrák hajózási vállalat, a magyar Dunán

folytatott hajózás után csak a magyar kincstárnak fizessen adót és viszont minden a két államra kiterjedő magyar vállalat az osztrák Dunán folytatott hajózás után csak Ausztriában fizessen adót. Hasonlókép meg kellett állapodni az iránt, hogy az állami és közhatósági alkalmazottaknak és nyugdíjasoknak fizetésük és nyugdíjuk után járó adója azt a pénztárt illeti, a melyik a fizetést vagy nyugdíjat szolgáltatta; hogy nevezetesen a Bécsben székelő magyar minisztérium alkalmazottainak fizetése és nyugdíja után járó adó a magyar kincstárt illeti meg és viszont. Ugyanigy meg kellett állapodni az iránt, hogy mindenki csak azon államnak fizeti a jövedelmi adót, melytől a jövedelmet élvezi, még akkor is, ha a másik államban van alkalmazva.

Ezen aránylag egyszerű és kevés vizet zavaró különbségek mellett voltak azonban fontosabb és nehezebben kiegyenlíthető eltérések. Ausztriában kezdték adó alá vonni a magyar malmoknak Ausztriában levő raktárait, a mire viszont Budapesten adó alá vonták az osztrák nagyiparosok itteni raktárait. A megállapodás végül abban történt, hogy a korábbi törvényes helyzetnek megfelelően, hogy az egyik állam olyan vállalata, mely üzletét mind a két államra terjeszti ki, a másik államban annyiban tartozik adót fizetni, a mennyiben ott üzlettelepet állít föl. Az üzlettelep ismérveül szolgál, ha a vállalat irodát vagy raktárt tart, melyet saját alkalmazottai vezetnek. Az olyan raktár után azonban, melyben egy hazai vállalkozó a másik állam polgárának áruját tartja készletben, nem kell adót fizetni. Így nem fognak adót fizetni a magyar malmok Ausztriában ott levő, de osztrák üzletemberek kezelése alatt álló raktáraik után, sem az osztrák nagyiparosok nem fizetnek adót Magyarországon itt levő, de magyar üzletemberek kezelése alatt álló raktáraik után.

Jóval hosszabb idő óta foglalkoztatta a magyar érdekelteket egy más különbözet. Midőn Ausztria a járadékadót reformálta, csak az osztrák állampapírokat mentette fel alóla, a magyar állampapírokat pedig ezen adó fizetésére kötelezte, a miáltal az utóbbiak igen kedvezőtlen helyzetbe jutottak. Megállapodás történt tehát az iránt, hogy a viszonyosság teljes mértékben érvényesüljön. S ugyan-ezen elvet fogják jövőben alkalmazni a záloglevelekre is, a mennyiben Ausztriában a magyar és Magyarországon az osztrák intézetek záloglevelei megadóztatása egyenlő elvek szerint fog történni.

Mindezen különbözeteknél sokkal fontosabb volt azonban az állatforgalom körében felmerült ellentét. A fennálló egyezségben az állatforgalom szabadnak nyilvánított ugyan, de a behozó országnak fentartatott az a joga, hogy betegség behurczolása esetén a forgalmi tilalmat életbeléptetheti és pedig nemcsak a származási hely járására, hanem mindazoknak a szomszéd járásoknak egész területére is, melyeknek határa a beteg állat származási helyétől 10 kilométeren belül estek, és pedig azon egész idő tartamára, a míg a beteg állat származási helyén az állatvész teljesen meg nem szűnt. Szarvasmarhával e miatt nem igen volt baj. De a sertéseknél gyakran megtörtént, hogy különösen sovány haszon- vagy tenyész-állatok beteg állapotban kerültek Ausztriába és ilyenkor az osztrák kormány az egyezségben megállapított jogát teljes szigorral érvényesítette. Ez ellen elvben nem is lehetett kifogást tenni, mert minden ország védekezik a vész behurczolása ellen. De gyakran alkalmaztatott e szigor kövér sertésekkel szemben is, melyek egyenesen levágatás céljából kerülnek Ausztriába. Itt tehát a vész széthurczolásának veszélye nem forgott fenn és a tilalom mégis alkalmaztatott, noha arra Ausztriának semmi szüksége

nem volt és Magyarország az által sok kárt szenvedett. Magyarország sertéskivitele Ausztriába sovány és hizott sertésben az utolsó három évben (1899—1901) nagyjában és átlag számszerűleg úgy állott, mint 1 : 3, pénzértékben pedig, a mi itt az irányadó, mint 1 : 10, 6 millió frt 60 millió frttal szemben. Magyarország érdeke tehát a hizott és levágásra szánt sertés kivitele, és pedig nemcsak azért, mert ez a nagyobb mennyiség és különösen a nagyobb érték, hanem azért is, mert mint agrár országnak a sovány állat kivitele egyáltalán nem szolgál előnyére. Ausztriának viszont érdeke az, hogy a sovány beteg állat ellen védekezzen, mert csak ez alkalmas a vész elhurczolására, míg a hizott állat azonnal levágásra kerül és így a vész elhurczolására nem alkalmas.

Ily körülmények közt a megegyezés minden nehézség daczára létrejöhetett. A sovány sertések forgalmára nézve megmaradtak nagyjában az eddigi szabályok, sőt megtoldották azzal, hogy sovány sertést csak a származási helyen eszközölt helyi hatóságok 30 napi megfigyelése és a magyar földművelési miniszter engedélye mellett lehet Ausztriába szállítani. Hizott sertést ellenben előleges hatósági vizsgálat nélkül is lehet még fertőzött területről is, de vészmentes udvarról Ausztriába szállítani, de csak az egyezségileg megállapított 270—280 vágóhidra és azzal a kötelezettséggel, hogy a sertés 8 napon belül le fog vágatni. Az osztrák kormány előleges engedélye mellett pedig a hizott sertés szállítása oly helyre is történhetik, a hol nincs közbégvágóhid.

Végül még egy vitás kérdést kellett kiegyenlíteni. Ausztriában elég alaptalanul fölmerült a panasz, hogy Magyarország megköti a vámszövetséget, de nem fogja annak rá nézve terhes és különösen az ipari termékek szabad forgalmára vonatkozó részét megtartani. Ezzel a felfogással szemben szükségessé vált tisztázni a helyzetet,

és világosan körülírni a szabad forgalom fogalmát, különösen akkor, midőn Csehországban nemcsak egyesek, de testületek is izgatnak a magyar termékek és nevezetesen a magyar liszt szabad forgalma ellen. Így keletkezett kölcsönös megállapodással az a nyilatkozat, hogy „mindkét állam polgárai ezen vám- és kereskedelmi szövetség tartama alatt mindazon előnyöket, a melyek a vám- és kereskedelmi szövetség megújítása következtében részükre ezen törvény által biztosítva lettek, a másik állam területén is élvezik és mindkét állam mezőgazdasági és ipari termékeinek ezen államok mindegyikében egyenlő szabad forgalom engedtetik. Ezen szabad forgalom mindkét állam értékpapirjaira és hitelértékeire is kiterjed, a mennyiben ez törvényes alapon álló határozmányokba nem ütközik. Mindkét kormány alantas közegeit ezen határozmányok pontos betartására fogja utasítani. De világosan kiköttetik, hogy ezen nyilatkozat a két kormány mindegyikének abbeli jogait és kötelességeit, hogy saját állama mezőgazdasági és ipari termelését, valamint hitelügyét előmozdítsa és támogassa, nem érinti és azok változatlanul fenmaradnak, és hogy ezen nyilatkozat az állam (ország), állami vállalatok, törvényhatóságok és községek részére szóló szállítások kiírására és kiadására, valamint a nevezett jogalanyok javára szóló biztosítékok letételére nézve nem nyer alkalmazást“.

A nyilatkozattal tehát el van ismervé, hogy a magyar állam iparfejlesztő törekvése, mely Ausztriában annyi gáncssal találkozik, a vámközösség legszigorubb magyarázatával is összefér, míg a cseh izgatás a magyar termékek ellen a vámközösséggel egyenesen ellenkezik.

Ebben az alakban jött létre 1903 januárban a két kormány közt a kiegészítés.

X.

A vámszövetséggel egyidejűleg történt meg a meg-
egyezés a vámtarifára is, melyre nézve szintén már régen
folytak az alkudozások.

A szerződéses korszak alatt lefolyt 10 év ezen politika
helyessége mellett bizonyított, a mennyiben a közös vám-
terület forgalma jóval nagyobb gyarapodást mutatott, mint
a megelőző időszakban és egész Európában a szerződéses
államok forgalma kedvezőbben fejlődött, mint azoké, melyek
a szerződéses politikához hűtlenek lettek.

Lássuk először saját forgalmunk összehasonlítását az
utolsó időben a szerződéses politika uralma idején és az
azt megelőző hasonterjedelmű időszak alatt.

A közös vámterület forgalma
millió koronákban

1882	2.872·1	1892	2.690·6
1883	2.749·6	1893	2.952·5
1884	2.608·2	1894	2.990·9
1885	2.460·1	1895	2.928·6
1886	2.475·7	1896	2.959·6
1887	2.483·0	1897	3.043·0
1888	2.523·7	1898	3.254·8
1889	2.710·7	1899	3.470·5
1890	2.763·2	1900	3.638·4
1891	2.800·8	1901	3.538·1

A mig tehát a szerződéses korszak 10 éve alatt a
forgalom 2.690 millió koronáról, ugyszólván folytonos
emelkedéssel, 3.538 millió koronára gyarapodott, ugy, hogy
a többlet 848 millió korona, vagyis több mint 30⁰%, addig a
megelőző tíz évben a közös vámterület forgalma egyszerűen
veszteglő maradt.

Hasonló tanuságot vonhatunk, ha a szerződéses
viszonyban élő európai államok forgalmát összehasonlítjuk

a szerződéses politikától idegenkedő Franciaország forgalmával az utóbbi 10 év alatt.

	Németország	Olaszország	Franciaország
	forgalma	forgalma	forgalma
	millió	millió	millió
	márkában	lirában	frankban
1892	6.972·6	2.131·6	7.649
1893	7.053·7	2.155·4	7.090
1894	6.899·7	2.121·1	6.928
1895	7.438·6	2.225·0	7.094
1896	7.832·3	2.232·3	7.200
1897	8.315·7	2.283·3	7.554
1898	8.837·2	2.616·9	7.984
1899	9.690·1	2.938·0	8.671
1900	10.377·0	3.038·5	8.807
1901	9.852·7	3.092·9	8.382

Németország forgalma tehát csaknem folytonos emelkedéssel, 2.880 millió márkával, azaz 41%-kal, Olaszországé pedig 961 millió lirával, azaz 45%-kal, míg Franciaország forgalma 733 millió frankkal, azaz alig 10%-kal gyarapodott, illetőleg valójában veszteglő maradt. A védelem érdekében rendszerint sorompóba szőlított Amerika forgalma, 1.857·7 millió dollárról 2.310·9 millió dollárra emelkedett és így 453·3 millió dollár, azaz mintegy 25% gyarapodást mutat. Más szóval, a szerződéses államok forgalma még az Egyesült-Államokhoz képest is igen kedvező, pedig Amerika óriási természeti gazdagsága és polgárainak páratlan vállalkozó szelleme mellett a tengerentuli viszonyok annyira eltérnek a mieinktől, hogy az ujjvilági összehasonlításnak ez esetben semmi súlya sem lehet.

A szerződéses politika sikereit bizonyító számok ellenállhatatlan erejének köszönhető, hogy noha Németországban és nálunk is a védelmi áramlat annyira megizmosodott, a döntő körök minden habozás nélkül megmaradtak ezen irányzat mellett, s hogy különösen az agráriusok ellenkező törekvése

daczára a kereskedelmi politika vezető tényezői körében soha nem gondoltak arra, hogy az egységes tarifát a francia kettős tarifával fölcseréljék. Tarifánk a minimális gabnavámoktól eltekintve egységes maradt. Ezzel elismertük a szerződéses politika helyességét és egyszersmind kifejeztük azt is, hogy azt jövőre is folytatni kívánjuk.

Ámde noha a szerződéses politikához való ragaszkodás annyira önként érthető volt, hogy eziránt a monarchia két kormánya között semmi nézeteltérés nem fordult elő, azért még sem kell hinni, hogy a szerződéses politika egyformán is éreztette áldását a monarchia két államában. Már fönnebb láttuk, hogy a behozatal általában jobban emelkedett mint a kivitel. Ennek lehetnek hátrányai az iparnál, de jóval nagyobbak az östermelésnél. Az európa-szerte erősödő védelem az idegen gabona, liszt és állatok ellen Magyarországra nézve igen súlyos következményekkel járt. Minden elvesztett piacz magában véve veszteség, mely azonban még fokozódik azáltal, hogy arról az elzárt piacról más országok nyersterméke is kiszorult, mely most más piacon támaszt versenyt, vagy egyenesen a mi piacunk felé fordul. Más szóval minden piacz elveszte kettős súlylyal nehezedik a termelőre. Ily körülmények közt, midőn éppen a mezőgazdaság támaszthatott igényt fokozottabb védelemre, nem lehetett fentartani az egyenlőtlenséget, mely eddig a közös vámterületen a mezőgazdasági és ipari vámok közt fennállott. És épp ezért a mezőgazdasági és ipari érdekek egyenlő védelmét követelte a magyar törvény és az annak megfelelő osztrák császári rendelet.

Az agrárvédelem szüksége iránt megszüntetett minden kételyt és annak mérve iránt az eddig jóval meghaladó követeléseket támasztott a német vámtörvény óriási agrár-vámjaival. Ha az az ország, mely élelmezésében évenként tetemes mértékben a külföldre szorul, ily módon fölemeli

vámjait és ezzel minden valószínűség szerint nagymértékben megdrágítja élelmét, hogyan lehetne megtagadni az agrártermékek védelmét azon a területen, a melyen a vámemelésnek árfőlemelő hatása nem oly kétségtelen. Nagyon jól tudom, hogy az agrárvámok barátainak egy jelentékeny része éppen azért követeli azokat, mert azt reméli, hogy a nyerstermékek ára annak folytán tetemesen magasabb lesz. Én azonban azt hiszem, hogy olyan területen, mely az élelmiszereket, gabnát, állatot külföldről nagyobb mennyiségben nem hoz be, a magas vámnak csak az a hatása kétségtelen, hogy az idegen terméket távol tartja, s az itteni terméknek a belföldi területet biztosítja. Idáig mindenki fogja helyeselhetni agrárvámjaink emelését. Megfognak-e az élelmiszerek általában drágulni a magasabb vám miatt, ez egy más és igen bonyolult kérdés. Nemcsak azért, mert az árképződés magában igen sok tényezővel függ össze, hanem azért is, mert a magasabb árak első sorban minden valószínűség szerint nem nálunk, hanem azon a területen fognak érvényesülni, mely nagy külföldi behozatalra szorul, azaz Németországon. És akkor előáll az a másik kérdés, hogy megmaradhatnak-e a magas vámok Németországban, ha tényleg megdrágítják ott az életet. Főnnebb, midőn az 1892-iki szerződés előzményeiről beszéltünk, kimutattuk, hogy a magas gabonaáraknak, mily nagy része volt abban, hogy Németország a szerződéses politikához visszatért s viszont, hogy az agrárius mozgalom erőteljesebb föllendülése az alacsonyabb gabonaárakkal függ össze. Ha a gabona és egyéb élelmiszerek tetemesen megdrágulnak Németországban, akkor a magas agrárvámok aligha lesznek tarthatók, annál a lakosságnál, melyben az ipari és kereskedelmi foglalkozás már tetemesen meghaladja a mezőgazdaságit. Ha pedig a magas agrárvámok és az állatforgalom korlátozása, sőt

tilalma nem tartható fönn Németországban, akkor egy egészen más helyzet áll elő, melyben maguknak a mai agráriusoknak is valószínűleg lényegesen megváltozik az álláspontjuk. Egyelőre a helyzet az, hogy Németország elzárta nyerstermékeink elől a piacot. És ebben a helyzetben a magas agrárvámok a helyzet kényszere által parancsolt védekezés, hacsak mezőgazdaságunkat a legnagyobb csapásoknak nem akarjuk kitenni.

A tarifának tehát első sorban fokoznia kellett az agrár védelmet. De éppen ezért nem hagyhatta fokozott védelem nélkül az ipart sem. A védelem szelleme nem korlátozható egykönnyen a nemzetgazdaság egyes ágaira, különösen akkor, midőn a tarifa megállapítását az utolsó fokon törvényhozó testület végzi, melyekben az érdek-képviselőt eleven kifejezésre jut.

A monarchia két államában a mezőgazdasági érdeket rendesen Magyarország, az ipart Ausztria képviseli. S habár az osztrák agráriusok, mint azt már láttuk és még ujabban is látni fogjuk, éppen nem maradtak el magyar kartársaik megett, sőt inkább túltettek azokon, azért Ausztriában minden ipari kíváncsalmnak igen könnyű volt a helyzetet úgy föltüntetni, mintha annak fejlesztése Magyarország részéről egyszerű viszonzószolgálat lenne az agrárérdekek védelméért.

Ausztriában meg volt a hajlam az ipari vámokat ugyanoly mérvben emelni, mint a hogy a mezőgazdasági és állatvámokat emelni kellett. A legfőbb érv e részben a közös vámterület kölcsönös biztosítása volt, úgy a mezőgazdaság, mint az ipar részére. Csakhogy az ipari verseny nem érvényesülhetett oly elemi erővel, mint a keleti vagy éppen a tengerentuli országok mezőgazdasági versenye. S az ipar terén a versenynek olymértű megnehezítését, mint a milyenben azt a nyerstermékeknél kellett, még iparos körökben sem merték követelni. És pedig annál

kevésbé, mert az ipar terén a félégyártmány és a kész áruk termelői közt természetesen ellentétesek voltak az érdekek, s a szövetek gyártói nem nézhették jó szemmel a fonalgyárosoknak adott kedvezményeket. A behozatal növekvése egyes iparcikkekben szintén nem szolgálhatott mindig elegendő érvül a legmagasabb ipari vámok elfogadására, mert a behozatal növekvése ipari cikkekénél sok más tényezővel is állhat kapcsolatban, noha nem lehetett tagadni, hogy a vámvédelem fokozása, mindenesetre megnehezíti vala az idegen ipar versenyét. Sőt azon körülmény sem igazolhatta mindig a vám emelését, hogy maga Németország is fölemelte ipari vámjait, mert egyes esetekben a fölemelt német vám még mindig alacsonyabb volt, mint a mi jelenleg fennálló vámunk. Habár itt sem lehetett egészen kitérni azon igazság elől, hogy a status-quo illetén megbotlygatása kétségtelenül hátránnyal járt az osztrák iparra, különösen azon esetekben, midőn a versenyzávallalatok igen közel feküdtek egymáshoz a határon.

Több súlylyal esett latba az a felfogás, hogy a vám-emelés, melyre Németország megadta a példát, követőkre fog találni európaszerte. S ily körülmények között bármily kívánatos volna is tarifás szerződéseket kötni, nem lehet elzárkózni azon lehetőség elől, hogy ily szerződések nem fognak létrejönni. És azért gondoskodni kellett arról, hogy tarifánk védelmet nyujtszon abban a nem remélt esetben is, ha újabb szerződések nem létesülhetnének.

Arról a körülményről sem szabadna megfeledkezni, hogy minden szerződés a „do ut des“ elvén szokott felépülni, s hogy a mint a német tarifa, különösen az agrár-vámoknál, sok olyan tételt tartalmaz, mely egyenesen ellenünk irányul, mi sem nélkülözhetünk oly vámemeléseket, melyeket a szerződéses tárgyalásoknál alkutárgyul használhatunk. Az ugynevezett negotionalis, vagyis tárgyalási

szempontnak természetesen nemcsak Németországgal, hanem más államokkal szemben is érvényesülnie kellett a tarifában.

Mind a két utóbb felhozott szempont egyébiránt nemcsak az ipari, hanem az agrárvámoknál is érvényesült.

Habár tehát a magyar kormány a maga részéről sem zárkózhatott el az ipari vámok emelése elől, mind a mellett hagyományos álláspontjához képest, különösen a nagyiparral szemben, a fogyasztó érdekeit is képviselte. S ezért az ipari vámok emelése főleg csak ott történt, a hol az a szélesebb rétegek nagy fogyasztását egyáltalán nem, vagy csak kis mérvben érintette, vagy a hol a termelők maguk is szélesebb és szegényebb társadalmi rétegeket alkotnak. Az ipari vámokat tehát nagyobb mérvben főleg ott emeltük, a hol azok a fényűzési tárgyakra, vagy kézmű-, házi- és népipar által előállított tárgyakra vonatkoztak. Továbbmenő a magyar kormány csak ott lehetett, a hol az ipari érdek Magyarországon is erősebb, nevezetesen a vas- és gépiparnál. E részben azonban igen érdekes változáson ment át Magyarország a tárgyalások folyama alatt. A nagyipar a termelés igen sok ágában és különösen annak érdekképviselője Magyarországon még a kezdet elején áll. A tárgyalásokat megelőzőleg a magyar ipari szakkörök jóval kevesebb ágban sürgettek vámemelést, mint az osztrákok. A tárgyalások folyama alatt azonban, mind erősebb lett e tekintetben a közösség érzete s most utólag az osztrák iparosok sok kívánsága jóval melegebb visszhangra talál a magyar iparosok körében, mint egy-két évvel ezelőtt. Miként az agráriusok körében, úgy az iparosok körében is elevenebb öntudatra jutott a közös érdek, a minek a fogyasztó természetesen nem sok hasznát fogja venni, de a minek megvan az a nagy előnye, hogy mindinkább utat tör magának az a felfogás, mely a vámkéréseket tisztán gazdasági jelentőségük szerint mérlegeli.

Ezekután menjünk át a részletekre és vegyük először az agrárvámokat, és pedig a minimális gabonavámokat. A német példa nyomán a gabonaneműeknél az általános tételek mellett minimális tételeket is állapítottak meg a tarifák, melyek azonban az osztrák és magyar agráriusok egybehangzó kívánságát, sőt a német vámokat sem érik el.

A buza és rozs minimális vámja majdnem megközelíti a német tételeket, az árpa és zab minimális vámjai azonban jóval alul maradnak. Egyben azonban túlméntünk a német példán, a mennyiben a tengerire is engedtünk minimális vámot. Az összehasonlítást megkönnyíti a következő tábla.

Minimális gabonavámok koronában			
	Osztrák-magyar javaslat	Osztrák és magyar agráriu- sok kívánsága	Német tör- vény
Buza	6.30	9.52	6.55
Roszs	5.80	7.14	5.95
Árpa	2.80	4.76	4.76
Zab	4.80	4.76	5.95
Tengeri	2.80	3.57	—

A gabonaneműek általános vámjai körülbelül ugyanezt a képet mutatják.

Általános vámtételek koronában			
	Osztrák-magyar javaslat	Osztrák és magyar agráriu- sok kívánsága	Német tör- vény
Buza	7.50	10.71	8.93
Roszs	7.—	8.93	8.33
Árpa	4.—	7.14	8.33
Zab	6.—	7.14	8.33
Tengeri	4.—	7.14	5.95
Árpaláta	5.40	14.28	12.20
Liszt	15.—	21.42	23.32
Hüvelyesek	4.50	10.71	4.76

Az agrárvédelem másik legfőbb csoportja az állatokra vonatkozik. melyeknél Németország hasonlóképpen egészen tilalmi magasságra fokozta vámjait, mikor már az állategészségügyi intézkedések is elegendő gátat emelnek kivitelünknek.

Állatkivitelünknel főleg a hizott marha, hizott sertés és a ló bir legnagyobb fontossággal. Minthogy a német tarifa a lovak kivételével a vámot általában métermázsánként 18 márkában = 21·43 koronában állapította meg, egy 4 ¹/₂ métermázsás ökör és egy 2 métermázsás sertés vámja nagyjában 100 és 45 koronának felelnek meg, a mihez képest a mi 60, illetőleg 22 koronás vámunk még alacsonynak is mondható. Igaz, hogy agráriusaink itt is jóval magasabb vámokat követeltek: 71·40 koronát az ökörnél és 59·50 koronát a 90 kilón felüli sertésnél. A lovaknál a két éven aluliak 50 koronás és a két éven felüliek 100 koronás vámja ismét jóval alacsonyabb, mint az új német vám (107·14—214·30—428·60 korona) és nem éri el az agráriusok kívánságát sem, mely 142·80 és 178·50 koronának felelt meg.

Az emelés, a német példa hatása alatt, ha kisebb mértékben is, kiterjedt az agrártermékek többi czikkeire az egész vonalon. De itt egy újabb bizonyítékot szolgáltat a mellett, hogy az agrárvámok nem történtek egyoldalú magyar érdekből az a körülmény, hogy vannak egyes vámemelések, melyek meghaladják a magyar agráriusok eredeti kívánságát, habár innen maradnak az osztrák óhajokon, sőt van egy csomó oly vámemelés, mely oly tételre vonatkozik, mely a magyar agráriusok első emlékiratában nem foglaltatott és az osztrák agráriusok 1900 októberi kimutatásában, mely mind a két állam agráriusainak kívánságait feltünteti, szintén úgy szerepel, mint a melyet csak az osztrák agráriusok óhajtanak.

Az ipari védelem mérlegelésénél első sorban meg kell jegyeznünk azt, hogy a nyerstermékek vámmentesek maradnak a jövőre is. Kivétel csak a kénkovandra és aszfaltra nézve történt, melyek termelése Magyarországon a kénkovandnál már is nagy lendületet vett, az aszfaltnál pedig szép reményekre jogosít. A tétel egyébiránt oly alacsony (30 fillér), hogy a feldolgozó iparosnak komoly panaszra okot nem adhat.

Az ipari vámemeléseknél mindenekelőtt különbséget kell tennünk a kis- és nagyipar között. A kisipar védelmét abban a nehéz harcban, melyet az idegen nagyiparral szemben folytat, társadalompolitikai tekintetek is követelik. Ez okból részesülnek vámemelésekben azok az áruk, melyek előállítói a himzők, kötélverők, művirág- és tolldisz-készítők, a férfi-kalaposok és női-kalapkészítők, a legyező- és ernyő-csinálók, a czipészek és nyergesek, bőrröndösök és bőrdiszműkészítők, az asztalosok és esztergályosok, köfaragók, kőművesek, fazekasok, kovácsok, lakatosok, bádogosok, sarkantu-, szerszám- és kés-kovácsok, kard- és puska-művesek, ékszerészek, hangszerkészítők.

A nagyiparnál egyáltalán nem részesültek újabb védelemben azok a foglalkozások, melyek már is erős kivittel dicsekedhetnek: a len-áru, az uri confection és fehérnemű, az üveg-, porcellán- és agyagáru-ipar.

Ellenben magasabb védelemben részesült a félégyártmányok körében első sorban a pamutfonó ipar a finom fonal egy újabb fokozatában. Nevezetesen az egyes és kettős nyersfonalaknál, a legmagasabb tétel 38 koronáról fölemeltetett 43, illetőleg 45 koronára. Ellenben a hármasával sodort nyersfonalaknál a vámokat mérsékeljük, de ezzel szemben a fehérítésért, festésért és a merczerizálásért új pótlékokat adtunk, melyekkel különösen az utóbbi új eljárást akartuk védelmezni, mely a pamut-

fonalnak bizonyos vegyi kezelés mellett a selyemfonalhoz hasonló fényt ad.

A gyapjufonalaknál elesett a weftfonal eddigi alacsonyabb vámja, továbbá emeltük a legfinomabb fonalak vámját 28 koronáról 38 koronára.

Még fontosabb a védelem ama fokozása, melyek a bőr kikészítésénél történtek, a hol már a magyar timárság is nagyban van érdekelve és pedig sokszor éles ellentétben a kész terméket előállító, főleg osztrák nagyiparral. A talpbőr vámját 42 koronáról fölemeltük 50 és 60 koronára, a kisiparnak szolgáló hulladékbőrnek vámját pedig leszállítottuk 35 koronára. Egyéb marha- és lóbőr vámját, mely eddig főleg 21 korona mellett jött be, fölemeltük 30 és 43 koronára, a borjubőrét, mely eddig 21 és 43 koronát fizetett 60 koronára, a kikészített juh- és báránybőr vámját 14 koronáról részben 30 koronára, a kikészített kecske- és gödölyebőr vámját 43 koronáról 60 koronára.

A végleges terméket előállító nagyipar körében ismét első sorban a pamutiparban kisebb emelések történtek a pamutszöveteknél, nagyobbak és pedig fokozatosan nagyobbak a tüllöknél, csipkéknél és végül a himzéseknél. A köt-szővött áruknál magasabb vámokat nyertek és pedig fokozatosan a finomabb harisnyák, a külön meg nem nevezett áruk és a finomabb keztyűk. A gyapjúáruknál a középfinom gyapjuszövetek, s selyemáruknál a finom szövetek és szalagok. Továbbá a confectionál a kalapok. A papiriparban a finom karton, festett csomagoló papir, finom itatós-, tarka- és pergamentpapir. A kaucsukiparban a patent lemezárak, puha-kaucsukárak és kaucsuk-szövetek. Az agyagáruiparban a lemezek és csövek. Végül a vas- és fémiparban különféle vas- és fémáru, gépek, waggonok, a villamos gépek és készülékeknek egy egész sorozatával.

Messze vezetne, ha a nagyipari vámoknál bekövet-

kezett változásokat részletesebben akarnám megismertetni az olvasóval. De minthogy másrészt mégis szükségesnek tartom, hogy az olvasó az új tarifa jellegét ezeknél is megismerje: két iparágat akarok közelebbről szemügyre venni és mint jellegzetest bemutatni és pedig a pamutipart és vasipart, mint a melyek közül elsónél Magyarország inkább mint fogyasztó szerepel, míg a másiknál a monarchia mindkét államában elég erős már az ipar arra, hogy a maga érdekeit érvényesítse.

A pamutiparnál a közönséges sima pamutszövetek fizettek eddig 81—167 korona vámot, fognak fizetni ezentul 80—180 koronát, a közönséges mustrás pamutszövetek 107—190 korona helyett 110—200 koronát, a középfinom sima pamutszövetek 131—214 korona helyett 131—230 koronát, a középfinom mustrás szövetek 131—214 K helyett 136—235 koronát, a finom szövetek 190—286 korona helyett 195—295 koronát, a legfinomabbak 381 korona helyett 385 koronát. A bársonyszövetek és szalagok 214 korona helyett 230 koronát, a paszománt 214 korona helyett 226 koronát. A kötszövött-árak 214 korona helyett 220—400 koronát. A kötszövött-áraknál azonban meg kell jegyeznem, hogy a legkisebb varrás mellett a 214 koronás vámhoz még 40%-os confectiós pótlék is járult, melynek következtében az ilyen áru a legtöbb esetben nem 214, hanem 296 korona vámot fizetett.

Lássuk most a vasárukat és gépeket. Megjegyzem még, hogy a pamutárakból csak a műszaki cikkek, vagyis a tarifa egy tételét mellőztem, mely a többiekhez képest a fogyasztás szempontjából igen alárendelt fontossággal bír. Eltekintve ettől a pamutárak egész tarifáját adtam. A vasáraknál ellenben csak szemelvényekre szorítkozom, nem csak azért, mert a tarifa-tételek száma igen nagy, hanem azért is, mert igen sok tételnél a vámemelés csak rész-

letesebb magyarázata mellett tűnnék ki, a mit mellőzni kívánok.

Pamutárak általános vámja k o r o n á k b a n		
	e d d i g i	u j
Pamutáru közönséges, sima .	81—167	80—180
„ „ mustrás	107—190	110—200
„ középfinom, sima .	131—214	131—230
„ „ mustrás	131—214	136—235
„ finom	190—286	195—295
„ legfinomabb	381	385
Bársonyszövet és szalag . .	214	230
Szalagáru (bársony kivételével)	214	226
Tüll	381	380—440
Bobbinet, csipkeszerű függöny	381	440
Csipke	714	750
Himzések	714	730—800
Paszománt és gombkötőáru .	214	226
Kötszövött és kötöttáru:		
a) Kelmék	214	220—240
b) Harisnya:		
1. Tuczatpáronkint 1 kg.-nál súlyosabb	214	220
2. Tuczatpáronkint 1 kg.-ig	214	285
c) Keztyű:		
1. Tuczatpáronkint 300 grammnál súlyosabb .	214	300
2. Tuczatpáronk. 300 gr.-ig	214	400
d) Külön meg nem nevezettek	214	300

Vasáruk és gépek általános vámja métermázsánként
koronákban:

	e d d i g i	u j
Pléh és lemez, nyers	9·52—14·29	9·50—15·—
Drót, nyers	9·52—14·29	9·50—15·—
Csővek, nyersen	4·76— 9·52	7·20—10·50
„ szegecselve	15·48—20·24	17·——21·—
Csőkapcsoló részek nyersen .	15·48—20·24	22·——30·—
Vasszerkezetek	11·90—14·29	17·—

	e d d i g i	u j
K. m. n. n. pléhárak nyersen	14·29	18·—
„ „ durván mázolva		
vagy kikészítve	20·24	23·—
Sinmegerősítő eszközök . .	4·76—11·90	14·—
Vasuti kerekek	14·29	14·50—20·—
Szénavilla, gereblye, nyersen	16·67—23·81	24·—
Kalapács, fejszék stb., közön-		
séges	23·81	33·—
Reszelő, ráspoly, közönséges .	23·81	30·—
Fűrész, közönséges	47·62—59·52	60·—150·—
„ maró	23·81	60·—85
Gyaluvas, közönséges	47·62	60·—
Csavaranya, közönséges. . .	11·90—15·48	12·—24·—
Áruk, nem kovácsolható önt-		
vényből, külön meg nem ne-		
vezve, nyers	4·76— 9·52	6·—10·50
Ugyanaz, közönségesen meg-		
munkálva	9·52—20·24	14·—22·—
Áruk, kovácsolható vasból, k.		
m. n. n., nyersen	9·52—11·90	10·—16·—
Ugyanaz, közönségesen meg-		
munkálva	11·90—20·24	20·—28·—
Gőzgépek	20·24	20·—40·—
Gépek és készülékek k. m. n. n.	20·24	24·—30·—
Távírógépek	119·05	120·—240·—
Dynamo - gépek és elektro-		
motorok	20·24—35·71	24·—72·—
Villamos távíró- és telefon-		
készülékek	119·05	120·—240·—

Változatlanul maradtak, vagy csak kisebb emelést mutatnak a mezőgazdasági gépek általában és a textiliparban szükséges gépek legnagyobb része.

Chamberlain.

I.

A nagy pénzügyi nehézségek, melyek a boer háború következtében Angliára nehezedtek, 1902 elején arra vezették Hicks-Beach pénzügyminisztert, hogy a buzára és lisztre angol mázsánként (50 kiló) 3, illetőleg 5 pence behozatali vámot hozzon javaslatba. Ez a vám már csekélységénél fogva ép úgy nem volt védelmi természetű, hanem tisztán pénzügyi jellegű, mint a czukorra az egy évvel előbb vetett beviteli és a köszénre vetett kiviteli vám. A buza- és lisztvám különben is már a következő évben január végével megszűnt, igen érdekes körülmények közt, melyekre lejjebb visszafogunk térni. A gabona- és lisztvám rövid fennállása alatt $2\frac{1}{2}$ millió fontot hozott az angol kincstárnak.

Az 1902. év folyamán a vámpolitika terén minden figyelem a junius folyamán összegyűlt Colonial Conference felé fordult, mely csak augusztusban fejezte be üléseit és a melynek eredményéről csak igen kevés szivárgott ki a nyilvánosságra és ez a kevés éppen nem volt alkalmas a kíváncsiság kielégítésére. A novemberben megjelent Blue-Book szétoszlatta azt a kevés reményt is, a mi ezután megmaradt. S így nem csoda, hogy 1903 márcziusban, mikor a parlament a költségvetést tárgyalta, a Colonial Conference csekély póthitele alkalmul szolgált arra, hogy

a kiábrándulás kifejezésre jusson. Az angol közvélemény azt várta, hogy a gyarmatok a boer háború közben kifejezésre jutott birodalmi szellem befolyása alatt hajlandók esznek bizonyos részt vállalni Anglia nagy hadiköltségeiből; a miért Anglia viszont talán hajlandó lett volna belemenni egy birodalmi képviselőbe, a hol a gyarmatok küldöttei vele együtt tanácskoznak Greater Britain sorsa felett. Várta ezt annál inkább, mert hiszen a Colonial Conference-en maga Chamberlain tarthatatlannak jelezte a teher azon egyenetlen megosztását, hogy a míg a birodalom védelme Angliában minden egyes polgárra 29 sh. 3 d., terhet ró, addig ez a költség Ausztráliában 3 sh. 5 d. Új-Zeelandban 3 sh. 4 d. és Canadában 2 sh. A Blue-Book arról tanuskodott, hogy a gyarmatok sem a teherben való részvételre, sem a szorosabb politikai kapcsolatra nem gondolnak, hanem csak gazdasági előnyöket várnak. A gyarmatok miniszterelnökei hajlandók voltak parlamentjeiket arra indítani, hogy az anyaország áruit az idegen országokkal szemben kedvezményes elbánásban részesítsék. Canada időközben 25%-ról $33\frac{1}{3}\%$ -ra emelte föl az angol áruk javára szóló különbözetet és hasonló 10—25% kedvezményes elbánást helyeztek kilátásba Ausztrália és Capland vezető államférfiai. De e mellett különösen Canada kiemelte, hogy a vámnak még az angol áruval szemben is teljesen elegendő védelmet kell a belföldi termelés részére nyújtani. Ezen valami tulságosan nagyra nem becsülhető előnyökért cserébe viszont a Colonial Conference-en résztvevő gyarmati miniszterek kifejezték azon reményüket, hogy az anyaország az ő termékeikkel szemben a preferential treatment kedvezményét fogja alkalmazni.

Ennek a szegényes eredménynek a buskomorsága nyilvánul abban a beszédben, melyet az Afrikából visszatérő Chamberlain, ki most dicsősége tetőpontján állott,

márczius 20-ikán a Mansion House-ban tartott. Mert a hosszú és véres háboru győzelmes befejeztekor elnémult a vád, hogy könnyelműen vitte bele nemzetét a végzetessé válhatott harcba és azonfelül afrikai utjában valóban elismerésre méltó államférfiúi sikereket ért el a két nagy néptörzs, az angolok és hollandusok kiengesztelésében. Beszéde az angol birodalom megerősítésével foglalkozott, azon nézetének adva kifejezést, hogy a birodalom válságos időben él s hogy az, a mit Anglia és gyarmatai az új század első éveiben teendők lesznek, valószínűleg örökre fog dönteni a felett, hogy a birodalom fenmarad és megerősödik vagy darabokra szakad, melyek csak helyi érdekeikkel törődnek. A birodalmi eszme, a Greater Britain gondolata szerinte, csak újabban ver gyökeret Angliában; a gyarmatok iránt sokáig nem tanusítottak kellő rokonszenvet. Most azonban az anyaország tovább ment, mint a gyarmatok, melyekben a helyi érdekek annyi jelentőséget nyertek, hogy a közös birodalmi érdekek kevesebb figyelemben részesülnek. A gyarmatok nem ismerik föl eléggé, mivel tartoznak a birodalomban elfoglalt állásuknak. Az ő eszménye egy birodalom, melynek tagjait láthatatlan kötelékek fűzik egybe, és a mely mégis ellenállhatatlan erővel és hatalommal rendelkezik. De ennek az eszménynek — úgy mond — mi hazai imperialisták vagyunk a hirdetői. Mi megelőzzük a gyarmatokat, melyekbe csak ezután kell még ezt a szellemet beoltani.

A Mansion House-ban mondott szavak csak előfutárjai voltak Chamberlain egy sokkal fontosabb, újabb beszédének, melyet május 15-ikén választókerületében, Birminghamban tartott és a melylyel a vámpolitikai kérdést mélyreható fontosságában, a maga egész teljességében állította a világ elé. Ezt a beszédét azzal kezdette, hogy a gyarmatok 50,000 embert állítottak ki a háboruban a

birodalom védelmére, de a birodalom anyagi terheit ugy-
szólván csak az anyaország viseli. A legközelebbi évek
politikájától függ, hogy az angol világbirodalom tud-e
összetartani, vagy egymástól elszakadva egyes országokra fog
széthullni, melyek csak önző érdekeiket követik. E részben
habár más irányban, t. i. gazdasági téren a gyarmatok meg-
tették a kezdeményező lépést. Canada $33\frac{1}{3}$, Délafrika és
Ausztrália 25% kedvezményt adnak az angol áruknak az
idegen áruk felett. A gyarmatok függetlenségét nem akarja érin-
teni, de ha azok találnak módot, melylyel a birodalmi kap-
csolatot megerősíthetjük, segítsük őket abban; még ha az
nem is felel meg mindenben a mi felfogásunknak. A mit
a gyarmatok kívánnak, a kedvezményes elbánás termé-
keikkel. Ezt azonban a mostani vámrendszer nem engedi.
Ezzel a rendszerrel tehát szakítani kell, mert ez kötelessé-
günké teszi, hogy mindig a legolcsóbb piacon vásároljunk és
nem engedi meg, hogy saját gyarmatainknak előnyt adjunk,
sőt még arra is kárhóztat bennünket, hogy tehetetlenül
nézzük, hogy más országok gyarmatainkat büntető vámok-
kal sujtják azért, mert ezek velünk szemben kedvezőbben
akarnak eljárni. Cobden és Bright tudott kedvezményt adni
Francziaországnak, mi nem tudunk adni saját gyarmataink-
nak. A Littler Englanderek, a manchesteri iskola csekély
maradványai azt tanítják, hogy több figyelmet fordítsunk
az idegen országokkal folytatott áruforgalmunkra. A free-
trade semmi dogmatikus meghatározása nem tarthat vissza
bennünket attól, hogy a midőn keressük az érintkezést az
egész világgal, visszaszerezzük magunknak azt a hatalmat,
hogy minden országgal szabadon tárgyaljunk és ha kell,
velük szemben megtorló intézkedéseket is alkalmazzunk,
ha azok a mi érdekeinket vagy a köztünk és gyarmataink
közötti kapcsolatot fenyegetik. Mert -- ugymond -- nem
szeretem, ha megütnek és én nem üthetek vissza. E nagy

kérdések felett szükséges, hogy meginduljon az eszmecsere, habár nem valószínű, hogy az általános választások közel legyenek. Minden más kérdésben az egyszer elkövetett hibát lehet idővel jóvá tenni, de mikor a birodalom megerősítéséről van szó, akkor nem szabad elszalasztani az alkalmat, mely talán soha sem fog többé kinálkozni és ő olyan brit birodalmat akar, mely egyesítse a brit fajt az egész kerek világon, mely önmagának elég legyen és önmagát tudja fentartani (self sufficient and self sustaining). Ezért lelkesedik ő, még ha az megrögzött előítéletek feláldozásával járna is, és nem elégszik meg egy Kis-Angliával, melynek mai jóléte irigyei és ellenségei kényekedvénnek lenne kiszolgáltatva.

Chamberlain beszédének egyik főereje az az erős imperialisztikus önérzet, mely minden brit szívből önkéntelenül is visszhangra talál. Azért meg is akartam az olvasót ismertetni retorikájának azon megvesztegető erejével, mely nagy sikereinek legfőbb magyarázata. Ettől eltekintve a beszéd tulajdonképeni tartalma két gondolatban csúcsosodik ki : 1. megtorló eljárás azon országokkal szemben, melyek az angol vagy az angol gyarmati árut kedvezőtlen elbánásban részesítik és 2. kedvezményes elbánás az angol gyarmati árukkal szemben. Mind a két gondolattal részletesen fogunk foglalkozni, különösen október 6 és 7-én tartott glasgowi és greenocki beszédei után, melyekben egész eszmemenetét bővebben kifejtette, a hadjáratot tulajdonképp megindította. Mielőtt azonban erre rátérnénk, foglalkoznunk kell az időközben fölmerült eseményekkel, hogy így Chamberlain fellépését teljesen megérthessük. Addig is azonban, míg erre áttérnénk, érintenem kell a birminghami beszéd két részletét, melyek részben magyarázatra szorulnak, részben nagyon jellemzik Chamberlain egész szónoki szereplését.

Chamberlain a megtorló vámok szükségének egyik érveül Németország magatartását hozta fel Canadával szemben. Ennek a magyarázata az, hogy mint fennebb (l. a 29. lapon) láttuk, 1897-ben Anglia fölmondta a német kereskedelmi szerződést, mert Németország az egész szerződést és ezzel a legnagyobb kedvezmény záradékát is a gyarmatokra s nevezetesen Canadára is vonatkoztatta. Canada ellenben önállóan akart vámügyeiről rendelkezni. Ezt csak úgy lehetett elérni, ha Anglia a régi szerződést fölmondja, és az új szerződést úgy köti meg, hogy az Canadára ne vonatkozzék. Anglia tényleg azonnal ily módon újból szerződött Németországgal, habár csak ideiglenesen és a pusztán legnagyobb kedvezmény alapján. Canada és Németország közt azonban a hosszas tárgyalás dacára sem jött létre a szerződés. Canada nem akarta az Angliának adott kedvezményeket Németországra kiterjeszteni, dacára annak, hogy 1903 február 6-ikán Franciaországgal szerződött és az angol áruknak adott preferential treatment-et ezen országra is kiterjesztette. Németország most már két országgal szemben volt kedvezőtlenebb helyzetben és ezért a maga részéről a canadai árukkal szemben általános vámtarifáját léptette életbe, vámpótlékokat vagy megtorló vámokat azonban nem alkalmazott, noha mindig azt az álláspontot foglalta el, hogy Canadában ugyanazon vámelbánásra van joga, mint Angliában, mert Canada annak kiegészítő része és azért nincs joga arra, hogy az angol szerződésben kikötött legnagyobb kedvezményt Németországtól megvonja és az angol vagy éppen a francia árukat kedvezőbb elbánásban részesítse. Canada kormánya erre azzal felelt, hogy a közte és Anglia között fennálló megállapodás az ő belső dolguk, melyhez más államnak semmi köze s április 17-étől fogva német árukra $33\frac{1}{3}\%$ -os pótlékot vetett. Szinte fölösleges megjegyezni, hogy Német-

ország tárgyalásai Canadával az angol kormány közreműködésével folytak. Midőn tehát Chamberlain Canadát mint jogaiban sértett felet tüntette föl, egyszerűen ahhoz az eszközhöz folyamodott, mely a védvamos politikának legkedvenczebb fegyvere. A nemzeti önérzetnek hizelegve, oly előnyöket követelt Canadának, mely nemcsak a fennálló, de minden elképzelhető józan vámpolitikával ellenkezik. Mert ha Canada kedvezőtlenebb eljárásban részesíti Németországot, akkor az előbbi bátran alkalmazhatott volna Canada ellen is kedvezőtlenebb elbánást. Németország pedig csak annyit tett, hogy a kedvezményeket szüntette be, de különben általános tarifáját alkalmazta minden megtorlási intézkedés nélkül.

A másik körülmény, a melyet nem akarok említés nélkül hagyni, Chamberlain hivatkozása Cobdenre és Brightre, hogy ha ők helyeselheték a kedvezményeket, melyeket az 1860-iki szerződés Franciaországnak adott, miért nem adhatná Anglia eme kedvezményeket saját gyarmatainak. Ez az érvelés nélkülözi az igazságot és tisztán a kápráztatásra van számítva. Anglia nem adott 1860-ban semmi oly kedvezményt Franciaországnak, melyet nem akart volna kiterjeszteni a világ minden más államára. Chamberlain ellenben oly kedvezményeket akar adni a gyarmatoknak, melyeket más országokra kiterjeszteni ne lehessen. Az érvelés e merészsége magyarázza meg talán minden más körülménynél jobban, miért tett Chamberlain föllépte eleinte oly óriási hatást és miért gyengült meg kétségtelen szónoki erejének varázsa később, mikor a közvélemény megismerte ellenfelei beszédeit is, melyek leghatásosabb fordulatait és legmegvesztegetőbb érveit kellő értékükre leszállították.

Chamberlain tehát ismét visszaesett abba az éppen nem szerencsés szerepbe, melyet 1896-ban játszott, midőn

először riasztotta meg a világot a birodalom bensőbb kereskedelmi kapcsolatával (l. a 32. lapon). Ez annál csodálatosabb volt, mert hiszen a bátor kezdeményezést csakhamar követte a csendes visszavonulás, a midőn kijelentette, hogy ezt a bensőbb kapcsolatot csak a szabad kereskedelem alapján gondolja. Chamberlain most egy lépéssel tovább ment. Egyenesen ellentétbe helyezte magát Anglia hagyományos vámpolitikájával. Ezzel kétségtelenné vált, hogy ellentétbe kellett jutnia a cabinet egyes tagjaival is, mert habár az unionista kormányban nagyobb számmal ültek régi conservativek, nyílt titok volt, hogy a freetrade elve a régi conservativek közt is számlált hiveket. Ez ellentétet különben maga Chamberlain is bevallotta birminghami beszédében, midőn elmondta, hogy a rövid életű buza- és lisztvám fennállása idején a canadai kormány azzal az indítvánnyal állott elő, hogy ha Anglia vám-visszatérítést adna a canadai buzának, akkor ők viszont fontolóra vennék, miféle előnyöket nyújthatnának a canadai vámtarifában az anyaországnak. Erre Chamberlain kijelentette, hogy ha csak rajta mulnék, ő elfogadná az ajánlatot, de a kormány, mint egész, nem hajlandó eltérni az ország megállapodott kereskedelmi politikájától. S hogy ez a csábító alkalom ne ejthesse újból kísértetbe a vállalkozó gyarmati minisztert, Ritchie akkori pénzügyminiszter csakhamar eltörölte a buza- és lisztvámot.

II.

A birminghami beszéd hatása alatt a parlament szabad-
elvű tagjai fölvetették a kérdést, első sorban az alsó-
házban, a hol Chamberlain május 28-án azzal bővítette
ki programját, hogy a kedvezményes elbánás nem
vonatkozhatik az ipari nyersanyagokra, de annál határo-

zottabban hangsúlyozta, hogy az élelemre igenis adót kell vetni, ha egyáltalán kedvezményben akarjuk részesíteni a gyarmatokat. Elismerte, hogy ezzel az adóval, 1 vagy 2 shillinggel a munkás többet fog fizetni ételmezésre mint eddig, de egyszersmind biztosította őket arról, hogy azt vissza is fogja téríteni nekik társadalmi reformok alakjában. Kilátásba helyezte, hogy az aggkorra szolgáló nyugdíj vagy más hasonló és sok pénzbe kerülő intézmény, a mi eddig a közvetlen gyakorlati politika körébe nem volt bevonható, gyakorlati értékkel fog birni, ha az ételmet megadóztatják. A parlament mindkét házában nagy hullámokat vert föl Chamberlain további fejtegetése. S ha voltak is többen nemcsak a kormány tagjai és a régi conservatívek közt, sőt egyes régebbi liberális unionisták is, a kik mellette foglaltak állást, igen nagytekintélyű férfiak szólottak föl ellene, nemcsak a liberális ellenzék részéről, mely a maga egészében a leghatározottabban utasította vissza a merész fordulatot, hanem többen a kormány tagjai és az unionista kormánynak nemcsak egykori liberális, hanem egykori conservatív hívei közül is. Így Ritchie pénzügyminiszter már június 2-án a budget tárgyalásánál kijelentette, hogy nem pártolhatna oly politikát, mely, nézete szerint, káros volna úgy az anyaországra, mint a gyarmatokra nézve. Hicks-Beach, Ritchie elődje, volt pénzügyminiszter és régi conservatív államférfi azon nézetének adott kifejezést, hogy Chamberlain vámpolitikája meg fogja bomlasztani a kormánypártot és ha tovább is ragaszkodnak e politikához, úgy az szét fogja törni az unionista pártot. Lord Goschen pedig, a többszörös volt miniszter, szintén régi conservatív államférfi és nagytekintélyű közgazdasági szakember, Chamberlain tervéről egyenesen azt mondja június 15-én a felsőházban, *hogy az koczkára veti a nép ételmét.* A devonshirei herczeg, a minisztertanács elnöke, a cabinet-

nek a miniszterelnök után legelőkelőbb tagja, az unionista párt liberális részének elismert feje ugyanakkor azt mondta, hogy nem tud képzelni politikát, mely biztosabban és gyorsabban vezetne a birodalom szétbomlására, mint azt, melyet Chamberlain ajánl. Balfour miniszterelnök a parlamentben egyelőre csak kitérőleg kezelte a kérdést, mint olyat, melynek fölvetése előtt magának a kormánynak kebelében beható vizsgálatot kell tartani. Pár nap múlva azonban a Constitutional Club ülésén oly meleg rokon-szenvet tanusított Chamberlain iránt, hogy ezzel a kérdés újból előtérbe nyomult.

A Constitutional Club az unionista-párt conservatív részének a szervezete és ennek június 26-ikán tartott ülésén Balfour mint a Club elnöke az unionista párt körül szerzett érdemeiért ünnepelte az ott szintén megjelent Chamberlaint, a kit a Club egy megtisztelő emlékekkel is megajándékozott. A vámpolitikáról Balfour azt jegyezte meg, hogy örülség a conservatív párt vagy az unionista párt részéről, ha a közgazdasági állásfoglalást pártkérdéssé tenné. Ő maga egyelőre nem kíván egyebet, mint szabadságot a kereskedelmi tárgyalásoknál a végből, hogy azzal a kereskedelem szabadságát előmozdítani lehessen. — E szavak bővebb értelmét mindjárt látni fogjuk. — Egyelőre csak azt akarom megemlíteni, hogy minél tartózkodóbb volt Balfour nézeteiben e kényes kérdéssel és minél pazarabb elismeréssel viseltetett mindamelllett Chamberlain iránt, annál biztosabban fejtette ki az utóbbi ismét nézeteit a preferential treatment szükségéről, sőt most egy lépéssel tovább ment a teljesen védvamos felfogás irányában, a mennyiben kijelentette, hogy a külföldről behozott iparcikkek kiszorítják az angol munkást megszokott foglalkozásaiból és részben egyenesen kivándorlásra kényszerítik. Még kellemtlenebb föltűnést keltett azonban két további nyilatko-

zata, melyekkel két fontos dologban ellentétbe jött nemcsak régi freetrader multjával, hanem a legutóbbi napokban tett nyilatkozataival. Május 28-iki parlamenti beszédében elismerte, hogy a buzavám föl fogja emelni a munkás élelmi költségeit, most egy hónappal utóbb, június 26-án a Constitutional Clubban mondott beszédében azt állította, hogy a buzavám mellett a munkás élelmi költsége is kisebb lehet, ha más szükségleti cikkek vámja leszál-littatik. Továbbá ugyancsak előbbi parlamenti beszédében és egy június 3-án megjelent és egy birminghami munkáshoz intézett levelében határozottan kijelentette, hogy a vámreform elegendő alapot fog szolgáltatni a munkásbiztosítás céljaira, míg a Constitutional Clubban mondott fönnebbi beszédében a munkásbiztosításról csak mint eshetőségről beszélt, melynek semmi köze a vámreformhoz. A birminghami munkáshoz intézett levél még egy más kockáztatott állítást is foglalt magában, hogy t. i. az élelem megdrágulása a munkabért is föl fogja emelni, mert az ugy az Egyesült-Államokban mint Németországban is megtörtént volna. Hogy az ilyen ellenmondásokat és meggondolatlan kijelentéseket ellenfelei kihasználták, azt nem szükséges mondani. Részemről csak azért hozom föl azokat, hogy ne csodálkozzunk tulságosan ezen könnyedsége felett, ha majd még fontosabb kérdésnél is tapasztaljuk.

A parlamentben ugy júliusban mint augusztusban nemcsak az ellenzék, de az unionista kormánypárt részéről is fölmerült a kívánság, hogy Chamberlain javaslatai megvitassanak, annál is inkább, mert ugy a párt mint a kabinet meghasonlott volta nyilvánvaló lett és így már pártpolitikai szempontból is éles bírálat tárgyává lett az ilyen párt és az ilyen kormány együttmaradása. Balfour miniszterelnök azonban kitért a nagyfontosságú kérdés minden megvitatása elől a parlamentben azzal, hogy ilyen

elő nem készített és nem aktualis kérdés megvitatása csak ellenzéki fortély minden komoly gyakorlati következés nélkül. De maga Chamberlain azért folyton beszélt és irogatott a legkülönbözőbb alkalmakkor, a mi azonban mint láttuk, éppen nem volt szerencsés.

Chamberlain vámpolitikájának ellenfelei szintén nem maradnak tétlenül. Alig ejtette ki Chamberlain ezt a szót, hogy a buzára vámot akar vetni, megjelentek London utcáin nagy falragaszok a nagy és kis cipóval, mint a melyek közül az egyik az eddigi vámmentes buzának, a másik a Chamberlain vámpolitikájának felel meg. A free-trade eszméje mellett, mint a korábbiakból tudjuk, több régi egyesület dolgozott, mert július 1-én megalakult Hicks-Beach elnöklete alatt az unionista kormánypárt freetrade tagjainak részvéte mellett egy új egyesület, mely a kormányra és az unionista párt fenmaradására nézve komoly veszedelmet jelentett. A liberális ellenzéki képviselők Arnold Morley elnöklete alatt hasonlóképp egy új egyesületet alapítanak Chamberlain vámpolitikája ellen. A mozgalomba belevegyülnek maguk az érdekeltek is. Julius 21-ikén Manchesterben a legnagyobb angol ipar a pamutgyárosok és munkások meetinget tartanak, melyben egyértelműleg elítélnék minden oly vámpolitikát, mely az élelem megadóztatására vezetne. Chamberlain ezzel szemben a nagy földbirtokos aristokrátiát igyekezett megnyerni magának és az ő eszméit terjesztő Tarif-Reform-League elnökségét Southerland hercege foglalja el, a ki mellett még Argyll Abercourn és Westminster hercegek lépnek be az egyesületbe. Sőt az sem marad észrevétlenül, hogy Chamberlain maga mellé államtitkáru a fiatal Marlborough herceget veszi.

Nagyobb föltűnést és egyenes elkeseredést kelt a szabadelvű táborban Chamberlain és Balfour összejártsága, melynek következtében az unionista pártszervezet mindenütt

Chamberlain eszméinek szolgálatában áll és mellette szerkesztett különféle röpiratok terjesztésére vállalkozik. Midőn azonban ez ügyet a felsőházban szóba hozzák, a devonshirei herczeg semmi kétséget nem enged az iránt, hogy ő a maga részéről is ragaszkodik régi gazdasági elveihez.

Ilyen izgalmak közepette oszlik szét augusztus 15-én a parlament, s ezzel a vita a sajtóban csak még élesebb lett. A sorozatot 14 angol egyetemi tanár, az angol tudomány színének és virágának együttes nyilatkozata kezdi meg, mely a leghatározottabban itéli el az új vámpolitikát. A nyilatkozat, melyen Bastable, Bowley, Cannan, Courtney, Edgeworth, Gonner, Marshall, Nicholson, Phelps, Pigou, Sanger, Scott, Smart és Armitage Smith nevei voltak olvashatók, a következő hét pontot foglalta magában:

1. Nem való, hogy a behozatal gyarapodása valamely iparágban egyértelmű volna a munkások csökkenő foglalkoztatásával ebben az iparágban a behozó országban.

2. Nagyon valószínűtlen, hogy az Egyesült királyságba behozott ételek vám alá vonása arra vezetne, hogy a munkabér ugyanazon értékkel, vagy azt meghaladó értékkel emelkednék.

3. A kár, mely a brit fogyasztót a buza behozatali vámja által érné, kis mértékben enyhülhet azon lehető, de a fenforgó körülmények közt igen valószínűtlen esetben, hogy a teher egy részét állandóan a külföldi termelő viselné.

4. Azzal a megállapítással szemben, hogy az élelemre vetett adó föl fogja emelni az élelem árát, az a válasz, hogy az a következés esetleg tényleg nem fog beállani, nem bir bizonyító erővel. Midőn azt mondjuk, hogy a behozatali vám fölemeli az árakat, akkor természetesen azt értjük, hogy a vám hatását nem ellensúlyozzák más ugyanazon időben és ellenkező irányban működő okok. Vagyis más

szóval, azt értjük, hogy a behozatali vám következtében az árak általában véve a vám összegével magasabbak, mint a milyenek lennének, ha minden egyéb körülmény változatlan maradna.

5. Részünkről lehetetlennek tartjuk oly tarifát alkotni, mely kiterjessze a gyarmatokban a buzatermő földeket és előmozdítsa a mezőgazdaságot az Egyesült királyságban és ugyanakkor meg ne károsítsa a brit fogyasztót.

6. Az a föltevés, hogy a közönség, melyet a vám egyenesen megkárosít, mindamellett teljesen egyenértékű ellenszolgáltatást nyerhetne ezen vám jövedelméből, nem felel meg az igazságnak, mert nem veszi számításba *a) a* beavatkozást a javak szabad forgalmába, *b) az* esetleges kárt, mely abból állhat elő, hogy az ipar más foglalkozásba tereltetik, mint a hogy különben tenné és *c) azt a* körülményt, hogy abban az esetben, ha a külföldi buzára vámot vetünk, az angol és gyarmati buza szabad marad és ennek folytán a fogyasztó kénytelen lesz megfizetni az egész vámot vagy annak megközelítő összegét minden buza után, míg az állam csak a külföldi buza után kapja meg a vámot.

7. Általában véve azok, kik könnyedén vállalkoznak arra, hogy újból szervezzék az élelemmel való ellátást és megbolygassák az ipar menetét, megközelítőleg sem veszik számításba azt, hogy a bizonyítás milyen terhét veszi magára az az államférfi, a ki eltérve attól az egyszerű elvtől, hogy közterhet csak az államjövedelem érdekében szabad kivetni, a vámok átalakítása útján egyéb célokra törekszik.

A professzorokhoz csatlakoztak a munkások is. Szeptember 8-ikán a trade-union-ok, a leghatalmasabb munkásegyletek, Leicester-ben tartott kongresszusa kimondta, hogy a legszigorubban elítéli a jelen vámrendszernek Cham-

berlain által javasolt változtatását, mint olyant, mely az ország népének legjobb érdekeire csak kárt és veszedelemet hozhat.

E mellett jobbról és balról követték egymást a különböző gyűlések és jobbról és balról mindinkább élénkebb lett a napi sajtóban és a tudományos irodalomban is a harcz. Az igazságnak tartozunk azzal, hogy akad egy kiváló közgazdasági szaktekintély is, Ashley (The Tarifproblem), ki Chamberlain mellett foglalt állást.

Az előcsatározások befejeztével szeptember közepén megjelent a Board of Trade nagy memoranduma (Blue-Book Cd 1761), mely közel 500 lapon foglalja össze azokat a statisztikai adatokat a külkereskedelem és ipar köréből, melyekkel a kormány a kérdés tanulmányozását a maga részéről megindítani kívánta. Ez a terjedelmes munkálat igazi büszkesége lehet az angol hivatalos statisztikának és az bizonyynyal nem szól a szabad forgalom barátai ellen, ha ezt a megbecsülhetetlen kincsesbányát főleg ők aknázták ki érveik javára.

A Blue-Book-kal szemben egyidejűleg lepte meg az angol világot az az egészen kivételes esemény, hogy maga a miniszterelnök is leszállt a küzdőtér porondjára.

III.

Balfour miniszterelnök szeptember közepén tette közzé megjegyzéseit az elszigetelt szabad kereskedelemről. (Economic notes on insular freetrade.) E röpiratban Balfour az angol vámpolitika baját abban látja, hogy Anglia kereskedelme két irányban maradt elszigetelt, a mennyiben sem gyarmataiban sem a többi idegen országokban nem érvényesült. Anglia kénytelen volt áttérni a szabad forgalomra, kénytelen volt feláldozni mezőgazdaságát az iparnak, mert

egy mezőgazdasági Anglia nem szolgáltatott volna sem elég embert, sem elég gazdagságot imperiális céljaira. De hogy ez elviselhető legyen, ahhoz két föltétel szükséges: nagy kivétel a külföldről beszerzendő szükségletek kiegyenlítésére és elegendő tőke belföldi befektetésekre. A világ azonban nem tért át a szabad kereskedelemre és így mindkét föltétel beteljesedése kétségesseé vált. Az európai országok folyton fokozzák vámjaikat és ezzel megkárosítják Angliát, korlátozva piaczeit és megsemmisítve azon tőkét és ügyességet, melylyel ezen piacokat ellátták és ezzel kevésbbé jól fizető csatornába terelik az angol ipart. Midőn így a nagy szárazföldi országok, sőt egyes angol gyarmatok is folyton emelik vámjaikat, ezzel szemben csak egy segítség van. A védvamos tarifák mellett kedvezményeket csak alkudozások útján lehet nyerni és így a tárgyalásoknál az idegen országoknál csak az önérdekre, a gyarmatoknál az önérdekre és érzelmeikre is támaszkodhatik Anglia. Egyedül az angol nép nem képes úgy tárgyalni, hogy a forgalom szabadsága emelkedjék, mert a freetrade által keze meg van kötve. A tárgyalásnak szabadsága mellett nem volna nehéz oly módot találni, melylyel azt Anglia a maga előnyére felhasználhatná. Balfour elég világosan azt kívánja, hogy Anglia megtorló vámokra térjen át. Kitétszik ez abból, hogy elítéli az angol vámpolitika azon hagyományos tételét, mely a vámokat csak pénzügyi érdekből tartja indokolt-nak. Mindamellett elég óvatos volt oly határozatlan kifejezéseket használni, melyekbe sok mindenféle magyarázat belefér és a tág értelmezés ezen lehetősége egyik legfőbb oka annak, hogy az angol kormánypártot együtt lehet tartani.

Bármily sokoldalú magyarázatokat engedett legyen is Balfour röpirata, két irányt legalább látszólag teljesen kizárt, egyrészt az eddigi freetrade-et és másrészt Chamberlain

preferential treatment-jét, mely utóbbiról mélyen hallgatott. Senkit sem lepett meg tehát, midőn szeptember 18-án nemcsak Chamberlain, hanem a cabinet két más tagja, kik a freetrade föltétlen hiveiként szerepeltek, Ritchie pénzügy-miniszter és Lord Hamilton, az indiai államtitkár, mind a kettő régi conservatív, szintén beadták lemondásukat. Pár nappal utóbb hasonló okból lemondtak még Lord Balfour of Burleigh, a skót államtitkár és Elliot, a pénzügy-miniszterium al-államtitkára. Annál meglepőbb volt, hogy a Devonshirei herczeg nem követte példájukat. Nemsokára azonban nyilvánvaló lett, hogy Balfour csak taktikából és nem meggyőződésből nem csatlakozott Chamberlain gyarmati politikájához. Kitűnt ez azon beszédben, melyet Balfour október 1-sején Sheffieldben tartott és a mely Chamberlain tulajdonképeni szónoki hadjáratához a bevezetést szolgáltatta, és a melynek folytán a Devonshirei herczeg, szintén megvált az unionista kormánytól. De kitűnt még később a Ritchie és Lord Hamilton leleplezéseinek folytán, melyekből megtudták, hogy Chamberlain azért vált ki a kabinetből, hogy annál szabadabban dolgozhassék eszméi mellett, a mi nem eshetik kifogás alá, de kitűnt az is, hogy Chamberlain azért benső politikai összeköttetésben maradt Balfourral úgy, hogy a másik két volt miniszter Chamberlain lemondásáról csak az ujságból értesült.

Balfour október 1-én Sheffieldben tartott beszédében általában ugyanazon eszmekörben mozgott mint röpiratában, csak erősebben hangsúlyozta rokonszenvét Chamberlain politikája iránt, habár egyelőre még nem csatlakozott hozzá, és élesebben domborította ki közvetlen kívánságát, a megtorlasos vámok alkalmazásának szükségét. Mindjárt beszédje bevezetésében nagy embernek nevezi Chamberlaint és ugyanezzel a jelzővel dicsőíti annak Birminghamban tartott májusi beszédét. Majd áttér arra az öntelt közönyre, melyre

Angliát mai vámpolitikája kényszeríti, úgy állítva gunyosan oda az angol nemzetet, mint a mely kereskedelmi szerződések tárgyalásánál azt kénytelen a másik tárgyaló félnek mondani, hogy: „mi hajlandók vagyunk Önnel tárgyalni, de nem adhatunk Önnek semmit és még sem tagadhatunk meg Önnek semmit. Mi ki vagyunk szolgáltatva az Ön kegyelmének és méltányosságának. Emlékezzék meg kérem, mily jók vagyunk az Ön kereskedelme iránt, mennyire nem vetettünk semmi akadályt az Ön útjába, mennyire megteszünk Önért minden lehetőt, és kérem ne feledkezzék meg rólunk, mikor legközelebb ismét szerződést köt velünk“. Az élelem megadóztatására azonban nem tartja megérettnek a közvéleményt. Az angol nép éltető szelleme a szabadság és a munkásosztályoknak a gabonavámos időben szenvedett nyomora oly élénken él minden angol ember emlékében, és, habár helytelenül, annyira össze van forrva a magas gabonavámokkal, hogy az élelem megadóztatása a közvélemény jelen állapotában kívül esik a gyakorlati politika határain. A mit ő ma a közönségtől kér, az egyedül az, hogy döntse le és alapjában változtassa meg azt a vámügyi hagyományt, mely a vámok jogosultságát csak a pénzügyi érdeken találta, és adja meg a kormánynak a kereskedelmi szerződéseknel a tárgyalás szabadságát. S habár ez az eszköz nem teljes, minthogy nézete szerint az ország ma még nem hajlandó vámot vetni az élelemre, azért annak mégis lesz valami értéke és haszna, mert ezentul azt mondhatjuk az idegen országoknak, hogy mi nem kérjük Önöktől, hogy felforgassák kereskedelmi politikájukat, mi nem kérünk semmi lehetetlent, mi csak kölcsönös igazságot és kölcsönös méltányos elbánást (fair treatment) kérünk, és ha nem kapjuk meg azt, el fogunk majd járni a magunk módja szerint.

Balfour tehát Chamberlain iránt tanusított minden

rokonszenve és hódolata daczára a legközelebbi jelenre nézve megmaradt a megtorlásos vámpolitika mellett, melynek szükségét a fair trade barátai már évek óta hangoztatták.

IV.

Chamberlain a maga programját csak pár nappal későbbén két egymásra következő napon október 6 és 7-ikén Glasgowban Skócia legnagyobb városában és az ettől 60 kilométerre fekvő és annak előkikötőjéül szolgáló Greenockban fejtette ki. Az első beszéd főleg a gyarmatoknak és a preferential treatment-nek és az imperialis politikának volt szentelve. A második inkább csak a retaliatio, a megtorló vámok szükségével foglalkozott. Az első természetesen a sokkal fontosabb. A két beszéd Chamberlain felfogását és javaslatait, melyeket elszórtan különféle felszólalásokban és levelekben, részben már másutt is nyilvánosságra hozott, mint összefüggő egész adja és azért a legalkalmasabb arra, hogy Chamberlain nézeteit a maga teljességében megismerjük.

Chamberlain abból indul ki, hogy minden angol ember az angol királyság fenmaradását, gyarapodását, nemzeti erősbödését és virulását kívánja. Ezt azonban csak azzal lehet elérni, ha megvalósítjuk a legnagyobb eszményt, mely valaha államférfiu előtt lebegett, egy nagy birodalom megalakítását, minőt még a világ soha sem látott. Össze kell forrasztani Angliát a tengerentuli gyarmatokkal, meg kell erősíteni a brit fajt, és meg kell előzni az összeütközéseket, melyek ma csak kereskedelmi természetűek, de a melyek komolyabbak is voltak a multban és komolyabbak is lehetnek a jövőben. Ez a kérdés a legnagyobb, melylyel az ország elé léphetünk és épp azért olyan fontos, hogy annak minden pártérdeken felül kell emelkednie. Anglia

mai jóléte ne ejtsen tévedésbe senkit annak tartóssága felől. Valamikor a tündéri Velencze kereskedelmi fölénye épp oly nagy volt, és dicsősége mégis lehanyatlott. Ily nagy és hirtelen válság nem fenyegeti az angol ipart és kereskedelmet, de a hanyatlás kétségtelen jelei már is mutatkoznak. Az angol ipar nincs jó helyzetben. S ha a változás a maga egészében fog mutatkozni, maguk a freetraderok is meg fognak térni. Az 1900. évben nagy sikert mutat föl a brit kereskedelem. A kivitel nagyobb volt, mint valaha, az utolsó 1902. év majdnem ugyanolyan jó volt. Mégis ha összehasonlítjuk 1872-vel, az emelkedés harmincz év alatt csakis 20 millió font, alig $7\frac{1}{2}\%$, míg időközben a népesség 30% -kal gyarapodott. Ugyanezen idő alatt az Egyesült-Államok kivitele 110 millióval, Németországé 56 millióval emelkedett, míg Anglia kereskedelme tulajdonképen vesztegelt.

Cobden valamikor azt hitte, hogy a szabad kereskedelem mellett Anglia lesz a világ ipari központja, míg a többi országok élelemmel és nyers anyaggal fognak bennünket ellátni, holott évről-évre mi viszünk ki kevesebb ipari cikket és azok hoznak be hozzánk mindig többet és többet. 1872-ben 116 millió font ára iparcikket vittünk ki az európai védvamos országokba és az Egyesült-Államokba, 1882-ben 88 milliót, 1892-ben 75 milliót és 1902-ben kivitelünk általános emelkedése daczára ismét kevesebbet $73\frac{1}{2}$ milliót. Egészben tehát a harmincz év alatt $42\frac{1}{2}$ millióval csökkent ipari kivitelünk ez országokba. A többi országokba ugyanazon idő alatt ipari kivitelünk $3\frac{1}{2}$ millióval csökkent, csökkent tehát mindössze 46 millióval. Ezt a tényt csak azért nem vettük észre, mert a statisztikusok azt elhallgatták és elleplezték a brit gyarmatokba való ipari kivitelünk növekedésével. A brit gyarmatokba irányuló ipari kivitelünk ugyanazon idő alatt növekedett 40 millióval és ma nagyobb

és értékesebb, mint ipari kivitelünk egész Európába vagy az Egyesült-Államokba. És ugyanakkor, a midőn ipari kivitelünk az idegen országokba csökkent 46 millióval, ipari behozatalunk az idegen országokból emelkedett 86 millióval.

Ezután három találós kérdést tesz föl hallgatóinak, miért hatszor oly nagy fejenként az angol ipari behozatal Canadában, mint az Egyesült-Államokban? Miért háromszor oly nagy Ausztráliában mint Canadában? És végül miért nagyobb Dél-Afrikába mint Ausztráliában?

A megfejtés abban áll, hogy az Egyesült-Államok ipara fejlettebb mint Canadáé, Canadáé pedig fejlettebb mint Ausztráliáé és Dél-Afrikáé. Szóval minél fejletlenebb az ipar valamely országban, annál kedvezőbb lesz oda az angol ipari kivitel.

Ámde maholnap Canada odafejlődik, a hol most az Egyesült-Államok tartanak, Ausztrália és Afrika pedig oda, a hol ma Canada áll. El akarjuk veszíteni a gyarmatokat is? Itt van a választ! Most itt van az alkalom. Ha nem ragadjuk meg, nem tér vissza többé.

A következő részt szó szerint idézem.

„Teljesen meg vagyok róla győződve, — és van némi okom arra, hogy illetékességgel szólhassak e tárgyról — a gyarmatok hajlandók velünk megegyezni. Igen szerény kedvezmény fejében, lényeges előnyt készek nekünk adni. Első sorban fentartják nekünk azt a kivitelt, melyet már is élvezünk. *Ugy fogják berendezni tarifáikat a jövőben, hogy ne támaszszanak nekünk versenyt az iparágakban, melyek az anyaországban már fennállanak.* Nem fogják — és én egy pillanatig sem ösztönözném őket arra, hogy tegyék — megkárosítani azon iparágakat, melyeket már megteremtettek. Azokat fenn fogják tartani. Nem fogják megengedni, hogy a mi versenyünk azokat tönkretégye vagy megkárosítsa.

De ezeken kívül még mindig van egy nagy terület, és ez adja nekünk kivitelünk azon nagy fejlődését, melyről szóltam. Ezt a területet, úgy hiszem, állandóan megtarthatjuk és kérem Önöket, gondoljanak arra, hogy ha az már most oly nagyfontosságú ránk nézve, mikor csak 11 millió fehér polgártársunk él ezekben a távoli gyarmatokban, — mily nagyfontosságú lesz az egy korszak lefolyásával, a mi alig egy pillanat az államok történetében, mikor ez a népesség negyven millió lélek lesz, vagy annál is több.“

A ritkítva szedett mondatot Chamberlain később kihagyta, mert nagyon is kényelmes támadási alapul szolgált. A „Times“ azonban vezércikkben hirdette, hogy olvasóit oly előnyben részesíti, melyekből ki van zárva minden más riporter, a kinek viharverte dróton érkezett szócsoportokat és késedelmes töredékeket kell összetákolnia. Az Economist ebből azt következtette, hogy a Times Chamberlain kézírata alapján közölte ebben a szerkezetben a beszédet. A dolog lényegére nézve azonban ez a kérdés, mely annak idején nagy port vert föl, egészen mellékes. A ki összefüggőleg olvassa a beszédet, különösen a hármas találós kérdéssel, az előtt az értelme mit sem változhat, ha ki is hagyjuk azt az egy mondatot, mely valóban kissé meglepő nyersen fejezi ki az angol gyáros éppen nem érdektelen lelkesedését az imperialis eszményért.

Visszatérve a beszédre, Chamberlain szerint a gyarmatok még tovább menő kedvezményekre is hajlandók. a mennyiben előnyt adnának az anyaországnak minden idegen versenyzővel szemben. Az idegen országok behozatala a gyarmatokba ma 47 millió font. Ennek nagyrésze olyan, mit Anglia nem szállithat. De vagy 26 millió font árát az anyaország elvonhatja abból, a mit ma az Egyesült-Államok és Németország szállítanak. Föltéve, hogy a javak értékének fele munkabért képez, 13 millió font

áru új munkát nyerne Anglia, ami 30 shilling heti bér mellett 166,000 munkásnak adna foglalkozást, a mi 5 tagra számítva a munkás családját, 830,000 embernek adna kenyeret. Ha ehhez hozzá vesszük, hogy már eddig 96 millió font ára kivitelünk van a gyarmatokba, az 30 shilling hetibér mellett 615,000 munkásnak és 3.075,000 embernek felel meg. Együttvéve tehát 4 millió angol élhetne a gyarmati kivitelből.

Az angol világbirodalomban feltalálható minden, a mi akár élelmül, akár nyersanyagul szükséges, és azért az teljesen elegendő a maga fentartására. A jelenlegi helyzet a gyarmatokkal mindamellelt tarthatatlan. Vagy szorosabb kell, hogy legyen a kapcsolat, vagy szét fogunk menni. S ha részesedni akarunk egy békés birodalom áldásaiban, mely a kereskedelem és béke kötelékeivel ölelje át a föld kerekességét, akkor tudnunk kell áldozatot hozni. Tulajdonképen azonban az, a mit tennünk kell, nem is lesz áldozat. A kérdés az, mibe kerül nekünk a kedvezmény, a mit a gyarmatoknak adunk. Ez a kedvezmény nem vonatkozhatik a kész iparcikkekre, mert abból nem volna hasznuk. Nem vonatkozhatik a nyers anyagokra, mint azt ismételtén és leghatározottabban kijelentette, mert ezek az ipar szükségletét alkotják. Nincs tehát más, mint az élelem. Ha előnyt akarunk a gyarmatok részéről, ha gyarapítani akarjuk a kivitelt, ha nem akarjuk az elszakadást, vámot kell vetni az élelemre.

Ez a vám első sorban a búzát érintené legfőlebb 2 shillinggel a quarterre. A lisztre annnyival magasabb lenne a vám, hogy a molnár lényeges kedvezményben részesüljön, a minek következtében nemcsak egyik legrégibb iparunk állíttatnék vissza, továbbá több munka válnék szükségessé a mezőgazdaságban, és talán a lakosságnak a városokba tódulása is ellensúlyoztatnék, hanem a liszt

melléktermékeinek az országban való maradása által a farmer olcsó takarmányhoz jutna állatai és különösen a sertés számára. A szegény ember, ki ma egy sertést tart, esetleg kettőt hizlalhatna.

A husra és tejtermékekre 5 %-os kis vámot kellene vetni. De a szalonna határozottan ment maradna minden vámtól, mert az igen elterjedt és részben a legszegényebb nép egyik fő tápláléka. Végül lényeges kedvezményben részesülne a gyarmati bor és talán a gyarmati gyümölcs is.

Ezek az új vámok szaporítanák a fogyasztás terheit. Ezekkel szemben nagy enyhítések is következnenek be. Eltöröltetnék a tea vámjának háromnegyede, a czukor vámjának fele, a kakaó és a kávé váma pedig megfelelőleg leszállíttatnék.

Az új teher tenne hetenkint és fejenként 16 $\frac{1}{2}$ farthingot a mezei munkásnál, 19 $\frac{1}{2}$ farthingot az ipari munkásnál. A tehercsökkentés tenne hetenkint és fejenként 17 farthingot a mezei munkásnál és 19 $\frac{1}{2}$ farthingot az iparinál. A javaslat elfogadásával tehát a mezőgazdasági munkás nyerne hetenkint és fejenként $\frac{1}{2}$ farthingot, az ipari munkás helyzete pedig szakasztott ugyanaz volna, mint eddig.

De nem is valószínű, hogy az egész terhet a hazai fogyasztó fizetné. Igen tekintélyes közgazdák állítják, hogy a vám csak oly arányban terheli a hazai fogyasztót, a mily arányban áll a külföldi behozatal az egész fogyasztáshoz. Ennek folytán a teher jó részét a külföld viselné és a hazai fogyasztó terhe a mezei munkásnál 9 $\frac{1}{2}$ farthing, az iparinál 10 farthing lenne, míg a tehercsökkenés 17 és 19 $\frac{1}{2}$ farthing lenne.

A vámnak ezen új elrendezése mellett a kincstár bevétele kisebb lesz mintegy 2.800,000 fonttal évenként. Ennek kiegyenlítésére szolgálna a megtorlás és a kölcsö-

nösség behozatala vámjainkba. Senki sem várhatja, hogy a védvamos országok a mi kívánságunkra egészen elejtsék vámjaikat. Remélhető azonban, hogy mérsékelni fogják azokat, nehogy nagyobb bajnak legyenek kitéve. Anglia pedig fel fogja emelni behozatali vámjait a külföldi iparczikkre az érték 10%-át meg nem haladó átlagban, úgy, hogy a több munkát tartalmazó iparczikk ennél többet, a kevesebb munkát tartalmazó iparczikk ennél kevesebbet fizetne. Ez a vám legalább 9 millió fontot hozna, a mi első sorban a kincstár veszteségnek megfelelő 2.800,000 font kiegyenlítésére, másodsorban az élelemre vetett terhek és más különösen súlyos közszolgáltatások csökkentésére fordíthatnák.

Mindez csak úgy valósulhat meg, ha a kormány mandátumot kap a gyarmatokkal való alkudozásra. A gyarmatok megtették ajánlatukat abban a hitben, hogy az anyaország nem lesz hálátlan és viszonzni fogja az ő ragaszkodásukat és hűségüket ahhoz a birodalomhoz, a mely épp úgy az övék, mint a mienk, és a melynek fenntartásához ők is járulnak valamivel.

Végül erőteljesen megüti az imperialis érzélem hurjait. A home-rule mozgalomra czélozva, azzal fejezi be beszédét: Mint a birodalmi eszme misszionáriusa jövök Önökhöz, hogy a mint azt a multban is tettem, midőn az Egyesült Királyság széttörése ellen tiltakoztam, újból figyelmeztessenek, kérjek és könyörögjek: ne tegyünk semmi olyast, a mi a birodalom szétmállására vezetne, ne sajnáljunk feláldozni egy haszontalan babonát és dőre elöítéletet, mikor századok nemes erőfeszítésének és hazafias törekvésének eredménye forog a kockán.

V.

A greenocki beszédben a gyarmati politikára vonatkozó nézeteit csak röviden foglalta össze, de annál behatóbban foglalkozott a megtorló vámok szükségével. Freetrader-nek vallotta magát a szónak — szerinte — igazi értelmében, t. i. szabad forgalmat akar a világ minden népével, de ha azok nem akarnak vele szabadon cserélni, akkor ő sem freetrader minden áron.

Anglia törvényhozása magának Chamberlainnek közreműködésével, a mire büszke, sokat tett a munkás standard of life-jének javítása érdekében. A mily üdvös ez a munkásvédelmi törvényhozás, épp oly kétségtelen, hogy emelte a vállalkozó termelési költségeit. A munkásnak ezt a jobb életmódját lehetetlen fentartani, ha megengedjük, hogy a külföld, mely kevésbbé gondoskodott a munkásról és olcsóbb munkabérrel dolgozik, szabadon versenyezhet velünk az angol piacon.

A Cobden-Club persze erre azt mondja, hogy ennek cserében Anglia olcsón vásárol a külföldön. Ez előnyére lehet a tőkésnek, de nem a munkásnak, a ki nem élhet meg munkája nélkül. A munkások Greenockben már eddig is sokat szenvedtek, de az semmi ahhoz képest, a mi még következni fog. Az óriási vasipar Amerikában nagy válsággal küzd. Mi lesz abból, ha ez ide küldi azt a fölöslegét, melyet otthon nem képes elhelyezni. Pedig azok ide fognak jönni, mert ez az egyedüli szabad piac a világon. Száz- meg százezer angol munkást fognak kidobni, hogy helyet csináljanak az amerikai munkásnak, és csak a cosmopolita engedheti meg, hogy az amerikai munkás boldoguljon, mikor az angol munkás szenved, nyomorog és éhenhal.

S miután a Glasgow Herald egy igen tekintélyes és semmi politikai párthoz nem tartozó lap már az nap megcsipkedte azért, hogy összehasonlításai alapjául az 1872. évet vette, most 1882-ből indulva ki arra utalt, hogy az angol iparczikkek kivitele az utolsó 20 év alatt 12 millió fonttal növekedett, az idegen iparczikkek behozatala azonban 64 millióval. A veszteség a mérlegben tehát 52 millió font. Ezzel a pénzzel heti 30 shilling munkabér mellett 333,000 munkást lehetett volna foglalkoztatni és 1.500,000 embernek kenyeret adni, de a szabad kereskedelmi, jobban mondva szabad behozatali iskola hívei erre azt mondják, hogy ezzel a változással a munkás nem veszített. Ez igen megnyugtató tan a katedrai politikusoknak, de nem igaz, mert a munkás nem változtathatja oly könnyen foglalkozását. Greenockben valamikor virágzó czukornomító ipar volt. Ha az idegen országokban nem adtak volna kiviteli jutalmakat, ha azok nem folytattak volna minden más tekintetben tisztességtelen (unfair) versenyt, akkor a czukoripar világszerte mutatkozó óriási virágzása mellett, ma tizszer annyi angol munkás élhetne ebből az iparból, mint a mennyi a legjobb időkben talált abban keresetet. Így azonban egy csomó finomítót be kellett csukni. És mi lett a munkásokból, a kiket az idegen verseny foglalkozásukból kidobott?

A szabad kereskedelemmel tönkretettük a földmivelést, minden hazai ipar közt a legnagyobbat. A czukor megszűnt. A selyem megszűnt. A vas fenyegetett helyzetben van. A pamut meg fog szűnni! És a munkás, ki abban kenyerét keresi, eltűri, hogy mint a birkákat egyenkint vezessék a vágóhidra.

Ez ellen csak egy segítség van. Rázzuk le a lánczokat, melyeket magunk kovácsoltunk. Szerezzük vissza azt a szabadságot, melylyel minden más nép bír és mondjuk

az idegen országoknak : Barátságban akarunk veletek élni, freetraderek vagyunk a szó legjobb értelmében. Készek vagyunk javakat javakért cserélni, de ha a ti elfogadott politikátok az, hogy nem vásároltok tőlünk, akkor mi is megvámoljuk a ti portékáitokat, és a helyett hogy messzebbre kalandoznánk, elmegyünk a mi barátainkhoz és atyáinkfiához, azokhoz, a kik készségesen kereskednek velünk az egyenlőség alapján, és a kik csak kölcsönös kedvezményeket kérnek tőlünk. A freetraderek azt mondják : Az idegen országok meg fognak ránk haragudni. Már annyira jutott Nagybritannia ? Ez gyáva érv, méltó a Little Englanderekhez. Én nem hiszek a vámháboruban. Németországtól kétszer annyit vásárlunk, mint a mennyit ő vesz tőlünk. Franciaországtól háromszor annyit. Az Egyesült-Államoktól kétszer annyit. A vesztesek a harczban csak ők lehetnek. És nekünk nagy tartalékunk van Britannia gyarmataiban a tengereken túl. Ha akarjuk, oly birodalmat alapíthatunk, melyben egymást kölcsönösen támogatjuk. S ha ezzel elszigeteljük magunkat a többi világtól, attól sem ijedek meg, mert elszigeteltségünk fényes elszigeteltség (splendid isolation) lesz, ha azt erősíteni és támogatni fogja vonzalma és szeretete mindazon rokonainknak, a kik Britannia minden államaiban a világon szétszórta laknak. Ez az érzelem meg van a gyarmatokban hatalmasan, elevenen és minden jóra felhasználhatólag. De azért nem haboztam nekik hirdetni, hogy nem elég ily érzelmeket táplálni sziveikben, hanem hogy szükséges, mikép ők úgy, mint mi is, közös áldozatokra készek legyenek. Az én felhívásomra a gyarmatok felállottak. És én nem hihetem, hogy itt az anyaországban az ő lelkesedések nem találna visszhangra. A gyarmatok érzik, a mint én érzem és a mint Önök is érzik, hogy minden történelem az egykor hatalmas és most lehanyatlott országok története.

Elfelejtettük volna a multak minden dicsőségét? Méltatlanok akarunk lenni öseinkhez, a kik ily dicsőséges örökséget hagytak ránk? Hanyatló állam vagyunk talán, melynek fiai hiába hoztak minden áldozatot? Vagy új ifjúságot akarunk élni, mint tagjai egy nagy birodalomnak, mely tovább fogja átörökiteni nemzedékről nemzedékre a brit faj erejét, befolyását, hatalmát és dicsőségét?

VI.

Chamberlain első beszédjeinek hatása óriási lelkesedést keltett barátainál és hatalmas mozgalomba hozta egész Angliát. Évtizedek óta nem volt kérdés, mely annyira fel tudta volna kelteni az érdeklődést országszerte, mint az, melynek Chamberlain szegődött szószólójává. Azóta, hogy Gladstone a home rule által szétbontotta a régi nagy szabadelpvűpártot, nem tolult oly hatalommal előtérbe politikai gondolat, mely egyrészt az egész brit birodalom életérdekeit annyira érintette és ugyanekkor a fennálló párt-szervezetek, nevezetesen a nagy unionista-párt fenmaradására oly veszedelmes lett volna. Ha most ehhez hozzávesszük a külső sceneriát, a mint a majdnem hetven éves férfiú, a ki egy hosszú és sokszor dicsőséges politikai pályá delén, eldobva magától a hatalom minden külső diszét, eszméi erejében bízva, fölveszi a harczot, hangosan hirdetve mindenkinek, hogy el van készülve, miszerint nézeteivel a legközelebbi választásnál elbukhatik, de a következőnél okvetlenül győzni fog; ha hozzávesszük azt a rajongó lelkesedést, melylyel pártjának főleg aristokratikus része a radikális commoner eredetű férfiut mindenütt fogadja és ünnepli, a nagynevű politikusok és nagytekintélyű családok fejének és az előkelő angol társaság ragyogó hölgyeinek tüntető részvételét minden megjelenésénél: csak akkor lehet némi halvány fogalmunk arról a példátlan nagy

hullámverésről, melyet Chamberlain actiója az angol politikai és társadalmi életben előidézett.

De a mily fényes volt az ő fellépte, a mily ellenállhatatlannak látszott különösen eleinte szavainak varázsa. kíséretének tekintélye és ragyogása: épp. oly bámulatos és valóban egyedül álló volt a visszhang is, melylyel Chamberlain föllépte a hagyományos angol politika legkiválóbb képviselőinél találkozott. A freetrade minden tekintélyes híve egymásután kelt annak a gazdasági felfogásnak védelmére, melynek Anglia mai nagy gazdagságát köszönheti és a melynek sértetlenségével Anglia jövője is válhatlan kapcsolatban áll. A conservatív és liberális államférfiak egész hosszú sora, az unionista és ellenzéki vezérek szakszerűen láncolata lépett ellene sorompóba. Chamberlain maga október 6-ikától november 4-ikéig hat nagyobb, ugyanannyi rövidebb (az overflowing meetingeken, a hol azok gyűltek össze, kik a tulajdonképeni teremben nem tudtak elférni) és még azonkívül is egész sereg kisebb beszédet mondott bámulatos frissességgel és még bámulatosabb szónoki erővel, habár beszédjének bűvölő varázsa abban a mértékben gyöngült, a mint több és több ellenfele mutatta ki, mily kiegyenlíthetetlen ellentét áll fenn az új eszme és mind a között, a mit eddig Anglia jónak és hasznosnak tartott, kedvesnek és drágának vallott. Az ellene sorompóba lépett államférfiak közül csak Hicks-Beach-et, Lord Goschent, Ritchiet és Lord Hamiltont említem a conservatívek és régi unionisták közül a liberális unionista Devonshirei herceget, azután Asquitht, Campbell-Bannermant, Harcourt-ot, John Morleyt, Fowlert és a kit legelőször kellett volna említenem Lord Roseberyt, a liberálisok és ellenzékiek táborából. És e férfiak közül, kiknek egyike-másika ismételt is felszólalt, alig volt egy-kettő, ki ne igyekezett volna a gyakorlati politika rideg hasznossági szempontjának érvénye-

sítése mellett a világbirodalom nagy imperialis eszményeinek magaslatáról is rámutatni a nagy bonyodalmakra és veszélyekre, melyeket Chamberlain tervei magukban foglalnak. És ha volt köztük egy, ki nemcsak tárgyilagos érvelésben volt méltó ellenfele, hanem a brit nép imperialis érzelmeinek hurjain még Chamberlain bámulatos művészi kezénél is mesteriebben tudott játszani, az Lord Roseberry volt, a kit a szabadelvű eszmék uralma érdekében vívott hatalmas küzdelem ismét az előtér legelső vonalába emelt.

Az angol közszellem barátai és tisztelői bizonyynyal örömmel veszik azt a figyelmeztetést, hogy mind e férfiak beszédeit egy élelmes angol vállalkozó egy kötetbe összegyűjtve hozta forgalomba potom egy shillingért. (*All Sides of the Fiscal Controversy. Edited by Gilmour, London, Lawrence and Bullen VIII. és 341. lap.*)

E beszédek és a Board of Trade memorandumának segítségével megkísérlem most Chamberlain javaslatait megvilágítani.

Midőn Chamberlain bizonyítani akarja az angol ipar hanyatlását, mértékül az angol kivitelt állítja oda és az összehasonlításnál kiindulási pontul az 1872. évet választja. Ebben a felállításban két tévedés van. Először a kivitel maga nem bizonyíték az ipari jólét foka mellett; másodszor a kiindulási év sincs méltányosan megválasztva.

1872-ben közvetlenül a francia háboru befejezte után roppant áremelkedés volt Európában és a mellett ugy Német- mint Franciaország kedvezőtlen helyzetben voltak, míg Anglia, a mely zavartalan békének örvendett, a legelőnyösebben használhatta ki versenytársai gyöngeségét. 1902-ben viszont az egész európai szárazföld volt kedvező helyzetben, míg Angliára a bur háboru terhe nehezedett, mely 225 millió font sterlingbe került Angliának, 160 millió fonttal szaporította államadósságait és 45 millió

fonttal évi kiadásait. 1872-ben igen magasak, 1902-ben ellenben igen alacsonyok voltak az árak. Így számít ki Chamberlain alig 20 millió font sterling emelkedést az angol iparcikkek készítésénél. Ha azonban ugyanazon árakat alkalmazzuk mind a két évben, és helyes összehasonlítás csak így lehetséges, akkor egészen más eredményre jutunk, mely mutatja, hogy az angol kivitel érték szerint tetemesen növekedett a kérdéses időszakban. Így, ha az 1902-iki árakat alkalmazzuk mindkét évre, akkor 182 és 277 millió font áll egymással szemben, az emelkedés 30 év alatt 95 millió font. Ha pedig az 1872-iki árakat vesszük alapul, akkor 256 millió fonttal 388 áll szemben, vagyis az emelkedés 132 millió font 30 év alatt. De ha az árkülönbözetektől egészen eltekintünk is és csak a mindenkori éveknek megfelelő árakból indulunk ki, még akkor is könnyű lett volna kedvezőbb összehasonlítást kapni, ha 1872 helyet valamely más évet veszünk közvetlenül utána vagy előtte. Az angol kivitel az 1870—74-ik év átlagban 235, a megelőző lustrumban 181, a következőben 201 millió font sterling. Ha tehát az 1902-iki 277 millió font sterlinget ezen lustrumok átlagához hasonlította volna, úgy az emelkedés 40—80 millió font sterlingnek felelt volna meg.

Chamberlain később maga is 1872 helyett 1882-ből indult ki, de akkor sem volt tekintettel az árak különféle alakulatára, pedig az 1882-iki árak ugy viszonylanak az 1902-iekhez, mint 100 a 80-hoz. Vagyis nem 241 és 277 millió font áll egymással szemben, hanem az 1882-ik alapon 241 és 346 és az 1902 alapon 192 és 277. Vagyis a különbség 1902 javára az első esetben 105, a másodikban 85 millió font.

Chamberlain tehát önkényesen választotta ki a kiindulási pontot és önkényesen járt el akkor is, mikor csak az ugy-

nevezett belföldi termékeket és iparcikkeket vette alapul, holott eddig mindig az összes kivitelt szokták számba venni.

Ha tekintjük az összes kivitelt, úgy az — az árak változásától eltekintve — 1872—1902-re 314 millió fontról 349 millió fontra emelkedett. A gyarapodás tehát még így is 35 millió. S ha most tekintetbe vesszük, hogy az árak 1872 és 1902 között körülbelül úgy viszonylanak, mint 120 : 80, akkor ez az emelkedés természetesen még sokkal nagyobb. A védvamos országok közül Franciaország kivitele sem gyarapodott jobban. Németország és az Egyesült-Államok kivitele erősebben emelkedett. De azon nincs mit csodálni, mert az ipari termelés alacsonyabb fokán álló országban a fejlődés mindig gyorsabb lehet, a mint az emberi életben is a fiatakoru erősebben gyarapszik, mint az előhaladottabb.

A kivitelnek olyatén odaállítása, mintha az képezné az ipari jólét egyedüli fokmérőjét, már igazi védvamos gondolat, mely egyenes ellentétben áll a felvilágosodott és hagyományos angol közgazdasági felfogással. Angliában már rég megszokták nemcsak a kivitel, hanem a behozatal fejlődését is kedvező jelnek tekinteni, mely ép úgy bizonyít a lakosság fizető képességének, mint termelő erejének gyarapodása mellett. S ha már most a kivitelt és behozatalt összefoglaljuk, 1872—1902-re az angol összforgalom, az árak változásától egészen eltekintve, 669 millió fontról 878 millió fontra emelkedett. Fejenként ez a forgalom körülbelül ugyanaz, 21 font sterling 1872-ben, mint 1902-ben. De az árak változását tekintetbevéve itt is nagy haladás mutatkozik.

Chamberlain nem is tagadja, hogy a behozatal óriásit nőtt. 354 millióról 528 millióra az utolsó 30 évben. Sőt éppen ebben látja ő a veszedelmet. Az angol behozatal körülbelül 200 millió fonttal haladja meg az angol kivitelt.

Ezekkel a számokkal azonban a szigetbirodalomban már nagyon megbarátkoztak. Az angol elmélet rég úgy magyarázza meg a különbözetet, hogy a kivitelnél a jószág hazai ára szerepel, míg a behozatalnál a hazai jószág eladásánál elért nyereség is befoglaltatik, minél fogva a behozatal nagyobb volta nem veszteség, hanem nyereség. Például egy angol ember üveggyöngyöket szállít ki Afrikába 10,000fontért és ott eladja még egyszer annyiért, úgy hogy vissza 20,000 font értékű árut hoz. A szárazföldi védvamos felfogás szerint ez 10,000 font veszteség, mert állítólag annnyival több pénz ment ki a külföldre, míg Angliában ezt 10,000 font nyereségnek tekintik, mert annnyival lett gazdagabb ez az angol vállalkozó, a ki az angol árut kivitte. De ezen inkább elméleti okoskodások mellett, melyeknek a gyakorlati élet nem fel meg mindig és szükségkép, vannak sokkal kézzelfoghatóbb tények, melyek az angol behozatal nagy többletét nagyon természetes színben tüntetik föl. Anglia a világ nagy tengeri fuvarosa. Igen jeles szakemberek most már 90 millió fontra teszik azt az összeget, melyet a külföld Angliának tengeri hajóinak használatáért fizet. Ez az összeg különösen az utolsó években növekedett rohamosan, a mióta Amerika tengeri kereskedelmi hajózása lényegesen csökkent. Anglia tengeri hajózásának tonnataralma 1870—1902-re 5.690,000 tonnáról 10.054,000 tonnára emelkedett. Az Egyesült-Államoké ugyanazon idő alatt 2.700,000 tonnáról 882,000 tonnára szállt le. A míg tehát az angol tengeri hajók tonnataralma majdnem megduplázódott, az Egyesült-Államoké a korábbinak egyharmadára szállt le. Az a 90 millió font, a mit Anglia a külföldről tengeri fuvarért bevesz, végül áruk alakjában jön be. S ezzel meg van magyarázva az angol behozatali többlet egyik fele. Másik fele megfelel azoknak az összegeknek, melyeket Anglia a külföldön elhelyezett tőkéiből,

mint a világ nagy hitelezője nyer, és a melyeket elismert tekintélyek szintén 90 millió fontra becsültek az utolsó esztendőben. Ezért nem féltek eddig Angliában a behozatal óriási túlsúlyától és nem valószínű, hogy e miatt aggodalmat lehetne kelteni a jövőben.

A kik a kivitelre oly nagy súlyt fektetnek, megfelekeznek arról, hogy az ipari termelésnek csak kisebb része megy külföldre. A Board of Trade statisztikusai szerint a kiviteli árukra 130 millió font munkabér esik, míg az angol ipartermelés összes munkabére mintegy 750 millió font. Más szóval a kivitel csak egy ötödét képezi az egész termelésnek, úgy hogy még a kivitel esetleges csökkenését is könnyen kiegyenlítheti a hazai fogyasztás növekedése, a mint hogy az utolsó időben a belső fogyasztás emelkedése tényleg akadályul szolgált arra, hogy az angol ipar a kivitelre még nagyobb mértékben dolgozzék. Az angol ipar kedvező fejlődése mellett különben is igen sok adat szól. Az angol munkás pénzbeli bére 1900-ban átlag 25%-kal magasabb, mint volt a hetvenes évek végén és a mellett az árak folytonos csökkenése következtében az angol munkás főleg élelmi czikkekben ma 100 shillingért annyit vásárolhat, mint a mennyiért 1880-ban 140 shillinget kellett kiadni.

Az angol munkás helyzete sokkal jobb, mint akár a franczia, akár a német munkásé. Az átlagos heti munkabér Londonban 42 shilling, Párisban 36 shilling, Berlinben 24 shilling. Ellenben a buzaliszt ára ugyanezen helyeken 1 sh. 5¹/₂ d., illetőleg 1 sh. 9¹/₂ d. és 2 sh. 1 d. Az angol munkás tehát többet keres és olcsóbban él, és a mellett átlag csak 8 órát dolgozik, míg a franczia és német társai tíz órát is kénytelenek a munkára fordítani. Anglia nagy versenytársai között csak az Egyesült-Államokban van a munkás kedvezőbb helyzetben, a mennyiben New-Yorkban a munkás heti bére 75 shilling. A legfőbb élelem, a liszt

nem igen olcsóbb, ellenben a ruházat és lakás tetemesen drágább, s a munkaidő szintén hosszabb.

Ezzel összefügg, hogy a míg 1846-ban 1.100,000 ember, az akkori lakosság $6\frac{1}{2}$ százaléka esett a szegény-törvény segedelme alá, 1903 január elsején 847,000 ember, a jelenlegi lakosság $2\frac{1}{2}$ százaléka volt ily szomorú helyzetben. Ugyan e mellett szól a betétek szaporodása a takarékpénztárakban, a melyeket főleg az alsóbb osztályok keresnek föl és a melyek 1871—1902-re 56 millió fontról 197 millió fontra emelkedtek. S ugyanezen osztályok megtakarított tőkéje az építő- és biztosító-intézeteknél 1903-ban 350 millió fontot meghaladt. Ez magyarázza meg nemcsak az angol munkásosztály folytonos növekvését, hanem azt is, hogy annak átlagos éelme is folyton kedvezőbb lesz. 1891-ben még 151 angol font buza esett évenként egy fejre, 1901-ben 188.

De nemcsak a munkásnak, az iparos vállalkozónak a helyzete is gyarapodást mutat Angliában. 1871-ben az income-tax 1 pennyje 1.600,000 font sterlinget szolgáltatott a kincstárnak, 1902-ben 2.600,000 fontot, és különösen az Income-tax D) schedulája, mely az ipari jövedelem megadóztatását foglalja magában, 1881-ben 117, 1891-ben 193 és 1902-ben 205 millió font sterling jövedelmet vont adó alá.

Mindezen adatoknál fényesebb bizonyíték Anglia kedvező gazdasági helyzete mellett, hogy e részben maga Balfour is ellenmond nagy fegyvertársának, Chamberlainnek, elismerve, hogy az országban úgy a gazdagság összessége, mint a jólét elterjedése nagyobb mint valaha volt, hogy Anglia nemcsak látszólag gazdag, hanem tényleg az, s hogy nem fogyasztja tőkéjét, habár némi tekintetben rosszul ruházza be. Bajos is volna mást mondani, mikor Anglia évi jövedelmét 1.750 millió fontra, évi megtakarítását 200 millió fontra becsülik.

Mindebből természetesen nem következik, hogy azért Angliában minden a legjobb rendben volna. Az angol iparnak is megvannak a maga fogyatkozásai. Az ipari oktatás nincs azon a fokon, mint egyik-másik újabb versenytársánál. A csökönnyös ragaszkodás a régi termelési módokhoz hátrányba hozza öt ismét más versenytársaival szemben. Ezeken a hiányokon kell segíteni, és e részben a vámvédelem csak ártana és nem használna. Egészen eltekintve attól, hogy elaltatná vagy meggyengitené a brit munkás legfényesebb erőnyeit, páratlan erélyét és kitartását, széles látkörét és nagy értelmi erejét.

VII.

Chamberlain sokat foglalkozott azzal az okoskodással, hogy Cobden a maga idejében csak azért ment át a szabad kereskedelemre, mert azt hitte, hogy a többi népek is fogják követni Anglia példáját, hogy nevezetesen az Egyesült-Államok szántani, vetni, ásni és kapálni fognak az anyaország helyett, mely a világ iparos központja lesz. Cobden azonban nem azt mondta, hanem azt, hogy: „Ha a freetrade jó nekünk, csináljuk meg. Hadd csinálják utánunk a más nemzetek is, ha hasznukra válik. Ha nem válik hasznukra, legyenek meg a nélkül.“ Az a gondolat, hogy más népek ne fejlődjenek iparilag, különben is képtelenség. De különösen az a gyarmatokkal szemben, nevezetesen az önkormányzatos gyarmatokkal szemben, melyekre Chamberlain egész okoskodása vonatkozik. A mint az Egyesült-Államok nem elégedtek meg azzal, hogy Anglia számára szántsanak és vessenek, ássanak és kapáljanak, épp úgy nem elégedhetnek meg azzal a gyarmatok, melyek nem mondhatnak le arról, hogy valamikor nagy és sűrű népességük legyen, a mi fejlett ipar nélkül lehetetlen.

És még ha ez lehetséges volna is, azt az árt, melyet Chamberlain felajánl, Anglia meg nem fizetheti. Az élelem megadóztatása megrontaná a munkásosztályok mai kedvező helyzetét, a mi az ország egyik legnagyobb gazdasági és erkölcsi kincse; vagy fölemelné a termelési költségeket, a mi mindennél nagyobb csapásként nehezednék az angol ipar versenyképességére, és ezzel előbbutóbb megkárosítaná az ipart és aláásná a népesség legnagyobb részének jólétét. Azok a föltevések, hogy az élelemre vetett vám nem érvényesülne, nem birnak semmi meggyőző erővel. Ideig-óráig egyes ellenkező irányban ható tényezők következtében lehet, hogy a buza nem drágulna meg. De ebben az esetben is a vám megakadályozná, hogy a buza még olcsóbb legyen. A ki a buza londoni árát összehasonlítja a buzavámos országok piaczaival, Párisnak és Berlinnek áraival, meggyőződhetik arról, mily erőteljesen nyilvánul a vám hatása. És azon rövid idő alatt, hogy Angliában ujabban buzavám állott fenn, a londoni piacon is érezhető volt a vám áremelő hatása. Hogy egyébiránt a vámnak érvényesülnie kell, azt hallgatag maga Chamberlain is beismeri kétszeresen. Először az által, hogy maga sem akarja megadóztatni a szalonnát, és pedig azzal az okoskodással, hogy az a legszegényebb osztály élelme. Másodszor az által, hogy a buzavám ellensúlyozására a tea, cukor, kakao és kávé vámját kívánja mérsékelni. A ki a szalonnát félti a vámtól és a kinek az a meggyőződése, hogy a vám mérséklése olcsóbbá teszi az árat, az nem mondhatja, hogy a vám kivetése nem emeli a jószág árát.

Chamberlain számítását a teheremelés és csökkentés nagyságáról oly nagy tekintély, mint Lord Goschen még számszerűleg is csak részben tartja elfogadhatónak. Sokkal fontosabb az a körülmény, hogy Chamberlain elfeledkezik

arról, miszerint a cukor- és teavám rendkívüli adók, melyeket csak a búr háboru nagy költségei miatt fogadott el a nemzet, a kormány azon ígérete alapján, hogy azokat minél előbb megszünteti. A cukor és tea vámjának csökkentésére az angol munkásnak szerzett joga van, az nem ajándék, melyre neki csak új terhek kiegyenlítése fejében lehetne számítani. A búzát és lisztet egyrészt és a cukrot és teát másrészt azonban egyéb okokból sem lehet egyenlő elbánás alá venni. Mikor a kormány a búzát és lisztet megadóztatja, a közönség nemcsak azt a búzát és lisztet fizeti meg drágábban, mely külföldről került, hanem minden búzát, azt is, mely odahaza termett. A közönség tehát meg lesz adóztatva, de az adó teljesége nem folyik be a kincstárba, hanem részben a hazai földbirtokos zsebébe. Az pedig minden igazságos és becsületes adórendszer alapja, hogy a mit a polgár az államnak mint adót fizet, az tényleg az állam jövedelmeit szaporítsa. És végül nem lehet egy színvonalba helyezni a kenyeret a cukorral és teával, mert minél szegényebb a munkás, annál inkább eltűnik háztartásából minden, a mi csak némileg is fenyőzés és alig jut neki egyébire, mint a legszükségesebbre, a kenyérre. A buza és liszt megadóztatása tehát esetleg érintetlenül hagyhatná a jobbmódu munkást, de annál kérlelhetetlenebbül terhelné a legszegényebbet, a nyomorral és inséggel küzködőt. S az ilyen adó erkölcstelen adó. Az az érv pedig, hogy az élelemre vetett adó nagyon csekély, senkit sem nyugtathat meg az iránt, hogy ez adót a legközelebb föl nem emelik. Franciaország, Németország igen kicsiny vámot vetettek eleinte a búzára, de ugyanazon hatalmi tényezők befolyása alatt, melyek a rendszabályt meghonosították, a vám, ugyszólván, évről-évre emelkedett, míg ma szédületes magasságra jutott. S az angol munkásnak bizalmatlansága napról-

napra nagyobb táplálékot nyert abból a nagy lelkesedésből, melyet a nagy arisztokrácia és az angol mezőgazdasági érdekeltek (anded interest) Chamberlain iránt mindenütt tanusítottak.

Hogy egyszer megindulva a lejtőn, ellenállhatatlanul tovább kellene menni a megkezdett uton, az következik még más körülményből is. Szerény vám mellett a preferential treatment nem nyújtana valami nagy előnyt a gyarmatoknak. Arra, hogy Canada buzatermelését nagymértékben kiterjessze, okvetlenül emelni kellene a vámot. A buzatermelés kiterjesztése azonban nem is válnék Canada előnyére, mert eddig a kormányzat minden törekvése oda irányult, hogy a mezőgazdasági termelés minél változatosabb legyen. Továbbá az Egyesült-Államok közelsége mellett a canadai buzának adott kedvezmény előbbutóbb vizsályt idézne elő az Egyesült-Államokkal, melyek alig néznék nyugton mezőgazdaságuk megkárosítását. És a mi még fontosabb, teljesen ki van zárva, hogy a preferential treatment csak a gabonára, husra és tejre szorítkozzék. Magára Canadára nézve a fa sokkal fontosabb, a mennyiben a fa és buza évi termelésének értéke ugy aránylik egymáshoz, mint 7 : 4. S a többi gyarmatok, Ausztrália és Délafrika, a gabonával nem nyernek semmit, az előbbinek a gyapju és hús, az utóbbinak ugyancsak a hús, továbbá állati bőrök és prémek tekintetében válnék előnyére a preferential treatment. Olyan kedvezményt adni, melyből csak egynek van haszna, igazságtalan eljárás volna. Mindegyiknek vagy csak a nagyobb résznek is kedvezni pedig csak ugy lehet, ha a nyersanyagokat is bevonják a preferential treatmentbe. És ezt maga Chamberlain sem meri ajánlani. Mindent összevéve tehát a preferential treatment, a helyett, hogy szorosabbá és bensőbbé tenné a birodalmi kapcsolatot, csak az elégületlenség és vizsálykodás soha ki nem apadó forrásául szol-

gálna az anyaország és gyarmatok közt és a mellett, a mi legnagyobb büne, megdrágítaná a szegény ember mindennapi kenyerét. És ez — mint Rosebery lendületesen mondja — épp a birodalmi eszme megszilárdulása érdekében a legnagyobb szerencsétlenség volna. Mert mi sem volna veszedelmesebb, mint ha a szegény angol munkás a buza megdrágulása, a munkabér csökkenése vagy épen éhség idején szembeállítaná az ő magánérdekét és a birodalom nagy eszméjét. Ne hozzuk e két fogalmat egymással ellentétbe, melyek most a legteljesebb összhangban vannak.

És most lássuk, milyen az a gyarmati forgalom, a melyért Chamberlain ezen áldozatokat meghozni hajlandó volna. Chamberlain abból indul ki, hogy Anglia ipari kivitele az idegen országokba 46 millió fonttal csökkent az utolsó harmincz év alatt, és hogy ezen csökkenést a gyarmatokba irányuló kivitel egyenlítette ki. Nagyjában ez a tény áll, de nem szabad feledni, hogy a gyarmati kivitel növekvése főleg az utolsó évekre esik. Így a Délafrikába menő kivitel a háboru következtében az utolsó hat évben 14 millióról majdnem 28 millióra emelkedett, vagyis megduplázódott. De ép azért, mert az emelkedés az utolsó években, a háboru alatt történt, nem is valószínű, hogy az oly mértékben tovább folytatható legyen. Azon kívül nem szabad feledni, hogy abban a gyarmatban, melynél a háboru már nem játszik oly nagy szerepet mint Canadában, más országok kivitele ép annyira, sőt jobban is nőtt, mint az angol kivitel. Az utolsó öt év alatt az angol bevétel Canadába 6 millió fontról 9 millióra nőtt, Franciaországé ugyanily arányban, az Egyesült-Államok bevitele Canadába azonban 12 millióról 22 millióra emelkedett ugyanazon idő alatt, daczára annak, hogy az utolsó öt évben Anglia már élvezte a 25, majd $33\frac{1}{3}$ %-os kedvezményt.

Ezt az eredményt maga Chamberlain egy évvel előbb mint kudarcot tüntette föl, a mit most, midőn arra nagy horderejű következtetéseket akart építeni, nem mulasztottak el emlékezetébe hozni.

Midőn Chamberlain azzal biztatja az angol iparost, hogy abból a 26 millió fontból, a mit az angol önkormányzatos gyarmatok idegen országokból hoznak, legalább a felét Anglia kaphatja meg, akkor ismét megigazításra szorul, mert abból a 26 millió gyarmati kivitelből legalább 10 millió olyan, melyet nem is lehet Angliából szállítani, a mennyiben a gyarmatok nemcsak iparczikkeket, hanem nyersanyagokat, sőt részben oly élelmi czikkeket is hoznak be, melyeket Anglia nem vihet hozzájuk. Marad tehát 16 millió olyan behozatala az önkormányzatos gyarmatoknak, melyet Anglia az idegen országoktól egyáltalán elhódíthatna. Ez pedig, még ha biztosan elérhető volna is, még nem olyan nagy összeg, hogy ezért Anglia fokozottabb vámviisszatorlásoknak tehetné ki magát a többi országokkal szemben, mert az utóbbiakkal folytatott forgalom legalább háromszor akkora, mint az összes forgalom az önkormányzatos gyarmatokkal.

És van még egy fontos körülmény, melyet Chamberlain számításából kifeled. Chamberlain sehol nem szólt Indiáról, a legnagyobb és legfontosabb angol gyarmatról, melynek forgalma majdnem teljesen a szabadkereskedelem alapján bonyolódik le. Anglia kivitele 1902-ben az összes gyarmatokba 117 millió font. Ebből 33 millió esik Indiára, több, mint akármelyik önkormányzatos gyarmatra. S a mi még fontosabb, Indiának 120 millió rupiát meghaladó kivitele van, a minek csak egynegyede megy Angliába, a többi a világ legkülönbözőbb államaiba. Mi történik akkor, ha azért, mert Anglia mesterségesen magának biztosítja az önkormányzatos gyarmatok piacait, az ezen üzérkedések által érintett idegen államok azt megéreztetik nem-

csak Angliával, hanem Indiával is. Minő visszahatása lesz az indiai kivitel megzavarásának nemcsak az indiai, de az ezekben legközvetlenebbül érdekelt angol pénzügyekre? Semmi sem mutatja annyira mily meggondolatlan és felületes az ajánlott új gyarmati vámpolitika, mint az, hogy Anglia legnagyobb gyarmatával még csak nem is törődik.

És végül a kedvezményes vám, melyet a gyarmatok az angol áruknak adni akarnak, éppen nem biztosíték arra nézve, hogy az angol iparcikk elfoglalhatja a gyarmati piacot. A gyarmati iparos az angol iparban látja legveszedelmesebb versenytársát és a mellett nem szűnik meg mindig magasabb és magasabb vámokat követelni. A gyarmatok ismételten kijelentették, hogy semmi olyan kötelezettségbe nem mennek bele, a mi mellett saját iparuknak védelme tekintetében a szabad kézről lemondának. Maga Fielding, a canadai pénzügyminiszter úgy nyilatkozott, hogy a preferencet nem a canadai iparos ellen, hanem csak az idegen iparos ellen adják az anyaországnak. Az a kedvezményes vám, melyet a gyarmatok az angol árunak engednek, még mindig azzal a czélzattal lesz megállapítva, hogy az angol áru versenyét a hazai iparossal szemben lehetetlenné tegye. Az előny tehát csak abban fogna állani, hogy az idegen árura még magasabb vámot vetnek, a minek semmi fogható haszna nincs, ha az angol árura megszabott vám már magában kizárhatja a piac meghódítását.

Az angol faj erélye és önérzete mellett különben nem valószínű, hogy a gyarmatokban az ipari fejlődés ne tartson lépést a népesség gyarapodásával. Az a feltevés, melylyel Chamberlain Anglia iparosait kecségtetni igyekezett, hogy az anyaország és a gyarmatok ipari készütsége között mindig megmarad egy bizonyos különbség, nem találhat hiteltre sem abban a durva alakban, hogy t. i. a gyarmatok tartózkodni fognak új iparágak meghonosításától, melyet maga

Chamberlain is letagadni igyekezett, sem abban a szelidebb alakban, melyben azt Chamberlain tovább is fenntartotta és a mely szerint bizonyos részét az ipari termelésnek az anyaország mindig megtarthatja magának. Az élelem megadóztatása mellett ez a legsebezhetőbb pontja Chamberlain javaslatának, mert a gyarmatok szabad vállalkozásának bármily természetű korlátozása az anyaország érdekében, csak a legnagyobb ellenszenvvel találkozónék a gyarmatokban. Ha van valami, a mi az angol világbirodalmat széttöréssel fenyegetheti, úgy az bizonynyal ez a szerencsétlen gondolat.

És mindent összevéve Chamberlain javaslata, melyet a gyarmati politika megváltoztatására nézve előadott, sokkal határozatlanabb és nyersebb, semhogy ezen az alapon bármely kormány mandátumot kaphatna a törvényhozástól. Chamberlainnak az az állítása, hogy a gyarmatok ajánlatot tettek, melyet Angliának el kell fogadnia, ha nem akarja, hogy a birodalom széthulljon, egészen alaptalan mondás. Először is, a gyarmatok nem tettek semmi határozott ajánlatot, melynek fejében viszonzást várnának. Mert a kedvezményes elbánást, melyben az angol árut az idegennel szemben részesítik, maguk a gyarmatok nem tekintik oly valaminek, a miért ők az anyaországtól viszonyszolgálatot követelhetnének. Másodszor maguk a gyarmatok is érzik, hogy nagy és komoly előnyöket is élveznek az anyaországtól. Hogy az anyaország gondoskodik első sorban az ő védelmükről, míg ők a költségekhez csak kis mértékben járulnak, azt már tudjuk. Azonkívül Anglia minden gyarmatnak egy hatalmas nagy és szabad piacot tart nyitva, minőhez hasonlót azok sehol sem találnak. És hogy többet ne mondjunk, az anyaország látja el hitellel a gyarmatokat, a melynek szervezésében, még az ellenfelek elismerése szerint is, oroszlánrésze van éppen

Chamberlainnak. 825 millió fontra becsülik azt az összeget, melyet az anyaország a gyarmatokban elhelyezett. Sokatmondó összeg, ha meggondoljuk, hogy az autokrata Oroszország rokonszenvében a köztársasági Franciaország iránt mily döntő része van éppen a hitelnek.

Ezért érthető, midőn Reid a canadai ellenzék vezére azt mondja, hogy a kedvezményért cserébe mit sem kérnek az anyaországtól. A mi más beszéd, mint a mit Chamberlain mondott, hogy t. i. ha Anglia nem viszonozza a kedvezményt, akkor a gyarmatok elszakadnak tőle. „Az anyaország — mondja tovább ugyancsak Reid — a mi jószágaink nagy piacza. Az anyaország oly nemes és nagylelkű politikát követett velünk szemben, a minőre a történelem alig ismer példát. Eleget tett a maga gyarmataiért, a nélkül, hogy arra kértük volna, miszerint megfizesse az árát annak, hogy segítségére siettünk.“

S ugyanigy beszél Sir William Laurier, a canadai miniszterelnök, a ki azt mondja, hogy a gyarmatok nem viszonzás reményében, hanem hálából és lojalitásból adnak kedvezményt az anyaországnak az idegen országokkal szemben.

Hicks-Beach joggal mondhatta, hogy semmi tekintélyes gyarmati államférfi nem tartotta nélkülözhetetlennek a preferential treatmentet a birodalom összetartására. A mint Anglia el van tökéelve minden egyes gyarmatát megvédeni az utolsó emberig és az utolsó sovereignig (a szegény szárazföldi ember azt mondaná az utolsó fillérig), a gyarmatok is segítségére siettek az anyaországnak, mikor veszélyben forgott és patakokban ontották vérüket azért a birodalomért, melynek tagjai lehetni legfőbb büszkeségük. A jó akarat az anyaország iránt, a hűség a birodalomhoz, melyet büszkén lát minden angol a gyarmatban, onnan ered, hogy annak minden polgára szabadnak érzi magát politikailag úgy

mint gazdaságilag. A legkisebb kényszer a gazdasági téren elsorvasztaná, sőt kiölné mindezen nemes érzelmeket, melyekből a gyarmatok ragaszkodása ered. A dicsőnek és jónak azt a hatalmas eszközt — a hogy Roseberry jó angolosan az angol birodalmat nevezi — a kölcsönös jó akarat és összhang emelte nagygyá. Minden, a mi ezt a birodalmat erőssé és diadalmassá tette, szabadon és önkéntesen történt. A freetrade alatt minden gyarapodott jólétben és hűségben egyszerre, míg egy ipari korlátolásokra vagy tilalmakra fektetett birodalom csak rossz vért szülhetne és a birodalom szétbomlására vezetne.

VIII.

Épp oly erős czáfolatban részesült Chamberlain programjának az a része, mely Balfour javaslatával megegyezik, és a mely oda irányul, hogy Anglia a védvamos országokkal szemben a megtorlás terére lépjen. Anglia a mai vámpolitika mellett élvezni mindenütt ingyen és minden ellenszolgáltatás nélkül a legnagyobb kedvezményt, a mi annyit tesz, hogy minden piaczon egyenlő feltételek mellett versenyezhet a többi idegen államokkal. Minden védvamos ország megnehezíti a többi nemzeteknek a maga piaczáinak megközelítését. Anglia tehát minden védvamos országban kedvezőtlenebb helyzetben van az illető nemzet saját iparával szemben. De a legnagyobb kedvezmény segélyével az angol ipar semmivel sincs rosszabb helyzetben a védvamos országok piaczáin, mint a többi idegen nemzet ipara. Minden előny, melyet valamely védvamos ország bármely más nemzet iparának adott, eo ipso osztályrészül jut az angol iparnak is. S a míg az angol nemzetben megvan a régi kitünőség és szívósság, melynek annyi fényes sikert köszönhetett, addig az egyenlő feltételek mellett való

versenyzés kimondhatatlanul becses gyümölcse Anglia szabadkereskedelmi politikájának, a melyet könnyelműen veszélyeztetni a legnagyobb hiba volna.

E mellett mindaddig míg Anglia nem tántorodik el a freetrade-től, erőt és kitartást önt azokba a tekintélyes kisebbségekbe, melyek a különböző védvamos országokban maguk is a freetrade hivei. Ha egyszer Anglia is sarkon fordul, akkor azok az elemek elvesztik minden befolyásukat, míg különben legalább is mérséklőleg hatnak a legszélsőbb tulzókra, és addig is, míg a freetrade-et más országokban is diadalra vihetik, a lehető legszűkebb korlátok közé szorítják a védvamos politika dagadó hullámain.

És ehhez még hozzá lehet tenni valamit, a mit, ha jól emlékszem, az angol beszédekben nem igen találtam. A mai védvamos visszaesésnek sokkal kevesebb kilátása van tartós jövőre, mint a korábbi előzőknek. Németországban az ipar fejlődése oly hatalmas léptekkel halad, hogy az az összeütközés, mely ipar és mezőgazdaság között Angliában a múlt század elején bekövetkezett, Németországban sem keshetik már sokáig. S a mint a német példa a múlt században is utánzásra talált a többi európai államokban, Németország visszatérése az egészségesebb és szabadabb forgalomhoz ismét egészen át fogja alakítani Európa egész vámpolitikáját. Ha Anglia ma a védvamosokra térne át, csak feltartóztatná azt az üdvös átalakulást, a mi nem állhat az angol ipar érdekében.

És ugyan mi haszna lehetne Angliának abból, ha a védvamosokra vagy, mint Balfour és Chamberlain különös erélylyel követelik, a megtorlásra adná magát? Nem üzik-e ezt a politikát az európai védvamos nemzetek már évtizedek óta? S vezetett az valahol a védelem csökkentésére, az igazi forgalmi szabadság megerősítésére? Ellenkezőleg Francia-

ország, Olaszország vámháborukat folytattak egymással és más szomszédjaikkal, és a mikor a küzdelmet végül kölcsönös kimerülés folytán abba hagyni kénytelenek voltak, egyik sem nyerte vissza a régi forgalmat, hanem mindegyik magasabb vámokkal lett a régi piaczoctól elzárva, mint a milyenek a vámháboru kitörése előtt fennállottak.

Az olyan kijelentés, melyet Balfour tett, hogy ő az igazi freetrader, mert ő akarja a szabad forgalmat és azért kész megtorló eszközökhöz fordulni — az ilyen beszéd üres szójáték. Az igazi freetrader nem vár javulást a védvámoktól, hanem osztozik, ha jól tudom, Gladstone fel-fogásában, a ki szerint a védvámos abban különbözik a bibliai jó kereszténytől, hogy a bibliai keresztény, ha valaki megüti a bal orcáját, odatartja a jobb orcáját, a védvámos pedig, ha valaki arczulüti őt balról, akkor önmaga üti magát arczul jobbról. S ha Chamberlain és különösen Balfour a freetrade szellemében igyekezett követelni a megtorlást, a szabadforgalom igazi barátai azt joggal utasították vissza. Hogy e részben mikép gondolkozott Cobden? azt már láttuk, de hasonlóképen gondolkozott Peel is, a gabonavámok eltörlője, a ki, mikor már nem volt miniszter, Lord John Russellhez intézve szavait azt mondotta: „Remélem a nemes lord kormánya nem fogja visszaállítani azt a politikát, melyet velem együtt helytelennek talált és nem fog az idegen országokkal kölcsönös engedmények felett czivakodni, hanem a helyett azt a független utat fogja választani, a melyet a magunk érdekei szempontjából megfelelőnek tartunk“.

A megtorló vámok szükségét leginkább a védvámos országok azon eljárásával igazolja Chamberlain és Balfour is, melyet Angliában „dumping“-nak neveznek, és a mely abban áll, hogy az idegen országok némely iparágakban kiviteli jutalmak vagy trustok és kartellek alapján termé-

keiket otthon drágán adják el és az így elért nyereséggel a külföldre, nevezetesen Angliába vitt czikkeiket a termelési költségen alul árulják és ezzel a versenyt lehetetlenné teszik, bizonyos iparágakat előbb-utóbb elpusztítanak. A nagy példa erre a multból a czukoripar, a melynél a külföldi versenynyel szemben Anglia, mint tudjuk, sikeresen járt el. Habár a freetrade hívei közül sokan elismerik Anglia eljárásának erkölcsi jogosultságát, azért gazdaságilag épen nem tartják károsnak azt, hogy Anglia olcsón kapta az idegen czukrot, a mivel nemcsak az élelem vált olcsóbbá, hanem egy nagy angol ipar, a confectionery, a mi alatt az angolok a gyümölcsbefőttek és conservek készítését értik, rendkívül nagy lendületre jutott. Ma a panasz főleg a vas- és fémiparra vonatkozik, a hol a helyzet annyiban más, hogy itt nincsenek állami kiviteli jutalmak, melyek az idegen iparnak ezt a termelési költségen alul való eladást hosszú időre lehetőségessé tennék. Ezért igen sokan vannak, a kik nem is hisznek ebben a rémben és arra utalnak, hogy Cobden idejében a más országok védvamosai Angliát vádolták ezzel az eljárással, és a vád nem felelt meg az igazságnak. Azon kívül utalnak arra, hogy a kartellek és ezzel a dumping, rendesen csak félgyártmányokra vonatkozhatnak, úgy hogy ezzel az angol feldolgozó ipar csak nyer és nem veszít. Utalnak arra, hogy a vasbehozatal sok esetben egyenesen áldás volt az angol iparra, mert e nélkül a nagy fogyasztásnak nem tudott volna megfelelni, és hogy ez így van, mutatja nemcsak a termelésnek, hanem a kivitelnek is folytonos emelkedése, úgy hogy a leghatalmasabb vasmágnások (iron magnates), Sir James Kitson és Sir Lowthian Bell, az angol vasipar virágzása mellett tanuskodnak, míg a nem kevésbé nagytekintélyű Carnegie a vasipar kedvezőtlen helyzetéről beszél az Egyesült-Államokban és Németországban, a hol mindenütt

magas védvámot emeltek ez ipar érdekében. Egy többször visszakerülő téma volt az önlemezek kivitele az Egyesült Államokba, mely a Mac-Kinley tarifa által lényegesen megcsappant. De ezzel a ténnyel szemben állt az angol iparnak azon óriási rugékonysága, hogy rövid idő alatt más piacokat tudott találni és egészben véve még több önlemez szállított a külföldre, mint az amerikai tarifák fölemelése előtt. A külföldi iparcikkek behozatalának nagyságát a megtorlás szüksége érdekében egyáltalán túlozzák úgy Chamberlain, mint Balfour. A Board of Trade kimutatása szerint a külföldi behozatal nem éri el a honi termelés 10%-át, míg az angol kivitel az angol ipari termelés 17—18%-ának felel meg.

A megtorlásos vámoknak és a védvámoknak legnagyobb akadálya Angliában egyébiránt az, hogy Anglia nem érintheti érzékenyen az idegen nemzeteket, ha csak nem akar vámot vetni az élelemre, a miről Balfour sem akar hallani, vagy az ipari nyersanyagra, a mit pedig még Chamberlain is kizár, de csak a gyarmati preferential treatment-nél. Mert mikor arról beszél, hogy a kincstár jövedelmeinek csökkenését kiegyenlítendő 10%-os vámokat javasol az iparcikkekre, ott egészen világosan a félgyártmányokat is belevonja. Ámde ebben a meztelen alakban alig talál ez a felfogás visszhangra Angliában.

A védvámokban a freetrade minden barátja, conservatív és liberális egyaránt, a monopoliumok, a trustök és kartellek szülőanyját látja, a melyeknek nem akarja kiszolgáltatni Anglia iparát. Nemcsak az angol fogyasztó, de az angol munkás is kevesebbet szenved a termelés nagy hullámzásaitól, a túltermelési válságoktól, melyek minden védvámos országban chronikus természetűek és mindenütt aláássák a munkás megélhetését és önállóságát. Az angol gazdasági élet nagy szabadsága mellett sehol

sem oly állandó a foglalkozás és kereset, mint Angliában, a melynek munkásosztályában mindig kevesebb az alkalmazás nélkül szűkölködő, mint a védvamos országokban. A munkás anyagi és erkölcsi jólétének föntartása és fejlesztése a cél, a melyre Angliában a legjobbak törek-szenek. Mert a munkásosztály meglegegedettségében és magas műveltségében van a biztosíték arra, hogy mindazok az értelmi és erkölcsi erények, a melyeknek az angol ipar eddigi diadalait köszönheti, a jövőben a sokkal nehezebb versenyben is megőrzik Angliának azt a helyet, melyet az ipari fejlettség és versenyképesség tekintetében eddig elfoglalt. Arról az ábrándról, hogy hazájok egyedül legyen a világ ipari központja, Anglia vezető férfiai már rég lemondtak, de annál szívesebben ragaszkodnak ahhoz a meggyőződésükhöz, hogy Anglia a maga fényes és kiváló helyzetét csak azon eszközökkel tarthatja fenn, a melyekkel azt megszerezte.

És végül van még egy hatalmas és tiszteletreméltó kifogása a freetrade hiveinek a védvámok ellen. Conser-vativok és liberálisok egyértelműséggel hangoztatják, hogy az angol törvényhozás nagy erkölcsi tisztasága a védvámok mellett veszélyben forogna. Az angolok nagyon közelről látják az Egyesült-Államokat, melyeknek politikai életét az egyéni érdekek a védvámok terén annyira megrontották. Lord Hamilton Ealingban október 22-ikén tartott beszé-deben két idézetet ad, melyek igen megkapó színekben mutatják ezt a nálunk kissé szokatlan felfogást. Az egyik egy angol gyáros, a másik egy amerikai publiczista nyilat-kozata. Az angol gyáros Mr. Arthur Chamberlain, kiről Hamilton annyit jegyez meg, hogy nagy üzletű gentleman és kiváló szervező erő, a következőket mondja: „Adjanak csak nekünk védvámot és mi gyárosok majd mutatunk olyasvalamit a trustök, ringek és syndicatusok terén, a miről

ma senki sem álmodik. Egyedül a freetrade mentette meg Anglia népét a trustöktől és ringektől. Szabaditsanak meg minket az idegen versenytől és olyat fognak tapasztalni, a minek nem fognak örülni. A védelem meg fogná változtatni az egész üzletmenetet. Ha vámot kaphatunk olyan dolgokra, melyekre versenytársainknak szüksége van és távol tarthatjuk a vámot oly dolgoktól, melyekre magunknak van szükségünk, akkor a parlamenti szavazás fontosabb lesz a gyárosra, mint üzemének rendes menete. Több pénzt szerezhettek egy este a képviselőházban, ha ki tudom vinni, hogy vámot vessenek arra a jószágra, a mire az ellenfelemnek szüksége van és a mellett szabad maradjon magamra nézve a piac, mint a mennyit becsületes munkával egy hónapon keresek.“ Mr. Frankland Pierce New-Yorkból „Védvámok és Közerkölcsök“ czimű munkájában pedig ezeket írja: „Törvényhozóinknak megadtuk a hatalmat, hogy millió meg millió dollárt helyezzenek át a nép kezéből, néhány száz pénz-Napoleon zsebébe, egy egyszerű congressusi határozattal. Az ember gonosz értelmisége soha sem eszelte ki a corruptio ily bámulatos eszközét, mint a milyen ez a congressusra ruházott hatalom. Tegyenek 300 vagy 400 elismert becsületes republikánust vagy demokratát a congressusba, maradjanak azok ott néhány évig és jó nagy részük rövid idő alatt megadja magát a kísértésnek és pénzt fog csinálni a vámtörvényekből.“

A parlamenti kormányzat tisztasága az angol nép egyik legnagyobb büszkesége, melyre annál feltékenyebb, minél sötétebb színekben festik maguk az amerikaiak a congressusok szereplését a gazdasági kérdésekben.

Befejezésül még egyszer idézem Rosebery szavait, melyekben összefoglalva adom nézeteit Chamberlain egész tervéről, úgy a preferential traitmentről, mint a védvámokról.

Nem tudom elfeledni — ugymond Rosebery — a nagy halálküzdelmet, a melylyel a védvamos rendszerről, mely bennünket az éhség és romlás szélére sodort, azokba a jobb és szabadabb viszonyokba jutottunk, melyekben ma élünk. Ezt a fényes eredményt nem tehetem függővé egy politikai koczka véletlenétől. Nem hagyhatom el a ragyogó ismertet semmi jóslás miatt a sötét ismeretlenért. Össze fogja az kötni a birodalmat? Nem, uraim, nem fogja összekötni, hanem a mi mai birodalmunk önkéntes és összhangzatos munkáját fel fogja cserélni örökös czivódással és féltékenységgel. Én nem akarom odaadni a szabadkereskedelem nyílt levegőjét a védvámok üvegházáért, mely korlátolást teremt a szabad forgalomban ember és ember közt, mely csökkenti minden shilling értékét, mely birtokukban van és a mely ápol mindent, a mi romlott, és nevel mindent, a mi gonosz. A mennyire tölem telik, nem fogom megengedni, hogy megsemmisítsük azt az eszményképet, melyet én a brit birodalom jövőjéről szivemben hordok, és a mely szerint az egy erős anya erős gyermekekkel, a kik mindnyájan a saját belátásuk szerint munkálkodnak politikai és gazdasági boldogulásukon, teljes szabadságban, égaljuk és helyzetük változó viszonyai szerint. Én nem engedem elhomályosítani vagy eltörölni azt az álmoképet, mely előttem állott egész életemen át, és a mely, meg vagyok róla győződve, követni fog engem halálom órájáig, sértetlenül minden olyan politikától, mely csak szétrombolná azt, és sértetlenül minden olyan vállalkozástól, mely csak nemzeti csapáshoz vezethet. A szabadelvűek örültek volnának, sőt rosszabbak mint az örültek, ha nem egyesülnének és vállvetve nem állanának ez eszeveszett és veszedelmes kísérlet elé, szembeszállva a reactio erejével, mely fel akarja tartóztatni a haladás menetét és vissza akar menni egy fél századdal, és nem sorakoznának egy-

más mellé szívvvel, lélekkel kereskedelmünk és birodalmunk szerves alkotmányának fentartására. Ilyen küzdelem előtt, mely annyira életbevágó ma és igen hosszú időre még, bizonynyal kicsinyes volna csak saját magunkkal törödni. Az élet nem elég hosszú erre. Önöknek megvan minden erejük, mely egy népet a harczra lelkesíthet. Atyáik parancsolják, hogy emlékezzenek meg szenvedéseikről a védvámok idejében. Fiaik könyörögnek, védelmezzék meg kereskedelmük és birodalmuk jövőjét.

IX.

A freetraderok legnagyobb része egyenlő keményen ítélte el úgy a megtorló, mint a tiszta védvámokat. A conservatív államférfiak egy része azonban mégis tett egy kis különbséget. Így lord Hamilton kijelentette, hogy kész minden olyan esetben, midőn idegen ország ipara mesterségen és az illető állam pénzbeli támogatása folytán veri le magában Angliában az angol ipart, a megfelelő lépéseket megtenni arra nézve, hogy az így adott segély ellensúlyoztassék és az angol piacon az angol termelőre nézve a föltételek egyenlő volta biztosíttassék. S e részben utal arra, hogy az indiai kiegyenlítő (countervailing) czukorvámok, az ő kezdeményezésére léptek életbe. Ugyanígy Lord Goschen kijelentette, hogy rendkívüli viszonyok közt, mikor heroikus törvényekre volna szükség, ő nem rettenne vissza ily törvényektől, csak hogy minden ilyen sajátos esetben sajátos eljárást tart szükségesnek, melynél tovább menni nem akar. Mert ha nincsenek is theoretikus aggályai, nem akarja magát a szükségesnél tovább ragadtatni. Sir Michael Hicks-Beach utalva a czukortörvényekre, melyeket ő hozott a parlament elé, szintén azt mondja, hogy ha az ország valamely nagy iparát „illegitim“ ver-

seny támadja meg, az olyan kérdés, melylyel a kormánynak és parlamentnek foglalkoznia kell, mindamellett a jelenleg szőnyegen forgó vitában a főkérdést abban látja, hogy az angol vámtarifa vezérével a jövőben a szabad behozatal vagy a vámvédelem legyen, és a maga részéről határozottan a szabad behozatal mellett foglal állást. És mindezen conservatív államférfiak nem csinálnak titkot abból a meggyőződésükből, hogy a conservatívpart a maga föllendülését annak köszönheti, hogy a védvámokkal szakított.

A conservatív freetraderek egy részének ezen állásfoglalását ismernünk kell, ha helyesen akarjuk megérteni a későbbi fejleményeket.

Chamberlain ellenfelei nemcsak érvekkel küzdöttek. Igen sok éles támadást is kellett hallania, a minthogy ő sem bánt ellenfeleivel mindig keztyüs kézzel. Midőn a szabadelvűeket Little Englander-eknek nevezte, ezek nem késtek szemére vetni a könnyelműséget, melylyel Angliát a búr háboruba döntötte, és az angol hadiszervezetnek és kormányszatnak a háboru alatt nyilvánosságra jutott fogatkozásai miatt is sokan őt teszik felelőssé. Sőt voltak olyanok, kik azzal is gyanusították, hogy az imperialis actió csak arra való volt, hogy kormányzatának ezen gyöngeségeit elleplezze és azok tárgyalásán a legmagasabb érdeklődést felkeltő kérdéseknek önkényes és hevenyészett előhurczolása által elfeledtesse és eltemethesse. A számos ellenmondást, melybe a szenvedélyes férfiú a vita folyamán önmagával került, szintén nem nézték el neki. Talán részben ez az oka annak a sajnos körülménynek, a mit Lord Hamilton egyenesen a szemére is hányt, hogy az imperialis lobogó alatt megindított agitatioja csakhamar tiszta védvámos izgatássá fajult, melyben csupa ellenmondási makacsságból odáig jutott, hogy utóbb már azt is vitatta, hogy a védvámos állapot a gaboniatörvények

eltörlése előtt nem is volt oly kedvezőtlen Angliára nézve, és egyenesen kétségbe vonta a szabadkereskedelmi mozgalom és a védvámok eltörlését követő korszak jótétményeit.

Midőn így a freetrade-et még multjában is megtagadta, nem csoda, hogy a munkások mindig jobban elfordultak tőle. Kaczérkodása az angol mezőgazdasági érdekek és a nagy arisztokratia támogatása meg éppen nem volt alkalmas arra, hogy a munkásokat visszahódítsa. A szabadelvűek érezve, hogy itt van vámpolitikájának egyik legsebezhetőbb része, a legnagyobb buzgalommal vitték ki az agitatót a munkásosztályok körébe, s hogy az minél sikeresebb legyen, két újabb ligát alkottak ellene, az egyiket a széleskörű agitációra, általában népliga néven (People's League against Protection) és egy másikat külön a nők számára Women's Free Trade-Union név alatt a fiatal Gladstonné elnöklete alatt.

Chamberlain a munkásokat csodás szónoki ereje és páratlan agitatórius tehetségével sem birta megnyerni, a mi annyira elkeserítette, hogy utóbbi beszédeiben Cobden egész agitatóját a gabonatörvények ellen olybá igyekezett föltüntetni, mint a mely nem rokonszenvezett a munkások bajaival, sőt magát Cobdent, mint olyant igyekezett bemutatni, a ki csak a középosztályok, a vállalkozók érdekeivel törődött. Még ez a sajátságos harczmodor sem használt neki, és csak azt érte el vele, hogy a munkások testületeinek hivatalos küldöttei vonakodtak megjelenni a Chamberlain által összeállított tarifa-bizottság előtt, melyet a vámügyi kérdések tanulmányozása czéljából összeállított. Az igaz, hogy annak tagjait főleg védvámosokból toborozta össze és a mezőgazdasági érdekek ismert előharczosa, Chaplin sem hiányzott a bizottságból.

Szónoklatának varázsa tetemesen csökkent a nagy

hadjárat alatt s midőn 1904 január 19-ikén Londonban a Guildhallban elutazása előtt még egyszer beszélt, a siker nagyon szerény volt. Az egykor oly népes, overflowing meetingnek már nyoma sem volt. Szóvirágait, melyek korábban oly nagy hatást tettek, türelmetlen hallgatók „a dologra“ közbekiáltásokkal szakították közbe, holott az agitatio kezdetén egyik másik freetradernek gyűlt meg a baja a hallgatósággal. Így, ha jól emlékszem, Lord Hamiltont, ki arra intett, hogy a védvámokkal Anglia végtelen vámháborukba keveredhetik, azzal szakították meg, hogy egyszerre a hallgatóság nagy része a Rule Britanníára zendített rá.

Chamberlain a hadjárat fáradalmait kipihenni hosszabb utra indult Egyiptomba, a honnan csak husvét után szándékozik visszatérni. Időközben Balfour miniszterelnököt betegsége tartotta vissza a parlament üléseitől és így John Morley javaslata, hogy mondja ki a ház, miszerint a visszatérés a védvámokra, nevezetesen a nép élelmére vetett vámokra vetett vám mélyen megkárosítaná a nemzet erejét, elégedettségét és jólétét, a nagy problema két fő tényezőjének részvétele nélkül lett megvitatva. A vita február 8-ikától február 15-ikéig tartott és az eredmény az volt, hogy a többség Morley javaslatát 327 szavazattal 276 ellen, vagyis 51 szóval elvetette. Ha meggondoljuk, hogy az utolsó választás eredménye 1900 októberben 68 unionista, 334 conservativ, 186 liberalis és 82 irlandi volt, vagyis 402 kormánypárti és 268 ellenzéki, a mi mellett a többség eredetileg 134 szavazatot számlált, úgy ez az eredmény már magában is azt mutatja, hogy a kormánypárt tulnyomó többsége tetemesen megcsappant.

Maga a mindig kormánypárti Times is elismeri, hogy a kormány rendes többsége az utolsó időben 100 szavazat volt, és így az utolsó szavazásnál a többség már csak

félakkora volt. De ha kissé megnézzük a vitát magát, akkor még inkább fogjuk látni, hogy ebben a szavazásban különösen Chamberlain a maga eszméinek diadalára nézve semmi kecsegtetőt sem találhatott. Gerald Balfour a miniszterelnök testvére, mint kereskedelmi miniszter vezette hivatalosan a vitát és azt a kijelentést tette, hogy részéről mindig szükségesnek tartotta a megtorló vámokat, de hogy nézete szerint az angol kereskedelmet nem fenyegeti közvetlen veszedelem. Tények és számok az ellenkezőjét bizonyítják. De azért vannak irányzatok, melyeket meg kell figyelni. Nem helyes, ha az ellenzék részleteket akar tudni, mert a kormány nem akar a parlament megkérdezése nélkül eljárni. Ez a vámügyi reform különben is nem védvám. Az ország egyáltalán nincs abban a helyzetben, hogy a szabadkereskedelem és a védvám között választania kellene. Kiegyenlítő vámokat (countervailing duties) teljesen legitimeknek tart a szabadkereskedelem szempontjából. Nagyon fog neki örülni, ha a közvélemény elfogadná a preferential treatmentet a gyarmatokkal szemben, de elutasítja magától azt a tervet, hogy az élelem vám alá vonassék és hogy az iparcikkekre általában 10 %-os vámot vessenek; és elutasít magától minden más intézkedést, mely ezt a politikát megvalósítaná, és egyáltalán nem szándéka megvédelmezni Chamberlain terveit, annál kevésbbé, mert a preference politikája nem foglalja magában a védvámot.

Hicks-Beach nagyon helytelenítette az ellenzék eljárását, hogy ezt a kérdést a miniszterelnök távollétében veti föl. Hibáztatja a kormány azon tagjainak eljárását, a kik nyíltan Chamberlain mellett foglaltak állást, és férfiasabbnak tartaná részükről, ha a volt gyarmati államtitkárral együtt ők is a vadonba mentek volna. A kérdés, a mely a legközelebbi választások elé kerül, a megtorló vámok kérdése lesz, de mielőtt az megtörténnék, az országot

bővebben kell tájékoztatni. Az ilyen megtorló vámnak nem is kell állandónak lenni, mint azt a czukoregyezmény mutatja. De ezt a kérdést el kell választani a gyarmati preferencetől és elismerését fejezi ki a miniszternek azért, hogy azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy az ország ipara és kereskedelme nincs a tönk szélén, nemkülönben azon nyilatkozatáért, hogy az élelem vám alá vonása és az iparczikkeknak 10% vámmal való megterhelése, nincs a kormány programjában. — Mindezek után nem fogunk abban ellenmondást találni, ha Hicks-Beach, a ki a szónoki hadjáratban a legélesebb bírálatot mondta Chamberlainról, nem szavazott az ellenzékkel.

Lord Hamilton, a kilépett miniszter, a ki a hadjárat alatt szintén igen keményen ítélte el Chamberlaint, azt monddotta, hogy ha a kormány nem gondol másra, mint megtorló vámnokra, akkor még nem tudja, hogy ilyen aránylag kis dolog miatt a kormány ellen szavazzon.

Ebből láthatjuk, hogy azok közt, kik az ellenzék javaslata felett a kormány ellen szavaztak, voltak olyanok is, kik a leghatározottabban elítélik Chamberlain terveit, és a kik sem az élelem megadóztatására, sem a preferential treatmentre nem kaphatók. A régi conservatív államférfiak nem egy könnyen szavaznak bizalmatlanságot a conservatív kormánynak, és az ellenzéki javaslat elfogadása azzal egyértelmű lett volna. A mai kormánypárt bukása esetén, a liberálisok hatalomrajutása okvetlenül előtérbe tolná a home-rule kérdését, a mit sok angol ember a legnagyobb csapásnak tartana. Chamberlain erre számítva, remélte, hogy az unionista párt mindenáron együtt fog maradni. Vámpolitikája azonban éppen ennek az unionista pártnak a fenmaradását veszélyezteti. S a midőn a kormány azon határozott kijelentésére, hogy nem azonosítja magát Chamberlain terveivel, a home-rule fenyegető veszedelme

daczára is, csak ily kis többséget tudott maga mellett összehozni, az, úgy hiszem, eléggé világosan bizonyítja, hogy Chamberlain tervei a jelenlegi képviselőházban, többségre alig számíthatnak. Mit hoz a legközelebbi jövő a megtorló vámok tekintetében, arról ma nehéz volna közelebbit mondani, de hogy az élelem és egyáltalán a nyersanyag vám alá vonása, a mi bennünket legközelebb érdekel, még egy Chamberlain ékesszólása mellett sem bir egyelőre kilátással Angliában, azt talán fölösleges tovább bizonyítgatni.

STATISZTIKAI TÁBLÁZATOK ÉS EGYÉB MELLÉKLETEK

Nagy-Britannia külkereskedelmi

(Nemes fém és

Év	Bevitel	K i v i t e l		
		britt (termékekből)	külföldi és gyarmati termékekből	összesen
ezer font sterlingek				
1840	—	51.309	—	—
1841	—	51.545	—	—
1842	—	47.285	—	—
1843	—	52.206	—	—
1844	—	58.535	—	—
1845	—	60.111	—	—
1846	—	57.787	—	—
1847	—	58.842	—	—
1848	—	52.849	—	—
1849	—	63.596	—	—
1850	—	71.368	—	—
1851	—	74.449	—	—
1852	—	78.077	—	—
1853	—	98.934	—	—
1854	152.389	97.185	18.636	115.821
1855	143.543	95.688	21.003	116.691
1856	172.544	115.827	23.393	139.220
1857	187.844	122.066	24.108	146.174
1858	164.584	116.609	23.174	139.783
1859	179.182	130.412	25.281	155.693
1860	210.531	135.891	28.630	164.521
1861	217.485	125.103	34.529	159.632
1862	225.717	123.992	42.176	166.168
1863	248.919	146.602	50.300	196.902
1864	274.952	160.449	52.171	212.620
1865	271.135	165.862	52.996	218.858
1866	295.290	188.918	49.988	238.906
1867	275.183	180.962	44.841	225.803
1868	294.694	179.678	48.100	227.778
1869	295.460	189.954	47.061	237.015
1870	303.257	199.587	44.494	244.081
1871	331.015	223.066	60.509	283.575

forgalma 1840-től 1902-ig.

ércpénz nélkül.)

Összes forgalom	Fejenként								
	Bevitel			Kivitel *			Összes forgalom		
b e n	£	s.	d.	£	s.	d.	£	s.	d.
—	—			1	18	9	—		
—	—			1	18	6	—		
—	—			1	15	0	—		
—	—			1	18	4	—		
—	—			2	2	6	—		
—	—			2	3	3	—		
—	—			2	1	3	—		
—	—			2	2	1	—		
—	—			1	18	0	—		
—	—			2	5	11	—		
—	—			2	11	10	—		
—	—			2	14	4	—		
—	—			2	16	11	—		
—	—			3	11	10	—		
268.210	5	10	2	3	10	3	9	14	0
260.234	5	3	2	3	8	10	9	7	0
311.764	6	3	2	4	2	10	11	2	7
334.018	6	13	5	4	6	7	11	17	0
304.367	5	16	0	4	2	5	10	14	5
334.875	6	5	5	4	11	2	10	14	2
375.052	7	7	0	4	14	7	13	0	7
377.117	7	10	2	4	6	5	13	0	5
391.885	7	14	7	4	5	7	13	8	5
445.821	8	9	5	5	0	0	15	3	5
487.572	9	6	0	5	8	7	16	9	10
489.993	9	2	2	5	11	5	16	9	2
534.196	9	16	4	6	5	7	17	15	2
500.936	9	1	5	5	19	4	16	10	3
522.472	9	12	10	5	17	4	17	1	3
532.475	9	11	2	6	2	7	17	4	6
547.338	9	14	4	6	7	11	17	10	10
614.590	10	10	1	7	1	7	19	10	1

* Fejenként csak a britt termékekből való kivitel van kimutatva.

Nagy-Britannia külkereskedelmi

(Nemes fém és

Év	Bevitel	Kivitel		
		britt termékekből	külföldi és gyarmati termékekből	összesen
ezer font sterlingek				
1872	354.694	256.257	58.332	314.589
1873	371.287	255.165	55.840	311.005
1874	370.083	239.558	58.092	297.650
1875	373.940	223.466	58.146	281.612
1876	375.155	200.639	56.137	256.776
1877	394.420	198.893	53.453	252.346
1878	368.771	192.849	52.635	245.484
1879	362.992	191.532	57.251	248.783
1880	411.230	223.060	63.354	286.414
1881	397.022	234.023	63.060	297.083
1882	413.020	241.467	65.194	306.661
1883	426.892	239.799	65.638	305.437
1884	390.019	233.025	62.942	295.967
1885	370.968	213.115	58.359	271.474
1886	349.864	212.725	56.234	268.959
1887	362.228	221.914	59.349	281.263
1888	387.636	234.535	64.043	298.578
1889	427.638	248.935	66.657	315.592
1890	420.692	263.531	64.721	328.252
1891	435.441	247.235	61.879	309.114
1892	423.794	227.216	64.424	291.640
1893	404.688	218.260	58.879	277.139
1894	408.345	216.006	57.780	273.786
1895	416.690	226.128	59.704	285.832
1896	441.809	240.145	56.234	296.379
1897	451.029	234.220	59.954	294.174
1898	470.545	233.359	60.655	294.014
1899	485.036	264.492	65.042	329.534
1900	523.075	291.192	63.182	354.374
1901	521.990	280.022	67.842	347.864
1902	528.391	283.424	65.815	349.239

forgalma 1840-től 1902-ig.

ércpénz nélkül.)

Összes forgalom	Fejenként								
	Bevitel			Kivitel *			Összes forgalom		
	£	s.	d.	£	s.	d.	£	s.	d.
ben									
669.283	11	2	6	8	1	0	21	0	6
682.292	11	11	2	7	18	10	21	4	9
667.733	11	8	3	7	7	9	20	11	10
655.552	11	8	5	6	16	6	20	0	4
631.931	11	6	8	6	1	3	19	1	11
646.766	11	15	10	5	18	11	19	6	9
614.255	10	18	3	5	14	1	18	3	6
611.775	10	12	7	5	12	2	17	18	3
697.644	11	18	7	6	9	5	20	4	10
694.105	11	7	4	6	14	0	19	17	5
719.681	11	14	7	6	17	2	20	8	10
732.329	12	0	10	6	15	4	20	13	3
685.986	10	18	5	6	10	6	19	4	1
642.442	10	6	1	5	18	4	17	16	10
618.823	9	12	9	5	17	2	17	0	11
643.491	9	18	0	6	1	4	17	11	9
986.214	10	10	4	6	7	3	18	12	3
743.230	11	10	2	6	14	0	20	0	0
748.944	11	4	7	7	0	8	19	19	10
744.555	11	10	5	6	10	10	19	13	11
715.434	11	2	3	5	19	2	18	15	3
681.827	10	10	3	5	13	5	17	14	3
682.131	10	10	2	5	11	2	17	11	1
702.522	10	12	6	5	15	4	17	18	3
738.188	11	3	2	6	1	4	18	12	10
745.203	11	5	7	5	17	2	18	12	9
764.559	11	13	1	5	15	7	18	18	8
814.570	11	17	11	6	9	9	19	19	7
877.449	12	14	3	7	1	6	21	6	5
869.854	12	11	3	6	14	9	20	18	8
877.630	12	11	10	6	15	1	20	18	4

* Fejenként csak a britt termékekből való kivitel van kimutatva.

Az Észak-Amerikai Egyesült-Államok külkereskedelmi forgalma 1800-tól 1901-ig.

Év	Bevitel	Kivitel *	Összesen	Bevitel	Kivitel *	Össze- sen
	ezer dollárokban			fejenként dollárokban		
1800	91.253	70.972	162.225	17-19	13-37	30-56
1801	111.364	93.021	204.385			
1802	76.333	71.957	148.290			
1803	64.667	55.800	120.467			
1804	85.000	77.699	162.699			
1805	120.600	95.566	216.166			
1806	129.410	101.537	230.947			
1807	138.500	108.343	246.843			
1808	56.990	22.431	79.421			
1809	59.400	52.203	111.603			
1810	85.400	66.758	152.158	11-80	9-22	21-02
1811	53.400	61.317	114.717			
1812	77.030	38.527	115.557			
1813	22.005	27.856	49.861			
1814	12.965	6.927	19.892			
1815	113.041	52.558	165.599			
1816	147.103	81.920	229.023			
1817	99.250	87.672	186.922			
1818	121.750	93.281	215.031			
1819	87.125	70.143	157.268			
1820	74.450	69.692	144.142	7-71	7-22	14-93
1821	54.521	54.596	109.117			
1822	79.872	61.350	141.222			
1823	72.481	68.326	140.807			
1824	72.169	68.972	141.141			
1825	90.189	90.738	180.927			
1826	78.094	72.891	150.985			
1827	71.333	74.310	145.643			
1828	81.020	64.021	145.041			
1829	67.089	67.435	134.524			
1830	62.721	71.671	134.392	4-87	5-57	10-44
1831	95.885	72.296	168.181			
1832	95.122	81.521	176.643			
1833	101.048	87.529	188.577			
1834	108.610	102.260	210.870			
1835	136.764	115.216	251.980			
1836	176.579	124.339	300.918			
1837	130.473	111.413	241.886			
1838	95.970	104.979	200.949			
1839	156.497	112.252	268.749			
1840	98.259	123.669	221.928	5-76	7-25	13-01
1841	122.958	111.817	234.775			
1842	96.075	99.878	195.953			
1843	42.433	82.826	125.259			
1844	102.605	105.746	208.351			
1845	113.184	106.040	219.224			
1846	117.914	109.583	227.497			
1847	122.424	156.742	279.166			
1848	148.639	138.191	286.830			
1849	141.206	140.351	281.557			
1850	173.510	144.376	317.886	7-48	6-23	13-71

* A hazai és külföldi termékekből való kivitel együtt.

Év	Bevitel	Kivitel *	Összesen	Bevitel	Kivitel *	Össze- sen
	ezer dollárokbán			fejenként dollárokbán		
1851	210.771	188.915	399.686	8.78	7.87	16.65
1852	207.440	166.984	374.424	8.36	6.73	15.09
1853	263.777	203.489	467.266	10.30	7.94	18.24
1854	297.804	237.014	534.818	11.27	8.97	20.24
1855	257.809	218.910	476.719	9.46	8.03	17.49
1856	310.432	281.219	591.651	11.05	10.01	21.06
1857	348.428	293.824	642.252	12.05	10.16	22.21
1858	263.339	272.011	535.350	8.85	9.14	17.99
1859	331.333	292.902	624.235	10.83	9.57	20.40
1860	353.616	333.576	687.192	11.25	10.61	21.86
1861	289.311	219.554	508.865	9.02	6.85	15.87
1862	189.357	190.671	380.028	5.79	5.83	11.62
1863	243.336	203.964	447.300	7.29	6.11	13.40
1864	316.447	153.838	470.285	9.30	4.67	13.97
1865	238.746	166.029	404.775	6.87	4.78	11.65
1866	434.812	348.860	783.672	12.26	9.84	22.10
1867	395.761	294.506	690.267	10.44	7.73	18.17
1868	357.436	281.953	639.389	9.33	7.29	16.62
1869	417.506	286.118	703.624	10.45	7.29	17.74
1870	435.958	392.772	828.730	11.06	9.77	20.83
1871	520.224	442.820	963.044	12.65	10.83	23.48
1872	626.595	444.178	1,070.773	13.80	10.55	24.35
1873	642.136	522.480	1,164.616	15.91	12.12	28.03
1874	567.406	586.283	1,153.689	13.26	13.31	26.57
1875	533.005	513.443	1,046.448	11.97	11.36	23.33
1876	460.741	540.385	1,001.126	10.29	11.64	21.93
1877	451.323	602.475	1,053.798	9.49	12.72	22.21
1878	437.052	694.866	1,131.918	9.21	14.30	23.51
1879	445.778	710.489	1,156.217	8.99	14.29	23.28
1880	667.955	835.639	1,503.594	12.51	16.43	28.94
1881	642.665	902.377	1,545.042	12.68	17.23	29.91
1882	724.640	750.542	1,475.182	13.46	13.97	27.43
1883	723.181	823.839	1,547.020	13.05	14.98	28.03
1884	667.698	740.514	1,408.212	12.16	13.20	25.36
1885	577.527	742.190	1,319.717	10.32	12.94	23.26
1886	635.436	679.525	1,314.961	10.89	11.60	22.49
1887	692.320	716.183	1,408.503	11.65	11.98	23.63
1888	723.957	695.955	1,419.912	11.88	11.40	23.20
1889	745.132	742.401	1,487.533	12.10	11.92	24.02
1890	789.310	857.829	1,647.139	12.35	13.50	25.85
1891	844.916	884.481	1,729.397	13.38	13.66	27.04
1892	827.402	1,030.278	1,857.680	12.50	15.61	28.11
1893	866.401	847.665	1,714.066	12.73	12.98	25.71
1894	654.995	892.141	1,547.136	9.41	12.85	22.26
1895	731.970	807.538	1,539.508	10.61	11.51	22.12
1896	779.725	882.607	1,662.332	10.81	12.29	23.10
1897	764.730	1,050.994	1,815.724	11.02	14.42	25.44
1898	616.050	1,231.482	1,847.532	8.05	16.59	24.64
1899	697.148	1,227.023	1,924.171	9.22	16.20	25.42
1900	849.941	1,394.483	2,244.424	10.88	17.96	28.84
1901	823.172	1,487.765	2,310.937	10.58	18.81	29.39
1902	903.321	1,381.719	2,285.040	11.63	17.79	29.42

* A hazai és külföldi termékekből való kivitel együtt.

Franciaország külkereskedelmi forgalma 1827—1902-ig.

Év	Bevitel	Kivitel	Összesen	Év	Bevitel	Kivitel	Összesen
millió frankokban				millió frankokban			
1827	414	507	921	1865	2.642	3.088	5.730
1828	454	511	965	1866	2.794	3.181	5.975
1829	483	505	988	1867	3.027	2.826	5.853
1830	489	453	942	1868	3.304	2.790	6.094
1831	374	456	830	1869	3.153	3.075	6.228
1832	505	507	1.012	1870	2.867	2.802	5.669
1833	491	560	1.051	1871	3.567	2.873	6.440
1834	504	520	1.024	1872	3.570	3.762	7.332
1835	520	578	1.098	1873	3.555	3.787	7.342
1836	565	628	1.193	1874	3.508	3.701	7.209
1837	569	515	1.084	1875	3.537	3.873	7.410
1838	656	659	1.315	1876	3.988	3.576	7.564
1839	651	677	1.328	1877	3.670	3.436	7.106
1840	747	695	1.442	1878	4.176	3.180	7.356
1841	804	761	1.565	1879	4.595	3.231	7.826
1842	847	644	1.491	1880	5.033	3.468	8.501
1843	846	687	1.533	1881	4.864	3.561	8.425
1844	868	790	1.658	1882	4.822	3.574	8.396
1845	856	848	1.704	1883	4.804	3.452	8.256
1846	920	852	1.772	1884	4.344	3.233	7.577
1847	956	720	1.676	1885	4.088	3.088	7.176
1848	474	690	1.164	1886	4.208	3.249	7.457
1849	724	938	1.662	1887	4.026	3.247	7.273
1850	791	1.068	1.859	1888	4.107	3.247	7.354
1851	765	1.158	1.923	1889	4.317	3.704	8.021
1852	989	1.257	2.246	1890	4.437	3.753	8.190
1853	1.196	1.542	2.738	1891	4.768	3.570	8.338
1854	1.292	1.414	2.706	1892	4.188	3.461	7.649
1855	1.594	1.558	3.152	1893	3.854	3.236	7.090
1856	1.990	1.893	3.883	1894	3.850	3.078	6.928
1857	1.873	1.866	3.739	1895	3.720	3.374	7.094
1858	1.563	1.887	3.450	1896	3.799	3.401	7.200
1859	1.641	2.266	3.907	1897	3.956	3.598	7.554
1860	1.897	2.277	4.174	1898	4.473	3.511	7.984
1861	2.442	1.926	4.368	1899	4.518	4.153	8.671
1862	2.199	2.243	4.442	1900	4.698	4.109	8.807
1863	2.426	2.643	5.069	1901	4.369	4.013	8.382
1864	2.528	2.924	5.452	1902	4.551	4.245	8.796

Olaszország külkereskedelmi forgalma 1862—1902. években.

Év	Behozatal	Kivitel	Összesen	Év	Behozatal	Kivitel	Összesen
1000 lírákban				1000 lírákban			
1862	829.875	576.421	1,406.296	1883	1,288.078	1,186.465	2,474.543
1863	901.975	633.457	1,535.432	1884	1,319.758	1,071.051	2,390.809
1864	983.621	573.276	1,556.897	1885	1,459.878	950.548	2,410.426
1865	965.139	557.542	1,522.681	1886	1,458.244	1,028.232	2,486.476
1866	868.684	612.998	1,481.682	1887	1,605.420	1,005.090	2,6 0.510
1867	884.429	732.222	1,616.651	1888	1,174.601	891.935	2,066.536
1868	895.111	785.628	1,680.739	1889	1,391.154	950.646	2,341.800
1869	935.010	791.432	1,726.442	1890	1,319.638	895.945	2,215.583
1870	894.367	755.302	1,649.669	1891	1,126.585	876.800	2,003.385
1871	961.456	1,074.590	2,036.046	1892	1,173.392	958.187	2,131.579
1872	1,182.509	1,162.263	2,344.772	1893	1,191.228	964.188	2,155.416
1873	1,261.171	1,131.395	2,392.566	1894	1,094.649	1,026.506	2,121.155
1874	1,295.647	978.189	2,273.836	1895	1,187.288	1,037.708	2,224.996
1875	1,206.919	1,022.290	2,229.209	1896	1,180.173	1,052.098	2,232.271
1876	1,307.080	1,208.488	2,515.568	1897	1,191.599	1,091.734	2,283.333
1877	1,141.543	933.966	2,075.509	1898	1,413.335	1,203.569	2,616.904
1878	1,062.345	1,021.331	2,083.676	1899	1,506.561	1,431.416	2,937.977
1879	1,251.696	1,071.970	2,323.666	1900	1,700.236	1,338.246	3,038.482
1880	1,186.831	1,104.127	2,290.958	1901	1,718.488	1,374.458	3,092.946
1881	1,239.672	1,165.516	2,405.188	1902	1,810.518	1,482.403	3,292.921
1882	1,227.033	1,151.785	2,378.818				

Németország külkereskedelmi forgalma 1872—1902-ig.

Év	Bevitel	Kivitel	Összesen	Év	Bevitel	Kivitel	Összesen
1000 márka				1000 márka			
1872	3,256.842	2,317.724	5,574.566	1888	3,264.257	3,307.373	6,571.630
1873	3,752.841	2,277.668	6,030.509	1889	4,015.072	3,166.655	7,181.727
1874	3,599.421	2,342.399	5,941.820	1890	4,162.120	3,328.148	7,490.268
1875	3,527.689	2,491.817	6,019.506	1891	4,150.797	3,175.510	7,326.307
1876	3,798.222	2,545.739	6,343.961	1892	4,018.549	2,954.110	6,972.659
1877	3,768.789	2,760.429	6,529.218	1893	3,961.738	3,091.958	7,053.696
1878	3,506.248	2,885.172	6,391.420	1894	3,938.251	2,961.454	6,899.705
1879	3,767.304	2,774.588	6,541.892	1895	4,120.669	3,317.900	7,438.569
1880	2,803.437	2,923.400	5,726.837	1896	4,307.163	3,525.130	7,832.293
1881	2,961.821	3,028.811	5,990.632	1897	4,680.697	3,634.975	8,315.672
1882	3,098.857	3,224.105	6,322.462	1898	5,080.646	3,756.566	8,837.212
1883	3,220.302	3,259.339	6,479.641	1899	5,483.096	4,207.049	9,690.145
1884	3,236.171	3,190.034	6,426.205	1900	5,765.614	4,611.381	10,376.995
1885	2,922.362	2,854.261	5,776.623	1901	5,421.235	4,431.448	9,852.683
1886	2,873.083	2,974.317	5,847.400	1902	5,631.000	4,677.785	10,308.785
1887	3,108.980	3,136.893	6,245.873				

Ausztria külkereskedelmi forgalma 1831—1850-ig
ezer koronákban

Ev	A monarchia összforgalma			Magyarországgal való forgalom		
	Behozatal	Kivitel	Összesen	Behozatal	Kivitel	Összesen
1831	144.920	166.931	311.851	84.957	44.360	129.317
1832	166.369	187.365	353.734	99.679	61.368	161.047
1833	171.499	193.977	365.476	92.066	58.240	150.306
1834	171.489	184.883	356.372	82.896	59.843	142.739
1835	192.456	186.696	379.152	86.999	59.632	146.631
1836	207.382	204.864	412.246	101.912	69.473	171.385
1837	204.848	193.220	398.068	91.051	69.132	160.183
1838	216.841	221.513	438.354	116.842	75.246	192.088
1839	216.993	224.943	441.936	106.821	87.396	194.217
1840	233.913	227.868	461.781	106.586	89.727	196.313
1841	223.101	235.873	458.974	107.935	92.255	200.190
1842	233.599	227.974	461.573	98.526	93.433	191.959
1843	246.487	231.385	477.872	118.118	100.813	218.931
1844	252.874	240.382	493.256	133.859	118.520	252.379
1845	256.218	238.964	495.182	125.537	115.360	240.897
1846	277.195	234.075	511.270	123.278	128.902	252.180
1847	280.770	245.039	525.809	112.289	120.802	233.091
1848	182.543 ¹	105.970 ¹	288.513	103.211	105.395 ²	208.606
1849	191.852 ¹	137.481 ¹	329.333	72.778	110.760 ²	183.538
1850	343.176	233.180	576.356	82.341	118.077	200.418
1831-ben volt a monarchia összforgalma Lombardia, Velence és Magyarországnak kívül: 81.840 a behozatalban, a kivitelben pedig 93.324 ezer kor.						
1840-ben volt a behozatalban 129.177, a kivitelben pedig 126.006 " "						
1850-ben " " " 211.096, " " " 131.462 " "						
Magyarországgal való forgalomban:						
1831-ben volt a behozatalban 83.586, a kivitelben pedig 44.199 ezer kor.						
1840-ben " " " 105.582, " " " 89.617 " "						
1850-ben " " " 81.475, " " " 118.074 " "						

¹ Ezen években a forgalom adataiban Lombardia, Velence és Magyarország nem szerepelnek.

² Lombardia és Velence nélkül van kimutatva.

³ A közbelső vámvonallal 1850 szeptember hó 30-án szüntettetett meg.

**A közös vámterület külkereskedelmi forgalma 1000 koronákban
1851—1902-ig.**

Év	Behozatal	Kivitel	Összesen	Év	Behozatal	Kivitel	Összesen
1851	307.252	327.802	635.054	1877	1,110.524	1,333.204	2,443.728
1852	389.344	420.818	810.162	1878	1,104.202	1,309.386	2,413.588
1853	395.262	471.028	866.290	1879	1,113.148	1,368.036	2,481.184
1854	424.528	442.084	866.612	1880	1,226.922	1,351.990	2,578.912
1855	471.414	477.376	948.790	1881	1,283.690	1,462.940	2,746.630
1856	525.600	511.200	1,036.800	1882	1,308.348	1,563.786	2,872.134
1857	527.800	464.600	992.400	1883	1,249.782	1,499.842	2,749.624
1858	514.466	459.346	973.812	1884	1,225.246	1,383.002	2,608.248
1859	401.262	434.740	836.002	1885	1,115.896	1,344.166	2,460.062
1860	417.680	529.322	947.002	1886	1,078.447	1,397.265	2,475.712
1861	487.694	553.468	1,041.162	1887	1,137.146	1,345.860	2,483.006
1862	477.928	585.956	1,063.884	1888	1,066.136	1,457.591	2,523.727
1863	508.388	582.414	1,090.802	1889	1,178.322	1,532.356	2,710.678
1864	509.634	646.818	1,156.452	1890	1,220.466	1,542.753	2,763.219
1865	513.582	689.018	1,202.600	1891	1,227.427	1,573.424	2,800.851
1866	435.800	659.000	1,094.800	1892	1,245.141	1,445.443	2,690.584
1867	588.600	814.800	1,403.400	1893	1,341.420	1,611.089	2,952.509
1868	774.800	857.800	1,632.600	1894	1,399.984	1,590.949	2,990.933
1869	837.800	876.200	1,714.000	1895	1,444.986	1,483.621	2,928.607
1870	862.800	790.800	1,653.600	1896	1,411.575	1,548.008	2,959.583
1871	1,081.600	935.200	2,016.800	1897	1,510.520	1,532.458	3,043.008
1872	1,227.400	776.000	2,003.400	1898	1,639.602	1,615.245	3,254.847
1873	1,166.200	847.200	2,013.400	1899	1,608.870	1,861.592	3,470.462
1874	1,255.000	1,005.600	2,260.600	1900	1,696.358	1,942.003	3,638.361
1875	1,098.600	1,101.800	2,200.400	1901	1,652.642	1,885.458	3,538.100
1876	1,068.556	1,190.456	2,259.012	1902	1,720.335	1,913.598	3,633.933

Magyarország külkereskedelmi forgalma 1882—1902. években.

Év	Behozatal	Kivitel	Összesen	Év	Behozatal	Kivitel	Összesen
1000 koronákban				1000 koronákban			
1882	875.054	892.888	1,767.942	1893	1,027.393	1,049.086	2,076.479
1883	947.538	909.062	1,856.600	1894	1,092.556	1,125.131	2,217.687
1884	960.806	777.706	1,738.512	1895	1,087.935	1,009.624	2,097.559
1885	897.778	792.296	1,690.074	1896	1,097.790	1,089.407	2,187.197
1886	832.474	835.692	1,668.166	1897	1,107.439	1,081.959	2,189.398
1887	869.008	805.056	1,674.064	1898	1,194.337	1,103.789	2,298.126
1888	893.262	888.766	1,782.028	1899	1,198.761	1,200.500	2,399.261
1889	918.956	921.126	1,840.082	1900	1,110.354	1,327.484	2,437.838
1890	970.974	1,060.246	2,031.220	1901	1,147.581	1,265.189	2,412.770
1891	1,005.560	1,090.414	2,095.974	1902	1,158.279	1,323.735	2,482.014
1892	1,038.768	1,019.318	2,058.086				

A közös vámterület külkereskedelmi forgalma 1854–1902-ig millió
koronákban, nyers anyagok és gyártmányok szerint részletezve.

Év	Behozatal			Kivitel		
	Nyers anyagok	Gyárt- mányok	Összesen	Nyers anyagok	Gyárt- mányok	Összesen
1854	252·6	172·0	424·6	116·6	325·4	442·0
1855	251·2	220·2	471·4	128·8	348·6	477·4
1856	247·0	278·6	525·6	160·4	350·8	511·2
1857	236·4	291·4	527·8	145·2	319·4	464·6
1858	230·2	284·2	514·4	139·4	320·0	459·4
1859	206·8	194·4	401·2	160·0	274·8	434·8
1860	214·8	203·0	417·8	217·8	311·6	529·4
1861	269·8	217·8	487·6	229·6	323·8	553·4
1862	246·2	231·8	478·0	272·8	313·2	586·0
1863	265·6	242·8	508·4	257·4	325·0	582·4
1864	279·6	230·0	509·6	261·2	385·6	646·8
1865	276·0	237·6	513·6	311·0	378·0	689·0
1866	263·8	182·0	435·8	288·4	370·6	659·0
1867	301·8	286·8	588·6	350·2	464·6	814·8
1868	341·0	433·8	774·8	397·0	460·8	857·8
1869	329·6	508·2	837·8	331·0	545·2	876·2
1870	338·0	525·8	863·8	273·8	517·0	790·8
1871	425·4	656·2	1.081·6	330·0	605·2	935·2
1872	476·6	750·8	1.227·4	245·8	530·2	776·0
1873	461·0	705·2	1.166·2	315·2	532·0	847·2
1874	655·4	599·6	1.255·0	393·0	612·6	1.005·6
1875	510·4	588·2	1.098·6	471·0	630·8	1.101·8
1876	558·0	510·6	1.068·6	560·0	630·4	1.190·4
1877	604·2	506·4	1.110·6	673·0	660·2	1.333·2
1878	549·6	554·6	1.104·2	557·6	751·8	1.309·4
1879	562·4	550·8	1.113·2	610·8	757·2	1.368·0
1880	643·0	584·0	1.227·0	609·6	742·4	1.352·0
1881	661·4	622·2	1.283·6	678·6	784·4	1.463·0
1882	668·8	639·6	1.308·4	763·6	800·2	1.563·8
1883	658·2	591·6	1.249·8	697·8	802·0	1.499·8
1884	626·6	598·6	1.225·2	615·4	767·6	1.383·0
1885	597·4	518·4	1.115·8	608·6	735·6	1.344·2
1886	578·4	500·0	1.078·4	633·4	763·8	1.397·2
1887	610·2	527·0	1.137·2	627·4	718·4	1.345·8
1888	561·4	504·8	1.066·2	711·0	746·6	1.457·6
1889	615·0	563·4	1.178·4	754·4	778·0	1.532·4
1890	662·8	558·6	1.221·4	775·0	767·8	1.542·8
1891	657·0	568·8	1.225·8	769·0	804·4	1.573·4
1892	641·5	601·9	1.243·4	709·7	735·7	1.445·4
1893	706·3	634·0	1.340·3	810·0	800·8	1.610·8
1894	761·3	638·6*	1.399·9	740·0	850·9*	1.590·9
1895	810·7	634·2	1.444·9	636·4	847·1	1.483·5
1896	780·9	630·7	1.411·6	636·5	711·4	1.347·9
1897	857·7	652·8	1.510·5	650·9	881·6	1.532·5
1898	971·2	668·4	1.639·6	687·5	927·7	1.615·2
1899	915·7	693·2	1.608·9	817·8	1.043·8	1.861·6
1900	997·0	699·3	1.652·6	819·1	1.122·9	1.942·0
1901	972·9	679·7	1.696·3	818·8	1.067·3	1.886·1
1902	1.003·5	716·8	1.720·3	859·3	1.054·3	1.913·6

* 1894–1902-ig a félgyártmányok értékével együttesen van kimutatva.

Magyarország külkereskedelmi forgalma
nyers anyagok és gyártmányok szerint részletezve
1888—1902-ig millió koronákban.

Év	Behozatal			Kivitel		
	Nyers anyagok	Gyártmányok	Összesen	Nyers anyagok	Gyártmányok	Összesen
1888	157·0	736·3	893·3	568·2	320·6	888·8
1889	170·4	748·5	918·9	578·8	342·3	921·1
1890	194·3	776·7	971·0	708·7	351·5	1.060·2
1891	178·9	826·7	1.005·6	632·5	458·0	1.090·5
1892	184·2	854·6	1.038·8	590·7	428·6	1.019·3
1893	184·0	844·5	1.028·5	597·6	451·5	1.049·1
1894	195·2	900·9	1.096·1	655·7	469·5	1.125·2
1895	190·2	900·7	1.090·9	541·9	467·9	1.009·8
1896	200·2	898·3	1.098·5	590·3	499·3	1.089·6
1897	228·2	880·1	1.108·3	563·9	518·1	1.082·0
1898	277·3	917·3	1.194·6	557·3	546·5	1.103·8
1899	241·8	957·4	1.199·2	645·5	555·0	1.200·5
1900	228·7	881·6	1.110·3	702·2	625·3	1.327·5
1901	232·6	915·0	1.147·6	662·1	603·1	1.265·2
1902	232·9	925·4	1.158·3	744·3	579·4	1.323·7

1891-től kezdve a félgyártmányok értékével együttesen kimutatva.

**Ausztria és Magyarország
közötti forgalom nyers anyagok, félgyártmányok és gyártmányok
szerint részletezve 1900—1902. években, millió koronákban.**

a) Ausztria.

Év	A „Zwischenverkehr-Statistik“ adatai alapján Ausztria bevétele Magyarországból						
	Nyers anyagok	Félgyárt- mányok	Gyárt- mányok	Összesen	Az összes forgalom százalékában		
					nyers anyagok	félgyárt- mányok	gyárt- mányok
1900	553·1	58·4	310·1	921·6	60·0	6·3	33·7
1901	520·6	59·9	321·1	901·6	57·7	6·7	35·6
1902	571·5	58·4	314·6	944·5	60·5	6·2	33·3
Ausztria kivitele Magyarországra							
1900	86·0	89·2	710·0	885·2	9·7	10·1	80·2
1901	86·3	91·6	696·0	873·9	9·9	10·5	79·6
1901	79·8	94·5	699·5	873·8	9·1	10·8	80·1

b) Magyarország.

Év	A m. kir. központi statisztikai hivatal adatai alapján Magyarország bevétele Ausztriából						
	Nyers anyagok	Félgyárt- mányok	Gyárt- mányok	Összesen	Az összes forgalom százalékában		
					nyers anyagok	félgyárt- mányok	gyárt- mányok
1900	67·9	83·3	731·6	882·8	7·7	9·4	82·9
1901	86·7	94·1	724·4	905·2	9·6	10·4	80·0
1902	79·2	95·5	716·0	890·7	8·9	10·7	80·4
Magyarország kivitele Ausztriába							
1900	541·3	56·1	352·4	949·8	57·0	5·9	37·1
1901	506·9	56·6	333·6	897·1	56·5	6·3	37·2
1902	559·2	55·3	329·6	944·1	59·2	5·9	34·9

A közös vámterület külkereskedelmi forgalma. Gabona, hűvelyesek; liszt és őrleményekben 1868—1902. években.¹⁾

Év	Behozatal		Kivitel	
	mennyiség métermázsa	érték korona	mennyiség métermázsa	érték korona
1868	1,350.919	} ²⁾	15,193.886	} ²⁾
1869	1,283.265		10,091.174	
1870	1,760.948		6,132.273	
1871	2,107.145		8,570.006	
1872	4,943.830		3,653.232	
1873	6,852.119	}	3,992.358	}
1874	8,091.027		5,284.671	
1875	2,496.334		7,212.135	
1876	3,704.661		8,131.959	
1877	6,117.915		11,389.652	
1878	5,746.164	104,624.080	11,383.355	304,056.076
1879	6,133.472	102,040.000	12,844.135	308,566.000
1880	9,212.022	171,906.000	8,676.243	213,860.000
1881	7,638.501	137,514.000	9,087.292	227,464.000
1882	7,577.565	131,562.156	13,594.416	322,615.264
1883	5,923.493	93,662.696	10,101.152	241,557.418
1884	6,145.923	91,507.706	7,951.771	183,022.332
1885	7,151.113	96,931.026	8,950.294	192,895.216
1886	3,151.680	47,199.328	8,333.104	190,910.370
1887	2,819.752	45,282.334	9,678.412	202,723.314
1888	1,456.477	25,877.056	13,015.257	269,135.054
1889	1,589.049	27,302.276	10,330.294	233,743.268
1890	2,522.559	42,163.522	9,753.240	219,091.356
1891	1,884.335	36,938.292	9,827.008	212,415.074
1892	1,833.583	32,695.436	8,992.068	165,510.876
1893	2,985.537	43,176.242	10,113.477	203,944.186
1894	6,209.131	68,642.072	7,728.369	148,725.404
1895	4,823.724	56,873.506	5,784.933	111,642.212
1896	3,471.057	37,969.192	7,348.188	140,801.786
1897	7,645.039	98,258.860	6,451.854	142,468.540
1898	13,305.278	165,457.512	6,048.922	130,145.336
1899	3,998.631	54,784.567	7,536.950	148,567.279
1900	3,834.181	49,931.254	6,775.629	139,408.505
1901	4,596.079	53,637.470	7,102.347	148,711.877
1902	4,004.995	51,094.893	8,396.486	166,318.901

¹⁾ 1876 előtt a rizs adatai nélkül.

²⁾ 1868—1873-ig az értékre vonatkozó adatok, minthogy csak az „Offizieller Werth“ van kimutatva, mint megbízhatlanok, nem voltak felvehetők.

**A közös vámterület külkereskedelmi forgalma vágó- és ígás-
állatokban 1868—1902. években.**

Év	Behozatal		Kivitel	
	mennyiség darabokban	érték koronákban	mennyiség darabokban	érték koronákban
1868	1,064.682	*)	676.284	*)
1869	923.718		908.190	
1870	872.342		657.189	
1871	981.522		681.962	
1872	1,481.923		583.985	
1873	1,061.427		754.829	
1874	990.278	63,140.776	451.197	48,551.594
1875	1,051.095	63,426.308	775.861	79,532.126
1876	1,185.485	84,456.580	1,189.132	146,441.284
1877	1,139.169	86,473.850	1,168.473	152,131.592
1878	697.070	53,948.022	892.924	105,430.112
1879	601.909	45,070.000	767.528	88,188.000
1880	346.782	26,142.000	782.152	97,766.000
1881	525.858	39,776.000	999.499	139,554.000
1882	741.201	38,270.468	1,248.516	125,621.728
1883	940.271	45,559.664	1,283.489	129,217.592
1884	615.960	34,192.134	930.026	85,252.740
1885	464.208	32,004.840	747.281	71,333.224
1886	482.738	29,373.714	968.644	94,223.802
1887	354.251	22,466.622	553.245	59,549.030
1888	337.667	20,189.592	416.063	51,412.656
1889	326.976	23,542.014	370.884	79,343.082
1890	316.843	26,424.646	398.422	94,097.598
1891	427.429	37,465.180	347.546	93,090.630
1892	319.442	27,352.566	670.609	84,985.074
1893	305.418	24,694.030	767.610	92,718.188
1894	374.025	31,186.282	1,107.181	197,624.710
1895	337.093	36,342.872	559.225	124,304.442
1896	225.504	27,855.150	373.583	93,717.754
1897	218.327	31,021.548	265.606	91,056.878
1898	246.512	34,737.984	251.563	88,998.952
1899	210.973	29,183.495	356.245	113,217.594
1900	204.627	28,241.380	278.874	119,272.389
1901	207.175	27,056.698	345.362	120,496.093
1902	259.154	42,430.711	504.768	151,703.714

*) Az értékre vonatkozó adatok nem mutathatók ki.

Ausztria vámbevételei 1831—1850-ig
ezer koronákban.

Év	A monarchia összforgalmából		Magyarország forgalmából az osztrák örökös tartományokkal	
	Lombardia, Velence és Magyarországgal együtt	Lombardia, Velence és Magyarország nélkül	Lombardia és Velenczével együtt	Lombardia és Velence nélkül
1831	23.188	12.425	4.076	4.017
1832	25.355	13.633	5.153	5.093
1833	24.679	13.177	4.382	4.313
1834	24.597	13.238	4.360	4.299
1835	27.556	14.805	4.733	4.685
1836	29.726	16.008	5.315	5.254
1837	30.629	16.628	5.084	5.025
1838	32.516	17.493	5.872	5.813
1839	32.361	17.543	6.103	6.044
1840	34.511	18.123	6.292	6.222
1841	32.680	17.012	6.290	6.256
1842	33.863	19.091	5.739	5.710
1843	35.148	19.490	7.144	7.069
1844	35.849	20.005	8.033	7.928
1845	33.432	18.268	7.991	7.923
1846	36.580	19.776	7.747	7.713
1847	38.690	21.670	6.758	6.705
1848	— *	19.009	— *	6.212
1849	— *	21.901	— *	4.425
1850	41.574	24.381	4.933	4.904

* Adatok nem állanak rendelkezésre.

A vámsorompó Magyarország és Ausztria között 1850. évi szeptember hó 30-án szüntettetett meg.

A közös vámterület összes vámbevételei 1851-től 1902-ig.

Év	A behozott	A kivitt	A behozott és kivitt	Év	A behozott	A kivitt	A behozott és kivitt
árúk után 1000 koronákban ¹				árúk után 1000 koronákban ¹			
1851	40.370	2.296	42.666	1877	39.352	358	39.710
1852	38.354	2.234	50.588	1878	44.654	278	44.932
1853	55.154	2.430	57.884	1879	41.684	18	41.702
1854	34.360	1.742	36.102	1880	52.140	126	52.266
1855	44.054	1.296	45.350	1881	58.996	62	59.058
1856	44.014	1.252	45.266	1882	75.476	66	75.542
1857	40.330	1.246	41.576	1883	90.126	72	90.198
1858	42.698	1.292	43.990	1884	89.448	78	89.526
1859	28.574	684	29.258	1885	79.742	122	79.864
1860	25.820	1.004	26.824	1886	74.406	80	74.486
1861	25.508	828	26.336	1887	71.974	76	72.050
1862	27.466	842	28.308	1888	76.338	126	76.464
1863	27.466	1.044	28.510	1889	79.234	176	79.410
1864	25.050	1.014	26.064	1890	82.324	72	82.396
1865	24.816	588	25.404	1891	84.560	68	84.628
1866	19.270	496	19.766	1892	89.302	40	89.342
1867	23.428	462	23.890	1893	98.026	18	98.044
1868	35.034	222	35.256	1894	105.372	13	105.385
1869	40.662	256	40.918	1895	106.851	13	106.864
1870	40.900	288	41.188	1896	105.722	29	105.751
1871	48.088	302	48.390	1897	120.889	33	120.922
1872	55.564	330	55.894	1898	139.388	22	139.410
1873	52.002	416	52.418	1899	115.453	16	115.469
1874	40.796	564	41.360	1900	113.304	27	113.331
1875	40.906	480	41.386	1901	102.404	22	102.426
1876	38.092	456	38.548	1902	106.020	34	106.054

¹ 1878-ig ezüst-, 1879-től aranyértékben.

**A közös vámterület külkereskedelmi forgalma a
fontosabb áruk, illetőleg országok szerint részletezve
1891—1902. években.**

Fontosabb behozatali áruk a közös vámterület

Folyószám	Az áru megnevezése	Érték		
		1891	1892	1893
1	Pamut, nyers és pamuthulla	97·4	96·4	106·0
2	Kőszén, kőszéngyurma, kokszt	48·6	48·2	57·4
3	Gyapju, nyers	41·0	34·8	33·4
4	Dohány, nyers	33·4	41·0	35·3
5	Kávé, nyers	77·8	71·8	79·8
6	Tojás	0·4	0·4	0·8
7	Kötött s kötetlen könyvek, nyomtatványok	26·0	27·4	31·2
8	Fésült gyapju	11·2	12·8	13·4
9	Selyem (motollált vagy sodrott), nyers	21·8	22·6	24·2
10	Mosott gyapju	12·8	16·2	16·8
11	Réz, nyers	12·0	10·4	14·0
12	Egyéb gépek és készülékek	8·2	12·6	12·8
13	Sertés	6·0	6·0	6·8
14	Marhabőr, nyers, száraz	10·8	15·6	16·6
15	Len, nyers, áztatva, törve, gyaratolva fehérítve	17·4	17·7	22·2
16	Bor, hordókban	1·8	11·6	22·8
17	Egyéb selyemárak	11·6	12·0	12·4
18	Juta	10·4	7·0	13·0
19	K. m. n. n. finom papeteriák, czimjegyek és czimczédulák különb. színekben	6·4	5·6	5·6
20	Egyéb finom bőr	7·0	6·2	6·4
21	Czitrom, limoni, narancs	3·0	6·2	6·6
22	Gyapjuárak k. m. n. n. □ m-kint 500 gr. vagy ennél kisebb súlyúak	7·4	8·6	9·2
23	Buza, kikészítési forgalommal együtt .	20·3	26·5	22·0
	” ” forgalom nélkül	1·8	2·4	2·2
24	Kukoricza	6·2	5·4	6·8
25	Ökör	22·8	12·4	9·6
26	Egyéb kátrányfestőanyagok (anilin-, anthracen-festékek és efélék)	3·0	5·4	5·6
27	Egyéb műszerek és készülékek	1·3	1·5	1·7
28	Indigó	7·0	10·8	9·6
29	Báránybőr	7·6	10·6	12·0
30	Rizs hántolatlan, rizshántoló gyárak rész.	9·6	8·8	12·8

külkereskedelmi forgalmában 1891—1902. években.

millió koronákban

1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
96·2	102·6	101·6	100·2	108·0	113·3	151·3	141·6	158·5
61·0	66·8	73·0	74·2	82·1	83·6	114	107·4	100·7
32·0	32·4	37·6	32·6	36·0	44·8	36·7	34·6	52·0
30·0	42·5	48·4	46·6	51·1	50·0	51·3	52·0	47·5
74·4	75·2	63·8	52·4	45·0	41·3	48·1	41·0	40·7
14·4	26·6	26·0	26·7	28·3	27·3	27·4	29·4	34·7
33·4	29·8	31·2	33·8	35·8	36·5	40·0	41·6	42·5
14·4	17·0	19·2	17·0	21·0	33·0	23·0	23·2	30·0
20·4	21·2	20·0	20·8	24·2	26·3	22·4	23·4	27·4
14·0	20·0	16·4	17·4	21·9	31·1	19·1	22·9	26·5
14·6	14·0	16·8	20·0	23·5	30·0	35·5	32·0	24·7
16·4	16·6	17·0	16·6	22·1	20·3	18·6	19·6	19·6
10·0	12·2	8·2	14·6	13·0	8·0	7·6	10·0	19·0
13·0	10·4	12·2	17·0	15·4	14·1	21·0	18·7	18·6
17·6	19·5	14·8	16·6	19·0	19·5	23·3	22·2	18·6
19·2	18·6	20·4	32·8	34·8	29·4	25·0	15·6	17·2
14·2	15·8	17·2	16·4	19·2	22·6	19·0	16·4	16·7
12·2	11·2	11·4	13·6	15·1	10·0	13·7	15·0	15·7
5·8	6·2	6·2	8·0	11·7	13·3	13·9	13·9	14·2
8·0	7·8	10·0	11·8	11·4	12·0	11·4	11·8	13·7
7·6	8·4	5·8	7·2	9·0	10·0	10·3	11·6	13·6
9·4	9·4	8·4	8·7	9·0	10·9	12·9	11·3	13·6
19·2	13·5	15·1	52·3	73·5	34·6)	4·2	4·0	13·2
2·6	1·8	1·4	24·6	39·7	10·9)			
19·8	20·6	9·0	19·0	60·4	13·8	19·1	19·1	13·0
14·2	13·2	8·8	6·2	11·1	12·8	11·9	8·8	11·7
6·8	7·0	7·2	8·0	8·7	8·4	9·1	10·1	11·6
2·3	2·7	3·2	4·2	5·5	5·6	8·0	10·0	11·3
9·2	12·0	11·6	9·4	8·8	9·1	8·3	9·8	11·2
10·4	10·4	9·4	10·6	9·6	10·6	13·1	11·7	11·0
11·8	9·6	7·0	8·0	9·0	14·7	12·5	11·4	10·9

Fontosabb kiviteli áruk a közös vámterület

Folyó szám	Az áru megnevezése	É r t é k		
		1891	1892	1893
1	Czukor	166·0	148·0	194·4
2	Tojás	31·8	46·8	47·0
3	Fűrészelt faáru puhafából	47·0	37·8	39·4
4	Lignit, barnaszén és barnaszéngyurma	55·6	46·2	47·6
5	Árpa	63·1	60·0	100·4
6	Szerszámfa, európai, nyers, puha . .	27·8	26·6	27·4
7	Ökör	42·1	15·6	11·0
8	Maláta	33·7	31·1	40·2
9	Herélt ló	12·4	13·8	14·2
10	Tehén	11·6	8·2	4·8
11	Liszt, kikészítési forgalom nélkül . .	28·9	14·3	11·6
	„ „ forgalommal együtt	41·0	35·3	39·5
12	Egyéb színes üveg	14·6	16·8	17·6
13	Börkezyük	35·8	36·8	42·0
14	Egészben vagy részben bőrből készült mindennemű cipészáru	18·2	14·2	15·8
15	Fűrészelt faáru keményfából	10·6	9·4	11·4
16	Kőszén és kőszéngyurma, kokszt	13·0	12·2	13·0
17	Kanczák, a tenyészkanczák kivételével	4·2	4·8	7·2
18	Szövöttárak k. m. n. n. posztófonálból, egészen gyapjuból	11·8	12·6	14·0
19	Mindennemű szárnyas, eleven és leölt .	7·8	10·1	11·2
20	Gyapju, nyers	13·4	9·8	12·6
21	Férfi- és női-ékszer, nippes, nemtelen fémből	9·6	11·4	11·4
22	Kötött és kötetlen könyvek és nyomtatv.	10·6	10·6	10·2
23	Ágytollak	23·4	22·8	17·0
24	Korpa	18·0	14·2	16·0
25	Donga	20·4	16·8	22·6
26	Lóheremag	8·5	15·4	14·0
27	Bab	17·2	8·2	14·0
28	Komló	9·2	9·4	24·6
29	Borjubőr, nyers	6·8	8·2	10·2
30	Sör, hordókban (adóvisszatérítéssel) . .	13·0	13·8	16·0

1) Az őrlési forgalom 1900. évi június 30-án megszüntetett.

külkereskedelmi forgalmában 1891—1902. években.

millió k o r o n á k b a n

1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
146·8	125·9	150·2	122·7	134·1	173·1	186·5	176·7	138·8
75·8	78·8	79·8	87·8	80·0	85·2	99·3	96·5	112·1
41·4	43·0	48·0	58·0	70·3	78·7	86·4	76·3	74·6
46·8	47·8	48·6	53·8	58·7	64·4	69·6	81·2	69·2
73·0	44·6	70·8	71·8	61·4	72·7	51·8	56·2	63·0
30·4	34·2	39·8	49·0	64·5	75·2	84·1	72·1	60·6
51·0	29·1	24·8	22·6	24·5	35·3	38·7	42·0	48·7
35·5	36·8	41·0	49·0	48·6	50·5	50·8	46·2	45·2
18·0	26·4	26·6	28·6	22·6	30·1	31·7	29·9	31·9
30·8	18·0	10·2	10·6	12·5	14·5	14·0	14·6	27·3
6·8	2·7	3·0	3·6	1·3	1·2	13·3	} 24·4	27·1
36·7	33·9	33·0	34·2	28·6	34·0	27·8		27·1
18·2	22·4	23·2	23·0	22·0	25·0	27·0	26·5	25·8
39·6	43·0	45·6	32·4	30·1	24·4	25·5	23·4	23·0
14·4	15·2	20·0	16·6	18·3	20·0	21·1	20·5	21·6
10·4	12·4	15·0	17·6	18·7	22·7	26·1	22·1	21·1
12·6	13·0	13·2	14·6	19·0	21·5	23·0	24·5	19·7
10·0	16·0	17·2	16·6	12·3	16·4	19·7	16·6	17·9
12·6	12·2	12·0	13·8	17·6	16·6	17·4	18·0	16·4
12·8	12·4	11·8	13·6	14·0	19·6	21·4	13·8	16·3
10·8	12·0	12·8	12·6	12·2	20·0	13·1	10·3	15·9
12·2	14·4	12·0	11·4	10·8	13·5	14·3	16·0	15·7
11·2	9·2	10·2	11·0	12·6	12·7	12·9	13·6	15·6
17·8	21·4	20·6	19·0	18·6	19·7	18·9	15·6	15·6
7·2	4·0	13·6	12·4	10·8	14·0	17·2	14·9	15·6
23·6	22·0	22·8	19·6	17·3	18·6	19·6	19·2	15·3
15·6	12·0	13·6	7·4	9·9	12·6	16·1	16·7	14·8
15·6	12·6	10·8	8·6	14·6	13·6	15·9	14·5	14·0
12·1	9·2	10·6	11·6	15·7	22·2	14·2	27·3	13·9
8·6	11·0	9·6	12·0	12·7	12·8	12·0	12·4	13·3
12·0	14·4	15·4	14·0	14·0	15·4	11·8	12·7	13·1

A közös vámterület külforgalma

B e h o -

Sorszám	Az ország neve	Érték		
		1891	1892	1893
		é v -		
1	Németbirodalom	440·2	459·2	490·5
2	Nagy-Britannia	129·2	123·3	133·9
3	Észak-Amerikai Egyesült-Államok	47·1	50·2	57·8
4	Olaszország	68·1	83·9	101·5
5	Oroszország	55·8	48·1	62·1
6	Brit Kelet-India	96·1	93·2	104·1
7	Franciaország	43·5	43·4	46·5
8	Szerbia	40·7	30·3	27·9
9	Svájc	46·2	52·4	47·6
10	Törökország	24·8	30·0	36·5
11	Brazília	42·7	46·2	53·5
12	Belgium	20·4	18·9	20·7
13	Románia	8·2	11·3	12·1
14	Egyiptom	6·6	8·7	10·0
15	Holland-India	10·3	12·4	6·9
16	Németalföld	13·5	13·2	16·4
17	Görögország	14·2	15·6	14·2
18	Argentina	1·8	2·3	5·3
19	Chile	5·4	5·3	8·7
20	Afrika	2·6	3·5	2·3
21	Ausztrália	3·0	3·2	2·1
22	Japán	3·6	3·7	4·2
23	Kína	5·6	6·1	6·0
24	Kuba	7·0	10·2	7·6
25	Spanyolország	2·3	2·4	2·6
26	Amerika	22·2	26·6	23·6
27	Bulgária	2·3	2·8	3·1
28	Svédország	1·5	1·7	1·7
29	Norvégia	3·0	3·3	4·1
30	Brit-Ausztrália	4·2	3·4	2·6
31	Algír	0·4	0·3	0·2
32	Brit Nyugat-India	6·7	6·8	4·8
33	Ázsia	1·0	2·5	1·4
34	Portugália	0·5	0·8	1·8
35	Egyéb államok	43·4	16·6	14·8
36	Visszküldemények	1·7	1·6	1·2
Összesen . .		1.225·8	1.243·4	1.340·3

országok szerint részletezve.

z a t a l.

millió koronákban								
1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
b e n								
515·2	515·3	513·3	539·6	563·5	598·0	635·0	633·5	650·9
149·0	150·6	147·0	138·3	138·6	148·1	148·9	136·5	142·7
62·6	75·4	84·8	111·5	134·3	124·9	152·8	128·5	135·8
99·7	95·0	94·4	110·1	118·5	119·4	114·3	104·1	109·6
85·9	93·8	88·2	112·1	136·4	86·7	89·1	86·3	96·3
87·8	80·2	85·5	83·2	84·3	87·4	84·0	95·0	88·6
47·5	51·7	49·3	48·2	48·9	55·4	53·9	55·5	61·1
34·8	34·6	30·7	36·6	34·3	36·0	42·2	42·0	55·2
45·2	42·5	44·3	45·6	50·2	55·3	56·3	49·2	48·3
24·5	31·0	32·3	35·7	34·3	37·4	41·9	37·6	42·3
61·0	68·4	55·7	41·3	36·5	31·8	43·5	37·8	39·6
21·2	26·5	25·6	27·0	30·8	39·0	26·1	31·0	33·8
21·1	27·8	21·1	37·4	76·7	28·3	32·2	38·2	35·4
10·5	14·1	11·6	13·0	14·9	17·4	27·7	19·8	25·6
9·0	9·6	9·4	10·6	23·3	19·8	20·5	21·4	19·8
19·6	22·6	20·4	19·2	17·5	17·7	16·3	18·6	19·2
15·4	20·5	18·5	18·3	16·0	14·9	17·2	16·4	18·5
4·0	3·3	5·7	8·0	4·5	5·9	4·4	6·4	13·0
8·0	8·3	6·5	7·8	8·1	9·1	10·7	12·6	7·9
1·7	1·2	1·5	1·1	2·2	2·3	3·2	8·1	7·0
2·0	0·2	0·2	0·4	1·8	5·5	7·3	4·6	6·4
4·8	5·5	3·3	3·2	3·8	6·4	4·0	6·3	6·3
8·0	6·0	5·2	4·9	5·2	5·5	6·3	3·9	6·2
6·2	5·9	5·3	1·5	2·6	4·3	5·5	6·0	5·6
3·5	4·0	4·6	5·0	5·6	4·4	4·8	4·1	5·1
19·5	12·5	9·2	10·9	9·5	8·2	8·2	7·6	4·9
4·0	3·2	2·7	2·3	4·9	3·3	4·2	5·3	4·9
2·1	3·2	3·2	4·0	3·5	4·3	4·4	5·2	4·4
3·4	2·6	2·4	3·7	3·5	3·9	4·0	4·6	4·2
2·1	5·4	6·3	3·2	5·4	6·4	3·8	2·4	3·8
0·6	0·7	0·7	1·1	1·1	1·3	1·5	2·1	2·2
3·6	3·7	2·9	4·0	3·3	2·5	2·2	2·3	1·9
2·7	4·5	5·3	8·6	2·5	4·3	4·0	4·3	1·4
0·8	0·8	0·8	0·8	1·4	0·8	0·9	0·7	1·2
9·7	11·0	9·9	8·8	8·8	9·9	11·1	7·4	7·2
2·2	3·3	3·8	3·5	2·9	3·1	4·0	5·3	4·0
1.399·9	1.444·9	1.411·6	1.510·5	1.639·6	1.608·9	1.696·4	1.652·6	1.720·3

A közös vámterület külforgalma

K i v i -

Sorszám	Az ország neve	Érték		
		1891	1892	1893
		é v -		
1	Németbirodalom	744·9	711·6	754·2
2	Nagy-Britannia	107·0	92·5	134·7
3	Olaszország	93·6	106·7	114·5
4	Oroszország	35·6	33·1	47·3
5	Svájcz	84·8	62·5	75·1
6	Törökország	32·5	44·2	50·4
7	Franciaország	66·5	50·4	59·9
8	Románia	44·6	54·6	62·5
9	Hamburg szabadkikötő	101·8	85·7	97·1
10	Brit Kelet-India	8·9	10·5	14·8
11	Északamerikai Egyesült-Államok	20·7	27·7	23·6
12	Németalföld	19·5	21·7	23·5
13	Egyiptom	8·9	13·7	13·0
14	Szerbia	30·3	25·5	28·0
15	Görögország	5·9	7·1	6·8
16	Bulgária	19·6	15·2	18·1
17	Belgium	14·9	10·5	12·1
18	Japán	0·2	0·3	0·3
19	Trieszt szabadkikötő	74·1	32·9	38·0
20	Brazília	5·2	2·6	3·2
21	Bréma szabadkikötő	8·1	6·6	5·1
22	Spanyolország	4·7	3·8	2·3
23	Svédország	2·2	2·1	2·9
24	Dánia	2·6	2·8	2·2
25	Fokföld	0·1	0·0	0·1
26	Kína	0·9	0·5	0·5
27	Amerika	5·8	9·5	9·5
28	Norvégia	1·1	1·1	1·5
29	Argentína	0·2	0·5	0·5
30	Mexikó	0·4	0·3	0·2
31	Egyéb államok	27·8	9·2	8·9
Összesen		1573·4	1445·4	1610·8

országok szerint részletezve.

t e l.

millió koronákban

1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
b e n								
774·1	700·2	735·3	742·4	776·6	897·0	941·7	910·3	923·0
142·2	127·5	148·2	141·0	148·8	165·1	201·2	186·9	172·6
104·6	124·5	120·2	118·9	115·9	143·5	147·0	136·5	147·8
58·5	53·7	55·3	51·8	64·4	80·9	71·7	72·7	74·6
84·0	69·3	70·1	63·9	64·1	71·2	68·6	64·4	72·4
49·1	39·1	49·7	52·5	62·7	60·8	63·6	67·4	71·3
65·9	60·8	59·2	55·1	54·3	59·8	68·5	65·2	62·7
57·4	49·8	52·5	52·7	65·9	66·0	43·2	47·8	61·9
57·1	61·9	64·0	52·1	62·0	81·3	70·8	62·8	59·9
13·6	13·1	13·8	24·1	32·9	36·4	45·6	60·4	46·0
25·7	33·6	34·6	33·6	28·9	32·2	37·9	32·7	39·8
21·6	16·7	19·3	22·9	20·3	28·1	27·4	28·8	30·4
16·1	16·7	19·0	20·0	22·0	20·7	26·2	26·3	25·1
23·4	18·7	20·2	24·1	22·0	26·2	24·2	22·6	24·3
8·5	7·8	8·3	10·8	11·1	13·0	13·4	13·0	14·0
21·4	15·7	14·9	13·6	14·9	12·8	9·4	11·9	13·9
13·9	14·9	15·8	13·2	11·6	13·1	14·9	13·5	12·6
0·4	1·2	0·9	0·6	1·4	5·7	11·8	6·4	6·8
20·0	17·5	9·4	6·1	6·7	13·7	7·6	6·7	6·6
3·8	4·4	5·2	3·6	3·6	3·5	5·4	6·5	6·2
3·7	4·6	4·4	3·6	2·4	4·6	3·8	4·6	5·6
2·9	3·1	4·2	2·8	3·2	4·0	6·1	4·7	5·4
2·8	2·9	3·4	3·8	3·3	3·2	4·1	5·1	4·7
2·6	2·8	3·3	4·1	3·6	3·7	3·8	3·9	3·6
0·1	0·1	0·4	0·5	0·3	0·2	4·0	4·8	2·5
1·2	1·3	2·1	0·4	0·7	1·0	1·7	2·1	2·2
7·5	2·3	3·8	3·1	1·6	1·8	2·6	2·9	2·1
1·0	1·3	1·0	1·4	1·4	2·2	1·9	1·8	1·7
0·8	1·1	1·6	1·0	0·1	1·1	1·5	1·3	1·2
0·4	0·5	0·5	0·5	0·6	0·5	0·7	0·6	1·0
6·6	16·4	7·3	8·3	7·9	8·3	11·7	11·5	11·7
1.590·9	1.483·5	1.547·9	1.532·5	1.615·2	1.861·6	1.942·0	1.886·1	1.913·6

**A legfontosabb behozatali áruk a közös vámterület
külkereskedelmi forgalmában 1891-től 1902-ig szár-
mazási országok szerint**

(összforgalom, a kikészítési forgalommal együtt).

Származási országok	B e -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
P a m u t				
Németbirodalom	11.058	10.338	11.354	13.616
Bréma szabadkikötő	1.756	444	458	176
Nagy-Britannia	1.602	1.166	1.312	1.072
Törökország	396	1.156	2.326	1.008
Brit Kelet-India	38.568	35.176	38.772	28.484
Egyiptom	4.248	6.510	7.706	7.224
Északamerikai Egyesült-Államok	32.528	28.750	34.340	38.396
Brit Nyugat-India	766	1.210	344	634
Amerika	5.498	10.918	8.226	5.274
Egyéb országok	2.690	1.648	2.366	1.330
Összesen	99.110	97.316	107.204	97.214
G y a p j u (nyers-,				
Németbirodalom	36.298	35.592	37.180	37.016
Nagy-Britannia	8.512	6.830	6.934	8.036
Franciaország	1.306	1.892	846	832
Olaszország	370	474	670	822
Oroszország	4.434	3.278	3.836	2.386
Németalföld	54	974	1.782	546
Belgium	10.654	10.166	7.526	8.232
Svájc	1.042	992	726	690
Törökország	1.140	880	1.614	1.238
Románia	402	1.220	1.210	1.156
Argentína	944	1.184	4.248	2.684
Brit-Ausztrália	3.892	3.126	2.382	1.748
Egyéb-Ausztrália	2.716	2.770	1.916	1.712
Egyéb országok	2.350	2.850	1.858	1.694
Összesen	74.114	72.228	72.728	68.792
K ö s z ö n , k ö s z ö n -				
Németbirodalom	47.552	46.008	54.850	58.272
Nagy-Britannia	1.040	2.312	2.580	2.684
Egyéb országok	332	156	190	282
Összesen	48.924	48.476	57.620	61.238

h o z a t a l

1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
(nyerspamut és pamuthulladék is).							
17.196	16.662	16.374	18.062	17.765	22.657	21.658	24.611
576	586	486	734	177	65	—	12
836	848	906	668	1.036	1.578	1.568	1.016
1.282	1.200	976	84	319	1.674	685	864
25.926	31.120	21.992	18.168	20.516	13.857	23.075	22.671
8.954	7.484	9.416	10.702	12.906	22.408	15.376	20.970
45.814	43.958	50.348	59.374	60.476	88.062	78.979	88.540
132	132	370	256	233	60	25	—
1.718	122	36	344	243	1.019	410	182
940	666	508	460	656	1.384	1.107	1.236
103.374	102.778	101.412	108.852	114.327	152.764	142.883	160.102

m ü g y a p j u i s).

39.960	40.842	40.840	45.976	59.250	45.537	47.394	58.757
8.038	7.472	5.002	5.948	11.279	6.255	5.967	8.916
1.168	1.326	762	830	2.471	2.084	2.686	3.239
1.300	2.802	1.848	1.760	1.516	363	657	1.266
2.290	2.402	1.742	1.816	2.157	2.255	1.113	1.032
1.352	1.012	1.222	1.008	333	63	268	731
11.006	10.004	12.156	16.486	22.726	13.607	17.295	18.840
1.012	254	394	950	1.375	1.175	1.317	1.271
1.268	1.530	1.302	1.160	1.149	1.855	1.323	1.450
2.154	1.412	1.268	1.316	1.493	1.668	1.149	1.294
2.496	4.168	5.748	2.436	3.959	2.112	3.660	9.767
4.798	5.754	2.580	5.214	6.042	3.415	2.082	3.654
—	22	174	1.616	5.263	6.365	4.028	5.949
1.622	2.694	1.988	3.328	2.762	1.549	1.866	2.483
78.464	81.694	77.026	89.844	121.775	88.302	90.805	118.649

g y u r m a ; k o k s z é s k o k s z g y u r m a.

63.384	69.160	69.162	76.594	79.281	106.453	101.423	92.354
3.340	3.740	4.770	4.942	3.990	4.941	4.692	6.906
248	318	446	780	588	789	1.552	1.847
66.972	73.218	74.378	82.316	83.859	112.183	107.667	101.107

Származási országok	B e -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
Nemtelen fémek				
Németbirodalom	21.682	20.832	22.664	21 190
Nagy-Britannia	2.882	3.662	3.888	3.996
Franciaország	134	100	122	434
Németalföld	876	418	1.044	440
Spanyolország	336	542	174	396
Szerbia	220	138	244	294
Japán	248	212	392	630
Brit-India	800	520	878	1.638
Északamerikai Egyesült-Államok	298	676	1.834	2.952
Amerika	402	368	148	76
Egyéb országok	1.696	894	738	722
Összesen	29.574	28.362	32.126	32.768
Selyem (motollált)				
Németbirodalom	7.146	7.208	6.322	5.416
Nagy-Britannia	136	314	356	242
Franciaország	2.066	2.104	4.326	3.944
Olaszország	17.402	15.894	17.884	14.978
Svájc	10.924	13.878	13.486	10.724
Görögország	2	268	164	26
Törökország	1.740	1.542	2.054	1.248
Kína	202	1.106	438	968
Japán	1.508	1.556	2.320	1.262
Brit-India	146	348	236	318
Egyéb országok	464	514	228	182
Összesen	41.736	44.732	47.814	39.308
Dohány,				
Bréma szabadkikötő	568	350	22	26
Oroszország	2.362	62	1.684	200
Németalföld	2.460	4.606	1.236	1.596
Törökország	7.146	9.562	12.624	4.428
Brit Kelet-India	58	468	800	1.724
Holland Kelet-India	4.290	9.304	3.398	6.418
Azsia	170	2.016	702	2.196
Északamerikai Egyesült-Államok	3.594	6.072	6.188	4.542
Brit Nyugat-India	246	22	706	326
Kuba	2.398	5.406	2.336	2.904
Brazília	5.470	1.898	3.756	4.196
Amerika	3.012	856	1.304	754
Egyéb országok	1.714	322	546	494
Összesen	33.488	40.944	35.302	29.804

h o z a t a l

1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
(a v a s · k i v é t e l é v e l)							
19.460	19.942	21.206	25.568	29.790	31.583	31.276	28.873
4.114	4.478	3.836	5.306	6.190	5.317	7.003	4.133
192	78	100	122	160	133	184	76
320	292	376	98	307	238	674	211
240			„Egyéb országok“ alatt				
218	166	244	262	535	359	144	158
602	376	936	1.088	1.585	1.465	4.064	1.440
2.220	1.538	1.880	3.288	4.159	3.511	3.277	3.272
3.824	7.716	8.694	10.868	13.308	21.026	12.848	14.239
192			„Egyéb országok“ alatt				
632	1.096	1.512	1.252	2.022	2.430	2.084	1.932
32.014	35.682	38.784	47.852	58.056	66.062	61.554	54.334

v a g y s o d r o t t), n y e r s

6.498	6.090	6.090	6.946	9.992	7.976	7.526	9.359
138	92	286	256	166	61	165	139
5.148	4.100	4.154	4.000	5.594	3.719	6.393	9.853
14.742	13.452	13.884	16.432	16.504	14.800	15.191	15.522
9.768	10.266	10.616	11.694	12.895	13.612	10.709	10.057
332	532	222	72	28	39	68	48
1.112	800	986	740	1.403	1.483	1.386	2.628
598	114	142	122	210	164	71	31
2.212	956	1.086	1.486	1.418	883	419	1.873
274	22	174	24	74	—	122	35
452	156	72	42	95	217	265	578
41.274	36.580	37.712	41.814	48.379	42.954	42.315	50.123

n y e r s

1.192	26	—	—	—	—	—	—
—	1.810	1.654	166	414	527	—	58
2.446	1.328	256	176	34	78	39	34
8.244	13.064	14.148	12.728	14.210	12.989	12.343	14.911
738	1.364	322	278	224	309	495	56
5.578	5.788	6.560	20.326	15.790	16.913	18.489	16.456
4.338	5.038	8.146	1.982	3.827	3.322	3.948	971
6.388	7.384	5.716	4.810	5.551	4.487	3.532	4.245
952	64	14	—	385	—	—	—
4.208	3.854	262	1.638	2.683	3.861	4.558	4.109
7.052	7.944	8.988	7.696	6.196	7.862	7.259	6.557
394	360	2 0	536	688	910	1.359	50
984	352	336	776	—	62	20	80
42.514	48.376	46.652	51.112	50.002	51.320	52.042	47.527

Származási országok	B e -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
Ny e r s -				
Németbirodalom	7.938	12.362	11.992	12.336
Nagy-Britannia	1.348	786	536	696
Franciaország	390	336	550	492
Olaszország	2.206	3.564	4.220	3.280
Oroszország	4.680	3.580	2.836	1.140
Németalföld	760	298	282	312
Svájc	404	1.106	668	836
Görögország	1.480	2.566	2.826	3.270
Törökország	3.406	5.190	5.576	4.866
Bulgária	1.186	962	1.598	1.088
Románia	514	828	714	524
Szerbia	2.108	3.956	2.976	2.956
Brit-India	4.038	6.062	7.250	5.924
Egyiptom	142	168	168	246
Északamerikai Egyesült-Államok	384	120	232	366
Brazília	412	812	—	670
Argentína	180	358	520	536
Amerika	808	1.758	1.912	804
Egyéb országok	2.522	1.206	1.520	1.120
Összesen . .	34.906	46.018	46.376	41.462
G é p e k é s				
Németbirodalom	19.708	20.764	20.890	24.976
Nagy-Britannia	11.982	13.802	14.018	16.742
Franciaország	176	190	284	260
Svájc	1.510	1.242	1.758	2.214
Északamerikai Egyesült-Államok	456	450	574	630
Egyéb országok	1.452	1.030	490	706
Összesen . .	35.284	37.478	38.014	45.528
K ö t ö t t é s				
Németbirodalom	24.064	25.278	28.810	30.822
Nagy-Britannia	104	102	148	126
Franciaország	620	510	634	576
Olaszország	322	440	504	464
Oroszország	478	590	580	618
Svájc	208	282	386	510
Egyéb országok	290	218	230	274
Összesen . .	26.086	27.420	31.292	33.390

h o z a t a l

1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							

1000 koronákban

b ő r ő k

7.750	9.034	10.396	8.382	7.825	9.316	10.576	11.181
650	488	982	780	430	1.225	856	884
252	502	528	416	249	210	160	428
2.678	2.030	2.092	2.680	2.513	3.060	3.072	2.770
964	1.012	1.772	1.772	1.779	2.382	2.261	1.843
308	428	412	286	311	360	443	513
696	858	796	614	508	410	276	238
3.790	3.872	4.620	3.794	3.620	3.417	3.256	3.919
4.676	3.460	3.804	3.486	4.506	5.536	5.350	5.023
1.340	1.260	988	480	1.317	2.101	2.215	2.064
1.346	754	936	520	844	1.652	1.076	656
2.746	2.518	2.218	1.994	2.265	2.422	1.838	2.027
6.018	7.604	11.126	10.076	9.679	15.142	12.135	12.545
836	692	630	494	489	718	323	359
184	216	342	284	225	265	150	355
432	322	582	472	418	280	284	399
180	218	238	362	416	249	505	513
488	472	428	240	45	163	268	124
648	910	1.330	886	965	1.065	1.304	1.730
35.982	36.650	44.220	38.018	38.404	49.973	46.348	47.071

k é s z ű l é k e k

26.552	25.722	24.676	25.608	26.903	30.479	27.038	27.498
14.710	11.784	10.092	11.764	11.353	14.266	10.577	11.347
304	464	274	522	1.274	270	223	197
2.176	2.786	1.902	1.822	2.952	2.802	1.374	1.995
942	1.120	1.810	2.128	2.366	3.035	2.074	2.073
642	808	598	1.702	1.166	1.225	1.055	953
45.326	42.684	39.352	43.546	46.014	52.077	42.341	44.063

k ö t e t l e n k ö n y v e k , n y o m t a t v á n y o k

27.687	28.710	31.400	33.128	33.594	36.931	38.316	39.016
113	208	184	184	191	167	143	216
478	548	522	618	572	615	556	596
400	478	494	458	526	633	709	786
488	530	614	702	747	612	696	733
371	506	480	380	523	581	672	711
242	266	248	362	347	412	469	408
29.779	31.246	33.942	35.832	36.500	39.951	41.561	42.466

Származási országok	B e -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Erték			
	B ö r			
Németbirodalom	14.920	14.822	16.882	18.534
Nagy-Britannia	10.590	10.630	9.458	11.322
Franciaország	1.050	1.264	1.018	1.000
Olaszország	576	574	632	586
Öroszország	184	230	128	172
Belgium	196	308	402	322
Svájcz	232	358	316	304
Törökország	478	564	580	752
Bulgária	456	918	386	488
Brit-India	370	552	486	870
Amerikai Egyesült-Államok	490	1.240	1.466	1.630
Egyéb országok	928	882	566	428
Összesen . .	30.570	32.342	32.350	36.408
	K á v é ,			
Trieszt szabadkikötő	6.694	4.272	4.496	330
Brit-India	18.236	13.696	12.440	5.886
Holland-India	3.410	2.322	2.708	2.122
Brit-Nyugat-India	3.356	2.540	2.028	830
Kuba	3.968	2.318	3.172	812
Brazília	33.914	40.220	46.346	53.894
Amerika	4.600	4.528	6.424	9.158
Egyéb országok	3.578	1.854	2.182	1.330
Összesen . .	77.756	71.750	79.796	74.362
	G y a p j u -			
Németbirodalom	17.416	21.770	19.276	23.858
Nagy-Britannia	12.664	11.730	12.074	14.262
Franciaország	1.704	1.554	1.222	1.414
Belgium	2.780	3.288	2.764	2.312
Svájcz	818	386	390	632
Egyéb országok	50	28	10	52
Összesen . .	35.432	38.756	35.736	42.530
	T o -			
Olaszország	128	112	134	216
Öroszország	212	212	324	13.396
Törökország	16	14	36	72
Bulgária	8	86	332	418
Románia	6	14	26	314
Egyéb országok	8	6	14	52
Összesen . .	402	454	878	14.494

h o z a t a l

1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							

1000 koronákban

B ő r

19.522	20.332	25.428	22.278	23.237	20.940	23.836	24.751
8.366	11.956	11.250	11.350	8.996	10.329	10.655	9.408
1.114	1.222	1.300	1.450	1.521	1.944	2.802	2.444
514	566	528	596	574	795	870	757
178	250	124	238	138	157	166	172
244	174	202	370	494	354	665	661
266	206	320	254	199	131	153	131
600	676	596	560	603	656	822	915
338	378	444	466	494	530	663	600
816	530	564	596	890	402	372	161
1.040	1.204	1.582	1.566	1.814	1.963	1.385	1.318
416	472	546	428	421	524	709	618
33.414	37.966	42.884	40.152	39.381	38.725	43.098	41.936

n y e r s

4.098	7.246	7.618	7.724	6.795	5.745	5.094	3.764
3.218	3.180	2.940	2.264	3.149	2.133	1.697	1.554
662	918	1.514	1.552	1.065	1.023	942	766
316	278	130	134	133	73	14	40
58.332	45.166	30.556	26.172	24.170	34.656	28.832	31.173
7.710	6.266	8.858	6.378	5.191	3.748	3.821	2.963
926	772	916	772	937	723	608	546
75.262	63.826	52.532	44.996	41.440	48.101	41.008	40.806

f o n a l

24.456	21.384	17.160	14.400	19.630	18.030	15.705	19.617
20.218	19.048	15.250	14.192	18.024	17.359	15.663	16.476
1.804	1.740	1.562	1.480	1.877	1.989	741	942
2.730	4.062	2.874	1.208	1.164	1.002	1.145	1.790
734	954	1.006	1.116	1.197	826	846	1.286
14	36	12	24	27	14	11	27
49.956	47.224	37.864	32.420	41.919	39.220	34.111	40.138

j á s

230	266	280	252	275	387	344	334
24.944	24.338	25.042	25.262	24.638	24.863	26.128	31.241
184	88	168	202	188	345	301	300
42	118	86	86	68	462	801	912
1.048	698	930	2.216	1.962	956	1.348	1.549
190	546	212	288	213	392	499	377
26.638	26.054	26.718	28.306	27.344	27.405	29.421	34.713

Származási országok	B e -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	A p r ó -			
Németbirodalom	11.428	11.774	14.834	17.370
Nagy-Britannia	898	628	1.046	1.024
Franciaország	1.630	1.332	1.974	1.498
Olaszország	292	458	312	312
Oroszország	214	136	186	166
Belgium	70	28	176	216
Svájc	9.918	8.988	7.012	7.746
Japán	118	142	140	228
Északamerikai Egyesült-Államok	40	92	50	236
Egyéb országok	392	124	160	1.422
Összesen	25.000	23.702	25.890	30.218
	G a -			
Németbirodalom	126	52	116	186
Olaszország	1.104	556	922	1.896
Oroszország	4.190	1.974	7.538	25.638
Törökország	628	336	906	1.590
Bulgária	108	58	56	746
Románia	3.466	5.342	4.566	13.328
Szerbia	4.610	3.374	5.696	4.360
Egyéb országok	138	122	82	178
Összesen	14.370	11.814	19.882	47.922
	V á g ó - és			
Németbirodalom	678	710	820	578
Olaszország	820	1.134	1.548	1.420
Románia	218	320	472	710
Szerbia	30.390	19.896	16.294	23.466
Montenegró	160	160	290	284
Egyéb országok	1.080	124	256	134
Összesen	33.346	22.344	19.680	26.592
	S e l y e m -			
Németbirodalom	6.058	6.932	7.530	6.012
Nagy-Britannia	1.936	1.804	2.164	2.028
Franciaország	7.822	8.210	7.554	8.170
Olaszország	1.286	1.090	1.656	2.086
Svájc	6.742	6.976	6.276	6.512
Egyéb országok	406	92	202	220
Összesen	24.250	25.104	25.382	25.028

h o z a t a l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
á r u k é s ó r á k							
13.638	14.942	16.434	16.280	18.229	18.996	18.193	19.556
824	1.014	838	960	1.147	1.152	1.361	1.106
1.282	1.614	1.692	1.640	2.057	2.179	2.130	1.911
384	410	372	280	400	567	497	657
246	118	110	204	132	75	154	165
—	—	—	—	—	—	—	—
7.660	6.904	8.002	8.908	9.053	9.779	9.783	8.952
230	138	108	80	68	57	47	67
180	156	224	108	239	300	161	300
1.574	1.814	1.546	618	691	1.236	2.354	1.415
26.018	27.110	29.326	29.078	32.016	34.341	34.680	34.129
b o n a							
334	524	12.832	14.896	5.291	689	1.893	844
978	866	1.064	1.092	1.057	1.250	906	687
13.142	8.396	30.568	56.868	7.067	4.819	3.962	8.522
2.642	1.202	1.508	872	396	1.828	839	304
868	222	294	3.282	223	148	558	219
16.646	8.124	23.880	55.724	10.582	10.338	17.507	16.284
2.506	3.044	3.630	4.154	3.112	10.886	10.275	4.683
684	990	6.622	9.622	3.946	1.368	748	1.634
37.800	23.368	80.398	146.510	31.674	31.326	36.688	33.177
i g á s á l l a t o k							
1.952	1.168	398	312	217	216	132	202
914	618	702	1.872	729	1.839	455	261
828	2.152	1.572	3.570	85	81	54	34
24.150	14.918	19.718	20.948	21.713	19.281	19.253	32.100
142	74	48	76	166	306	398	462
50	44	44	24	47	55	28	36
28.036	18.974	22.482	26.802	22.957	21.778	20.320	33.095
á r u k							
6.802	7.612	7.802	8.806	10.190	8.783	7.901	8.575
2.208	1.900	1.746	1.796	2.245	2.059	1.878	2.334
10.362	9.160	8.912	9.206	9.106	7.695	8.579	8.572
1.930	1.706	1.072	1.634	2.186	1.409	1.018	723
6.720	8.008	8.586	10.442	12.578	11.230	9.648	8.799
292	344	400	416	487	447	416	473
28.314	28.730	28.518	32.300	36.792	31.623	29.440	29.476

Származási országok	B e -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	Vas és			
Trieszt szabadkikötő	116	8	342	342
Németbirodalom	15.538	15.930	18.840	20.444
Nagy-Britannia	3.974	4.284	5.688	7.546
Franciaország	364	364	478	474
Svédország	128	156	138	198
Belgium	474	526	662	594
Svájc	250	253	250	188
Spanyolország	176	144	234	378
Északamerikai Egyesült-Államok	70	102	112	168
Egyéb országok	1.340	992	220	366
Összesen	22.430	22.764	26.964	30.698
	P a m u t -			
Németbirodalom	2.966	2.954	2.728	2.216
Nagy-Britannia	21.464	21.392	19.788	26.716
Svájc	3.088	3.224	4.184	4.016
Egyéb országok	362	320	190	144
Összesen	27.880	27.890	26.890	33.092
	F e s t ő - és			
Németbirodalom	3.538	4.138	4.938	4.154
Nagy-Britannia	922	1.102	1.168	926
Franciaország	1.674	1.656	1.898	1.918
Olaszország	354	344	420	496
Németalföld	184	244	312	192
Görögország	5.946	4.226	2.726	2.468
Törökország	2.162	1.994	1.638	1.098
Brit-India	4.140	7.348	5.316	6.444
Északamerikai Egyesült-Államok	308	334	508	472
Mexikó	156	178	166	232
Brit Nyugat-India	742	832	814	726
Amerika	372	200	128	126
Egyéb országok	1.266	1.114	998	920
Összesen	21.764	23.810	21.030	20.172
	B o r			
Németbirodalom	590	754	750	804
Franciaország	2.398	2.512	2.640	2.822
Olaszország	322	9.624	21.462	17.792
Spanyolország	354	348	282	304
Románia	136	138	134	56
Szerbia	602	748	116	22
Egyéb országok	252	172	246	294
Összesen	4.654	14.296	25.630	22.094
	L e n			
Németbirodalom	7.752	7.494	9.258	6.916
Oroszország	9.448	10.064	12.304	10.660
Belgium	258	116	550	78
Egyéb országok	16	44	102	4
Összesen	17.474	17.718	22.214	17.658

h o z a t a l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
v a s á r u k							
268	196	306	88	52	54	72	46
23.552	22.686	21.834	24.648	22.246	22.708	22.50	19.966
8.454	10.532	10.770	9.224	9.718	9.881	8.088	4.403
502	574	630	686	606	567	935	720
400	434	618	940	440	717	555	575
812	802	1.148	870	1.092	762	901	924
202	240	290	386	271	365	364	325
338	252	410	362	635	271	268	84
240	356	1.634	2.322	1.933	1.462	867	479
550	776	716	874	1.077	1.166	919	417
35.318	36.848	38.356	40.400	38.070	37.953	35.471	27.939
f o n á l							
2.248	2.266	2.186	2.022	2.962	2.896	3.546	3.832
26.042	21.134	15.960	15.500	17.425	19.053	16.701	19.355
3.674	3.286	2.324	2.152	2.407	3.317	2.417	2.471
172	214	168	56	152	268	105	245
32.086	26.900	20.638	19.730	22.946	25.534	22.769	25.903
c s e r z ő a n y a g - k i v o n a t o k							
4.384	4.992	4.348	4.536	5.553	7.184	7.837	10.515
1.242	1.106	1.318	796	754	624	403	397
2.240	1.806	1.670	1.418	1.463	1.409	1.392	1.278
294	326	506	544	685	671	986	1.113
276	468	686	670	484	191	48	43
2.668	1.940	1.266	876	860	716	729	793
1.428	1.276	3.268	5.276	4.618	4.839	4.285	4.304
7.866	7.492	5.826	5.554	5.207	3.930	4.331	3.238
398	464	292	362	311	301	175	182
290	304	140	160	131	87	74	74
838	510	676	432	94	228	396	114
92	48	48	82	88	48	82	95
860	996	1.248	782	1.257	1.443	1.402	1.519
22.876	21.728	21.292	21.488	21.505	21.671	22.140	23.665
(p e z s g ő b o r i s)							
972	1.062	1.116	1.184	1.157	1.287	1.296	1.206
3.106	3.126	3.058	3.174	3.126	3.448	3.234	3.178
17.164	18.714	30.892	33.246	27.920	23.187	13.879	15.624
308	316	308	322	337	377	354	395
212	216	66	46	74	187	59	52
6	80	270	2	16	3	1	1
198	180	258	230	183	178	178	156
21.966	23.694	35.968	38.204	32.813	28.667	19.001	20.612
L e n							
8.330	4.848	4.400	6.442	5.952	7.593	5.669	4.448
11.084	9.716	11.910	12.140	13.886	15.490	16.327	13.943
126	284	242	306	136	149	93	185
6	12	10	12	49	74	131	53
19.546	14.860	16.562	18.900	19.523	23.306	22.220	18.629

**A legfontosabb kiviteli áruk a közös vámterület kül-
kereskedelmi forgalmában 1891—1902-ig rendeltetési
országok szerint**

(összes forgalom kikészítési forgalommal együtt).

Rendeltetési országok	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	Fa (fűreszelt faáru,			
Németbirodalom	48.708	50.948	50.310	50.874
Nagy-Britannia	—	—	—	—
Franciaország	10.990	10.972	16.900	20.330
Olaszország	20.308	25.084	25.694	23.978
Oroszország	7.322	5.334	3.288	9.646
Németalföld	176	546	1.464	1.194
Svájc	5.282	3.262	4.254	3.888
Görögország	920	1.338	1.452	1.652
Törökország	964	834	948	1.458
Bulgária	1.098	556	622	672
Románia	8.012	7.662	8.076	6.274
Szerbia	1.580	814	804	778
Egyiptom	1.426	1.624	1.002	1.276
Egyéb országok	20.418	2.236	3.848	1.644
Összesen	127.204	111.210	118.662	123.664
	Czukor			
Nagy-Britannia	32.058	27.786	70.534	70.662
Törökország	3.982	7.580	10.560	11.750
Trieszt (szabadkikötő)	12.590	14.140	17.930	14.966
Németbirodalom	57.028	36.734	3.508	1.062
Hamburg (szabadkikötő)	35.822	28.042	38.482	11.686
Olaszország	10.794	13.726	20.604	12.316
Svájc	5.722	8.812	15.204	13.428
Görögország	—	—	—	—
Bulgária	1.012	1.240	1.918	2.170
Románia	830	4.424	7.162	5.330
Szerbia	1.840	2.938	3.694	2.770
Japán	—	—	—	—
Brit-India	4	12	712	—
Egyiptom	—	—	—	—
Északamerikai Egyesült-Államok	—	—	—	—
Egyéb országok	4.374	2.604	4.304	676
Összesen	166.056	148.038	194.612	146.816
	Tojás			
Németbirodalom	20.482	30.316	33.000	55.186
Hamburg (szabadkikötő)	2.630	2.222	2.236	3.440
Nagy-Britannia	4.700	9.056	5.622	7.370
Franciaország	304	74	96	1.186
Németalföld	876	1.104	950	1.718
Belgium	360	980	2.090	3.282
Svájc	2.224	3.042	2.966	3.406
Egyéb országok	338	98	134	186
Összesen	31.914	46.892	47.094	75.774

v i t e l

1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							

1000 koronákban

donga, vasuti talpfa ls)

54.570	66.004	85.634	107.990	126.313	145.052	112.557	90.996
486	1.042	878	1.654	1.716	2.107	1.880	3.222
17.940	18.382	17.904	16.524	18.592	23.132	23.289	16.947
24.544	25.392	27.424	28.172	36.163	37.572	36.635	36.935
11.220	12.314	9.394	12.990	14.736	12.150	14.700	15.711
1.378	2.248	4.540	3.288	4.029	4.397	2.800	3.375
5.588	7.192	7.988	7.400	7.208	7.063	6.184	6.815
1.612	1.266	1.098	1.860	2.104	1.792	1.820	2.209
1.122	804	656	962	1.094	1.680	680	1.226
426	556	512	1.090	549	273	172	403
7.618	6.108	5.348	9.712	12.422	7.537	7.740	8.335
604	928	1.158	1.202	1.086	1.047	1.231	868
1.140	1.980	2.538	4.320	3.748	5.884	4.514	4.718
2.152	1.322	2.954	1.978	2.847	4.609	5.102	3.770

130.400 145.538 168.026 199.142 232.607 254.295 219.304 195.530

Czúkor

60.828	77.050	60.880	65.252	76.881	92.704	77.828	53.235
7.078	17.402	18.922	20.862	21.963	19.562	22.629	22.263
12.208	2.878	—	130	6.776	283	450	463
1.630	2.080	430	114	647	318	603	741
9.206	15.354	4.440	4.454	15.222	14.059	10.087	6.029
15.064	6.340	4.442	7.170	8.516	3.154	1.363	2.497
10.454	12.152	10.080	9.018	11.137	11.161	8.811	9.172
410	1.938	2.784	2.442	4.762	4.102	5.712	5.231
568	1.048	974	2.150	1.418	1.408	698	1.667
4.490	4.664	3.650	4.074	2.193	1.483	187	96
1.754	1.744	1.528	1.616	1.599	1.415	983	1.173
—	24	252	594	4.319	8.877	5.030	4.320
1.320	424	10.430	14.234	12.724	18.551	34.387	21.751
226	358	996	734	1.232	1.087	1.309	1.949
94	2.704	1.182	86	1.841	6.423	3.305	4.950
666	3.514	1.774	1.192	1.909	1.964	3.311	3.260

126.006 150.274 122.764 134.122 173.139 186.551 176.693 138.797

Tojás

58.550	63.910	70.902	60.694	63.836	78.798	78.025	89.742
5.456	2.802	2.388	5.794	7.336	4.596	2.406	2.825
6.452	8.476	8.922	7.822	7.381	9.335	9.287	12.111
388	270	506	360	229	138	184	373
1.438	758	1.162	956	1.635	1.892	1.945	1.736
2.472	256	276	1.048	1.920	766	385	578
3.752	3.244	3.430	3.184	2.762	3.653	4.148	569
206	88	256	188	119	84	160	205

78.714 79.804 87.842 79.996 85.218 99.262 96.540 112.13

Rendeltetési országok	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	Vágó- és			
Németbirodalom	49.424	53.566	59.458	133.338
Franciaország	8	2.012	2.094	7.886
Olaszország	2.794	2.410	3.362	3.034
Svájc	13.442	2.934	1.122	19.964
Románia	444	1.368	1.924	1.464
Egyéb országok	8.138	474	488	526
Összesen . .	74.250	62.764	68.448	166.212
	Köszén és köszén-			
Németbirodalom	62.280	52.754	54.790	52.992
Olaszország	1.864	1.630	1.514	1.496
Oroszország	1.610	1.900	2.790	2.822
Románia	880	786	660	880
Szerbia	266	486	272	494
Egyéb országok	1.900	950	590	838
Összesen . .	68.600	58.506	60.616	59.522
	Gabona			
Németbirodalom	89.726	80.858	98.120	62.800
Hamburg szabadkikötő	3.410	5.134	5.190	4.507
Nagy-Britannia	6.202	1.204	7.042	6.794
Franciaország	988	282	1.694	174
Olaszország	988	1.782	750	138
Németalföld	2.308	2.854	2.374	2.780
Svájc	21.800	14.964	16.898	9.704
Románia	—	—	—	—
Egyéb országok	1.634	490	1.522	739
Összesen . .	127.056	107.568	133.590	87.546
	Lovak			
Németbirodalom	7.156	8.136	6.622	10.460
Olaszország	6.248	6.130	7.954	10.892
Franciaország	442	1.042	2.272	1.636
Oroszország	252	232	456	1.066
Svájc	482	408	318	756
Görögország	—	—	—	—
Törökország	950	1.828	886	516
Bulgária	108	542	60	742
Románia	1.664	3.266	4.706	4.430
Szerbia	574	498	736	614
Egyéb országok	700	124	208	256
Összesen . .	18.576	22.206	24.218	31.368

v i t e l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
igásmarha							
64.572	35.634	35.634	41.472	56.500	59.269	63.076	87.748
4.780	3.250	1.506	314	288	387	692	2.116
2.156	1.988	1.616	1.028	1.223	1.009	1.006	1.585
6.606	4.274	1.328	3.334	2.367	2.257	4.837	5.765
548	460	282	818	1.343	93	431	701
130	338	304	444	152	170	223	193
78.792	45.994	40.670	47.410	61.873	63.185	70.265	98.108
gyurma; koks és kokszyurma							
54.345	56.432	62.080	67.200	73.387	78.748	90.565	77.726
1.084	1.064	1.046	1.638	1.821	2.846	2.338	1.880
2.976	2.696	3.592	5.062	8.687	8.743	10.113	7.444
1.218	844	822	2.434	1.351	1.410	1.840	991
776	360	478	566	408	554	579	399
399	350	316	764	267	309	322	443
60.798	61.746	68.334	77.664	85.921	92.610	105.757	88.883
Gabona							
41.230	68.416	68.970	54.694	65.568	48.227	52.894	59.436
4.164	2.762	3.528	3.166	3.448	1.278	1.207	1.813
2.328	1.598	1.574	3.324	1.535	2.199	2.951	6.357
304	198	236	272	235	281	100	127
256	460	180	248	1.289	615	1.682	1.765
544	1.768	1.106	800	2.857	1.737	1.879	2.328
8.356	8.396	4.110	1.260	5.067	2.607	1.480	2.570
72	128	22	20	2.108	837	29	3.628
190	228	224	222	171	428	362	889
57.444	83.954	79.950	64.006	82.278	58.209	62.584	78.913
Lovak							
15.292	9.144	12.166	12.772	13.648	13.872	11.930	14.086
20.706	29.502	28.226	20.688	26.833	28.841	28.233	29.766
3.248	3.034	2.414	1.536	4.691	1.916	2.103	2.709
1.056	1.196	1.016	1.208	1.206	889	712	789
658	826	584	586	519	526	588	669
114	50	964	164	2	14	1	—
296	540	308	1.002	447	466	712	919
514	420	28	94	150	393	40	23
2.976	2.074	3.424	2.762	2.790	1.366	1.564	3.265
280	488	868	346	328	289	156	186
342	406	352	392	637	7.424	4.099	1.111
45.482	47.680	50.350	41.550	51.251	55.996	50.138	53.523

Rendeltetési országok	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Erték			
	A p r ó -			
Németbirodalom	10.570	11.398	11.512	12.292
Nagy-Britannia	6.878	6.860	5.078	5.326
Hamburg szabadkikötő	4.448	3.322	3.896	2.944
Bréma szabadkikötő	2.560	2.222	1.434	1.738
Franciaország	1.930	2.342	2.516	2.290
Olaszország	2.290	2.932	2.636	2.194
Oroszország	1.434	1.406	1.648	1.984
Dánia	180	194	154	174
Németalföld	672	2.364	2.572	1.610
Belgium	1.014	868	1.168	1.018
Svájc	576	550	638	684
Spanyolország	746	498	344	386
Görögország	164	198	136	300
Törökország	1.043	1.788	1.652	998
Bulgária	558	472	674	654
Románia	1.124	1.590	1.270	1.004
Szerbia	650	470	436	358
Brit Kelet-India	1.502	1.292	1.542	1.104
Egyiptom	312	294	306	362
Északamerikai Egyesült-Államok	2.212	3.958	2.250	2.850
Brazília	414	202	232	236
Amerika	264	344	576	500
Egyéb országok	1.647	1.306	1.328	834
Összesen	43.188	46.870	44.198	41.840
	B ő r -			
Németbirodalom	24.158	21.202	23.022	25.714
Nagy-Britannia	18.206	18.134	20.382	17.110
Hamburg szabadkikötő	2.318	1.660	2.098	2.098
Bréma szabadkikötő	1.078	520	520	272
Franciaország	2.016	1.250	1.390	938
Olaszország	580	642	584	410
Oroszország	762	332	392	360
Dánia	—	—	—	—
Németalföld	1.178	1.346	1.376	1.010
Belgium	432	518	616	346
Svájc	620	496	638	546
Törökország	544	746	1.092	770
Bulgária	782	750	740	1.070
Románia	808	2.150	3.784	3.398
Szerbia	1.260	774	676	672
Egyiptom	512	594	624	678
Északamerikai Egyesült-Államok	912	1.818	1.444	662
Brazília	446	328	420	138
Amerika	386	776	1.288	370
Egyéb országok	2.324	1.640	1.478	1.506
Összesen	59.322	55.676	62.564	58.068

v i t e l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
á r u k							
12.260	12.346	12.282	12.720	14.482	13.235	13.614	14.672
7.200	7.298	8.748	9.072	10.003	11.895	11.621	12.120
2.998	4.124	2.540	2.862	3.410	3.998	3.328	3.646
2.056	1.464	918	556	921	572	635	1.008
1.980	2.328	1.650	1.200	1.352	1.903	2.484	3.256
2.270	2.122	2.544	2.388	2.939	3.196	3.086	3.457
2.000	2.260	2.138	2.488	2.465	2.051	2.835	3.125
266	202	312	216	253	260	235	224
912	408	708	804	775	954	386	948
874	630	698	732	666	584	662	552
546	640	694	670	777	752	923	827
290	194	130	66	206	180	270	297
354	186	198	418	402	501	249	324
1.530	868	1.014	1.190	1.243	1.495	1.051	689
604	452	574	394	412	310	335	588
1.028	998	996	1.038	1.009	752	923	827
276	284	374	408	440	379	287	242
860	776	662	1.602	2.864	3.329	3.409	2.236
558	460	364	540	794	660	604	600
3.464	2.242	1.446	714	465	583	488	772
214	234	156	88	99	67	45	47
50	74	68	46	83	66	45	39
1.040	896	668	874	737	1.021	1.118	1.068
43.630	41.486	39.882	41.086	46.797	48.743	48.633	51.564
á r u k							
36.188	41.068	16.030	16.878	17.591	21.458	19.744	19.277
14.416	16.122	21.530	22.260	19.083	17.965	16.539	17.058
2.542	3.342	2.040	2.562	2.439	2.720	3.057	3.153
420	630	268	150	549	572	671	682
1.168	1.408	670	420	449	401	337	351
968	1.056	418	350	349	400	344	357
704	718	452	566	569	770	739	913
204	272	410	462	554	854	755	723
1.132	836	740	684	645	752	1.088	593
342	572	302	520	299	252	215	357
720	816	618	586	667	707	715	775
788	614	370	654	538	638	637	595
824	940	392	284	277	142	181	193
2.660	3.312	2.568	2.230	1.982	939	1.302	1.583
906	696	720	758	649	485	523	390
888	678	466	384	496	666	652	764
2.254	3.116	3.156	1.862	1.020	693	656	266
446	592	408	264	207	167	150	125
224	296	756	52	20	307	269	368
1.676	1.452	1.396	1.136	1.037	1.515	2.179	2.047
69.470	78.536	53.710	53.062	49.420	52.403	50.753	50.570

Rendeltetési országok	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	G y a p j u -			
Törökország	7.158	9.644	10.842	8.982
Németbirodalom	1.906	2.308	3.068	3.662
Trieszt szabadkikötő	5.828	1.934	1.706	42
Hamburg szabadkikötő	2.396	2.408	2.178	1.460
Bréma szabadkikötő	204	338	272	374
Nagy-Britannia	638	592	532	480
Franciaország	582	548	692	974
Olaszország	2.468	2.306	2.716	2.238
Oroszország	322	164	332	414
Németalföld	326	332	480	222
Belgium	108	146	134	116
Svájc	384	376	566	838
Görögország	534	1.066	1.042	1.646
Bulgária	994	486	754	1.102
Románia	3.278	4.376	4.358	4.504
Szerbia	1.756	1.108	1.330	1.444
Brit-India	1.704	2.224	2.820	2.850
Egyiptom	9 6	2.734	2.092	2.692
Északamerikai Egyesült-Államok	442	368	234	308
Brazília	88	70	132	166
Amerika	182	196	290	200
Egyéb országok	1.500	782	870	1.090
Összesen	33.774	34.506	37.440	35.804
	Ü v e g -			
Németbirodalom	8.302	8.204	8.418	8.998
Hamburg szabadkikötő	9.478	8.436	9.368	7.104
Bréma szabadkikötő	604	536	208	296
Nagy-Britannia	3.310	3.498	3.178	4.446
Franciaország	5.056	3.336	3.896	3.264
Olaszország	1.570	1.690	1.820	1.810
Oroszország	402	352	426	526
Svédország	116	104	240	144
Németalföld	1.516	1.778	1.392	1.546
Belgium	442	338	264	580
Svájc	542	762	992	1.014
Spanyolország	584	610	324	334
Törökország	670	1.014	1.310	1.954
Bulgária	306	402	610	580
Románia	648	606	522	956
Szerbia	694	468	430	294
Brit-India	340	290	700	944
Egyiptom	168	356	340	530
Északamerikai Egyesült-Államok	1.224	1.566	650	964
Amerika	588	906	526	1.768
Egyéb országok	1.376	1.406	1.016	518
Összesen	37.936	36.658	36.630	38.570

v i t e l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
á r u k							
9.150	9.670	10.480	13.478	10.912	11.628	15.334	15.846
2.954	2.960	2.410	3.030	3.586	4.090	3.721	4.581
18	78	126	34	87	51	82	19
2.322	2.178	1.606	1.666	3.053	2.899	3.064	2.536
312	456	538	238	413	424	318	404
474	584	736	1.002	1.679	1.610	1.149	1.199
910	698	632	992	986	1.123	1.022	1.201
2.258	2.440	2.266	2.010	2.307	2.136	2.121	2.355
536	506	480	566	759	741	826	937
436	506	366	264	434	567	764	576
302	170	228	312	349	426	455	509
896	712	696	652	902	909	789	860
1.226	948	1.256	1.356	807	472	337	273
1.166	822	680	658	899	461	780	1.072
3.640	4.836	4.710	5.148	4.868	3.069	4.395	5.326
1.344	1.184	1.570	1.524	2.131	1.485	1.352	1.377
1.976	2.380	2.364	3.340	3.686	3.779	3.027	3.169
2.910	2.958	3.776	3.524	2.358	2.518	2.285	2.167
984	766	702	382	587	389	287	507
334	238	128	80	38	119	185	198
310	126	112	94	112	113	167	122
1.216	1.982	1.066	1.116	1.485	2.078	1.562	1.457
35.674	37.198	36.928	41.466	42.438	41.087	44.022	46.691
és üve g á r u k							
11.910	13.024	11.982	11.932	13.423	12.976	11.500	11.432
8.480	6.286	6.124	4.986	6.459	6.967	4.687	4.549
518	520	208	154	232	324	506	462
6.314	6.180	5.986	6.258	7.491	9.143	10.088	8.311
4.030	4.580	3.000	2.872	3.923	4.106	3.505	3.136
1.648	1.586	1.594	1.570	1.831	2.176	2.047	1.842
662	890	970	1.006	1.075	967	883	1.005
374	466	292	358	254	220	220	137
2.312	2.912	2.908	2.322	2.412	2.604	2.735	2.818
1.256	1.004	982	854	835	735	691	840
1.224	1.238	1.232	910	1.553	1.664	1.247	1.455
312	828	102	54	154	83	74	70
1.358	1.260	1.360	1.286	1.324	1.782	1.319	1.526
560	496	346	314	274	168	313	269
632	776	670	858	629	297	391	444
326	394	358	398	443	586	453	452
722	800	1.540	2.212	2.655	2.304	3.171	3.040
394	462	730	674	585	946	693	735
2.222	4.072	3.322	3.624	3.607	3.867	3.759	3.128
144	14	456	82	103	25	110	17
714	932	694	816	719	793	764	850
46.112	48.720	44.856	43.540	49.981	52.733	419.56	46.518

Rendeltetési országok	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	N y e r s			
Németbirodalom	13.372	14.592	16.702	15.820
Franciaország	3.566	4.998	5.338	3.870
Olaszország	864	1.498	1.146	832
Oroszország	106	52	60	1.382
Svájc	658	942	1.058	660
Románia	—	—	—	—
Szerbia	908	1.160	1.314	754
Amerikai Egyesült-Államok	342	794	1.124	1.164
Trieszt szabadkikötő	768	940	1.636	476
Hamburg szabadkikötő	328	290	120	40
Nagy-Britannia	248	308	186	184
Egyéb országok	734	838	776	1.278
Összesen	21.894	26.412	29.460	26.460
	F a á r u k			
Németbirodalom	9.724	10.250	9.142	9.266
Hamburg szabadkikötő	3.530	2.892	2.724	1.866
Nagy-Britannia	2.316	3.194	3.268	4.780
Trieszt szabadkikötő	2.240	1.148	1.848	984
Franciaország	1.260	1.252	1.104	1.498
Olaszország	1.834	2.078	2.088	2.146
Oroszország	1.706	1.036	1.318	1.996
Dánia	122	158	82	196
Németalföld	530	664	1.044	800
Belgium	478	446	364	426
Svájc	1.218	1.034	1.108	1.314
Spanyolország	626	420	192	294
Görögország	894	674	462	680
Törökország	1.892	2.246	2.458	2.032
Bulgária	1.194	690	762	1.052
Románia	1.756	2.820	2.676	1.704
Szerbia	1.018	848	1.280	648
Brit-India	200	494	500	276
Egyiptom	1.226	1.378	1.376	1.580
Amerikai Egyesült-Államok	486	814	926	1.044
Brazília	372	308	356	546
Amerika	212	378	530	446
Egyéb országok	1.646	1.076	1.048	1.084
Összesen	36.480	36.298	36.606	36.658

v i t e l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
b ő r ő k.							
23.702	17.440	18.958	20.868	25.426	24.901	24.922	28.379
3.740	3.270	4.646	4.348	4.291	4.317	3.972	4.375
2.008	1.902	2.570	1.568	1.795	1.615	1.956	1.979
1.834	1.600	1.154	772	908	1.125	1.466	1.908
578	924	1.000	966	875	599	613	558
42	440	846	1.784	871	239	1.718	2.788
740	1.052	1.300	858	589	1.068	1.157	1.906
1.960	1.618	1.632	1.118	1.851	1.694	1.456	1.945
556	462	540	376	483	485	242	664
838	96	54	316	313	157	203	310
232	296	276	64	119	301	37	198
588	560	1.090	1.180	1.448	1.322	996	1.076
36.818	29.660	34.066	34.218	38.969	37.823	39.028	46.086
F a á r u k							
9.530	10.066	11.088	11.476	11.556	13.236	10.168	9.889
2.576	3.286	2.520	3.080	3.261	3.160	5.693	5.004
4.924	5.674	5.684	5.232	5.508	6.032	5.996	5.614
960	1.062	952	980	1.141	1.356	1.381	1.980
1.308	1.410	1.408	1.618	2.185	2.484	1.470	1.893
2.272	2.248	2.128	2.656	3.279	3.185	2.577	2.784
2.324	4.032	2.094	2.910	3.803	3.204	2.631	2.751
210	204	144	138	203	215	150	137
654	680	908	922	902	810	785	840
440	482	546	572	605	591	570	662
1.498	1.514	1.292	1.278	1.465	1.283	1.392	1.219
210	204	180	72	264	216	205	216
314	400	478	504	537	411	238	304
1.804	1.388	1.376	1.892	2.286	2.503	2.239	3.139
798	564	624	556	519	281	253	285
1.320	1.750	1.488	1.350	1.237	1.036	687	966
686	630	826	732	946	818	787	799
214	268	366	488	333	464	478	667
1.552	1.612	1.732	1.668	1.633	3.089	2.306	2.318
1.326	1.108	1.414	1.008	633	961	971	1.068
654	378	336	368	342	269	192	317
286	260	116	154	138	121	127	185
1.306	1.588	1.666	1.312	1.535	1.871	2.006	2.141
37.166	40.808	39.366	40.966	44.311	47.596	43.302	45.178

Rendeltetési országok	K i			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	Maláta			
Németbirodalom	20.714	19.802	25.752	21.880
Hamburg szabadkikötő	1.392	1.008	1.280	1.932
Franciaország	584	244	570	568
Olaszország	804	386	584	546
Norvégia	458	596	858	472
Dánia	538	380	516	754
Németalföld	944	932	1.242	1.094
Belgium	532	702	768	712
Svájc	7.050	6.514	8.136	6.782
Argentina	60	212	76	194
Egyéb országok	658	340	528	526
Összesen	33.734	31.116	40.310	35.460
	Papiros és			
Németbirodalom	6.730	8.050	7.844	6.822
Hamburg szabadkikötő	3.434	5.026	3.744	2.530
Nagy-Britannia	3.180	2.446	2.280	2.970
Franciaország	1.910	2.060	2.330	3.012
Olaszország	2.122	2.822	2.972	3.260
Brit-India	1.814	1.728	2.650	2.772
Oroszország	712	584	850	1.200
Németalföld	352	358	552	416
Belgium	316	298	434	606
Svájc	576	462	508	518
Spanyolország	262	188	194	168
Görögország	418	710	484	1.074
Törökország	2.414	3.202	3.412	3.734
Bulgária	846	822	1.146	1.206
Románia	1.240	1.268	1.178	1.216
Szerbia	840	748	918	752
Egyiptom	904	1.360	1.466	1.574
Északamerikai Egyesült-Államok	238	438	444	294
Brazília	386	80	36	242
Amerika	150	180	322	140
Trieszt szabadkikötő	2.360	1.048	1.316	138
Egyéb országok	804	480	526	502
Összesen	32.008	34.358	35.606	35.146

v i t e l

1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
Maláta							
23.132	25.258	29.398	28.062	29.610	32.416	29.808	28.411
1.804	2.568	4.656	4.490	5.114	3.393	3.117	2.128
536	436	492	538	596	587	406	277
522	528	620	740	891	947	1.016	1.037
606	342	586	536	652	643	406	498
814	1.040	1.286	1.066	556	588	719	542
742	948	516	624	614	661	624	851
722	592	494	358	214	386	428	326
6.958	8.302	10.106	10.752	10.486	9.782	8.340	9.048
430	230	44	180	385	262	352	317
548	776	708	1.230	1.380	1.137	947	1.715
36.814	41.020	48.906	48.576	50.498	50.802	46.163	45.150

papirosárak

6.222	6.698	7.126	6.542	6.796	9.576	7.980	8.443
2.852	2.376	2.640	2.092	2.442	3.439	2.066	2.095
2.096	1.868	1.668	2.038	2.317	3.240	2.727	2.522
3.388	2.820	2.410	2.450	2.921	3.255	3.130	3.670
3.530	3.872	3.814	3.758	4.269	5.358	4.796	4.498
2.792	3.708	3.464	3.926	4.662	4.438	4.678	4.358
1.056	1.380	1.402	1.638	1.712	1.637	1.488	1.055
420	446	532	654	732	1.163	908	855
822	832	478	356	333	448	344	670
582	696	788	814	960	1.099	989	1.095
194	278	256	70	75	117	86	118
736	658	728	618	580	1.127	1.027	702
3.294	4.150	4.312	4.502	4.185	4.605	4.208	4.218
1.198	1.100	1.086	1.240	919	854	924	1.073
1.352	1.252	1.284	1.534	1.724	1.313	1.183	1.413
858	818	940	912	901	1.018	1.163	1.130
1.872	2.174	2.006	1.938	2.110	2.203	2.488	2.452
346	166	246	108	180	233	127	261
246	470	434	338	344	522	412	377
192	92	88	162	165	249	294	298
58	46	32	64	256	158	204	78
502	560	742	822	1.022	2.865	1.385	2.549
34.608	36.460	36.476	36.576	39.605	48.917	42.607	43.930

Rendeltetési országok	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	V a s é s			
Oroszország	4.112	3.818	5.612	7.544
Románia	4.360	4.738	4.170	3.368
Németbirodalom	5.236	3.210	3.236	2.668
Trieszt szabadkikötő	2.090	950	502	104
Hamburg szabadkikötő	1.136	1.174	762	836
Nagy-Britannia	166	126	82	178
Franciaország	674	760	1.082	1.306
Olaszország	2.092	2.020	1.956	1.972
Németalföld	110	268	266	220
Belgium	4.788	714	372	826
Svájc	344	290	274	232
Spanyolország	—	—	—	—
Görögország	224	172	180	320
Törökország	826	1.234	1.466	1.322
Bulgária	3.948	1.860	1.076	1.304
Szerbia	2.814	2.376	2.152	1.526
Japán	—	—	—	—
Brit Kelet-India	340	288	842	748
Egyiptom	82	144	80	176
Brit-Ausztrália	86	—	—	2
Egyéb országok	1.524	762	1.576	460
Összesen	34.952	24.904	25.686	25.112
	G y a p j u , n y e r s			
Németbirodalom	16.226	11.554	13.614	10.274
Olaszország	2.310	2.608	2.334	2.296
Hamburg szabadkikötő	1.336	1.874	606	998
Nagy-Britannia	424	168	308	524
Franciaország	1.220	552	642	754
Oroszország	386	246	2.730	2.506
Belgium	436	324	790	414
Svájc	320	212	904	100
Románia	20	96	356	222
Szerbia	566	188	124	388
Északamerikai Egyesült-Államok	—	—	—	—
Trieszt szabadkikötő	296	162	230	114
Egyéb országok	270	304	412	222
Összesen	23.810	18.288	23.050	18.812
	S e l y e m ,			
Olaszország	9.704	10.024	10.558	9.288
Németbirodalom	4.622	5.672	6.088	5.838
Franciaország	7.034	4.040	2.334	1.198
Oroszország	448	530	912	928
Svájc	1.664	1.442	1.208	1.288
Törökország	84	150	258	318
Egyéb országok	370	152	296	92
Összesen	23.926	22.010	21.654	18.950

v i t e l

1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							

1000 koronákban

v a s á r u k

5.470	5.444	6.596	8.428	10.189	10.204	7.811	7.651
2.336	2.124	3.342	4.788	6.328	5.776	4.057	6.076
3.806	3.432	5.320	5.278	7.764	14.570	7.235	4.962
92	38	68	68	200	229	114	87
1.526	1.090	1.082	2.824	1.316	827	547	2.975
216	122	192	254	311	510	1.141	561
468	358	732	676	603	722	437	377
2.698	2.184	3.112	3.476	5.075	9.053	4.940	5.138
128	92	254	208	220	795	1.045	172
212	5.654	1.606	252	131	393	293	219
290	358	552	478	659	1.265	369	558
234	750	442	264	211	764	247	227
264	402	394	368	292	626	616	510
760	744	838	1.404	1.441	2.403	2.132	2.404
752	888	904	1.684	1.054	709	1.058	1.157
1.212	1.540	1.702	1.702	2.613	2.696	2.505	3.251
304	8	14	160	495	393	221	117
1.190	718	1.324	876	1.031	1.635	1.750	1.698
348	230	504	286	408	852	2.891	501
5.882	12	94	92	141	143	51	48
1.004	382	442	534	535	1.120	1.173	2.412

29.192 | 26.570 | 29.514 | 34.100 | 41.017 | 55.685 | 40.633 | 41.096

(f e h é r i t v e , f e s t v e , m ű g y a p j u i s)

12.040	12.832	11.312	12.296	20.699	13.370	10.411	16.118
2.632	3.092	3.128	3.688	4.710	3.773	3.715	4.019
1.396	1.276	2.054	956	2.092	1.264	1.048	107
422	660	552	204	124	175	268	332
770	792	534	462	590	213	296	330
2.256	1.072	884	1.056	1.117	634	1.079	1.897
374	444	481	670	1.042	740	514	467
120	68	16	98	116	233	188	455
288	694	478	976	644	596	665	558
158	566	610	310	620	542	510	456
32	—	410	260	629	432	85	760
166	504	454	234	46	274	131	224
164	218	263	376	483	357	731	1.529

20.818 | 22.218 | 21.176 | 21.586 | 32.912 | 22.603 | 19.641 | 27.252

n y e r s

11.026	9.052	8.824	10.030	11.954	12.389	10.071	12.781
6.884	5.372	5.314	5.310	7.410	5.076	4.687	5.014
2.374	1.534	1.728	1.708	1.312	1.543	1.695	1.712
532	410	600	786	922	446	532	178
1.320	822	632	698	884	1.152	1.103	1.725
228	216	146	338	294	270	150	191
90	74	72	248	262	216	252	225

22.454 | 17.480 | 17.316 | 19.118 | 23.038 | 21.092 | 18.490 | 21.826

Rendeltetési országok	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	Á g y -			
Németbirodalom	24.168	22.746	17.004	18.652
Hamburg szabadkikötő	1.590	1.210	896	294
Nagy-Britannia	26	154	172	122
Franciaország	260	386	448	414
Svájc	356	212	232	154
Egyéb országok	412	592	468	182
Összesen	26.812	25.300	19.220	19.818
	S ö r			
Németbirodalom	7.716	9.074	11.404	8.782
Trieszt szabadkikötő	1.398	956	812	186
Hamburg "	340	352	380	270
Bréma "	324	310	400	160
Franciaország	160	128	108	84
Olaszország	2.662	2.120	1.922	1.036
Oroszország	52	72	76	72
Németalföld	62	112	130	106
Svájc	198	200	130	256
Törökország	166	242	320	478
Szerbia	58	54	44	48
Egyiptom	220	386	438	606
Afrika	2	14	18	10
Északamerikai Egyesült-Államok	258	334	424	426
Egyéb országok	326	344	364	368
Összesen	13.942	14.698	16.970	12.888
	B o r			
Németbirodalom	5.838	6.146	5.756	5.256
Svájc	5.564	3.210	2.988	3.230
Hamburg szabadkikötő	638	288	550	306
Franciaország	1.566	600	134	54
Olaszország	164	90	158	206
Oroszország	436	1.104	1.250	1.088
Németalföld	130	90	86	74
Belgium	126	44	122	88
Északamerikai Egyesült-Államok	70	58	94	28
Egyéb országok	4.096	980	692	484
Összesen	818.62	12.610	11.830	10.814

v i t e l

1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							

1000 koronákban

t o l l a k

21.626	21.302	20.560	20.060	21.736	20.398	17.088	16.359
136	270	34	48	76	63	84	119
10	22	38	28	11	17	21	34
186	254	392	558	603	472	430	727
424	166	158	168	207	133	152	115
78	100	166	128	127	175	171	396
22.460	22.114	21.348	20.990	22.760	21.258	17.946	17.750

S ö r

10.816	11.830	10.558	10.530	11.473	9.081	9.452	9.721
116	116	292	288	328	267	229	237
354	398	378	320	466	255	298	296
208	32	120	138	142	80	79	96
82	84	74	74	69	133	83	103
1.184	960	930	838	947	548	716	813
76	74	82	82	69	36	35	26
102	126	144	186	209	146	195	206
234	358	406	432	471	322	432	432
334	244	170	154	170	162	185	173
42	40	60	70	110	103	118	111
664	670	552	544	388	264	344	376
32	70	62	26	17	12	17	8
456	694	480	428	551	451	518	624
294	268	284	290	306	274	441	380
14.994	15.964	14.592	14.400	15.716	12.134	13.142	13.602

B o r

5.614	4.634	4.574	4.918	5.676	4.822	3.669	4.157
3.698	3.012	3.474	3.728	3.556	3.305	2.500	3.128
90	102	126	114	128	105	292	45
68	482	70	40	28	131	119	88
204	156	86	46	52	168	115	136
1.090	954	846	1.030	1.126	921	750	703
30	94	48	48	83	54	37	42
118	68	150	44	50	44	15	19
124	64	74	28	41	48	38	30
492	356	242	274	253	308	233	314
11.528	9.922	9.690	10.270	10.993	9.906	7.768	8.662

A legfontosabb behozatali áruk a közös vámterületnek

Az áru megnevezése	B e -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	N é m e t			
Szivarok	262	1.278	4.988	12.596
Gabona	128	52	116	186
Főzelék, fris	5.966	6.242	6.502	5.098
Veteménymagvak	4.512	7.138	9.736	9.110
Lovak	1.216	1.044	1.298	1.568
Fris tengeri halak	734	1.120	1.596	1.878
Nyers bőrök	7.940	12.364	11.992	12.838
Állati szőrök	2.188	1.856	2.058	2.214
Hólyagok és belek	928	998	1.306	1.294
Pálmamag-olaj és kókuszdió-olaj, szilárd	1.070	2.434	2.764	3.644
Kőszén	41.992	40.986	48.480	49.432
Koksz	5.378	4.890	6.218	8.696
Esztergályos- és faragó-anyagok	3.866	3.786	4.330	4.916
Ásványok	9.382	9.188	8.840	9.154
Indigó	1.936	2.508	2.876	2.096
Pamut és pamuthulladék	10.964	10.220	11.266	13.478
Pamutárúk	5.612	6.170	5.636	5.728
Kenderszalma és len, megmunkált	7.752	7.494	9.258	6.916
Gyapju	36.300	35.590	37.180	37.014
Gyapjufonál	17.416	21.760	19.276	23.858
Gyapjuárúk	14.274	14.410	14.434	13.826
Selyem	7.146	7.208	6.322	5.416
Selyemárúk	6.058	6.932	7.530	6.012
Ruhák, fehérneműek és pipere- cikkék	6.718	6.966	7.118	6.650
K. m. n. n. fényűzési papeteriák, czimjegyek stb.	5.696	4.658	4.928	5.158
Kaucsuk, guttapercha stb.	1.194	1.412	1.076	1.146
Kaucsukárúk	2.962	2.616	2.810	2.918
Bőr	14.920	14.822	16.880	18.534
Bőrárúk	2.388	2.384	2.334	2.276
Szörmeáru, elkészített, föl nem szerelve	4.794	3.784	5.648	4.462
Nyers vas	1.564	1.690	1.400	2.652
Vasárúk	11.448	11.832	14.296	14.812
Ólom	1.184	1.264	1.240	1.578
Horgany, nyers, nagyjából tördelve, hulladékai is	6.064	6.852	6.632	6.272
Ón, nyers, nagyjából tördelve, hulladékai is	3.436	4.052	4.274	3.038
Réz, nyers, nagyjából tördelve, hulladékai is	7.398	5.568	7.524	6.914

Németországgal való forgalmában 1891—1902. évben.

h o z a t a l

1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
b i r o d a l o m							
5.344	3.898	2.378	350	331	294	372	314
334	524	12.834	14.896	5.291	690	1.893	844
4.850	4.812	4.170	4.486	4.104	5.024	5.014	5.069
8.884	6.476	8.272	7.496	8.562	10.754	8.779	7.682
2.712	2.064	2.082	2.190	2.138	2.267	2.002	1.912
1.832	1.828	1.828	1.966	2.543	2.181	2.775	2.902
7.750	9.034	10.398	8.380	7.826	9.315	10.574	11.183
1.764	2.098	1.972	2.196	2.087	2.058	2.628	3.075
594	1.466	1.524	1.356	1.522	1.649	1.833	2.089
3.762	2.726	3.512	3.056	2.888	2.290	3.939	4.772
52.346	59.084	57.854	63.364	66.437	90.162	85.335	79.108
10.902	9.914	11.136	13.054	12.674	15.524	15.867	12.918
5.580	4.250	4.786	3.906	5.523	6.469	5.579	4.957
10.366	10.694	10.828	12.074	12.327	11.815	13.059	9.662
2.384	2.804	1.970	2.184	2.957	4.182	5.235	7.949
17.196	16.664	16.374	18.062	17.765	22.658	21.657	24.611
5.842	6.286	5.938	5.374	5.527	5.588	5.936	6.814
8.330	4.850	4.402	6.442	5.951	7.594	5.969	4.448
39.960	40.844	48.838	45.974	59.250	45.537	47.394	58.757
24.458	21.384	17.160	14.400	19.631	18.031	15.715	19.617
12.676	10.574	10.950	10.206	11.043	12.454	10.943	12.115
6.498	6.090	6.088	5.946	9.992	7.976	7.526	9.159
6.802	7.612	7.804	8.808	10.190	8.783	7.901	8.576
7.444	6.602	6.694	6.260	5.904	6.309	6.438	6.416
5.572	5.776	7.252	11.068	12.607	13.217	13.174	13.404
940	1.880	2.400	2.674	3.454	4.825	4.971	4.667
2.960	3.524	4.010	5.026	4.593	4.521	4.701	4.544
19.520	20.332	25.428	22.276	23.236	20.940	23.836	24.751
2.562	3.024	3.288	3.700	3.305	3.597	3.762	4.398
6.120	5.670	5.120	5.004	5.913	6.557	7.605	9.064
4.136	2.544	1.002	3.876	3.114	2.983	3.189	1.176
16.056	17.028	17.816	18.196	17.246	17.726	17.259	17.014
1.706	1.204	854	1.704	1.995	2.251	1.771	1.780
5.970	6.788	6.842	8.276	8.976	8.714	6.883	7.370
2.280	2.280	2.524	2.926	4.041	6.602	6.183	6.205
5.196	6.034	6.884	7.558	8.768	8.307	9.414	5.772

Az áru megnevezése	B e -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
Sárgaréz, nyers	1.740	1.328	1.312	1.404
Fémárak	3.920	4.262	4.766	4.736
Gépek és készülékek	19.708	20.764	20.890	24.976
Optikai, matematikai, gyógyászati stb. eszközök	2.628	2.916	3.272	4.432
Munkák aranyból	3.242	3.860	6.300	8.460
Munkák ezüsből	2.204	2.116	1.500	2.196
Vegyszeri segédanyagok	5.010	5.248	5.796	6.106
Kátrányfestékanyagok	4.186	5.862	5.890	6.854
Könyvek, nyomdai termékek stb.	24 064	25.278	28.810	30.822
Papírosra festett képek	1.674	4.062	5.406	5.548
Festmények	3.166	3.766	2.808	2.908
Műtrágya	1.664	1.978	2.318	2.162
Papírosgyártásra való rongyok és egyéb hulladékok	2.100	1.478	1.770	3.538
Egyéb áruk	102.130	102.730	99.522	98.316
Összesen . .	440.222	459.216	490.522	515.276
H a m b u r g				
Kakaóbab és kávé	706	242	172	34
Növények és növényrészek	130	66	72	14
Nyers bőrök	316	280	344	60
Zsiradékok	152	130	70	54
Fa, szén és tőzeg	48	28	16	10
Gyöngyház és egyéb kagylóhéjak	50	44	62	36
Festő- és cserzőanyagok	108	18	58	46
Ásványolaj	8	8	4	16
Pamut, nyers	422	28	24	16
Szalma és háncs-árak	56	12	2	20
Kaucsuk és guttapercha, nyers v. tisztított	126	46	42	14
Olajpogácsa	—	—	—	—
Egyéb áruk	2.592	814	986	404
Összesen . .	4.714	1.696	1.852	724
B r é m a				
Parafa	2	6	20	16
Pamut, nyers	1.756	444	458	176
Gyapju, mosott	40	20	24	14
Egyéb áruk	1.404	660	244	142
Összesen . .	3.202	1.130	746	348

h o z a t a l

1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
1.778	1.904	1.574	1.814	1.869	1.741	2.305	2.231
5.280	5.552	6.006	6.742	7.519	6.912	7.019	7.116
26.552	25.722	24.676	25.608	26.903	30.479	27.038	27.498
5.008	5.636	6.766	6.882	7.403	9.458	10.663	12.107
4.842	5.418	5.398	4.614	5.118	5.456	5.376	5.716
2.466	2.340	3.232	3.250	3.581	3.540	3.487	3.673
5.540	6.156	6.732	7.070	8.307	7.717	9.612	9.032
7.110	7.312	8.158	8.698	8.355	8.940	10.202	11.404
27.688	28.708	31.398	33.128	33.594	36.931	38.316	39.016
3.412	4.306	4.250	4.078	3.840	3.920	3.480	4.165
1.846	1.704	2.242	1.216	1.194	1.452	1.362	1.500
2.020	2.452	2.340	2.774	4.413	3.893	4.700	4.419
2.959	2.962	3.206	4.140	5.109	6.361	5.381	5.085
97.131	94.458	96.432	96.804	101.111	108.343	77.443	112.779
515.260	513.342	539.622	563.528	598.027	634.987	633.545	650.855

(s z a b a d k i k ö t ő)

42	20	24	20	18	10	13	83
8	10	6	40	16	25	1	3
50	52	56	28	2	9	27	88
56	66	66	54	35	17	31	197
2	—	—	2	23	37	724	355
12	22	26	2	4	3	2	26
138	142	50	24	7	10	1	23
12	18	30	26	24	17	18	11
28	44	34	16	—	—	—	—
—	16	14	4	3	41	12	5
—	—	68	78	—	19	—	40
—	72	4	16	31	12	56	19
338	352	202	152	127	87	125	216
686	814	580	462	290	287	1.010	1 066

(s z a b a d k i k ö t ő)

—	32	18	2	27	—	—	—
576	586	486	734	177	65	—	12
90	54	46	24	—	5	—	61
1.254	66	28	92	28	32	17	18
1.920	738	578	852	232	102	17	91

A legfontosabb kiviteli áruk a közös vámterületnek

Az áru megnevezése	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	N é m e t			
Czitrom, limoni, narancs	278	976	930	1.128
Arpa	51.430	50.320	81.096	57.180
Buza	16.474	7.654	4.924	3.082
Maláta	20.714	19.802	25.752	21.880
Bab	7.748	3.322	4.334	4.174
Liszt, gabonából	8.962	8.690	9.338	4.702
Finom főzelék, fris	4.982	5.466	4.938	6.004
Burgonya	3.322	3.186	1.164	982
Alma, körte, szilva stb. fris	12.200	3.898	5.924	12.440
Sziva, aszalt	5.618	3.980	3.758	2.364
Heremag	7.626	14.086	11.950	13.686
Komló és komlóliszt	6.574	6.754	21.188	8.978
Ökör	22.762	12.536	9.652	37.978
Bika	3.796	1.134	392	6.020
Tehén	8.952	6.978	4.088	28.456
Fiatal marha	1.984	1.804	776	7.746
Ló	7.246	8.138	6.622	10.460
Mindennemű szárnyas	6.906	8.954	10.320	11.898
Fris édesvízi halak	1.762	1.602	1.776	2.800
Tojás	20.438	30.236	33.000	55.186
Nyers bőrök	13.372	14.590	16.702	15.820
Agytoll	21.096	20.766	15.688	17.136
Vaj	5.076	6.596	7.174	6.504
Sör, hordókban	7.492	8.960	11.228	8.720
Bor, hordókban	5.624	5.694	5.364	4.758
Ásványvizek	1.896	1.830	2.112	2.074
Tüzifa	1.062	860	846	1.008
Szerszámfa, európai, nyers vagy				
ácsolt	30.100	33.190	31.308	33.882
Hordódonga	3.720	4.914	6.298	4.776
Vasuti sinek	3.618	2.236	1.966	1.334
Fűrészáru	10.014	9.736	9.866	9.846
Lignit, barnaszén	54.614	45.474	46.968	45.798
Kőszén	7.278	6.918	7.598	6.934
Ásványok	16.970	16.804	19.022	15.282
Tölgy- és fenyőkéreg stb.	5.408	4.994	5.006	5.008
Özokerit (nyers földi viasz)	1.514	1.508	1.308	1.686
Benzin	172	172	354	526
Pamuthulladék	1.256	1.154	1.008	846
Len és lencsepű	3.386	4.196	4.930	5.852
Lenfonál egyes, nyers	7.942	7.748	10.148	10.216

Németországgal való forgalmában 1891—1902-ig.

v i t e l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							

b i r o d a l o m

1.914	1.450	2.060	2.378	2.198	2.362	2.489	2.503
36.404	63.646	64.662	53.436	63.740	45.291	49.449	51.057
4.044	2.768	2.284	426	49	870	2.202	1.909
23.132	25.258	29.398	28.062	29.610	32.416	29.808	28.411
4.904	4.576	3.590	4.606	5.064	6.580	6.058	5.072
2.062	2.314	2.224	1.012	1.035	3.361	5.035	4.849
6.346	5.804	3.220	2.634	4.422	3.989	6.141	2.699
1.028	1.262	1.754	1.442	2.314	2.529	1.172	2.487
10.450	6.764	6.876	10.156	11.340	9.768	9.518	9.885
2.078	4.770	1.454	4.564	3.092	1.748	3.210	2.271
10.516	12.158	6.708	8.968	11.445	13.665	14.775	13.601
7.348	7.916	8.814	11.476	15.925	9.557	21.677	8.914
25.844	21.374	21.396	22.850	33.510	37.227	38.938	44.351
2.470	840	902	1.638	2.319	1.886	2.477	4.966
16.282	8.712	9.604	11.626	13.645	13.501	14.009	26.293
4.880	3.422	3.356	4.964	6.202	5.733	6.630	10.125
15.292	9.146	12.166	12.772	13.649	13.872	11.929	14.086
11.340	10.842	12.328	12.884	17.810	19.824	13.097	15.261
3.556	3.528	3.632	3.830	3.504	2.743	3.712	4.802
58.550	63.910	70.902	60.694	63.836	78.798	78.025	89.742
23.702	17.440	18.962	20.868	25.426	24.901	24.921	28.380
20.768	20.020	18.488	18.132	19.216	18.498	15.197	15.001
4.880	5.962	5.544	6.270	7.793	9.093	11.525	10.918
10.754	11.790	10.532	10.504	11.438	9.032	9.420	9.660
4.960	4.290	3.868	3.902	4.347	3.885	3.157	2.963
2.250	2.490	3.272	2.504	3.416	3.913	4.279	4.063
1.624	1.522	1.946	1.654	1.835	2.784	2.393	2.004
36.296	40.368	52.536	68.954	80.445	89.873	73.373	56.503
5.480	7.310	6.330	5.528	4.475	4.932	3.614	3.104
1.518	2.628	3.562	3.474	5.800	7.030	4.105	2.029
9.640	13.702	20.802	27.860	33.354	40.018	28.783	27.034
46.676	48.196	53.336	58.254	63.865	63.875	80.262	68.103
7.242	7.638	8.088	8.222	8.589	8.972	9.434	8.863
17.998	19.422	20.266	25.202	29.971	27.431	23.890	22.899
5.762	4.066	4.184	6.322	6.112	6.032	6.322	6.731
2.198	2.578	2.532	2.694	2.952	3.777	2.163	1.988
846	1.192	1.360	2.290	3.049	2.646	2.661	1.480
1.102	1.320	1.204	1.678	2.355	3.009	2.752	2.745
6.280	5.260	4.240	5.200	5.722	7.319	8.314	8.635
8.028	8.418	8.236	9.540	9.690	11.504	10.490	8.201

Az áru megnevezése	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
Lenáru	4.144	3.982	4.174	3.900
Gyapju, nyers és mosott	14.894	10.152	11.506	9.174
Gyapju, és vigognefonál, nyers	2.494	1.352	2 066	1 132
K. m. n. n. szövött áruk gyapjuból	1.298	1.678	2.372	2.850
Selyem, és selyemczérna	4.622	5.672	6.088	5.838
Selyemárúk	3.146	4.102	3.640	3.590
Ruházatok, fehérműek és fény- üzési cikkek	5.144	7.838	7.832	7.246
Papirosanyag fából, szalmából stb.	1.694	2.928	3.014	2.814
Czipőárúk bőrből vagy bőrrel kap- csolatban	8.826	5.024	4.206	3.720
Keztyűk, bőrből	14.324	15.252	17.876	21.094
Közönséges faárúk	4.166	4.304	3.668	3.602
Butor és butoralkatrészek hajlitott fából	1.444	1.700	1.472	1.720
Finom faárúk	3.174	3.254	3.194	3.268
Üveggyöngyök, üveg- zománcz stb.	2.548	2.844	2.720	3.414
Egyéb üveg, színes, festett aranyo- zott stb.	2.344	2.738	3.048	2.754
K. m. n. n. agyagáru, többszínű stb.	1.280	1.654	1.946	2.202
Vas és acél rudakban, felszerelés nélkül	316	264	196	224
Fémárúk	2.540	2.796	2.454	2.588
Eszközök	1.782	2.096	1.646	1.958
Gyöngyházgombok	2.376	2.450	2.058	1.900
Ekszerek, nemtelen fémekből stb.	1.990	2.438	3.000	3.432
Vegyészeti segédanyagok	5.238	6.102	6.250	5.710
Vegyészeti gyártmányok	5 220	5.354	5.020	4.930
Könyvek és újságok stb.	8.112	8.188	7.746	9.000
Festmények	4.640	5.320	5.108	5.734
Korpa	17.276	14.040	15.894	7.008
Olajpogácsa	1 550	1.718	1 918	1.514
Egyéb áruk	210.960	188.548	177.310	156.670
Összesen	744.926	711.644	754.240	774.136
H a m b u r g				
Czukor, kiviteli jutalommal	35.818	28.022	38.318	11.686
Árpa	3 084	3.454	4.172	4.502
Maláta	1.392	1.08	1.280	1.932
Lóheremag	384	522	644	614
Komló, komlóliszt is	623	208	440	474
Tojás	2.620	2.222	2.236	3.440

v i t e l

1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
4.034	5.980	5.950	2.446	3.675	3.937	3.851	4.952
10.554	11.344	9.966	10.632	18.644	11.656	8.897	14.420
1.454	2.846	2.316	2.164	1.963	2.099	1.844	1.082
2.140	2.220	1.978	2.334	2.424	3.116	2.583	3.090
6.884	5.372	5.314	5.310	7.410	5.077	4.687	5.014
4.524	3.922	4.802	4.606	4.268	4.008	3.776	4.068
9.460	12.032	11.362	11.034	12.716	13.592	14.182	16.529
2.834	3.034	3.310	2.698	2.277	4.074	2.728	2.379
4.706	6.730	4.746	5.698	6.958	8.181	7.734	7.303
28.716	31.424	10.312	10.076	9.316	11.842	10.761	10.605
3.704	3.728	4.046	3.718	3.348	3.473	3.533	3.569
1.770	2.056	2.978	3.170	3.353	4.739	1.881	1.840
3.194	3.414	3.136	3.544	3.746	3.836	3.550	3.262
5.208	5.168	4.220	3.782	3.682	3.039	1.985	1.892
3.898	4.810	4.782	5.394	6.729	6.614	6.450	7.024
1.666	2.092	2.144	2.260	1.998	2.183	2.167	2.078
1.100	618	1.730	2.032	3.292	5.160	785	720
3.062	3.094	2.804	3.072	3.565	4.193	3.979	3.784
2.300	3.220	3.376	3.354	3.649	3.379	3.427	3.916
1.800	2.554	2.490	2.848	3.372	3.403	3.029	3.342
3.744	3.422	3.068	3.182	3.544	3.302	3.623	3.767
3.584	4.110	4.72	4.652	6.952	7.743	7.153	7.591
7.088	8.662	6.948	8.772	7.111	9.010	6.812	7.961
7.244	7.950	8.648	9.658	9.565	9.675	10.295	11.710
2.370	2.704	2.924	3.762	3.862	4.236	4.377	3.799
3.660	13.258	12.250	10.644	13.841	16.975	14.563	14.931
1.036	1.008	2.220	2.186	2.242	2.793	3.352	3.658
103.042	92.446	92.978	94.120	108.890	121.102	174.957	134.148
700.220	735.350	742.408	776.558	896.951	941.691	910.317	923.029

(szabadkikötő)

9.144	15.354	4.440	4.454	15.222	14.059	10.086	6.029
4.164	2.762	3.526	3.164	3.430	1.277	1.207	1.813
1.804	2.568	4.656	4.490	5.114	3.393	3.117	2.128
606	732	358	506	558	1.017	632	420
264	414	438	808	1.077	475	481	333
5.456	2.802	2.388	5.794	7.336	4.596	2.406	2.825

Az áru megnevezése	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
Égetett szeszes folyadékok	3.272	1.050	1.396	102
Ásványvíz	304	484	314	246
Pamutárúk	684	622	770	496
Egyszerű lenfonalak, nyersen	240	368	666	580
Lenárúk, nem mintázva, nyersen	390	284	224	110
A vámtarifa 142. és 143. sz. alá t. lenárúk	800	1.350	1.606	436
Gyapju, nyers	526	598	356	560
K. m. n. n. szövött árúk gyapjuból	930	630	882	570
Ruházatok, fehérneműek és egyéb k. m. n. n. pipereárúk	1.376	1.526	1.638	972
Papiros	2.486	3.754	2.560	2.056
Czipőárúk, bőrből	1.678	1.102	1.584	1.458
Egyéb bőrárúk	640	558	512	642
Butorok hajlitott fából	2.270	2.164	1.908	1.080
Esztergályozott és faragott árúk				
Finom faárúk	928	600	594	490
Üveg és üvegárúk	9.478	8.436	9.368	7.104
Agyagárúk, k. m. n. n. többszínűek stb., porcellán	1.932	1.922	2.926	1.594
Fémárúk	922	850	662	448
Gyöngyházgombok	1.192	714	766	870
Pipereárúk, nem nemes fémekből	1.262	1.536	1.916	1.092
Vegyészeti segédanyagok	1.660	836	934	888
Vegyészeti árúk	840	440	570	542
Egyéb árúk	23.596	20.488	17.900	12.039
Összesen	101.794	85.748	97.138	57.072
	B r é m a			
Emberi haj	170	400	100	88
Sőr, hordókban, adóvisszatérítés- sel	324	310	400	160
Lenárúk	228	732	436	4
Gyapjuárúk	164	338	272	374
Tiszta- és felselyemárúk	518	144	288	62
Művirágok	292	188	230	108
Bőrárúk	1.124	540	522	272
Esztergályozott és faragott árúk, finom faárúk	202	118	146	76
Üveg és üvegárúk	604	536	208	296
Gyöngyházgombok	236	270	156	126
Legyezők, selyemárúkkal kapcsol- tatban	490	324	236	100
Ékszer nem nemes fémekből stb.	1.436	1.460	864	1.392
Egyéb árúk	2.248	1.240	1.198	606
Összesen	8.036	6.600	5.056	3.664

v i t e l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
284	560	922	2.438	1.827	836	457	183
664	742	484	508	213	368	330	1.164
610	748	502	660	765	1.013	526	785
1.330	1.034	992	684	928	739	1.565	1.088
216	346	382	806	579	871	507	199
466	760	1.244	3.254	2.927	1.494	965	649
954	1.100	1.820	424	1.516	1.031	706	828
1.322	1.368	1.152	1.082	2.220	1.925	1.872	1.430
1.132	1.266	940	1.210	1.663	1.850	1.574	1.679
2.444	2.030	2.344	1.918	2.263	2.802	1.907	1.905
1.224	1.822	1.414	1.954	1.670	1.831	2.031	2.294
1.318	1.458	626	606	769	889	1.026	858
1.696	2.364	1.704	1.886	2.112	1.877	4.264	3.833
666	778	600	1.094	1.057	1.219	1.045	893
8.480	6.286	6.124	4.984	6.459	6.967	4.687	4.549
1.648	620	880	582	853	1.179	905	1.717
640	1.084	1.126	1.464	2.480	1.688	1.545	1.609
820	1.136	754	1.324	1.454	1.900	1.428	1.614
1.364	1.436	1.336	1.044	1.126	981	769	868
856	760	538	694	1.586	1.164	729	415
680	844	802	804	901	909	1.245	1.476
11.632	10.796	9.570	13.350	13.235	12.503	14.935	16.728
61.884	64.030	52.062	61.986	81.340	70.814	62.847	59.911
(s z a b a d k i k ö t ő)							
32	78	100	116	136	238	84	94
208	32	120	138	142	80	79	96
66	290	488	236	172	158	29	91
312	458	540	238	414	424	318	404
40	80	28	146	462	242	380	304
388	346	70	86	435	346	884	627
424	630	268	152	549	572	671	682
58	44	44	80	291	286	373	501
518	520	208	154	232	324	506	462
112	76	64	40	130	93	148	354
56	48	28	76	213	199	192	336
1.830	1.200	790	406	506	165	143	203
534	602	828	492	900	708	805	1.404
4.578	4.404	3.576	2.360	4.582	3.835	4.612	5.558

Olaszország

Az áru megnevezése	B e -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
Füge, szárított	934	820	842	610
Czitrom, limoni, narancs	3.190	5.916	6.522	7.352
Mandula, héjastul vagy a nélkül	2.934	2.198	2.768	2.894
Gesztenye	318	408	414	440
Kukoricza	1.040	504	858	1.858
Rizs, hántolt	3.112	3.376	4.122	3.680
Dió és mogvoró	412	478	618	584
Friss finom főzelék	1.542	2.202	2.460	2.884
Burgonya	438	872	834	742
Egyéb k. m. n. n. főzelék, friss	304	230	278	224
Cseresznye, mindennemű bogyó, őszibarack stb.	784	614	744	558
Alma, körte, szilva stb. friss . .	272	522	892	1.004
Friss diszvirágok és levelek, le- metszve	232	300	418	750
K. m. n. n. növények és növény- részek, szárítva stb.	342	634	830	526
Vágómarha	820	1.134	1.548	1.420
Szárnyas (a szárnyasvad kivéte- lével), élő	318	364	492	674
Tojás	128	112	114	216
Bor hordókban	160	9.566	21.388	17.748
Sajt	976	1.512	1.558	1.424
Hal, sózva, füstölve, szárítva és elkészítve	334	398	366	342
Festő- és cserzőanyagok	354	344	720	498
Kender, nyers, áztatva, törve stb.	2.470	2.334	2.530	2.856
Kenderfonal, egyszerű, nyers . .	272	406	552	542
Gyapju, nyers vagy mosott . . .	370	474	670	784
Selyemgubó	540	468	1.144	728
Selyemhulladék, fonatlan	1.284	632	1.608	360
Selyem, nyers	15.128	140.18	14.270	12.312
Floret-selyem, nyers vagy mosott	248	412	536	1.376
Egyéb tiszta selyemárúk	1.016	910	1.422	1.858
Kalapok	216	244	196	228
Bőrök	576	574	662	586
Kőábrák vágva, nem csiszolva . .	414	398	460	462
Igaz korálok, megmunkálva, fog- lálás nélkül	3.680	4.288	2.870	4.316

Olaszország

h o z a t a l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
342	862	706	648	731	405	435	669
8.100	5.542	7.132	8.910	9.806	10.160	11.471	13.460
2.694	3.208	3.012	3.246	4.568	3.646	3.720	3.230
728	612	810	950	659	660	767	1.052
946	812	990	1.034	876	1.222	887	652
4.032	3.420	2.330	3.502	3.460	3.688	4.175	4.270
612	466	804	554	506	527	511	666
3.080	3.418	2.696	3.300	3.710	3.655	3.542	3.573
968	1.230	1.430	956	1.024	1.155	1.322	1.553
1.438	386	386	362	664	642	634	912
676	844	738	674	816	699	1.720	1.337
654	980	1.378	1.032	1.403	1.107	1.781	2.216
804	974	1.098	4.032	1.242	1.447	867	1.367
558	734	990	494	458	912	224	231
912	616	702	1.870	730	1.839	454	260
652	614	552	578	635	586	465	404
230	266	280	252	275	387	344	334
17.118	18.678	30.854	33.202	27.878	23.147	13.847	15.595
1.914	1.936	1.930	2.042	2.127	2.195	2.123	2.182
482	440	570	444	499	636	650	521
296	326	508	544	685	671	986	1.113
2.660	2.576	3.848	3.060	4.204	4.041	2.942	3.736
450	516	460	460	482	710	760	592
1.286	2.786	1.822	1.754	1.501	350	624	1.220
872	812	820	690	492	653	502	680
406	172	366	390	294	558	740	966
12.312	11.414	11.732	14.418	14.512	12.304	12.575	12.793
1.034	922	840	674	764	982	1.112	954
1.656	152	1.000	1.522	2.058	1.260	904	607
512	544	618	694	1.031	1.344	1.630	1.403
512	568	528	598	574	794	869	757
492	588	652	604	788	666	717	671
1.732	1.542	1.448	1.304	1.724	1.180	1.080	1.144

Olaszország.

Az áru megnevezése	B e -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
Közönséges téglák, zománcz nélkül	474	548	576	746
Kén	1.584	1.536	1.150	1.342
Könyvek és nyomtatványok stb. .	322	440	504	464
Festmények stb.	364	396	420	820
Korpa	206	196	194	238
Egyéb áruk	20.034	23.166	22.974	23.280
Összesen . .	68.142	83.944	101.524	99.726

Az áru megnevezése	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
Cukor, kiviteli jutalommal . . .	10.804	13.718	20.604	12.314
Maláta	804	386	584	546
Bab	1.172	1.050	1.874	2.088
K. m. n. n. magvak	560	1.176	872	550
Rovarpör, k. m. n. n. szárított növények stb.	56	220	166	470
Tehén	1.278	1.038	678	872
Növendék marha	528	548	556	488
Egyéb kanczák	1.962	1.966	3.060	4.580
Herélt lovak	4.246	3.918	4.568	6.078
Nyers bőrök	864	1.498	1.046	832
Sör hordókban, adóvisszatéri- téssel	2.590	2.086	1.878	970
Természetes és mesterséges ás- ványvíz	590	518	588	712
Hal k. m. n. n., besózva, füstölve	868	888	486	784
Tüzifa	1.290	1.826	1.989	1.808
Európai műfa, nyersen és faragva	2.258	2.768	2.900	2.690
Donga	650	2.690	2.384	1.622
Fűrészelt faáru (a furnirok kivé- telével)	16.078	17.748	18.406	17.828
Faszén	438	694	608	606

Olaszország.

h o z a t a l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
992	1.070	878	792	663	657	542	562
1.306	1.352	1.776	1.712	1.920	2.169	1.874	1.766
400	478	554	458	526	633	708	785
338	354	322	262	280	318	338	244
142	160	412	472	504	499	401	391
20.780	22.076	24.108	23.992	24.328	25.793	24.856	24.732
95.038	94.436	110.080	118.482	119.397	114.297	104.099	109.600

v i t e l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
15.162	6.338	4.442	7.170	8.515	3.154	1.363	2.497
522	520	620	740	891	947	1.016	1.037
1.350	1.262	1.134	2.096	2.320	1.805	2.304	2.214
752	672	742	924	1.346	794	864	561
504	594	516	494	669	666	369	476
948	818	928	586	729	491	461	872
696	818	528	268	374	363	407	444
9.488	12.642	11.446	8.024	10.390	12.022	11.195	11.391
10.924	15.845	15.700	11.234	15.410	15.843	16.314	17.791
2.008	1.898	2.570	1.568	1.795	1.614	1.956	1.979
1.044	926	894	812	909	524	697	773
668	660	770	724	869	909	993	1.035
636	512	486	356	461	555	287	383
1.702	1.872	1.886	1.768	1.763	2.022	2.055	2.329
2.808	2.604	3.358	3.358	5.831	5.755	5.174	5.703
2.106	1.178	946	1.686	3.877	2.967	845	1.697
17.900	19.678	21.154	21.184	26.595	26.653	28.461	27.105
506	440	496	426	477	759	1.337	1.283

Olaszország.

Az áru megnevezése	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
Lignit, barnaszén	494	508	546	548
Kőszén	1.246	1.076	838	872
Kövek (a márvány kivételével), nyersen, nem faragva	1.912	1.824	1.988	2.110
Vallonea	522	1.066	940	656
Indigó	238	384	490	242
Pamut, nyers	636	738	652	948
Egyszerű lenfonál, fehérítve	198	498	758	818
Lenárúk, nem mintázva, fehérítve	402	360	332	252
Gyapju, mosva	1.368	2.204	1.894	2.131
Szövött árúk, gyapjuból k. m. n. n.	1.314	1.348	1.466	1.214
Szövött árúk, gyapjuból, nyomtatva	732	728	988	630
Selyemgubók	4.918	4.952	5.614	4.192
Selyemhulladék, nem szöve	1.166	1.242	1.302	1.278
Selyem, czérnázva is, nyersen	3.336	3.352	3.396	3.440
Disztollak megmunkálva stb.	174	182	160	244
Papirosanyag fából, szalmából stb.	1.254	1.594	1.898	2.066
Durva lemezpapiros faanyagból	534	748	778	976
Legközségesebb faáru	686	898	900	1.296
Mindenemű egyéb faáru	1.148	1.180	1.338	850
Üveg és üvegáru	1.570	1.690	1.820	2.808
Nyersvas	488	518	434	200
Buczavas, ingot.	14	30	16	10
Kovácsolt vas és aczél, rudakban	140	178	154	326
Csiszolt stb. vas- és aczélárúk	726	594	572	366
Legfinomabb fémárúk pakfongból stb.	424	558	530	514
Közhasználatu műszerek	234	472	318	520
Gépek czukorgyártáshoz	44	82	2	—
Gyöngyházgombok	782	1.044	728	690
Közönséges apróárúk lávából stb., ékszer nem nemes fémekből	230	470	380	442
Vegyszeti árúk	774	838	794	1.005
Olajpogácsa	28	316	276	578
Egyéb árúk	18.878	20.248	18.995	17.200
Összesen	93.646	106.656	114.544	104.560

Olaszország.

v i t e l

1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							

1000 koronákban

418	360	300	362	461	584	900	1.022
636	672	670	1.206	1.300	2.171	1.232	678
1.070	640	562	728	743	662	523	591
554	490	432	548	338	449	389	313
460	680	520	486	707	422	436	563
1.284	1.034	544	246	939	194	276	177
912	1.134	1.118	1.280	1.445	1.668	1.428	1.559
748	532	462	484	530	568	439	684
2.252	2.700	2.812	3.446	4.264	3.573	3.582	3.800
1.498	1.484	1.502	1.318	1.616	1.334	1.355	1.677
422	674	464	382	368	392	291	221
5.362	4.964	4.190	5.348	7.006	7.598	5.818	6.121
862	442	414	270	379	270	273	271
4.284	3.198	3.632	3.834	4.270	4.266	3.648	6.068
612	568	612	766	819	648	603	414
2.346	2.624	2.504	2.592	2.699	3.399	3.197	2.599
936	980	1.018	858	1.135	1.381	1.081	1.166
1.080	1.218	1.208	1.748	2.251	2.086	1.397	1.431
1.192	1.030	920	908	1.029	1.100	1.180	1.353
1.648	1.586	1.594	1.572	1.830	2.176	2.047	1.842
366	390	562	809	1.052	1.620	1.476	1.454
22	16	12	8	902	1.831	106	368
972	722	980	1.166	793	1.827	790	981
428	360	559	502	578	603	427	960
682	580	522	662	749	877	819	823
598	554	538	978	921	1.013	960	786
10	34	280	20	462	1.012	73	24
668	646	1.196	1.144	1.392	1.586	1.301	1.456
558	428	366	387	551	621	516	567
1.234	1.370	1.254	1.088	1.077	1.483	1.321	1.554
590	830	514	354	388	452	512	453
20.000	18.015	18.014	16.944	17.248	21.278	21.979	26.259
124.528	120.232	118.882	115.862	143.463	146.987	136.473	147.805

Svájcz.

Az áru megnevezése	B e -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
Alma, körte, szilva stb. fris . .	152	82	740	390
Nyers bőrök	400	1.104	666	836
Sajt	2.332	2.120	2.080	1.856
Hus kivonatok	—	4	14	14
Pamutfonál	3.084	3.220	4.186	4.018
Pamutárúk	1.500	1.940	1.670	1.600
Gyapju	1.042	990	722	690
Gyapjufonál	820	588	392	632
Selyem és selyemczérna . . .	10.924	13.878	13.486	10.722
Selyemárúk	6.742	6.976	6.276	6.514
Szalagok szalmából	526	516	548	708
Gépek és készülékek	1.510	1.242	1.758	2.214
Zsebórák	9.610	8.750	6.480	7.134
Arany- és ezüstműves áruk . .	52	82	324	450
Kátrányfestékek	196	334	376	518
Könyvek és folyóiratok stb. .	206	282	386	510
Egyéb áruk	7.128	10.342	7.502	6.370
Összesen . .	46.224	52.450	47.606	45.176

Az áru megnevezése	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
Czukor	5.720	8.812	15.050	13.198
Árpa	1.898	1.568	2.710	1.096
Zab	2.454	4.858	4.782	326
Buza	15.804	6.860	8.086	7.912
Maláta	7.050	6.514	8.136	6.782
Bab	1.394	384	610	474
Heremag	278	252	570	494
Szalma, zsupszalma és széna .	160	190	1.126	756
Komló, komlóliszt is	260	410	608	396
Ökör	11.206	2.368	604	12.826

Svájcz.

h o z a t a l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
390	226	196	202	18	692	402	507
696	860	798	616	507	409	277	238
1.998	2.118	2.446	2.638	2.609	2.714	2.858	3 023
28	114	364	388	574	657	712	284
3.622	3.290	2.324	2.156	2.408	3.318	2.419	2.469
1.674	2.134	2.208	2.094	2.212	2.312	2.573	2.301
1.008	252	392	952	1.376	1.174	1.317	1 269
736	956	1.008	1.114	1.196	827	845	1 287
9.768	10.268	10.618	11.694	12.896	13.611	10.710	10.056
6.720	8.006	8.586	10.442	12.577	11.230	9.647	8.799
678	974	992	1.438	972	1.194	605	613
2.176	2.786	1.902	1.822	2.952	2.802	1.374	1.994
7.246	5.974	7.298	8.118	8.385	9.065	8.760	8.006
248	610	290	232	217	226	349	319
530	538	560	594	465	470	422	533
372	506	480	380	523	581	672	711
4.654	4.638	5.088	5.286	5.434	5.017	5.293	5 890
42.544	44.250	45.550	50.166	55.321	56.299	49.235	48.299

v i t e l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
10.454	12.752	10.080	9.018	11.137	11.145	8.811	9.170
600	510	366	206	420	210	182	261
154	40	48	824	4.615	2.004	245	1.311
7.556	7.430	3.524	220	5	380	814	389
6.958	8.302	10.106	10.752	10.486	9.782	8.340	9.048
854	928	430	1.154	736	799	605	617
248	282	208	338	374	621	414	462
166	274	430	306	215	264	716	917
358	346	476	506	853	432	496	464
3.046	3.934	858	1.390	1.508	1.393	3.029	4.057

Svájc.

Az áru megnevezése	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
Juh (kos és ürü is)	296	268	142	566
Sertés	236	158	336	4.232
Ló	416	408	318	756
Mindennemű vad és szárnyas	400	464	630	860
Tojás	2.224	3.042	2.966	3.406
Nyers bőrök	658	942	1.058	660
Ágytoll	354	212	212	150
Vaj	698	360	784	696
Múvaj	136	152	220	388
Margarin	274	90	188	210
Sör hordókban, adóvisszatérítés- sel	196	200	130	256
Égetett szeszes folyadékok kivi- teli jutalommal	2.424	1.932	2.164	2.090
Bor hordókban	3.738	1.808	2.062	1.958
Bormust	1.676	1.210	720	1.142
Ásványvíz, természetes és mes- terséges	214	318	270	202
Hus, fris	276	340	292	362
Európai műfa, nyersen és faragva	653	302	366	386
Donga	608	386	518	400
Fűrészelt faáru (a furnirok kivé- telével) kemény	1.660	767	1.412	834
Fűrészelt faáru (a furnirok kivé- telével) puha	2.286	1.740	1.860	2.240
Ásványolaj	8	6	34	46
K. m. n. n. szövött áruk gyap- juból	256	240	460	680
Selyem	1.664	1.442	1.206	1.288
Tiszta selyemárúk	94	96	86	76
Papiros	288	256	262	266
Czipőárúk bőrből vagy bőrrel	274	208	230	304
Faárúk	1.218	1.034	1.108	1.314
Üveg és üvegáru	542	762	992	1.014
Kovácsolt vas és acél rudak- ban stb.	22	18	14	14
Rövidárúk	580	578	648	690
Egyéb áruk	14.231	10.569	11.146	12.276
Összesen	84.824	62.524	75.116	84.022

Svájcz.

v i t e l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
258	354	236	386	315	248	367	416
2.252	56	160	1.220	369	369	1.139	946
658	826	584	589	519	526	587	668
758	632	712	792	932	778	553	566
3.752	3.244	3.430	3.184	2.762	3.653	4.148	4.569
578	926	1.002	968	875	600	614	558
424	166	154	162	187	130	133	109
636	538	466	380	360	278	639	791
458	516	758	828	890	670	389	163
250	198	176	214	240	280	513	525
234	358	406	432	470	321	432	432
1.688	1.300	1.846	2.490	2.383	1.990	1.267	1.096
2.446	1.952	2.102	2.246	2.327	2.303	1.963	2.050
1.058	880	1.116	1.226	1.053	788	396	849
204	206	198	216	240	247	193	193
1.198	492	752	906	875	667	650	761
438	566	634	692	654	567	553	617
454	556	622	362	191	395	298	237
1.424	1.782	1.910	1.898	1.731	1.527	1.288	1.393
3.200	4.100	4.628	4.286	4.468	4.408	3.856	4.318
186	726	674	522	758	1.164	1.293	1.041
724	586	544	494	669	683	566	621
1.322	820	632	698	884	1.152	1.103	1.726
148	118	188	408	391	532	505	801
332	390	442	466	558	711	550	647
348	428	414	392	413	481	496	474
1.498	1.514	1.292	1.278	1.464	1.283	1.389	1.219
1.224	1.238	1.232	910	1.553	1.664	1.248	1.455
22	44	138	114	278	879	121	110
560	640	692	668	769	747	915	821
10.190	10.144	9.150	9.937	11.317	11.559	12.612	15.505
69.316	70.094	63.836	64.076	71.244	68.630	64.428	72.373

Oroszország

Az áru megnevezése	B e -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
Dohány, nyers	2.362	62	1.684	200
Gabona	4.192	1.974	7.534	25.638
Hüvelyesek	102	60	226	584
Mák	630	316	2.096	1.366
Len- és kendermag	596	330	608	636
A 34. tarifa sz. a. sorolt magvak	772	612	810	1.342
Komló és komlóliszt	226	312	1.998	408
Ló	2.074	3.292	2.481	1.858
Mindennemű szárnyas (a szárnyas vad kiv.)	866	1.660	984	1.310
Édesvízi halak, frisen	648	446	384	876
Tojás	212	212	324	13.396
Nyers bőrök	4.680	3.582	2.838	1.140
Szőr és söрте	3.038	2.300	2.186	1.892
Ágytoll	1.998	854	212	318
Egyéb tollak, k. m. n. n. tollszárak is .	1.396	1.286	1.574	1.398
Belek és hólyagok	550	588	444	424
Halk. m. n. n. besózva, füstölve stb.	1.028	594	436	640
Kaviár és kaviárpótló	340	330	374	576
Fa	928	1.006	996	1.040
Ásványok	286	546	826	1.018
Terpentin, terpentinolaj	906	682	700	754
Ásványolaj	7.410	7.702	9.490	8.336
Len, megmunkálva	9.448	10.064	12.304	10.660
Szösz, lenből	256	354	346	512
Kender, nyers állapotban. áztatva, törve	336	288	280	536
Szösz, kenderből	178	252	564	1.106
Gyapju, nyersen és mosva	4.418	3.256	3.766	2.376
Czipóárak, kaucsukból	218	426	636	500
Könyvek és nyomtatványok stb.	480	588	580	618
Korpa	360	36	238	768
Egyéb áruk	5.078	4.084	4.135	3.714
Összesen	56.012	48.094	62.054	85.940
K i -				
Czitrom, limoni, narancs	138	680	1.072	1.052
Főzelék, fris	96	70	196	166
A tarifa 34. tétele alá sorozott magvak .	134	176	478	128
Komló, komlóliszt is	44	38	254	360
Ló	252	232	454	1.066
Viasz, természetes állapotban	40	80	336	408

Oroszország.

h o z a t a l

1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							

1000 koronákban

—	1.810	1.654	166	414	527	—	58
13.144	8.398	30.568	56.866	7.068	4.818	3.961	8.522
422	276	948	808	546	744	745	1.482
1.198	1.320	1.466	824	877	930	1.185	1.753
1.042	968	2.088	1.286	774	1.246	841	632
1.942	3.090	2.502	3.358	3.362	3.668	3.504	3.377
638	420	1.332	826	463	709	210	195
4.284	3.826	3.342	3.338	1.898	2.627	2.697	5.149
1.796	1.654	2.302	2.960	2.805	3.164	3.078	2.057
1.586	1.978	1.228	1.152	1.155	1.336	1.734	1.771
24.944	24.338	25.042	25.262	24.638	24.863	26.128	31.241
964	1.010	1.770	1.772	1.780	2.383	2.260	1.344
1.780	2.066	1.982	2.484	2.600	2.288	2.257	2.280
2.468	4.444	3.032	2.794	2.625	2.611	1.908	1.660
602	252	526	394	333	532	433	725
842	448	576	678	614	731	744	730
586	636	650	712	751	474	536	686
588	682	544	800	1.086	1.217	1.095	1.214
1.166	1.828	1.550	1.420	1.126	1.350	1.268	1.551
790	934	1.064	512	977	1.091	1.430	1.769
740	848	862	1.048	1.222	1.295	1.244	1.304
9.510	5.818	4.562	3.966	5.198	1.611	996	1.073
11.084	9.558	11.908	12.122	13.373	15.490	16.327	13.939
504	492	482	240	546	520	456	254
476	612	366	408	383	687	559	389
1.408	1.370	922	816	884	1.439	1.387	1.318
2.272	2.374	1.728	1.776	2.154	2.247	1.113	1.026
1.508	1.736	1.090	916	689	1.432	1.041	1.134
488	532	616	702	748	612	696	733
784	744	1.014	730	963	1.286	1.209	1.343
4.218	3.786	4.342	5.288	4.615	5.221	5.216	6.623
93.774	88.248	112.058	136.424	86.667	89.149	86.258	96.332

v i t e l

1.022	858	1.098	1.196	1.225	1.170	1.122	1.051
110	322	296	200	554	652	507	767
264	156	150	178	558	651	409	554
186	314	252	520	713	560	574	357
1.058	1.196	1.016	1.208	1.206	890	711	788
550	268	168	346	430	329	466	329

Oroszország.

Az áru megnevezése	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
Marha- és lóborók, nyersen . .	70	20	52	1.296
Emberi haj	276	226	258	358
Bor hordókban	424	1.092	1.230	1.068
Ásványviz	350	394	400	468
Európai műfa	2.294	2.120	1.410	2.436
Fűrészelt faáru (a furnirok kiv.)	4.618	2.838	3.638	7.090
Kőszén	310	86	102	168
Koksz	1.402	1.814	2.686	2.654
Indigó	230	1.038	954	812
Ozokerit	2.116	1.892	1.168	1.040
Gyapju, nyersen és sózva . .	282	184	2.510	2.200
Nyers gyapjufonal, egyes és kettős	258	18	812	846
Szövött áruk gyapjuból k. m. n. n.	240	110	246	340
Selyem, nyers	264	222	572	616
Papírosanyagfából, szalmából stb.	378	408	690	944
Czipóárak bőrből vagy bőrrel . .	626	254	208	158
Legközségesebb faáru	562	350	586	642
Esztergályozott és faragott áruk, finom faárak	230	234	276	474
Parafaárak	666	224	252	588
Üveggyöngyök, zománcz stb.	178	194	226	250
Próba-, köszörűli- és fenőkő, malomkő stb.	276	306	364	460
Chamotte-árak	24	30	108	78
Kovácsolt vas- és aczélrudakb. stb.	50	78	696	354
Kaszák	2.856	2.584	1.230	4.854
Csiszolt stb. vas- és aczélarak	408	332	574	912
Finom fémárak	178	164	324	404
Legfinomabb fémáru pakfongból stb. .	668	542	678	618
Cseplőgépek	148	232	450	722
Mezőgazdasági gépek k. m. n. n.	256	234	262	290
Szövőipari gépek k. m. n. n. .	134	252	530	748
Egyéb gépek és készülékek k. m. n. n.	548	394	666	1.040
Műszerek	642	610	1.122	1.586
Gyöngyházgombok	574	344	326	400
Legyezők selyemárakkal kapcsolatban stb.	230	422	326	214
Ékszer nem nemes fémekből stb.	286	346	524	708
Vegyeszeti áruk	992	700	1.368	1.174
Könyvek, be nem kötött folyóiratok stb. .	280	284	362	414
Festmények	620	432	434	488
Egyéb áruk	9.978	9.850	15.892	15.406
Összesen . .	35.626	33.130	47.302	58.498

Oroszország.

v i t e l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
1.768	1.518	1.070	662	808	1.065	1.391	1.724
170	194	228	328	368	262	280	305
1.066	940	836	1.012	1.113	910	739	686
508	492	578	538	569	579	575	666
2.972	4.562	3.568	5.736	7.820	5.336	6.067	7.770
8.188	7.310	5.736	7.194	6.765	6.492	8.435	7.641
250	258	412	468	2.339	1.459	834	854
2.724	2.438	3.180	4.596	6.348	7.283	9.279	6.591
786	1.070	1.162	1.188	1.097	1.056	503	599
622	822	1.046	482	1.044	935	408	366
1.958	940	784	926	947	432	708	1.485
300	98	54	1.208	1.542	977	2.876	1.827
460	446	404	396	492	400	502	663
378	352	516	690	800	387	484	137
834	1.070	1.134	1.294	1.399	1.392	1.185	763
216	226	218	258	230	441	430	515
578	626	968	1.542	2.458	2.117	1.522	1.563
344	458	452	608	563	490	426	466
1.160	2.588	348	364	222	195	72	30
356	530	608	572	537	486	508	548
334	424	426	514	491	472	529	579
18	90	72	254	441	533	122	132
240	484	436	1.258	1.796	1.956	417	348
2.602	3.086	4.144	4.684	5.260	5.083	4.138	4.419
488	570	742	662	706	803	1.103	902
410	382	504	744	1.056	1.042	742	479
594	572	502	544	557	459	824	950
434	298	152	320	487	581	392	1.017
334	220	418	704	965	995	1.006	1.388
242	124	238	454	174	451	67	26
542	582	404	472	1.431	1.137	683	729
1.550	1.818	1.792	1.872	2.422	2.372	2.016	2.838
502	752	864	844	702	589	878	896
148	204	260	436	584	426	627	718
740	592	456	588	537	448	633	641
734	722	694	606	637	806	964	1.319
334	470	518	518	913	915	804	528
614	484	496	662	590	466	561	643
14.018	15.640	12.386	14.516	19.005	15.181	15.215	16.986
53.736	55.266	51.786	64.362	80.901	71.661	72.734	74.583

A közös vámterület legfontosabb behozatali cikk-

Az áru megnevezése	B e h o -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	S z e r b i a			
Tengeri	2.626	186	2.290	1.858
Árpa	512	344	736	870
Zab	990	1.018	846	1.314
Buza	114	756	1.186	130
Rozs	370	1.062	630	156
Alma, körte, szilva stb. fris . . .	28	218	212	314
Aszaltszilva és szilvaiz	68	36	80	218
Ökör	22.534	12.230	9.326	13.746
Bika és tehén	2.002	2.166	682	620
Sertés	5.322	5.334	6.174	9.004
Élő szárnyas (a szárnyas vad kiv.)	58	84	156	226
Juh-, bárány-, kecske- és gödölyebőr	2.068	3.846	2.886	2.928
Hús, fris	6	2	12	70
Kövek, nyersen, nagyjából megmun- kálva vagy fűrészelve	340	420	602	992
Egyéb áruk	3.648	2.566	2.112	2.342
Összesen . .	40.686	30.268	27.930	34.788

keinek forgalma a Balkán államokkal 1891—1902.

z a t a l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
Szerbia							
408	480	544	106	1.305	5 551	3.757	245
430	162	320	722	665	1.758	1.275	531
1.328	1.494	2.100	1.204	368	77	1.503	441
210	574	448	1.724	733	3.179	3.279	3.076
128	334	218	398	41	320	461	390
630	790	1.540	1.696	2.104	1.341	1.066	5.512
1.390	680	2.584	328	785	1.475	1.204	1.720
13.070	8.616	6.030	10.266	12.394	10.720	8.649	11.564
704	748	608	1.232	1.205	893	747	1.624
9.986	5.202	12.778	9.280	7.933	7.491	9.701	18.809
646	1.244	1.274	1.652	1.693	2.110	2.367	2.864
2.708	2.432	2.188	1.952	2.215	2.362	1.740	1.966
62	4.822	2.506	1.104	1.393	1.947	2.710	3.665
278	344	596	370	542	150	156	164
2.606	2.776	2.858	2.284	2.600	2.839	3.371	2.592
34.584	30.698	36.592	34.318	35.376	42.213	41.986	55.163

A közös vámterület legfontosabb behozatali cikk-

Az áru megnevezése	B e -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	R o m á n i a			
Tengeri	1.294	3.188	2.444	8.060
Köles	704	528	952	752
Árpa	208	100	364	1.416
Zab	206	176	42	1.076
Buza	1.040	1.320	674	1.992
Szőlő, fris	23	30	8	24
Dió és mogyoró	58	28	36	18
Gyümölcs-, olajos- és pálmamagvak	6	14	738	310
Sertés	140	246	440	694
Édesvizi hal, fris	140	122	242	398
Tojás	6	14	26	316
Nyers bőrök	514	828	712	524
K. m. n. n. halak, sózva és füstölve	504	436	982	770
Fa	366	270	150	402
Ásványolaj, nehéz, nyers	1.018	898	818	974
Nyers gyapju, hulladécai is . . .	402	1.220	1.210	1.156
Korpa	118	94	286	304
Egyéb áruk	1.421	1.808	2.012	1.874
Összesen . .	8.168	11.320	12.136	21.050

keinek forgalma a Balkán államokkal 1891—1902.

h o z a t a l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
R o m á n i a							
11.554	4.890	12.842	40.410	7.982	7.070	12.824	9.044
156	112	958	3.820	1.169	2.421	1.105	812
858	280	2.330	2.336	136	315	815	416
2.050	1.540	1.984	1.362	228	279	1.958	843
914	550	3.516	4.798	1.001	211	335	4.801
194	470	210	218	1.149	1.173	90	112
52	312	138	190	270	921	416	1.068
160	58	142	256	139	2.725	2.187	587
778	2.108	1.556	3.526	38	40	29	18
540	766	1.176	3.740	2.107	2.145	3.452	3.904
1.048	698	930	2.214	1.962	956	1.348	1.549
1.346	754	936	520	846	1.653	1.077	657
720	608	1.288	1.462	1.080	1.178	1.126	1.104
394	1.610	1.632	2.518	2.050	3.264	3.663	3.453
1.078	1.006	968	866	2.090	867	780	665
2.154	1.412	1.267	1.278	1.484	1.668	1.063	1.205
338	352	594	916	604	747	811	26
3.442	3.644	4.906	6.288	3.953	4.594	5.170	4.453
27.776	21.140	37.360	76.718	28.288	32.227	38.249	35.417

A közös vámterület legfontosabb behozatali czik-

Az áru megnevezése	B e -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	B u l g á r i a			
Gabona	108	60	56	746
Tojás	8	86	332	420
Juhbőr	276	256	116	64
Báránybőr	716	472	946	808
Kecske- és gödölyebőr	138	176	516	200
Summach	92	102	124	198
Gyapju, nyers és mosott	122	72	162	532
Szalag- és paszomántárak gyapjuból	74	40	86	152
Köles	4	—	5	276
Juh- és kecskebőr, cserezve, nem festve	450	918	386	488
Réz, nyers állapotban	4	10	4	4
Egyéb áruk	338	622	367	102
Összesen . .	2.330	2.814	3.100	3.990

keinek forgalma a Balkán államokkal 1891—1902.

h o z a t a l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
B u l g á r i a							
868	222	294	3.282	223	148	559	219
40	118	86	86	68	462	801	911
248	34	50	24	142	119	16	31
872	1.130	854	430	1.102	1.806	1.802	1.774
198	82	32	14	48	135	373	255
76	176	24	54	139	178	55	153
88	140	4	10	54	81	28	28
130	96	78	104	192	134	90	177
23	36	164	30	143	146	302	156
338	378	444	464	494	530	664	600
32	36	16	68	246	227	228	69
295	266	272	342	408	273	337	495
3.208	2.714	2.318	4.908	3.259	4.239	5.255	4.868

A közös vámterület legfontosabb behozatali czik-

Az áru megnevezése	B e h o -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	T ö r ö k -			
Száritott füge	194	206	296	528
Aszalt szőlő	612	928	834	376
Czitrom, limoni, narancs	148	648	294	312
Dohány, nyers	7.146	9.562	12.624	4.428
Szivarka	318	978	70	162
Tengeri	358	144	620	1.036
Zab	166	116	200	448
Buza	100	70	39	102
Gyümölcs-, olajos- és pálmamagvak	54	138	104	152
Tojás	16	13	34	72
Szivacs	359	131	66	74
Nyers bőrök	3.406	5.190	5.574	4.866
Hólyagok és belek	424	334	498	558
Faolaj hordókban, tömlőkben és hólyagokban	62	213	586	418
Tajték	1.516	788	970	1.048
Summach	204	168	328	254
Vallonea	1.838	1.702	904	526
Gummi és gyanta	440	960	1.320	798
Pamut, nyers	394	1.154	2.324	1.006
Gyapju, nyers vagy mosott	1.056	878	1.610	1.232
Lábszőnyegek	390	552	788	846
Selyemgubó	268	230	258	48
Selyemhulladék fonatlan	1.240	864	1.116	408
Selyem czérnázva is, nyers	66	308	536	734
Juh- és kecskebőrök, cserezve nem festve	390	456	506	690
Borax, nyers, bórsav	11	69	101	60
Korpa	100	35	40	84
Egyéb áruk	3.542	3.201	3.854	3.258
Összesen . .	24.818	30.036	36.494	24.524

keinek forgalma a Balkán államokkal 1891—1902.

z a t a l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
o r s z á g							
406	334	302	62	59	138	418	453
646	1.170	1.070	1.160	1.636	1.673	1.667	1.730
880	362	164	212	234	266	90	164
8.244	13.064	14.148	12.728	14.210	12.989	12.343	14.911
754	406	258	292	245	303	320	398
1.748	282	682	490	210	1.587	375	120
812	850	530	160	51	76	409	160
36	66	268	210	134	165	28	23
370	574	522	720	794	436	489	236
184	88	168	202	188	345	301	300
74	52	68	68	135	252	193	228
4.680	3.458	3.804	3.486	4.506	5.536	5.350	5.022
542	448	522	424	364	332	379	1.179
114	340	500	280	144	135	533	350
990	900	1.168	1.548	1.466	1.177	1.182	1.198
356	202	226	306	354	312	174	96
758	896	2.910	4.738	4.026	4.330	3.809	3.891
808	794	574	670	708	927	513	477
1.282	1.198	976	68	292	1.658	649	821
1.260	1.514	1.282	1.150	1.134	1.826	1.303	1.447
788	750	754	924	844	906	976	1.008
202	138	190	116	96	314	211	238
242	414	356	354	766	621	579	341
600	166	364	174	480	525	559	2.038
556	582	502	488	523	590	765	832
268	122	142	116	398	304	118	137
216	224	426	364	337	449	570	657
3.198	2.936	2.798	2.804	3.100	3.752	3.345	3.886
31.014	32.330	35.674	34.314	37.434	41.924	37.648	42.341

A közös vámterület legfontosabb behozatali czik-

Az áru megnevezése	B e -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	G ö r ö g -			
Száritott füge	2.550	2.370	2.862	2.890
Aszalt szőlő	2 430	3.102	2.708	2.254
Czitrom stb. sósvizbe rakva . .	56	31	19	20
Dió és mogyoró	39	94	117	108
Gyümölcs-, olaj- és pálmamagvak	20	38	90	154
K. m. n. n. magvak	11	3	88	16
K. m. n. n. növények és növény- részek száritva stb.	16	158	266	532
Szivacs	402	752	578	730
Nyers bőrök	1.480	2.566	2.826	3.270
Faolaj, hordókban, tömlőkben és hólyagokban	160	334	120	834
Vasércz	—	—	5	—
K. m. n. n. festékföldek	174	160	155	324
Vallonea	5.892	4.268	2.664	2.434
Pamut, nyers	76	212	376	258
Gyapju, nyersen és mosva . . .	294	257	278	200
Korpa	9	70	145	180
Törköly	23	49	43	78
Egyéb áruk	546	1.112	854	1.166
Összesen	14.178	15.576	14.194	15.448

keinek forgalma a Balkán államokkal 1891—1902.

h o z a t a l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
o r s z á g							
5.108	5.808	4.228	4.778	3.669	4.628	4.321	4.742
3.586	1.956	2.496	1.758	1.536	1.649	2.300	1.795
32	66	42	144	63	31	160	151
188	246	390	252	166	242	333	325
362	152	148	140	162	219	197	89
32	40	54	56	32	116	140	137
844	540	382	210	252	349	56	63
864	668	722	490	570	459	428	768
3.790	3.872	4.620	3.796	3.620	3.418	3.246	3.919
400	146	614	288	454	623	933	876
—	—	164	858	938	838	225	1.050
320	480	780	546	402	1.123	1.090	527
2.610	1.876	1.170	730	815	645	646	719
222	118	50	12	67	146	81	270
246	778	890	670	840	999	607	1.025
220	122	128	166	93	212	359	303
106	98	102	98	65	39	71	124
1.562	1.518	1.326	1.006	1.115	1.438	1.259	1.625
20.492	18.484	18.306	15.998	14.859	17.174	16.442	18.508

A közös vámterület legfontosabb kiviteli cikkeinek

Az áru megnevezése	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	Szerbia.			
Vas és vasárúk	2.814	2.376	2.152	1.526
Pamutárúk	1.004	664	460	336
Pamutfonalak	1.084	914	1.026	734
Cukor	1.834	2.930	3.686	2.766
Nyers marhabőrök	434	1.058	1.176	560
Ló	574	498	736	612
Édesvizi halak	90	134	144	132
Tüzifa	196	172	272	262
Fűrészelt faárúk (a furnirok kiv.) puhafából	1.234	600	504	452
Kőszén	254	480	260	486
Zsákok jutából	248	190	358	278
Gyapju	566	188	124	338
Szőtt árúk gyapjuból	1.304	800	1.080	1.250
Selyem- és félselyemárúk	214	210	130	136
Művirágok szőtt és kötött árukból	458	482	382	314
Női ruházatok és pipereárúk . .	766	500	542	704
Férfiruházatok	560	694	740	738
Fehérnemű (a pamutból való disz- fehérneműk kiv.)	182	136	74	132
Papiros és papirosáru	840	748	918	752
Bőr	1.182	1.012	1.038	772
Czipőárúk bőrből vagy bőrrel . .	638	480	388	376
Egyéb bőrárúk	622	296	288	296
Faárúk	1.008	838	1.282	646
Üveg és üvegárúk	694	468	430	294
Nem nemes fémek és ezekből való árúk	754	574	572	880
Gépek és készülékek	576	762	433	322
Vegyszeri gyártmányok	426	390	516	416
Gyertya és szappan	232	166	290	270
Egyéb árúk	9.486	6.654	7.976	6.606
Összesen	30.274	25.514	27.982	23.386

forgalma a Balkán államokkal 1891—1902.

v i t e l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
Szerbia.							
1.212	1.540	1.702	1.702	2.613	2.696	2.505	3.251
276	1.874	1.918	1.342	1.736	1.277	1.294	1.617
450	704	1.078	760	1.432	915	1.133	1.316
1.742	1.740	1.522	1.614	1.586	1.170	975	1.159
732	1.048	1.226	812	534	983	1.095	1.814
282	488	870	346	328	289	155	186
262	194	206	174	180	251	189	279
100	278	532	468	365	406	576	283
444	570	580	672	632	628	597	499
564	344	450	482	368	434	514	319
182	244	330	444	470	291	246	333
153	564	604	260	596	503	445	402
1.102	990	1.240	1.302	1.732	1.225	1.082	980
242	138	176	148	280	189	161	133
252	194	244	306	451	378	248	226
496	578	694	462	651	387	542	418
470	548	640	506	597	440	421	330
240	170	290	292	416	404	380	245
858	818	940	912	796	1.018	1.163	1.130
376	666	962	746	1.057	1.101	954	1.202
298	294	354	268	240	206	262	155
610	404	364	488	408	279	269	235
682	630	824	730	942	819	787	799
326	394	358	398	444	586	453	452
452	460	600	786	833	692	685	630
226	188	238	392	547	547	518	718
484	420	576	414	331	405	457	380
230	248	240	258	350	322	226	291
4.948	3.460	4.302	4.560	5.292	5.333	4.302	4.563
18.696	20.188	24.060	22.044	26.207	24.174	22.634	24.345

A közös vámterület legfontosabb kiviteli cikkeinek

Az áru megnevezése	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	Románia.			
Fűrészelt faárúk (a furnirok kiv.) puhafából	7.812	7.044	7.200	5.042
Szövött árúk gyapjuból k. m. n. n.	2.716	3.668	3.574	3.874
Gépek és készülékek	1.932	1.980	2.448	1.326
Minden egyéb vas- és aczéláru	3.068	2.652	4.096	2.226
Czukor	830	4.422	7.136	5.322
Arpa és zab	34	4	60	144
Bab	900	272	174	420
Juh (kos és ürü is)	314	1.110	1.374	860
Ló	1.682	3.268	4.704	4.430
Nyers bőrök	466	226	64	130
Ásványviz	866	1.012	844	874
Európai mifa	120	548	784	1.090
Kőszén	662	702	648	822
Festő- és cserzőanyagok	356	470	490	440
Pamutfonalak	1.718	1.334	1.864	1.234
Tarkánszött pamutárúk	192	678	1.064	1.344
Kender	346	296	444	300
Gyapju	20	96	356	222
Selyemárúk	484	742	532	514
Művirágok szőtt v. kötött árukból	956	686	484	618
Férfikalapok nemezből, felszerelve	752	636	640	446
Női ruházatok és pipereárúk	316	352	532	514
Férfiruházatok gyapjuból	278	432	364	314
Fehérnemű (a diszfehérnemű kiv.)	248	312	512	452
Papirosanyag vegyi uton előállítva	106	206	222	246
Czipőárúk bőrből vagy bőrrel	274	1.576	2.898	2.544
Bőrkeztű	320	266	522	570
Legközönségesebb faárúk	720	1.488	1.444	790
Butorok fából	524	494	542	460
Finom faárúk	434	686	600	378
Üveg és üvegárúk	648	606	522	956
Porcellán	356	556	460	342
Vas és aczél rudakban	56	26	36	22
Finom fémárúk	264	270	360	372
Legfinomabb fémárúk pakfong- ból stb.	488	398	298	450
Valódi aranyozott vagy ezüstözött leoni fonadékokból vagy drótok- ból készült árúk	126	842	324	186
Egyéb apró árúk	994	740	930	794
Vegyészeti árúk	1.432	1.262	1.082	1.110
Egyéb árúk	10.794	13.224	11.836	15.174
Összesen	44.604	54.582	62.464	57.352

forgalma a Balkán államokkal 1891—1902.

v i t e l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
Románia.							
6.216	5.124	4.364	8.210	10.009	6.040	6.033	6.290
3.116	4.120	4.134	4.456	4.355	2.674	3.867	4.446
978	1.170	1.942	2.848	2.736	2.005	1.734	3.259
1.430	1.450	2.440	3.396	3.756	3.182	2.233	3.128
4.482	4.664	3.648	4.074	2.191	1.482	181	92
48	116	14	14	2.046	815	25	277
962	604	1.376	736	881	620	967	558
332	248	58	204	822	52	290	383
2.976	2.074	3.426	2.762	2.790	1.366	1.565	3.265
42	440	846	1.784	870	239	1.719	2.788
606	702	900	820	539	402	496	488
1.170	926	822	1.412	2.318	1.488	1.690	2.028
812	824	806	2.358	1.318	1.225	1.502	767
392	544	774	782	568	314	472	513
1.184	1.780	1.666	1.746	1.948	1.548	2.188	2.566
1.708	2.224	1.866	1.758	1.303	983	2.087	2.688
362	260	316	276	195	180	264	310
288	694	478	976	644	597	665	559
522	644	602	714	545	340	474	612
788	862	684	500	381	285	319	198
368	414	330	410	430	202	254	481
578	740	632	948	761	335	620	683
334	334	262	264	216	122	89	117
582	822	750	812	661	418	604	719
248	262	358	608	843	956	812	951
1.794	2.084	1.962	1.528	1.405	579	724	871
436	458	302	328	231	172	214	248
584	784	580	478	613	646	301	376
412	466	436	456	289	229	161	354
286	306	326	282	265	112	178	186
632	776	670	858	629	297	391	444
342	482	436	484	403	224	361	565
24	116	328	660	1.280	1.380	1.503	2.414
252	288	264	392	240	194	186	296
348	810	630	1.832	880	283	430	400
306	196	220	236	252	292	204	218
706	776	770	792	743	455	584	777
1.038	1.258	1.254	1.314	941	742	858	1.028
12.198	11.698	11.054	13.406	14.713	9.736	10.561	16.681
49.832	52.540	52.726	65.914	66.014	43.211	47.806	61.924

A közös vámterület legfontosabb kiviteli cikkeinek

Az áru megnevezése	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	Bulgária.			
Czukor	1.012	1.240	1.918	2.170
Vas és vasárúk	3.948	1.860	1.076	1.304
Pamutárúk	470	702	1.108	1.072
Pamutfonalak	338	364	426	358
Gyapjuszövetek fésűsfonálból . .	166	180	234	446
Apróárúk	444	438	630	570
Női ruházatok, pipereárúk	886	766	602	816
Fűrészárúk puhafából (a furnir. kiv.)	256	402	384	304
Selyemárúk	168	114	152	220
Gyapjuszövetek posztófonálból . .	548	110	262	306
Fehérnemű	164	126	176	276
Férfiruházatok, gyapjuból	542	478	714	910
Csomagoló papiros, közönséges . .	196	132	186	228
Írópapiros	98	206	264	326
Mindennemű papirosáru	280	234	418	312
Finom bőrök	68	72	340	60
Finom fémárúk	94	194	156	154
Legfinomabb árúk pakfongból, sárgaréz- ból	278	256	302	338
K. m. n. n. mezőgazdasági gépek .	74	60	110	72
Tudományos és közhasználatu mű- szerek	114	164	176	284
Egyéb árúk	9.474	7.064	8.448	10.922
Összesen . .	19.618	15.162	18.082	21.448

forgalma a Balkán államokkal 1891—1902.

v i t e l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
Bulgária.							
468	1.048	966	2.150	1.416	1.406	697	1.666
752	888	904	1.684	1.054	709	1.058	1.157
788	738	840	576	524	387	576	674
192	296	548	406	675	355	370	554
366	396	350	340	527	222	381	689
542	380	508	350	362	284	306	566
474	498	420	258	159	150	142	150
300	202	178	254	248	114	83	142
172	164	228	166	247	134	136	163
330	218	148	164	202	75	181	89
518	348	252	202	215	155	184	171
900	1.106	632	256	246	146	189	177
222	272	282	190	219	124	261	202
380	310	252	336	217	160	217	207
304	220	278	366	244	203	149	226
70	132	64	230	172	109	428	467
130	96	160	172	107	97	325	174
182	214	314	182	137	90	93	242
52	66	48	122	94	53	89	139
272	236	124	140	90	86	98	116
8.326	7.026	6.104	6.384	5.654	4.309	5.950	5.945
15.740	14.854	13.600	14.928	12.809	9.368	11.913	13.916

A közös vámterület legfontosabb kivitteli cikkeinek

Az áru megnevezése	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	T ö r ö k -			
Cukor	3.976	7.580	10.384	11.746
Herélt ló	942	1.778	858	450
Égetett szeszes folyadékok	1.126	1.598	1.370	760
Fűrészáruk (a furniok kivételével)	834	714	774	1.292
Pamutfonalak	190	250	580	318
Pamutárúk	1.144	1.188	1.776	1.774
K. m. n. n. szőtt árúk gyapjuból	4.652	6.632	8.578	6.228
Fez	2.010	2.408	1.856	2.554
Selyemárúk	526	654	540	332
Női ruházatok selyemből, vagy fél-selyemből	84	120	202	140
Férfiruházatok, gyapjuból	2.116	1.914	2.304	2.916
Fehérnemű pamutból és lenből	348	420	608	660
Papiros	1.916	2.338	2.514	2.914
Papirosárúk	490	858	886	806
Kaucsukárúk	176	282	366	284
Bőr	100	112	116	116
Bőráruk	544	746	1.090	770
Közönséges faárúk	310	288	476	430
Fabutorok	326	310	552	502
Finom faárúk	1.026	1.288	1.148	980
Üveg és üvegárúk	670	1.014	1.310	1.954
Porcellán	266	432	456	482
Kovácsolt vas és acél rudakban	120	160	180	82
Vasárúk	696	1.062	1.262	1.230
Finom fémárúk	166	376	556	680
Legfinomabb fémárúk pakfongból stb.	626	514	536	454
Rövidárúk	908	1.644	1.528	828
Közönséges gyújtószerek	722	834	889	980
Egyéb árúk	5.448	6.722	6.219	6.400
Összesen	32.458	44.236	50.414	49.122

forgalma a Balkán államokkal 1891—1902.

v i t e l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronában							
o r s z á g							
7.078	17.398	19.918	20.840	21.854	19.558	22.628	22.263
258	474	294	922	371	433	650	859
740	580	312	1.068	1.442	1.625	1.217	777
572	562	582	730	844	1.444	519	1.032
208	180	406	372	478	343	532	796
1.264	1.456	2.254	2.354	1.727	1.925	1.692	1.856
6.944	6.438	6.540	9.456	7 543	8.491	10.870	11.500
2.090	2.990	3.792	3.796	3.122	2.939	4.282	4.203
182	172	202	250	214	315	520	401
110	84	82	54	140	251	388	443
2.116	2.282	2.678	2.496	2.859	2.772	2.123	3.093
776	1.118	716	876	784	671	647	545
2.626	3.298	3.348	3.554	3.454	3.963	3.733	3.629
656	846	956	944	706	587	461	589
152	214	204	642	663	852	1.024	864
118	124	98	164	222	326	672	890
790	612	370	654	537	639	637	595
326	240	298	270	305	286	229	1.020
548	456	380	422	390	386	628	820
728	502	524	958	1.155	1.533	1.166	1.088
1.358	1.260	1.360	1.286	1.324	1.782	1.319	1.526
300	256	402	422	425	453	683	500
64	46	168	104	212	677	669	619
684	692	730	1.286	1.199	1.371	1.432	1.615
514	504	608	634	730	691	574	835
136	96	58	230	170	209	210	355
1.446	794	982	1.184	1.238	1.465	1.034	670
838	954	904	944	1.004	1.138	1.122	982
5.454	5.062	3.384	5.786	5.485	6.493	5.762	6.900
39.076	49.690	52.550	62.698	60.797	63.618	67.423	71.265

A közös vámterület legfontosabb kiviteli cikkeinek

Az áru megnevezése	K i -			
	1891	1892	1893	1894
	é v b e n			
	Érték			
	G ö r ö g -			
Czukor	—	146	632	12
K. m. n. n. halak, sózva stb. . .	630	718	564	460
Európai műfa	56	24	80	34
Donga	176	234	380	504
Fűrészárúk	664	1.026	940	1.048
Pamutárúk	120	106	64	144
K. m. n. n. szőtt árúk gyapjuból .	388	948	964	1.320
Ruházatok, fehérneműek, fényűzési cikkek	152	152	134	96
Papiros	366	630	374	988
Közönséges faáru	552	550	366	480
Egyéb faáru	344	124	96	198
Üveg és üvegáru	104	142	78	180
Vas és aczél rudakban	14	20	14	56
Vasáru	208	146	160	260
Rövidáru	158	180	136	300
Gyujtószerék	90	136	80	286
Kötetlen könyvek, nyomtatv. stb.	1	13	10	5
Egyéb árúk	1.891	1.839	1.736	2.163
Összesen . .	5.914	7.134	6.808	8.534

forgalma a Balkán államokkal 1891—1902.

v i t e l							
1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
é v b e n							
1000 koronákban							
o r s z á g.							
410	1.938	2.784	2.442	4.761	4.102	5.712	5.231
458	414	178	118	125	369	129	251
154	30	84	192	59	78	329	227
652	454	312	292	356	228	212	487
706	772	700	1.324	1.490	1.364	1.200	1.300
170	104	208	260	166	205	198	207
964	804	1.008	1.180	734	416	325	252
174	82	256	276	286	256	222	257
664	584	670	592	517	1.099	1.004	678
142	324	356	344	418	151	87	149
172	76	122	162	119	260	151	155
170	134	194	244	180	224	242	359
102	268	166	146	120	253	357	256
154	130	226	218	169	278	254	243
354	186	198	414	402	498	248	324
134	198	146	164	171	561	256	184
6	5	2	106	341	274	55	738
2.168	1.793	3.218	2.668	2.580	2.771	2.059	2.713
7.754	8.296	10.828	11.142	12.994	13.387	13.040	14.011

A külállamokkal érvényben levő szerződéseink.

A külállamokkal kereskedelmi viszonyaink szabályozása tekintetében ez idő szerint érvényben levő szerződéseink a következő három csoport szerint osztályozhatók:

1. Tarifaszerződésünk lejáráttal és legnagyobb kedvezményssel a következő nyolcz állammal van:

A. Nyugaton.

1. *Belgium.* Kereskedelmi és hajózási szerződés. Kötöttetett 1891. évi december hó 6-án, kétoldalu kötött tételekkel. Az 1892 : VIII. törvénycikkbe van becikkelyezve. Érvényes 1903. évi december hó 31-ig. Ha 12 hóval elébb fel nem mondatik, megszűnik azontul 12 hónappal felmondása után.

2. *Németbirodalom.* Kereskedelmi és vámszerződés. Kötöttetett 1891. évi december hó 6-án, kétoldalu kötött tételekkel. 1892 : III. t.-cz. Érvényes 1903. évi december hó 31-ig, Ha 12 hóval elébb fel nem mondatik, megszűnik azontul 12 hónappal felmondása után. — Állategészségügyi egyezmény. Kötöttetett 1891. évi december hó 6-án, 1892 : V. t.-cz. Érvényes a kereskedelmi és vámszerződés tartamáig.

3. *Olaszország.* Kereskedelmi és hajózási szerződés. Kötöttetett 1891. évi december hó 6-án, kétoldalu kötött

tételekkel. 1892 : VI. t.-cz. Érvényes 1903. évi december hó 31-ig. Ha 12 hóval elébb fel nem mondatik, megszűnik azontul 12 hónappal felmondása után.

1903. évi december hó 31-én kötött provisorium, mely a fenti szerződést, a zárjegyzőkönyv III. 5. pontjában foglalt borvámzáradék kivételével, új kereskedelmi és hajózási szerződés megkötéseig, de legfeljebb 1904 szeptember hó 30-áig meghosszabbítja.

4. *Svájcz*. Kereskedelmi szerződés. Kötetett 1891. évi december hó 10-én, kétoldalu kötött tételekkel. 1892 : VII. t.-cz. Érvényes 1903. évi december hó 31-ig. Ha 12 hóval elébb fel nem mondatik, megszűnik azontul 12 hónappal felmondása után.

B. Keleten.

1. *Szerbia*. Kereskedelmi szerződés. Kötetett 1892. évi augusztus hó 9-én, kétoldalu kötött tételekkel. 1893 : XX. t.-cz. Érvényes 1903. évi december hó 31-ig. Ha 12 hóval elébb fel nem mondatik, megszűnik azontul 12 hónappal felmondása után.

2. *Oroszország*. Kereskedelmi és hajózási szerződés. Kötetett 1860. évi szeptember hó 14-én. --- Kereskedelmi egyezmény. Kötetett 1894. évi május hó 18-án. 1894 : XXI. t.-cz. Érvényes 1903. december hó 31-ig. Ha 12 hóval elébb fel nem mondatik, megszűnik azontul 12 hónappal felmondása után. Csak részünkről vagyunk tételekkel lekötve; orosz részről az orosz-német legnagyobb kedvezmény biztosított.

3. *Bulgária*. Kereskedelmi egyezmény. Kötetett 1896. évi december hó 21-én, csak bulgár részről lekötött tételekkel. Részünkről azonban csupán a legnagyobb kedvezmény biztosított Bulgáriának. 1897 : XIX. t.-cz. Érvényes 1903. évi december hó 31-ig. Ha 12 hóval

előbb fel nem mondatik, megszűnik azontul 12 hónappal felmondása után.

4. *Japán.* Kereskedelmi és hajózási szerződés. Köttetett 1897. évi december hó 5-én. 1898 : XXXII. t.-cz. A szerződéssel egyidejűleg kötött és mindkét részről tarifális megállapodásokat tartalmazó pótegyezmény érvényes 1903. évi december hó 31-ig. A szerződés V. cikke, mely kölcsönösen a legnagyobb kedvezményt állapítja meg, részünkről bármely időpontban felmondható akkép, hogy az felmondása után 12 hónappal hatályát veszti. A szerződés többi határozatai pedig 1911. évi augusztus hó 4-ig érvényesek, azontul a felmondást követő 12 hónappal szűnnek meg.

II. Lejáratú időhöz nem kötött és egyoldalú tarifalekötéseket tartalmazó, legnagyobb kedvezményezési szerződésünk a következő öt állammal van érvényben:

1. *Franciaország.* Kereskedelmi egyezmény. Köttetett 1884. évi február 18. 1884 : VI. t.-cz. Bármikor felmondható. Megszűnik 6 hónap multával felmondása után. Kölcsönösen a legnagyobb kedvezményt biztosítja s tarifális megállapodást csak annyiban tartalmaz, hogy részünkről a pezsgő vámja leszállított.

2. *China.* Barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződés. Köttetett 1869. évi szeptember hó 2-án. 1871. évi XXXV. t.-cz.

3. *Egyiptom.* Kereskedelmi és hajózási egyezmény. Köttetett 1890. évi augusztus 16. 1890. évi XLI. t.-cz. Hatályát veszti 12 hónappal felmondása után.

4. *Korea.* Barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződés. Köttetett 1892. évi június 23. 1893. évi XXVII. t.-cz.

1903. évi október 6-tól kezdve revideálható. A legnagyobb kedvezmény egyoldalulag csak Koreát kötelezi.

5. *Sziám*. Kereskedelmi szerződés. Kötetett 1869. évi május 17-én. 1871. évi XXVIII. t.-cz. A szerződő felek kívánásának kijelentése után egy év multával felülvizsgálható. — A szeszes folyadékokkal való kereskedés tárgyában 1885. évi január 17-én kötött egyezmény. 1886 : X. t.-cz. Érvényes felmondása után 6 hónapig.

A 2—5. alatt felsorolt szerződésekben biztosított tarifalekötések a másik szerződő felet terhelik.

III. Puszta legnagyobb kedvezményezési, lejárat-hoz nem kötött szerződések a következő államokkal állnak fenn:

A. Egy évi felmondással.

1. *Dánia*. Kereskedelmi és hajózási egyezmény. Kötetett 1887. évi márczius 14. 1887 : XXXVI. t.-cz.

2. *Északamerikai Egyesült-Államok*. Kereskedelmi és hajózási szerződés. Kötetett 1831. évi február hó 10-én. Rendelet 1892. évi május 25.

3. *Görögország*. Ideiglenes kereskedelmi egyezmény. Kötetett 1887. évi április 11. 1887 : XXXVII. t.-cz.

4. *Liberia*. Barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződés. Kötetett 1866. évi szeptember 1.

5. *Nagy-Britannia és birtokai*. Kereskedelmi szerződés. Kötetett 1876. évi deczember hó 5-én. 1876 : XLIX. t.-cz. Nyilatkozat (a szerződés meghosszabbítása iránt). Aláíratott 1877. november 26. 1877 : XXVIII. t.-cz.

6. *Németalföld és gyarmatai*. Kereskedelmi és hajózási szerződés. Kötetett 1867. márczius 26. Pótegyezmény. Kötetett 1888. deczember 12. 1889 : XXXVII. t.-cz.

7. *Perzsia*. Barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződés. Kötetett 1857. május 17.

8. *Rumánia*. Kereskedelmi egyezmény. Kötetett 1893. deczember 21. 1894 : XIV. t.-cz.

9. *Svéd- és Norvégország*. Kereskedelmi és hajózási szerződés. Kötetett 1873. november 3. 1874 : XII. t.-cz. Nyilatkozat. Aláíratott 1892. április 25. 1893 : XXV. t.-cz.

B. Félévi felmondással.

1. *Mexikó*. Ideiglenes megállapodás. 1902 : X. t.-cz.

2. *Spanyolország*. Egyezmény. Kötetett 1892. évi január 29. 1895 : XXV. t.-cz.

C. További intézkedésig.

Törökország. Az 1890. évi XXVII., XLII. és 1891. évi XLII. t.-cz. alapján.

IV. *Meg nem határozott időre szóló, legnagyobb kedvezményt nem biztosító szerződés.*

Marokkó. Béke- és kereskedelmi szerződés. Kötetett 1830. márczius 19.

Liechtenstein fejedelemséggel a monarchia egy vám- és adóegyesületet képez az 1863. deczember 23-án kötött szerződés alapján, mely az 1876. deczember 3-án kötött szerződés (1876. évi XLVIII. t.-cz.) által megújított és az 1888. november 27-én kötött pótegyezmény (1889 : XIX. t.-cz.) által módosított.

